МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

КАФЕДРА МІЖНАРОДНОГО
ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА

МАТЕРІАЛИ

студентської науково-практичної конференції

«МІЖНАРОДНЕ ПРАВО В ПЕРІОД ТУРБУЛЕНТНОСТІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН»

24 жовтня 2025

музей «Рідкісної книги»

м. Одеса

УДК 341.238(082)
М581

Друкується за наказом ректора Національного університету
«Одеська юридична академія» Олега ТОДОЩАКА
(наказ № 3109-44 від 02.10.2025 р.)

Відповідальний редактор

АРАКЕЛЯН Мінас Рамзесович – проректор з наукової роботи Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор кафедри міжнародного та європейського права, Заслужений юрист України.

Укладачі:

БЕХРУЗ Хашматулла Набієвич – завідувач кафедри міжнародного та європейського права, доктор юридичних наук, професор.

ФАСІЙ Богдан Володимирович – декан факультету судового та міжнародного права, кандидат юридичних наук, доцент.

ПАСЕЧНИК Олена Владиславівна – професорка кафедри міжнародного та європейського права, докторка юридичних наук, професорка;

ФОРМАНЮК Вікторія Василівна – доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка;

ДРОНОВ Владислав Юрійович – доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент;

ГРЕБЕНЮК Дмитро Олегович – доцент кафедри міжнародного та європейського права, доктор філософії в галузі міжнародного права;

БУГАЄЦЬ Альона Сергіївна – асистентка кафедри міжнародного та європейського права.

СЛІСАРЕНКО Анастасія Олександрівна – здобувачка вищої освіти 1-го курсу магістратури факультету судового та міжнародного права.

Матеріали видано в авторській редакції. Повну відповідальність за достовірність та якість поданого матеріалу несуть учасники конференції, їх наукові керівники, які рекомендували матеріали до друку.

«Міжнародне право в період турбулентності міжнародних відносин» студентська науково-практична конференція, 24 жовтня 2025 р., м. Одеса: збірник матеріалів конференції. Одеса. 2025. 434 с.

ВСТУПНЕ СЛОВО

Сучасний світ переживає період глибоких трансформацій, у центрі яких перебувають міжнародне право, його інститути та механізми фунціонування, зокрема захист прав людини. Геополітичні зміни, загострення глобальних безпекових викликів, стрімкий розвиток технологій, зміни у світовій економіці та зростання ролі прав людини формують новий міжнародно-правовий порядок. За цих умов особливого значення набуває підготовка молодих фахівців, здатних мислити критично, працювати з юридичними джерелами та пропонувати сучасні рішення для правових проблем міжнародного характеру.

Наша студентська науково-практична конференція з міжнародного права покликана стати платформою для наукового діалогу, обміну досвідом і розвитку дослідницьких навичок майбутніх юристів-міжнародників. У межах заходу учасники аналізують питання міжнародної безпеки, правового захисту людини, діяльності міжнародних організацій, європейської інтеграції України, сучасних тенденцій у міжнародному гуманітарному та кримінальному праві, а також впливу глобальних процесів на правові системи держав.

Представлені дослідження демонструють не тільки інтерес до актуальних проблем сучасного міжнародного права, але й прагнення глибше зрозуміти причини та наслідки правових явищ, запропонувати обґрунтовані підходи до їх вирішення. Залучення молодих науковців до дискусії сприяє формуванню нової генерації фахівців, здатних брати участь у розвитку міжнародно-правових стандартів направлених на вирішення сучасних викликів і представляти Україну в глобальному правовому просторі.

Студентські ініціативи, представлені на конференції, підкреслюють здатність молодих дослідників формувати власні наукові позиції та аргументовано їх відстоювати. Обговорення складних міжнародно-правових питань сприяє розвитку аналітичного мислення та професійної відповідальності. Саме такі наукові заходи створюють середовище, де народжуються нові ідеї та професійні контакти. Віримо, що отриманий досвід стане важливим кроком на шляху становлення майбутніх правників-міжнародників. Та переконані, що результати конференції стануть цінним внеском у професійне становлення здобувачів вищої освіти, сприятимуть формуванню їхнього професійного світогляду та посилять інтерес до подальших досліджень міжнародно-правових процесів.

Організаційний комітет

Бацалай Ірина Олександрівна
здобувачка вищої освіти 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРОБЛЕМА ЗЛОВЖИВАННЯ ДИПЛОМАТИЧНИМИ ПРЕДСТАВНИКАМИ ЇХ ІМУНІТЕТАМИ

Проблема зловживання дипломатичними імунітетами становить значну практичну і теоретичну складність у сучасному міжнародному праві. Інститут дипломатичного імунітету покликаний забезпечити безперешкодне виконання дипломатичних функцій, проте його непоєднуваність із механізмами підзвітності створює ризики безкарності та завдає шкоди правам окремих осіб і міждержавним відносинам.

Дипломатичний імунітет – це комплекс міжнародно-правових привілеїв та гарантій, якими традиційно наділяються дипломатичні представництва та їхній персонал для захисту від втручання з боку держави перебування та забезпечення ефективної діяльності дипломатії. До цих гарантій належать, зокрема, недоторканність особи, житла, архівів і кореспонденції, а також обмеження кримінальної та цивільної юрисдикції держави перебування щодо дипломатичних агентів у межах, визначених міжнародними нормами.

Нормативною основою інституту є Віденська конвенція про дипломатичні зносини 1961 року. Конвенція встановлює категорії персоналу місії, обсяг привілеїв та обов'язків, а також механізми, доступні державі перебування і державі-відправнику.

Ключові положення стосуються: обсягу імунітетів (статті 29-37), у тому числі абсолютного характеру кримінального імунітету дипломатичних агентів; механізму відмови від імунітету (waiver), який може бути здійснений лише державою-відправником і має бути виразним; інструмента persona non grata, який дозволяє державі перебування оголосити окрему особу небажаною та вимагати її відкликання [6, с. 7-13].

Деталізація реалізації цих норм часто здійснюється на двосторонній основі та каталізується внутрішнім законодавством держав-відправників і держав-перебування.

У рамках цього дослідження під зловживанням розуміється неетична або протиправна поведінка осіб, які користуються дипломатичним статусом, що виявляється у порушенні норм національного законодавства, встановлених адміністративних процедур та міжнародно-правових норм.

Обсяг і характер таких зловживань є надзвичайно різноманітними, і вони можуть проявлятися у численних формах: втручанні у внутрішні справи держави перебування, участі у шпигунській або іншій незаконній діяльності зі

збирання інформації, вчиненні кримінальних чи адміністративних правопорушень, а також у використанні службових приміщень, резиденцій або транспортних засобів у приватних цілях. Збереження таких практик значною мірою зумовлене обмеженими або неефективними механізмами контролю з боку держави перебування, що, у свою чергу, сприяє формуванню відчуття безкарності серед дипломатичного персоналу.

Класичним є зловживання імунітетами у малозначних справах. Згідно з дослідженням, проведеним у 2006 році, було виявлено значну проблему неоплачених штрафів за порушення правил паркування дипломатами. Так, у Кувейті, Єгипті, Чаді, Судані, Болгарії та Мозамбіку було зафіксовано понад сто таких порушень на одного дипломата. У Нью-Йорку, де розташована штаб-квартира Організації Об'єднаних Націй, неодноразово організовувалися протести біля Державного департаменту США через ухилення дипломатів від сплати штрафів, виправдане посиланням на дипломатичний імунітет [2].

Ще серйозніші наслідки має зловживання імунітетом у сфері кримінальної юстиції, особливо у випадках, коли це створює загрозу життю та безпеці людей. Відповідно до статті 31 Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 року, такий імунітет є абсолютним, що суттєво обмежує можливості держави перебування проводити розслідування та здійснювати кримінальне переслідування правопорушників [6, с. 9].

Відомим прикладом є інцидент від 27 серпня 2019 року, коли Енн Сакулас, дружина американського дипломата, який перебував на службі у Великій Британії, порушила правила дорожнього руху, унаслідок чого загинув 19-річний британський громадянин. Посилаючись на право особистої недоторканності, вона покинула територію Великої Британії, уникаючи судового переслідування. Попри тривалі дипломатичні переговори, уряди Великої Британії та США не досягли взаємоприйнятного рішення, а пані Сакулас досі не була притягнута до відповідальності ні за британським, ні за американським законодавством [3].

Інший показовий випадок стався у 2001 році, коли російський дипломат Андрій Князєв, керуючи автомобілем у стані алкогольного сп'яніння в Оттаві (Канада), збив жінку, яка загинула на місці. Дипломат відмовився пройти тест на тверезість, посилаючись на дипломатичний імунітет, що дозволило йому уникнути кримінальної відповідальності.

Зловживання дипломатичною поштою становить ще одну важливу категорію порушень. Як зазначає американський юрист МакКланаган, спостерігається тенденція до зростання випадків використання дипломатичної пошти для контрабанди, шпигунства та терористичної діяльності [4, с. 45].

У 2003 році дипломатична пошта, відправлена Міністерством закордонних справ Сьєрра-Леоне до її місії у Великій Британії, викликала підозру у посадових осіб. Після отримання спеціального дозволу від президента Сьєрра-Леоне представники ООН відкрили мішок і виявили кокаїн вартістю близько одного мільйона фунтів стерлінгів. У відповідь на подібні інциденти деякі держави почали обмежувати абсолютний характер імунітету дипломатичної пошти [5].

Подібні проблеми мали місце й в Україні. У лютому 2021 року двоє співробітників Посольства України в Польщі були затримані на кордоні під час спроби перевезення значних сум готівки, золота та сигарет з України до Польщі в службовому автомобілі. Унаслідок цього Міністерство закордонних справ України відкликало зазначених осіб із посади.

Принцип недоторканності дипломатичних приміщень і резиденцій є однією з основних гарантій захисту, наданих державі, що направляє дипломатів, у межах території держави перебування (ст. 22 Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 року). Цей принцип забороняє вхід представників влади без згоди глави дипломатичної місії та покладає на місцеві органи влади обов'язок забезпечити належний рівень охорони від посягань чи пошкоджень.

Трагічний приклад, що ілюструє складність реалізації цього принципу, мав місце 17 квітня 1984 року, коли з приміщення Посольства Лівії в Лондоні під час демонстрації проти режиму Муаммара Каддафі було здійснено постріли, унаслідок яких загинула британська поліцейська, а ще одинадцять осіб отримали поранення. Через обмеження, передбачені Віденською конвенцією, британська влада не мала права увійти до приміщення посольства, що спричинило одинадцятиденну облогу. Зрештою інцидент призвів до висилання лівійських дипломатів та розриву дипломатичних відносин між Великою Британією та Лівією [1].

З огляду на це, доцільним видається посилення міжнародного співробітництва у сфері регулювання питань імунітету, зокрема шляхом удосконалення процедур відмови від нього, створення незалежних міждержавних механізмів розслідування правопорушень дипломатів та розроблення чітких критеріїв для диференціації імунітету залежно від тяжкості порушення. Важливим також є формування етичної культури дипломатичної служби, що має ґрунтуватися на принципах відповідальності, поваги до права та добросовісного виконання обов'язків.

Отже, проблема зловживання дипломатичними імунітетами вимагає комплексного переосмислення з огляду на сучасні виклики міжнародних відносин. Незважаючи на важливість цього інституту як гарантії ефективної дипломатичної діяльності та захисту представників держав, практика свідчить, що його застосування нерідко виходить за межі правомірності та суперечить самому духу Віденської конвенції 1961 року.

Зловживання дипломатичними привілеями створює серйозну загрозу авторитету дипломатичної служби, порушує принцип рівності перед законом та підриває довіру між державами. Відсутність ефективних механізмів притягнення до відповідальності лише поглиблює проблему, сприяючи формуванню атмосфери безкарності серед осіб, які користуються імунітетами.

Таким чином, ефективне функціонування інституту дипломатичного імунітету можливе лише за умови досягнення балансу між захистом інтересів держави, що направляє дипломатів, і забезпеченням верховенства права у державі перебування. Лише така рівновага здатна зберегти авторитет дипломатичного права та зміцнити довіру в міжнародних відносинах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. 1984: Libyan embassy shots kill policewoman. BBC News. 17.04.1984. URL:http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/april/17/newsid_2488000/2488369.stm
2. David Firestone. Grumbling, Giuliani Accepts Truce in U.N. Parking War. *The New York Times.* 19.04.1997. URL: https://www.nytimes.com/1997/04/19/nyregion/ grumbling-giuliani-accepts-truce-in-un-parking-war.html?auth=link-dismissgoogle1tap
3. Harry Dunn crash: Donald Trump notes say US suspect 'will not return to UK'. BBC News. 10.10.2019. URL: https://www.bbc.com/news/uk-england-northamptonshire- 49995867
4. McClanahan, G.V. Diplomatic Immunity. Principles, Practices, Problems. N.Y., 1989. P. 155.
5. Sunday Times. 26.10.2003. URL: https://www.thetimes.co.uk/article /cocaine-found-in-diplomats-baggage-n5z5j8b2ldn
6. Vienna Convention on Diplomatic Relations, 1961. *United Nations, Treaty Series,* vol. 500, p. 95. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/ 9_1_1961.pdf

Ключові слова: дипломатичне право, дипломатичний імунітет, Віденська конвенція про дипломатичні зносини 1961 року, зловживання правами, дипломатичні представнки, механізми притягення до відповідальності, дипломатичні гарантії, дипломатична пошта.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Бєлогубова Оксана.*

Бойко Єлизавета Віталіївна
здобувачка вищої освіти 3 курсу
факультету адвокатури та антикорупційної діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ПРАВА ЯК ДЖЕРЕЛО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА: УКРАЇНСЬКИЙ І МІЖНАРОДНИЙ ПІДХОДИ

Загальні принципи права (далі-ЗПП) являють собою одну з найбільш складних і водночас фундаментальних категорій у теорії та практиці міжнародного публічного права. ЗПП, визначені Статутом Міжнародного Суду ООН (далі-Статут ООН) як джерело, «визнане цивілізованими націями» [1].

Міжнародний підхід до розуміння природи ЗПП переважно ґрунтується на концепції позитивного права. Це означає, що ЗПП – це не просто ідеальні моральні категорії, а норми, запозичені з національних правових систем держав світу, які є спільними для більшості основних правових сімей (романо-германської, англосаксонської та інших) і можуть бути перенесені в міжнародну сферу. Процес встановлення таких принципів є індуктивним: міжнародні суди здійснюють порівняльно-правовий аналіз, виявляючи спільні

правові ідеї та правила, які є настільки фундаментальними, що застосовуються в будь-якій розвиненій правовій системі [2]. До типових прикладів, які часто використовуються міжнародними трибуналами, належать: принцип pacta sunt servanda (добросовісного виконання зобов'язань), принцип res judicata (обов'язковість судового рішення), принцип відшкодування збитків, а також процесуальні принципи, такі як рівність сторін, заборона зловживання правом і принцип nemo judex in causa sua (ніхто не може бути суддею у власній справі) [1].

Важливо чітко розмежовувати Загальні принципи права та основні, або імперативні принципи міжнародного права (Jus Cogens), закріплені переважно у Статуті ООН (наприклад, принцип суверенної рівності, принцип незастосування сили). Останні є звичаєвими нормами вищого порядку, що становлять фундамент усієї міжнародної правової системи, тоді як ЗПП є лише допоміжним джерелом, що слугує інструментом для її доповнення та вдосконалення. ЗПП виконують критичну функцію в судочинстві, забезпечуючи правову основу для рішень, де договірне чи звичаєве регулювання відсутнє, а також виступають директивою для тлумачення інших джерел права.

Український підхід до розуміння та застосування загальних принципів права має суттєву національну специфіку, що визначається конституційними положеннями та традиціями вітчизняної правової доктрини. Згідно зі статтею 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою, є частиною національного законодавства. Цей механізм стосується переважно договірних норм. Однак, Україна також визнає і застосовує загальновизнані міжнародно-правові принципи та норми як базові засади своєї зовнішньої політики та правової системи [3].

Як зазначають М. Козюбра та С. Погребняк, українська правова доктрина схильна розглядати принципи права як вихідні, основоположні ідеї, що є спільними для права в цілому – як внутрішнього, так і міжнародного [4]. З цієї позиції, ЗПП виконують функцію фундаменту для всіх галузей права, забезпечуючи єдність правового регулювання та відповідність національних норм ідеалам справедливості. У системі джерел права України ЗПП рідко виступають як самостійне формальне джерело. Натомість, вони інтегруються опосередковано: або через конституційні принципи (як-от верховенство права, пропорційність, законні очікування), або через імплементацію міжнародних договорів, які ці принципи визнають (наприклад, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та практика ЄСПЛ).

Порівняльний аналіз демонструє як спільні риси, так і значні розбіжності між міжнародним і національним (українським) підходами [5]. Спільним є визнання універсальності та імперативності ЗПП: обидві системи покладають на них функцію забезпечення справедливості та повноти правового регулювання. Однак, відмінності криються у методології та місці в ієрархії джерел.

На міжнародній арені ЗПП встановлюються шляхом індукції – зіставлення національних систем для виявлення спільного знаменника. Їхнє

місце – третє у списку джерел, що підкреслює їхню субсидіарність. Натомість, в Україні визнання ЗПП відбувається через дедукцію від загальновизнаних норм міжнародного права, конституційних засад, а також через механізм імплементації міжнародних договорів. Для українського правосуддя ЗПП є не стільки джерелом, яке безпосередньо створює нові норми, скільки інтерпретаційним та оціночним критерієм, що дозволяє узгоджувати національне право із міжнародно-правовими стандартами, особливо в контексті прав людини [6].

Основна проблема правової системи України в тому, що немає чіткого закону, який би прямо визначав Загальні принципи права як окреме джерело. Через це судам важко посилатися на ЗПП у своїх рішеннях, якщо ці принципи не згадані у міжнародних договорах чи Конституції. Проте, тенденція до євроінтеграції вимагає посилення їхньої ролі [7].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що загальні принципи права є наріжним каменем для цілісності міжнародної правової системи, забезпечуючи її гнучкість і здатність до саморегулювання. Міжнародний підхід надає їм формально-юридичного статусу джерела. Український підхід, визнаючи їхню імперативну природу, інтегрує їх переважно як керівні ідеї та засади правопорядку. Конвергенція цих підходів, що відбувається через імплементацію міжнародних стандартів, є не лише відображенням міжнародно-правових зобов'язань України, але й необхідною умовою для побудови ефективної, передбачуваної та справедливої національної правової системи, здатної функціонувати у глобалізованому правовому просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду : Міжнародний договір від 26.06.1945. Офіційний вісник України. 2005. № 33. Ст. 1991. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010/conv/parast55-1#n576
2. Громовенко К. В. Проблеми загальних принципів права в міжнародному праві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2021. № 49. С. 16-21. URL: https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc49/39.pdf
3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Гусарєва С.Д., Тихомирова О.Д. Теорія держави та права. Навчальний посібник: НАВС, Освіта України, 2017. Ст 107. URL: https://www.navs.edu.ua/files/kafedru/tdp/navch_pos_tdp.pdf
5. Тимченко Л. Д. Міжнародне право : підручник. Київ : Знання, 2018. 629 с.
6. Громовенко К. В., Тицька Я. О. Принципи міжнародного права: концептуальні підходи до розуміння природи та класифікації. *Актуальні питання юриспруденції*. 2023. Вип. 1. С. 23-30. URL: https://legalposition.umsf.in.ua/archive/2023/1/23.pdf

7. Юхимюк О. М. Роль загальних принципів права у здійсненні судочинства в міжнародному праві. *Порівняльно-правові дослідження*. 2017. № 3. С. 221-227. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/3/50.pdf

Ключові слова: *з*агальні принципи права, джерела міжнародного права, Статут МС ООН, український підхід, верховенство права, правова система, міжнародне правосуддя.

Науковий керівник: *асистентка кафедри міжнародного та європейського права Бугаєць Альона.*

Войцикевич Олександра Олександрівна
здобувачка вищої освіти 1 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ЖЕРТВАМ ВІЙНИ:ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Міжнародно-правові механізми відшкодування шкоди жертвам війни є важливою складовою міжнародного гуманітарного права, яке спрямоване на захист осіб, які не беруть безпосередньої участі у бойових діях, зокрема цивільного населення та військовополонених. Відповідно до міжнародного права, держави, які порушують норми міжнародного гуманітарного права (далі МГП), зобов'язані відшкодувати шкоду, завдану їхніми діями або діями осіб, які діяли за їх наказом [1, с.269].

МГП передбачає різні форми відшкодування шкоди, зокрема реституцію, компенсацію та сатисфакцію. Реституція передбачає повернення майна або відновлення попереднього стану, компенсація полягає у виплаті грошових коштів або наданні інших матеріальних благ, а сатисфакція включає визнання порушення та публічне вибачення. Проте на практиці виникають численні проблеми, пов'язані з реалізацією цих механізмів.

Концепція права на відшкодування в сучасному міжнародному праві заснована на принципах, сформульованих тодішньою Постійною палатою міжнародного правосуддя, зокрема у справі Хожувської фабрики: «... відшкодування повинне, наскільки це можливо, ліквідувати усі наслідки незаконного діяння та відновити ситуацію, яка б цілком ймовірно існувала, якби таке діяння не було вчинене. Реституція у натуральній формі або, якщо це неможливо, виплата суми, що відповідає вартості реституції у натуральній формі; присудження, у разі потреби, відшкодування зазнаних збитків, які не покриваються реституцією у натуральній формі або виплатою замість неї – ці принципи слугуватимуть для визначення розміру компенсації за діяння, що суперечить міжнародному праву» [2,с.15].

Хоча це твердження часто пов'язують із принципом restitutio in integrum, проте нинішнє міжнародне право розроблене таким чином, щоб охопити більше, ніж передбачено цим латинським виразом. Незважаючи на те, що

реституція залишається фундаментальним елементом відшкодування, це не єдине зобов'язання, яке може бути покладене на відповідальну сторону.

Однією з основних проблем є відсутність єдиного міжнародного органу, який би займався питаннями відшкодування шкоди жертвам війни. Наявні механізми, такі як міжнародні суди та трибунали, мають обмежену юрисдикцію та часто не здатні забезпечити ефективне відшкодування шкоди на практиці. Крім того, процес визначення розміру шкоди та відповідних компенсацій є складним і часто суб'єктивним, що ускладнює досягнення справедливості для жертв. Наприклад, у випадку збройної агресії російської федерації проти України, Україна ініціювала створення міжнародного компенсаційного механізму, який би займався відшкодуванням шкоди, завданої внаслідок війни. Однак цей процес стикається з численними юридичними та політичними перешкодами, зокрема через відсутність згоди з боку держави-агресора та необхідність залучення міжнародної спільноти до вирішення цього питання.

У резолюції «Забезпечення засобів правового захисту та репарацій у зв'язку з агресією проти України», ухваленій на засіданні Генеральної Асамблеї ООН 14 листопада 2022 року, містяться надзвичайно важливі для України пункти [3].

По-перше, було зафіксовано факт порушення російською федерацією взятих на себе зобов'язань, відповідно до Резолюції Генеральної Асамблеї ООН, яка забороняє акти агресії. Це надає Україні підстави передбачати в національному законодавстві положення, що регулють майнову відповідальність держави-агресора за будь-які збитки, завдані майну цивільного населення під час бойових дій, незалежно від їхнього кінцевого результату.

По-друге, Організація Об'єднаних Націй спільно з Україною повинна напрацювати механізм відшкодування збитків.

По-третє, запропоновано створити в партнерстві з Україною реєстр завданих збитків. Він має охоплювати як рухоме та нерухоме майно, так і нематеріальні втрати. Слід підкреслити, що визнання російської агресії у рамках Резолюції Генеральної Асамблеї ООН дає певні перспективи для визначення шляхів компенсації збитків. Зокрема, активи держави-агресора та осіб, що пов'язані з нею, які знаходяться за кордоном, можуть бути використані для відшкодування завданих збитків постраждалій державі на підставі судових рішень відповідних країн [4].

Іншим прикладом є практика Європейського суду з прав людини, який надає компенсації за порушення прав людини, вчинені державами. Однак ці компенсації часто є символічними і не відшкодовують повною мірою завдану шкоду. Крім того, існує проблема визначення кола осіб, які мають право на відшкодування, оскільки не всі жертви війни можуть бути визнані потерпілими відповідно до міжнародних стандартів. У зв'язку з цим необхідно розробити ефективні механізми відшкодування шкоди жертвам війни, які б враховували специфіку кожного конкретного конфлікту та забезпечували реальне відшкодування завданої шкоди. Це включає в себе створення міжнародних органів, які б мали відповідну юрисдикцію та ресурси для вирішення питань

відшкодування шкоди, а також розробку стандартів та процедур, які б забезпечували справедливість та ефективність цього процесу.

Важливим аспектом є також забезпечення доступу жертв до правосуддя, що включає в себе надання інформації про їхні права, можливість звернення до відповідних органів та отримання необхідної допомоги.

Отже, хоча міжнародно-правові механізми відшкодування шкоди жертвам війни існують, їх ефективність на практиці є обмеженою через численні юридичні, політичні та організаційні проблеми. Для забезпечення реального відшкодування шкоди жертвам війни необхідно здійснити комплексні реформи на міжнародному рівні, спрямовані на удосконалення існуючих механізмів та створення нових, більш ефективних інструментів для захисту прав жертв війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Костюченко О., Стеценко Д., Відшкодування потерпілим шкоди, завданої в результаті воєнних злочинів *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*,2025.№90,с.267-272.URL:https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/09/39-3.pdf
2. Проєкт Ради Європи «Посилення судових та позасудових засобів захисту прав осіб, постраждалих від війни в Україні». *Дослідження практики Європейського суду з прав людини про присудження справедливої сатисфакції у справах, пов'язаних зі збройними конфліктами*/ Council of Europe, 2023. с.1-77. URL:https://rm.coe.int/study-just-satisfaction-art-41-echr-2023-uk/1680ae53aa
3. Resolution adopted by the General Assembly on 14 November 2022. ES-11/5. Furtherance of remedy and reparation for aggression against Ukraine. URL: https://documents.un.org/doc/ undoc/gen/n22/693/55/pdf/n2269355.pdf.
4. Люк Моффет, Варіанти відшкодування збитків, завданих під час війни в Україні. *Queen's University Belfast*. 2022, с.73. URL: https://tinylink.info/ZSDD.

Ключові слова: відшкодування, компенсація, збитки, суд, жертва, війна, міжнародне право, регулювання, цивільне населення, партнерство, гуманітарне право.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Бєлогубова Оксана.*

Горячківська Оксана Вікторівна
здобувачка вищої освіти 1 курсу магістратури
факультету прокуратури та слідства
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРАВО НА ПОВСТАННЯ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Ідея права на повстання належить до найдавніших правових концепцій, що виникла в процесі історичного становлення та еволюції інститутів прав людини і громадянина, водночас є одним з найбільш дискусійних і складних інститутів сучасного міжнародного права. З одного боку, міжнародне право,

засноване на принципах суверенної рівності та територіальної цілісності держав, не може відкрито закликати до повалення існуючих урядів. З іншого боку, воно визнає фундаментальні права народів і людини, які в екстремальних випадках можуть бути захищені лише шляхом повстання. Як останній засіб відстоювання справедливості, воно знайшло своє відображення у фундаментальних пам'ятках права.

Право на повстання – це право народу або частини населення вчинити опір, у тому числі збройний, проти державної влади, яка систематично порушує його фундаментальні права та свободи [1].

Велика хартія вольностей 1215 року визнається науковцями першим документом, що офіційно закріпив право народу на повстання у разі зловживання владою з боку монарха. Цей акт, який часто називають першою «неписаною» конституцією Англії, має дві ключові особливості. По-перше, його ініціаторами виступили барони – привілейована верства, найближчі до короля. По-друге, механізм реалізації цього права був детально прописаний у статті 61 Хартії. Вона передбачала створення Ради з 25 баронів. Якщо король порушував права, і це підтверджували четверо членів Ради та громада, то за 40 днів вони отримували право примушувати монарха до виправлення порушень усіма доступними засобами, включно з захопленням майна та фортець. Хоча згодом ця норма була скасована, сам прецедент закріплення права на повстання став революційним кроком.

Декларація незалежності США 1776 році закріпила згадане право і безпосередньо пов'язала його із діями влади. Вона проголошувала: «Ми вважаємо за самоочевидні істини, що всіх людей створено рівними; що Творець обдарував їх певними невідбірними правами, до яких належать життя, свобода і прагнення щастя; що уряди встановлюються між людьми на те, щоб забезпечувати ці права, а влада урядів походить із згоди тих, ким вони управляють; що в кожному випадку, коли якась форма правління стає згубною для такої мети, народ має право змінити або скасувати її і встановити новий уряд, спираючись на такі принципи та організовуючи його владу в такі способи, які видаються народу найдоцільнішими для осягнення своєї безпеки і щастя».

Згодом, стаття 2 Французької Декларації прав людини і громадянина 1789 року визначила забезпечення природних і невідчужуваних прав як головну мету держави, безпосередньо включаючи до цих прав свободу, власність, безпеку та право на повстання [2].

У XX столітті, після жахів двох світових воєн, це право набуло нового звучання. Свідченням цього є Загальна декларації прав людини, прийнята 10 грудня 1948 року Генеральною Асамблеєю ООН. В преамбулі зазначається: «Зважаючи на те, що необхідно, щоб права людини охоронялися владою закону в цілях забезпечення того, щоб людина не була змушена вдаватися, як до останнього засобу, до повстання проти тиранії та гноблення» [3]. Проте це положення прямо не встановлює право на повстання, але виконує подвійну функцію: визнає, що повстання є природною та легітимною реакцією на системне і масове порушення прав людини та відсутність ефективних правових

механізмів захисту; накладає на держави позитивний обов'язок створити ефективний правопорядок, який би унеможливлював необхідність опору.

Організація Об'єднаних Націй визнає правомірність повстання лише за суворих умов, щоб запобігти зловживанню цим правом для здійснення безпідставних переворотів. Відповідно до позиції ООН, повстання може бути виправдане, якщо дотримано такі критерії:

1. Наявність системного гноблення: в державі має існувати режим тиранії або систематичного порушення прав людини.

2. Чітко визначена мета: повстання має бути спрямоване виключно на ліквідацію цього тиранічного режиму, а не на досягнення інших політичних цілей.

3. Відсутність законних альтернатив: у державі повинні бути відсутні ефективні та доступні правові механізми, через які народ міг би мирним шляхом покласти край гнобленню [4].

Проте правова природа розглядуваного права залишається предметом дискусій. Питання його легалізації та визнання – як на рівні національних конституцій, так і в системі міжнародного права – і сьогодні залишається юридично невирішеним і викликає суттєві розбіжності. Найбільш чітка легалізація права на повстання в міжнародному праві відбулася в рамках реалізації права народів на самовизначення. Стаття 1 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року проголошує: «Усі народи мають право на самовизначення. Заради цього права вони вільно встановлюють свій політичний статус» [5]. Цей принцип був реалізований у контексті деколонізації. Найвищою формою визнання такого права стало положення Додаткового протоколу I 1977 року до Женевських конвенцій 1949 року, який поширив норми міжнародних збройних конфліктів на «збройні конфлікти, в які народи борються проти колоніального панування і іноземної окупації та проти расистських режимів у здійсненні свого права на самовизначення» [6].

Коли внутрішнє повстання переходить у стадію неміжнародного збройного конфлікту, його учасники отримують захист на основі міжнародного гуманітарного права. Міжнародне гуманітарне право хоч і не надає дозволу на початок повстання, але воно визнає реальність збройних конфліктів неміжнародного характеру та намагається мінімізувати їхні наслідки. Стаття 3 Женевських конвенцій 1949 року встановлює мінімальні стандарти гуманності, обов'язкові для всіх сторін у внутрішньому конфлікті, включаючи повстанців, а Додатковий протокол II 1977 року конкретизує ці норми [6].

Центральною правовою проблемою права на повстання є його фундаментальна суперечність із з фундаментальними принципами міжнародного права – принципом територіальної цілісності держав та принципом невтручання у їхні внутрішні справи**.**

Принцип територіальної цілісності закріплено в статті 2 Статуту ООН: «усі держави зобов'язані «утримуватися від загрози силою або її застосування проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої держави». Цей принцип є основним гарантом міжнародного миру та безпеки. Право на повстання, особливо у формі збройної боротьби, по суті, є

застосуванням сили всередині держави, що прямо загрожує її територіальній цілісності та політичній єдності. Будь-який уряд може кваліфікувати повстання як незаконний сепаратизм або спробу нелегітного захоплення влади, що порушує суверенітет держави. Таким чином, з позиції офіційної влади, повстанці є не легітимними борцями за свободу, а кримінальними угрупованнями. Принцип невтручання також закріплений у Статуті ООН, він забороняє державам втручатися у внутрішні справи інших держав [2]. Він охоплює питання внутрішньої політики, форми правління та шляхи вирішення внутрішніх конфліктів. Міжнародне визнання може бути розцінене урядом цієї держави як акт втручання. Це створює дилему: чи може підтримка народу, який бореться з диктатурою вважатися легітимною, якщо вона порушує принцип невтручання?

Таким чином, право на повстання залишається дискусійним поняттям в міжнародному праві і являється останнім засобом захисту народу від тотальної тиранії, коли держава повністю відмовляється від виконання своїх основним функцій щодо забезпечення прав та безпеки своїх громадян. Але незважаючи на свою суперечливість, залишається критично важливим для обґрунтування права народу на самозахист від системного державного гноблення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Право на революцію – невід'ємне природне право людини. Юридична Газета. URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/pravo-na-revolyuciyu--nevidemne-prirodne-pravo-lyudini.html
2. Бостан Л.М., Бостан С.К. Історія держави і права зарубіжних країн: навч. посібник. Київ, 2008. 730 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/CUL/13Istor_derzh_prava_Bostan.pdf
3. Загальна декларація прав людини: Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
4. Размєтаєва Ю.С. Доктрина та практика захисту прав людини: навчальний посібник. Київ, 2018. 364 с.
5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Пакт Орг. Об'єдн. Націй від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
6. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

Ключові слова: право на повстання, влада, легалізація, тиранія, гноблення, принцип, держава.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Федорова Тетяна.*

Гуцу Єлизавета Леонідівна
здобувачка вищої освіти 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПІДСТАВИ ПОЗБАВЛЕННЯ ДИПЛОМАТИЧНОГО ІМУНІТЕТУ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА КРАЇНИ ПЕРЕБУВАННЯ

У зв'язку із самою правовою сутністю дипломатичного імунітету, він відіграє одну із ключових ролей у наданні можливостей для здійснення якнайефективнішого виконання службових повноважень та функцій у дипломатичній діяльності, що становить імунітети від наступних юрисдикцій: кримінальної, цивільної та адміністративної, і, відповідно, користування міжнародним захистом. За загальною практикою, дипломатичний імунітет надається дипломатичним інститутам [7, с.54], під якими розуміємо систему відповідних органів зовнішніх відносин держав: дипломатичні місії, будівлі посольств, представництв та консульських установ тощо; а також їхнім співробітникам: представникам дипломатичного персоналу, адміністративно-технічного та обслуговуючого персоналу, а також членам сімей дипломатичних агентів і представників адміністративно-технічного персоналу, якщо вони не є громадянами держави перебування. Такі положення мають місце як в національному законодавстві [4], так і в нормах міжнародного права [1, ст.37].

Предметом дослідження, що становить науковий інтерес, є практичні особливості та причини позбавлення дипломатичного імунітету представників дипломатичного персоналу та осіб, які несуть дипломатичну службу, що не межують із загальними вимогами до осіб на зайняття відповідної посади, як, наприклад, припинення державної служби через досягнення 65-річного віку чи закінчення строку призначення на посаду [2, ст.83], порушення умов проходження дипломатичної служби чи відставкою [3, ст.28]; а такі, що пов'язані конкретно із вчиненням правопорушень, несумісних із продовженням зайняття відповідної посади.

Імунітет від кримінальної юрисдикції дипломатичного персоналу несе в собі два аспекти: перший, стосовно юрисдикції держави перебування, другий-акредитуючої держави. Відповідно, такі особи мають абсолютний імунітет в державі перебування, але це не звільняє її від можливої кримінальної відповідальності за порушення законодавства акредитуючої держави. Про це зазначають положення ст. 29 Віденської конвенції 1961 року, де описано неможливість арешту чи затримання дипломатичного агента, а також попередження посягань на нього [1]. У разі вчинення ним кримінального правопорушення, провадження відкриватися не буде, проте наслідком стане оголошення його persona non grata, що тягне за собою бажання держави перебування відмовитися від продовження перебування такої особи на відповідній посаді. Після цього особі дається останні 24 або 48 години, під час яких її імунітет буде продовжувати діяти задля вчинення ним усіх необхідних дій для виїзду із приймаючої держави [6, с.201].

Другий випадок стосується того, що акредитуюча держава може самостійно, без згоди та пояснень дипломатичному агенту, відмовити у наданні відповідного імунітету. Це стосується, зокрема, як кримінальної юрисдикції, так й адміністративної та цивільної [5, с.110]. Також, в національному законодавстві у п.4 ст.84 ЗУ «Про державну службу» окремо встановлено порядок припинення державної служби у зв'язку із набранням законної сили обвинувальним вироком суду за вчинення кримінального правопорушення, що буде тягнути за собою, у випадку дипломатичного агента, зняття з нього відповідного імунітету.

Встановлення порядку несення відповідальності за кримінальні правопорушення представників адміністративно-технічного персоналу все ще розвивається в рамках міжнародного права в бік приведення до схожості із процедурою щодо дипломатичних агентів [5, с.111].

У випадку із обслуговуючим персоналом, такі особи є зазвичай резидентами держави перебування, тож на них не розповсюджується імунітет від кримінальної юрисдикції.

Імунітети від цивільної та адміністративної юрисдикції є відносними. Порушення, що можуть бути здійснені дипломатичними агентами у сфері цивільної юрисдикції, стосуються, насамперед, порушення заборон ведення професійної та комерційної діяльності на території держави перебування з метою отримання особистої вигоди [8, с.261]. Також, такі випадки можливі закріпленням регулювання шляхом укладення міждержавних угод.

За загальним правилом, на дипломатичного агента не може бути накладено адміністративне стягнення за правопорушення, якщо воно відбулося під час виконання ним своїх службових обов'язків, наприклад, при керуванні транспортним засобом у країні перебування.

Вчинення адміністративного правопорушення може призвести до втрати імунітету у випадках, коли воно стосується порушення, що було вчинено поза виконанням службових обов'язків агента. І, так само, як це було зазначено, дипломатичний імунітет не звільняє особу від дотримання положень адміністративного права акредитуючої держави [5].

Підводячи підсумок, необхідно зазначити, що дипломатичний імунітет за своєю природою є синтезом трьох складових: імунітету від кримінальної, цивільної та адміністративною юрисдикції. При розгляді даних імунітетів з боку дотримання права приймаючої держави, перший є абсолютним, а два останні- відносними. Проте це не звільняє таку особу від дотримання приписів законодавства акредитуючої держави.

Наслідки вчинення правопорушень, несумісних із здійсненням дипломатичної діяльності несуть за собою як позбавлення дипломатичного імунітету, так і визнання такої особи persona non grata із подальшою можливістю до притягнення до відповідальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Vienna Convention on Diplomatic Relations : 18 April 1961. United Nations, *Treaty Series*, vol. 500, p. 95.

2. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2016, № 4, ст.43.

3. Про дипломатичну службу : Закон України від 07.06.2018 р. № 2449-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018. № 26. ст.219.

4. Про Положення про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні : Указ Президента України від 10.06.1993 р. № 198/93.

5. Бережний О.І. Проблемні питання здійснення захисту у кримінальних провадженнях щодо окремих категорій осіб : наукова стаття. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Київ. № 11 (166), 2024. 129 с.

6. Войціховський А.В. Міжнародне право : підручник. МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 544 с.

7. Руснак О.В. Дипломатичний імунітет як інструмент розвідувальних органів спецслужб іноземних держав : наукова стаття. *Науковий журнал «Стратегічна панорама»*. Київ. № 1-2, 2019.

8. Чепель О.Д. Імунітет від юрисдикції дипломатичного агента: теоретико-правові аспекти : наукова стаття. *Всеукраїнський науковий журнал «Право і суспільство»*. Дніпро. № 4 / 2021.

Ключові слова: дипломатичний імунітет, держава перебування, акретидуюча держава, кримінальна юрисдикція, цивільна юрисдикція, адміністративна юрисдикція, дипломатичний агент, позбавлення дипломатичного імунітету.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Бєлогубова Оксана.*

Дідух Анастасія Сергіївна
здобувачка вищої освіти 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЕФЕКТИВНІСТЬ САНКЦІЙ ЯК ПРАВОВОГО ІНСТРУМЕНТУ ВПЛИВУ У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

Актуальність теми зумовлена зростаючою роллю санкцій у сучасній системі глобальної безпеки та міжнародного правопорядку. У контексті збройних конфліктів, порушення прав людини та загроз міжнародному миру санкції стали одним із ключових засобів впливу, що дозволяють державам і міжнародним організаціям реагувати на неправомірну поведінку суб'єктів міжнародного права без застосування воєнної сили. Водночас питання їхньої ефективності набуває особливої ваги, оскільки надмірне або політично вмотивоване використання санкцій може спричиняти гуманітарні, економічні та правові наслідки, що ставить під сумнів їхню відповідність принципам міжнародного права. Отже, дослідження ефективності санкцій є важливим для розуміння балансу між досягненням політичних цілей і дотриманням міжнародно-правових норм.

Санкції – це передбачені нормами міжнародного права або внутрішнього законодавства примусові заходи політичного, економічного, дипломатичного чи іншого характеру, що застосовуються державами, міжнародними організаціями чи їх об'єднаннями з метою впливу на поведінку суб'єкта міжнародних відносин, який порушує норми права або загальновизнані принципи міжнародної спільноти. Вони можуть бути спрямовані на припинення протиправних дій, відновлення міжнародного миру й безпеки, а також на запобігання новим порушенням. Залежно від характеру та мети розрізняють економічні, політичні, дипломатичні, військові, культурні та інформаційні санкції. У сучасних міжнародних відносинах санкції виступають одним із головних інструментів колективного впливу без застосування сили, зберігаючи водночас правову легітимність у межах Статуту ООН та інших міжнародних актів [1, с. 30-32].

Ефективність санкцій як правового інструменту впливу у міжнародних відносинах в контексті росії та України є однією з найбільш дискусійних тем сучасного міжнародного права. Після початку збройної агресії російської федерації проти України у 2014 році та її повномасштабного вторгнення у 2022 році, санкції стали основним засобом міжнародної реакції на порушення суверенітету та територіальної цілісності України. Вони застосовуються як окремими державами, так і міжнародними організаціями, включаючи Європейський Союз, США, Канаду, Велику Британію та інші країни-партнери. Головною метою цих заходів є обмеження економічного, технологічного та військового потенціалу агресора. Санкційна політика має на меті змусити Росію припинити агресію, дотримуватися норм міжнародного права і повернутися до переговорного процесу [2, с. 34-40]. Таким чином, санкції виступають не лише як каральний, а й як стримувальний механізм у міжнародних відносинах.

Другим аспектом ефективності санкцій є їхній економічний вплив на державу-агресора. Обмеження доступу до міжнародних фінансових ринків, замороження активів, заборона експорту високотехнологічних товарів та обмеження енергетичного сектору істотно вплинули на економіку росії. Зниження обсягів іноземних інвестицій, зростання інфляції, падіння рівня життя населення та дефіцит товарів імпортного походження свідчать про практичні наслідки санкційного тиску. Разом із тим, повне досягнення політичних цілей через санкції залишається складним завданням, оскільки росія адаптується до нових умов через переорієнтацію на інші ринки. Ефективність санкцій залежить не лише від їх масштабу, а й від координації міжнародної спільноти та уникнення обходу обмежень. Таким чином, економічний аспект санкцій демонструє як їхню дієвість, так і обмеження у досягненні швидких результатів.

У контексті України санкції мають не лише зовнішньополітичне, а й внутрішньодержавне значення. Вони сприяють зміцненню позицій України на міжнародній арені, підтверджуючи підтримку її суверенітету та права на самооборону відповідно до Статуту ООН. Крім того, санкції стимулюють розвиток вітчизняного виробництва, енергетичну незалежність та диверсифікацію зовнішньоекономічних зв'язків. Україна також активно формує

власну санкційну політику, застосовуючи обмеження проти осіб і компаній, причетних до агресії та фінансування війни. Така політика сприяє формуванню правової бази для міжнародного співробітництва у сфері безпеки та боротьби з фінансовими потоками, пов'язаними з тероризмом. У цьому контексті санкції виступають важливим інструментом захисту національних інтересів і державного суверенітету [3, с. 51-59].

Водночас ефективність санкційного механізму залежить від довгострокової стратегії та політичної волі міжнародної спільноти. Санкції є результативними лише за умови системності, контролю за їх виконанням і мінімізації наслідків для держав, які їх застосовують. Важливим викликом є забезпечення правової легітимності санкцій відповідно до міжнародного права, зокрема принципів пропорційності та недискримінації. Український досвід демонструє, що санкції можуть бути дієвим елементом комплексної політики стримування агресора лише у поєднанні з дипломатичними, військовими та інформаційними заходами. Вони створюють умови для міжнародної ізоляції держави-порушника та зниження її можливостей продовжувати агресивні дії. Таким чином, санкції залишаються ключовим правовим інструментом у системі сучасних міжнародних відносин, спрямованим на відновлення справедливості та стабільності в регіоні.

Після повномасштабного вторгнення росії в Україну у 2022 році міжнародна спільнота запровадила безпрецедентний пакет санкцій. Наприклад, Європейський Союз ухвалив уже понад 15 санкційних пакетів, що включають заборону імпорту російської нафти, вугілля та золота, обмеження доступу російських банків до системи SWIFT, а також заборону на експорт до росії високотехнологічних товарів і авіаційних комплектуючих. США та Велика Британія заморозили активи Центрального банку рф за кордоном на суму понад 300 мільярдів доларів і запровадили санкції проти ключових російських чиновників, олігархів та оборонних підприємств. Канада, Японія, Австралія та низка інших держав долучилися до цього режиму, створивши глобальну систему економічного та політичного тиску [4, с. 10-15].

Результатом санкцій стало суттєве ослаблення фінансової системи росії: рубль зазнав значних коливань, іноземні компанії масово залишили російський ринок (зокрема McDonald's, Shell, IKEA, Boeing), а обсяги імпорту високих технологій скоротилися більш ніж на 70%. Російські авіакомпанії втратили доступ до технічного обслуговування літаків, що призвело до численних аварій та збоїв у транспортній сфері. Крім того, скорочення доходів від експорту нафти через обмеження цінового стелі (price cap) завдало державному бюджету рф значних збитків. Усе це свідчить, що санкції ефективно послаблюють економічну базу агресора, обмежуючи його можливості фінансувати військову кампанію [2].

Для України санкції мають не лише каральний, а й підтримуючий ефект. Завдяки замороженим російським активам міжнародна спільнота розглядає механізм їхнього використання для відновлення України, що стане безпрецедентним кроком у міжнародному праві. Крім того, санкційний тиск сприяв зміцненню міжнародних альянсів на користь України, пришвидшив

постачання зброї та фінансової допомоги. Санкції також мають символічне значення вони підтверджують ізоляцію агресора й демонструють, що порушення Статуту ООН не залишиться безкарним. Водночас існують приклади обходу санкцій, зокрема через треті країни Туреччину, Казахстан, Вірменію чи Китай, які іноді постачають до росії товари подвійного призначення. Це створює необхідність удосконалення міжнародного контролю, координації між державами та юридичного механізму відповідальності за порушення санкційного режиму. Незважаючи на ці виклики, санкції залишаються одним із найефективніших мирних засобів впливу, які забезпечують юридичну відповідальність держави-агресора та сприяють формуванню нового, більш стійкого міжнародного правопорядку [5, с. 82-86].

Отже, підсумовуючи все вищезазначене, можна стверджувати, що санкції посідають важливе місце у системі міжнародно-правових засобів впливу, особливо у контексті російсько-української війни. Вони стали ефективним інструментом стримування агресора, спрямованим на обмеження його економічного, політичного та військового потенціалу без застосування прямої сили. Незважаючи на наявні виклики, пов’язані з обходом обмежень і тривалим характером їх дії, санкції довели свою здатність суттєво послаблювати державу-порушника та стимулювати міжнародну солідарність. Для України санкційна політика є не лише елементом зовнішньої підтримки, а й механізмом зміцнення власної правової та економічної системи. У перспективі поєднання санкційних, дипломатичних і правових заходів створює передумови для відновлення міжнародного правопорядку, притягнення агресора до відповідальності та забезпечення стабільного миру в регіоні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Стрельцова І.С. Економічні санкції як засіб політичного впливу: бакалаврська робота. Миколаїв: НУК, 2024. 81 с. URL: https://eir.nuos.edu.ua/handle/123456789/8489
2. Панковець М.П., Шевчук Т.В. Міжнародні економічні санкції в системі міжнародної безпеки: досвід та ефективність застосування в сучасних умовах. *Scientific Bulletin of UNFU*, вип. 34, вип. 4, 2024, с. 34-40, doi: 10.36930/40340405
3. Хоббі Ю.С. Проблеми нормативно-правового регулювання санкцій в Україні в контексті міжнародного досвіду. *Правовий часопис Донбасу*. 2021. № 4. С. 51-59. URL: http://nbuv. gov.ua/UJRN/pppd_2021_4_8
4. Кулик С.А. Економічні санкції як інструмент протекціонізму в системі міжнародних відносин. Бакалаврська робота. Тернопіль: ЗУНУ, 2024. 40 с.
5. Соколовська О. М. Санкції як засіб зовнішньополітичного впливу. *Вісник НТУУ «КПІ» Політологія. Соціологія. Право*. 2022. № 3 (55). С. 82-86. URL: https://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/269556

Ключові слова: ефективність санкцій, повномасштабне вторгнення, Європейський Союз, Статут ООН, легітимність, підтримуючий ефект, економічний вплив.

Науковий керівник: *професорка кафедри міжнародного та європейського права, докторка юридичних наук, професорка Сурілова Олена.*

Долженко Юлія Вікторівна, Кірпіченко Віта Віталіївна
здобувачки вищої освіти 1 курсу магістратури
факультету адвокатури та антикорупційної діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА У ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ СУЧАСНОСТІ

Міжнародне гуманітарне право є найбільш ефективним інструментом у руках міжнародної спільноти для забезпечення безпеки людей, збереження гідності та поваги до прав людини, а також пом'якшення наслідків збройних конфліктів на основі гуманних принципів.

З розвитком сучасних суспільних, економічних, політичних, культурних та технологічних процесів, таких як зміни в економіці, політиці, культурі, технології та масовій комунікації, а також виклики, що виникають в результаті глобальних проблем, таких як криза глобального потепління, поширення інфекційних хвороб, терористична діяльність недержавних акторів та розвиток автоматизованої зброї, яка може використовуватися без людського контролю, стає явною потреба в нормативному регулюванні міжнародних відносин у сфері збройних конфліктів [1, с. 22]. Ці виклики та пов'язані з ними наслідки мають значний вплив на здатність до належної реалізації міжнародних відносин.

Міжнародне гуманітарне право та міжнародне право прав людини мають спільну мету захисту прав людини, але між ними існують суттєві відмінності, які відносяться до сфери застосування, цілей та обсягу покриття цих двох галузей міжнародного права.

Міжнародне гуманітарне право застосовується виключно в умовах збройних конфліктів, які можуть бути міжнародного або неміжнародного характеру. Воно встановлює правила, спрямовані на захист осіб, які не беруть участі в збройних конфліктах (нейтральні особи) та норми, що регулюють поведінку сторін конфлікту під час збройних конфліктів. Важливо відзначити, що відступи від зобов'язань за міжнародним гуманітарним правом не допускаються.

З іншого боку, міжнародне право прав людини застосовується як у мирний період, так і в час війни. Його ціль – забезпечити індивідуальний захист прав та свобод людини від дій держави [2, с. 45]. Це означає, що міжнародне право прав людини стосується окремих осіб і має на меті запобігти будь-яким порушенням їхніх прав і свобод. Воно охоплює широкий спектр прав, включаючи громадянські, політичні, економічні, соціальні та культурні права.

Держави можуть здійснювати відступи від своїх зобов'язань за міжнародним правом прав людини в надзвичайних обставинах, але такі відступи повинні бути сумісними з їхніми зобов'язаннями за міжнародним

гуманітарним правом. Це означає, що держави зобов'язані дотримуватися обох галузей права під час збройних конфліктів і надавати захист всім особам, які перебувають під їхнім контролем чи юрисдикцією [3, с. 89].

Розвиток міжнародного гуманітарного права (МГП) у збройних конфліктах сучасності характеризується кількома основними особливостями:

- Змінений характер конфліктів: сучасні збройні конфлікти часто мають нетрадиційний, неміжнародний характер. Це може включати збройні сутички з недержавними акторами, терористичні групи, а також конфлікти, де важко визначити сторони або де держави підтримують недержавних акторів. Ці нові форми конфліктів ставлять виклик традиційним засадам МГП.
- Зростання важливості прав людини: МГП та міжнародне право прав людини взаємодіють у збройних конфліктах сучасності. Забезпечення захисту прав людини залишається важливим завданням, навіть у умовах конфлікту, і вимагає комплексного підходу, що враховує як МГП, так і права людини.
- Наслідки кібернетичних атак: сучасні конфлікти супроводжуються частими кібернетичними атаками, які можуть впливати на критичну інфраструктуру та загрожувати життю і безпеці цивільних осіб. МГП ще не повністю враховує ці нові види загроз, і розвиток норм та стандартів у цій галузі є важливим завданням.
- Політизація гуманітарних питань: збройні конфлікти сучасності часто супроводжуються політизацією гуманітарних питань, де доступ до гуманітарної допомоги стає предметом політичних маніпуляцій. Це ускладнює забезпечення необхідної допомоги постраждалим від конфліктів.
- Нові види зброї: розвиток технологій призводить до появи нових видів зброї, включаючи автоматизовану та кібернетичну зброю, які можуть мати серйозні гуманітарні наслідки. МГП повинне адаптуватися до регулювання цих нових загроз і забезпечення захисту цивільних осіб.

Усі ці особливості свідчать про те, що МГП постійно розвивається, адаптуючись до сучасних реалій збройних конфліктів. Головною метою залишається захист цивільних осіб та забезпечення гуманної поведінки в умовах конфлікту [4, с. 88].

Отож, Україна, починаючи з 2014 року, зіткнулася з реальною необхідністю в застосуванні норм міжнародного гуманітарного права. Що раніше було теоретичними концепціями, стало необхідними засобами виживання і забезпечення життєдіяльності в умовах збройних конфліктів. Тому розповсюдження знань з міжнародного гуманітарного права несе на собі не лише обов'язок держави, але й стає об'єктивною потребою та областю відповідальності всього суспільства та країни в цілому.

Особливу важливість отримують знання з міжнародного гуманітарного права в українському суспільстві в умовах міжнародних збройних конфліктів на території країни. Відзначається формування групи експертів-практиків, включаючи юристів-міжнародників з більш як п'ятнадцятирічним досвідом викладання та застосування міжнародного гуманітарного права, а також фахівців у сфері трансформації конфліктів та розробки освітніх продуктів у

галузі соціальної згуртованості та прав людини. Вони ґрунтуються на своєму практичному досвіді та відповідях на запити освітніх закладів та громад, незалежно від того, чи розташовані вони на лінії розмежування чи подалеку від безпосередніх наслідків збройного конфлікту. За їхнім зусиллям був розроблений практичний і доступний освітній ресурс.

Цей ресурс сприяє поширенню знань про міжнародне гуманітарне право в українському суспільстві та допомагає підготувати людей до викликів, пов'язаних із збройним конфліктом, і забезпечити їхню свідомість щодо важливості цих норм для збереження життя та гідності в умовах конфлікту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право : навчально-методичний посібник. Друге видання. О. Войтенко, М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель ; за заг. ред. радника президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права, к.ю.н. Т. Короткого. Київ, УГСПЛ. Одеса. Фенікс, 2021. 268с.
2. Зміцнення поваги до міжнародного гуманітарного права: посібник для народних депутатів України. МКЧХ, 2017. 100 с.
3. Міжнародне гуманітарне право : посібник для юриста М.М. Гнатовський, Т.Р. Короткий, А.О. Кориневич, В.М. Лисик, О.Р. Поєдинок, Н.В. Хендель ; за ред. Т.Р. Короткого. Київ-Одеса. 16 Українська гельсінська спілка з прав людини; Фенікс. 2016-2017. 145 с.
4. Грушко М. В. Міжнародне гуманітарне право : навчально-методичний посібник за ред. завідувача кафедри міжнародного та європейського права, професора О. В. Бігняка. Одеса. Видавничий дім «Гельветика». 2022. 136 с.

Ключові слова: міжнародне гуманітарне право, збройні конфлікти, міжнародне право прав людини, захист цивільних осіб.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Мануїлова Катерина.*

Кондратюк Софія Олексіївна
здобувачка вищої освіти 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЕВОЛЮЦІЯ ПРИНЦИПІВ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

У XXI столітті міжнародне право перебуває у стані динамічної трансформації, зумовленої зростанням глобальних загроз, технологічним прогресом і зміною структури міжнародних відносин. Поняття «принципи міжнародного права» набуває нових смислів, адже вони перестають бути виключно декларативними орієнтирами й дедалі більше виступають практичними інструментами регулювання поведінки держав та міжнародних організацій у складних політичних і безпекових умовах. Одним із провідних

аспектів сучасного розвитку міжнародного права є переосмислення його принципів у контексті глобальних викликів – зокрема, гібридних конфліктів, кіберзагроз, екологічних криз і технологічних ризиків.

Як зазначає Т. Вестнер, сучасні держави дедалі частіше розглядають міжнародне право не лише як обмежувальний, а й як інструмент стратегічного впливу, що функціонує через ефекти обмеження (constraint), фільтрації (screening) та дозволу (authorization) [1]. Такий підхід свідчить про те, що принципи міжнародного права не є статичними – вони адаптуються до нових реалій міжнародного співтовариства, зберігаючи при цьому свій фундаментальний характер.

Водночас М. Папарінскіс звертає увагу на те, що класична система принципів, сформована після Другої світової війни, поступово втрачає ефективність у регулюванні складних транснаціональних ситуацій, де межа між державними і недержавними акторами стає розмитою [2]. Особливо це виявляється в питаннях міжнародної відповідальності та компенсацій за шкоду, завдану глобальними кризами, як-от екологічними катастрофами, кібератаками або технологічними збоями у сфері штучного інтелекту. Учений обґрунтовує необхідність перегляду принципів відповідальності та солідарності у світлі нових викликів.

Натомість вітчизняні науковці, зокрема В. Муравйов та В. Денисов, наголошують, що принципи міжнародного права виконують роль «ціннісного кістяка» міжнародної правової системи, забезпечуючи її стабільність і внутрішню логіку [3]. Вони не лише узгоджують поведінку держав, а й формують морально-правові орієнтири глобального правопорядку, інтегруючи такі новітні категорії, як сталий розвиток, цифровий суверенітет, екологічна відповідальність і глобальна справедливість. Дослідники підкреслюють, що класичні універсальні принципи – суверенна рівність держав, невтручання, добросовісне виконання міжнародних зобов’язань – нині доповнюються тематичними: принципами екологічної безпеки, гуманітарної відповідальності, сталого розвитку та етичного використання технологій. Значний внесок у дослідження еволюції принципів міжнародного права зробили І. Анісімов та Є. Гуляєва, які аналізують розвиток принципу мирного врегулювання міжнародних спорів [4]. Вони наголошують, що цей принцип, закріплений у Статуті ООН, у XXI столітті набуває міждисциплінарного виміру, виходячи за межі традиційної дипломатичної та судової практики. Сучасні виклики – кіберконфлікти, енергетична нестабільність, інформаційна агресія – вимагають нових форм реалізації цього принципу.

Передусім, у сфері кібербезпеки принцип мирного врегулювання знаходить своє відображення у формуванні системи міжнародно-правових засобів запобігання, моніторингу та реагування на кіберінциденти. З огляду на транснаціональний характер кіберзагроз, держави дедалі частіше усвідомлюють необхідність створення глобальних механізмів координації дій у кіберпросторі. Такі механізми передбачають обмін оперативною інформацією про атаки, вироблення спільних стандартів безпеки та формування нормативної бази для відповідального використання кібертехнологій. У сфері енергетичної безпеки

принцип мирного врегулювання набуває нового змісту у зв'язку з геополітичними конфліктами навколо енергоресурсів. Такі суперечки дедалі частіше вирішуються через міжнародний арбітраж – наприклад, у межах Енергетичної хартії, що свідчить про інституціоналізацію мирного врегулювання у сфері міжнародної економіки.

Не менш важливим аспектом є інформаційна політика, де принцип мирного врегулювання реалізується через створення міжнародних норм, спрямованих на протидію дезінформації, маніпуляціям та пропагандистським кампаніям, які можуть стати каталізаторами конфліктів.

Сучасна технологічна еволюція також змінює правову природу міжнародних принципів, де Б. Друзін, А. Бауте та М. Рамсден у праці Confronting Catastrophic Risk: The International Obligation to Regulate Artificial Intelligence обґрунтовують, що принцип обережності, традиційно застосовуваний у сфері екологічного права, може бути розширений на регулювання технологій штучного інтелекту [5]. На їхню думку, держави мають юридичний обов'язок розробляти запобіжні заходи проти потенційних технологічних катастроф навіть за умов наукової невизначеності.

Сучасне міжнародне право повинно бути гнучким і здатним адаптуватися до швидких змін у світі. Принципи, які закладені після Другої світової війни, зберігають свою актуальність, однак потребують оновленого тлумачення відповідно до умов цифрової та інформаційної епохи. Зокрема, такі принципи, як мирне врегулювання спорів, добросовісне виконання зобов'язань, суверенна рівність держав і невтручання у внутрішні справи, мають поєднуватися з новими – екологічної відповідальності, технологічної безпеки та захисту цифрового простору. У цьому контексті важливо, щоб принципи права зберігали універсальний характер, водночас залишаючись достатньо гнучкими для реагування на нові реалії міжнародних відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Westner T. The Three Effects of International Law: Constraint, Screening, Authorization. Cambridge: Cambridge University Press, 2021.
2. Paparinskis M. The Law of International Responsibility in the 21st Century. Oxford: Oxford University Press, 2020.
3. Муравйов В. І., Денисов В. Н. Міжнародне право: сучасні тенденції розвитку. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 320 с.
4. Анісімов І. О., Гуляєва Є. В. Мирне врегулювання міжнародних спорів у сучасному світі. *Юридичний вісник*. 2023. № 2. С. 45–53.
5. Druzin B., Baute A., Ramsden M. Confronting Catastrophic Risk: The International Obligation to Regulate Artificial Intelligence. *International & Comparative Law Quarterly.* 2023. Vol. 72(4). P. 911–938.

Ключові слова: міжнародне право, принципи міжнародного права, глобальні виклики, еволюція, мирне врегулювання спорів, кібербезпека, енергетична безпека, екологічна відповідальність, технологічна безпека, цифровий суверенітет, сталий розвиток.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Федорова Тетяна.*

Костенко Іван Віталійович
здобувач вищої освіти 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРОТОКОЛ І ПРАВИЛА ПЕРЕГОВОРІВ У ПЕРІОД МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ

Дипломатичний протокол та правила ведення переговорів є невід'ємною складовою ефективного управління міжнародними відносинами, особливо в період кризових ситуацій і конфліктів. Враховуючи складність і чутливість міждержавних комунікацій, дотримання встановлених норм і етикету забезпечує стабільність, передбачуваність і взаєморозуміння між сторонами переговорів. Метою дослідження є аналіз ключових принципів дипломатичного протоколу та рекомендацій щодо ведення переговорів у контексті міжнародних конфліктів, що сприятиме підвищенню ефективності миротворчих та дипломатичних заходів.

Для обговорення специфіки проведення переговорів під час конфліктів, потрібно, дослідити значення міжнародних переговорів та їх види. Міжнародні переговори – це особливий вид взаємодії учасників міжнародних відносин з метою врегулювання конфліктів, вирішення суперечок або налагодження співпраці у різних галузях, узгодження зовнішньополітичних акцій шляхом взаємного обговорення представниками держав різноманітних питань двосторонніх та багатосторонніх відносин [5].

Щодо видів міжнародних перговорів то тут виокремлюють:

- конгреси
- конференції
- саміти
- сесії
- наради
- зустрічі на різних рівнях

Тож, можна зробити висновок, що міжнародні переговори це інструмент, який використовують для вирішення зовнішньо-політичних питань. Вони можуть проводитися, як у рамках міжнародних організацій так і в кризові часи, для врегулювання міжнародних конфліктів, як збройного так і незбройного характеру.

Тривала міжнародна практика та звичаї дозволили створити загальні правові норми проведення міжнародних переговорів, які на разі є основою для багатьох країн світу, проте треба підкреслити, що на відміну від переговорів які проходять у часи стабільності, переговори під час конфліктів мають свою особливу специфіку.

Тож, при підготовці і проведенні переговорів перед країною постає багато питань протокольного характеру, від яких залежить як проведення самих переговорів, так і результативність прийняття на них рішень.

Для успішного проведення переговорів потрібно створити план їх проведення, та розбити його по етапам.

Першим етапом є обрання місця для перебування делегацій. Зазвичай сторони під час конфлікту домовляються про місце переговорів у третій країні, яка не бере участі у конфлікті і зазвичай виступає як нейтральний або посередницький майданчик. Такими країнами часто стають держави з лояльною позицією, міжнародні організації або спеціальні конференц-зали під егідою ООН чи інших міжнародних структур. Місце повинно бути таким, щоб ніхто не зазнавав незручностей і щоб усі делегати були приблизно у рівних умовах. Також важливою частиною першого етапу є обрання місця проведення переговорів. Приміщення повинно бути підготовлене для переговорів, також повинно бути фойє, де делегати могли би збиратися в перервах між засіданнями. Також варто зазначити, що будівля повинна мати достатньо кімнат для розміщення кожної делегації. Окремі приміщення необхідно передбачити для розташування Генерального секретаріату, встановлення обладнання для копіювання та засобів зв'язку. Приміщення делегацій має бути оснащене телефонним, радіо- і телеобладнанням. Варто також подбати про кімнати для представників преси, що будуть використовуватися для проведення брифінгів і прес-конференцій. Якщо таке неможливо організувати в одній будівлі, бажано надати відповідні умови в іншому будинку, розташованому поруч. Автотранспорт, що обслуговує делегації, має мати спеціальні розпізнавальні знаки.

Також варто зазначити, що склад делегації суворо регламентується, де кожен учасник має чітко визначену роль, права і обов'язки. Делегації вміло балансуватимуть між офіційними представниками влади, радниками, експертами і посередниками. Оскільки переговори проходять поза межами їх домівок, делегації заздалегідь готують всю необхідну документацію, логістику та комунікації. Особливу увагу слід приділити організації належної охорони місць проведення переговорів, резиденцій делегацій, а також маршрутів їх пересування по місту. Вхід до будівлі, де відбуваються переговори, обладнується системою контролю доступу для членів делегацій і їхніх співробітників, а також окремо – для представників преси [2;4].

Другим важливим кроком є формування порядку денного, який включає основні питання, що стосуються конфлікту, а також загальних інтересів обох держав. Порядок денний має попередній характер і затверджується до переговорів та передбачає інтенсивну координацію з боку дипломатичних служб обох сторін, а також організаторів прийому.

Також, велика увага приділяється організації робочої документації – кожен документ має належне маркування та категоризацію для оперативного використання в процесі переговорів. Делегації формують свої секретаріати, які відповідають за координацію підготовки та розповсюдження матеріалів, а також організовують комунікацію з представниками преси.

Під час конфлікту переговори часто супроводжуються високим рівнем напруги і недовіри, що вимагає дотримання стриманості, тактичної гнучкості і уважного ставлення до позицій опонента. Успішність переговорного процесу значною мірою залежить від професійності учасників, здатності знаходити спільні точки дотику та дотримання встановлених протокольних норм [1;3].

Підсумувавши усе вищезгадане, можна дійти до висновку, що дипломатичний протокол і правила ведення переговорів є ключовими інструментами для успішного управління міжнародними відносинами, особливо в період конфліктів. Вони встановлюють порядок формування порядку денного, структуру роботи переговорних делегацій. Особлива увага приділяється підготовці відповідної документації та забезпеченню зв'язку з пресою, що сприяє прозорості та довірі між сторонами. Переговори під час конфліктів зазвичай проходять на нейтральних територіях, що забезпечує безпеку учасників і створює сприятливий клімат для пошуку компромісів. Тут важливо суворе дотримання протокольних норм, які включають організацію охорони, визначення ролей у делегаціях, чітке регламентування процедур непублічності та конфіденційності.

Таким чином, дотримання дипломатичного протоколу під час міжнародних переговорів, особливо в кризових умовах, є запорукою ефективного діалогу, мінімізації конфліктів і пошуку спільних рішень, що відповідають інтересам усіх сторін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Балабанов К. В., Трофименко М. В. Дипломатична та консульська служба : підручник для студентів ВНЗ. Донецьк, 2012. 442 с.

2. Дипломатичний і міжнародний діловий протокол та етикет : навчальний посібник / Ю.О. Чугаєнко. Київ : Національна академія управління, 2011. 164 с.

3. Дипломатичний протокол та етикет : навч.-метод. посіб. для бакалаврів та магістрів спец. 293 «Міжнародне право» [Електронне видання] / автори-укл.: В. В. Владишевська, М. В. Грушко ; за ред. Х. Н. Бехруза ; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2023. 88 с.

4. Теорія та практика міжнародних переговорів : навч.-метод. посіб. / О. Виговська. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2023. 220 с.

5. Український дипломатичний словник / М. 3. Мальський, Ю. М. Мороз. Київ : Знання, 2011. 495 с.

Ключові слова: конфлікт, дипломатичний протокол, мирні переговори, врегулювання конфліктів, дипломатія, співпраця.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Бєлогубова Оксана.*

Котелкіна Валерія Миколаївна
здобувачка вищої освіти 4 курсу
факультету адвокатури та антикорупційної діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»

МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ПРАВО ТА МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

Міжнародне право у сучасному світі розвивається як складна та багатогранна система, що поєднує в собі різні підгалузі, принципи та механізми регулювання відносин між суб'єктами міжнародного співтовариства. Серед ключових категорій, які традиційно виокремлюють у юридичній науці та практиці, є міжнародне публічне право і міжнародне приватне право. Вони тісно взаємопов'язані, проте мають відмінний предмет регулювання, власну систему принципів, джерел і методів впливу на учасників правовідносин. Розмежування цих двох галузей права виникло історично, але з часом набуло не лише теоретичного, а й практичного значення, адже глобалізація та інтенсифікація міжнародних зв'язків призвели до необхідності чіткого визначення сфер їхньої дії.

Міжнародне публічне право є тією галуззю права, яка регулює відносини між державами, міжнародними організаціями та іншими суб'єктами, що мають міжнародну правосуб'єктність. Його основним завданням є встановлення правил мирного співіснування, координації та співпраці держав, а також забезпечення правопорядку в міжнародному масштабі. Йдеться про такі сфери, як підтримання міжнародного миру і безпеки, боротьба з агресією, регламентація діяльності дипломатичних представництв, визначення кордонів, захист прав людини на універсальному та регіональному рівнях. Іншими словами, міжнародне публічне право має виразно колективний характер, воно спрямоване на врегулювання питань, що стосуються міжнародної спільноти загалом [1].

Водночас міжнародне приватне право вирізняється тим, що воно стосується відносин між приватними особами, які ускладнені іноземним елементом. Класичними прикладами є укладення зовнішньоекономічних контрактів між підприємствами різних країн, спадкування майна за участю іноземних громадян, укладення та розірвання шлюбів між особами різного громадянства, регулювання трудових відносин з іноземцями. Тут йдеться про колізійне право, яке покликане визначати, право якої держави має застосовуватися до конкретної правової ситуації. Таким чином, міжнародне приватне право концентрується на індивідуальних інтересах і забезпечує юридичну визначеність для учасників цивільно-правових та сімейних відносин, ускладнених іноземним елементом.

Головна відмінність між міжнародним публічним і міжнародним приватним правом полягає у предметі регулювання. Якщо міжнародне публічне право визначає засади співіснування держав і міжнародних організацій як рівноправних суб'єктів, то міжнародне приватне право регулює відносини між

фізичними та юридичними особами, які виходять за межі національної юрисдикції і вимагають залучення іноземного правопорядку. У першому випадку мова йде про макрорівень міжнародних відносин, у другому – про мікрорівень, де визначальним є баланс між національним і міжнародним правом [2].

Важливо звернути увагу на методи правового регулювання. Міжнародне публічне право базується на принципах координації та узгодження, а також на добровільному визнанні державами своїх міжнародних зобов'язань. Тут діє імперативний метод, що передбачає обов'язковість дотримання міжнародних норм, закріплених у договорах, звичаях чи рішеннях міжнародних організацій. Водночас міжнародне приватне право використовує метод колізійного регулювання та метод прямої уніфікації матеріальних норм. З одного боку, воно визначає, яке національне право слід застосувати у конкретному випадку, а з іншого – уніфікує певні правові інститути шляхом прийняття міжнародних конвенцій, наприклад Гаазьких конвенцій з питань сімейного та спадкового права чи Віденської конвенції про договори міжнародної купівлі-продажу товарів 1980 року.

Суттєво відрізняються й джерела обох галузей. Для міжнародного публічного права основними джерелами є міжнародні договори, міжнародний звичай, загальні принципи права, рішення міжнародних судових органів та акти міжнародних організацій. У свою чергу, джерела міжнародного приватного права носять подвійну природу: з одного боку, це міжнародні договори, які уніфікують правила в певних сферах, з іншого – національне законодавство окремих держав, що встановлює колізійні норми та матеріально-правові приписи для регулювання відносин з іноземним елементом. Таким чином, міжнародне приватне право перебуває на межі національного і міжнародного правопорядку, поєднуючи їх у єдиній системі [3].

Не менш цікавою є проблема суб'єктів права. Для міжнародного публічного права головними суб'єктами виступають держави, які володіють суверенітетом, міжнародні організації, нації та народи, що борються за незалежність, а в певних випадках – фізичні особи, наприклад у сфері міжнародного кримінального права чи прав людини. Натомість у міжнародному приватному праві головними суб'єктами є фізичні та юридичні особи, які вступають у правові відносини з іноземним елементом, а також держави, але вже не як носії суверенітету, а як учасники цивільно-правових відносин, наприклад у сфері зовнішньоекономічної діяльності чи інвестиційних угод.

Попри суттєві відмінності, міжнародне публічне і міжнародне приватне право мають спільні риси. Обидві галузі спрямовані на забезпечення правопорядку в умовах глобалізації та міжнародного співробітництва. Вони обидві базуються на визнанні необхідності взаємодії правових систем та гармонізації національних законодавств. Наприклад, міжнародні стандарти у сфері прав людини, які розробляються в межах міжнародного публічного права, безпосередньо впливають на розвиток норм міжнародного приватного права, зокрема у сфері сімейних відносин чи трудової міграції. Навпаки, практика

міжнародного приватного права, пов’язана з торгівлею чи інвестиціями, стимулює розвиток міжнародного економічного права як підгалузі міжнародного публічного права.

Сучасні тенденції розвитку міжнародного права засвідчують, що межа між публічним і приватним його виміром стає все більш умовною. Інтенсифікація міжнародних контактів, розвиток інформаційних технологій, розширення сфери транскордонних відносин зумовлюють взаємопроникнення цих галузей. Наприклад, у сфері захисту іноземних інвестицій національні суди застосовують одночасно як норми міжнародного приватного права, так і положення міжнародних договорів публічно-правового характеру [4]. Те саме можна сказати й про регулювання трудових відносин у рамках міжнародної міграції робочої сили, де поєднуються принципи міжнародного публічного права про захист прав людини та механізми міжнародного приватного права щодо визначення застосовуваного права.

Таким чином, міжнародне публічне та міжнародне приватне право не можна розглядати як ізольовані системи. Вони є взаємодоповнювальними елементами єдиного правового механізму, що регулює різні рівні міжнародних відносин. Їхня взаємодія забезпечує стабільність міжнародного правопорядку, захист прав і свобод людини, розвиток міжнародної торгівлі, інвестицій та культурного обміну.

Отже, порівняльний аналіз міжнародного публічного і міжнародного приватного права свідчить про те, що попри відмінності у предметі, методах та джерелах, вони мають спільну мету – створення умов для ефективної взаємодії держав, організацій, юридичних та фізичних осіб у глобалізованому світі. У майбутньому очікується ще більше зближення цих галузей, оскільки зростаючі виклики міжнародного життя потребують комплексних правових рішень, що виходять за межі традиційного розподілу на публічне та приватне право. Саме у цьому контексті розкривається їхній справжній потенціал як важливих інструментів упорядкування міжнародних відносин та забезпечення гармонійного співіснування людства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Тітко Е. В. Національна та міжнародна безпека в контексті захисту прав людини в умовах сьогодення. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 2. С. 126–138.

2. Добробог Л. М. Публічне і приватне право: проблеми розмежування. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 91-98.

3. Дронів Б. М. Взаємовплив приватного і публічного права: сучасна континентально-європейська теорія і практика: Монографія. Харків. 2018. 192 с.

4. Банчук О.А. Підстави розмежування публічного та приватного права в Україні. *Публічне право*. 2011. № 2. С. 143-151.

Ключові слова: міжнародне право, міжнародне публічне право, міжнародне приватне право, порівняння, розмежування, взаємозв'язок, порівняльний аналіз.

Науковий керівник: *асистентка кафедри міжнародного та європейського права Бугаєць Альона.*

Крутієва Катерина Анатоліївна
здобувачка вищої освіти 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРОБЛЕМИ УНІФІКАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ДИПЛОМАТИЧНИХ НОРМ

Дипломатичні норми відіграють важливу роль у налагодженні та регулюванні дружних та привітних стосунках між державами. За рахунок дипломатії вирішуються питання щодо співпраці в економічній, соціальній та трудовій сферах, що в свою чергу імплементує глобалізація. Дипломатичні норми – це певна система взаємодії держав між собою за допомогою дипломатії, що включає в себе дипломатичний протокол та етикет. Дипломатичний протокол – це загальноприйняті звичаї та правила, які включають збірку різних норм щодо проведення зустрічей між представниками держав, дрес-коду, церемоніалу, Дипломатичний етикет – це сукупність загальноприйнятих правил поведінки між представниками різних держав[3]. Виникає питання щодо уніфікації цих дипломатичних норм, тому що в кожній країні різна історія та звичаї. Чи є універсальна форма дипломатичного протоколу?

У кожній країні є свої звичаї, які імплементують дипломатичні норми. Церемоніальна протокольна частина державного візиту тісно пов'язана з історією тієї чи іншої держави. В Україні церемоніальна частина обов'язково включає свою національну автентичність – удягнені в національні костюми дівчата вручають главі іноземної державі хліб-сіль [2]. У Британії зустріч глави іноземної держави супроводжується національною гвардією, яка є національним історичним надбанням Англії. Уніфікація церемоніальних норм не може бути застосована, тому що саме різноманіття цієї частини прийому підкреслює національну автентичність та народні традиції [3].

Віденська конвенція про дипломатичні зносини встановлює базис дипломатичного протоколу, виступає основним орієнтиром для протокольного та ділового спілкування між представниками країн та є основоположним актом для встановлення дипломатичних стосунків [1]. Віденська конвенція про дипломатичні зносини застосовується щодо процедурної частини встановлення взаємовідносин між країнами, шляхом дипломатії, та їх ефективної взаємодії без ексцесів, але цей документ не виступає уніфікованим імплементатором усіх норм дипломатичного етикету та протоколу. Якщо казати про етикет, то в Японії, наприклад, прийнято робити низький поклін своєму співрозмовнику

при зустрічі, чим нижче буде поклін, тим вища повага виражається людині. У монархічній Англії не можна чіпати короля/королеви, це може бути прийнято як неповагу до монарха. У Кувейті різні заходи, включаючи прийоми їжі, проводяться окремо для чоловіків та жінок, привітання між чоловіком та жінкою обмежуються кивком голови або прикладанням руки до серця. Увага до дипломатичного етикету тієї чи іншої країни є важливим аспектом у встановленні успішних та продуктивних взаємозв'язків. Кожен дипломат повинен знати певні відмінності певної країни та розроблювати план зустрічей та бесіди, згідно норм та звичаїв іншої держави. Для європейських країн без монархічного устрою є схожий стандарт дипломатичного етикету, так само як і для азіатських та ісламських держав, попри це, у кожній державі є свої внутрішні звичаї та норми дипломатичного етикету. Наприклад, в Нідерландах та Німеччині, дипломатам необхідно бути пунктуальними, не є гарним тоном запізнюватися, в той же час у Італії, Іспанії та Греції через сієсту дипломати не приділяють такої уваги запізненням, пунктуальність не є національною характеристикою [4]. Які саме дипломатичні норми можуть підпадати під уніфікацію?

Знову ж таки, протокольні процедури є універсальними для всіх країн, які ратифікували Віденську конвенцію про дипломатичні зносини. Конвенція виступає правовим плацдармом щодо прийняття, узгодження та відхилення кандидатури глав дипломатичних представництв та членів дипломатичного корпусу [5].

Міжнародні дипломатичні стандарти виходять із принципу міжнародної ввічливості, що в свою чергу означає шанобливе ставлення до національних звичаїв та культурних особливостей.

Підсумовуючи вищезазначене, у сучасному глобалізованому світі існує багато загальноприйнятих дипломатичних норм та правил. Культурні та етнічні звичаї підкреслюються церемоніалом та етикетом, які є знаковими елементами в дипломатичних зносинах. Віденська конвенція про дипломатичні зносини є універсальним документом щодо процедурної частини встановлення, припинення чи поновлення дипломатичних зносин між країнами. Протокольні дипломатичні норми, як і етикетні можуть вирізнятися через етнічні особливості тієї чи іншої країни. Уніфікація цих складових дипломатичних норм є неможливою, через необхідність держав у підкресленні автентичних особливостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Віденська конвенція про дипломатичні зносини : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 18.04.1961 : станом на 21 берез. 1964 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_048#Text

2. Про Державний Протокол та Церемоніал України : Указ Президента України від 22.08.2002 № 746/2002 : станом на 15 лют. 2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/746/2002#Text (дата звернення: 15.10.2025).

3. Міжнародні відносини : Історія. Теорія. Економіка; Навч. посіб. Львів : Львів. нац. ун-т ім. І.Франка, 2002. 397 с.

4. Подворна О. Дипломатичний протокол та етикет. Вид-во Нац. ун-ту «Острозька акад.», 2020. URL: https://doi.org/10.25264/16.11.2020 (дата звернення: 15.10.2025).

5. Сагайдак О. П. Дипломатичний протокол та етикет : Навч. посіб. Київ : Знання, 2005. 259 с.

Ключові слова: Віденська конвенція, дипломатичний протокол, дипломатичний етикет, уніфікація.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Бєлогубова Оксана.*

Маковійчук Софія Віталіївна
здобувачка вищої освіти 1 курсу магістратури
факультету адвокатури та антикорупційної діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СТАБІЛІЗАЦІЇ ГЛОБАЛЬНОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ

Питання стабілізації глобальної системи безпеки є актуальним сьогодні, оскільки збройні конфлікти, терористичні акти, масові кібератаки та екологічні лиха все частіше переходять кордони окремих держав і становлять загрозу на міжнародному рівні. Ключову роль зміцнення глобальної безпеки відіграють міжнародні організації. В першу чергу вони зосереджуються на запобіганні конфліктам, а також на формуванні міжнародно-правових норм, координації зусиль держав і розвитку системи колективної відповідальності.

Завершення Другої світової війни стало поштовхом до більш детального розгляду варіантів і форм забезпечення міжнародної безпеки. Лише після численних руйнувань і мільйонів загиблих людей внаслідок такого глобального конфлікту країни світу усвідомили, що для того, щоб запобігти подібним трагедіям у майбутньому, не достатньо окремих зусиль, а потрібно залучити колективні сили. Це і стало початком утворення нових інституцій, завданнями яких були підтримка миру, стабільності і правопорядку на глобальному рівні. У 1945 році була заснована Організація Об’єднаних Націй, яка стала однією з ключових і найвпливовіших організацій.

ООН була створена з метою об’єднати країни світу навколо спільних цінностей та запровадити механізми, що сприятимуть запобіганню збройним конфліктам і врегулюванню міжнародних спорів мирним шляхом. Її Статут закріпив фундаментальні принципи міжнародних відносин: суверенну рівність держав, невтручання у внутрішні справи, повагу до територіальної цілісності та обов’язковість вирішення суперечок без застосування сили. Важливою інституцією в структурі ООН є Рада Безпеки – орган, відповідальний за підтримання миру і безпеки. Саме через її рішення реалізуються миротворчі

операції, запроваджуються санкції або здійснюється дипломатичне посередництво у конфліктних ситуаціях.

Протягом десятиліть ООН відіграє важливу роль у розв'язанні кризових ситуацій у різних регіонах світу – від Балкан і Африки до Близького Сходу. Водночас, організація часто піддається критиці через обмеження у своїй структурі, зокрема через право вето постійних членів Ради Безпеки, що іноді блокує прийняття рішень у важливих питаннях. Незважаючи на це, ООН залишається єдиною глобальною платформою, яка об'єднує майже всі держави світу, забезпечуючи легітимний простір для міжнародного діалогу, співпраці та колективного реагування на виклики безпеці.

Поряд із глобальними організаціями, такими як ООН, значну роль у забезпеченні стабільності та безпеки в окремих частинах світу відіграють регіональні структури. Вони здатні оперативно реагувати на виклики, характерні саме для певних географічних або політичних просторів, і часто діють ефективніше в локальних контекстах. Однією з найвпливовіших таких організацій є Північноатлантичний альянс – НАТО, створений у 1949 році як система колективної оборони демократичних країн Європи та Північної Америки.

Основний принцип функціонування НАТО закріплений у п'ятій статті Вашингтонського договору, яка передбачає, що збройний напад на одну з країн-членів розглядається як напад на всіх учасників Альянсу. Цей принцип – «один за всіх і всі за одного» – став основою для побудови ефективного механізму стримування зовнішніх загроз. Однак із часом діяльність НАТО вийшла далеко за межі суто оборонної функції в Північноатлантичному регіоні. Сьогодні Альянс активно долучається до миротворчих місій, здійснює операції з підтримання миру, веде боротьбу з тероризмом, проводить гуманітарні місії та сприяє розвитку демократичних інституцій у партнерських державах.

Особливо значущою стала роль НАТО після початку повномасштабного вторгнення рф в Україну у 2022 році. Агресія проти суверенної держави стала викликом для всієї системи європейської та євроатлантичної безпеки. У відповідь Альянс посилив свою присутність у країнах Східної Європи, активізував військову співпрацю з партнерами, включаючи Україну, й суттєво розширив оборонний потенціал східного флангу. Також було ухвалено нову стратегічну концепцію, яка визначає росію як пряму загрозу безпеці союзників.

Крім того, зросла підтримка країн, які прагнуть наблизитися до стандартів НАТО або подати заявку на членство. Зміцнення обороноздатності, координація безпекової політики, обмін розвідувальною інформацією та підвищення сумісності збройних сил – усе це стало важливими напрямами роботи Альянсу в нових умовах.

Водночас Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) зосереджується на превентивній дипломатії, спостереженні за виборами, моніторингу прав людини та запобіганні конфліктам. Її діяльність сприяє зміцненню довіри між державами, що є передумовою стабільності на континенті [1].

Глобальна безпека виходить далеко за межі суто воєнної сфери. Економічні та гуманітарні організації, такі як Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк і Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), відіграють важливу стабілізуючу роль. МВФ і Світовий банк підтримують країни у кризових ситуаціях, допомагаючи уникати соціальних потрясінь, які можуть спричиняти політичну нестабільність. Водночас ВООЗ займається координацією зусиль у боротьбі з пандеміями, що має ключове значення для підтримання безпеки у глобалізованому світі.

Таким чином, міжнародні організації забезпечують не лише «жорстку» (військову) безпеку, а й «м'яку» – соціальну, економічну та гуманітарну.

Приклад України показав, що традиційні структури не завжди здатні оперативно захистити жертву агресії, але водночас – продемонстрував силу міжнародної солідарності. Координація допомоги через ООН, НАТО, ЄС, а також санкційні механізми проти агресора підтвердили, що колективна дія може змінювати хід подій.

Отже, міжнародні організації є невід'ємною складовою глобальної системи безпеки. Вони виконують функції посередників, арбітрів, координаторів і гарантійних механізмів, що дозволяє державам спільно реагувати на виклики сучасності.

Хоча ефективність цих структур не є абсолютною, їхня роль у збереженні миру, розвитку співпраці та захисті міжнародного права залишається визначальною.

У майбутньому стабільність світового порядку залежатиме від здатності міжнародних організацій реформуватися, посилювати свою легітимність і забезпечувати справедливий баланс інтересів. Лише у тісній співпраці між державами та міжнародними організаціями можна досягти головної мети – сталого миру та безпеки для всього людства [2].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ :

1. Кормич Л. І. Світовий політичний процес: глобальний та національний вимір : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл., що навчаються за спец. «Політологія«, «Міжнародне право«, «Міжнародні відносини«, «Соціологія« / Л. І. Кормич, М. А. Польовий ; НУ «ОЮА«. Одеса : Фенікс, 2017. 240 с.

2. Кулініч, О., Андросова, Т., & Котко, Я. (2025). Роль міжнародних організацій у формуванні національної безпеки України. *Collection of Scientific Papers «SCIENTIA»*, (June 6, 2025; Montreal, Canada), 60-69.

Ключові слова: безпека людства, система безпеки, безпека, міжнародні організації, збройні конфлікти.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Мануїлова Катерина.*

Мірошніченко Валентин Вячеславович
здобувач вищої освіти 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА: МОНІЗМ ТА ДУАЛІЗМ

У сучасному світі, де міжнародні відносини стають дедалі тіснішими, питання співвідношення міжнародного та національного права набуває більшої важливості. Держави активно взаємодіють одна з одною, укладають договори, створюють міжнародні організації, спільно вирішують глобальні проблеми – від захисту прав людини до забезпечення безпеки. Міжнародне право регулює відносини між державами, міжнародними організаціями та іншими суб'єктами міжнародних відносин. Його дія поширюється не лише на території окремих держав, а й на глобальні сфери, що не підпадають під національну юрисдикцію. Як зазначають Х. Н. Бехруз, С. С. Андрейченко: «Абсолютною просторовою сферою дії норм міжнародного права виступають такі простори, як космос, Світовий океан, Антарктика, що є міжнародними просторами» [1, с.11]. Однак взаємодія неминуче ставить перед юридичною наукою складне питання: як норми міжнародного права співвідносяться з нормами національного законодавства, і яка з цих систем має пріоритет? Саме для відповіді на ці питання сформувалися дві основні концепції – монізм та дуалізм, які по-різному пояснюють механізм дії міжнародного права в рамках національної правової системи. Вони є не просто теоретичними моделями, а відображають реальні підходи держав до реалізації міжнародних зобов'язань. Тому вивчення цих двох доктрин є не лише академічним, а й практичним, оскільки від вибору моделі залежить рівень узгодженості між міжнародними нормами та національним законодавством, а також ефективність реалізації прав людини та принципів міжнародного порядку.

Проблема взаємозв'язку міжнародного та національного права є однією з найскладніших і найважливіших у теорії та практиці права. Вона стосується того, як норми, створені міжнародним співтовариством та взаємодіють з внутрішніми законами, що гарантують суверенітет держави. Ця проблема має як теоретичний, так і практичний вимір, оскільки від місця, яке займає міжнародне право в системі держави, залежить рівень дотримання міжнародних стандартів, прав людини, стабільність зовнішньої політики та ефективність міжнародного співробітництва.

Монізм розглядає міжнародне та національне право як єдину, цілісну систему, в котрій міжнародне право займає найвищий рівень. Основою цієї доктрини є ідея про існування єдиної загальної правової реальності, котра регулює як міждержавні, так і внутрішньодержавні відносини. Відповідно, міжнародні норми автоматично набувають чинності в рамках національної системи без потреби спеціального затвердження чи адаптації. Моністи, такі як Ганс Кельзен та Альфред Вердросс, стверджували, що міжнародне право має

первинний характер, оскільки воно є вираженням волі всієї міжнародної спільноти. Держава, вступаючи в міжнародні відносини, добровільно обмежує свій суверенітет і визнає верховенство міжнародних норм, що забезпечує порядок і стабільність у світі. Як зазначає А. В. Войціховський: «Сьогодні така концепція практично не має прихильників, проте її досить активно використовували тоталітарні держави для обґрунтування вищості своїх правових систем, що загалом призвело до узаконення в таких державах масових порушень прав людини» [2, с.22]. А дуалізм, навпаки, ґрунтується на принципі автономії та незалежності міжнародного та національного права. Його засновники, які були Генріх Тріпель та Діонісіо Анчілотті, вважали, що ці дві системи регулюють різні сфери відносин: міжнародне право – міждержавне, а національне право – внутрішньодержавне. Отже, міжнародне право не може діяти в межах держави без її згоди або спеціального законодавчого акта. Для того, щоб міжнародна норма стала частиною внутрішнього законодавства, вона потребує пройти процес трансформації – бути закріпленим у формі національного закону чи підзаконного акту. Такий механізм забезпечує контроль держави над тим, які міжнародні зобов'язання набувають чинності на її території та дозволяє їй зберігати суверенітет у сфері правотворчості. Дуалізм дозволяє уникнути конфліктів між міжнародними нормами та національними традиціями, але іноді може затримувати виконання міжнародних зобов'язань та ускладнювати співпрацю з іншими державами.

Україна застосовує змішану модель у своїй правовій системі, поєднуючи елементи обох доктрин. У Конституції України, в статті 9 зазначається, що міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України, являє собою частину національного законодавства. Це положення є проявом моністичного підходу, бо визнає чинність міжнародного права без необхідності додаткової трансформації. Однак на практиці реалізація міжнародних норм часто потребує спеціального законодавчого регулювання, що є вже ознакою дуалізму. Наприклад, положення міжнародних конвенцій з прав людини чи екології часто конкретизуються в окремих національних законах. У разі виникнення колізій між міжнародними та національними нормами суди України, керуючись Конституцією та рішеннями Конституційного Суду, зазвичай надають пріоритет міжнародному праву. У глобалізованому світі роль міжнародного права поступово збільшується, особливо в сферах прав людини, гуманітарного права, екології, торгівлі та безпеки. Багато держав, навіть котрі дотримуються дуалістичної моделі, змушені надавати більшого значення міжнародним нормам, щоб уникнути ізоляції та відповідати світовим стандартам. Водночас залишається прагнення захистити національний суверенітет, що проявляється у посиленні ролі національних парламентів у процесі ратифікації міжнародних договорів.

Співвідношення міжнародного та національного права є однією з ключових проблем сучасної юридичної науки, яка визначає не лише теоретичні підходи до сутності права, а й практичні механізми його реалізації. Дві основні доктрини: монізм і дуалізм – відображають різні способи взаємодії між правовим порядком держави та міжнародною спільнотою, і жодна з них не є

універсальною чи абсолютною. Їхня цінність полягає в тому, що вони дозволяють знайти оптимальну рівновагу між верховенством міжнародних норм та збереженням державного суверенітету. Як зазначає К. В. Мануїлова та О. О. Бєлогубова: «Кожна держава бере участь в створенні норм міжнародного публічного права та реалізує їх, виходячи з характеру і правових положень свого національного законодавства» [4, с.48]. Монізм прагне інтегрувати міжнародне право в національну правову систему. Він забезпечує оперативне виконання міжнародних зобов'язань, гарантує захист прав людини та сприяє гармонізації правових систем різних держав. Однак повне підпорядкування внутрішнього законодавства міжнародним нормам може створити ризик втрати контролю над національною законотворчістю та поставити під сумнів демократичну легітимність норм. Дуалізм підкреслює автономію державного права та дозволяє урядам самостійно вирішувати, які міжнародні положення будуть імплементовані національне законодавство. Ця модель гарантує збереження національної правової ідентичності та демократичного контролю, але може ускладнити виконання міжнародних договорів та уповільнити інтеграційні процеси. Україна прагне забезпечити ефективне впровадження міжнародних норм, водночас захистити власний конституційний лад. Такий підхід свідчить про зрілість її правової системи та орієнтацію на демократичні та гуманістичні цінності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Міжнародне публічне право: основи теорії : навчально-методичний посібник / Х. Н. Бехруз, С. С. Андрейченко, М. В. Грушко та ін. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 252 с.

2. Войціховський А. В. Міжнародне право : підручник / А. В. Войціховський ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 544 с.

3. Конституція України від 01.01.2020 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

4. Міжнародне публічне право : навч.-метод. посіб. для здобувачів першого (бакалавр.) рівня вищ. осв. галузі знань 08, спец. 081 «Право» та галузі знань 29, спец. 293 «Міжнародне право» [Електронне видання] / уклад.: К. В. Мануїлова, О. О. Бєлогубова [та ін.] ; Нац. Ун-т «Одеська юрид. Академія». Одеса : Фенікс, 2024. 234 с.

Ключові слова: монізм, дуалізм, міжнародне право, національне право, автономія.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Федорова Тетяна.*

Немерцалов Володимир Володимирович
здобувач вищої освіти 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національний університет «Одеська юридична академія»

МОВА ЖЕСТІВ У ДИПЛОМАТІЇ: ЯК НЕВЕРБАЛЬНА КОМУНІКАЦІЯ ВПЛИВАЄ НА ПЕРЕГОВОРИ

У сучасних дипломатичних контактах усе важливішу роль відіграють не лише слова, а й невербальні сигнали – жести, вирази обличчя та постава. За даними психологічних досліджень, лише близько 7 % інформації передається словами, тоді як інтонація – 38 %, а мова жестів – 55 % [1]. Це означає, що дипломат, який не володіє навичками «читання» невербальних сигналів, ризикує неправильно інтерпретувати наміри співрозмовника. Особливо це стосується переговорів на високому рівні, де кожен рух, пауза чи мімічна реакція можуть мати символічне значення [2].

Мета дослідження полягає у виявленні впливу мови жестів на ефективність дипломатичних переговорів, а також у з'ясуванні того, як невербальні елементи допомагають створювати атмосферу довіри або, навпаки, призводять до міжкультурних непорозумінь. Актуальність теми зумовлена тим, що у XXI столітті дипломатія дедалі більше спирається на міжособистісну взаємодію, де важливу роль відіграє невербальна поведінка як маркер відкритості, щирості та взаємоповаги [1].

Невербальна комунікація охоплює широкий спектр засобів: жести рук, міміку, зоровий контакт, позицію тіла, просторову дистанцію та інтонаційні характеристики мовлення [1; 3]. Ці елементи створюють додатковий рівень смислу, який часто має більший вплив, ніж самі слова. У дипломатичному середовищі невербальні сигнали допомагають налагодити емоційний зв'язок і створити сприятливий переговорний клімат. Наприклад, легке нахилення вперед може свідчити про зацікавлення, тоді як схрещені руки сигналізують про захисну позицію або недовіру [3]. Водночас навіть такі, здавалося б, дрібні деталі, як швидкість жестів чи тривалість пауз, можуть бути сприйняті як показник упевненості або нервозності.

Вплив на дипломатію. У дипломатії невербальні сигнали відіграють вирішальну роль під час формування першого враження. Рукостискання, усмішка, нахил голови, тривалість зорового контакту – усі ці елементи формують підсвідоме ставлення сторін одна до одної [2; 4]. Як зазначають експерти, навіть постава під час спільного фотографування може мати символічний підтекст: хто стоїть у центрі, хто розташований ліворуч чи праворуч, хто демонструє ініціативу через відкриті жести [4]. Під час офіційних зустрічей дипломат має враховувати, що будь-який його рух сприймається як частина державного іміджу. Неправильно витлумачений жест або мімічна реакція можуть створити небажану напругу. Тому в багатьох дипломатичних академіях світу запроваджено курси з невербальної комунікації, які

допомагають навчитися контролювати власні сигнали та адекватно реагувати на поведінку опонента [1].

Міжкультурні особливості. Мова жестів має чітко виражену культурну специфіку. Те, що у європейській культурі сприймається як ознака ввічливості чи зацікавлення, у східних країнах може тлумачитися як фамільярність або зухвалість [1]. Так, жест «ОК» у США означає схвалення, у Японії – «гроші», у Франції – «нуль», а в деяких африканських країнах – образу [3]. Крім того, особистий простір є важливим маркером культурної відмінності: якщо для європейців прийнятною є дистанція близько одного метра, то представники Латинської Америки або Близького Сходу можуть стояти набагато ближче, що для інших виглядає як порушення меж [1]. Україна належить до висококонтекстних культур, де невербальні засоби мають значну вагу. У таких культурах міміка, тон і поза часто передають більше, ніж слова, і тому успіх дипломатичних переговорів безпосередньо залежить від уважності до таких сигналів [3].

Для професійних дипломатів володіння невербальною комунікацією є обов'язковою складовою професійної компетентності. Вони мають не лише контролювати власні жести, а й уміти розпізнавати настрій та інтенції співрозмовників [2]. Під час навчання дипломати вивчають особливості поведінкових патернів різних культур, аналізують відеозаписи реальних переговорів і тренуються підтримувати відкриту, врівноважену поставу [1]. Наприклад, жест долонями догори сприймається як відкритість і готовність до діалогу, тоді як вказівний палець — як осуд або звинувачення. Невипадково в дипломатії будь-який жест вважається частиною публічного повідомлення, а тому має бути продуманим і зваженим [4]. Досвідчені дипломати використовують мову тіла для посилення власної аргументації, демонструючи впевненість і водночас повагу до партнера. Такі навички особливо важливі у кризових перемовинах, де невербальні сигнали можуть допомогти зняти напругу або виявити приховану агресію опонента [3].

Отже, невербальна комунікація є невід'ємною складовою дипломатичного процесу. Мова жестів, міміка, інтонація та позиція тіла здатні не лише підсилювати зміст висловлювання, але й формувати загальний контекст спілкування [2]. Дипломат, який володіє навичками зчитування невербальних сигналів, має значну перевагу у веденні переговорів, адже здатен глибше зрозуміти емоційний стан партнера. Високий рівень невербальної грамотності дозволяє запобігати міжкультурним конфліктам, уникати непорозумінь і досягати конструктивних рішень [3; 4]. Таким чином, ефективна дипломатія у XXI столітті неможлива без розуміння психологічних і культурних аспектів невербальної поведінки. Уміння керувати власними жестами, адекватно тлумачити поведінку інших і демонструвати впевненість через мову тіла є запорукою успішного міжнародного діалогу [1].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Виговська О. В. Теорія та практика міжнародних переговорів: навчально-методичний посібник. Київ: КУ імені Б. Грінченка, 2023. 220 с.

2. Jönsson C., Hall M. Communication: an essential aspect of diplomacy. In: Debating Contemporary Diplomacy, CUTS-CITEE Conf., 2001. C. 2-11.

3. Chu Y., Strong W. F., Ma J., Greene W. E. Silent messages in negotiations: The role of nonverbal communication in cross-cultural business negotiations. *Journal of Organizational Culture, Communications and Conflict*, Vol. 9, No. 2, 2005, P. 113-129.

4. Marastoni M. Beyond Words: How Body Language Influences Negotiations and Diplomacy. Schranner Negotiation Institute, 25 Aug 2025. URL: https://www.schranner.com/insights/beyond-words (дата звернення 05.10.2025).

Ключові слова: дипломатія, невербальна комунікація, мова жестів, міжкультурна взаємодія, переговори, невербальні сигнали, дипломатичний етикет, міміка, інтонація.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Бєлогубова Оксана.*

Олійник Марія Ігорівна, Маслякова Анна Вікторівна
здобувачки вищої освіти 1 курсу магістратури
факультету адвокатури та антикорупційної діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»

ВЗАЄМОДІЯ МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО ТА ПРИВАТНОГО ПРАВА В КОНТЕКСТІ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ТРАНСКОРДОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Міжнародне публічне право традиційно регулює відносини між державами та міжнародними організаціями, спираючись на міжнародні договори, звичаї та загальні принципи, серед яких – суверенітет і pacta sunt servanda. В умовах цифровізації особливої актуальності набуває міжнародна співпраця у сфері кібербезпеки та захисту даних, що відображено у таких документах, як Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність 2001 р. та Конвенція № 108 2018 р. про захист персональних даних.

Поряд із цим міжнародне приватне право регулює приватно-правові відносини з іноземним елементом – визначає юрисдикцію, застосовне право та процедуру визнання іноземних рішень. У цифровій економіці центральне місце займають принципи свободи договору, автономії волі та технологічної нейтральності. Так, Модельний закон ЮНСІТРАЛ 1996 р. закріпив принципи рівності електронних і паперових документів, а також функціональної еквівалентності. Обидві гілки міжнародного права спрямовані на забезпечення справедливості, рівності та захисту прав людини, однак у цифровому просторі їхні норми нерідко конфліктують, що вимагає розробки ефективних механізмів узгодження [1].

Цифровізація істотно змінила характер міжнародно-правового регулювання. Оскільки віртуальний простір не обмежується кордонами окремої держави, зростає роль міжнародних механізмів координації [2]. Міжнародне приватне право, завдяки своїй гнучкості, здатне швидко реагувати на

технологічні виклики, тоді як міжнародне публічне право формує «рамки довіри» та встановлює загальнообов'язкові стандарти, зокрема через конвенції й регламенти ЄС.

У сфері транскордонної діяльності цифрова взаємодія виявляється насамперед у галузі електронної комерції, обігу персональних даних і використання цифрових контрактів. Правові системи визнають електронні правочини рівнозначними паперовим. У Європейському Союзі Директива 2000/31/ЄС (e-commerce) регулює електронні договори та відповідальність провайдерів [3], а Директива 2011/83/ЄС встановлює уніфіковані правила для дистанційних контрактів і захисту споживачів [4]. Закон України «Про електронну комерцію» передбачив можливість укладання договорів в електронній формі [5], а Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» унормував використання електронних підписів та ідентифікацій [6].

У США Закон ESIGN (2000) та модельний акт UETA (1999) гарантують, що договір або підпис не можуть бути визнані недійсними через електронну форму. Важливу роль у міжнародному обігу відіграє Конвенція ООН 2005 р. про електронні комунікації у міжнародних контрактах, яка забезпечує правову визначеність у сфері цифрової торгівлі.

Захист персональних даних є сферою, де переважають публічно-правові інструменти. Регламент ЄС 2016/679 (GDPR) встановлює суворі стандарти обробки даних і діє навіть щодо транскордонних операцій. В Україні чинний закон 2006 р. доповнюється новим проєктом, покликаним гармонізувати національне право з положеннями GDPR [7]. У США натомість діють секторальні акти, зокрема Каліфорнійський закон CCPA/CPRA, що підкреслює фрагментарність підходу. Унаслідок цього приватні компанії змушені адаптувати свої політики до міжнародних вимог, аби забезпечити довіру користувачів і правову визначеність у межах глобального ринку.

Новітні явища – смарт-контракти, блокчейн та автоматизовані транзакції - ставлять перед міжнародним правом нові виклики. Традиційні принципи, як-от автономія волі сторін чи критерій «найтіснішого зв'язку», застосовуються до онлайн-договорів, проте не завжди адекватно охоплюють автоматизовані форми правочинів. Це породжує правову невизначеність і вимагає оновлення концепцій міжнародного приватного права відповідно до технологічних реалій. Водночас у практиці все частіше виникають колізії норм: при вирішенні спорів щодо електронної торгівлі суди звертаються до принципів forum non conveniens або до положень Риму I, що визначають право з найтіснішим зв'язком із угодою.

Національні приклади демонструють поступову гармонізацію права. Україна активно адаптує законодавство до європейських стандартів, розвиває систему електронного підпису, імплементує принципи Регламенту ЄС eIDAS (2014) та готує нову редакцію закону про захист персональних даних, спрямовану на наближення до вимог GDPR. Європейський Союз, у свою чергу, формує комплексну нормативну базу – від eIDAS до новітніх актів Digital Services Act (2023) і Digital Markets Act (2022), які встановлюють правила

прозорості та відповідальності цифрових платформ. У Сполучених Штатах правове регулювання будується на принципі договірної автономії та судової практики, зокрема «Zippo-тесту», який визначає юрисдикцію у справах, пов'язаних з інтернет-діяльністю.

Разом із розвитком цифрових технологій зростають і правові виклики. Класичні критерії територіальності у цифровій економіці дедалі менше відповідають реальності, коли компанія може бути зареєстрована в одній державі, мати сервери в іншій, а клієнтів – у третій. Відсутність єдиної міжнародної конвенції про електронну комерцію чи «цифрового кодексу» призводить до фрагментації правового простору. Додатково загострюється протистояння між принципом вільного обігу даних і прагненням держав зберегти цифровий суверенітет. ЄС, Китай та Індія встановлюють вимоги щодо локалізації даних, обґрунтовуючи це безпекою та захистом приватності, тоді як обмеження потоків інформації часто суперечить глобальним економічним інтересам. Відомим прикладом такого протиріччя є справа *Schrems II*, що скасувала режим «Privacy Shield» між ЄС і США [8].

Технологічні зміни – розвиток штучного інтелекту, блокчейну, NFT чи смарт-контрактів – створюють нормативні прогалини, адже законодавство не завжди встигає адаптуватися до темпів інновацій. Неврегульованими залишаються питання кібербезпеки, криптовалют і цифрової ідентифікації. Водночас цифровізація посилює соціально-економічні суперечності: прагнення до конфіденційності часто зіштовхується з потребами держави у сфері безпеки, а відсутність глобальної координації породжує явище «цифрового колоніалізму», коли великі технологічні платформи фактично нав'язують свої правила менш потужним юрисдикціям.

З наведеного можна зробити висновок, що ефективне правове врегулювання транскордонних цифрових відносин можливе лише за умови синергетичної взаємодії міжнародного публічного та приватного права. Публічне право забезпечує універсальні стандарти, тоді як приватне надає гнучкі механізми для врахування особливостей конкретних правовідносин. Водночас цифрові технології трансформують фундаментальні категорії договору, юрисдикції та власності, що вимагає модернізації нормативної бази. Оновлення міжнародних конвенцій – зокрема, Конвенції 108 – є важливим кроком у цьому напрямі.

Подальший розвиток міжнародно-правового простору залежить від ефективності глобального співробітництва. Організації на кшталт ООН, ЮНСІТРАЛ, Ради Європи, ВТО чи МОТ повинні координувати зусилля держав для забезпечення балансу між суверенітетом і глобальною інтеграцією. Лише системна взаємодія міжнародного публічного та приватного права здатна мінімізувати прогалини, забезпечити справедливість і стабільність у цифровій економіці XXI століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН N ООН A/51/628 від 16 грудня 1996 р. «Типовий закон про електронну торгівлю». URL: https://ips.ligazakon.net/document/mu01116

2. Aleksandrina M. Transformation of the principles of international private law in the digital age, May 2021SHS Web of Conferences 109:01003. URL: https://www.researchgate.net/publication/351995091_Transformation_of_the_principles_of_international_private_law_in_the_digital_age#:~:text=in%20the%20fo%20regrou%20nd,law%20is%20ab%20le%20to

3. Директива 2000/31/ЄС Європейського парламенту та Ради «Про деякі правові аспекти інформаційних послуг». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_224#Text

4. Директива Європейського Парламенту і Ради 2011/83/ЄС від 25 жовтня 2011 року про права споживачів, про внесення змін до Директиви Ради 93/13/ЄЕС та Директиви Європейського Парламенту і Ради 1999/44/ЄС, а також про скасування Директиви Ради 85/577/ЄЕС і Директиви Європейського Парламенту і Ради 97/7/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_023-11#Text

5. Про електронну комерцію: Закон України № 675-VIII від 03.09.2015. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 45, ст.410.

6. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України № 2155-VIII від 05.10.2017. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 45, ст. 400.

7. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text

8. Іорданова О.Є., Лагутіна К.О. Аналіз нових стандартних договірних положень у контексті правил безпечної гавані і рішення суду ЄС «уповноважений із захисту даних проти Facebook Ireland і Максимілліана Шремса». *Юридичний науковий електронний журнал*, №9/2021. С. 64-67.

Ключові слова: міжнародне публічне право, міжнародне приватне право, цифрова трансформація, транскордонна діяльність, кібербезпека, захист персональних даних, електронна комерція, електронні договори, електронний підпис, eIDAS, GDPR, блокчейн, смарт-контракти, штучний інтелект, цифровий суверенітет, локалізація даних, правова гармонізація, глобальне правове співробітництво, цифрова економіка.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Мануїлова Катерина.*

Пазушкіна Аріна Олексіївна
здобувачка вищої освіти 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ І СТАНОВЛЕННЯ СВІТОПОРЯДКУ

У XXI столітті світ міжнародних відносин кардинально змінюється. Це зумовлено глобалізацією, яка зближує країни, роблячи їх взаємозалежними, а також появою нових загроз для безпеки. У таких умовах роль міжнародних організацій стає надзвичайно важливою. Вони є ключовими гравцями у сучасному міжнародному праві [2].

Їх мета – об'єднувати зусилля країн, сприяти миру, захищати права людей та регулювати економічні та політичні процеси. Вони забезпечують дотримання основних принципів світового порядку: верховенства права, рівності держав та спільної відповідальності за мир та стабільність.

Вивчення діяльності міжнародних організацій допомагає глибше зрозуміти, як працює сучасна система міжнародних відносин, та передбачити майбутнє глобального світопорядку [2].

Сьогодні світ стоїть на порозі ядерної катастрофи і третьої світової війни. Саме тому впливовим гравцям на світовій арені час задуматися про те, щоб зібрати максимальну кількість соціальних, правових, політичних і демократичних засобів, аби зменшити тиск і знайти спосіб припинення кровавої політики терористичних держав. Одним з головних органів, метою якого є розв'язання міжнародних проблем і конфліктів, є Рада Безпеки ООН [1].

Саме Раді Безпеки ООН належить першість в розв'язанні військових конфліктів, але досвід російсько-української війни показує, що всі світові міжнародні організації та інституції, включаючи і саму Раду Безпеки, не можуть застосувати ті важелі впливу, які вони мають, проти агресуючих сторін. Тому діяльність і ефективність цих органів колективної безпеки ставиться під сумнів [1].

Згідно з Статутом ООН, до компетенції Ради Безпеки відноситься попередження військових конфліктів. Її головною метою є мирне співробітництво держав. Засновники ООН прагнули врятувати своїх нащадків від війни, оскільки самі були жертвами двох нищівних світових воєн. Організація мала допомагати призупиняти збройні зіткнення, запобігати початку конфліктів, а також відновити мирне співіснування на тих територіях, які стали жертвами зазіхань держави-терориста. Саме Рада Безпеки має виключне право застосовувати превентивні або примусові заходи шляхом використання військового арсеналу збройних сил країн-членів ООН [6].

Але, ми маємо розуміти, що Рада Безпеки ООН в своєму сучасному вигляді потребує реформування, оскільки в даний момент є застарілою і не здійснює повноважень, покладених на неї раніше. Вона була сформована в момент, коли світ був упорядкований по-іншому, тому зараз, на думку адвоката і колишнього канцлера Німеччини Олафа Шольца, цей орган має бути

реогранізований, аби кожна країна була представлена належним чином, мала змогу заявити про себе і бути почутою. Лише так Рада Безпеки почне виконувати ті функції, які на неї покладені [3].

На прикладі російсько-української війни ми можемо наочно зрозуміти, наскільки така інституція як Рада Безпеки є неспроможною визнати порушення Статуту ООН і міжнародного права. Також, слід додати, що сам орган складається з десяти непостійних членів і п'яти постійних – всі вони мають можливість ветувати будь-яке рішення, що виноситься на голосування. Таким правом наділені Великобританія, Китай, США, Франція і росія. Остання щоразу використовує цю можливість проти України, заважає Раді Безпеки ухвалювати рішення ще з 2014 року, коли росія анексувала Крим і загарбала частину українських земель, не дала дозвіл на введення миротворчого контингенту ООН на Донбас, а в 2022 році використала право вето щодо резолюції про припинення вторгнення в Україну [1].

Проте, призупинити повноваження росії чи виключити її з Радбезу виявляється не такою простою задачею, оскільки «Згідно зі статутом ООН, постійний член Ради безпеки ООН і в принципі держави-члени повинні утримуватися від погроз застосування сили. Але офіційно не прописано, що порушення статуту ООН є підставою для виключення з постійних членів Ради Безпеки ООН» – пояснює Маріанна Фахурдінова, експертка аналітичного центру «Нова Європа« [4].

Для виправлення цього становища необхідно зробити зміни в положеннях про те, як працює Рада Безпеки, а також, можливо, навіть переписувати Статут. Для ухвалення цього рішення необхідно провести голосування в Генеральній асамблеї ООН, що має бути підтримане хоча б двома третинами членів. Опісля Рада Безпеки має схвалити цю постанову, проте росія обов'язково завадить цьому, наклавши на неї право вето [3].

Але позитивні зрушення все ж таки спостерігаються, оскільки Генеральна асамблея ООН підтримала виключення росії зі складу Ради з прав людини, тому що вона безперервно займається грубо порушує права людини. Прецедентом можна вважати виключення Лівії як члена Ради з прав людини в 2011 році. На жаль, зараз поки не існує подібного алгоритму, який міг би припинити членство російської федерації в Раді Безпеки, але українські дипломати намагаються знайти вирішення цієї ситуації, вивчаючи всі аспекти членства росії в ООН. Таким чином вони винесли на загальний огляд питання про те, хто все ж є членом Раді Безпеки – рф чи СРСР, оскільки росія визнала себе правонаступницею Радянського союзу, але цьому немає ніякого документального підтвердження. Після розпаду СРСР росія мала пройти процедуру формального перевступу в ООН на прикладі країн колишньої Югославії, але цього не сталося. Проте, досі залишається нерозкритим питання, чому за 30 років не було звернуто увагу на це [5].

Вбачається неприпустимим, щоб будь-яка держава, яка є постійним членом Ради Безпеки, могла почати вторгнення в сусідню країну і не понести жодного покарання, постійно накладаючи вето на усі рішення. Саме це робить механізм і концепцію цієї інстанції застарілою і неактуальною, бо в випадку,

коли така ситуація дійсно складеться, органи ООН не зможуть нічого вдіяти, тому свавілля буде продовжуватись, а країна-агресор залишатиметься безкарною. Втім, це ми і спостерігаємо зараз на прикладі російської федерації. Хочеться додати, що, все ж, інші країни-постійні члени, підтримують принципи людяності і виступають за мир, не прагнучи відновити «свої імперські володіння», а мають мету покращити становище власного народу і провадити реформи всередині держави, забезпечуючи високий рівень добробуту населення [1].

Отже, можна зробити висновок, що саме відсутність реакції міжнародної спільноти на чолі з ООН сприяє бажанню росії провадити збройну агресію і вбивати мирне населення, а також відчувати власну безкарність з цього приводу, тому рф не збирається припиняти свої агресивні дії і буде продовжувати акт геноциду українського народу. З цієї причини можна припустити, що ООН піде слідом за Лігою Націй, оскільки та не запобігла війні, що знищила половину Європи [1].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Карапозюк А. Роль Ради Безпеки ООН у підтримці міжнародного миру та безпеки в сучасному світі та оцінка її ефективності на прикладі України. Центр безпекових досліджень «СЕНСС».. Київ : 2023. URL: https://censs.org/rol-rady-bezpeky-oon-u-pidtrymtsi-mizhnarodnoho-myru-ta-bezpeky-v-suchasnomu-sviti-ta-otsinka-yiyi-efektyvnosti-na-prykladi-ukrayiny/

2. Організація Об’єднаних Націй (ООН): напрямки діяльності, органи та структура. 2022. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/law/9859/

3. Рада безпеки ООН має бути реформована, а її склад оновлений – Шольц. Укрінформ. 2024. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3909457-rada-bezpeki-oon-mae-buti-reformovana-a-ii-sklad-onovlenij-solc.html

4. Куренкова О. Видалити «ракову пухлину». Чи можна виключити Росію з Ради Безпеки ООН? Суспільне. 2022. URL: https://suspilne.media/288533-vidaliti-rakovu-puhlinu-ci-mozna-vikluciti-rosiu-z-radbezu-oon/

5. Прищепа Я. Генасамблея ООН виключила Росію з Ради з прав людини. Суспільне. 2022. URL: https://suspilne.media/226304-genasamblea-oon-viklucila-rosiu-iz-radi-z-prav-ludini/

6. Які конфлікти вирішила ООН. Надійний ресурс. Домашні пам’ятки. 2025. URL: https://italy.lis.v.ua/publikacii-zi-lvova/yaki-konflikti-virishila-oon.html

Ключові слова: ООН, Рада Безпеки ООН, міжнародні організації, права людини, російсько-українська війна, Генеральна асамблея ООН.

Науковий керівник: *доцент кафедри міжнародного та європейського права, доктор філософії в галузі права Войтович Павло.*

Платонова Олеся Андріївна
здобувачка вищої освіти 1 курсу магістратури
факультету адвокатури та антикорупційної діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»

ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ІНДИВІДА В ДОКТРИНІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Протягом тривалого періоду в міжнародному праві панувала доктрина, згідно з якою лише держави виступають суб'єктами міжнародного права, а індивіди (фізичні особи) вважалися об'єктами міжнародно-правового регулювання. Проте у XX столітті відбулася трансформація поглядів щодо суб'єктності індивіда, що призвело до формування та поступового розвитку інституту міжнародно-правової відповідальності фізичних осіб. Цей інститут став одним із ключових у контексті захисту прав людини, боротьби з міжнародними злочинами та забезпечення справедливості.

У сучасному міжнародному праві індивід визнається не лише об'єктом, а й суб'єктом правовідносин, що підтверджується численними міжнародними договорами та прецедентною практикою міжнародних трибуналів. Наприклад, Статут Нюрнберзького трибуналу 1945 року [1] чітко визначив індивідуальну відповідальність за скоєння воєнних злочинів, злочинів проти людяності та злочинів проти миру. Цей прецедент заклав основу для подальшого розвитку концепції персональної відповідальності.

Подальшими кроками у розвитку цієї доктрини стали створення міжнародних кримінальних трибуналів для колишньої Югославії (МТКЮ) та Руанди (МТКР), а згодом – заснування Міжнародного кримінального суду (МКС) згідно з Римським статутом 1998 року [2]. Таким чином, міжнародне право визнає здатність фізичних осіб нести відповідальність за міжнародні злочини незалежно від державної приналежності або статусу особи.

Міжнародно-правова відповідальність індивіда охоплює насамперед кримінальну відповідальність. Серед найбільш серйозних злочинів, за які особи можуть бути притягнуті до відповідальності, виокремлюються: геноцид – дії з наміром знищити, повністю або частково, національну, етнічну, расову або релігійну групу; злочини проти людяності – широкомасштабні або систематичні напади на цивільне населення; воєнні злочини – порушення норм і звичаїв ведення війни, зокрема Женевських конвенцій [3]; злочин агресії – планування, підготовка, початок або здійснення акту агресії, що є порушенням Статуту ООН. Усі ці злочини мають характер jus cogens – імперативних норм міжнародного права, від яких не допускаються відступи.

Крім кримінальної відповідальності, можна виділити і цивільну (деліктну) відповідальність фізичних осіб у міжнародному праві, хоча цей аспект менш розвинений. Йдеться, наприклад, про можливість відшкодування шкоди, заподіяної іноземцю внаслідок порушення міжнародних зобов'язань державою, яка згодом може звернутися з позовом до винної особи.

Особливістю міжнародно-правової відповідальності індивідів є те, що її реалізація можлива як у міжнародному, так і в національному правопорядку. Зокрема, МКС має юрисдикцію щодо осіб, які вчинили тяжкі міжнародні злочини на території держав-учасниць Римського статуту або є їх громадянами.

Ще однією важливою особливістю є відсутність імунітету для фізичних осіб, які обіймають високі державні посади. Прецеденти, пов'язані з притягненням до відповідальності колишніх президентів, прем'єр-міністрів та військових командирів, свідчать про зміни в практиці міжнародного правосуддя [4, с. 43].

Попри досягнутий прогрес, міжнародно-правова відповідальність індивіда стикається з низкою проблем. До них належать: обмежена юрисдикція МКС; політичний тиск з боку окремих держав; труднощі в реалізації арештів та екстрадиції осіб; відсутність універсального визнання юрисдикції міжнародних судів.

Водночас міжнародна спільнота поступово рухається до зміцнення механізмів індивідуальної відповідальності, що сприяє утвердженню верховенства права на глобальному рівні.

Отже, індивідуальна міжнародно-правова відповідальність є однією з найважливіших новацій у сучасній доктрині міжнародного права. Вона відображає еволюцію концепції прав і обов'язків індивіда у світовій правовій системі. Розвиток цього інституту є запорукою ефективної боротьби з міжнародними злочинами та гарантією того, що жодна особа не залишиться поза межами закону лише через свій офіційний статус або політичну позицію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ :

1. Статут № 998_201 від 08.08.1945 : Статут Міжнародного військового трибуналу для суду та покарання головних військових злочинців європейських країн осі**.** *Zakon Online*: веб-сайт. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/140950___140950

2. Римський статут Міжнародного кримінального суду**.** *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

3. Шаталіна А.С. Міжнародно-правова відповідальність держав за протиправні діяння в міжнародному праві. Дипломна робота на здобуття ступеня бакалавр спеціальності «Міжнародне право«. Національний авіаційний університет. Київ, 2022. 84 с. URL: https://er.nau.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a1e2c588-a787-47b0-a149-4833c53fbac7/content

4. Чупрун Є. В. Імунітети, врегульовані нормами міжнародного права. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. Вип. 5 (52). С. 42-48. URL: http://pjv.nuoua.od.ua/v5_2023/8.pdf

Ключові слова: міжнародно-правова відповідальність, індивід, міжнародне право, міжнародні злочини, геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини, Міжнародний кримінальний суд, суб'єкт міжнародного права.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Мануїлова Катерина.*

Самохвал Аліна Віталіївна
здобувачка вищої освіти 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

РОЗВИТОК ПРАВА ЄС У СФЕРІ ЦИФРОВОГО РИНКУ

Актуальність дослідження зумовлена зростанням ролі цифрової економіки як ключового чинника інтеграційних процесів у Європейському Союзі. Створення єдиного цифрового ринку (Digital Single Market, DSM) є стратегічним напрямом розвитку ЄС, який має забезпечити вільний рух цифрових товарів, послуг і даних, сприяти інноваціям та підвищенню конкурентоспроможності економіки. Як зазначає Український центр європейської політики (UCEP), формування спільного цифрового простору поєднує правові, економічні й технологічні аспекти, вимагаючи гармонізації законодавства держав-членів та адаптації національних норм країн-партнерів, зокрема України [1, с. 4-5].

Розвиток права ЄС у сфері цифрового ринку пройшов кілька етапів еволюції. Початково регулювання здійснювалося на основі Директиви 2000/31/ЄС про електронну комерцію, яка заклала принципи надання інформаційних послуг, обмеженої відповідальності провайдерів та вільного руху електронних послуг у межах внутрішнього ринку ЄС. Однак у зв’язку зі зростанням ролі великих цифрових платформ і появою нових бізнес-моделей (онлайн-маркетплейси, соціальні мережі, хмарні сервіси) виникла потреба у створенні сучасних механізмів регулювання.

У 2020-х роках Європейський Союз ухвалив Пакет цифрових послуг (Digital Services Package), що складається з двох регламентів – Регламенту (ЄС) 2022/2065 (Digital Services Act, DSA) та Регламенту (ЄС) 2022/1925 (Digital Markets Act, DMA). Як зазначає Український центр євопейської політики, вони замінили застарілу Директиву 2000/31/ЄС і створили єдину правову основу для функціонування цифрових платформ [1, с. 12].

Регламент DSA установлює обов’язки онлайн-посередників та платформ щодо управління контентом, звітності й прозорості. Зокрема, для «дуже великих онлайн-платформ» (Very Large Online Platforms – VLOPs) передбачено регулярні аудити, оцінку системних ризиків, оприлюднення алгоритмічних принципів модерації та внутрішні механізми розгляду скарг користувачів [2]. Цей регламент «зміщує акцент із саморегулювання на контроль публічного інтересу, формуючи відповідальну поведінку цифрових посередників» [1, с. 14].

Регламент DMA запроваджує ex ante-регулювання для великих цифрових платформ-«воротарів» (gatekeepers). Такі суб’єкти повинні забезпечувати недискримінаційний доступ користувачів і бізнес-партнерів до своїх сервісів, не обмежувати взаємну сумісність своїх сервісів і не нав’язувати використання власних допоміжних послуг (наприклад, платіжних систем чи рекламних інструментів). DMA перетворює конкуренційне право з реактивного на превентивне, запроваджуючи нову модель антимонопольного контролю [4] .

Поряд із цим, важливою складовою цифрового права ЄС є регулювання даних. Прийнятий Регламент (ЄС) 2022/868 (Data Governance Act) установлює правові засади управління спільним використанням даних, створює «європейські простори даних» (European Data Spaces) та визначає вимоги до нейтралітету посередників даних. Його продовженням став Регламент (ЄС) 2023/2854 (Data Act), який конкретизує умови доступу до даних між приватними та державними суб'єктами.

Особливе місце в розвитку цифрового ринку ЄС посідає Регламент (ЄС) 2016/679 (General Data Protection Regulation – GDPR), який закріпив загальні принципи обробки персональних даних, права суб'єктів даних і обов'язки контролерів. GDPR став «правовим фундаментом цифрових прав людини», адже забезпечує баланс між свободою підприємництва та правом на приватність.

Правові засади цифрової економіки охоплюють також сферу телекомунікацій та електронних комунікацій. Важливою основою є Європейський кодекс електронних комунікацій (ЕЕСС), прийнятий у 2018 р., який об'єднав чотири директиви у єдиний акт. Він встановлює правила доступу до мереж, управління радіочастотним спектром, захисту прав споживачів і принцип технологічної нейтральності [3, с. 5-6]. ЕЕСС визначає, що держава-член повинна гарантувати універсальний доступ до мережі Інтернет належної якості та швидкості, а національні регулятори – забезпечити конкуренцію на ринку послуг [3, с. 14-16].

Для України адаптація норм ЕЕСС і цифрових актів ЄС має системне значення: вона дозволить запровадити сучасну модель управління телекомунікаціями, залучити інвестиції в інфраструктуру та наблизити національне законодавство до правових надбань ЄС у сфері цифрового врядування.

У сфері приватного права важливу роль відіграє Директива (ЄС) 2019/770 про договори щодо постачання цифрового контенту та послуг, яка закріпила вимоги до сумісності, оновлень і прав споживачів у разі дефектів цифрового продукту. UCEP наголошує, що визнання цифрового контенту об'єктом договірного регулювання відображає тенденцію гармонізації приватного й публічного права в цифровій економіці [5].

У серпні 2023 року Верховна Рада ухвалила Закон України «Про цифровий контент та цифрові послуги» № 3321-IX, який набув чинності з 2 березня 2024 року. Цей закон імплементує Директиву (ЄС) 2019/770 про договори щодо надання цифрового контенту та цифрових послуг і встановлює правові вимоги до відповідності, обов'язки постачальників, засоби захисту прав споживачів і санкції за порушення.

Крім цього, у квітні 2025 року Верховна Рада прийняла Закон № 4345-IX, який завершив підготовку українського законодавства до застосування європейських норм у сфері роумінгу, що стало однією з умов інтеграції країни до Єдиного цифрового ринку ЄС.

Для України, яка поступово гармонізує своє законодавство з правом ЄС, імплементація цифрових актів ЄС (DSA, DMA, EECC, Data Act, GDPR) є

необхідною умовою розвитку конкурентного, безпечного цифрового середовища. Як зазначає Український центр європейської політики, успішна інтеграція у європейський цифровий простір можлива лише за умови синхронного реформування електронних комунікацій, захисту персональних даних та ринку онлайн-послуг [3, с. 25-26].

Отже, сучасна модель цифрового права ЄС формується як комплексна система, що охоплює електронну комерцію, телекомунікації, управління даними, конкуренцію та захист персональних даних. Її головними принципами є прозорість, відповідальність, технологічна нейтральність, недискримінація та захист прав користувачів. Вона створює основу для інноваційного розвитку цифрового ринку, водночас запобігаючи концентрації ринкової влади в руках кількох глобальних гравців. Прийняття актів DSA, DMA, GDPR, Data Act і EECC забезпечило правові умови для функціонування конкурентного та безпечного цифрового середовища.

Для України імплементація цих норм має стратегічне значення. Прийняття законів «Про електронні комунікації», «Про цифровий контент та цифрові послуги» та оновлення законодавства про захист персональних даних сприяють гармонізації з правом ЄС. Це створює основу для інтеграції України до єдиного цифрового ринку ЄС, підвищення рівня правового захисту громадян і розвитку цифрової економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Таптунова І., Казацька М. На шляху до єдиного цифрового ринку ЄС: електронна комерція. *Український центр європейської політики*. 2021. С. 31. URL: https://ucep.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/ucep_report_e-commerce_31.05.2021.pdf (дата звернення: 08.10.2025).
2. Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market for Digital Services (Digital Services Act). *Official Journal of the European Union,* L 277/1, 27.10.2022. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/2065/oj/eng (дата звернення: 08.10.2025).
3. Мальон Л. На шляху до єдиного цифрового ринку ЄС: телекомунікації. *Український центр європейської політики.* Київ 2021. С. 29 URL: https://ucep.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/ucep_report_telecom_1.06.2021.pdf (дата звернення: 08.10.2025).
4. Regulation (EU) 2022/1925 of the European Parliament and of the Council of 14 September 2022 on contestable and fair markets in the digital sector (Digital Markets Act). *OJ L 265/1*, 12.10.2022. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/1925/oj/eng (дата звернення: 08.10.2025).
5. Directive (EU) 2019/770 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2019 on certain aspects concerning contracts for the supply of digital content and digital services. *OJ L 136,* 22.5.2019. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/770/oj/eng (дата звернення: 08.10.2025).

Ключові слова: Європейський Союз, цифровий ринок, електронна комерція, телекомунікації, Digital Services Act, Digital Markets Act, Data

Governance Act, GDPR, Європейський кодекс електронних комунікацій, правова гармонізація.

Науковий керівник: *професорка кафедри міжнародного та європейського права, докторка юридичних наук, професорка Сурілова Олена.*

Селеменєва Поліна Анатоліївна, Луницька Таїсія Валеріївна
здобувачки вищої освіти 1 курсу магістратури
факультету прокуратури та слідства
Національного університету «Одеська юридична академія»

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЩОДО ВИЗНАННЯ ДЕРЖАВ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Міжнародне право довгий час формувало механізми регулювання створення та легітимації нових держав у світовому співтоваристві. Визнання держави як інститут міжнародного права є не лише політично-правовим актом, а й важливим елементом забезпечення стабільності міжнародних відносин. Історично процес визнання держави існував ще у стародавніх цивілізаціях. У Стародавньому Єгипті, Китаї, Греції та Римі питання легітимації влади монарха, який уособлював державу, мали вирішальне значення для організації дипломатичних відносин та торгівлі. Так, у Стародавньому Римі закріплювалось право дипломатичної недоторканості та особливий правовий статус іноземців, що стало прообразом майбутньої міжнародно-правової практики [1, с. 19]. Подальший розвиток інституту визнання держави відбувався у XV-XVIII століттях і був пов’язаний із міжнародною торгівлею та політичними контактами між новоствореними та вже існуючими державами.

У XX столітті, після Першої та Другої світових війн, процеси деколонізації та розпаду комуністичних держав спричинили масове утворення нових держав. Латвія, Литва, Естонія, Польська Республіка, Чехословаччина та Фінляндія постали після Першої світової війни, Ізраїль, ФРН, НДР, Північна та Південна Корея з’явились після Другої світової війни, а низка африканських держав здобули незалежність у ході деколонізації. Розпад СРСР, Чехословаччини та Югославії у 1990-х роках спричинив появу України, Словенії, Грузії, Чорногорії, Чехії, Словаччини та інших держав, що вимагало від міжнародної спільноти їх де юре та де факто визнання. Ці процеси підтверджують, що визнання держави є невід’ємним етапом закріплення її суверенітету та набуття міжнародної правосуб’єктності, прав на захист територіальної цілісності, участь у дипломатичних відносинах і міжнародних організаціях, а також доступ до міжнародного правосуддя [2].

У сучасній теорії міжнародного права виділяють два підходи до визнання держави: конституційну та декларативну теорії. Конституційна теорія, представлені Г. Лаутерпахтом, М. Бастидом та Г. Кельзеном, вважає, що без визнання іншими державами новостворена держава не може повноцінно набути статус суб’єкта міжнародного права. На практиці це призводить до ситуацій, коли деякі держави, наприклад ДНР, ЛНР чи Придніпровська Молдавська

Республіка, фактично виконують функції держави, але не визнаються міжнародною спільнотою. Декларативна теорія, яку підтримують Ф. Мартенс, О. Тіунов та Д. Фельдман, визначає, що держава стає суб'єктом міжнародних відносин з моменту оголошення власної незалежності, а визнання іншими державами лише підтверджує факт її існування. Стаття 12 Статуту Організації Американських Держав зазначає, що «політичне існування не залежить від визнання іншими державами, держава до визнання має право на захист своєї незалежності і цілісності» [2].

Міжнародна практика врегульовує визнання держави через ряд нормативно-правових актів, серед яких особливе місце займає Конвенція про права та обов'язки держав (Конвенція Монтевідео, 1933 р.). Відповідно до ст. 1 Конвенції, держава повинна мати постійне населення, територію, уряд та здатність вступати у міжнародні відносини. Стаття 3 визначає, що політичне існування держави не залежить від визнання іншими державами, оскільки вона вже має право на самозахист, регулювання власної юрисдикції та здійснення законодавчих заходів. Крім цього, існують Керівні принципи визнання нових держав у Східній Європі та Радянському Союзі, які наголошують на дотриманні Статуту ООН, гарантій прав людини та регіональної безпеки.

Практичні приклади свідчать про суперечливість застосування інституту визнання. Так, Резолюція Ради Безпеки ООН № 216 (1965) закликала не визнавати «незаконний режим расистської меншості у Південній Родезії», хоча держава формально відповідала критеріям державності. Натомість Алжир був прийнятий до ООН у 1962 році, незважаючи на невідповідність деяким формальним критеріям. Аналогічні проблеми виникають і сьогодні, зокрема у випадку утворення ДНР та ЛНР на території України у 2014 році, що порушує принципи територіальної цілісності та національної безпеки [3]. Водночас, приклад Косово демонструє інший підхід: консультативний висновок Міжнародного суду ООН визнав декларацію незалежності країни несуперечливою міжнародному праву, що сприяло її частковому визнанню 89 державами-членами ООН та 4 державами поза її складом.

Визнання держави на міжнародному рівні може здійснюватися у формі де юре, де факто або ad hoc. Визнання де юре означає повне офіційне затвердження держави, визнання де факто передбачає часткову взаємодію без встановлення дипломатичних відносин, а ad hoc є тимчасовим і вимушеним заходом. При цьому участь держав у міжнародних договорах або організаціях не завжди прирівнюється до визнання, як це спостерігається на прикладі частково визнаної Палестини та Косово.

Сучасний інститут визнання держави потребує вдосконалення. Необхідно кодифікувати міжнародні норми, створити універсальні правила визнання, що дозволить уникнути політичної дискримінації та забезпечити однаковий підхід до всіх нових держав. Важливо розробити детальні критерії, які повинна відповідати новостворена держава, усунути політичну складову процесу та врахувати нові форми державності, що існують де факто у світі. Це дозволить підвищити ефективність міжнародного права, забезпечити стабільність міжнародних відносин та гарантувати захист суверенітету держав.

Таким чином, інститут визнання держави є невід'ємним механізмом міжнародного права, що визначає легітимність нових суб'єктів у міжнародних відносинах, формує основи співпраці між державами та гарантує дотримання принципів міжнародної безпеки. Проблеми визнання держав залишаються актуальними через політичні, правові та історико-культурні чинники, що впливають на практику міжнародного права. Удосконалення цього інституту, розробка універсальних критеріїв та стандартизація механізмів визнання держави стануть ключовими кроками для забезпечення стабільності та передбачуваності у міжнародних відносинах XXI століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Єфремова К.В., Маринів І.І. Визнання держави в сучасному міжнародному праві (на прикладі Косово). *Право та інноваційне суспільства*. № 2 (15), 2020. С. 18–22.

2. Організація Американських держав. Місія України при НАТО. URL: https://nato.mfa.gov.ua/proukrayinu/mizhnarodna-spivpracya/organizaciya-amerikanskih-derzhav. (дата звернення: 13.10.2025).

3. Отенко П.В. Неузгодженість критеріїв міжнародно-правового визнання держав. URL: https://dspace. nlu.edu.ua/bitstream/123456789/9770/1/Otenko.pdf. (дата звернення: 13.10.2025).

Ключові слова: інститут визнання, міжнародне право, держава, критерії, керівні принципи.

Науковий керівник: *професорка кафедри міжнародного та європейського права, докторка юридичних наук, професорка Пасечник Олена.*

Сидорчук Кароліна Анатоліївна
здобувачка вищої освіти 1 курсу магістратури
факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ПРАВО В ЕПОХУ КОСМІЧНИХ РЕСУРСІВ

У XXI столітті людство вступило в нову фазу свого розвитку – епоху активного дослідження та комерційного освоєння космосу. Якщо в минулому космічний простір розглядався переважно як сфера наукових досягнень і символ технологічного прогресу, то сьогодні він перетворюється на об'єкт економічних інтересів держав і приватних компаній. Відкриття можливостей видобутку корисних копалин на Місяці, астероїдах чи інших небесних тілах ставить перед міжнародним співтовариством складні правові питання щодо режиму власності, управління, відповідальності та розподілу отриманих ресурсів.

Міжнародне публічне право, яке історично формувалося як інструмент регулювання відносин між державами, нині стикається з безпрецедентним викликом – необхідністю адаптації до реалій космічної діяльності, де

взаємодіють не лише держави, а й приватні суб'єкти, транснаціональні корпорації та міжнародні організації.

Актуальність теми зумовлена тим, що космічний простір поступово стає новою ареною геополітичного суперництва, економічної взаємодії та технологічного розвитку. Формування чіткої правової бази використання космічних ресурсів є необхідною умовою для запобігання конфліктам, забезпечення принципу спільної вигоди та дотримання інтересів усього людства.

Міжнародне публічне право покликане забезпечувати баланс інтересів між усіма суб'єктами космічної діяльності, визначати принципи відповідальності, контролю, безпеки та рівноправного доступу до ресурсів космосу. Основоположною нормою є визнання космічного простору надбанням усього людства, що виключає можливість його національного привласнення чи суверенних претензій з боку окремих держав.

Правові засади регулювання космічної діяльності закріплені в низці міжнародних актів, серед яких ключову роль відіграють:

1. Договір про принципи діяльності держав з дослідження та використання космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла (1967 р.) – встановлює базові принципи мирного використання космосу, заборону національного привласнення та обов'язок міжнародного співробітництва [1, с.5];
2. Угода про порятунок космонавтів, повернення космонавтів і повернення об'єктів, запущених у космічний простір (1968 р.) [2, с.5];
3. Конвенція про міжнародну відповідальність за шкоду, заподіяну космічними об'єктами (1972 р.) – визначає механізм відповідальності держав за шкоду, спричинену космічною діяльністю [3, с.5];
4. Конвенція про реєстрацію об'єктів, запущених у космічний простір (1975 р.) [4, с.5];
5. Угода про діяльність держав на Місяці та інших небесних тілах (1979 р.), яка закріплює ідею «спільної спадщини людства» у використанні природних ресурсів позаземних територій [5, с.5].

Попри наявність базової договірної системи, міжнародне космічне право стикається з рядом проблемних аспектів. По-перше, існуючі документи не містять чітких норм щодо правового статусу та режиму власності на космічні ресурси – зокрема, хто має право володіти або розпоряджатися добутими корисними копалинами. По-друге, участь приватних суб'єктів у космічних місіях ставить питання про їхню відповідальність, контроль і юрисдикцію. По-третє, з'являється потреба у врегулюванні екологічних та безпекових ризиків, пов'язаних із видобутком і транспортуванням матеріалів у космосі.

Окрему загрозу становить фрагментація міжнародно-правового режиму, спричинена ухваленням окремими державами (США, Люксембург, ОАЕ, Японія) національних законів, які дозволяють приватним компаніям видобувати космічні ресурси та визнавати їх власністю. Такі норми суперечать принципу неприпустимості національного привласнення, закріпленому в

Договорі про космос 1967 року, і створюють ризик виникнення міжнародних конфліктів у майбутньому.

Таким чином, міжнародне публічне право стоїть перед необхідністю модернізації – створення нових універсальних норм і механізмів, що забезпечать справедливе, безпечне й ефективне використання космічних ресурсів в інтересах усього людства.

Сучасна система міжнародного космічного права вже не відповідає реаліям технологічного розвитку та комерційного освоєння космосу. Вона потребує ґрунтовного оновлення, спрямованого на створення чітких правових механізмів, які б забезпечували справедливе, безпечне й відповідальне використання космічних ресурсів. Насамперед важливо переглянути існуючу договірну базу, що формувалася в середині XX століття, коли космос розглядався виключно як сфера міждержавного співробітництва. Сьогодні, в умовах участі приватних компаній, комерційних консорціумів і навіть окремих інвесторів, виникає потреба у прийнятті нового міжнародного документа або оновленого протоколу до Договору про космос 1967 року, який чітко визначатиме правовий режим використання позаземних ресурсів, статус добутих матеріалів та принципи розподілу отриманих прибутків.

Удосконалення міжнародно-правового регулювання неможливе без створення ефективного інституційного механізму. Доцільним кроком стало б заснування спеціалізованого міжнародного органу під егідою Організації Об’єднаних Націй, який здійснював би координацію космічної діяльності, ліцензування проєктів, моніторинг дотримання екологічних стандартів і вирішення спорів між державами та приватними суб’єктами. Такий орган міг би забезпечити рівний доступ до ресурсів усім учасникам міжнародного співтовариства та унеможливити монополізацію космосу технологічно розвиненими державами.

Не менш важливою є розробка єдиних стандартів екологічної безпеки, адже неконтрольований видобуток або експлуатація космічних тіл можуть призвести до непередбачуваних наслідків, включаючи забруднення орбітального середовища чи руйнування природного балансу небесних тіл. Окрему увагу слід приділити розвитку так званого «м’якого права» – рекомендацій, принципів і кодексів поведінки, які не мають обов’язкової сили, проте поступово формують звичаєві міжнародні норми. Такі інструменти дозволяють швидше реагувати на зміни в науково-технічній сфері й гнучко адаптувати міжнародне право до нових викликів.

Удосконалення правового регулювання має також відбуватися на національному рівні. Важливо, щоб внутрішні закони держав узгоджувалися з міжнародними принципами, не створювали правових колізій і не порушували принцип неприпустимості національного привласнення космосу. Гармонізація законодавства сприятиме зміцненню глобальної правової системи, де космічний простір розглядатиметься як спільна спадщина людства.

Отже, міжнародне публічне право в епоху космічних ресурсів постає перед необхідністю глибокої трансформації. Космос із символу наукового прогресу поступово перетворюється на простір економічної конкуренції, що

потребує нових підходів до врегулювання діяльності людини за межами Землі. Існуючі договори, зокрема Договір про космос 1967 року та Угода про діяльність держав на Місяці 1979 року, вже не забезпечують належного рівня правового контролю й не враховують інтересів приватного сектору. Лише створення нової системи міжнародних норм, заснованих на принципах рівності, спільної вигоди, сталого розвитку та екологічної відповідальності, дасть змогу уникнути правового вакууму й забезпечити справедливий розподіл результатів космічної діяльності.

Таким чином, розвиток міжнародного космічного права має бути спрямований на зміцнення глобальної правової співпраці, формування універсальних стандартів відповідальності та збереження космосу як спільного надбання людства. Лише в умовах правової гармонії та міжнародної солідарності космічний простір зможе залишатися територією миру, наукового прогресу й сталого розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Договір про принципи діяльності держав з дослідження та використання космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла від 27 січня 1967 року // Офіційні документи ООН. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/outerspace_treaty.shtml

2. Угода про порятунок космонавтів, повернення космонавтів і повернення об'єктів, запущених у космічний простір від 22 квітня 1968 року // United Nations Office for Outer Space Affairs (UNOOSA). URL: https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/rescueagreement.html

3. Конвенція про міжнародну відповідальність за шкоду, заподіяну космічними об'єктами від 29 березня 1972 року // United Nations Treaty Series. URL: https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/liability-convention.html

4. Конвенція про реєстрацію об'єктів, запущених у космічний простір від 14 січня 1975 року // United Nations Office for Outer Space Affairs (UNOOSA). URL: https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/registration-convention.html

5. Угода про діяльність держав на Місяці та інших небесних тілах від 18 грудня 1979 року // ООН – United Nations Office for Outer Space Affairs. URL: https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/moon-agreement.html

Ключові слова: міжнародне публічне право, космічне право, космічні ресурси, міжнародні договори, космічна діяльність, правовий режим космосу, міжнародна відповідальність, освоєння космосу.

Науковий керівник: *асистентка кафедри міжнародного та європейського права Бугаєць Альона.*

Тимошенко Софія Володимирівна
здобувачка вищої освіти 1 курсу магістратури
факультету прокуратури та слідства (кримінальна юстиція)
Національного університету «Одеська юридична академія»

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ БОРОТЬБИ З НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ

Незаконний обіг культурних цінностей є однією з найбільш гострих проблем сучасності у сфері захисту світової спадщини. Визнаючи транснаціональний характер цієї загрози, міжнародне співтовариство розробило низку правових механізмів, які зобов'язують держави до спільної протидії та забезпечення повернення незаконно відчужених культурних цінностей.

Яскравим і трагічним прикладом систематичного розкрадання є ситуація з Херсонським художнім музеєм імені Олексія Шовкуненка: під час окупації було незаконно вивезено понад 10 тисяч експонатів. Факт, що частина цих викрадених шедеврів (зокрема, 130 ідентифікованих творів) була виявлена у музеях окупованого Криму та рф [1].

Правову систему боротьби з транскордонним незаконним обігом культурних цінностей створює комплекс міжнародних договорів, що забезпечують всебічне регулювання, яке охоплює як захист спадщини в умовах збройного конфлікту, так і механізми контролю за цивільним обігом та реституцією викрадених об'єктів.

Гаазька конвенція 1954 року є першим міжнародно-правовим актом, який визначив основи системи захисту культурних цінностей в умовах збройного конфлікту [2]. Важливо те, що ця Конвенція була одразу ж доповнена Протоколом, підписаним державами-учасницями одночасно, а згодом, для посилення захисту та запровадження кримінальної відповідальності, в 1999 році був прийнятий Другий Протокол. Зазначений документ забезпечує комплексну систему захисту, яка спеціально орієнтована на випадки, пов'язані з окупацією території. Це досягається шляхом запровадження низки міжнародно-правових зобов'язань для держави-окупанта, які, зокрема, охоплюють вимоги щодо забезпечення безпеки об'єктів культурної спадщини та встановлення заборони на їхнє вивезення за межі окупованої території [3, с. 618].

Наступні міжнародно-правові акти продовжили еволюцію системи захисту, започаткованої Гаазькою конвенцією. Зокрема, у 1972 році під егідою ЮНЕСКО була прийнята Конвенція про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини [4]. Вона відобразила новий етап міжнародного співробітництва, закріпивши ідею про універсальну цінність спадщини та глобальну відповідальність за її збереження, незалежно від її територіального розташування.

Доповнюючи Конвенції, що стосуються збройних конфліктів, фундаментальне значення для превенції незаконного обігу у мирний час має Конвенція ЮНЕСКО 1970 року про заходи, спрямовані на заборону і запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на

культурні цінності [5, с. 726]. Цей документ є основним механізмом, який покладає на держави-учасниці зобов'язання контролювати експорт/імпорт, вести національні реєстри та співпрацювати у міждержавних запитах про повернення незаконно вивезених об'єктів. Це формує публічно-правову основу для міжнародної співпраці з метою відновлення правомірності володіння цінностями.

Важливим міжнародним правовим актом, що посилює контроль за реституцією викрадених або незаконно вивезених культурних цінностей, є Конвенція Міжнародного інституту уніфікації приватного права про викрадені або незаконно вивезені культурні цінності прийнята в 1995 році [6]. Цей документ фокусується на приватно-правовому регулюванні спорів, прямо закріплюючи право власника вимагати повернення. Ключовим механізмом Конвенції є принцип «належної обачності», який вимагає від набувача довести, що ним була проведена достатня перевірка походження об'єкта.

Наявність розширеної міжнародно-нормативної бази обумовлює необхідність її практичної реалізації через ефективні інституційно-правові механізми. Зокрема, ЮНЕСКО відіграє центральну координаційну та консультативну роль у міжнародній системі захисту культурної спадщини, виступаючи нормотворчим і технічним посередником. Згідно зі статтею 23 Гаазької конвенції 1954 року, держави-сторони мають право звертатися до ЮНЕСКО для отримання допомоги у виконанні будь-яких положень Конвенції та її виконавчого регламенту [2]. Функціонал ЮНЕСКО охоплює моніторинг, експертну оцінку та фізичний захист. З початком військової агресії, співпраця з Україною набула критичного значення: Організація проводить постійний моніторинг пошкоджень культурних об'єктів, зокрема було зафіксовано понад 340 об'єктів, надає технічну та фінансову допомогу для фізичного захисту спадщини (наприклад, обладнання для евакуації та документування). Крім того, на запит України, ЮНЕСКО внесла об'єкти Софії Київської та Києво-Печерської лаври до переліку об'єктів, що перебувають під «посиленим захистом», що, в свою чергу, посилює міжнародну відповідальність за їхнє збереження [7].

Міжнародна рада музеїв, хоча і є неурядовою організацією, робить значний практичний внесок у боротьбу з обігом, співпрацюючи з ЮНЕСКО, Інтерполом та Всесвітньою митною організацією. Ключовим інструментом є розробка так званих «Червоних списків» культурних цінностей, яким загрожує ризик. Ці списки є каталогами типів об'єктів, що найбільше піддаються ризику розграбування та незаконного вивезення з конкретних країн чи регіонів. Вони слугують практичним інструментом для митників та поліції, а для дилерів мистецтва та колекціонерів – закликом не купувати предмети, схожі на ті, що представлені у списках, без ретельного дослідження походження [8, с. 133].

Говорячи про координацію правоохоронної діяльності на міжнародному рівні, не можна не згадати про Інтерпол, який є головною організацією у цій сфері. Ініціативи Інтерполу у сфері боротьби з арт-злочинністю реалізуються за двома важливими напрямками: через популяризацію імплементації єдиних правил опису вкрадених робіт та створення єдиної бази даних про такі об'єкти.

Метою створення Бази даних про вкрадені твори мистецтва в 2009 році було підвищення обізнаності громадськості та спрощення доступу до інформації. Наразі база містить відомості про понад десятки тисяч незаконно переміщених артефактів із більш ніж 123 країн [9, с. 22].

Водночас, Всесвітня митна організація фокусується на контролі за транскордонним переміщенням культурних цінностей та посиленні спроможності митних служб. Вона розробляє навчальні програми та інструменти для ідентифікації незаконно вивезених предметів на кордонах. Ключовим механізмом є спеціалізована база даних Archeo, яка являє собою закриту систему для обміну інформацією про культурні цінності, що можуть незаконно переміщуватися через митні кордони держав [9, с. 22]. До речі, Україна, як держава-член Всесвітньої митної організації, має прямий доступ до цього механізму.

До того ж, така неурядова організація як «Блакитний щит» (Blue Shield) доповнює цю систему, спеціалізуючись на захисті культурних цінностей під час збройних конфліктів та надзвичайних ситуацій [9, с. 24]. Організація проводить тренінги та надає консультації на національному рівні з питань правильної інвентаризації, підготовки сховищ, стратегії евакуації та розвитку необхідних компетенцій відповідних державних органів.

Міжнародно-правова система боротьби з незаконним обігом культурних цінностей є багатоаспектною і критично важливою для збереження світової спадщини. Вона сформована комплексом міжнародних договорів, які регулюють як захист в умовах конфлікту, так і питання превенції та реституції. Реалізація цієї нормативної основи забезпечується скоординованою діяльністю інституційних механізмів. В умовах системного розкрадання, як це демонструє військова агресія, необхідне посилення імплементації цих механізмів для забезпечення ефективної міжнародно-правової реакції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Глянько К. Росія викрала на ТОТ 1,7 млн об’єктів української культурної спадщини. *Суспільне культура.* URL: https://suspilne.media/crimea/993175-rosia-vikrala-na-tot-17-mln-obektiv-ukrainskoi-kulturnoi-spadsini-minkult/.
2. Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту : Конвенція Орг. Об’єдн. Націй від 14.05.1954 : станом на 26 берез. 1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_157#Text
3. Kotliar O. I. International protection of cultural values in the conditions of armed conflicts as a direction for the development of humanitarian law. *Juridical scientific and electronic journal*. 2023. № 6. С. 617-619. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/143
4. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини : Конвенція Орг. об’єдн. націй з питань освіти, науки та культури від 16.11.1972 : станом на 4 жовт. 1988р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089#Text
5. Rebrysh A. S. The UNESCO 1970 Convention on the means of prohibiting and preventing the illicit import, export and transfer of ownership of cultural

property: key aspects and competence of national courts. *Juridical scientific and electronic journal*. 2022. No. 10. P. 724-730. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-10/181

6. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини : Конвенція Орг. об'єдн. націй з питань освіти, науки та культури від 16.11.1972 : станом на 4 жовт. 1988р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089#Text

7. Mallard T. Ukraine: UNESCO sites of Kyiv and L'viv are inscribed on the List of World Heritage in Danger. *UNESCO*. URL: https://www.unesco.org/en/articles/ukraine-unesco-sites-kyiv-and-lviv-are-inscribed-list-world-heritage-danger.

8. Cherednychenko A. Emergency Red List for Ukraine. *Santander Art and Culture Law Review*. 2023. Vol. 9, no. 1. P. 131-134. URL: https://doi.org/10.4467/2450050xsnr.23.009.18121

9. Міжнародні механізми захисту культурних цінностей на окупованих територіях (огляд) / Є. С. Андреюк, К. І. Бусол, Д. О. Коваль [та ін.] ; ГО «Кримський ін-т стратег. дослідж.», Прокуратура Автоном. Респ. Крим. Київ, 2019. 35 с. URL: https://ciss.org.ua/files/site/page_file/tfileebfe6a91d8d87c5afa890071ac5c037b.pdf

Ключові слова: культурні цінності, міжнародно-правові механізми, незаконний обіг, ЮНЕСКО, збройний конфлікт, культурна спадщина, реституція.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Федорова Тетя*

Bondarenko Elizaveta
1st year master students
of the Faculty of Judicial and International Law
National University «Odesa Law Academy»

HUMAN RIGHTS ADVOCACY AS THE MORAL COMPASS OF INTERNATIONAL LAW

The connection between law and morality has been weakened in the contemporary age of uncertainty in the world. However, being viewed as a moral compass of countries in the past, international law has failed and is currently experiencing the burden of political maneuvers and selective use. Governments usually cite international law to justify violence or even to silence the opposition. Human rights advocacy is therefore the moral lifeline in such a world – the element that makes the global institutions remember that legality without morality is no more than power masquerading as such [1].

International law has to be not only legitimate by codified rules but moral purpose. According to Heineman, Lee, and Wilkins, lawyers should not be technicians only, but citizens, who are devoted to the common good [1]. They point out that professional responsibility goes beyond a limited scope of legal responsibility to an expanded sense of democracy and justice.

This ethical vision is also supported by stating that rule of law should be a guarantee of rights instead of a state control mechanism [2]. Justice is not mere obedience to law but to human dignity. International law is in danger of being a cold and bureaucratic system without advocacy. It gives law a moral business – an intercourse between conscience and authority.

The rule of law, which is glorified as the pillar of civilization is at stake with those who use it to their advantage. The analysis by Tom Ginsburg shows that authoritarian states use international law to authoritarianize oppression and evade responsibility [3]. They declare their subjugation to legality, and they just go across the board in abusing the rights they purport to defend.

Human rights advocacy acts as the opposite to such hypocrisy. It reveals the misuse of the rule of law cover and compels the government to be subject to moral judgment. The 2024 report by Amnesty international, Flagrant Rule-Breaking by Governments and Corporate Actors, is an example of how advocacy can reveal the systemic injustice and mobilize the world to form an outrage regarding it [4].

This advocacy is not the old type of law. It is a combination of strategic litigation, investigative reporting, and public education to create one effective mechanism of moral resistance. In such situations when courts are corrupted or gagged, advocacy changes the field of struggle to public opinion, where narratives that require action are crafted. It demonstrates that legality is not measured by adherence to law but rather empathies – not by the state sovereignty but by the

survival of human beings. By doing so, advocacy will be able to give back to the rule of law its lost core; the protection of human dignity against any form of oppression.

The advocacy role is transformative, and its importance is the strongest during the period of time when the war and crisis take place. In a society where there is violence and lawlessness, the propagors would still insist that justice must run its course. As for this, Amnesty International says: «the article titled Universal Jurisdiction» A Preliminary Survey of Legislation, highlights the importance of holding the perpetrators accountable beyond the borders and this serves as the reminder to the rest of the world that impunity cannot be considered together with human rights [5].

This argument is furthered in Amnesties, Transitional Justice and the Rule of Law by Peter Lenta, which demonstrates that human rights advocacy in post-conflict locations must create a peace founded on truth and not silence [6].

Following horrifying acts like the Rwandan genocide or the Balkan wars, there were pressure groups that helped in coming up with international tribunals. The International Criminal Tribunal for Rwanda (ICTR) and the International Criminal Tribunal of former Yugoslavia (ICTY) did not come about as a result of mere diplomatic discussions because years of pressures and paperwork by those who defend human rights led to the creation of these two tribunals. These activists gathered witnesses, uncovered under wraps crimes, and provided victims with a platform. They had to be persistent so that the world could realize that justice should not be deferred in the name of political expediency. They rediscovered the concept of law as the type of moral memory – and this was the assurance that pain should not be forgotten, it was to be changed into responsibility.

Technology has created enormous new fields of ethical conflict. The use of artificial intelligence, digital surveillance, and data-driven governance has changed the form of exercising power by states. In the absence of moral and legislative regulation, these technologies are likely to increase inequality and undermine some of the fundamental liberties [7].

The human rights lobby now also has the challenge of defending people in cyberspace just like in the courtrooms. The proponents criticize the notion of algorithmic bias, mass surveillance, and exploiting data, and require greater transparency and accountability. Their impact can be seen in resolutions of UN and Council of Europe on AI ethics. The ethical crises of the digital era are reminiscent of the previous industrial revolutions – a huge potential of technology and the equal potential to cause damage. Similarly to nineteenth-century activists agitating on labor rights during the period of industrialization, 21 century activists are agitating on digital rights during the period of algorithmic governance. The only similarity between the two battles is the need to make sure that nothing as ugly as progress ever steps on the dignity.

Human rights advocacy is fundamentally a moral solidarity action. The case of the Tunisian lawyers studied by Eric Gobe and Lena Salaymeh depicts that the professional ethics may transform to political courage [8]. These lawyers defended the citizens in the revolution, and they re-established the role of the lawyers as the controlers of the conscience of the populace.

All over the world, we find such examples of legal defiance to show that morality is not something abstract, but practiced. In Tunisia, Ukraine, or Myanmar, activists are reminding the world about the fact that justice is based on bravery. It is this moral solidarity that cuts across boundaries and cultures that gives the ethical basis of international law life.

Human rights advocacy remains the moral compass of international law. It bridges legality and morality, reminding the global community that justice cannot exist without empathy. In an era where law is too often reduced to political rhetoric, advocacy restores its ethical essence.

Without advocates, laws are empty words. With them, law becomes a living commitment to human dignity. Advocacy transforms international law from a mechanism of power into an instrument of humanity – ensuring that, even amid chaos, conscience still speaks.

BIBLIOGRAPHY:

1. William F. Lee, et al. Lawyers as Professionals and as Citizens. *Harvard Law School Center on the Legal Profession*, 19 Oct. 2022, pp. 4-18, URL: https://clp.law.harvard.edu/knowledge-hub/reports/lawyers-as-professionals-and-as-citizens/

2. Moreso J. J. An Italian Path to Legal Positivism: Ferrajoli's Garantismo. *The Cambridge Companion to Legal Positivism*, 31 Jan. 2021, pp. 606-624, URL: https://www.cambridge.org/core/books/abs/cambridge-companion-to-legal-positivism/an-italian-path-to-legal-positivism-ferrajolis-garantismo/B2E8064AD0697E7FFAF02E40559E4A6D

3. Tom Ginsburg. How Authoritarians Use International Law. *Journal of Democracy*, 2020, pp. 44-58, URL: https://www.journalofdemocracy.org/articles/how-authoritarians-use-international-law/

4. Flagrant Rule-Breaking by Governments and Corporate Actors. *Amnesty International*, 23 Apr. 2024, URL: https://www.amnesty.org/en/latest/news/2024/04/amnesty-international-sounds-alarm-international-law-flagrant-rule-breaking-governments-corporate-actors/

5. Amnesty International. *A preliminary survey of legislation around the world*. 2011. pp. 7-25, URL: https://www.amnesty.org/fr/wp-content/uploads/2021/06/ior530042011en.pdf

6. Lenta, Patrick. Amnesties, Transitional Justice and the Rule of Law. *Hague Journal on the Rule of Law*, vol. 15, no. 3, 3 Nov. 2023, pp. 441-469, URL: https://link.springer.com/article/10.1007/s40803-023-00199-9.

7. Leslie, David, et al. Artificial Intelligence, Human Rights, Democracy, and the Rule of Law: A Primer. *ArXiv:2104.04147 [Cs]*, 26 Mar. 2021, pp. 2-14, URL: https://arxiv.org/abs/2104.04147

8. Gobe, Eric, and Lena Salaymeh. Tunisia's «Revolutionary» Lawyers: From Professional Autonomy to Political Mobilization. *Law & Social Inquiry*, vol. 41, no. 02, 2016, pp. 311-345. URL: https://www.cambridge.org/core/journals/law-and-

social-inquiry/article/abs/tunisias-revolutionary-lawyers-from-professional-autonomy-to-political-mobilization/6CC32A55FED8FC174CA905F83F388416

Key words: human rights, the rule of law, International law, human rights advocacy.

Scientific advisor: *Associate Professor of the Department of International and European Law, Doctor of Philosophy in Law Pavlo Voytovych.*

Вареник Вікторія
здобувачка вищої освіти 1 курсу магістратури
факультету адвокатури та антикорупційної діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ МИРНОГО НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ МІЖНАРОДНОГО ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

В сучасних умовах актуальність дослідження міжнародно-правового захисту мирного населення в умовах міжнародного збройного конфлікту сьогодні є надзвичайно високою, що підтверджується трагічними подіями в Україні. Збройна агресія, розпочата російською федерацією проти України, продемонструвала масштабні порушення міжнародного гуманітарного права та жахливі наслідки для цивільного населення, яке опинилося на лінії вогню. Міста Буча та Ірпінь Київської області стали символами безпрецедентного насильства над мирними громадянами. Під час тимчасової окупації ці території зазнали масових обстрілів, руйнувань житлових кварталів, лікарень та шкіл. Внаслідок цього десятки цивільних громадян загинули, сотні зазнали поранень, а тисячі були змушені залишити свої домівки. Ситуація в Україні демонструє, що в умовах сучасних міжнародних збройних конфліктів ризик порушення прав мирних громадян залишається високим, а механізми міжнародно-правового захисту мають не лише теоретичне, а й практичне значення для запобігання трагедіям серед цивільного населення. Водночас досвід України підтверджує необхідність постійного вдосконалення системи міжнародного моніторингу, документування воєнних злочинів та захисту жертв агресії.

Слід підкреслити, що міжнародні збройні конфлікти супроводжують людство протягом усієї його історії, адже вони тривалий час залишались однією з головних форм взаємодії між суспільствами. У межах кожного такого конфлікту ворогуючі сторони прагнули досягти певних цілей, реалізуючи власні інтереси, застосовуючи при цьому найрізноманітніші методи і стратегії. Однак досвід показав, що непродумане або надмірно агресивне реагування на дії противника може мати вкрай негативні наслідки для сторони, яка діє подібним чином, що зумовлювало необхідність формування правил і обмежень у веденні бойових дій. У зв’язку з цим постала гостра потреба в нормативному врегулюванні того, що здавалося абсолютно неконтрольованою сферою людської діяльності – збройного конфлікту. У результаті цього почали формуватися певні звичаї та усталені практики ведення збройних дій, які згодом отримали офіційне закріплення в міжнародно-правових документах. Особливої

уваги заслуговує регулювання, спрямоване на захист цивільного населення, що стало центральним аспектом розвитку міжнародного гуманітарного права [1, с. 181].

Варто зазначити, що на сучасному етапі прийнято понад 350 міжнародних документів, що регулюють сферу прав людини, а у Європі окремо налічується понад 200 таких актів. Однак серед цього багатства нормативно-правових джерел науковець Н. В. Пронюк виділяє ключові документи, що визначають основні принципи захисту мирного населення в умовах міжнародного збройного конфлікту. До них належать Загальна декларація прав людини 1948 року, Конвенція про політичні права жінок 1953 року, Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1966 року, Міжнародний пакт про соціальні, економічні та культурні права 1966 року, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року, Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини 1950 року, Конвенція про попередження злочинів геноциду та покарання за нього 1948 року, Конвенція про права дитини 1989 року та інші [2, с. 137].

Ми поділяємо зазначену позицію вченого, проте слід враховувати, що наведені міжнародні акти мають більш загальний характер. У той же час серед основних міжнародно-правових документів, що регулюють взаємовідносини держав під час збройних конфліктів, виділяють: Паризьку декларацію 1856 року про морську війну, Декларацію 1868 року щодо заборони застосування вибухових і запальних куль, Декларацію 1899 року про заборону використання куль, що легко розгортаються або сплющуються, Гаазькі конвенції 1899 і 1907 років, Лондонську декларацію 1909 року про право морської війни, Женевський протокол 1925 року про заборону застосування задушливих, отруйних та інших подібних газів і бактеріологічних засобів, Правила дій підводних човнів щодо торгових суден у воєнний час (Додаток до Протоколу, підписаного в Лондоні 1936 року), Конвенцію 1948 року про запобігання злочинам геноциду та покарання за них, Женевські конвенції 1949 року щодо захисту жертв війни та Додаткові протоколи № 1 і № 2 до них [3, с. 31].

Слід зазначити, що права, закріплені в чотирьох Женевських конвенціях 1949 року, регулюють не лише відносини між державами під час ведення збройної боротьби, а й правові аспекти, пов’язані з її наслідками. До таких відносин належать порядок поводження з пораненими та хворими, захист військовополонених, укладання угод про перемир’я та підписання мирних договорів. Женевські конвенції передбачають сувору заборону на посягання на життя та фізичну недоторканність особи, включаючи будь-які форми вбивств, каліцтва, жорстокого поводження, тортур і катувань, а також на взяття заручників. Особливу увагу приділено охороні людської гідності, забороняючи образливе та принизливе ставлення, а також застосування покарань без належного судового розгляду та дотримання всіх судових гарантій, визнаних цивілізованими державами. Крім того, особам, які зазнали поранень або хвороб, гарантовано надання своєчасної та належної допомоги [4].

«Право Женеви» не виникло як перше міжнародне регулювання прав людини під час збройних конфліктів. Міжнародні правила, що визначали

взаємини воюючих держав, існували ще з давніх часів і тривалий час функціонували у формі усталених міжнародних порядків. З XIX століття вони поступово почали трансформуватися в договірні норми, прийняті на спеціальних конгресах та конференціях, таких як Паризький конгрес 1856 року та Гаазькі конференції миру 1899 та 1907 років. Незважаючи на те, що деякі з цих документів не враховують сучасні засоби ведення війни, їхнє історичне та практичне значення полягає не в конкретних положеннях, а у закріпленні фундаментального принципу гуманізації бойових дій.

Розглядаючи детально «право Женеви», варто зазначити, що кожна з чотирьох конвенцій мала власну спеціалізацію. Перша Женевська конвенція присвячена поліпшенню становища поранених та хворих у діючих арміях, друга конвенція – поліпшенню умов поранених, хворих та осіб, які зазнали аварій кораблів із складу морських збройних сил, третя – регулює поводження з військовополоненими, а четверта охоплює захист цивільного населення під час ведення військових дій [4].

Додатковий протокол № 1 до Женевських конвенцій, який містить 102 статті, регулює відносини у міжнародних збройних конфліктах. Основна увага протоколу зосереджена на захисті цивільного населення від наслідків війни, що має не вибірковий характер, та тотальних збройних дій. Протокол забороняє напади на цивільне населення, руйнування та знищення об’єктів, необхідних для його виживання, використання голоду як засобу ведення війни та заохочує обмеження бойових дій лише військовими об’єктами. Додатковий протокол № 2, що містить 28 статей, регулює збройні конфлікти внутрішнього характеру, тобто внутрішні війни та сутички між урядовими силами та повстанцями, забезпечуючи повагу до фізичної та моральної недоторканості осіб, заборону катувань та гарантування гуманного поводження з тими, хто позбавлений свободи [5].

Важливо зазначити, що в рамках Женевських конвенцій були закріплені спеціальні положення щодо турботи та захисту жінок і дітей, а також сприяння возз’єднанню сімей, які були розділені внаслідок конфлікту. Конвенції передбачають їх застосування за сприяння та під контролем держав-заступниць, що відповідають за охорону інтересів сторін у конфлікті. Окрім «права Женеви», захист мирного населення під час міжнародних збройних конфліктів регламентується також «правом Гааги». Гаазькі конвенції умовно поділяються на чотири групи: перша визначає форми, способи та правила ведення сухопутної та морської війни, друга – правила ведення повітряної війни, третя – заборонені методи та засоби ведення бойових дій, четверта – спрямована на захист культурних цінностей у районах ведення збройних конфліктів [3, с. 31].

Отже, дослідження показує, що міжнародно-правовий захист мирного населення в умовах міжнародного збройного конфлікту здійснюється як через загальні міжнародні акти, так і через спеціалізовані, серед яких основне місце належить Женевським та Гаазьким конвенціям, які закріплюють фундаментальні принципи гуманізації війни та гарантування прав цивільного населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Білозьоров Є. В. Міжнародно-правовий захист мирного цивільного населення в умовах збройного конфлікту. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18 : Економіка і право*. 2015. Вип. 30. С. 181-187.

2. Пронюк Н. В. Сучасне міжнародне право : навч. посібник. Київ: КНТ, 2008. 280 с.

3. Ситняківська С. М. Енциклопедія прав людини : соціально-педагогічний аспект : колективна монографія. Юрінком Інтер. Київ. 320 с.

4. Конвенція про мирне розв'язання міжнародних зіткнень (I Гаазька конвенція) від 18.10.1907. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_938. (дата звернення: 04.10.2025).

5. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_199. (дата звернення: 04.10.2025).

Ключові слова: Гаазькі конвенції, міжнародно-правовий захист, міжнародний збройний конфлікт, «право Женеви», мирне населення.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Мануїлова Катерина.*

Елісашвілі Ілля Володимирович
здобувач вищої освіти 1 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

СПІВВІДНОШЕННЯ УНІВЕРСАЛЬНИХ І РЕГІОНАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ ПРАВ ЛЮДИНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ

Права людини становлять фундамент сучасного міжнародного правопорядку та політичного розвитку суспільства. Вони є мірою цінності людського життя, засобом забезпечення гідності та свободи кожної особи. Проте у процесі становлення міжнародної системи захисту прав людини сформувалися дві взаємодоповнюючі, але водночас і частково автономні підсистеми – універсальна та регіональна. Їх співвідношення є важливим питанням сучасного міжнародного права, адже саме взаємодія цих рівнів визначає ефективність реального захисту прав людини у світі.

Універсальна система базується насамперед на актах Організації Об'єднаних Націй (ООН), які мають глобальний характер. Центральне місце займає Загальна декларація прав людини (1948 р.) [1], яка започаткувала нову епоху міжнародного гуманітарного права. Згодом було ухвалено два ключові договори – Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.) та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.). Разом ці документи формують так званий Міжнародний білль про права людини.

Універсальні стандарти мають загальнолюдський характер, вони покликані забезпечити єдиний підхід до розуміння прав людини незалежно від

культури, політичної системи чи рівня розвитку держави. Їхня мета – створити мінімальний, але обов'язковий набір норм, який визнається усіма членами міжнародного співтовариства.

Поряд з універсальною системою існують регіональні механізми, які враховують історичні, культурні та політичні особливості окремих частин світу. Вони конкретизують універсальні принципи та посилюють ефективність захисту.

Найбільш розвиненою є Європейська система захисту прав людини, заснована на Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) [2]. Головним органом є Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), який має юрисдикцію щодо всіх держав – членів Ради Європи. Рішення ЄСПЛ є обов'язковими до виконання і фактично формують «живу Конституцію Європи» в сфері прав людини.

Міжамериканська система – створена в рамках Організації американських держав (ОАД). Її основним документом є Американська конвенція про права людини (1969 р.), а головними органами – Міжамериканська комісія та Міжамериканський суд з прав людини. Ця система приділяє значну увагу свободі вираження поглядів, захисту прав корінних народів та політичним правам. А Африканська поєднує класичні індивідуальні права з колективними та культурними правами народів, що є відображенням африканської філософії спільності.

Існують також арабська, ісламська, азійська моделі, що перебувають у процесі становлення. Їх особливістю є прагнення поєднати універсальні принципи з культурними та релігійними традиціями регіонів.

Універсальна система створює основу – базові стандарти, обов'язкові для всіх держав [3]. Регіональні системи, у свою чергу, конкретизують та розвивають ці стандарти, зважаючи на специфіку регіону. Таким чином, між ними існує субсидіарний зв'язок: регіональні органи діють ближче до національних систем і можуть ефективніше реагувати на порушення.

Попри загальну єдність мети, між універсальними та регіональними системами іноді виникають колізії. Вони можуть стосуватися:

– різного розуміння меж свободи слова (напр., ісламська модель – проти богохульства, Європейська – за широкі межі свободи),

– різних підходів до питань гендерної рівності, смертної кари, ЛГБТ+ прав тощо.

Такі розбіжності відображають культурний плюралізм, але можуть створювати ризики «фрагментації» міжнародного права прав людини.

Іноді держави використовують риторику «особливого шляху» для уникнення виконання універсальних норм. Це створює загрозу релятивізації прав людини – спроби виправдати порушення культурними чи національними особливостями.

Також, сьогодні з'являються нові виклики – захист персональних даних, штучний інтелект, інформаційна безпека, права в кіберпросторі. Жодна система поки не має повноцінного механізму регулювання цих сфер, тому універсальні

й регіональні органи мають координувати діяльність, щоб не допустити правового вакууму.

Отже, підсумовуючи можна зазначити, що універсальні стандарти створюють основу для єдиного розуміння сутності прав людини, мають глобальний і обов'язковий характер [4]. Проте, регіональні системи забезпечують ефективну реалізацію цих прав у конкретних соціокультурних умовах, доповнюючи універсальні норми. Співвідношення між ними носить характер взаємного доповнення і субсидіарності, а не конкуренції. Таким чином, у майбутньому необхідно посилювати інституційну взаємодію, уніфікувати підходи до тлумачення прав і враховувати нові виклики цифрової доби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 року. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 16.10.2025).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 року. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 16.10.2025).
3. Наливайко Л. Р., Степаненко К.В. Міжнародно-правові стандарти прав людини: навч. посіб. Дніпро: ДДУВС, 2019. 184 с.
4. Шуміло І.А. Міжнародна система захисту прав людини: навч. посіб. Київ: ФОП Голембовська О.О., 2018. 168 с.

Ключові слова: ***п***рава людини, гуманізм, стандарти, законодавство, універсалізм, регіоналізм, правові системи, культурний релятивізм.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Бєлогубова Оксана.*

Іваськова Дарія Сергіївна, Чернов Олександр Миколайович
здобувачі вищої освіти 2 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія

КОНСТИТУЦІЙНІ МЕЖІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасних умовах особливого значення набувають слова видатного українського правознавця Петра Мойсейовича Рабіновича [5], який зазначав, що права людини є тим абсолютним рубежем, який не має права перетинати жодна держава. Ця думка набуває виняткової актуальності сьогодні, коли Україна переживає тяжкі наслідки збройної агресії російської федерації. Внаслідок воєнних дій було знищено життя тисяч українців, безліч жінок зазнали насильства, а чоловіки стали жертвами жорстоких катувань. У XXI столітті світ знову спостерігає трагедію, що за своїм змістом і масштабами має ознаки справжнього геноциду українського народу, який розгортається на очах

міжнародної спільноти. При цьому навіть існуюча система міжнародних стандартів у сфері прав людини та діяльність міжнародних організацій виявилися безсилими ефективно зупинити ці злочини. Однак попри це в умовах воєнного стану Конституція України передбачає обмеження певних конституційних прав і свобод громадян, що обумовлено насамперед забезпеченням незалежності і суверенітету держави. Тому особливо актуальним постає дослідження конституційних меж обмеження прав і свобод громадян в період воєнного стану.

Першоджерелом, яке встановлює базові правові орієнтири щодо допустимих меж обмеження прав і свобод людини та громадянина, виступає Конституція України, що має найвищу юридичну силу й визначає фундаментальні принципи функціонування правової системи держави. У розділі ІІ Основного Закону, який присвячено правам, свободам і обов'язкам людини та громадянина, закріплено широку систему гарантій, покликаних забезпечувати реалізацію як класичних, так і новітніх правових цінностей. Конституційні норми створюють для кожного громадянина можливість самостійно формувати власну модель поведінки, реалізовувати свої економічні, соціальні, політичні та культурні права, користуватися соціальними благами, забезпечуючи при цьому гармонійне поєднання особистих і суспільних інтересів [1].

Особливе місце у системі конституційних норм посідає стаття 64 Конституції України, яка встановлює правові підстави й межі допустимого обмеження прав і свобод людини. У ній зазначено, що конституційні права й свободи громадян не можуть бути обмежені, за винятком тих випадків, які прямо передбачені Конституцією. Зокрема, в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть установлюватися тимчасові обмеження окремих прав і свобод із чітким визначенням строку їх дії [1]. Це означає, що навіть у кризових обставинах держава не має необмеженої влади над громадянами, а будь-які заходи мають ґрунтуватися на конституційних принципах законності, пропорційності та необхідності.

Наведене положення підтверджує загальну концепцію невідчужуваності та природного характеру прав людини, вказуючи на те, що певна частина прав має абсолютний статус і не підлягає жодному обмеженню навіть за умов надзвичайної ситуації. Конституційна доктрина сучасних демократичних держав, у тому числі України, виходить із визнання того, що право на життя, гідність, свободу від катувань, заборону дискримінації та низку інших базових прав не можна призупиняти за жодних обставин. Водночас інші права можуть бути тимчасово обмежені, проте лише у суворо визначених Конституцією межах і в інтересах забезпечення національної безпеки, громадського порядку чи захисту життя та здоров'я людей [2, с. 250].

Варто зазначити, що обмеження прав людини може мати два види – загальний та індивідуально-конкретний. У першому випадку мова йде про запровадження обмежень, що поширюються на всіх громадян одночасно, як наслідок дії певного правового режиму, пов'язаного з потребами оборони, безпеки чи суспільної стабільності. У другому випадку обмеження стосуються

конкретної особи або групи осіб і мають персоніфікований характер. Наприклад, під час воєнного чи надзвичайного стану держава може тимчасово обмежити свободу пересування, право на проведення зборів або доступ до інформації, але лише в межах і на строк, визначений законодавством [3, с. 36].

Розкриваючи сутність правового механізму таких обмежень, слід звернутися до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», який конкретизує конституційні положення. Відповідно до статті 1 цього Закону, воєнний стан визначається як особливий правовий режим, що може бути введений на всій території України або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії, загрози нападу чи небезпеки для державної незалежності та територіальної цілісності. Його запровадження передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям і органам місцевого самоврядування спеціальних повноважень, необхідних для відвернення загроз, відсічі збройної агресії та гарантування національної безпеки. Водночас закон прямо передбачає можливість тимчасового обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина, а також прав юридичних осіб, із чітким зазначенням строку таких обмежень [4].

Проте, навіть за умов воєнного стану, Конституція визначає коло прав і свобод, які не можуть бути обмежені за жодних обставин. До них належать права, закріплені у статтях 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Основного Закону. Серед них – право на життя, людську гідність, недоторканність, звернення до органів влади, свободу від катувань, право на правову допомогу, презумпцію невинуватості, заборону примусу до зізнання та інші невідчужувані права [1].

Таким чином, Конституція України формує збалансовану систему правових гарантій, у межах якої держава може тимчасово обмежувати певні права виключно для захисту національних інтересів, проте не має права посягати на основоположні, природні та невідчужувані права людини. Це забезпечує стабільність конституційного ладу, утверджує принцип верховенства права та водночас дає можливість державі діяти ефективно в умовах надзвичайних загроз, не перетворюючись на авторитарну чи репресивну структуру.

Таким чином, межі обмеження прав і свобод громадян у період воєнного стану визначаються виключно Конституцією України та законами, що регламентують особливі правові режими. Вони мають чітко окреслений, тимчасовий і пропорційний характер, спрямований не на скасування прав людини, а на забезпечення оборони, національної безпеки та збереження державності. Будь-які обмеження допускаються лише в умовах реальної загрози життю держави, при цьому вони не можуть торкатися фундаментальних, невідчужуваних прав – таких як право на життя, гідність, свободу від катувань, рівність громадян і право на правовий захист. Конституційні межі обмеження прав і свобод громадян у період воєнного стану визначаються суворо й однозначно. Держава має право тимчасово обмежувати окремі права лише з метою забезпечення національної безпеки, оборони та захисту життя людей, але при цьому зобов’язана діяти виключно на підставі Конституції та законів

України. Обмеження повинні бути тимчасовими, законними, пропорційними і не перевищувати міру необхідного, а коло прав, які не можуть бути обмежені, є недоторканним і абсолютним. Таким чином, навіть у найважчі періоди історії Україна залишається правовою державою, яка визнає верховенство права і ставить людину, її життя, честь і гідність у центр своєї правової системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996, № 30, ст. 141.

2. Воробець Х. М. Правомірне обмеження свободи вираження поглядів: досвід Європейського суду з прав людини. *Право і суспільство*. № 3/2018. С. 249-254.

3. Тітко Е. Правомірне обмеження свободи вираження поглядів: досвід Європейського суду з прав людини: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького Нац. акад, наук України. Київ, 2013. 217 с.

4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 28, ст.250.

5. Рабіновіч П.М. «Здійснення прав людини: проблеми обмежування» URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/UP/RABINOVICH_2001.pdf (дата зверне ння: 14.10.2025 р.)

Ключові слова: Конституція України, права людини, воєнний стан.

Науковий керівник: *професорка кафедри міжнародного та європейського права, докторка юридичних наук, професорка Пасечник Олена.*

Касаткін Володимир Володимирович
здобувач вищої освіти 1 курсу магістратури
факультету адвокатури та антикорупційної діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У СЕКТОРІ ГАЗИ

Права людини є фундаментальною цінністю сучасної міжнародної спільноти. Вони покликані гарантувати кожній особі гідне існування, незалежно від політичних, релігійних чи етнічних чинників. Проте, саме у зонах збройних конфліктів ці права найчастіше зазнають наймасштабніших порушень [1]. Одним із найбільш наочним та трагічним прикладом сучасності залишається Сектор Гази – територія, що вже багато років перебуває у стані затяжної гуманітарної кризи [2].

Ізраїльсько-палестинський конфлікт, який триває з середини XX століття, призвів до численних людських втрат, руйнування цивільної інфраструктури, блокади та обмежень у доступі до базових ресурсів [3]. Після 2007 року, коли владу у Газі захопив рух ХАМАС, Ізраїль та Єгипет запровадили жорстку блокаду, контролюючи сухопутні кордони, повітряний простір і морські шляхи. Фактично, це позбавило понад двомільйонне населення регіону свободи пересування, а також доступу до продовольства, ліків, палива та інших життєво

необхідних ресурсів [4]. Періодичні військові операції призводять до масштабних жертв серед мирного населення, що викликає гостру реакцію міжнародної спільноти.

Основні порушення прав людини у Газі стосуються права на життя, безпеку, охорону здоров'я, освіту, свободу пересування та свободу вираження поглядів. За даними Управління Верховного комісара ООН з прав людини, лише протягом 2025 року внаслідок ізраїльських авіаударів та наземних операцій загинуло понад 1200 палестинців, серед яких щонайменше 320 дітей. Використання вибухових засобів у густонаселених районах призводить до масових жертв серед цивільних, відповідно міжнародні організації, зокрема ООН та Human Rights Watch, розцінюють як можливі воєнні злочини або навіть злочини проти людяності.

Блокада, що триває понад п'ятнадцять років, створила умови, які правозахисники називають формою колективного покарання. Через обмеження на ввезення товарів та медикаментів медичні заклади функціонують у критичному режимі: бракує ліків, обладнання та пального для генераторів. Частина лікарень і шкіл зазнала руйнувань унаслідок обстрілів, що ще більше ускладнює надання допомоги населенню.

Особливо вразливими групами залишаються жінки та діти. За даними Human Rights Watch, порушення їхніх прав мають системний характер: діти втрачають доступ до освіти, медичної допомоги та психологічної підтримки, а жінки стикаються з обмеженням у сфері охорони здоров'я, зокрема пренатальної та репродуктивної допомоги [3]. Звіт Amnesty International наголошує, що руйнування пологових будинків, відсутність медикаментів і насильство щодо пацієнток можуть свідчити про ознаки геноцидних дій стосовно жіночого населення регіону [1].

Окрім фізичних і соціально-економічних страждань, мешканці Гази фактично позбавлені низки громадянських прав. Свобода пересування обмежена настільки, що люди не можуть покинути територію навіть у разі нагальної потреби лікування чи навчання. Свобода слова також під загрозою: журналісти й правозахисники зазнають переслідувань, а іноді стають жертвами обстрілів. У таких умовах система правосуддя практично не функціонує, що породжує атмосферу безкарності.

Міжнародна спільнота неодноразово висловлювала занепокоєння ситуацією. Верховний комісар ООН з прав людини Фолькер Тюрк у квітні 2025 року застеріг, що подальше загострення конфлікту може призвести до масових злочинів, якщо не буде забезпечено гуманітарний доступ до регіону [2]. У звітах ООН наголошується, що руйнування цивільної інфраструктури, блокада та удари по медичних закладах суперечать нормам міжнародного гуманітарного права. Amnesty International заявляє, що «два місяці жорсткої блокади є додатковим доказом наміру Ізраїлю знищити народ Гази», тоді як Human Rights Watch фіксує масові порушення прав дітей і жінок.

Попри численні звернення, питання відповідальності за ці порушення залишається невирішеним. Міжнародні суди стикаються з проблемами юрисдикції, а політичні інтереси великих держав ускладнюють процес

притягнення винних до відповідальності. Унаслідок цього багато резолюцій ООН залишаються декларативними, а порушення прав людини – системними.

Гуманітарна ситуація в Газі залишається критичною. За даними ООН, близько 80 % населення залежать від міжнародної допомоги. Люди живуть у зруйнованих будинках або тимчасових притулках, без стабільного доступу до чистої води, електроенергії та медичних послуг. Такі умови можна охарактеризувати як катастрофічні.

Українські науковці також приділяють увагу дослідженню гуманітарної ситуації у Секторі Гази. Зокрема, у статті Юлії Белуги «Практика Гази у сфері соціального захисту дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів: досвід для України» розглядається досвід соціального захисту дітей, які постраждали внаслідок бойових дій, та можливість його застосування в українських умовах [5]. Це свідчить про зростання наукового інтересу до проблем міжнародного гуманітарного права і захисту цивільного населення в умовах війни.

Отже, ситуація у Секторі Гази є прикладом масштабного, системного та багатовимірного порушення прав людини. Йдеться не лише про позбавлення права на життя, але й про обмеження доступу до освіти, медицини, свободи пересування та гідності. Найбільше страждають цивільні – передусім діти та жінки. Міжнародна спільнота має перейти від заяв занепокоєння до конкретних дій: забезпечення гуманітарного доступу, ефективного моніторингу, розслідування воєнних злочинів та притягнення винних до відповідальності. Без встановлення справедливості, гуманності та безпеки для цивільного населення неможливо говорити про стійкий мир у цьому регіоні. Права людини – це не політична декларація, а основа існування людства. І поки у Газі тривають обстріли, блокади та людські страждання, мовчання світу перетворюється на співучасть.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Amnesty International. You Feel Like You Are Subhuman: Israel’s Genocide Against Palestinians in Gaza. 2024. URL: https://www.amnesty.org/en/documents/mde15/8744/2024/en/

2. OCHA. Occupied Palestinian Territory: Gaza Strip Updates. 2025. URL: https://www.ochaopt.org/updates

3. Human Rights Watch. Gaza: Ceasefire No Substitute for Action on Aid, Justice. 2025. URL: https://www.hrw.org/news/2025/10/09/gaza-ceasefire-no-substitute-for-action-on-aid-justice

4. UNRWA. Situation Report #180 on Gaza Strip. 2024. URL: https://www.un.org/unispal/document/unrwa-situation-report-180-on-the-humanitarian-crisis-in-the-gaza-strip-and-the-west-bank-including-east-jerusalem/

5. Белуга Ю. Практика Гази у сфері соціального захисту дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів: досвід для України. 2023. URL:https://jrnl.nau.edu.ua/index.php/UV/article/view/19898/27049

Ключові слова: права людини, Сектор Гази, гуманітарна криза, блокада, порушення прав людини, воєнні злочини, громадянські права, відповідальність.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Мануїлова Катерина.*

Кобець Поліна Олегівна
здобувачка вищої освіти 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

МЕХАНІЗМИ МІЖНАРОДНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ НА ПРИКЛАДІ СЬЄРРА-ЛЕОНЕ

Конфлікт у Сьєрра-Леоне, що тривав з 1991 по 2002 роки, став одним із найжорстокіших у постколоніальній Африці, залишивши глибокі соціальні та політичні наслідки. Під час цього конфлікту системні злочини проти цивільного населення, включно з масовими вбивствами, тортурами, примусовим вербуванням дітей у збройні формування та сексуальним насильством, набули масштабів, які відповідали критеріям злочинів проти людяності [1]. Міжнародна спільнота відреагувала на ці порушення шляхом створення гібридного Спеціального суду для Сьєрра-Леоне (SCSL) та Комісії правди й примирення (TRC), що дало змогу поєднати кримінально-правові та соціально-відновні механізми відповідальності. Такий підхід демонструє необхідність комплексного розгляду міжнародних злочинів, оскільки вони зачіпають не лише юридичні, а й соціальні, політичні та гуманітарні аспекти постконфліктного відновлення.

Мета та завдання дослідження полягають у виявленні й аналізі механізмів міжнародної відповідальності, застосованих у випадку Сьєрра-Леоне, оцінці їхніх досягнень і обмежень, а також у формулюванні висновків щодо їхньої ролі в запобіганні безкарності й відновленні справедливості для жертв злочинів проти людяності. Зазначені механізми можна умовно розділити на кримінально-правові (судові процеси проти осіб, відповідальних за серйозні міжнародні злочини), фактично-офіційні (формування історичного наративу й рекомендацій щодо реформи через TRC) та змішані/гібридні інституції, які поєднали міжнародний досвід із національними структурами.

SCSL був створений 16 січня 2002 року на основі угоди між урядом Сьєрра-Леоне та ООН для розслідування злочинів, вчинених після 30 листопада 1996 року, і мав на меті притягнення до відповідальності осіб, винних у воєнних злочинах та злочинах проти людяності. Суд мав юрисдикцію щодо воєнних злочинів, злочинів проти людяності та порушень міжнародного гуманітарного права, що відповідало міжнародним стандартам кримінального правосуддя. Одним із найбільш резонансних випадків стало переслідування Чарльза Тейлора, колишнього президента Ліберії [2]. Колишній президент був обвинувачений у сприянні повстанським групам, які вчиняли злочини проти людяності на території Сьєрра-Леоне; Апеляційна палата SCSL у 2012 році підтвердила його засудження за кількома епізодами, пов’язаними із злочинами проти людяності, визнавши, що його дії відповідали критеріям сприяння та

пособництва. Ця справа стала важливим прецедентом у міжнародному кримінальному праві, доводячи, що навіть високопосадові особи можуть нести відповідальність за дії, здійснені поза межами своєї країни. Водночас SCSL поєднував елементи міжнародного та національного права, що визначає його як гібридний трибунал і підкреслює гнучкість міжнародної юрисдикції у вирішенні конкретних конфліктних ситуацій.

Комісія правди й примирення (TRC) як немайновий механізм відповідальності. Паралельно з кримінальними процесами TRC мала завдання створити достовірний історичний запис порушень прав людини, задовольнити потреби жертв, сприяти примиренню й рекомендувати заходи для запобігання повторенню. Такий підхід підкреслює різницю між кримінальним та відновним правосуддям: тоді як суди фіксують індивідуальну відповідальність і карають конкретних осіб, TRC фокусувалась на ширших соціальних коренях конфлікту, трансформаційних заходах та відновленні гідності постраждалих. У практиці Сьєрра-Леоне TRC також стикнулась із дилемою щодо амністій, співпраці зі слідством і можливого конфлікту з намаганнями судового переслідування – питання, яке викликало жваву дискусію серед правників і правозахисників [4]. Важливим елементом механізмів відповідальності стало співіснування двох підходів: кримінально-правового й відновного. На практиці це створювало як синергії (TRC могла надавати контекст і інформацію для розслідувань; SCSL виступав як елемент стримування й притягнення до відповідальності), так і потенційні протиріччя (наприклад, коли амністичні положення мирних угод суперечили обов’язку притягати до відповідальності за міжнародні злочини).

Позитивними результатами можна вважати: притягнення до відповідальності кількох ключових фігурантів конфлікту, створення детального архіву свідчень жертв і свідків, а також формування міжнародних прецедентів у тлумаченні критеріїв відповідальності за пособництво та співучасть у злочинах проти людяності. Проте існують і серйозні недоліки: обмежена кількість осіб, які опинилися перед судом у порівнянні з масштабом злочинів; питання доступності правосуддя для локальних громад; проблеми захисту свідків і відтворення довіри до інституцій; а також напруження між прагненням до відновлення миру та обов’язком непримиренності до безкарності. Частина критиків також підкреслювала, що гібридна модель, хоча й корисна, потребує кращої інтеграції з національними системами правосуддя для сталого впливу [5]. У справі Тейлора Апеляційна палата розглянула питання, наскільки дії політичного лідера можуть бути кваліфіковані як сприяння злочинам проти людяності, в тому числі через передачу ресурсів, збройної підтримки або інструкцій. Судова практика SCSL допомогла розвинути доктрину про пособництво й «зовнішнє» сприяння, що має значення для подальших міжнародних процесів проти лідерів, які опосередковано відповідальні за злочини. Разом з тим встановлення фактичної причинно-наслідкової ланки між зовнішньою підтримкою і конкретними злочинами залишалося складним і вимагало ретельного доказування.

Механізми міжнародної відповідальності, реалізовані в Сьєрра-Леоне, продемонстрували як можливості, так і межі сучасної системи міжнародного

кримінального правосуддя щодо злочинів проти людяності. SCSL створив важливі правові прецеденти та показав, що навіть політичні лідери можуть бути притягнені до відповідальності за опосередковану участь у міжнародних злочинах; TRC, у свою чергу, виконала роль соціальної реконструкції та документування. Однак повне подолання безкарності вимагає не лише судових вироків, а й системних реформ, довготривалої підтримки жертв і зміцнення національних систем правосуддя. У майбутньому поєднання кримінальної відповідальності з відновними підходами, при збереженні гарантій незалежного правосуддя та уваги до прав жертв, може стати ключем до більш ефективного механізму відповіді на злочини проти людяності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Махаринець Д. Є. Механізм діяльності міжнародних трибуналів. Право і суспільство. 2019. Вип. 2. С. 95-101. URL: https://philosophy.navs.edu.ua/index.php/philosophy/article/download/1467/1464/
2. Sierra Leone Truth and Reconciliation Commission – Volume One (офіційний звіт TRC). URL: https://scholarship.law.marquette.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5163&context=mulr&utm_source
3. ICTJ. Поширення правосуддя: Уроки від міжнародних та національних механізмів. 2013. URL: https://www.asser.nl/media/795912/final_kavran-comms-and-outreach-draft_ua.pdf
4. Комісія правди й примирення Сьєрра-Леоне. URL: https://www.sierraleonetrc.org
5. Спеціальний суд щодо Сьєрра-Леоне: досвід відновлення справедливості шляхом міжнародного судочинства. Європейський центр правосуддя та прав людини. 2023. URL: https://ecpl.com.ua/news/spetsialnyy-sud-shchodo-sierra-leone-dosvid-vidnovlennia-spravedlyvosti-shliakhom-mizhnarodnoho-sudochynstva/

Ключові слова: міжнародна відповідальність, злочини проти людяності, Сьєрра-Леоне, спеціальний суд, Комісія правди й примирення, гібридний трибунал, постконфліктне відновлення , притягнення до відповідальності.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Грушко Мальвіна.*

Мокану Поліна Володимирівна
здобувачка вищої освіти 1 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРОЦЕДУРИ ЗВЕРНЕННЯ ТА РОЗГЛЯДУ СПРАВ ПРО ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: ПОРІВНЯННЯ ЄСПЛ ТА СУДУ ЄС

Акт збройної агресії росії проти України, який розпочався у 2014 році і набув масштабного характеру з 2022 року, створив безпрецедентні виклики для міжнародної системи захисту прав людини [1]. Цивільне населення, військовослужбовці та інші постраждалі від конфлікту звертаються за справедливістю до різних міжнародних судових органів, серед яких Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) та Суд Справедливості Європейського Союзу займають ключове місце. На 12 червня 2024 року відбулися масштабні усні слухання щодо міждержавної справи «Україна та Нідерланди проти росії» у Страсбурзі, що демонструє актуальність застосування міжнародного права у контексті збройного конфлікту. Рішення у цій справі ЄСПЛ ухвалив 9 липня 2025 року, що свідчить про тривалість судових процесів в умовах активного військового конфлікту. Ця робота аналізує, як процедури звернення та розгляду справ у цих судах адаптуються до умов війни та як вони забезпечують справедливість для постраждалих [2;3].

Застосування міжнародного гуманітарного права та процедур захисту прав людини в умовах збройного конфлікту виявляє суттєві особливості, що розрізняються від звичайної судової практики. У 2023 році ЄСПЛ розглянув 8737 справ проти України, що складає 12,8 % від загальної кількості заяв, що демонструє вплив конфлікту на навантаження на судову систему [4]. ЄСПЛ розглядає індивідуальні скарги громадян про порушення прав, зокрема права на справедливий суд, право на життя і безпеку, право на повагу до приватного та сімейного життя. Однак у контексті збройного конфлікту такі скарги часто стосуються порушень, скоєних як збройними силами держав-учасників конфлікту, так і місцевими адміністраціями на окупованих територіях.

Процедура звернення до ЄСПЛ у звичайних обставинах передбачає подання скарги протягом шести місяців з дня остаточного рішення національного суду [3]. Однак у контексті війни ця процедура зустрічається з низкою практичних проблем. По-перше, багато громадян не мають доступу до національних судів на окупованих територіях, що ускладнює вичерпання національних засобів захисту. По-друге, терміни подання скарг часто пропускаються через втрату документів, переселення осіб та загальний хаос, пов’язаний з військовими діями. ЄСПЛ у таких випадках розглядає можливість поновлення термінів подання скарги, однак це вимагає представлення переконливих доказів неможливості звернення до Суду в розумні терміни.

25 червня 2024 року ЄСПЛ ухвалив рішення по суті міждержавної справи «Україна проти росії (щодо Криму)», що мало безпрецедентне значення для

захисту прав громадян на окупованих територіях. Тривалість розгляду цієї справи протягом кількох років демонструє, що навіть у контексті міждержавних конфліктів судові процеси залишаються довготривалими. ЄСПЛ у даній справі розглянув численні випадки катувань, вбивств, насильницьких зникнень мирного населення, тобто масові порушення Європейської конвенції з прав людини.

Натомість Суд Справедливості ЄС не має прямої юрисдикції щодо розгляду справ про воєнні злочини та гуманітарні порушення, однак він розглядає справи, пов'язані з правовим статусом біженців, санкціями проти держав-агресорів та охороною постраждалих. Воєнні злочини є серйозними порушеннями міжнародного гуманітарного права, за скоєння яких передбачено кримінальну відповідальність індивіда. Суд ЄС може розглядати справи про законність введених санкцій проти російських посадовців та компаній, процедури адміністрування активів, конфіскованих у агресорів, та правовий статус їх європейських активів. Ці справи розглядаються значно швидше, ніж у ЄСПЛ, однак вони не забезпечують прямого правосуддя для постраждалих від конфлікту [5].

У контексті збройного конфлікту терміни розгляду справ набувають критичного значення. Постраждалі від порушень, особливо ті, що пережили катування та насильницькі дії, потребують своєчасного визнання їх прав та отримання компенсації. Однак ЄСПЛ, як правило, розглядає справи протягом трьох-п'яти років, а іноді й довше. Прокурор МКС заявила, що в Україні були скоєні численні воєнні злочини та злочини проти людяності з боку різних сторін конфлікту, що свідчить про необхідність паралельних механізмів розслідування та справедливості [6].

Витрати на судове провадження також набувають особливого значення в умовах конфлікту. Хоча ЄСПЛ не стягує офіційних судових зборів, що робить його доступним для постраждалих громадян, багато з них не мають коштів на представництво адвокатом внаслідок економічного колапсу, викликаного військовими діями. Європейська комісія та міжнародні організації забезпечують безплатну правову допомогу для постраждалих від конфлікту, однак цих ресурсів часто недостатньо. Суд ЄС, розглядаючи адміністративні справи про санкції та активи, стягує судові збори, але заявники у таких справах, як правило, є державами або бізнес-структурами з достатніми матеріальними ресурсами.

Процедури апеляції також адаптуються до специфіки конфлікту. ЄСПЛ передбачає можливість направлення справи до Великої палати у разі принципової важливості справи. ЄСПЛ визнав російську федерацію відповідальною за численні та системні порушення Європейської конвенції з прав людини на території України, що свідчить про необхідність надання справам найвищого рівня розгляду.

Особливо актуальною у контексті війни стає питання про визнання доказів. ЄСПЛ розглядає показання свідків, медичні звіти, навколишні фотографії та відеозаписи для підтвердження порушень. Однак у зоні активних військових дій збір таких доказів може бути неможливим або надзвичайно

небезпечним. ЄСПЛ признає такі обставини та спирається на опосередковані докази, включаючи свідчення знаючих осіб та звіти міжнародних організацій, таких як Міжнародний комітет Червоного Хреста та ООН [7]. Заключно, процедури звернення та розгляду справ у ЄСПЛ та Суді ЄС в умовах збройного конфлікту демонструють як адаптивність міжнародної правової системи до нових викликів, так і її обмеженості. ЄСПЛ забезпечує найбільш безпосередній доступ до справедливості для постраждалих, однак його повільна робота створює затримки у отриманні правосуддя. Суд ЄС розглядає адміністративні аспекти санкцій та активів, однак не забезпечує прямого правосуддя для жертв. Паралельно функціонують національні механізми розслідування та Міжнародний кримінальний суд, що має постійну компетенцію щодо переслідування осіб за геноцид, воєнні злочини і злочини проти людяності, що забезпечує комплексний підхід до притягнення до відповідальності. Подальші реформи мають спрямовуватися на прискорення розгляду справ, спрощення доступу до суду та забезпечення справедливої компенсації постраждалим від конфлікту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 4 листопада 1950 року (ратифікована Україною). Офіційний вісник Ради Європи. Рада Європи, 1950. URL: https://www.echr.coe.int/ (дата звернення: 12.10.2025).

2. ZMINA. ЄСПЛ оголосив рішення в справі «Україна та Нідерланди проти росії«: чому це важливо та що далі. *Аналітична стаття*. 2024. URL: https://zmina.info/articles/yespl-oholosyv-rishennya-u-spravi-ukrayina-ta-niderlandy-proty-rosiyi-chomu-tse-vazhlyvo-ta-shcho-dali/ (дата звернення: 12.10.2025).

3. Кабінет Міністрів України. Україна та Нідерланди проти росії у ЄСПЛ: в очікуванні наймасштабніших усних слухань. Офіційний вебсайт Кабінету Міністрів України. 2024. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/ukraina-ta-niderlandy-proty-rosii-u-iespl-v-ochikuvanni-naimasshtabnishykh-usnykh-slukhan-12-chervnia-2024-roku-u-m-strasburh (дата звернення: 12.10.2025).

4. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: науково-методичний посібник для суддів. 3-тє вид. Київ: ВАІТЕ, 2023. 361 с.

5. Юридична газета. У 2023 році ЄСПЛ постановив 130 рішень у справах проти України. Думка експерта. 2024. URL: https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/-u-2023-roci-espl-postanoviv-130-rishen-u-spravah-proti-ukrayini-pro-shcho-ci-spravi.html (дата звернення: 12.10.2025).

6. Офіс Генерального прокурора України. Міжнародний кримінальний суд. Офіційний вебсайт Офісу Генерального прокурора України. 2024. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/mizhnarodnij-kriminalnij-sud (дата звернення: 12.10.2025).

7. Міжнародний захист прав людини : навч. посіб. / за ред. Н. Г. Шукліної. Київ : КНЕУ, 2019. 456 с.

Ключові слова: міжнародне гуманітарне право, Європейський суд з прав людини, Суд Справедливості Європейського Союзу, Міжнародний

кримінальний суд, воєнні злочини, російсько-українська війна, права людини, злочини проти людяності.

Науковий керівник: *професорка кафедри міжнародного та європейського права, докторка юридичних наук, професорка Пасечник Олена.*

Поповська Катерина Дмитрівна
здобувачка вищої освіти 1 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ЄС, РАДИ ЄВРОПИ ТА ООН (ПІСЛЯ 2022 РОКУ)

Проблема внутрішнього переміщення населення внаслідок збройних конфліктів, екологічних катастроф та порушень прав людини стала однією з ключових тем сучасного міжнародного права. Після початку повномасштабної агресії російської федерації проти України у 2022 році питання забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб (ВПО) набуло особливої актуальності. Масштаб переміщення населення, який перевищив мільйони осіб, змусив міжнародну спільноту переглянути існуючі підходи до правового регулювання статусу таких осіб та визначення відповідальності держав і міжнародних організацій.

Міжнародно-правовий статус ВПО залишається неврегульованим на рівні обов'язкового договору. Основним документом є «Керівні принципи з питання про внутрішнє переміщення» (1998), прийняті під егідою ООН [1]. Вони не мають юридично зобов'язуючої сили, однак відіграють роль стандарту м'якого права, що впливає на національне законодавство та політику міжнародних організацій. Ці принципи закріплюють фундаментальні права ВПО – на безпеку, житло, соціальний захист і доступ до правосуддя.

Європейський Союз, у свою чергу, після 2022 року розширив правові рамки гуманітарного реагування, застосувавши механізм тимчасового захисту, передбачений Директивою Ради 2001/55/ЄС [3]. Це стало першим випадком практичного використання цього інструменту, що забезпечив швидкий і скоординований захист переміщених осіб. ЄС розглядає ВПО не лише як гуманітарну, а й як безпекову категорію, інтегруючи міграційну політику у сферу спільної зовнішньої та безпекової політики. Такий підхід відображає тенденцію поєднання принципів солідарності й стабільності у межах європейського правопорядку.

Рада Європи реалізує правозахисний підхід, який базується на положеннях Європейської конвенції з прав людини 1950 року [2]. Практика Європейського суду з прав людини визначає позитивні зобов'язання держав щодо забезпечення права на житло, власність, свободу пересування та доступ до суду. Зокрема, рішення у справах, пов'язаних із вимушеним переміщенням, сприяли формуванню стабільної практики щодо захисту ВПО у державах-

членах Ради Європи [8]. Після 2022 року організація ухвалила План дій для України «Стійкість, відновлення, реконструкція» (2023-2026), який інтегрує захист прав ВПО у процеси відбудови, децентралізації та зміцнення верховенства права [4].

Організація Об'єднаних Націй виконує координаційну функцію у сфері захисту внутрішньо переміщених осіб. Через Управління Верховного комісара у справах біженців (UNHCR), Програму розвитку ООН (UNDP) та Управління з координації гуманітарних питань (OCHA) впроваджуються програми підтримки, які поєднують надання гуманітарної допомоги, відновлення інфраструктури, цифровізацію обліку ВПО та підтримку місцевого врядування [5; 6; 7]. Такий підхід сприяє переходу від короткострокового реагування до системної інтеграції переміщених осіб у суспільне життя.

Війна в Україні спричинила переосмислення гуманітарної концепції міжнародного права. Якщо раніше ВПО розглядалися переважно як об'єкт захисту, то нині вони дедалі більше визнаються суб'єктами, які мають бути залучені до процесів відновлення та прийняття рішень. Це відповідає сучасним тенденціям у міжнародному праві людини, орієнтованим на принципи участі, прозорості та сталого розвитку. Водночас міжнародні організації стикаються з необхідністю балансування між гуманітарними, соціальними та безпековими завданнями, що вимагає тіснішої синергії їхніх дій.

Після 2022 року можна окреслити три головні тенденції взаємодії ООН, ЄС і Ради Європи. По-перше, відбувається гуманітарно-безпекова інтеграція, коли захист ВПО розглядається як елемент забезпечення стабільності в регіоні. ЄС і РЄ запроваджують механізми координації збройної та цивільної підтримки у гуманітарних програмах. По-друге, формується модель мережевого управління, у межах якої міжнародні організації, уряди та громадянське суспільство взаємодіють у спільних платформах. І, по-третє, швидко розвивається цифровізація процесів обліку та моніторингу прав ВПО.

Вона створює нові можливості для прозорості, але водночас піднімає питання захисту приватності, кібербезпеки та правового контролю над персональними даними.

Попри зусилля міжнародної спільноти, існують суттєві прогалини. Відсутність універсальної міжнародної конвенції про ВПО знижує обов'язковість виконання норм, що містяться у м'якому праві. Держави-члени ЄС демонструють відмінності у тлумаченні статусу та гарантій ВПО, що призводить до нерівності у доступі до соціальних послуг. Також бракує нормативного закріплення участі ВПО у процесах відбудови постконфліктних територій, хоча це могло б підсилити їхню правосуб'єктність і сприяти стійкому миру.

Підсумовуючи вище викладене, можна зазначити, що сучасна практика ЄС, Ради Європи та ООН демонструє поступове формування цілісної системи захисту внутрішньо переміщених осіб, заснованої на поєднанні гуманітарних, правових і безпекових компонентів. Для подальшого вдосконалення міжнародно-правових стандартів необхідним є створення універсальної конвенції або додаткового протоколу до чинних документів, який би

встановлював чіткі обов’язки держав щодо забезпечення прав ВПО. Такий крок сприяв би зміцненню міжнародного правопорядку, підвищенню рівня солідарності між державами та ефективнішому захисту гідності людини в умовах глобальних криз.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. United Nations. Guiding Principles on Internal Displacement. New York : United Nations, 1998. 36 p.
2. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (European Convention on Human Rights). Council of Europe, 4 November 1950. URL: https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf (дата звернення: 09.10.2025).
3. Council of the European Union. Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons. Official Journal of the European Communities. 2001. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32001L0055 (дата звернення: 09.10.2025).
4. Council of Europe. Action Plan for Ukraine «Resilience, Recovery and Reconstruction» 2023-2026. Strasbourg : Council of Europe, 2023. 42 p.
5. UNHCR (United Nations High Commissioner for Refugees). Global Report 2023. Geneva : UNHCR, 2024. 198 p. URL: https://www.unhcr.org/global-report-2023.html (дата звернення: 09.10.2025).
6. UNDP (United Nations Development Programme). Ukraine Resilience and Recovery Framework 2023. New York : UNDP, 2023. 85 p. URL: https://www.undp.org/ukraine/publications (дата звернення: 09.10.2025).
7. OCHA (United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs). Ukraine Humanitarian Response Plan 2024. Geneva : OCHA, 2024. 112 p. URL: https://www.unocha.org/ukraine (дата звернення: 09.10.2025).
8. European Court of Human Rights. Cyprus v. Turkey (Application no. 25781/94). Judgment of 10 May 2001. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59454 (дата звернення: 09.10.2025).

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, Рада Європи, війна в Україні, захист прав людини, міграційна політика, міжнародне співробітництво.

Науковий керівник: *професорка кафедри міжнародного та європейського права, докторка юридичних наук, професорка Пасечник Олена.*

Суйчимезова Вікторія Олександрівна, Мазур Анна Андріївна
здобувачки вищої освіти 1 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Протягом усієї історії людства воно неодноразово переживало руйнівні війни, які забирали мільйони життів. супроводжувалися грубими порушеннями норм міжнародного гуманітарного права та прав людини. Сьогодні, у збройній агресії, розв'язаній російською федерацією проти України, ці порушення набули особливої гостроти. Постала нагальна потреба забезпечити основоположні права на життя, здоров'я, недоторканність і безпеку цивільного населення та військових осіб у період конфліктів.

Попри існування численних міжнародних договорів, спрямованих на захист людини у мирний і воєнний час, практика показує, що вони не завжди ефективні у протидії свавіллю авторитарних режимів. Саме тому актуальним є дослідження ролі провідних міжнародних органів і організацій у сфері захисту прав людини під час збройної агресії.

На міжнародному рівні основними інституціями, що розглядають порушення прав та інтересів громадян України є Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), Міжнародний суд Організації Об'єднаних Націй (МС ООН) та Міжнародний кримінальний суд (МКС).

Юрисдикційна діяльність Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) полягає, передусім, у розгляді справ, що стосуються порушення положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та відповідних Протоколів до неї. Починаючи з 2014 року, Україна неодноразово зверталася до Суду у зв'язку з масовими порушеннями прав людини на тимчасово окупованих територіях, зокрема з викраденнями та спробами незаконного вивезення дітей-сиріт із Донецької та Луганської областей. Заявами було охоплено права, гарантовані статтями 2, 3, 5, 6, 8, 9 та 10 Конвенції [1].

Після початку повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року Україна подала терміновий запит до ЄСПЛ відповідно до статті 39 Регламенту Суду, вимагаючи застосувати тимчасові заходи для захисту цивільного населення [5]. Вже 1 березня Суд ухвалив рішення, яким зобов'язав рф утриматися від нападів на цивільне населення та об'єкти, у тому числі житлові будинки, транспорт швидкої допомоги, школи та лікарні, а також забезпечити безпеку медичних закладів і персоналу у районах, що зазнають обстрілів або перебувають в облозі [5].

Однак хоча рішення Суду є обов'язковими до виконання для всіх держав – учасниць Конвенції. Невиконання відповідного рішення утворює додаткові підстави для притягнення держави-агресора до відповідальності в рамках розгляду справи «Україна проти Росії» по суті. Проте, як відомо, уряд російської федерації проігнорував це рішення, оголосивши про вихід з Ради

Європи та денонсацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка, власне, і гарантувала можливість звернення до ЄСПЛ.

Не менш важливу роль у забезпеченні міжнародної відповідальності відіграє Міжнародний суд ООН, основним завданням якого є підтримання миру й безпеки шляхом мирного вирішення спорів між державами. Для розгляду справ Суд потребує згоди обох сторін, що може надаватися у формі загального визнання юрисдикції, спеціальної угоди або на підставі міжнародних конвенцій. Водночас Статут підкреслює, що ООН не має права втручатися у внутрішні справи держав і не може змушувати їх передавати такі питання на розгляд Суду [4]. Оскільки рф відмовляється визнавати юрисдикцію Суду, Україна використовує конвенційний шлях, зокрема позови на основі Конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму – щодо дій росії на Донбасі та Конвенції про ліквідацію расової дискримінації – у зв'язку з переслідуваннями кримських татар в окупованому Криму [3].

У лютому 2022 року Україна подала позов до МС ООН за Конвенцією про запобігання злочину геноциду, наголосивши на відсутності будь-якого «геноциду російськомовного населення на Донбасі чи в інших регіонах України» і вказавши, що саме дії рф мають ознаки геноцидної політики проти українського народу. Відтак, Україна вимагає від Суду ООН: визнати відсутність будь-яких підстав для російського військового втручання, зобов'язати рф надати гарантії неповторення агресії та повністю відшкодувати шкоду, завдану її протиправними діями.

Важливе місце серед міжнародно-правових механізмів забезпечення прав людини в умовах збройної агресії посідає Міжнародний кримінальний суд (МКС), створений у Гаазі для притягнення до відповідальності осіб, винних у злочинах проти людяності, воєнних злочинах, геноциді та злочині агресії.

На відміну від Міжнародного суду ООН, який розглядає міждержавні спори і може притягати до відповідальності держави, МКС має юрисдикцію щодо конкретних фізичних осіб, винних у вчиненні міжнародних злочинів – злочинів проти людяності, воєнних злочинів, злочину агресії та геноциду. Його діяльність регулюється Римським статутом 1998 року, юрисдикція якого поширюється на держави, що ратифікували цей документ або офіційно визнали компетенцію Суду [2].

До ратифікації Україною Римського статуту, вона двічі визнавала юрисдикцію Суду – у зв'язку з подіями Революції Гідності та збройною агресією рф. Росія ж відкликала свій підпис під Статутом після анексії Криму, звинувативши МКС в упередженості. Попри це, у 2022 році 42 держави звернулися до Суду із запитом на розслідування злочинів, скоєних російськими військами. Уже 3 березня прокурор Карім Хан оголосив про початок розслідування, зазначивши, що такі злочини не мають строку давності [7].

Як слушно відзначає ексміністр юстиції України Денис Малюська, у разі визнання вини російських посадовців вони можуть бути арештовані на території будь-якої держави, яка визнає юрисдикцію Суду. Рішення МКС також надають Україні підстави для вимоги репарацій і стягнення заморожених активів рф для відбудови країни [11].

Отже, слід зазначити, що діяльність провідних міжнародних судових інституцій – ЄСПЛ, МС ООН і МКС – відіграє ключову роль у формуванні системи міжнародно-правової відповідальності за злочини, вчинені під час російської агресії проти України. Звернення України до цих органів є свідченням її послідовного прагнення відстоювати свої права виключно правовими засобами, спираючись на норми міжнародного права. Попри намагання російської федерації уникнути відповідальності, міжнародна спільнота поступово формує правовий фундамент для притягнення агресора до відповіді.

Зрештою, системна діяльність зазначених судів не лише сприятиме відновленню справедливості для України, а й зміцнить авторитет міжнародного права як універсального механізму захисту людської гідності, миру та безпеки у світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (текст). URL: https://www.echr.coe.int/european-convention-on-human-rights.
2. Римський статут Міжнародного кримінального суду (офіційний текст). URL: https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?chapter=18&clang=_en&mtdsg_no=XVIII-10.
3. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього. URL: https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text
4. Статут Організації Об’єднаних націй та Статут Міжнародного Суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text
5. Рішення (термінові тимчасові заходи) Європейського суду з прав людини у міждержавній справі «Україна проти Росії» (1 березня 2022). URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-7272764-9905947.
6. Рішення ЄСПЛ – «Decision of the Court on requests for interim measures in individual applications concerning Russian military operations on Ukrainian territory» (4 березня 2022). URL: https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?filename=Decision+of+the+Court+on+requests+for+interim+measures+in+individual+applications+concerning+Russian.pdf&id=003-7277548-9913621&library=ECHR.
7. Заява прокурора МКС Каріма Хана про ситуацію в Україні та початок розслідування (2-3 березня 2022). URL: https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-aa-khan-qc-situation-ukraine-receipt-referrals-39-states.
8. Сторінка МКС – «Situation in Ukraine» (інформація про розслідування та хронологію). URL: https://www.icc-cpi.int/situations/ukraine.
9. Заява/документи Міжнародного суду ООН (ICJ) – Application instituting proceedings (Ukraine v. Russian Federation – Allegations of Genocide) (листопад 2022 / подано 26–27 лютого 2022). URL: https://www.icj-cij.org/case/182.

10. Кучук А. М. Європейський суд з прав людини як чинник удосконалення забезпечення людських прав в Україні. «*Аналітично-порівняльне правознавство*», 2023 – стаття (аналіз практики ЄСПЛ щодо захисту прав в Україні). URL (приклад): https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/12/10.pdf.

11. Малюська Д. Вирок Міжнародного кримінального суду передбачатиме ув'язнення на території будь-якої країни, яка визнає юрисдикцію МКС // Кабінет Міністрів України. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/denis-malyuska-virok-mizhnarodnogo-kriminalnogo-sudu-peredbachatime-uvyaznennya-na-teritoriyi-bud-yakoyi-krayini-yaka-viznaye-yurisdikciyu-mks.

12. «Імплементація положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду в національне законодавство України» / колектив авторів – стаття НАЮА, 2023 (аналітика імплементації). URL (приклад): https://vakp.nlu.edu.ua/article/view/315947

Ключові слова: ЄСПЛ, Міжнародний суд ООН, Міжнародний кримінальний суд, права людини, міжнародне гуманітарне право, збройна агресія, міжнародна відповідальність.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Бєлогубова Оксана.*

МІЖНАРОДНЕ МІГРАЦІЙНЕ ПРАВО

Борисюк Анна Сергіївна
здобувачка вищої освіти 2 курсу магістратури
Центру заочного та дистанційного навчання
за спеціальністю «Міжнародна журналістика»
Національного університету «Одеська юридична академія»

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ПРАВ БІЖЕНЦІВ: АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

Актуальність теми обумовлена тим, що мільйони людей щороку змушені покидати свої домівки через воєнні конфлікти, політичні переслідування чи кліматичні катастрофи і це створює соціальні, економічні та правові виклики для держав. Не дивлячись на наявність міжнародно-правових актів щодо прав біженців, все ще існують суттєві відмінності у практиці їх застосування, тому дослідження міжнародно-правових гарантій та особливостей їх реалізації у європейських країнах є важливим для вдосконалення системи захисту прав біженців.

Біженці – це особи, які залишили країну постійного проживання внаслідок надзвичайних обставин (збройних конфліктів, політичного переслідування, кліматичних змін тощо) [1].

Основним документом у сфері захисту прав біженців є Конвенція ООН про статус біженців 1951 року, що встановлює ключові гарантії для біженців, а саме: захист від депортації у країну, в якій людина піддається переслідуванню, доступ до соціальних послуг, медичної допомоги та освіти, можливість легально працювати, мати доступ до судів [2].

Окрім того, права біженців регулюються також низкою міжнародних конвенцій з прав людини, наприклад, Міжнародний пакт про громадські та політичні права, який гарантує право на життя, свободу, недоторканність особи та заборону тортур [3]; Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, який закріплює право на працю, освіту, соціальне забезпечення [4]; Конвенція про права дитини, яка забезпечує освіту, соціальну підтримку та захист прав дітей-біженців [5]; Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, яка забороняє депортацію в країну, де існує ризик катувань чи жорсткого поводження [6].

Ці документи створюють базу правового захисту прав біженців, але реалізація цих норм залежить від політики та ресурсів конкретних держав. Різні країни Європи застосовують міжнародні норми по-своєму, спираючись на національне законодавство та особистих адміністративних процедур.

Наприклад, в Норвегії права біженців регулюються Законом «Про імміграцію», який забезпечує в'їзд і перебування іноземців в країні, право на працевлаштування та містить правила щодо відмови або припинення права на проживання [7]. Хоч Норвегія активно підтримує інтеграцію біженців через мовні курси, програми працевлаштування та соціальну підтримку, чимало

біженців зіткаються з низкою проблем, зокрема з мовним бар'єром та обмеженим доступом до ринку праці [8].

В Польщі права біженців гарантуються такими законами, як Закон «Про надання захисту іноземцям на території Республіки Польща», який визначає умови надання різних форм захисту, регулює процедури подання заяв на притулок, органи, які відповідальні за розгляд таких заяв, права та обов'язки заявників [9] та Закон «Про іноземців», який регулює питання в'їзду, виїзду та перебування іноземців на території Польщі, визначає умови для отримання візи, дозволи на тимчасове проживання та процедури депортації [10]. Окрім цього, в Польщі було прийнято закон «Про допомогу громадянам України у зв'язку з збройним конфліктом на території цієї держави», який включає положення про тимчасовий захист, доступ до ринку праці, соціальних послуг та освіти [11]. Не дивлячись на низку прийнятих правових актів, Польща часто піддавалась критиці за порушення прав біженців та іммігрантів, зокрема на кордоні з Білоруссю, як-от застосування насильницьких методів повернення біженців до Білорусі [12]. Також в травні 2025 року було прийнято закон про тимчасове припинення права на притулок, що є загрозою правам людини та життям біженців [13]. Серед іншого, міжнародна організація, що займається захистом прав людини, Human Rights Watch, зазначила, що «біженки з Українки стикаються з підвищеним ризиком гендерно зумовленого насильства, торгівлі людьми та іншої експлуатації через відсутність системи заходів та безпеки в Польщі [14]».

Щодо Литви, то тут права біженців закріплюються у законі «Про правовий статус іноземців», який є основним документом, що передбачає в'їзд, перебування, надання притулку іноземцям, охоплює процедуру надання тимчасового захисту та дозволів на проживання [15]. У відповідь на повномасштабне вторгнення росії в Україну, Литва запровадила ряд спеціальних змін для українців, зокрема впровадила та декілька разів продовжила тимчасовий захист, що дає право українцям проживати, працювати, здобувати освіту, отримувати медичну допомогу [16], а також виключила мовний тест для певних вакансій, що дає можливість працювати навіть без володіння литовської мови [17]. Незважаючи на це, Литва теж піддавалась критиці щодо відношення до біженців, а саме: тривале вигнання шукачів притулку та мігрантів не розглядаючи їхні індивідуальні ситуації та залишення їх на кордоні у жахливих умовах, про що повідомляв Комітет ООН та закликав Литву внести деякі зміни до закону «Про правовий захист біженців» [18]. До цього ж, за даними агентства ООН у справах біженців, 28% українських біженців повідомили про вороже ставлення: дискримінація та усний тиск, що особливо вплинуло на жінок, які повідомили про високий рівень стресу [19].

Права біженців у Латвії регулюються Законом «Про притулок», що визначає права осіб на отримання притулку, статус біженця, тимчасового захисту [20]. Загалом, Латвія має позитивний досвід щодо пристосування біженців, зокрема й українців. Це виявляється, насамперед, у мовному навчанні, культурній орієнтації, підтримці в працевлаштуванні та психічного

здоров’я жінок [21], а також запровадженням проєктів, що підтримують професійну підготовку, включення молоді, навчання цифровим навичкам [22]. Незважаючи на це, Латвія також є об’єктом критики у сфері забезпечення прав біженців. Зокрема це стосується пушбеків на кордоні з Білоруссю та кримінальне переслідування осіб, які надають допомогу мігрантам [23]. Також за даними організації Amnesty International, були навіть випадки катувань біженців та мігрантів на латвійсько-білоруському кордоні [24].

Хоч більшість країн мають законодавство про біженців, яке відповідає міжнародно-правовим стандартам, умови життя біженців залишаються складними та непередбачуваними і в окремих випадках супроводжуються серйозними загрозами. Тому європейські країни потребують покращення правової системи у цій галузі, запровадження ефективної системи захисту та надання надійних гарантій безпеки для людей, які шукають притулку у чужій країні. Забезпечення таких умов є ключовим для реалізації основоположних прав людини та гуманітарних принципів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Єнін М. Н. Біженці. Велика українська енциклопедія. URL: https://vue.gov.ua/Біженці (дата звернення: 01.10.2025).

2. Конвенція про статус біженців: Конвенція Організації Об’єднаних Націй від 28.07.1951 року: станом на 10.02.2002 р. №995_011 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text (дата звернення 01.10.2025).

3. Міжнародний пакт про громадські та політичні права: Пакт Організації Об’єднаних Націй від 16.12.1966 року: станом на 19.10.1973 р. № 995_043. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення 01.10.2025).

4. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права: Пакт Організації Об’єднаних Націй від 16.12.1966 року: станом на 19.10.1973 р.№ 995_042. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення 01.10.2025).

5. Конвенція про права дитини: Конвенція Організації Об’єднаних Націй від 20.11.1989 року: станом на 16.11.2023 р. № 995_021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення 01.10.2025).

6. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання: Конвенція Організації Об’єднаних Націй від 10.12.1984 року: станом на 13.11.1998 р. № 995_085. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text (дата звернення 01.10.2025).

7. Lov om utlendingers adgang til riket og deres opphold her (utlendingsloven): Norsk lov av 01.01.2010: per 9. januar 2025. URL: https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2008-05-15-35 (дата звернення 02.10.2025).

8. Reception, settlement and integration of Ukrainian refugees in Norway: Experiences and perceptions of Ukrainian refugees and municipal stakeholders (2022-2023) / V. Hernes et al. Oslo : Norwegian Institute for Urban and Regional Research, 2023. 222 p. URL: https://oda.oslomet.no/oda-

xmlui/bitstream/handle/11250/3114138/2023-11.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 02.10.2025).

9. Ustawa o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej: Prawo Polskie z dnia 13.06.2003 nr. 128 poz. 1176.. URL: https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20031281176 (дата звернення 02.10.2025).

10. Ustawa o cudzoziemcach: Prawo Polskie z dnia 12.12.2013 poz. 1650. URL: https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20130001650 (дата звернення 02.10.2025).

11. Ustawa o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa: Prawo Polskie z dnia 03.12.2022 poz. 583. URL: https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20220000583 (дата звернення 03.10.2025).

12. Poland: Digital investigation proves Poland violated refugees' rights. Amnesty International. URL: https://www.amnesty.org/en/latest/news/2021/09/poland-digital-investigation-proves-poland-violated-refugees-rights (дата звернення 04.10.2025).

13. Poland: Law «suspending» asylum claims is a flagrant violation of international law and poses a serious threat to the rights of refugees and migrants. Amnesty International. URL: https://www.amnesty.org/en/documents/eur37/9322/2025/en/ (дата звернення 03.10.2025).

14. Poland: Trafficking, Exploitation Risks for Refugees. Human Rights Watch. URL: https://www.hrw.org/news/2022/04/29/poland-trafficking-exploitation-risks-refugees (дата звернення 03.10.2025).

15. Įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties : Lietuvos Respublikos įstatymas 2004 m. balandžio 30 d. Nr. IX-2206: galioja nuo 2017 m. rugpjūčio 31 d. URL: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.232378/WiIhikAAcU (дата звернення 03.10.2025).

16. Lithuania extends Ukrainian refugees' protection for a year. LRT.It English. URL: https://www.lrt.lt/en/news-in-english/19/2344134/lithuania-extends-ukrainian-refugees-protection-for-a-year (дата звернення 03.10.2025).

17. Overview of national measures regarding employment and social security of displaced persons coming from Ukraine. Country Fiche – Lithuania. 2023. 23 p. URL: https://www.ela.europa.eu/sites/default/files/2023-03/LT-Country-Fiche_ELA_Ukraine-update_February-2023.pdf (дата звернення 04.10.2025).

18. UN committee criticises Lithuania's treatment of asylum seekers. LRT.It English. URL: https://web.archive.org/web/20230328154705/https://www.lrt.lt/en/news-in-english/19/1948892/un-committee-criticises-lithuania-s-treatment-of-asylum-seekers (дата звернення 04.10.2025).

19. Ukrainian refugees in Lithuania: new arrivals struggle to afford food – UNHCR survey. LRT.It English. URL: https://www.lrt.lt/en/news-in-english/19/2529338/ukrainian-refugees-in-lithuania-new-arrivals-struggle-to-afford-food-unhcr-survey (дата звернення 04.10.2025).

20. Patvēruma likums : Latvijas Republikas likums 2016. gada 5. janvārī. URL: https://m.likumi.lv/ta/id/278986-patveruma-likums (дата звернення 04.10.2025).

21. Overcoming Challenges Faced by Refugee Women in Latvia. Interreg Baltic Sea Region. URL: https://interreg-baltic.eu/project-posts/bsi_4women/overcoming-challenges-faced-by-refugee-women-in-latvia/ (дата звернення 04.10.2025).

22. Mellersh N. New project launches to improve refugee and migrant integration in the Baltic states. Info Migrants. URL: https://www.infomigrants.net/en/post/63346/new-project-launches-to-improve-refugee-and-migrant-integration-in-the-baltic-states (дата звернення 05.10.2025).

23. Walker Sh. Dutch pair face jail in Latvia after 'helping refugees in act of compassion'. The Guardian. URL: https://www.theguardian.com/world/article/2024/jun/03/dutch-pair-face-jail-latvia-helping-refugees-compassion (дата звернення 05.10.2025).

24. Latvia: Refugees and migrants arbitrarily detained, tortured and forced to 'voluntarily' return to their countries. Amnesty International. URL: https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/10/latvia-refugees-and-migrants-arbitrarily-detained-tortured-and-forced-to-voluntarily-return-to-their-countries/ (дата звернення 05.10.2025).

Ключові слова: біженці, права біженців, українські біженці, мігранти, міграція, тимчасовий захист, іноземці.

Науковий керівник: *доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент Дронов Владислав.*

Гаджиєв Амір Матін огли
здобувач вищої освіти 1 курсу магістратури
факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

*«*ОПТАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ: СПІВВІДНОШЕННЯ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ ТА ПРАВА ІНДИВІДА НА ВИБІР ГРОМАДЯНСТВА*»*

Проблема оптації населення постає на перетині державного суверенітету та прав людини. Зміна територіальної належності держав завжди супроводжується необхідністю визначення громадянського статусу осіб, які проживають на спірних або приєднаних землях. У цих умовах постає питання: як забезпечити реалізацію права індивіда на вибір громадянства без порушення суверенітету держави?

У міжнародному праві оптація громадянства або право оптації означає право індивіда (оптанта) обрати своє громадянство, коли суверенітет над територією його проживання переходить від однієї держави до іншої [1]. Обираючи громадянство, оптанти уникають автоматичного (*ex lege*) визначення громадянства, автоматичної зміни громадянства, необхідності вірності новому правителю та потенційного примусу до нової релігії. Це положення часто включалося до мирних договорів, дозволяючи населенню зберегти своє

початкове громадянство, зазвичай за умови еміграції з цедованої (поступленої) території протягом визначеного періоду. Деякі вчені-правники розглядають право вибору громадянства як невід'ємну складову принципу самовизначення.

Практика надання людям можливості обирати громадянство сягає корінням в історичне право під назвою beneficium emigrandi, яке дозволяло людям залишати територію, передану новому правителю. Вперше з'явившись у Аррасському договорі про капітуляцію 1640 року, це право стало стандартною практикою для договорів про цесію та національних законів держав, що надавали мешканцям можливість уникнути переходу своєї лояльності до нового уряду шляхом простого переселення. У 1700-х роках в договорах почали використовувати термін «опція», що означало зміщення акценту з права на еміграцію на право зберегти своє існуюче громадянство. Ця концепція набула популярності у 19 столітті як засіб для держав управління населенням та забезпечення національної вірності після зміни кордонів. Ця опція також використовувалася державами для вигнання населення, яке вважалося ворожим до їхнього нового суверенітету. До 1914 року небагато людей вирішували змінити своє громадянство, і цією опцією користувалися переважно державні службовці та військовослужбовці [2]. Після Першої світової війни велика кількість людей постраждала від територіальних зрушень та змін у громадянстві, і застосування права на громадянство досягло свого піку. Хоча раніше воно застосовувалося лише для цесії, опція вперше була надана для правонаступництва держав (договори з Австрією, Угорщиною та Туреччиною) як запобіжний захід від безгромадянства [3]. Дещо рідше ця концепція використовувалася після Другої світової війни та в 1950-х роках. Опції надавались не лише в Європі, але й в Америці, Африці, Східній Азії та Тихому океані. Оптантам, як правило, дозволялося зберігати своє рухоме майно, тоді як правила щодо нерухомого майна з часом змінювалися: спочатку вони повинні були його продати, але з 19 століття їм, як правило, дозволялося зберігати його після еміграції. Частина українського народу опинилася в дещо подібній ситуації в 1945-1947 рр., коли пройшов масштабний обмін населенням між СРСР та Чехословаччиною, в результаті якого особи чеської та словацької національностей, які мешкали в окремих регіонах УРСР, а саме Закарпаття і Волині, набули права добровільно обрати чехословацьке громадянство і переселитися в Чехословаччину .З другої сторони, українці, росіяни та білоруси з Чехословаччини могли набути радянського громадянства і виїхати до СРСР [4]. У 1990-х роках, коли СРСР, Югославія та Чехословаччина та інші східноєвропейські країни припинили існування, право на отримання громадянства держави-наступниці стало більш помітним, ніж право відмовитися від нього.

Залишається актуальним проблематика питання оптації й сьогодні. В світі нескінченних війн, населення територій на яких ведуться активні бойові дії часто опиняються в подібних ситуаціях, що супроводжували війни роками позаду. Одним із ключових інструментів російської політики, спрямованої на підрив внутрішнього аспекту суверенітету України, тривалий час залишалася практика масового надання російського громадянства – так звана

«паспортизація». В окремих випадках це призводило до втрати українського громадянства, хоча визначити такі ситуації складно через навмисну секретність дій держави-агресора. До початку відкритої агресії паспортизація мала прихований характер. Після окупації Автономної Республіки Крим та частин Донецької й Луганської областей у 2014 році, а також приблизно 20% території України після початку повномасштабного вторгнення у 2022 році, нав'язування громадянам отримання паспортів російської федерації набуло системного та масового характеру. Наприкінці травня 2022 року указом президента рф було запроваджено «спрощений порядок» видачі паспортів мешканцям окупованих територій Запорізької та Херсонської областей. Раніше аналогічна процедура діяла для жителів окупованих районів Донеччини та Луганщини. Основними цілями примусової паспортизації є збирання персональних даних для посилення контролю окупаційної влади, послаблення зв'язків громадян із Україною, створення умов для мобілізації місцевого населення до лав збройних формувань рф та залучення його до війни. Крім того, наявність російських паспортів використовується для легітимізації фальшивих «референдумів», проведених у тимчасово окупованих районах Запорізької, Херсонської, Донецької, Луганської та, імовірно, Харківської областей.

Згідно зі статтею 19 Закону України «Про громадянство України», підставою для втрати українського громадянства є добровільне набуття громадянства іншої держави. Добровільним вважається випадок, коли особа самостійно подає заяву або клопотання для отримання громадянства іншої країни [5]. Однак, відповідно до частини 6 статті 5 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», автоматичне чи примусове надання громадянам України громадянства рф на окупованих територіях не визнається Україною і не може бути підставою для втрати українського громадянства. Примусова паспортизація є формою тиску на громадян України [6]. Відповідно до статті 45 Додатку до IV Гаазької конвенції 1907 року, заборонено примушувати жителів окупованих територій присягати на вірність державі-супротивнику. Водночас дії російської федерації щодо нав'язування громадянства мають саме таку мету [7]. Мобілізація мешканців окупованих територій до збройних формувань рф і примушування їх воювати проти України є прямим порушенням пункту h статті 23 Додатку до тієї ж Конвенції, якою заборонено змушувати громадян супротивної сторони брати участь у бойових діях проти власної держави, навіть якщо вони служили у військах ворога до початку війни. Крім того, стаття 51 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 року забороняє окупаційній владі змушувати осіб, що перебувають під захистом, служити у її збройних чи допоміжних силах або виконувати будь-яку роботу, пов'язану з воєнними діями. Примус до участі в організації псевдореферендумів також порушує статтю 95 цієї Конвенції. Дії російської федерації з насильницької паспортизації порушують і пункт с частини 1 статті 3 тієї ж Конвенції, який забороняє будь-яке принизливе або зневажливе поводження, що принижує людську гідність [8].

І врешті-врешт, оглядаючись на історичну справку та будучи живим свідком подій минулого та сучасності, які призводять саме до таких наслідків, як оптація населення, вимушене залишення місць постійного проживання його корінними народами, можна зробити висновки, що оптація, в тому числі примусова, є інструментом гібридної агресії, спрямованим на руйнування інституту самовизначення, суверенітету й ідентичності населення. Єдиним ефективним шляхом протидії є поєднання юридичних, дипломатичних, інформаційних та гуманітарних заходів, спрямованих на захист прав громадян і документування злочинів окупаційних сил.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Vaillot, Benoît (18 April 2022). «Option of Nationality». Encyclopédie d'histoire numérique de l'Europe. Sorbonne University. Retrieved 24 August 2025. (дата звернення: 23.10.2025).
2. Ronen, Yaël (June 2019). «Option of Nationality». Max Planck Encyclopedias of International Law. Oxford Public International Law. (дата звернення: 23.10.2025).
3. Berkes, Antal (2020-12-29). «The League of Nations and the Optants' Dispute in the Hungarian Borderlands: Romania, Yugoslavia, and Czechoslovakia». Book cover for Remaking Central Europe: The League of Nations and the Former Habsburg Lands (1 ed.). Oxford University Press. pp. 283-314.
4. Magocsi P. R. The Shaping of a National Identity: Subcarpathian Rus', 1848-1948. Harvard University Press, 1978.
5. Закон України «Про громадянство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2235-14 (дата звернення: 23.10.2025).
6. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1207-18 (дата звернення: 23.10.2025).
7. IV Конвенція про закони і звичаї війни 1907 року та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222 (дата звернення: 23.10.2025).
8. Конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_154 (дата звернення: 23.10.2025).

Ключові слова: оптація, територія, населення, конфлікт, війна, окупація.

Науковий керівник: *асистентка кафедри міжнародного та європейського права Бугаєць Альона.*

Гунчак Богдана Сергіївна
здобувачка вищої освіти 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

РОЛЬ ПРАВА ЄС У РЕГУЛЮВАННІ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Міграційні процеси є одними з найбільш актуальних і водночас складних викликів сучасного світу, що мають значний вплив на соціально-економічний розвиток держав та забезпечення прав людини. В Україні питання міграції набули особливої актуальності у зв'язку з масштабними внутрішньо переміщеними особами та біженцями, що виникли внаслідок військових дій, економічних криз та глобальних трансформацій. Збільшення міграційних потоків створює значний тиск на державні інститути та законодавчу систему, вимагаючи ефективного правового регулювання та інтеграції міжнародних стандартів. В таких умовах особливе значення набуває роль права Європейського Союзу (ЄС), яке формує комплексні підходи до управління міграцією, захисту прав біженців та інтеграції мігрантів у суспільство, забезпечуючи водночас механізми боротьби з нелегальною міграцією та організованою злочинністю, пов'язаною з переміщенням осіб.

У системі права ЄС міграційна політика розглядається як частина спільного простору свободи, безпеки та правосуддя. Її формування базується на принципах гуманізму, солідарності та поваги до прав людини. Витоки правового регулювання міграції сягають Загальної декларації прав людини 1948 року, у якій проголошено право кожної особи на свободу пересування та вибір місця проживання [2]. Подальший розвиток цих принципів відбувся у низці міжнародно-правових актів і договорів, що стали підґрунтям для створення європейської міграційної політики.

Вагомим етапом становлення права ЄС у сфері міграції став Маастрихтський договір 1992 року, який заклав основи Спільної зовнішньої та безпекової політики, а також започаткував формування єдиного підходу до питань громадянства, пересування та притулку. Передумовою цього документа стала Шенгенська угода 1985 року, що започаткувала простір без внутрішніх кордонів між державами-учасницями [1, с. 20]. Наступним кроком став Амстердамський договір 1997 року, який запровадив конкретні механізми контролю за міграційними потоками, визначив компетенцію держав-членів у розгляді заяв про надання притулку, а також встановив спільні критерії прийому шукачів захисту.

Подальший розвиток правових засад у цій сфері був закріплений у Лісабонському договорі 2007 року, що надав Раді ЄС повноваження визначати напрями законодавчої діяльності у сфері свободи, безпеки та правосуддя, зокрема у питаннях міграції [3]. Важливим політичним актом став Європейський пакт про імміграцію та притулок 2008 року, який проголосив

принципи «процвітання, солідарності та безпеки», а також визначив стратегічні орієнтири розвитку спільної міграційної політики [4].

Інтеграція мігрантів є ще однією важливою сферою регулювання, на яку орієнтоване право ЄС. Європейські стандарти визначають, що мігранти повинні мати рівний доступ до ринку праці, освітніх установ, медичних та соціальних послуг, а також можливість брати участь у культурному житті країни перебування. Для України відсутність комплексних програм інтеграції створює значні бар'єри для соціальної адаптації біженців та трудових мігрантів, обмежуючи їхню здатність повноцінно включатися у життя суспільства. Запозичення європейських практик інтеграції дозволить не лише забезпечити дотримання прав людини, а й сприятиме економічній та соціальній стабільності країни, мінімізуючи ризики соціальної напруженості.

Водночас, існують суттєві проблеми у адаптації українського законодавства до стандартів ЄС. Недостатня законодавча база, відсутність чітких процедур надання та скасування тимчасового захисту, обмежена координація між державними органами та міжнародними інституціями створюють перешкоди для ефективного управління міграційними потоками. В окремих випадках застосування національних норм не відповідає вимогам європейських стандартів захисту прав людини, що підвищує ризики порушення прав біженців та мігрантів. Крім того, обмежена взаємодія з міжнародними організаціями, зокрема з ЄС та ООН, ускладнює реалізацію гуманітарних програм і обмін інформацією, необхідною для ефективного контролю за міграційними процесами [5].

Новим викликом стала міграційна криза 2022 року, спричинена повномасштабним вторгненням росії в Україну. У відповідь ЄС уперше в історії активував Директиву про тимчасовий захист, що забезпечила українцям право на легальне проживання, доступ до праці, освіти та медичних послуг [6]. Такий крок засвідчив гнучкість правового механізму ЄС і його здатність оперативно реагувати на гуманітарні виклики. Водночас це актуалізувало питання необхідності створення постійного механізму кризового реагування, який би запобігав надмірному навантаженню на окремі держави-члени. У грудні 2023 року країни ЄС погодили запровадження нової інтегрованої системи регулювання переміщення нерегулярних мігрантів, спрямованої на більш рівномірний розподіл відповідальності між усіма державами Союзу .

Попри вжиті заходи, існують суттєві проблеми у сфері реалізації міграційного права ЄС. Серед них – відсутність єдиного стандарту інтеграції мігрантів, неоднаковий рівень соціального захисту в різних країнах, нерівномірний розподіл фінансових ресурсів та недосконаліть процедур надання притулку. У багатьох державах-членах спостерігається зростання рівня ксенофобії та соціальної напруги, що до подолання зазначених проблем пропонується комплекс заходів щодо вдосконалення правового регулювання міграції в Україні. По-перше, необхідно забезпечити гармонізацію національного законодавства з директивами та регламентами ЄС у сфері міграційної політики, захисту біженців та боротьби з нелегальною міграцією. Це дозволить створити передбачувану та ефективну систему управління

міграцією, що відповідатиме міжнародним стандартам. По-друге, важливо посилити координацію між державними органами, міжнародними організаціями та органами ЄС, створивши міжвідомчі робочі групи та механізми обміну інформацією, що забезпечать оперативне реагування на виклики міграційних потоків. По-третє, необхідно розробити комплексні програми соціальної та економічної інтеграції мігрантів, що враховують потреби різних категорій осіб та сприяють їх активній участі у житті суспільства. По-четверте, слід підвищити кваліфікацію державних службовців та спеціалістів, залучених до міграційної політики, шляхом навчання європейським стандартам та практикам управління міграцією. По-п’яте, доцільно впроваджувати сучасні цифрові технології для обліку та управління міграційними потоками, включаючи електронні реєстри мігрантів та автоматизовані платформи для обробки заяв та контролю за дотриманням прав мігрантів.ідчить про потребу посилення політики адаптації та міжкультурного діалогу.

Таким чином, право Європейського Союзу відіграє ключову роль у формуванні системи регулювання міграційних процесів, забезпечуючи баланс між гуманітарними цінностями та вимогами безпеки. Незважаючи на наявні проблеми, ЄС продовжує вдосконалювати свій нормативний механізм, орієнтуючись на принципи солідарності, взаємної відповідальності та захисту прав людини. Міграційна політика ЄС залишається динамічним інструментом, який потребує постійного оновлення відповідно до нових викликів глобалізованого світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Тульба Н. І. Правове регулювання міграції в Європейському Союзі: магістерська робота. Західноукраїнський національний університет. Тернопіль, 2020. 72 с. (дата звернення: 08.10.2025).
2. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголош. резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. / База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text ((дата звернення: 08.10.2025).
3. EU illegal border crossings 2023. Statista. URL: https://www.statista.com/statistics/454775/number-of-illegal-entries-between-bcps-tothe-eu/ (дата звернення: 08.10.2025).
4. Арабаджа Д. І. Інтеграція українських мігрантів у ринок праці ЄС в умовах міграційної кризи: кваліфікаційна бакалаврська робота. Київський національний університет ім. Вадима Гетьмана. Київ, 2024. 75 с. (дата звернення: 08.10.2025).
5. Свобода Р. Кількість біженців з України в ЄС знову зросла і складає 4,2 мільйона – дані Євростату. Радіо Свобода. URL: https://surl.li/vvdzgy (дата звернення: 08.10.2025).
6. Мельник Ю. П. Міграційна політика ЄС в контексті військових дій в Україні та світі. *Політикус*. 2024. №1. С. 169-173.

Ключові слова: міграція, право ЄС, біженці, тимчасовий захист, інтеграція мігрантів, Україна, міжнародний захист, нелегальна імміграція, політика ЄС.

Науковий керівник: *професорка кафедри міжнародного та європейського права, докторка юридичних наук, професорка Сурілова Олена.*

Карманчук Віталій Олегович
здобувач вищої освіти 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ У СВІТЛІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНВЕНЦІЇ МОП ТА РЕГІОНАЛЬНИХ УГОД

Забезпечення прав трудових мігрантів є однією з ключових проблем сучасного міжнародного трудового права, особливо в умовах глобалізації та зростання міжнародної мобільності робочої сили. Трудові мігранти часто стикаються з дискримінацією, експлуатацією, порушенням умов праці та обмеженням доступу до соціального захисту, що робить їх особливо вразливою групою. У цьому контексті важливу роль відіграють міжнародні стандарти, зокрема Конвенції Міжнародної організації праці (МОП), які встановлюють основні гарантії для захисту прав трудових мігрантів.

Основою міжнародного правового регулювання прав трудових мігрантів є Конвенція МОП № 97 «Про трудових мігрантів» (1949 р.) [1] та Конвенція № 143 «Про трудових мігрантів (доповнення)» (1975 р.) [2]. Ці документи закріплюють принцип рівності умов праці та соціального захисту для трудових мігрантів і громадян країни прийому, заборону дискримінації, право на гідну оплату праці, безпечні умови праці, професійне навчання, охорону здоров'я та доступ до правосуддя. Особлива увага приділяється захисту мігрантів від примусової праці, торгівлі людьми та інших форм експлуатації.

Реалізація цих міжнародних стандартів здійснюється через національне законодавство країн-учасниць, а також доповнюється регіональними угодами, що враховують специфіку міграційних потоків. Наприклад, у межах Європейського Союзу діють директиви, що гарантують рівний доступ мігрантів до ринку праці, соціального забезпечення та інших соціальних послуг [3]. У рамках СНД також існують угоди про співпрацю у сфері трудової міграції, зокрема про взаємне визнання документів про освіту та кваліфікацію, спрощення процедур працевлаштування та захист прав громадян держав-учасниць [4].

Однак на практиці реалізація прав трудових мігрантів стикається з численними викликами: відсутність інформації про свої права, мовні та культурні бар'єри, нелегальний характер працевлаштування, страх перед депортацією, а також недостатня ефективність контролю за дотриманням трудового законодавства. У цих умовах важливу роль відіграють профспілки, громадські організації та правозахисні інституції, які надають трудовим

мігрантам правову допомогу, консультації та підтримку у вирішенні конфліктів із роботодавцями.

Крім того, адвокати та спеціалізовані юридичні центри беруть активну участь у захисті прав трудових мігрантів, представляючи їхні інтереси в судах, державних органах та міжнародних інстанціях, зокрема в Європейському суді з прав людини (ЄСПЛ). Звернення до міжнародних судів є важливим механізмом захисту, особливо коли національні суди не забезпечують ефективного правового захисту.

Особливої уваги вимагає захист прав трудових мігрантів з України, які працюють у Польщі, Чехії, Німеччині та інших країнах ЄС. Незважаючи на підвищений попит на українську робочу силу, багато мігрантів стикаються з низькою оплатою праці, неоформленими трудовими відносинами, відсутністю соціального страхування та обмеженим доступом до медичної допомоги. У цьому контексті важливим кроком є ратифікація Україною Конвенцій МОП та активізація двосторонньої співпраці з країнами прийому щодо забезпечення прав українських трудових мігрантів.

Отже, ефективне забезпечення прав трудових мігрантів потребує комплексного підходу, що поєднує міжнародні стандарти, національне законодавство, регіональні угоди та активну діяльність громадських інституцій. Виконання зобов'язань за Конвенціями МОП та реалізація положень регіональних угод є запорукою створення справедливих, прозорих і гідних умов праці для всіх трудових мігрантів, незалежно від їхнього походження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Міжнародна організація праці. Конвенція № 97 «Про трудових мігрантів» від 1949 року. Офіційний сайт МОП. URL: https://www.ilo.org (дата звернення: 17.10.2025).

2. Міжнародна організація праці. Конвенція № 143 «Про трудових мігрантів (доповнення)» від 1975 року. Офіційний сайт МОП. URL: https://www.ilo.org (дата звернення: 17.10.2025).

3. Директива 2011/98/ЄС Європейського парламенту і Ради від 13 грудня 2011 року про умови прийому і працевлаштування громадян третіх країн. European Union Law. URL: https://eur-lex.europa.eu/ (дата звернення: 17.10.2025).

4. Про зовнішню трудову міграцію : Закон України від 05.11.2015 р. № 761-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 49-50. Ст. 464. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-19#Text (дата звернення: 17.10.2025).

Ключові слова: трудові мігранти, конвенція МОП, регіональні угоди, захист прав, міжнародне трудове право, соціальний захист, дискримінація.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Федорова Тетяна.*

Куцерубова Софія Євгенівна
здобувачка вищої освіти 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В ЗАХИСТІ ОСІБ, ПЕРЕМІЩЕНИХ ЧЕРЕЗ КЛІМАТИЧНІ ЗМІНИ

У контексті стримкого зростання кліматичних змін, викликаних індустріалізацією, вивільненням великої кількості вуглекислого газу внаслідок людської діяльності та вирубкою лісів, спостерігається кардинальна зміна клімату та екологічні проблеми, що призвели до виникнення нового виду міграції – кліматичної. За даними Міжнародної організації з міграції, за останнє десятиріччя близько 218 мільйонів осіб було переміщено через стихійні лиха, що характеризуються підвищенням рівня моря, екстремальними погодними умовами, деградацію земель на нестачею ресурсів [1]. Кліматичні зміни повинні бути визнані як основна проблема нашого покоління та серйозний екологічний і економічний виклик, з яким людство зіткнеться в найближчі десятиліття. Цей факт, а також вплив людської діяльності на глобальні температури, проілюстровано в доповіді Міжурядової панелі з питань зміни клімату за 2018 рік, де зазначається, що глобальне потепління може досягти 1.5°C між 2030 і 2015 роками [2]. Але не обов'язково, що саме підвищення температури є найбільшою проблемою в контексті людської мобільності. Важливими тут є зміни, пов'язані з цим, а також комбіновані ефекти опадів (посухи та повені), штормів і підвищення рівня моря; втрата біорізноманіття та екосистемних послуг; а також ризики для здоров'я, продовольча та життєва нестабільність, що, в свою чергу, призведе до збільшення кількості осіб, які вимушено залишають свої домівки через стихійні лиха. Такі особи часто перебувають у вразливому становищі, не маючи офіційного міжнародно-правового статусу, на відміну від біженців, які рятуються від військових конфліктів [3, с.24]. У цьому контексті міжнародні організації відіграють ключову роль у реагуванні на цю гуманітарну та правову кризу. Таким чином актуальність теми зумовлена стрімким зростанням кількості осіб, переміщених через кліматичні зміни та критичною відсутністю універсального міжнародного правового статусу для цих осіб.

Відповідно до визначення МОМ, міграція є рухом особи або групи осіб через кордон держави або в межах країни незалежно від причин, а мігрантом вважається будь-яка особа, яка здійснює переміщення через державний кордон або в межах країни на значні відстані від свого місця проживання [4]. Серед перших офіційних текстів, що висвітлюють можливість виникнення неконтрольованих переміщень та міграції населення через зміни клімату, слід відзначити доповідь Генеральної Асамблеї ООН 2008 року. Проте, особи, які мігрують через екологічні зміни, не підпадають під жодну категорію, що передбачена чинною міжнародно-правовою базою. Конвенція про статус біженців 1951 року визначає, що біженець – це особа, яка перетнула кордон

через загрозу переслідування, і такі особи мають офіційний міжнародний статус та право на захист. З огляду на це, категорія вразливих осіб, які постраждали внаслідок кліматичних змін, зовсім не охоплюється визначенням, що міститься в цьому документі. Звертаючись до вітчизняної нормативно-правової бази, поняття біженець та внутрішньо переміщена особа регулюється Конституцією України (стаття 14) і Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», який підкреслює, що ВПО може бути особою, змушеною залишити своє місце проживання з метою уникнення наслідків збройного конфлікту. Тож жоден з цих документів не надає чіткого розуміння статусу особи, яка була вимушена переселитися через кліматичну кризу [5]. Сучасні документи регулюють захист біженців і внутрішньо переміщених осіб, проте не враховують специфіку екологічно зумовленої міграції, таким чином захист осіб, переміщених через кліматичні зміни здійснюється фрагментарно. Особи, переміщені за таких обставин можуть опосередковано шукати захисту, посилаючись на порушення їхніх основного права – на життя. За статтею 6 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року, право на життя виявляється невід'ємним для кожної людини, тому держави мають дотримуватися принципу заборони примусового повернення особи, де її життю погрожує реальна та передбачувана небезпека. Аналізуючи роль та діяльність Організації Об'єднаних Націй, важливо зазначити, що нею були створені політичні та програмні основи для регулювання питань міграції в умовах кліматичних змін і стихійних катастроф. У цьому контексті варто згадати Рамкову конференцію ООН з питань зміни клімату та безпосередньо Паризьку угоду, метою якої було посилення глобального реагування на загрозу зміни клімату. У рішені COP21, яке супроводжувало прийняття угоди, міститься прохання до Виконавчого Комітету Варшавського механізму зі шкоди й втрат щодо створення спеціальної робочої групи, що займається питаннями переміщень. Основним завданням цієї групи є розробка критичних рекомендацій для запобігання мінімізації та вирішення проблем вимушених переміщень, пов'язаних з кліматичними змінами. Таким чином, Паризька угода визнає існування проблеми переміщень внаслідок екологічних змін, створює соціальну групу для розробки превентивних заходів, але не встановлює прав або обов'язків щодо захисту осіб, які переміщуються через кліматичні зміни. Проте важливо зазначити, що Глобальний договір про безпечну, упорядковану та регулярну міграцію, ухвалений у грудні 2018 року, формує політичні та програмні основи для реалізації питань міграції в умовах кліматичних змін. Цей договір не є зобов'язальним, але підкреслює важливість зменшення негативних чинників, які змушують людей залишати свої країни. До таких чинників відносять безпосередньо: стихійні лиха, негативні наслідки зміни клімату та деградацію навколишнього середовища [6, с. 9]. Договір також наголошує на важливості кращого збору даних про переміщення через кліматичні кризи задля формування обґрунтованої політики.

Роль УВКБ ООН виявляється в урегулюванні цього питання, попри те, що особи, які переміщені через катастрофи та зміни клімату, не відповідають

визначенню «біженець», закріпленому Конвенцією 1951 року, УВКБ ООН надає допомогу цим особам, зокрема, співпрацюючи з урядами для створення національних та регіональних механізмів захисту, таких як гуманітарні візи, тимчасовий захисний статус, надання життєво необхідної допомоги постраждалим від раптових катастроф, а також дозволи на проживання для осіб, які були вимушено переміщені, але не підпадають під класичний статус біженця. Необхідно підкреслити, що, на відміну від УВКБ ООН, Міжнародна організація з міграції не зосереджується на захисті біженців, а має ширший спектр дій, охоплюючи всіх мігрантів, у тому числі внутрішньо переміщених осіб. Отже, основним напрямком діяльності МОМ є Інституційна стратегія з питань міграції, навколишнього середовища та зміни клімату на 2021-2030 роки, яка зосереджена на допомозі людям, які вимушені переселитися, зокрема на забезпеченні тимчасового житла, наданні непродовольчої допомоги, води та санітарії для ВПО та постраждалих громад. Інші напрямки роботи включають допомогу людям, які бажають переміститися, а також надання підтримки тим, хто хоче залишитися. Для цього МОМ допомагає громадам у розробці та впровадженні планів адаптації до змін клімату, а також у впровадженні систем раннього попередження та будівництві кліматично стійкої інфраструктури [3, с.44].

На основі вищезазначеного можна дійти логічного висновку, що роль міжнародних організацій є критично важливою, але обмеженою через відсутність правового статусу осіб, які переміщуються через кліматичні зміни. Ці організації функціонують переважно як додаткові інституції, завданням яких є заповнення цієї прогалини. ООН реалізує глобальну політику для визнання та обговорення наявної проблеми. УВКБ ООН звертає увагу на правовому захисті, наполягаючи на використанні міжнародного права біженців та прав людини, зокрема принципу невисилання. МОМ виступає своєрідним оператором гуманітарного реагування, зосереджуючись на наданні допомоги особам, які постраждали від стихійних лих. Проте остаточний захист та система спеціальних механізмів статусу осіб, переміщених через кліматичні зміни, залишаються міжнародно-правовою прогалиною суверенних держав, оскільки без такої волі держав роль міжнародних організацій буде обмеженою функцією, а не повноцінним захистом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Who are the climate migrants?. IOM UN MIGRATION. URL: https://dtm.iom.int/dtm-insights/january-2025-edition/data-update-climate-who-are-climate-migrants (date of access: 27.09.2025).

2. Global Warming of 1.5 ºC –. IPCC – Intergovernmental Panel on Climate Change. URL: https://www.ipcc.ch/sr15/ (date of access: 27.09.2025).

3. McAdam J. Climate Change, Forced Migration, and International Law. Oxford University Press, 2012.

4. UNHCR Climate change and deplanement. UNHCR. URL: https://www.unhcr.org/climate-change-and-disasters.html/ (date of access: 27.09.2025).

5. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text (дата звернення: 27.09.2025).

6. Global compact for safe, orderly and regular migration : pact of 10.12.2018. URL: https://refugeesmigrants.un.org/sites/default/files/180711_final_draft_0.pdf (da te of access: 27.09.2025).

Ключові слова: кліматичні зміни, ООН, МОМ, УВКБ ООН, стихійні лиха, зміна клімату, особи, переміщені чеерез кліматичні зміни.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Грушко Мальвіна.*

Лєшан Антоніна Геннадіївна
здобувачка вищої освіти 1 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

КЛІМАТИЧНІ БІЖЕНЦІ: ПРОГАЛИНА В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ ЧИ МАЙБУТНЯ КРИЗА?

У XXI столітті людство стикається з безпрецедентною кризою, що поєднує екологічні, гуманітарні та правові виміри. Одним із найгостріших наслідків глобального потепління є масове переміщення населення, спричинене природними катастрофами, підвищенням рівня океану та посухами. Людей, змушених покидати свої домівки через ці явища, називають «кліматичними біженцями», проте правовий статус досі не визначений у міжнародному праві [1].

За даними Світового банку, до 2050 року близько 216 мільйонів людей можуть бути змушені переміститися всередині своїх країн через кліматичні зміни [2]. Інститут економіки та миру прогнозує ще гірший сценарій – до 1,2 мільярда переміщених осіб до середини століття [8]. Такі оцінки підкреслюють масштаби кризи, що вимагає термінової правової реакції міжнародної спільноти.

Термін «кліматичні біженці» широко використовується для опису осіб, переміщених у контексті стихійних лих та кліматичних змін [3]. Він підкреслює вимушений характер переміщення, проте залишається дискусійним і не має офіційного визнання в міжнародному праві. У 2023 році кліматичні фактори призвели до 26,4 мільйонів переміщень через повені, шторми та лісові пожежі [5]. Ці люди втрачають житло, засоби до існування, доступ до води та їжі, проте не мають захисту, який надається традиційним біженцям.

Кліматична міграція має різні форми. Повільні процеси – опустелювання, засолення ґрунтів, підвищення рівня моря – створюють довгострокову деградацію середовища. З іншого боку, раптові катастрофи (урагани, повені, пожежі) змушують людей тікати негайно. Особливо вразливими є мешканці прибережних зон та малих острівних держав, які втрачають не лише територію, але й культурну ідентичність.

Міжнародна організація з міграції визначає екологічних мігрантів як осіб, які через раптові або поступові зміни в навколишньому середовищі змушені залишити звичні місця проживання [4]. Це визначення не має обов'язкової юридичної сили. Центральним документом, що регулює статус біженців, є Конвенція про статус біженців 1951 року. Згідно з нею, біженцем визнається особа, яка внаслідок переслідувань за ознакою раси, релігії, національності, соціальної групи чи політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності [7].

Ключова проблема: визначення біженця фокусується на переслідуванні, а не на екологічних факторах. Кліматичні біженці не підпадають під жодну з п'яти категорій переслідування, створюючи «правовий вакуум» [6]. Принцип non-refoulement (заборона примусового повернення) не застосовується до кліматичних мігрантів, що також підкреслює, що Конвенція немає ніякого правового регулювання та згадування щодо кліматичних біженців. Конвенція створювалася в післявоєнний період для захисту жертв політичних режимів. Екологічні катастрофи не розглядалися як джерело міграції. Сьогодні старі правові категорії виявляються неадекватними для нових викликів. Крім того, Конвенція передбачає перетин міжнародного кордону, тоді як більшість кліматичних мігрантів переміщуються всередині своїх країн.

Міжнародна спільнота, включаючи Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, уникає офіційного визнання терміну «кліматичний біженець« з декількох причин:

- Ризик ослаблення існуючого статусу біженця. Розширення визначення може послабити захист осіб, що переслідуються через конфлікти [4]. Держави можуть використати це як привід для відмови від зобов'язань взагалі.
- Складність доведення причинно-наслідкового зв'язку. Кліматична міграція рідко має одну чітку причину – це комплекс факторів: економічні труднощі, посухи, політична нестабільність [4]. Кліматичні зміни діють як «мультиплікатор загроз«, посилюючи існуючі проблеми.
- Термінологічна неузгодженість. Різні організації використовують різні терміни, що ускладнює міжнародний діалог. УВКБ ООН віддає перевагу терміну «особи, переміщені у контексті стихійних лих та кліматичних змін».
- Політичні міркування. Держави побоюються визнання відповідальності за кліматичні зміни та міграційного тиску. Проте політичні міркування не можуть виправдовувати залишення мільйонів людей без захисту.

Водночас для глибшого розуміння масштабів явища варто звернутися до регіональних особливостей впливу кліматичних змін. В Африці найгострішою проблемою є посухи в зоні Сахелю та процеси опустелювання (деградація земель, яка призводить до зниження їх біологічної продуктивності та перетворення на пустелі). Озеро Чад, що колись було одним із найбільших у світі, зменшилося майже на 90% із 1960-х років, залишивши без води та засобів до існування понад 30 мільйонів мешканців Нігерії, Чаду, Камеруну та Нігеру. Ці процеси підсилюють соціальну нестабільність і спричиняють конфлікти за ресурси, зокрема між фермерами та кочовими громадами. Тихоокеанські острівні держави, такі як Тувалу, Кірібаті, Маршаллові Острови, перебувають

під прямою загрозою зникнення через підвищення рівня океану. Навіть незначне підняття води на 1-2 метри може зробити їх непридатними для життя. Уряди цих країн вже розглядають питання перенесення населення до сусідніх держав, як-от Австралії чи Нової Зеландії, що ставить безпрецедентні виклики для міжнародного права: як зберегти державний суверенітет без території та культурну ідентичність та цінності. Південна Азія також перебуває у зоні ризику. Танення гімалайських льодовиків загрожує водопостачанню для понад 1,5 мільярда людей, адже саме з них беруть початок великі річки – Ганг, Інд, Брахмапутра та Меконг [9]. Крім того, регіон страждає від дедалі частіших циклонів, повеней і хвиль спеки, що створює передумови для міграцій і зростання рівня бідності.

Головним викликом сьогодення є пошук ефективних шляхів подолання кліматичної кризи, наслідком якої стає поява «екологічно переміщених осіб».

Міжнародна спільнота ще має шанс змінити ситуацію, допомігши цим людям зберегти життя, суверенітет і культурну ідентичність. Одним із можливих рішень є розширення тлумачення чинних норм міжнародного права, зокрема положень Конвенції про статус біженців 1951 року, що дозволило б поширити захист на осіб, які постраждали від кліматичних змін. Інший шлях – створення нового міжнародного договору, наприклад Конвенції про статус кліматично переміщених осіб, яка б чітко визначила їхні права, обов’язки держав і механізми фінансування. Водночас уже зараз можна використовувати існуючі механізми прав людини: право на життя, житло, воду та здоров’я можуть стати основою для правового захисту таких осіб. Важли

вою залишається й міжнародна солідарність - Паризька кліматична угода передбачає фонд компенсацій, започаткований на 28-ій Конференції ООН зі зміни клімату у 2023 році з початковим фінансуванням понад 700 мільйонів доларів, хоча реальні потреби сягають трильйонів. Однак найкращий спосіб подолати кризу – діяти на випередження: скорочувати викиди, інвестувати в адаптацію, розвиток «зеленої» інфраструктури та раціональне управління ресурсами. Крім того, створення легальних шляхів міграції, таких як сезонні або кліматичні візи, дасть людям змогу безпечно й гідно мігрувати до того, як екологічна ситуація стане критичною. Розв’язання проблеми кліматичних переміщень вимагає комплексного підходу, який поєднує правові, гуманітарні та екологічні заходи.

Отже, екологічно переміщені особи представляють одну з найсерйозніших гуманітарних криз XXI століття. Ці люди залишаються в правовому вакуумі, не маючи захисту традиційних біженців [1]. Відсутність юридичного визнання – це питання виживання мільйонів людей. Ця криза має багато вимірів: етичний (страждають ті, хто найменше сприяв викидам), правовий (Конвенція про статус біженців 1951 року, яка не включає в себе це питання), політичний (держави побоюються зобов’язань) та гуманітарний (реальні люди потребують допомоги зараз). Існуючі механізми демонструють, що захист можливий навіть без нового статусу. Тому, формування міжнародно-правового статусу кліматичних біженців потребує поєднання міждержавної

відповідальності, фінансових інструментів та реформування концепції захисту прав людини у контексті кліматичної справедливості.

Кліматична міграція не є неминучою долею. Кожна десята градуса потепління, яку ми запобігаємо, означає мільйони людей, які залишаться вдома. Ми маємо знання, технології та ресурси для вирішення кризи. Питання лише в політичній волі. Історія судитиме наше покоління за те, як ми ставилися до найбільш вразливих людей, змушених тікати не тільки від наслідків війни, а ще й від наслідків кліматичних змін. Майбутнє кліматичних біженців - це дзеркало нашої спільної людяності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Al Jazeera. Захист кліматичних біженців потребує юридичного визначення. URL: https://www.aljazeera.com/opinions/2024 (дата звернення: 04.10.2025).
2. Down To Earth. Звіт про світову міграцію за 2024 рік. URL: https:/toearth.climate (дата звернення: 04.10.2025).
3. European Parliament. The concept of ’climate refugee’. URL: https://www.europarl.eu (дата звернення: 04.10.2025).
4. IOM Americas. Let’s Talk About Climate Migrants, Not Climate Refugees. URL: https://lac.iom.int/climate-migrants (дата звернення: 04.10.2025).
5. Migration Data Portal. Клімат та екологічна міграція. URL: https://www.migration (дата звернення: 04.10.2025).
6. Chicago Journal of Intern. Law. Глобальна міграційна структура під водою. URL: https://cjil.uchicago.edu.global-migration (дата звернення: 04.10.2025).
7. UNHCR. Конвенція про статус біженців 1951 року. URL: https://www.unhcr.org/ua (дата звернення: 04.10.2025).
8. Zurich Insurance. До 2050 року може існувати 1,2 мільярда кліматичних біженців. URL: https://www.zurich.com/media (дата звернення: 04.10.2025).
9. НІСД (Національний інститут стратегічних досліджень). Адаптація до змін клімату в Україні: проблеми і перспективи. URL: https://niss.gov.ua (дата звернення: 04.10.2025).

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, глобальне потепління, екологічні мігранти, кліматична міграція, права людини.

Науковий керівник: *професорка кафедри міжнародного та європейського права, докторка юридичних наук, професорка Пасечник Олена.*

Тодощак Володимир Олегович
здобувач вищої освіти 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ БОРОТЬБИ З ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ В КОНТЕКСТІ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Торгівля людьми є одним із найтяжчих злочинів проти людства, що становить грубе порушення прав людини на свободу, гідність, життя та недоторканність особи. У контексті глобалізації та зростання міграційних потоків торгівля людьми набуває транснаціонального характеру, а мігранти, особливо жінки, діти та особи з вразливим соціальним становищем, стають головними жертвами цього злочину. Міжнародна спільнота визнає необхідність координованих дій для ефективної боротьби з торгівлею людьми, що знайшло втілення у прийнятті низки міжнародних конвенцій, протоколів і регіональних угод.

Основним міжнародно-правовим документом, що заклав основу сучасної системи протидії торгівлі людьми, є Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї (2000 р.) [1], що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності. Цей документ, широко відомий як Палермський протокол, вперше запровадив універсальне міжнародне визначення торгівлі людьми, яке включає три ключові елементи: дію (вербування, перевезення, передачу, приховування або одержання осіб), засоби (загроза силою, примус, викрадення, шахрайство, обман, зловживання владою або уразливістю становища) та мету (експлуатація, що охоплює сексуальну експлуатацію, примусову працю, рабство або підневільний стан, вилучення органів). Палермський протокол встановлює обов’язок держав-учасниць криміналізувати торгівлю людьми, забезпечувати захист і допомогу жертвам, а також посилювати міжнародну співпрацю у розслідуванні та переслідуванні торгівців людьми.

Важливим кроком у розвитку міжнародного права боротьби з торгівлею людьми стало прийняття Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми (2005 р.), яка набула чинності у 2008 році [3]. Ця Конвенція вважається одним із найбільш прогресивних міжнародних договорів у сфері прав людини, оскільки вона не лише встановлює кримінально-правові механізми переслідування торгівців, але й надає пріоритет захисту прав жертв торгівлі людьми. Конвенція визначає торгівлю людьми як порушення прав людини і посягання на її гідність та особисту недоторканність, що означає, що держави несуть відповідальність за невжиття заходів щодо запобігання, захисту жертв та ефективного розслідування. Документ передбачає широкий спектр заходів допомоги жертвам: медичну, психологічну, правову підтримку, надання притулку, забезпечення реабілітації та реінтеграції. Крім того, Конвенція встановлює механізм незалежного моніторингу через спеціальну експертну групу (GRETA), що контролює виконання зобов’язань державами-учасницями.

Особливу актуальність проблема торгівлі людьми набула у контексті міграційних процесів, зумовлених збройними конфліктами, економічною нестабільністю, кліматичними змінами та пандемією COVID-19. Масові переміщення населення створюють сприятливі умови для торгівців людьми, які використовують вразливість мігрантів, їхню відсутність документів, незнання мови та правових норм країни прийому, а також обмежений доступ до соціальної допомоги. Жінки та діти становлять найбільш вразливу категорію серед жертв торгівлі людьми, оскільки вони частіше стають об'єктами сексуальної експлуатації, примусової праці у сфері домашнього обслуговування, жебракування та інших форм експлуатації. У контексті повномасштабної війни в Україні різко зросли ризики торгівлі людьми серед українських біженців, особливо жінок і дітей, які змушені покидати країну та прямувати до сусідніх держав.

Національне законодавство України також спрямоване на забезпечення ефективної протидії торгівлі людьми та виконання міжнародних зобов'язань. Основним законом у цій сфері є Закон України «Про протидію торгівлі людьми» від 20 вересня 2011 року № 3739-VI, який визначає правові та організаційні засади запобігання торгівлі людьми, надання допомоги особам, які постраждали від цього злочину, а також механізми міжвідомчої взаємодії. У червні 2023 року Кабінет Міністрів України затвердив Державну цільову соціальну програму протидії торгівлі людьми на період до 2025 року, метою якої є вдосконалення механізмів запобігання, підвищення ефективності виявлення злочинців, захист прав постраждалих і надання їм допомоги. Ця програма також сприяє європейській інтеграції України та виконанню зобов'язань за Угодою про асоціацію з Європейським Союзом.

У контексті міграційних процесів важливу роль відіграє міжнародна співпраця правоохоронних органів, міграційних служб, прикордонних відомств і громадських організацій. Спільні операції, обмін інформацією, створення міжнародних баз даних про жертв і злочинців, а також проведення інформаційних кампа ній серед мігрантів сприяють попередженню торгівлі людьми та виявленню потенційних жертв на ранніх стадіях. Міжнародна організація з міграції (МОМ) та інші міжнародні організації активно працюють у цьому напрямі, надаючи технічну підтримку, навчання для фахівців державних органів і здійснюючи програми допомоги жертвам торгівлі людьми.

Отже, міжнародно-правові аспекти боротьби з торгівлею людьми у контексті міграційних процесів вимагають комплексного підходу, що поєднує ефективне законодавство, міжнародну співпрацю, захист прав жертв і превентивні заходи. Виконання зобов'язань за Палермським протоколом, Конвенцією Ради Європи та національним законодавством є запорукою створення безпечного середовища для мігрантів і запобігання експлуатації найбільш вразливих верств населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти

транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 року. URL: https://www.un.org (дата звернення: 17.10.2025)

2. Основні нормативно-правові документи в міжнародному та Українському законодавстві щодо протидії торгівлі людьми. Офіційний сайт ДСП України. URL: https://dp.dsp.gov.ua/novyny/osnovni-normatyvno-pravovi-dokumenty-v-mizhnarodnomu-ta-ukrainskomu-zakonodavstvi-shchodo-protydii-torhivli-liudmy/ (дата звернення: 17.10.2025)

3. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 16 травня 2005 року. *Рада Європи.* URL: https://rm.coe.int/16805d58d2 (дата звернення: 17.10.2025)

4. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми: механізм моніторингу. *Офіційний сайт Ради Європи.* URL: https://www.coe.int (дата звернення: 17.10.2025)

5. Політова А. С. Міграція та торгівля людьми в умовах збройного конфлікту. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського.* 2022. № 3-4. URL: https://nam.kyiv.ua/files/publications/mandl-20223-4-politova.pdf (дата звернення: 17.10.2025)

6. Про протидію торгівлі людьми: Закон України від 20.09.2011 р. № 3739-VI. *Відомості Верховної Ради України.* 2012. № 19-20. Ст. 173. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17 (дата звернення: 17.10.2025)

Ключові слова: торгівля людьми, Палермський протокол, міграція, Конвенція Ради Європи, захист жертв, міжнародна співпраця, експлуатація.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Федорова Тетяна.*

Шовкун Маргарита Євгеніївна
здобувачка вищої освіти 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

МІГРАЦІЙНІ КРИЗИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Міграційні процеси завжди мали ключове значення в історії людства, але в XXI столітті вони досягли небачених масштабів і стали набагато складнішими. Зростаюча кількість вимушених переселенців, біженців та шукачів притулку ставить перед міжнародним правом нові виклики, особливо у сферах захисту прав людини, забезпечення безпеки й підтримання стабільності держав. Міграційні кризи еволюціонували в глобальне явище, яке вимагає спільних дій від урядів, міжнародних організацій і правових установ.

Починаючи з 2015 року, Європа стала центром однієї з наймасштабніших міграційних криз сучасності. Потік біженців з територій Близького Сходу, Північної Африки та Афганістану висвітлив недосконаліть існуючої системи міжнародно-правового регулювання міграції. Норми міжнародного права,

включаючи положення Конвенції про статус біженців 1951 року та Протоколу 1967 року, потребують оновлення й адаптації до реалій сучасного світу.[1]

Нові виклики, спричинені війнами, змінами клімату та економічними негараздами, потребують перегляду підходів до регулювання міграції. Міграційні кризи мають складний і багатофакторний характер. Вони стосуються не лише країн походження мігрантів, але також торкаються держав транзиту та прийому. Цей глобальний характер проблеми вимагає консолідованих міжнародних зусиль для запобігання порушенню прав людини.

Часто мігранти стикаються з дискримінацією, відсутністю правового захисту, незаконними затриманнями або депортацією, що суперечить основним принципам гуманізму й верховенства права. Термін «міграційна криза» не має чітко визначеного статусу в міжнародному праві, але наслідки таких криз регулюються цілою низкою міжнародних договорів і резолюцій. Організація Об'єднаних Націй, Міжнародна організація з міграції та Управління Верховного комісара ООН у справах біженців відіграють ключову роль у формуванні механізмів реагування на ці виклики.

Одним із важливих кроків стало прийняття Глобального договору про безпечну, впорядковану та легальну міграцію в 2018 році Генеральною Асамблеєю ООН. Міграційні кризи послугували стимулом для розвитку міжнародного права й підштовхнули до створення нових механізмів колективного реагування [2].

Ситуація демонструє необхідність зміцнення міжнародної співпраці у сфері захисту прав мігрантів і біженців, а також розроблення єдиних стандартів поведінки держав. Особливої уваги заслуговує концепція розподілу відповідальності, яка передбачає спільне навантаження з надання допомоги переселенцям між країнами, щоб уникнути надмірного тиску на окремі держави.

Один із центральних викликів сучасної міграції – інтеграція гуманітарного та безпекового підходів. Чимало країн сприймають міграцію не лише як соціальне чи юридичне явище, але й як потенційну загрозу національній безпеці. Це дає старт політиці обмеження пересування, посиленню прикордонного контролю та прийняттю заходів, які нерідко суперечать міжнародним нормам у сфері прав людини. Міжнародне право, у свою чергу, прагне знайти баланс між інтересами держав і їхніми гуманітарними зобов'язаннями.

Міграційна стратегія Європейського Союзу демонструє приклад правових змін під впливом кризових обставин [3]. ЄС сформулював низку директив, регламентів і домовленостей із третіми країнами, спрямованих на регулювання міграційних потоків і забезпечення справедливого перерозподілу зобов'язань між країнами-членами. Проте практика показує, що навіть у межах єдиного правового простору не завжди вдається досягти гармонії між гуманітарними принципами та міркуваннями безпеки.

Крім того, міграційні проблеми ставлять до порядку денного питання кліматичної міграції – явища, яке поки що не регламентоване чинним міжнародним законодавством. Особи, змушені залишати свої домівки через

природні катастрофи, такі як повені чи посухи, не отримують статусу біженців за існуючими правовими нормами. Це наголошує на необхідності перегляду ключових положень міжнародного гуманітарного права та розширення категорій захисту.

Міграційні ситуації виступають своєрідним стимулом для трансформації міжнародного права у сферах прав людини, безпеки та гуманітарного співробітництва. Вони змушують країни переосмислювати свої міжнародні обов'язки і формувати нові регіональні угоди [4]. Такі інституції, як Рада Європи, ОБСЄ та ЄС, впроваджують програми з протидії торгівлі людьми, посилення правового статусу шукачів притулку та підтримки місцевих громад.

На регіональному рівні важливу роль відіграють ініціативи у Середземноморському регіоні, Балканах і рамках Східного партнерства, де країни стикаються із транзитними потоками мігрантів. Україна також активно включається у міжнародні процеси регулювання міграції, гармонізуючи своє законодавство з європейськими стандартами. Зокрема, Закон України про правовий статус іноземців та осіб без громадянства разом із державними програмами враховують нинішні виклики у сфері міграційної політики.

Особливу увагу слід зосередити на питаннях інтеграції мігрантів у суспільства, які їх приймають. Міжнародні стандарти підкреслюють важливість створення умов для соціальної адаптації, доступу до освіти, працевлаштування та системи охорони здоров'я. Такі заходи не лише знижують ризик виникнення соціальної напруги, але й сприяють утвердженню принципу поваги до людської гідності. Таким чином, міжнародне право поступово трансформується від суто захисної до більш інтегративної моделі.

Міграційні кризи суттєво впливають і на розвиток міжнародного кримінального права, оскільки такі проблеми, як примусове переміщення населення, торгівля людьми та залучення мігрантів до злочинних схем, дедалі актуалізуються. Міжнародні судові організації, зокрема Міжнародний кримінальний суд, класифікують примусову депортацію та етнічні чистки як злочини проти людства, які потребують відповідальності на найвищому рівні.

Сучасне міжнародне право намагається адаптуватися до умов глобальної мобільності, поєднуючи гуманітарні стандарти з принципами справедливості та солідарності. Проте реалізація міжнародних норм стикається з реальними викликами через різний ступінь політичної готовності держав і нерівномірність доступних ресурсів. У цьому контексті ключову роль відіграє діяльність міжнародних судів, які поступово формують прецеденти у сфері захисту прав мігрантів.

З'являється тенденція до розширення сфер дії міжнародного права щодо регулювання міграційних процесів, де важливе місце посідають міжнародне співробітництво та взаємне визнання рішень [5]. Права на притулок, заборону колективного вислання та забезпечення гідних умов життя для мігрантів стають необхідними елементами глобального правового порядку. Це демонструє перехід від реактивної моделі регулювання до превентивного підходу.

Міграційні кризи можуть бути сприйняті не лише як виклик світовій стабільності, але й як важливий стимул для трансформації міжнародно-

правових механізмів. Вони підштовхують до пошуку нових підходів у забезпеченні рівноваги між державним суверенітетом і глобальною відповідальністю за захист прав людини. Ці процеси впливають на еволюцію міжнародного права, відображаючи прагнення міжнародної спільноти до створення більш справедливого та гуманного правового середовища. В такому контексті міграція трактується не як загроза, а як природний і невід'ємний компонент глобальної взаємодії та прогресу.

Таким чином, міграційні кризи не лише породжують нові виклики для міжнародного права, а й стимулюють його розвиток. Вони сприяють вдосконаленню підходів до захисту прав людини, посиленню впливу гуманітарних принципів і розширенню можливостей для міжнародної співпраці. У підсумку можна стверджувати, що саме кризи стають каталізаторами еволюції міжнародного права, роблячи його більш чутливим до потреб людства в умовах зростаючої глобальної мобільності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Намонюк Ч. Міграційні кризи як складова конфлікту між цивілізованим світом та Росією. Науково-теоретичний альманах Грані. URL: https://grani.org.ua/index.php/journal/article/download/1734/1705 (дата звернення: 09.10.2025).
2. Чайковський Ю. Вплив сучасних конфліктів на зміну міграційної політики сусідніх держав: міжнародно-правові аспекти. Актуальні проблеми політики. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/62_2018/10.pdf (дата звернення: 09.10.2025).
3. Мельничук О. Міжнародно-правові аспекти міграційної кризи. DSpace at West Ukrainian National University. URL: https://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/6822 (дата звернення: 09.10.2025).
4. Алгаш В., Піттель А. Сучасна міграційна криза як виклик для Європейського союзу. Підприємництво, господарство і право. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/12/62.pdf (дата звернення: 09.10.2025).
5. Шевчук В., Пунда Ю. Міграційна криза як складова гібридної війни. Information and analytical activities in the field of security and defense. URL: https://sit.nuou.org.ua/article/download/208950/213189/480385 (дата звернення: 09.10.2025).

Ключові слова: міграція, криза, міжнародне право, ЄС, конфлікт, мігранти, вимушені переселенці, міжнародна співпраця.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Федорова Тетяна.*

ПРАВО ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Бабійчук Анастасія Андріївна
здобувачка вищої освіти 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЯДЕРНЕ РОЗЗБРОЄННЯ: ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ТА ПОЛІТИЧНІ РЕАЛІЇ

Ядерне роззброєння як одна з ключових гарантій міжнародного миру й безпеки ґрунтується на розгалуженій системі міжнародно-правових актів, що регулюють процес скорочення, заборони, ліквідації та контролю над ядерними озброєннями. Основу правового механізму ядерного роззброєння становлять принципи Статуту ООН, норми міжнародного гуманітарного права та спеціальні договори у сфері обмеження та заборони зброї масового знищення.

Згідно зі статтями 11 та 26 Статуту ООН, Генеральна Асамблея уповноважена розглядати загальні принципи співпраці щодо підтримання миру, зокрема принципи роззброєння [5], а Рада Безпеки – розробляти плани створення системи регулювання озброєнь. У цьому контексті важливим орієнтиром став принцип незастосування сили, який передбачає обов'язок держав вести добросовісні переговори щодо досягнення загального й повного роззброєння під ефективним міжнародним контролем.

Основоположними міжнародно-правовими актами у сфері ядерного роззброєння є: 1). Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (1968 р.), який встановив обов'язок ядерних держав не передавати, а неядерних - не набувати ядерної зброї, а також передбачив систему гарантій МАГАТЕ для контролю за мирним використанням атомної енергії [3; с. 701]; 2). Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань (1996 р.), спрямований на припинення будь-яких ядерних вибухів у мирних чи військових цілях; 3). Договір про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, космосі та під водою (1963 р.); 4). Угода про запобігання ядерній війні (1973 р.) та попередні домовленості між СРСР і США 1971 р., що започаткували систему двостороннього стратегічного контролю над озброєннями.

Подальший розвиток міжнародного правового регулювання роззброєння відбувався у напрямі часткового, але контрольованого скорочення ядерних арсеналів**.** Зокрема [3; с. 699], Договори про обмеження стратегічних озброєнь (ОСО-1 (1972 р.) та ОСО-2 (1979 р.)) обмежили кількість стратегічних наступальних озброєнь і систем протиракетної оборони. Договір про ліквідацію ракет середньої та меншої дальності (1987 р.) започаткував прецедент повного знищення певного класу ядерної зброї. Важливе місце у системі міжнародного ядерного права посідають режими без'ядерних зон, що формуються на регіональному рівні відповідно до принципів міжнародного миру. Зокрема, Договір Тлателолко (1967 р.) створив без'ядерну зону в Латинській Америці, аналогічні режими були встановлені для південної частини Тихого океану (1985

р.), Африки (Договір Пеліндаба, 1996 р.), Антарктики (1959 р.), космосу (1967 р.) та морського дна (1971 р.). Такі зони стали ефективним засобом територіальної нейтралізації ядерної зброї.

Окремий блок правових норм стосується боротьби з незаконним обігом ядерних матеріалів **і** запобігання ядерному тероризму**.** Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму (2005 р.) передбачає криміналізацію використання або загрози використання ядерних матеріалів у злочинних цілях [4; с. 137]. Механізми співробітництва у цій сфері включають обмін інформацією, спільні розслідування, контроль експортних поставок та приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів.

Центральною інституцією, що здійснює контроль і моніторинг за виконанням зобов'язань у сфері ядерного роззброєння, є Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ), створене в 1957 р. у системі ООН. Його функції охоплюють забезпечення дотримання гарантій щодо мирного використання ядерної енергії, проведення інспекцій, перевірку звітності держав і розробку стандартів ядерної безпеки.

Важливу роль у формуванні міжнародного режиму ядерної безпеки відіграють також Конвенція про ядерну безпеку (1994 р.)**,** Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу (1980 р.)**,** Конвенція про оперативне оповіщення про ядерну аварію (1986 р.) та Конвенція про допомогу у разі ядерної аварії або радіаційної надзвичайної ситуації (1986 р.)**.** Вони формують комплекс правових гарантій проти ризиків, пов'язаних із використанням атомної енергії. Попри розгалужену систему міжнародно-правових норм, процес ядерного роззброєння залишається надзвичайно складним і суперечливим у політичному вимірі. Сучасні міжнародні відносини свідчать, що між правовими зобов'язаннями держав і реальною політичною практикою існує істотний розрив, зумовлений геополітичними інтересами, питаннями національної безпеки та асиметрією ядерних потенціалів [2, с. 157].

Після завершення «холодної війни» очікувалося, що глобальний процес скорочення ядерних арсеналів набуде незворотного характеру. Проте, замість універсального роззброєння, світ зіткнувся з новим етапом ядерної конкуренції**,** що проявляється у модернізації арсеналів, розробці високоточних систем доставки та розгортанні елементів протиракетної оборони. Політичні реалії свідчать про зростання недовіри між провідними державами, що ускладнює переговорні процеси навіть у межах перевірених форматів – таких як Договір СНО-ІІІ (2010 р.), термін дії якого неодноразово подовжувався, але його майбутнє залишається невизначеним.

Серйозною проблемою стає руйнування системи міжнародних договорів у сфері контролю над озброєннями [4; с. 143]. Вихід США та Росії з Договору про ліквідацію ракет середньої та меншої дальності (РСМД, 1987 р.) у 2019 році фактично ліквідував один із ключових елементів системи стратегічної стабільності в Європі. Аналогічно, припинення дії Договору «Відкрите небо» зменшило рівень прозорості та довіри між державами. Ці процеси свідчать про кризу багатостороннього підходу до контролю над озброєннями, який був

основою глобальної безпеки з другої половини XX століття. Водночас зростає вплив нових ядерних центрів сили. До традиційних ядерних держав (США, росія, Китай, Франція, Велика Британія) приєдналися Індія, Пакистан і КНДР, що не є учасниками ДНЯЗ, а також Ізраїль, який зберігає політику «ядерної невизначеності». Це призводить до формування регіональних ядерних балансів, особливо в Азії, де ядерна зброя розглядається як засіб стримування, а не як об'єкт роззброєння.

Додатковий вимір політичних реалій становлять загрози ядерного тероризму та розповсюдження технологій подвійного призначення. Розвиток мирного атома, відкритість наукового обміну та глобалізація ринків створюють умови для неконтрольованого поширення технологій, здатних використовуватися для створення зброї [1; с. 2]. Це змушує держави переорієнтовувати свою політику з «класичного» роззброєння на забезпечення фізичної безпеки ядерних матеріалів і технологій, що є політично та економічно більш прийнятним, ніж повне знищення арсеналів. Європейський Союз у цих умовах продовжує відігравати стабілізуючу політичну роль, просуваючи ідею «європейського внеску» у глобальну безпеку. ЄС підтримує зусилля ООН і МАГАТЕ, реалізує санкційні режими проти держав, що порушують міжнародні зобов'язання (зокрема Іран і КНДР), та фінансує програми з нерозповсюдження ядерної зброї в межах Спільної зовнішньої та безпекової політики. Водночас, через відсутність власного колективного ядерного потенціалу (крім Франції), ЄС обмежений у можливості безпосереднього впливу на глобальні переговори з роззброєння.

Нинішня міжнародна ситуація засвідчує, що ядерне роззброєння перестало бути лише юридичною або моральною проблемою – воно стало політичним інструментом стратегічного впливу. Держави використовують свій ядерний статус як гарантію суверенітету, елемент стримування або важіль тиску у переговорах. Це особливо помітно у контексті нових воєн і геополітичних конфліктів, де питання ядерного стримування знову опинилося в центрі уваги світової спільноти. Попри ці труднощі, перспективи глобального роззброєння залишаються актуальними. Зміцнення довіри, відновлення діалогу між провідними державами, розширення участі неядерних країн у контролі за виконанням міжнародних угод, а також розвиток механізмів багатосторонньої дипломатії можуть створити умови для поступового повернення до реалістичної політики ядерного стримування з перспективою роззброєння.

Отже, політичні реалії сучасності засвідчують, що ядерне роззброєння - це не одноразовий акт, а довготривалий процес, у якому поєднуються правові норми, стратегічні інтереси, дипломатичні ініціативи та політична воля держав. Лише за умови узгодження цих складових міжнародна спільнота зможе перейти від декларацій до реального, контрольованого й сталого скорочення ядерних озброєнь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Давидюк О. В. Міжнародно-правове регулювання розброєння та скорочення озброєнь 75-а річниця ООН – сучасний стан та розвиток

міжнародного права : збірник матеріалів Всеукр. наук. студент. конф. (м. Одеса, 30 листопада 2020 р.) МОН України, НУ «ОЮА« ; відп. вед. М. Р. Аракелян. Одеса: Гельветика, 2020. С. 275-278. (дата звернення 04.10.2025).

2. Кузьмін С. В. *Ядерна зброя і міжнародне право: історія та сучасні виклики*. Київ: Наукова думка, 2020. С. 96-174.)

3. Лесь І. О. *Міжнародно-правовий режим нерозповсюдження ядерної зброї. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»,* 2024. С. 698-702 (дата звернення 04.10.2025).

4. Мельник Т. *Режим нерозповсюдження ядерної зброї та контролю над озброєннями як надсистема і гарант стабільності євроатлантичної системи. Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2020р. С. 136-155 (дата звернення 04.10.2025).

5. Статут Організації Об'єднаних Націй. Організація Об'єднаних Націй. URL:https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf (дата звернення 04.10.2025).

Ключові слова: ООН, ядерна зброя, договір, конвенція, механізми, ядерне роззброєння, міжнародний мир.

Науковий керівник: *професорка кафедри міжнародного та європейського права, докторка юридичних наук, професорка Сурілова Олена.*

Блонська Аріна Сергіївна
здобувачка вищої освіти 3 курсу
факультету судового та міжнародного права,
Національного університету «Одеська юридична академія»

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ВІЙНИ (ДРОНИ, КІБЕРЗБРОЯ) У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Сучасні збройні конфлікти дедалі активніше використовують інноваційні технології, серед яких особливе місце займають безпілотні літальні апарати та кіберзброя. Ці інструменти докорінно змінюють характер ведення бойових дій, створюючи нові виклики для міжнародного гуманітарного права, яке покликане забезпечити баланс між військовою необхідністю та захистом цивільного населення. З огляду на стрімкий розвиток цифрових технологій та автономних систем озброєнь виникає потреба в оновленні правових норм, які б чітко регламентували їх використання на полі бою та в кіберпросторі, щоб мінімізувати жертви серед цивільних і запобігти надмірним руйнуванням інфраструктури [1, с.7-9].

Дрони, або безпілотні літальні апарати, стали універсальними інструментами війни, застосовуваними для розвідки, нанесення ударів по військових цілях, спостереження за гуманітарною ситуацією, забезпечення логістичних потреб та проведення пошуково-рятувальних операцій [3]. В Україні їх використання у воєнний час суворо регламентовано державою і дозволено лише військовим, спецслужбам, поліції, рятувальним структурам, а

також акредитованим гуманітарним організаціям [4, с.2-3]. Для цивільних осіб діють суворі обмеження, зокрема повна заборона використання дронів у зонах бойових дій, якщо це може становити загрозу безпеці держави чи військових підрозділів. З позиції міжнародного гуманітарного права дрони розглядаються як засоби ведення війни, що підпадають під дію принципів розрізнення, пропорційності та недопущення завдання надмірних страждань [2, с.152-153].

Іншим важливим інструментом сучасних конфліктів виступає кіберзброя – технічні засоби та програмні рішення, призначені для ураження інформаційних систем противника, порушення роботи військових і державних об'єктів або завдання економічної шкоди шляхом інформаційних атак [5, с.10-12]. Міжнародне право поки що не володіє універсальними нормами щодо її використання, але більшість експертів сходяться на думці, що операції в кіберпросторі мають відповідати базовим принципам міжнародних договорів, у тому числі положенням Женевських конвенцій, які забороняють атаки на цивільну інфраструктуру та дії, що можуть спричинити жертви серед мирного населення без військової необхідності [8, с.23]. Забороненими вважаються методи кібервійни, що порушують роботу невійськових об'єктів або провокують гуманітарні кризи без вагомих стратегічних причин [5, с.14].

Ключовими міжнародними документами, які регламентують застосування новітніх воєнних технологій, залишаються Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи 1977 року, що забезпечують правовий захист цивільного населення та вводять обмеження у виборі засобів і методів ведення бою [10, с.30]. Важливу роль відіграє діяльність Групи урядових експертів ООН з питань кібербезпеки, що намагається виробити універсальні стандарти для регулювання кібервійни. У межах національного законодавства України чинними є Закон «Про правовий режим воєнного стану» та нормативні акти Державіаслужби, спрямовані на контроль використання дронів [6, с.58-60].

Основні принципи міжнародного гуманітарного права, які прямо стосуються сучасних технологій війни, включають правило розрізнення, що забороняє атаки на цивільні об'єкти й осіб; принцип пропорційності, який обмежує масштаб і засоби ведення бою, щоб уникнути невиправданих втрат; та принцип необхідності, який дозволяє застосовувати лише той рівень сили, що є мінімально необхідним для досягнення законної військової мети [7, с.19]. Проте існують значні прогалини у правовому регулюванні автономних бойових систем і кіберзброї [1, с.25], що ускладнює правозастосування в умовах швидкого технологічного прогресу. Нові засоби моніторингу, такі як блокчейн чи великі супутникові мережі, створюють додаткові виклики для дотримання міжнародних зобов'язань [9, с.4].

Україна вже має чіткі процедури використання дронів у військових цілях. Експлуатація без дозволу та відповідної реєстрації суворо заборонена, особливо поблизу зон активних бойових дій. Несанкціоновані польоти або поширення отриманої інформації про розташування і стан військових об'єктів розцінюється як загроза національній безпеці й карається аж до позбавлення волі строком до восьми років [4, с.3]. У сфері кібербезпеки особлива увага

приділяється захисту критично важливої інфраструктури та запобіганню атакам, що можуть призвести до масштабних гуманітарних наслідків [5, с.15].

Майбутнє міжнародного регулювання сучасних воєнних технологій передбачає розробку нових глобальних угод, які б охоплювали автономні системи озброєнь та встановлювали чіткі стандарти застосування кіберзброї [8, с.25-26]. Пріоритетом є створення механізмів прозорого моніторингу та фіксації використання таких систем, що дозволить оперативно реагувати на порушення. Україна активно долучається до міжнародних процесів, платформи ООН та регіональних ініціатив, формуючи власну правову позицію та вносячи пропозиції для гармонізації міжнародного гуманітарного права з технологічними реаліями XXI століття [1, с.27].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. UNIVERSUM. Роль міжнародного права у формуванні нового режиму безпеки. Постконфліктне врегулювання та сучасні технології. UNIVERSUM. 2025. С. 7-9, 25-27.

2. Центр демократії та верховенства права. Використання дронів під час воєнного часу: поради для операторів. 2023. С. 152-153.

3. Камчатний М. Заборонені засоби ведення кібервійни. Підприємництво, господарство і право, 2017. №9. С. 211-217.

4. WonderTech. Чи можна використовувати дрон у воєнний час? 2024. URL:https://wondertech.ua/ua/blog/chi-mozhna-vikoristovuvati-dron-u-voennij-chas?srsltid=AfmBOooykIaFVf8TsW8QaMQbZH-ftv_Z6YP0X0Y6TCThBi78-0OFCoSg

5. Основи міжнародного гуманітарного права у механізмі забезпечення безпеки у період збройного конфлікту. 2022. С. 10-15.

6. Pravo.ua. Правові наслідки використання дронів і військових технологій в Україні. 2024. URL: https://pravo.ua/pravovi-naslidky-vykorystannia-droniv-i-viiskovykh-tekhnolohii-v-ukraini-mizhnarodni-vyklyky-ta-vnutrishni-ryzyky/

7. Семенко О. Роль безконтактних війн у сучасній системі глобальної безпеки / Олег Семененко, Юрій Клят, Сергій Островський, Віктор Царинник, Володимир Ремез, Дмитро Момот. *Journal of Scientific Papers* «*Social Development and Security*», Vol. 14, № 3, 2024.

8. Consultant.net.ua. Міжнародне гуманітарне право і конфлікти: основні положення. 2022. С. 23, 25-26.

9. Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції. 2025. С. 4.

10. Зубанський М. К. Правові обмеження у виборі методів і засобів ведення війни. *Вісник юридичних наук УжНУ*. 2023, Том 2 № 78. С. 180-185.

11. Мосейкін О. С., Грушко М. В. Застосування норм міжнародного гуманітарного права у збройному конфлікті в Україні: окремі аспекти. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. № 2. 2021. С. 53-63. URL: https://jpchdnu. donnu.edu.ua/article/view/12122

Ключові слова: безпілотні літальні апарати, кіберзброя, міжнародне гуманітарне право, Женевські конвенції, автономні системи озброєнь,

пропорційність і розрізнення, правове регулювання воєнних технологій, кібербезпека.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Грушко Мальвіна.*

Вискребець Вікторія Сергіївна
здобувачка вищої освіти 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ВИКОРИСТАННЯ АВТОНОМНИХ ОЗБРОЄНИХ СИСТЕМ І ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Розвиток військових технологій створює принципово нові правові та етичні проблеми. Автономні озброєні системи – це військові пристрої, які самостійно вибирають і поражають цілі без постійного людського втручання. На цей момент глобальна нормативна база не встановлює чітких обмежень, що створює правовий вакуум та підвищує ризики порушення міжнародного права.

Залежно від рівня автономії та людського контролю розрізняють три основні типи таких систем. Першу категорію становлять системи, де людина-оператор приймає остаточне рішення про застосування зброї, а сама система лише надає рекомендації та спрощує процес. Другу категорію представляють системи, які самостійно розпізнають цілі та готують атаку, але людина може втрутитися до останнього моменту. Третю – системи, що працюють повністю автономно, де людина контролює лише загальну стратегію без можливості зупинити конкретну атаку [2, с. 152-153].

На практиці автономні озброєні системи вже використовуються в різних формах. Повідомлення з Сирії та Азербайджану документували застосування безпілотних систем, у яких функції цілевизначення мали елементи автономії. Український конфлікт продемонстрував масове впровадження дронів з дедалі більшою автономністю. Головна проблема полягає в тому, що чітко розрізнити військовий успіх від порушення норм міжнародного гуманітарного права складно, особливо коли система помилялася у визначенні цілей.

Міжнародне гуманітарне право встановлює фундаментальні принципи застосування будь-якої зброї:

• Принцип розрізнення вимагає, щоб комбатанти завжди розрізняли цивільних від військовослужбовців, що унеможливлює атаки на невизначені цілі.

• Принцип пропорційності забороняє атаки, при яких потенційна шкода цивільному населенню явно перевищує очікуваний військовий успіх.

• Принцип необхідності дозволяє застосовувати тільки такі засоби, які дійсно необхідні для виконання військової мети, відкидаючи надмірну силу.

Ці норми закріплені у Женевських конвенціях 1949 року та додаткових протоколах до них.

Застосування АОЗС під керівництвом штучного інтелекту створює виклик для цих принципів. Система може неправильно визначити цілі через низьку якість даних, сенсорну помилку або атаку на алгоритми машинного навчання. Крім того, алгоритм не здатен зрозуміти контекст, емоційний стан людини або інші чинники, які враховує людина при прийнятті рішення. Системи часто приймають рішення із затримкою в кілька секунд, що унеможливлює адекватну реакцію на нові обставини [4, с. 620].

Питання відповідальності за дії АОЗС залишається найпроблемнішим аспектом цієї сфери. Якщо система комплектується за наказом державної військової служби, то держава несе міжнародно-правову відповідальність за її використання, навіть якщо вона діяла непередбачуваним чином. У національному праві можна запровадити кримінальну відповідальність командирів та конструкторів, які причетні до створення та розгортання такої системи.

Питання цивільно-правової відповідальності виникає у разі нанесення шкоди третім особам. Постраждалі цивільні можуть вимагати компенсацію від держави, яка використовувала систему, або від виробника обладнання. Однак у міжнародному праві відсутні чіткі механізми компенсації пошкоджених внаслідок конфліктів. Деякі країни розвинули внутрішні системи компенсації для постраждалих цивільних, але вони часто недостатні [3, с. 884].

Розроблення міжнародних договорів про регулювання АОЗС розпочалися в рамках ООН та Червоного Хреста. У 2023 році виявилися незначні успіхи у формулюванні загальних принципів, однак питання прямої заборони залишається суперечливим. Деякі держави пропонують запровадити мораторій на розроблення та розгортання повністю автономних систем цілевизначення. Інші країни наголошують, що можливо регулювати лише способи застосування, а не саме існування таких систем.

Україна в контексті впровадження АОЗС та питань відповідальності має власні виклики. Військові формування використовують дедалі більше автономних дронів, але немає чіткої правової бази щодо їх застосування. Законодавство про цивільні збитки залишається фрагментарним, а механізми компенсації постраждалим цивільним працюють неналежно. Крім того, виникає питання про те, як притягти до відповідальності іноземні держави, які постачають такі системи [1, с. 187-188].

Запобігання порушенням міжнародного гуманітарного права можливо шляхом посилення контролю на етапі розроблення та тестування систем. Існує пропозиція впровадити незалежну експертизу технічних характеристик АОЗС перед їх розгортанням у військових операціях. Армія повинна розробити внутрішні регламенти, які обмежують автономію у ситуаціях, коли присутня висока ймовірність помилки. Військовослужбовці, які керують такими системами, мають проходити спеціальну підготовку щодо принципів міжнародного гуманітарного права.

Необхідно також створити чіткі механізми розслідування інцидентів, пов’язаних з використанням АОЗС. У разі нанесення непередбачених збитків цивільному населенню повинна проводитися незалежна експертиза, щоб

визначити, чи було допущено порушення міжнародного права. Результати розслідування мають бути відкритими для громадськості, щоб забезпечити підзвітність [5].

Науково-правовий консенсус схиляється до того, що повністю автономні системи цілевизначення не повинні застосовуватися у конфліктах. Однак пропозиції щодо конкретного механізму заборони різняться. Деякі експерти пропонують міжнародний договір, подібний до конвенцій про хімічну або біологічну зброю. Інші радять розробити загальні стандарти, які дозволять державам самостійно регулювати цю сферу в межах міжнародного права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бурма С. К., Кутовий О. В. Автономні системи озброєнь і штучний інтелект як виклик міжнародному гуманітарному праву та правам людини. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.* Серія ПРАВО. 2025. Вип. 90. Ч. 5. С. 185-194.
2. Ігнатуша В. В. Автономні системи з ШІ у збройних конфліктах та правове забезпечення дотримання принципу розрізнення. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. 2025. Вип. 90. Ч. 5. С. 151-160.
3. Меликов Р. Г. Відповідальність держав за порушення МГП при застосуванні автономних систем озброєнь. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 883-886.
4. Меликов Р. Г. Застосування автономних систем озброєння під час російсько-української війни: нові виклики міжнародному гуманітарному праву. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 619-622.
5. Меликов Р. Г. Міжнародно-правове регулювання використання автономних систем озброєння під час ведення воєнних дій : дис. ... доктора філос. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2023. 205 с.

Ключові слова: автономні озброєні системи, штучний інтелект, міжнародне гуманітарне право, принцип розрізнення, правова відповідальність, правове регулювання, Женевські конвенції, етичні аспекти війни, контроль над озброєннями.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Грушко Мальвіна.*

Вовк Софія Костянтинівна
здобувачка вищої освіти 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ-ПОКРОВИТЕЛЬКИ В МІЖНАРОДНОМУ ГУМАНІТАРНОМУ ПРАВІ: МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОСТІ

Інститут держави-покровительки є важливим механізмом контролю за дотриманням прав військовополонених та цивільних осіб під час збройних конфліктів. Однак, попри свою фундаментальну роль, він майже не використовується в сучасній практиці через політичні бар'єри, відсутність узгоджених процедур і небажання сторін взаємодіяти. Актуальність дослідження зумовлена потребою в переосмисленні цього інституту, оцінці його ефективності та можливості застосування, зокрема у контексті російсько-українського збройного конфлікту.

Визначення держави-покровительки міститься у пункті «с» статті 2 Першого додаткового протоколу до Женевських конвенцій 1949 року: це нейтральна або інша держава, що не бере участі у збройному конфлікті, яка призначається однією стороною конфлікту, визнається іншою та погоджується виконувати функції, визначені конвенціями [1]. Окрім Женевських конвенцій та протоколів, правовий статус держав-покровительок регламентується нормами міжнародного звичаєвого гуманітарного права, а також Віденськими конвенціями 1961 і 1963 років, які стосуються дипломатичних і консульських відносин, включно з процедурою призначення та діяльності відповідного персоналу. Застосування цього механізму обмежується виключно випадками міжнародного збройного конфлікту – його положення не поширюються на внутрішні конфлікти, про що свідчить відсутність згадок про державу-покровительку у статті 3 Женевських конвенцій та у Другому додатковому протоколі [3, с. 177].

Діяльність держави-покровительки спрямована на захист категорій осіб, які потребують особливої правової охорони під час війни: військовополонених, цивільного населення, осіб на окупованих територіях, інтернованих, а також поранених і хворих. Така держава має цілий перелік прав і обов'язків, зокрема може відвідувати місця утримання військовополонених чи цивільних осіб (ст. 126 III КЖ, ст. 76, 146 IV Ж), самостійно обирати об'єкти та тривалість візитів, вести конфіденційні бесіди без свідків (ст. 126 III КЖ). Вона також контролює гуманітарне забезпечення: розподіл продовольства та посилок серед полонених чи населення (ст. 55 IV КЖ, ст. 23 III КЖ, ст. 59 IV КЖ), може ініціювати створення санітарних та безпечних зон (ст. 23 I КЖ, ст. 14 IV КЖ). Крім того, покровителька має право надсилати конфіденційні звіти з пропозиціями покращення умов утримання (ст. 126 III КЖ, ст. 146 IV Ж), передавати офіційні протести чи претензії, виконувати функції посередника між сторонами (ст. 23 I КЖ). Згідно зі ст. 8 КЖ, вона може здійснювати контроль за дотриманням

конвенцій, брати участь у судових і дисциплінарних процедурах стосовно осіб під захистом, а також обмежено розслідувати порушення міжнародного гуманітарного права через висловлення позицій за фактом порушень. Додатково, вона має право звертатися до сторін з ініціативами щодо покращення гуманітарної ситуації, реагувати на звернення осіб під захистом (ст. 30 IV Ж), а також спілкуватися з довіреними особами полонених (ст. 79, 81 III КЖ) та інтернованих (ст. 102 IV КЖ), що забезпечує моніторинг правового стану осіб [4, с. 304-306].

Процедура призначення держави-покровительки врегульована у ст. 5 ДП I 1977 року. Кожна сторона збройного конфлікту зобов'язана без зволікання призначити державу-покровительку, погоджену обома сторонами. Якщо покровительку не призначено або її кандидатура не прийнята, МКЧХ або інша гуманітарна організація може запропонувати свої «добрі послуги», запросивши кожну сторону надати список щонайменше 5 прийнятних держав і добираючи спільних кандидатів (ст. 5(3) ДП I). Якщо й це не приведене до результату, організація може виступити субститутом покровительки за умови згоди сторін (ст. 5(4) ДП I) [6].

Попри давню історію інституту держав-покровительок (від франко-прусської війни 1870-1871 років), нині його механізм реалізації вважається малоефективним. Через відсутність обов'язкової процедури узгодження він здебільшого має формальний характер [6]. Як зазначено у звітах ОБСЄ, з часів Другої світової війни цей інститут де-факто не застосовується [2]. Існують окремі винятки: Швеція представляла інтереси США у Північному В'єтнамі (1955–1975), Куба – у відносинах між США й Північною Кореєю у 1990-х роках, а Швейцарія – для США та Ірану після революції 1979 року й для Індії та Пакистану у війні 1971 року [5, с. 487]. Ці приклади доводять, що інститут може діяти за сприятливих політичних умов, однак загальною проблемою залишається відсутність дієвих механізмів реалізації та політичної волі сторін.

У контексті російсько-української війни механізм держави-покровительки практично непридатний до застосування. Через глибоку політичну ворожнечу, розірвані дипломатичні відносини та протилежне бачення природи конфлікту досягти згоди щодо нейтральної держави майже неможливо. Запропоновані кандидати часто сприймаються як упереджені, що підриває принцип нейтральності [5, с. 488-489]. Деякі держави, як-от Туреччина чи Швейцарія, неодноразово виступали посередниками в гуманітарних питаннях, однак без формального статусу держави-покровительки й відповідних повноважень. Альтернативний механізм через гуманітарні організації, зокрема МКЧХ, також не виправдав очікувань: Україна неодноразово критикувала їх за пасивність і відсутність публічної реакції на порушення гуманітарного права з боку держави-окупанта [5, с. 488-489].

Окрім політичних бар'єрів, інститут покровительства страждає через відсутність автоматичного чи обов'язкового механізму реалізації, недостатню інституційну підтримку на рівні ООН, дефіцит справді нейтральних держав, брак підготовленого персоналу, який мав би тренуватися в мирний час, та фінансово-логістичні труднощі, що обтяжують виконання таких функцій [6].

Крім того, на рівні держав зберігається певна недовіра до самого принципу покровительства – зокрема, як це видно з обмежувального застереження Австралії до ст. 5 Додаткового протоколу I, що суттєво звужує повноваження покровительки в зоні бойових дій [7]. Додатковою проблемою є обмеженість інституту лише до міжнародних збройних конфліктів – жертви внутрішніх конфліктів часто залишаються без ефективного захисту [6].

Тому, на нашу думку, для вдосконалення інституту держави-покровительки насамперед необхідно зменшити залежність його функціонування від політичної волі сторін конфлікту. Це можливо шляхом внесення змін до Женевських конвенцій або розроблення додаткових протоколів, які зобов'язували б сторони заздалегідь узгоджувати кандидатуру держави-покровительки або автоматично призначати її у разі відмови.

М. В. Грушко пропонує надати сторонам конфлікту право обирати не лише державу-покровительку, а й гуманітарну організацію як рівноцінну, а не альтернативну форму захисту [3, с. 125]. Доцільним також є офіційне закріплення мандату МКЧХ (чи іншої організації) як субститута, повноваження якого не можуть бути обмежені сторонами.

Водночас доцільним є створення механізму «резерву покровительок» у форматі постійного переліку нейтральних держав (наприклад, Швейцарія, Швеція, Австрія), готових оперативно виконати відповідні функції. Необхідно також створити міжнародний фонд для фінансової та логістичної підтримки, забезпечити підготовку персоналу в мирний час і запровадити санкції для держав, які перешкоджають реалізації мандату, для підвищення довіри до цього інституту. Розширення дії механізму на неміжнародні конфлікти та створення постійного гуманітарного органу в межах ООН сприятимуть підвищенню ефективності інституту в сучасних умовах.

Отже, інститут держави-покровительки, хоча й має важливе значення у міжнародному гуманітарному праві, в сучасних умовах залишається малоефективним через політичні, процедурні та інституційні обмеження. Його практичне застосування у новітніх конфліктах, зокрема в російсько-українській війні, виявило глибокі структурні проблеми та брак політичної волі сторін. Для відновлення його ефективності необхідне реформування нормативної бази, посилення міжнародного контролю та створення стабільної інфраструктури підтримки. Лише комплексні зміни дозволять цьому інституту виконувати свою гуманітарну функцію в умовах сучасних воєн.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

2. Organization for Security and Co-operation in Europe. Office for Democratic Institutions and Human Rights. Note Verbale ODIHR.GAL/26/22/Rev.1 of 13 April 2022, «Report on Violations of International Humanitarian and Human

Rights Law, War Crimes and Crimes against Humanity Committed in Ukraine» URL: https://www.osce.org/files/f/documents/f/a/515868_0.pdf

3. Глушко М.В. Становлення та специфіка міжнародно-правового режиму військовополонених: монографія / М. В. Грушко ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса : Фенікс, 2016. 281 с.

4. Лисик В. М. Держави-покровительки та їх роль в імплементації міжнародного гуманітарного права. Часопис Київського університету права. 2010. № 2. С. 303-306. URL: https://surl.li/dudvcc

5. «Права людини в період збройних конфліктів»: Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 75-річчю прийняття Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року та Міжнародному дню прав людини. 1 листопада 2024 р., м. Одеса: збірник матеріалів конференції. Одеса. 2024. 539 с. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/508d5f38-1d20-4d69-9388-b51553af671f/content

6. Heintze H.-J. Protecting Power. Max Planck Encyclopedias of International Law. Module: Max Planck Encyclopedia of Public International Law. 2009. URL: https://surl.li/zqqyxu

7. International Committee of the Red Cross. Australia – State party to the Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), 1977 URL: https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/api-1977/state-parties/AU

Ключові слова: держава-покровителька, женевські конвенції, міжнародний збройний конфлікт, військовополонені, російсько-український конфлікт.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Грушко Мальвіна.*

Волгіна Вікторія Ігорівна
здобувачка вищої освіти 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ТРИБУНАЛІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СПРАВЕДЛИВОСТІ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Воєнні злочини є найтяжчими порушеннями норм міжнародного гуманітарного права, які підривають основи миру та безпеки у світі. Для забезпечення справедливості й покарання винних міжнародна спільнота створила систему міжнародних трибуналів – від Нюрнберзького процесу до Міжнародного кримінального суду. Сьогодні їхня роль залишається надзвичайно важливою, особливо у зв’язку з воєнними злочинами, що вчиняються під час сучасних конфліктів, зокрема російської агресії проти України. Водночас діяльність трибуналів стикається з низкою викликів – політичною вибірковістю, складністю збору доказів і виконання рішень.

Визначення воєнних злочинів у Римському статуті Міжнародного кримінального суду 1998 року є одним із найповніших у міжнародному праві. «У статті 8 Статуту зазначено, що воєнні злочини – це серйозні порушення законів і звичаїв війни, за які встановлюється індивідуальна кримінальна відповідальність. До них належать: умисні вбивства, катування, нелюдське поводження, депортація цивільного населення, напади на мирних жителів і цивільні об'єкти, використання дітей у бойових діях, а також застосування заборонених засобів ведення війни тощо. Римський статут розрізняє злочини, що вчиняються під час міжнародних і неміжнародних збройних конфліктів, охоплюючи як порушення Женевських конвенцій, так і норм звичаєвого гуманітарного права» [1]. Принципи міжнародної кримінальної відповідальності є фундаментальними засадами, на яких ґрунтується система покарання за найтяжчі злочини проти миру та безпеки людства. Насамперед, принцип індивідуальної відповідальності означає, що кожна особа, незалежно від її офіційної посади, політичного статусу чи військового звання, може бути притягнута до відповідальності за скоєні злочини. Це виключає можливість виправдання своїх дій наказами чи підпорядкованістю. «Важливим також є принцип відсутності строків давності для воєнних злочинів, що гарантує можливість притягнення винних до відповідальності навіть через десятиліття після їх вчинення» [2]. Нарешті, принцип невідворотності покарання підкреслює, що будь-яке порушення норм міжнародного гуманітарного права повинно отримати справедливу оцінку суду, а винні – понести заслужене покарання. Сукупність цих принципів забезпечує верховенство права та зміцнює міжнародну систему правосуддя.

Еволюція міжнародних трибуналів є важливим етапом становлення сучасної системи міжнародного кримінального правосуддя. Першими спробами реалізації принципів міжнародної юстиції стали Нюрнберзький і Токійський трибунали, створені після Другої світової війни. Вони заклали основи міжнародного кримінального права, утвердивши принцип індивідуальної відповідальності та відкинувши можливість виправдання злочинів виконанням наказу «згори». Наступним кроком стали Трибунали для колишньої Югославії (ICTY) і Руанди (ICTR), які розширили підхід до кваліфікації міжнародних злочинів, визнавши масові зґвалтування та етнічні чистки злочинами проти людяності, а також сприяли розвитку процесуальних стандартів і практики міжнародного кримінального судочинства. «Інститут міжнародного трибуналу пройшов довгу історію формування та напрацювання правового прецеденту щодо притягнення до міжнародної кримінальної відповідальності винних у скоєнні воєнних злочинів і закріпив свою роль у Статуті Міжнародного кримінального суду 1998 р.» [3]. Створення Міжнародного кримінального суду (МКС) стало логічним завершенням цього історичного процесу як постійного механізму притягнення до відповідальності за злочини геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії. МКС діє на основі принципу доповнюваності, який передбачає взаємодію з національними судами, забезпечуючи баланс між міжнародною та внутрішньою юрисдикцією у сфері правосуддя.

У сучасних умовах міжнародні трибунали відіграють ключову роль у забезпеченні справедливості та підтриманні міжнародного правопорядку. Їхнє практичне значення полягає у встановленні історичної істини, документуванні воєнних злочинів і злочинів проти людяності, а також у забезпеченні невідворотності покарання для винних осіб, незалежно від їхнього політичного статусу. Діяльність таких інституцій сприяє формуванню міжнародних стандартів гуманітарного права, зміцнюючи принципи верховенства права та поваги до прав людини. «Яскравими прикладами сучасної роботи міжнародного правосуддя є ордер Міжнародного кримінального суду на арешт президента рф у 2023 році за незаконне вивезення українських дітей з окупованих територій» [4]. «Крім того, важливу роль відіграють національні суди, які реалізують принцип універсальної юрисдикції, як-от у Німеччині, притягуючи до відповідальності осіб, винних у тяжких міжнародних злочинах, незалежно від місця їх скоєння» [5].

Сучасні міжнародні трибунали стикаються з низкою викликів, що ускладнюють ефективне здійснення правосуддя. Однією з головних проблем є політична вибірковість і подвійні стандарти, коли рішення судів часто залежать від політичних інтересів великих держав, що підриває довіру до міжнародної юстиції. Відсутність дієвих механізмів примусового виконання рішень, зокрема арештів обвинувачених, суттєво обмежує спроможність трибуналів реалізовувати свої мандати. Додатковим викликом є небажання окремих держав, таких як США, росія та Китай, визнавати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, що створює прогалини у глобальній системі відповідальності. Складність також становить збирання доказів і проведення розслідувань під час активних бойових дій, коли доступ до місць злочинів є обмеженим.

Перспективи розвитку міжнародного кримінального правосуддя спрямовані на зміцнення його ефективності, справедливості та універсальності. Одним із ключових напрямів є створення спеціального трибуналу щодо злочину російської агресії проти України, що може стати важливим прецедентом у посиленні системи міжнародної відповідальності. «Спеціальний трибунал працюватиме тільки з одним злочином. Він матиме предмет юрисдикції тільки щодо злочину агресії проти України, оскільки інші найтяжчі міжнародні злочини вже покриваються іншими механізмами, зокрема, міжнародним кримінальним судом і судами національної юрисдикції» [6]. Важливе значення має також розширення співпраці між МКС і національними судами, що сприятиме більш повному застосуванню принципу комплементарності. Більша частина цих злочинів підпадає під національну юрисдикцію українських судів. Антон Кориневич зазначає: «спеціальний трибунал використовуватиме визначення злочину агресії таке, як воно є сьогодні прийнятим в рамках Римського статуту міжнародного кримінального суду в статті 8.8. Спеціальний трибунал, як основне джерело, використовуватиме міжнародне право і звертатиме це до національного права, зокрема України, тільки в тому випадку, коли міжнародне право не дає змоги знайти відповідь на конкретні запитання» [6]. «Тому питання міжнародного співробітництва держав у протидії

міжнародній злочинності сьогодні є першочерговим завданням та має стати аксіомою кожної держави» [7]. У сучасних умовах особливої уваги потребує використання цифрових технологій, відкритих джерел інформації (OSINT) та штучного інтелекту для збору й перевірки доказів воєнних злочинів.

Міжнародні трибунали відіграють визначальну роль у забезпеченні справедливості, притягненні винних до відповідальності та відновленні верховенства права після збройних конфліктів. Вони стали важливим інструментом захисту основоположних прав людини й утвердження міжнародних норм гуманітарного права. Попри наявні політичні виклики, вибірковість правосуддя та труднощі у виконанні рішень, діяльність таких судів залишається невід'ємною складовою міжнародної системи безпеки. Перспективи розвитку міжнародного кримінального правосуддя полягають у зміцненні співпраці між міжнародними та національними юрисдикціями, забезпеченні незалежності суддів і вдосконаленні механізмів примусу до виконання рішень. Лише через об'єднання зусиль світової спільноти можна досягти реальної невідворотності покарання та зміцнення міжнародного правопорядку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Римський статут міжнародного кримінального суду. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.
2. Європейська конвенція про незастосування строків давності до злочинів проти людяності та воєнних злочинів. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_125#Text.
3. Ольховік М. В., Якименко П. П., Сенченко А. О. Принципи справедливої та індивідуальної кримінальної відповідальності у практиці Міжнародного Кримінального Суду. *Юридичний науковий журнал*. 2017. № 6. С. 109. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2017/118.pdf.
4. 17 березня 2023 року Міжнародний кримінальний суд (МКС) в Гаазі видав ордери на арешт президента росії володимира путіна та уповноважену при президенті росії з прав дитини марії львової-бєлової. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_%20kom/259864.html.
5. Чому україні необхідно впровадити принцип універсальної юрисдикції – PRAVO.UA. *PRAVO.UA*. URL: https://pravo.ua/chomu-ukraini-neobkhidno-vprovadyty-pryntsyp-universalnoi-iurysdyktsii/.
6. Спеціальний трибунал за злочин агресії стає реальністю. *Міжнародний фонд Відродження*. URL: https://www.irf.ua/speczialnyj-trybunal-za-zlochyn-agresiyi-staye-realnistyu/.
7. Грушко М. Співпраця Міжнародного кримінального суду та України у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом. *Академічні візії*. 2023. № 23. С. 6. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/679.

Ключові слова: міжнародні трибунали, воєнні злочини, міжнародне кримінальне правосуддя, гуманітарне право, відповідальність, злочин агресії.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Грушко Мальвіна.*

Волчан Яна Олександрівна
здобувачка вищої освіти 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРИНЦИП ПРОПОРЦІЙНОСТІ У ВЕДЕННІ БОЙОВИХ ДІЙ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Принцип пропорційності є одним із фундаментальних принципів міжнародного гуманітарного права (МГП), що регулює поведінку сторін у збройних конфліктах. Його суть – забезпечити баланс між військовою необхідністю та гуманністю, обмежити надмірні страждання цивільного населення і забезпечити, щоб будь-які заподіяні шкоди не були непропорційними до досягуваної конкретної і законної військової мети. У сучасних збройних конфліктах, де лінії між бойовиками та цивільними часто розмиті, а бойові дії ведуться у густонаселених районах, застосування принципу пропорційності має критичне значення для мінімізації людських жертв і руйнувань.

Метою цієї роботи є теоретичний аналіз принципу пропорційності, його історичні витоки, юридичне закріплення, ключові елементи і критерії застосування, а також практичні проблеми імплементації та способи підвищення його ефективності.

Принцип пропорційності має «глибоке історичне коріння й розвивався разом із нормами, що обмежують насильство в збройних конфліктах». Його концептуальна основа пов’язана з ідеєю поміркованості у застосуванні сили: «навіть коли використання сили є необхідним для досягнення військової мети, воно має бути обмежене так, щоб уникнути надмірних страждань» [1].

У правовому плані принцип пропорційності зафіксований у низці міжнародних актів. Окремі положення містяться в «Женевських конвенціях та їхніх додаткових протоколах, міжнародних та регіональних конвенціях про права людини, а також у звичаях міжнародного права». Зокрема, «Додатковий протокол I (1977)» до Женевських конвенцій встановлює заборону атак, що можуть спричинити надмірну «шкоду цивільним порівняно з очікуваною конкретною і значною військовою перевагою». У сучасній практиці принцип також визнається судами, трибуналами і підлягає тлумаченню в контексті конкретних обставин бою.

Правове значення принципу полягає у двох вимірах: 1) як правило обов’язкової поведінки для воюючих сторін, 2) як стандарт для оцінки законності окремих військових дій в контексті міжнародних розслідувань і притягнення до відповідальності [3].

Принцип пропорційності спрямований на зіставлення двох елементів: «військової необхідності – обґрунтування застосування сили для досягнення

певної військової мети (наприклад, нейтралізації ворога, знищення важливого військового об’єкта). Гуманітарних обмежень – запобігання неприпустимим стражданням цивільних осіб та захист цивільних об’єктів» [4].

Тому «пропорційність можна розглядати як вимогу балансування: атака є забороненою, якщо очікувана випадкова шкода цивільним або цивільним об’єктам буде непропорційною до передбачуваної прямої військової переваги» [6].

«Пропорційність тісно пов’язана з іншими принципами МГП: принципом розмежування (диференціації), що вимагає спрямовувати напади лише проти військових об’єктів і уникати навмисних атак на цивільних; та принципом необхідності, який допускає застосування сили лише у межах того, що треба для досягнення законної військової мети. У сукупності ці принципи формують ядро гуманітарних обмежень у воєнних діях» [1].

Порушення «принципу пропорційності у веденні бойових дій може мати серйозні кримінально-правові наслідки для осіб, які приймали рішення щодо застосування сили, оскільки такі дії можуть кваліфікуватися як воєнні злочини». Окрім цього, «недотримання принципу пропорційності тягне за собою міжнародну та політичну відповідальність держави, що здійснює атаки». Для забезпечення підзвітності та належного контролю за дотриманням принципу надзвичайно важливими є «незалежні розслідування інцидентів, системне збирання та збереження доказів, а також проведення внутрішніх військових розслідувань із можливістю, за необхідності, передачі матеріалів до міжнародних юрисдикцій» [3].

Щоб зробити застосування принципу пропорційності більш дієвим, доцільно впровадити комплекс заходів. Насамперед «слід покращити навчання військовослужбовців у сфері міжнародного гуманітарного права з акцентом на практичні сценарії прийняття рішень, що підвищить їхню здатність правильно оцінювати ризики в бойовій обстановці». Паралельно необхідно «розвивати системи розвідки та верифікації даних, щоб зменшити невизначеність при прийнятті рішень, а також впровадити чіткі процедури передударної оцінки ризиків із стандартизованим документуванням мотивів і результатів оцінки». Важливу роль відіграють «технічні інновації» – застосування засобів підвищеної точності ураження, які дозволяють обмежити побічні збитки. Ефективність заходів підвищується за умови посиленого цивільно‑військового співробітництва для координації евакуацій та своєчасного попередження цивільного населення про загрози без надання інформаційної переваги противнику. Нарешті, необхідно «встановити надійні механізми підзвітності – створення незалежних органів для розслідувань і систем внутрішньої перевірки, які підвищують довіру громадськості та зменшують ризик зловживань» [3].

Принцип пропорційності має не лише юридичний, а й глибокий етичний сенс: «він відображає прагнення міжнародного співтовариства обмежити руйнівні наслідки війни для невинних. У політичному вимірі дотримання принципу сприяє легітимності збройних дій у міжнародному співтоваристві і зменшує ризик ескалації конфліктів». Навпаки, систематичні порушення

підривають довіру до сторони, що їх допускає, і спричиняють масштабні гуманітарні наслідки [6].

Висновок: принцип пропорційності є ключовим механізмом, що обмежує насильство в сучасних збройних конфліктах. Він вимагає від військових командирів проводити збалансовану і обґрунтовану оцінку майбутніх наслідків атак і порівнювати очікувану військову користь з ризиком випадкової шкоди цивільним. Теоретично принцип закріплений у нормах МГП і визнається міжнародними інституціями; практично ж його застосування ускладнюють реалії сучасних воєн: розмитість фронтів, оперативна невизначеність, використання бойовиками цивільної інфраструктури як прикриття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Євтошук Ю.О. Принцип пропорційності як необхідна складова верховенства права: дисертація на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2015. 214 с.

2. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими: [міжнар. договір від 12.08.1949 р.] // Законодавство України [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text

3. Шевченко С.В. Принцип пропорційності у вітчизняній доктрині права: дискусійні та малодосліджені аспекти. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*, 2019. Т. 30(69). № 1. С. 103–110.

4. Грінь А.А. Принцип пропорційності в реалізації дискреційних повноважень органами виконавчої влади. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 3. С. 138-141.

5. Женевська конвенція про поліпшення становища поранених і хворих у діючих збройних силах у полі: [міжнародний документ від 12.08.1949 р.] // Законодавство України [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

6. Загальна теорія права: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. К.: Ваіте, 2015. 392 с.

7. Грушко М.В. Становлення та специфіка міжнародно-правового режиму військовополонених [Текст] : монографія / М. В. Грушко ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад». Одеса : Фенікс, 2016. 281 с.

Ключові слова: принцип пропорційності, міжнародне гуманітарне право, збройний конфлікт, військова необхідність, захист цивільного населення, воєнні злочини, гуманітарні обмеження.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Грушко Мальвіна.*

Гапоненко Дар'я Олександрівна
здобувачка вищої освіти 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ У СУЧАСНИХ ВІЙНАХ

Міжнародне гуманітарне право (МГП) – це сукупність міжнародно-правових норм, спрямованих на обмеження наслідків збройних конфліктів для осіб, які не беруть участі у бойових діях, та на захист цивільних об'єктів. «Воно ґрунтується на принципах, що мають універсальний характер і визнаються більшістю держав світу» [1].

Основні принципи міжнародного гуманітарного права: «Принцип гуманності – заборона заподіяння зайвих страждань особам, які не беруть участі у бойових діях» [2]. Одним із фундаментальних принципів є принцип гуманності, який забороняє застосування таких методів ведення війни, що завдають надмірних страждань і непотрібних руйнувань. Він відображений у ст. 3 спільній до Женевських конвенцій. Забороняються страти без суду, катування, нелюдське чи принизливе поводження. «Яскравим прикладом грубого порушення цього принципу є масові злочини російських військ проти цивільного населення у Бучі, Ірпені, Маріуполі» [2]. «Принцип розрізнення (дистинкції) – обов'язок відрізняти комбатантів від цивільного населення та цивільні об'єкти від військових» [3]. Не менш важливим є принцип розрізнення між комбатантами і цивільними особами, закріплений у ст. 48 Додаткового протоколу I 1977 року. Він зобов'язує сторони у конфлікті завжди відрізняти цивільних від військових і не робити мирне населення об'єктом нападу. «Систематичні обстріли житлових кварталів, шкіл, лікарень, критичної інфраструктури в Україні свідчать про відверте нехтування цим принципом» [3]. «Принцип пропорційності – заборона атак, шкода від яких є непропорційною очікуваній військовій перевазі» [4]. Цей принцип особливо порушується при масованих ракетних ударах по містах України, коли кількість жертв серед мирних жителів значно перевищує будь-яку можливу військову вигоду. Дотримання пропорційності вимагає зважених розрахунків і вибору засобів, що мінімізують шкоду цивільним, навіть за наявності військової мети. «Принцип військової необхідності – використання лише таких засобів і методів, що є необхідними для досягнення законної військової мети» [5]. Він допускає застосування сили лише у випадках, коли це є необхідним для досягнення воєнної мети та не суперечить іншим нормам МГП. Наприклад, знищення сільськогосподарських угідь чи енергетичних об'єктів, які не приносять безпосередньої військової переваги, розглядається як порушення цього принципу. «Принцип заборони зайвих страждань і нелюдських методів війни – заборона застосування зброї масового ураження, хімічної чи біологічної зброї» [6]. Цей принцип обмежує вибір засобів ведення бойових дій і забороняє

технології та зброю, що призводять до непотрібних і надмірних страждань. «Принцип недискримінації – гарантії рівного захисту всіх жертв конфлікту незалежно від статі, національності чи релігії» [7]. Він забезпечує універсальний захист прав осіб, які постраждали внаслідок бойових дій, і виключає будь-яку дискримінацію при наданні допомоги та застосуванні норм МГП.

Застосування принципів у сучасних війнах:

• «Агресія рф проти України (з 2014 р., ескалація 2022 р.) – зафіксовані численні порушення МГП: обстріли цивільних об'єктів, катування військовополонених, використання заборонених мін та касетних боєприпасі [8]. Сучасні війни, зокрема агресія проти України, підтверджують актуальність і водночас крихкість принципів МГП. Нові виклики становить використання безпілотних літальних апаратів, кібератак, високоточної зброї. Хоча вони потенційно можуть зменшувати кількість жертв серед цивільних, на практиці їхнє застосування нерідко супроводжується масовими порушеннями норм гуманітарного права.

• «Сирійський конфлікт – застосування хімічної зброї у Гуті (2013 р.) було визнане грубим порушенням принципів гуманності та заборони забороненої зброї» [9].

• «Конфлікт у Нагірному Карабасі (2020 р.) – застосування касетних боєприпасів у густонаселених районах» [10].

• «Військові дії у Секторі Газа (2023–2024 рр.) – міжнародні організації фіксували непропорційне застосування сили, що призвело до масових жертв серед цивільного населення» [11].

Виклики у забезпеченні дотримання МГП: обмежені механізми примусу до виконання норм; політична заангажованість міжнародних організацій; складність притягнення до відповідальності за воєнні злочини; «розвиток нових технологій (дрони, кіберзброя), які не завжди врегульовані МГП» [12].

Отже, принципи міжнародного гуманітарного права залишаються фундаментом регулювання збройних конфліктів. Їхнє значення особливо зростає в умовах сучасних воєн, де цивільне населення найбільше страждає від воєнних дій. «Проте практика показує, що дотримання МГП залежить не лише від міжнародних норм, а й від політичної волі держав і ефективності міжнародних інституцій» [13].

Таким чином, принципи міжнародного гуманітарного права залишаються ключовим інструментом захисту цивільного населення у збройних конфліктах. Їх дотримання має стати обов'язковою умовою для всіх держав світу. Порушення цих принципів становить воєнний злочин і тягне за собою міжнародну кримінальну відповідальність. Сьогодні особливо важливо забезпечити не лише юридичне закріплення норм МГП, а й їх реальне застосування у практиці міжнародних трибуналів, щоб воєнні злочини не залишалися безкарними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. International Committee of the Red Cross. What is International Humanitarian Law? Geneva : ICRC, 2004. 52 p. URL: https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/what_is_ihl.pdf

2. Geneva Conventions of 12 August 1949. Geneva : United Nations, 1949. 230 p.

3. Additional Protocols to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of Armed Conflicts, 1977. Geneva : UN, 1977. 145 p.

4. International Committee of the Red Cross. Rule of Proportionality in Armed Conflicts. Geneva : ICRC, 2015. URL: https://ihl-databases.icrc.org (дата звернення: 04.10.2025).

5. Dinstein Y. The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict. Cambridge : CUP, 2022. 420 p.

6. Convention on the Prohibition of Chemical Weapons, 1993. Geneva : UN, 1993.

7. Henckaerts J.-M., Doswald-Beck L. Customary International Humanitarian Law. Cambridge : CUP, 2005. 620 p.

8. Human Rights Watch. Ukraine: Russian Forces Used Cluster Munitions. New York : HRW, 2022. URL: https://www.hrw.org

9. United Nations. Report of the Mission to Investigate Allegations of the Use of Chemical Weapons in Syria, 2013. New York : UN, 2013.

10. Amnesty International. Armenia/Azerbaijan: Civilians Must Be Protected from Use of Cluster Munitions. London : AI, 2020. URL: https://www.amnesty.org

11. United Nations. Reports on the Situation in Gaza, 2023-2024. New York : UN, 2024.

12. Schmitt M. Tallinn Manual on the International Law Applicable to Cyber Warfare. Cambridge : CUP, 2017. 282 p.

13. UN Human Rights Council. Report on Accountability for War Crimes, 2024. Geneva : UN, 2024.

Ключові слова: принципи, міжнародне гуманітарне право, збройний конфлікт.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Грушко Мальвіна.*

Гончаренко Єлизавета Ігорівна
здобувачка вищої освіти 1 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗАХИСТ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ В У МОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

В умовах сучасних збройних конфліктів все частіше фіксуються порушення норм міжнародного гуманітарного права, зокрема щодо поводження з військовополоненими.

Женевська Конвенція про поводження з військовополоненими 1949 року є міжнародним договором, який регулює правовий статус осіб, що потрапили в полон під час збройного конфлікту, та визначає норми гуманітарного ставлення до них. Конвенція встановлює обов'язки держав-учасниць щодо забезпечення військовополоненим належних умов утримання, медичної допомоги, захисту від насильства, приниження та незаконного покарання [3].

Женевська Конвенція про поводження з військовополоненими 1949 року була ратифікована Українською РСР 3 липня 1954 року, а набрала чинності для України 3 січня 1955 року. Також після проголошення незалежності, Україна підтвердила правонаступництво щодо всіх чотирьох Женевських Конвенцій та Додаткових протоколів до них. Україна є повноправною учасницею Женевської Конвенції про поводження з військовополоненими , і ці норми є обов'язковими для виконання на її території [3].

Як показує практика ведення сучасних збройних конфліктів, військовополонені часто розглядаються як потенційне джерело відомостей про противника. Водночас міжнародне гуманітарне право суворо обмежує межі допустимого допиту.

Згідно зі статтею 17 Женевської Конвенції про поводження з військовополоненими 1949 року, застосування тиску або засобів примусу з метою отримання інформації є категорично забороненими. Військовополонений зобов'язаний повідомити лише мінімальні особисті дані – своє прізвище, ім'я, військове звання, дату народження та особистий номер або інші рівнозначну інформацію. Усі спроби перевищення цих меж становлять порушення міжнародного гуманітарного права та можуть бути кваліфіковані як злочин [3].

Відповідно до ст. 13 Женевської Конвенції про поводження з військовополоненими 1949 року, з особами, що перебувають у полоні, необхідно завжди поводитися гуманно, незалежно від будь-яких обставин [3].

Забороняються будь-які дії чи бездіяльність держави, яка утримує полонених, якщо вони можуть призвести до смерті або становлять серйозну загрозу їхньому життю чи здоров'ю. Такі порушення розглядаються як грубе порушення норм Конвенції та міжнародного гуманітарного права загалом. Тому, відповідно до вищезазначеного, основою захисту прав військовополонених є принцип гуманності.

Попри наявність чіткої міжнародно-правової бази, порушення прав військовополонених залишається системним явищем. У практиці сучасних збройних конфліктів фіксуються випадки катувань, психологічного насильства, відсутності доступу до медичної допомоги та представників Міжнародного Комітету Червоного Хреста. Ефективність міжнародних механізмів контролю залишається обмеженою, що ускладнює реалізацію положень Конвенції [5].

В умовах збройної агресії проти України особливого значення набуває документування порушень, створення дієвих механізмів обміну полоненими, забезпечення доступу гуманітарних місій до місць утримання, а також притягнення винних осіб до міжнародної кримінальної відповідальності.

З метою забезпечення дотримання норм міжнародного гуманітарного права передбачено низку механізмів контролю за поводженням із військовополоненими. Важливу роль у цьому процесі відіграє Міжнародний комітет Червоного Хреста, який має мандат на відвідування місць утримання полонених, перевірку умов їхнього перебування та сприяння встановленню зв'язку з родинами [1].

Організація Об'єднаних Націй відіграє важливу роль у забезпеченні дотримання норм міжнародного гуманітарного права, зокрема щодо поводження з військовополоненими. ООН сприяє координації міжнародних зусиль, спрямованих на захист прав людини та гуманітарні стандарти у збройних конфліктах.

У свою чергу, Рада Безпеки ООН має мандат на підтримання міжнародного миру та безпеки, включаючи ситуації, що стосуються поводження з військовополоненими. Відповідно до статті 39 Розділу VII Статуту ООН, Рада Безпеки визначає наявність загрози миру, порушення миру чи акта агресії та може вживати відповідних заходів для їх усунення. Вона може приймати рішення, що зобов'язують держави дотримуватися міжнародних зобов'язань, зокрема через санкції або інші заходи, передбачені Розділом VII Статуту ООН [4].

Генеральна Асамблея ООН, хоча і не має примусових повноважень, активно сприяє розвитку міжнародних норм щодо поводження з військовополоненими через прийняття резолюцій, декларацій та рекомендацій. Зокрема, вона може приймати декларації, що закликають держави до дотримання міжнародних зобов'язань щодо прав людини та гуманітарного права [2].

Захист Військовополонених є невід'ємною складовою міжнародного гуманітарного права та проявом принципу гуманності. Незважаючи на наявність чітких міжнародно-правових норм, у реальних збройних конфліктах їх дотримання залишається проблемним.

Ефективний захист можливий лише за умов належного виконання положень Женевської конвенції, активної співпраці держав із міжнародними організаціями, такими як МКЧХ та ООН, а також притягнення винних до відповідальності за порушення прав військовополонених.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. International Committee of the Red Cross: URL: https://www.icrc.org/en (дата звернення: 09.10.2025).
2. United Nations: URL: https://www.un.org/en/ (дата звернення: 11.10.2025).
3. Про поводження з військовополоненими: Женевська Конвенція від 12.08.1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 11.10.2025).
4. Статут Організації Об'єднаних Націй: від 26.06.1945 р.: офіційний переклад Статутів надісланих листом МЗС № 72/14-612-91197 від 01.08.2025 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (дата звернення: 10.10.2025).
5. Ткаченко А. В. Міжнародно-правовий статус військовополонених як окремий аспект масштабної проблеми. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 650-652.

Ключові слова: міжнародне гуманітарне право, ООН, права військовополонених, збройний конфлікт, захист прав людини.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Канєнберг-Сандул Оксана.*

Довгонос Іванна юріївна
здобувачка вищої освіти 1 курсу магістратури
факультету прокуратури та слідства (кримінальна юстиція)
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ДОВКІЛЛЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: НА ПРИКЛАДІ НАСЛІДКІВ РУЙНУВАННЯ КАХОВСЬКОЇ ГЕС

Нинішні збройні конфлікти дедалі частіше спричиняють не лише гуманітарні катастрофи, а й великі екологічні руйнування, що мають довготривалі наслідки для природного середовища. Ставши жертвою збройної агресії Україна зіткнулася з маштабними екологічними викликами, серед яких руйнування Каховської гідроелектростанції. У червні 2023 року це стало однією з наймасштабніших техногенно-екологічних катастроф в історії нашої держави. Подібні повені не лише руйнують природні біотопи, а й заносять у водойми хімічні речовини, нафтопродукти та промислові відходи, що отруюють водні екосистеми [8, с. 109]. Руйнування інфраструктурних об'єктів на кшталт Каховської ГЕС спричиняє серйозні наслідки для річкових систем, зокрема обміління водотоків та деградацію екосистем дельт. Це веде до масового зникнення флори і фауни та погіршення стану земель через засолення або ерозію. Відновлення природного стану затоплених територій потребує не лише очищення води, а й рекультивації ґрунтів, що в умовах війни є надзвичайно складним завданням і має тривалий вплив. Це руйнування не лише призвело до знищення унікальних екосистем Нижнього Подніпров'я, але й

поставило питання ефективності міжнародно-правових механізмів захисту довкілля під час війни.

Міжнародне гуманітарне право (МГП) встановлює чіткі норми щодо захисту природного середовища у воєнний час. Зокрема, Додатковий протокол I до Женевських конвенцій 1949 року (статті 35 і 55) забороняє використання методів і засобів ведення війни, що можуть спричинити широкомасштабні, довготривалі або серйозні збитки природному середовищу [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**]. У 1976 р. Комітет ООН з роззброєння прийняв Конвенцію прозаборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище. Згідно з Конвенцією, засоби впливу на природне середовище відносяться до будь-яких засобів для зміни «шляхом навмисного управління природними процесами – динаміки, складу або структури Землі» (ст. 2) [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

У контексті українського законодавства ключовими нормативними актами є:

1) Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища»

2) Закон України «Про екологічну експертизу».

3) Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», що встановлює особливості державного контролю за природними ресурсами під час збройного конфлікту [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

Крім того, Кримінальний кодекс України (ст. 441) визначає екоцид як міжнародний злочин, що охоплює масове знищення флори, фауни та інші дії, здатні спричинити екологічну катастрофу [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

Руйнування Каховської ГЕС є яскравим прикладом порушення зазначених міжнародних і національних норм. Наслідком підриву греблі стало затоплення понад 80 населених пунктів, загибель людей, руйнування екосистем заповідника «Нижньодніпровський», знищення водних біоресурсів та забруднення води внаслідок викиду хімічних і паливних речовин. Крім того, осушення Каховського водосховища призвело до різкого скорочення водних запасів, необхідних для зрошення сільськогосподарських угідь та охолодження Запорізької АЕС.

Правове реагування на такі дії потребує комплексного підходу. Україна ініціювала документування екологічних злочинів через Офіс Генерального прокурора, який діє відповідно до Римського статуту Міжнародного кримінального суду (1998 р.), де у ст. 8 визначено можливість кваліфікації воєнних дій як злочинів, що завдають шкоди природному середовищу. Також варто враховувати положення Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті (Еспо, 1991 р.), адже наслідки руйнування Каховської ГЕС мали вплив і за межами України –на екосистеми Чорного моря та сусідніх держав [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

Особливість Каховської ГЕС у контексті правового забезпечення полягає в тому, що наслідки руйнування мають міжнародний характер, впливаючи на стан екосистем Чорного моря та сусідніх держав. Тому застосування Конвенції Еспо (1991 р.) щодо транскордонної екологічної оцінки є необхідним для

міжнародної координації дій із відновлення довкілля та попередження подальших катастроф [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

З огляду на це, правове забезпечення захисту довкілля під час збройного конфлікту потребує комплексного підходу, зокрема у таких сферах:

– Національні правові механізми – закони та постанови, що дозволяють оцінювати шкоду, фіксувати збитки та притягувати до відповідальності.

– Міжнародні стандарти та договори – Женевські конвенції, Римський статут, Конвенції ENMOD та Еспо, що визначають обов'язки держав і учасників конфлікту щодо запобігання екоциду.

– Документування та моніторинг – збір доказів шкоди для майбутніх міжнародних судових процесів, оцінка екологічних, соціальних та економічних наслідків.

Дуже проблемним аспектом залишається відсутність у міжнародному праві чітких механізмів притягнення держави-агресора до відповідальності за екоцид у воєнний час. Саме тому актуальною є ініціатива України та міжнародних партнерів щодо включення злочину екоциду до переліку злочинів, підсудних Міжнародному кримінальному суду. У цьомунапрямку важливо також розвивати національні процедури екологічного моніторингу та фіксації збитків згідно з Постановою Кабінету Міністрів України №326 від 20 березня 2022 року «Про методику визначення розміру шкоди, завданої довкіллю внаслідок збройної агресії Російської Федерації» [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

Правове забезпечення захисту довкілля в умовах війни є однією з ключових складових національної безпеки та міжнародної відповідальності. Випадок Каховської ГЕС наочно продемонстрував необхідність посилення міжнародно-правових механізмів захисту природи під час воєнних дій, інтеграції екологічних стандартів у гуманітарне право та невідворотності покарання за екоцид. Розвиток правових інструментів фіксації, оцінки та компенсації екологічних збитків повинен стати пріоритетом державної екологічної політики України та її міжнародного партнерства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Грушко М. В. Міжнародно-правове забезпечення захисту природного середовища та питання відповідальності за вчинення шкоди довкіллю у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти Україні. URL: https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/791/711.

2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів 1977 р. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

3. Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище 1976 р. URL:https://webcitation.org/68VgXf55j?url=http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/hostenv.shtml

4. Конвенція про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 25.02.1991 : станом на 4 черв. 2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_272#Text.

5. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 17 лип. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

6. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації : Постанова Каб. Міністрів України від 20.03.2022 № 326 : станом на 1 берез. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-п#Text.

7. Римський статут міжнародного кримінального суду : Статут Міжнар. судів від 17.07.1998 : станом на 21 серп. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

8. Світличний О. П. (2025). Шляхи подолання екологічних наслідків військової агресії росії проти України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція, (73), 78-81.

Ключові слова: екологічне право, міжнародне гуманітарне право, екоцид, Каховська ГЕС, охорона довкілля, міжнародні договори, екологічна безпека, збройний конфлікт.

***Науковий керівник*:** *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Федорова Тетяна.*

Дрозд Катерина Сергіївна
здобувачка вищої освіти 1 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

КОНСТИТУЦІЙНІ ПЕРЕШКОДИ НА ШЛЯХУ РАТИФІКАЦІЇ РИМСЬКОГО СТАТУТУ

Римський Статут, прийнятий у 1998 році, встановив Міжнародний кримінальний суд (МКС) як перший постійний міжнародний судовий орган для переслідування осіб за геноцид, злочини проти людяності та військові злочини. Станом на 2025 рік МКС налічує понад 120 держав-учасниць, проте значна частина великих держав залишаються поза межами цієї системи. Однією з основних причин є конституційні перешкоди, які виникають при імплементації положень Статуту в національне законодавство. Дана робота аналізує основні конституційні перешкоди, досвід держав у їх подоланні та формулює рекомендації щодо адаптації конституційного законодавства [1].

Першою перешкодою є питання державного суверенітету. Багато конституцій встановлюють виключну юрисдикцію національних судів щодо своїх громадян. Римський Статут передбачає, що МКС може брати на себе юрисдикцію, коли національні судові системи неспроможні або не бажають переслідувати злочинців. Для деяких держав це сприймається як втручання у внутрішні справи та порушення принципу суверенітету. Конституція України,

наприклад, встановлює, що носієм суверенітету є народ, а держава виступає єдиною організацією суверенної влади. Державні представники часто стверджують, що передача справ до МКС без попередньої спроби розглянути їх у національних судах порушує конституційні принципи [2].

Другою перешкодою є конституційні процедури ратифікації міжнародних договорів. У більшості демократичних держав ратифікація вимагає затвердження парламентом. У деяких країнах, таких як Франція та Австралія, крім парламентського затвердження, також вимагається проведення референдуму, якщо договір передбачає зміни до конституції. Деякі конституції передбачають обов'язкову конституційну перевірку договору перед його ратифікацією. Для Римського Статуту це означає необхідність прийняття спеціального закону про імплементацію його положень у національне кримінальне законодавство, що визначає відповідальність за геноцид, злочини проти людяності та військові злочини [3].

Третьою перешкодою є конституційні гарантії фундаментальних прав людини та права на справедливий суд. Деякі конституції встановлюють, що всі громадяни мають право розглядати свої справи перед національними судами за принципом справедливості. Передача справи до МКС може розцінюватися як порушення цих гарантій. Крім того, деякі держави стверджують, що у МКС відсутні деякі правові гарантії, які гарантуються національними конституціями, такі як право на апелювання, обмеженіші строки розслідування та менш строгі гарантії презумпції невинуватості. Проте варто зазначити, що МКС може втручатися тільки у тому разі, коли національна судова система дійсно неспроможна або небажана переслідувати злочинців [2].

Більшість держав, які ратифікували Римський Статут, вдалися до змін у своєму конституційному та звичайному законодавстві. Німеччина у 2002 році прийняла закон про імплементацію Статуту, який встановив спеціальні злочини, такі як геноцид та злочини проти людяності, у кримінальному кодексі. Франція прийняла подібний закон у 1993 році, ще до офіційної ратифікації у 2002 році. Україна у 2015 році ратифікувала Римський Статут, а у 2018 році прийняла закон про імплементацію його положень [4].

Деякі держави запровадили механізм судового контролю, при якому конституційний або верховний суд повинен схвалити передачу громадянина до МКС перед виконанням міжнародного ордера на арешт. Такі механізми дозволяють державам збалансувати необхідність гарантування фундаментальних прав своїх громадян та виконання міжнародних зобов'язань перед МКС.

Один з найбільш вражаючих прикладів конституційної суперечності пов'язаний з країнами Африки. Замбія мала конституційне положення, що забороняло екстрадицію замбійських громадян, однак коли МКС видав ордер на арешт президента Судану Омара аль-Башира, Замбія отримала від МКС запит на арешт. Це створило конфлікт, оскільки конституція Замбії забороняла екстрадицію, але Замбія була державою-учасницею МКС, зобов'язаною виконувати його постанови [5].

Іншим прикладом є Кенія, де конституція встановлювала амністію за політичні злочини періоду етнічних насилль у 2007-2008 роках. Однак МКС видав ордери на арешт кенійських політиків, включаючи президента Мвай Кібакі, звинувачуючи їх у злочинах проти людяності. Кенія була змушена вирішити конфлікт між конституційним положенням про амністію та міжнародним зобов'язанням перед МКС. Врешті-решт, Кенія змінила свою позицію та активно визнала юрисдикцію МКС [4].

На основі аналізу конституційних перешкод можуть бути сформульовані рекомендації для держав. По-перше, державам варто провести детальну конституційну експертизу щодо сумісності положень Статуту з їх конституціями. По-друге, розробити детальне законодавство про імплементацію, яке гармонізує національне право з положеннями Римського Статуту. Міжнародна спільнота могла б надавати технічну допомогу державам та навчання для суддів та прокурорів. МКС сам повинен бути активнішим у взаємодії з державами, пояснюючи як його юрисдикція працює [6].

Конституційні перешкоди на шляху ратифікації Римського Статуту являють собою складну проблему, яка вимагає ретельного балансування між протидією міжнародним злочинам та гарантіями суверенітету й фундаментальних прав людини. Основними перешкодами залишаються питання суверенітету держав, процедури ратифікації та гарантії справедливого судочинства. Досвід різних держав показує, що ці перешкоди можуть бути подолані через конституційні поправки, спеціальне законодавство про імплементацію та запровадження механізмів судового контролю [5].

Успішне подолання конституційних перешкод сприяє розвитку міжнародного права та утвердженню верховенства права у світовому масштабі. Держави повинні розглядати ратифікацію Римського Статуту не як втручання у суверенітет, а як можливість скорити справедливість та запобігти найтяжчим злочинам проти людства. При цьому міжнародна спільнота повинна розуміти легітимні занепокоєння держав щодо захисту суверенітету та прав своїх громадян. Розширення кола держав-учасниць МКС є важливим кроком на шляху побудови справедливішого світового порядку, заснованого на верховенстві права та поважанні до прав людини [7].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Римський Статут та інформація про МКС. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2024-05/Rome-Statute-eng.pdf (дата звернення: 13.10.2025).

2. Коаліція за МКС. Матеріали про ратифікацію Римського Статуту та конституційні перешкоди у різних країнах, зокрема України. URL: https://www.coalitionfortheicc.org/ukraine-becomes-125th-ICC-state-party (дата звернення: 13.10.2025).

3. Сайт КСУ та матеріали про конституційні рішення щодо міжнародних договорів. Доступно за посиланням: https://ccu.gov.ua/ (дата звернення: 13.10.2025).

4. Office of Justice Programs (OJP), U.S. Department of Justice. Study on the constitutionality of the Rome Statute for the United States. URL: https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/constitutionality-rome-statute-international-criminal-court (accessed: 13.10.2025).

5. EJIL Talk! Academic discussion on constitutional obstacles to the ratification of the Rome Statute: the case of Armenia. URL: https://www.ejiltalk.org/from-an-unconstitutional-rome-statute-to-its-constitutionality-why-it-took-over-20-years-for-armenia-to-join-the-icc/ (accessed: 13.10.2025).

6. Lawfare Media. Analysis of the constitutional issues of the ratification of the Rome Statute, particularly concerning Ukraine and Article 124 of the Constitution. URL: https://www.lawfaremedia.org/article/why-is-ukraine-ratifying-the-rome-statute-with-an-article-124-caveat (accessed: 13.10.2025).

7. The Liberian Institute of West Point. Study on the reasons for the non-ratification of the Rome Statute by the United States and the constitutional obstacles. URL: https://lieber.westpoint.edu/united-states-should-ratify-rome-statute/ (accessed: 13.10.2025).

Ключові слова: Міжнародний кримінальний суд, Римський Статут, конституційні перешкоди, ратифікація, суверенітет держави, імунітет посадовців, імплементація міжнародного права, міжнародне кримінальне право, справедливість, верховенство права.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Канєнберг-Сандул Оксана.*

Колеснікова Анастасія Юріївна
здобувачка вищої освіти 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОНЯТТЯ «ЗБРОЙНИЙ КОНФЛІКТ» У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ В ЕПОХУ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ

У сучасному світі поняття збройного конфлікту зазнає глибокої трансформації під впливом новітніх форм агресії, що виходять за межі традиційного розуміння війни. Міжнародне право, зокрема міжнародне гуманітарне право (МГП), здебільшого формувалося в період класичних міждержавних збройних конфліктів, коли армії двох чи більше держав брали участь у відкритих бойових діях. Проте сучасні реалії демонструють зміну природи конфліктів: дедалі частіше виникають ситуації, які не відповідають стандартним юридичним визначенням. Нові форми протистоянь, що стають складнішими, багатовимірними й позбавленими чітких меж, кидають виклик усталеним правовим нормам та зумовлюють необхідність переоцінки поняття «збройний конфлікт».

Традиційно міжнародне право визначає збройний конфлікт як ситуацію, у якій між сторонами відбувається застосування збройної сили, що досягає

певного ступеня інтенсивності. Поняття «збройного конфлікту» не має єдиного юридичного визначення в рамках міжнародно-правової системи, однак його зміст поступово еволюціонував. Якщо Женевські конвенції 1949 року фіксують лише сам факт існування збройного конфлікту між державами, то стаття 1(4) Додаткового протоколу I 1977 року істотно розширює його розуміння, визнаючи, що «збройні конфлікти, у яких народи ведуть боротьбу проти колоніального панування, іноземної окупації та проти расистських режимів у здійсненні свого права на самовизначення» [1], також підпадають під сферу міжнародного гуманітарного права. Зокрема Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії (справа Tadić, 1995), уточнили, що конфлікт наявний за умови тривалого та інтенсивного застосування збройної сили між організованими угрупованнями. Водночас ці положення не враховують специфіку сучасних гібридних конфліктів, у яких ознаки війни можуть бути прихованими або проявлятися у нетрадиційних формах.

Гібридні конфлікти кидають виклик традиційній класифікації збройних протистоянь. Ситуації, у яких відсутнє офіційне оголошення війни, а замість регулярних військ діють проксі-групи, приватні військові компанії чи кіберструктури, ускладнюють юридичну кваліфікацію. Це зумовлює необхідність перегляду критеріїв визначення факту збройного конфлікту.

Особливу складність становить оцінка ситуацій, де держави діють через посередників, які формально не пов’язані з їхніми структурами. Яскравим прикладом є події 2014 року під час російської агресії проти України в Криму, коли «зелені чоловічки» – озброєні особи без розпізнавальних знаків – захоплювали стратегічні об’єкти, що ускладнювало ідентифікацію агресора та міжнародну реакцію.

У традиційному розумінні міжнародного права збройний конфлікт характеризується тривалим та інтенсивним застосуванням сили між організованими суб’єктами. Водночас сучасні випадки протистоянь не завжди відповідають цим критеріям, хоча їхні наслідки – порушення прав людини, втрата контролю над територією, масові переміщення населення – є аналогічно серйозними. Це розходження підкреслює необхідність правового переосмислення поняття конфлікту – не лише як відкритого збройного протистояння, а як комплексу дій, які за своїм впливом можуть бути прирівняні до нього.

Особливу увагу слід приділити участі недержавних суб’єктів – проксі-груп, приватних військових компаній, кіберструктур. У таких випадках доведення державної відповідальності ускладнюється через необхідність прямих доказів контролю або координації, які часто важко отримати. Внаслідок цього агресор уникає відповідальності, а постраждала сторона – ефективного захисту.

Не менш важливою рисою гібридних конфліктів є зміщення протистояння з фізичного поля бою до кіберпростору та інформаційної сфери. Кібератаки можуть блокувати роботу важливої інфраструктури, такої як енергетичні мережі, транспортні системи та медичні заклади, завдаючи збитків, які можна порівняти з наслідками звичайного збройного нападу. Водночас міжнародне

право досі не має чіткого підходу до кваліфікації таких дій як форм збройного насильства, що створює прогалини у системі безпеки.

Поступово міжнародна спільнота визнає необхідність розширення традиційного визначення збройного конфлікту. Зокрема, у 2024 році в практиці Міжнародного кримінального суду вперше було відзначено, що масштабні кібератаки, за умови досягнення певного рівня інтенсивності, можуть розглядатися як частина збройного конфлікту. Це свідчить про формування нових підходів, де ключову роль відіграє не форма дії – чи це фізичне застосування сили, чи інші методи – а її ефект, рівень організованості та контекст застосування. Таким чином у міжнародному праві поступово утверджується тенденція врахування нетрадиційних форм збройного протистояння – кібер-, інформаційних та інших гібридних дій – як потенційних елементів збройного конфлікту.

У відповідь на ці виклики дедалі більше експертів закликають до оновлення міжнародного гуманітарного права. У цьому контексті в юридичній науці набуває поширення ідея введення поняття «гібридного збройного конфлікту», що дозволило б уніфікувати правовий підхід до новітніх форм протистояння. Ідеться не лише про номінальну зміну терміна, а про перегляд правових критеріїв – включення до них дій у кіберпросторі, інформаційних кампаній, економічного впливу, якщо вони мають ознаки збройного протистояння.

Однак введення терміна недостатньо. Потрібно розробити чіткі критерії ідентифікації гібридного конфлікту, встановити поріг інтенсивності для кібероперацій, а також удосконалити механізми доведення контролю держави над недержавними суб’єктами. Ключовим залишається питання атрибуції – визначення відповідального за агресивні дії. Без цього ефективне правозастосування залишається неможливим, а міжнародне право – безсилим перед сучасними формами агресії.

Міжнародні організації, такі як ООН, ОБСЄ та Міжнародний кримінальний суд, активізують зусилля зі створення нових підходів до вирішення цих викликів. Вони готують рекомендації, аналізують приклади конфліктів, збирають свідчення і закладають основу для майбутніх нормативних рішень. Важливу роль у цьому процесі відіграють держави, що зазнали гібридної агресії. Зокрема, Україна відіграє провідну роль у просуванні змін міжнародного права у цій сфері. Завдяки власному досвіду протидії гібридним формам агресії країна активно фіксує нові порушення, співпрацює з міжнародними організаціями та адаптує національне законодавство до реалій сучасних військових конфліктів.

Досвід України демонструє, що гібридний конфлікт – це не лише виклик, а й можливість для оновлення системи міжнародної безпеки. Фіксація злочинів, доказування участі держави-агресора у діях приватних акторів, збір доказів кіберзлочинів, розробка правових позицій у міжнародних судах – усе це формує нову практику, яка з часом може бути інституалізована у вигляді змінених або нових міжнародних норм.

Таким чином, трансформація концепції збройного конфлікту в міжнародному праві розглядається як природна реакція на зміну характеру сучасних воєнних дій. В умовах гібридних загроз традиційні уявлення про війну вимагають переосмислення, а підходи міжнародного права – суттєвого оновлення. Нові форми агресії не повинні залишатися поза межами правового регулювання лише через те, що вони не вкладаються у усталені стандарти. Міжнародне гуманітарне право має еволюціонувати відповідно до змін, зберігаючи свою основну мету – захист людини під час війни та забезпечення відповідальності за порушення. Від здатності світової спільноти адекватно реагувати на ці виклики залежить не лише ефективність правових механізмів, але й стабільність глобального порядку загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), 8 June 1977. Geneva: ICRC, без дати. URL:https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/api-1977/article-1 Geneva Conventions of 12 August 1949 and Additional Protocols of 8 June 1977. Geneva: International Committee of the Red Cross, 1949/1977. URL: https://ihl-databases.icrc.org/ihl

2. UN Human Rights Monitoring Mission in Ukraine. *Report on the human rights situation in Ukraine, 15 April 2014*. Geneva: OHCHR, 2014. URL: https://ukraine.ohchr.org/sites/default/files/2024-03/Ukraine_Report_15April2014.pdf

3. Громовенко К. В. Міжнародно-правове регулювання збройних конфліктів : навчально-методичний посібник / К. В. Громовенко, М. В. Грушко, К. В. Манулова. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 132 с.

4. Schmitt, M. N. (ред.). Tallinn Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Operations. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. URL: https://ccdcoe.org/research/tallinn-manual/

Ключові слова: конфлікт, агресія, загроза, трансформація, концепція.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Грушко Мальвіна.*

Кирилова Олена Павлівна
здобувачка вищої освіти 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗАБОРОНА ВИКОРИСТАННЯ ГОЛОДУ ЯК МЕТОДУ ВЕДЕННЯ ВІЙНИ

Сучасний світ невпинно розвивається, з’являються нові технології, відкриваються нові можливості для людства. Проте одне залишається незмінним – це війни, катастрофи, збройні конфлікти, які супроводжують історію людства ще з давніх давен. Питанням регулювання ведення війни та

захистом її жертв, займається міжнародне гуманітарне право – галузь міжнародного публічного права, спрямована на обмеження засобів і методів ведення бойових дій. Його основна мета – забезпечити гуманність навіть у найжорсткіших умовах війни, встановивши правила, яких мають дотримуватися держави та воюючі сторони [1, с. 9].

Однак у сучасних збройних конфліктах ми дедалі частіше спостерігаємо масові порушення норм міжнародного гуманітарного права**.** Серед них – атаки проти цивільного населення, руйнування культурних і історичних пам'яток, застосування забороненої зброї, а також нехтування принципами розрізнення між військовими й невійськовими об'єктами [2, с. 216]. Однією з найстрашніших форм таких порушень особливе місце займає використання голоду як методу ведення війни**.** У XXI столітті, коли людство досягло небувалого рівня розвитку, саме існування цього явища здається немислимим. Проте голод свідомо застосовується деякими сторонами конфліктів як інструмент тиску, покарання чи знищення цивільного населення.

Найважливішими джерелами регулювання міжнародного права є Римський статут Міжнародного кримінального суду та Женевські конвенції 1949 року та їхні Додаткові протоколи. Згідно з Додатковим протоколом II 1977 року до Женевських конвенцій 1949 року**,** голод визнається серйозним порушенням міжнародного гуманітарного права**.** У статтях 13-18 цього протоколу прямо заборонено:

1. Використовувати голод серед цивільного населення як метод ведення військових дій;
2. Знищувати, вивозити або робити непридатними об'єкти, необхідні для виживання цивільного населення – такі як продовольчі запаси, водопостачання, посіви, худоба;
3. Переміщати населення або блокувати гуманітарну допомогу, створюючи умови, що ведуть до голоду.

Такі дії не лише суперечать духу та букві міжнародного права, а й становлять злочин проти людяності**.** Використання голоду як зброї позбавляє людей найосновнішого – права на життя. Це свідоме знищення людського потенціалу, культури та майбутнього націй [3, с. 177].

Римський статут Міжнародного кримінального суду визначає, що умисне використання голоду серед цивільного населення як методу ведення війни – зокрема шляхом позбавлення людей предметів, необхідних для виживання, або створення перешкод для надання гуманітарної допомоги, є воєнним злочином у межах міжнародних збройних конфліктів, відповідно до положень Женевських конвенцій.

У 2019 році до Статуту було внесено важливу поправку, яка розширила сферу дії цієї норми – відтепер використання голоду як методу війни визнається злочином і в неміжнародних збройних конфліктах. Однак, попри її значення для посилення захисту цивільного населення, станом на сьогодні цю поправку ратифікували лише 20 із 124 держав-учасниць МКС, що свідчить про необхідність подальших кроків у зміцненні міжнародного правопорядку та відповідальності за такі дії [4].

Використання голоду як методу ведення війни є системним порушенням міжнародного гуманітарного права**,** але зафіксувати такі злочини часто надзвичайно важко. Брак доступу до територій**,** контроль інформації з боку агресора та знищення доказів унеможливлюють повну оцінку масштабів трагедії.

Багато фактів стали відомими лише через десятиліття після Першої та Другої світових воєн**,** коли відкрилися архіви та з'явилися свідчення. Це свідчить про те, що історія голоду як зброї ще не завершена – чимало сторінок цієї темної практики досі приховані від людства.

За останнє десятиліття чотири рази у світі офіційно фіксували голод, і три з них припадають на Судан і Південний Судан. Голод там став не лише наслідком збройних конфліктів, а й зброєю, яку свідомо застосовували проти цивільного населення. Під час війни, що триває з квітня 2023 року, мільйони людей у Судані були позбавлені їжі, води та засобів до існування. Воєнізовані формування грабували населені пункти, а військові авіаудари знищували ринки та об'єкти постачання. Через це понад 12 мільйонів людей опинилися на межі виживання. Доступ гуманітарних організацій до постраждалих регіонів був обмежений, а уряд країни заперечував факт голоду, що лише поглибило кризу. У результаті голод став не природним лихом, а наслідком свідомих воєнних дій, які порушують основні норми міжнародного гуманітарного права [4].

Збройна агресія російської федерації проти України не стала винятком у питанні порушення методів ведення війни. Одним із найжахливіших проявів цього стала облога Маріуполя, де голод використовувався як зброя проти мирного населення. Уже в перші дні вторгнення російські війська захопили більшу частину міста, ізолювавши його від постачання продуктів, води та медикаментів. Під контролем українських захисників залишалася лише територія заводу «Азовсталь», який тривалий час був символом спротиву та єдиною фортецею оборони. У цей час численні свідчення очевидців і звіти міжнародних організацій підтверджували, що російські війська блокували гуманітарні конвої, розстрілювали машини з допомогою, зривали домовленості про «зелені коридори» та перешкоджали евакуації цивільних. Унаслідок цього десятки тисяч людей залишилися без їжі, води та засобів до існування. Міжнародний комітет Червоного Хреста у середині березня 2022 року описав ситуацію як «екстремальну або повну нестачу предметів першої необхідності». А вже наприкінці березня заступниця держсекретаря США Венді Шерман заявила на засіданні Ради Безпеки ООН, що в Маріуполі люди починають помирати від голоду.

Ці факти свідчать про свідоме використання голоду як методу ведення війни, що є воєнним злочином і порушенням норм міжнародного гуманітарного права. Дії російських військ у Маріуполі мають усі ознаки геноциду проти мирного населення, коли голод став не наслідком бойових дій, а цілеспрямованим інструментом знищення [5].

Методи і засоби ведення війни формують правила, що обмежують допустимі дії під час конфліктів, і мають на меті захист цивільного населення. Однак у сучасних війнах ці норми систематично порушуються: блокади,

цілеспрямоване позбавлення доступу до їжі й допомоги, руйнування інфраструктури – усе це ускладнює встановлення істини. Ще більшу проблему створює те, що агресори часто приховують факти й знищують докази, тому повна картина трагедії іноді постає лише з плином років, коли відкриваються архіви й з'являються свідчення. Інакше кажучи, дефіцит інформації не звільняє від відповідальності: міжнародне право передбачає кримінальну відповідальність за ці порушення, а міжнародна спільнота має прагнути до розслідувань і покарання винних.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Грушко М. В., Музика В. В., Федорова Т. С., Владишевська В. В. Міжнародне гуманітарне право: навчально-методичний посібник. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 136 с.
2. Волуйко О.М., Полуніна Л.В., Дручек О.В., Коба М.М., Бейкун А.Л., *Міжнародне гуманітарне право та основи безпеки у період збройних конфліктів: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. Київ: Київський інститут Національної гвардії України, 2025. 529 с.
3. Стратонова В.М., Стрельцова Є. Л. Військові злочини: кримінально-правова, криміналістична та кримінологічна характеристика: колективна монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2015. 340 с.
4. Розслідування воєнних злочинів: Застосування голоду URL: https://gijn.org/ua/resurs-ua/rozsliduvanna-voennih-zlociniv-morinna-golodom/ (дата звернення: 15.10.2025).
5. Правові рамки для оцінки використання морення голодом в Україні URL: https://www.justsecurity.org/81335/legal-frameworks-for-assessing-the-use-of-starvation-in-ukraine-ua/ (дата звернення: 15.10.2025).

Ключові слова: голод, методи війни, збройний конфлікт, інструмент, зброя, населення, злочин.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Грушко Мальвіна.*

Куцерубова Поліна Євгенівна
здобувачка вищої освіти 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ВЧИНЕННЯ ЕКОЦИДУ У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОМУ КОНФЛІКТІ

Збройні конфлікти – багатовимірне явище, що завжди супроводжується широким спектром наслідків: людськими жертвами, руйнуванням інфраструктури, порушенням соціально-економічних зв'язків і довготривалими екологічними збитками**.**

Історична перспектива дозволяє розглянути екоцид не як поодиноке явище, а як складний соціо-екологічний феномен, що супроводжує озброєні

конфлікти від давніх стратегій випалювання земель до промислових катастроф та екологічних наслідків модерної війни. У XX–XXI століттях інтенсифікація промислової та енергетичної інфраструктури змінила характер екологічної шкоди: удари по заводам, енергооб'єктам і транспортним коридорам призводять до довготривалого забруднення ґрунтів, вод і повітря. Російсько-український конфлікт слід розглядати як наступний етап цієї історичної динаміки, у рамках якої воєнні дії породжують системні та кумулятивні екологічні наслідки, що мають значення не лише для теперішнього покоління, а й для майбутніх поколінь і міжнародно-правового розвитку.

Актуальність теми зумовлена масштабністю зафіксованих екологічних порушень, їхнім впливом на здоров'я населення, життєзабезпечення та довгострокову екологічну стійкість регіону. Водночас відсутність чітко унормованих механізмів міжнародно-правової кваліфікації і притягнення до відповідальності за екоцид ускладнює відновлення довкілля та відшкодування збитків. Разом з тим актуальність зазначеної теми дослідження ускладнюється необхідністю правового осмислення та міжнародного визнання екоциду, вчиненого під час збройного конфлікту, а також вироблення ефективних механізмів притягнення до відповідальності за екологічні злочини воєнного характеру. Науково-правовий аналіз цих проблем сприятиме формуванню рекомендацій щодо вдосконалення нормативно-правових інструментів, практик документування шкоди та міжнародного співробітництва з метою попередження подібних екологічних злочинів у майбутньому.

Екоцид у широкому значенні являє собою діяльність, спрямовану на масове винищення флори та фауни, забруднення атмосфери чи водних ресурсів, а також здійснення інших дій, здатних призвести до екологічної катастрофи. Саме таке тлумачення екоциду закріплено в українському законодавстві. Зокрема, стаття 441 Кримінального кодексу України визначає екоцид як особливо тяжкий злочин, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років [1].

На сьогоднішній день злочини росії проти навколишнього середовища можуть підпадати під розгляд Міжнародного кримінального суду (МКС) як воєнні злочини. У статті 8(2)(b)(iv) Римського статуту зазначаються діяння, які трактуються як воєнні злочини. Зокрема, до них належить навмисне здійснення нападу, за якого свідомо передбачаються наслідки, такі як випадкова загибель чи каліцтво цивільних осіб, пошкодження об'єктів цивільної інфраструктури, а також значна, тривала і серйозна шкода довкіллю, яка явно перевершує очікувану безпосередню військову вигоду в конкретній ситуації [2].

У цьому контексті доречно погодитися з висновком українського вченого-правознавця О.М. Шуміло, який підкреслює, що екоцид слід віднести до числа найтяжчих міжнародних злочинів. Його вчинення повинно бути підставою як для міжнародно-правової відповідальності держав, так і для кримінальної відповідальності окремих осіб, як юридичних, так і фізичних [3, с.111].

Поряд з тим, Минькович-Слободяник О. В. визначає, що російські окупанти цілеспрямовано впроваджують політику так званого екологічного

геноциду (екоциду). Це проявляється насамперед у пошкодженні інфраструктурних об'єктів, таких як каналізаційно-насосні станції та очисні споруди, що призводить до забруднення поверхневих вод стічними водами. Скид неочищених господарсько-побутових та промислових стоків у річки, які містять значну кількість органічних речовин, патогенні мікроорганізми, фосфати, хлориди, сульфати та поверхнево-активні речовини, сприяє активізації процесів цвітіння води в річках басейну Дніпра та в акваторії Чорного моря [4, с.393].

В контексті російсько-українського збройного конфлікту наочними прикладами дій із особо серйозними екологічними наслідками стали руйнування критичної інфраструктури та цілеспрямовані удари по об'єктах, що забезпечують водопостачання, водоочищення й енергетику. На жаль, нині близько 30% території України, що становить приблизно 174 тисячі квадратних кілометрів, забруднені вибухонебезпечними предметами. Про це заявив генеральний прокурор Андрій Костін після засідання Міжнародної робочої групи, яка влітку 2023 року аналізувала екологічні наслідки війни. За словами Костіна, понад 2,4 мільйона гектарів лісів зазнали значних пошкоджень. У свою чергу, напад на греблю Каховської ГЕС спричинив найбільшу екологічну катастрофу в історії сучасної України з часів аварії на Чорнобильській АЕС. І це лише частина проблем, оскільки інтенсивні бойові дії досі тривають, залишаючи після себе дедалі більше руйнувань та наслідків для навколишнього середовища [4, с.143].

Після підриву (прориву) Каховської гідроспоруди в ніч на 6 червня 2023 року міжнародні оцінки вказали на частково незворотні зміни екосистем нижньої течії Дніпра, значні втрати біорізноманіття, порушення іригації та питного водопостачання і високі ризики для здоров'я населення; відповідна швидка екологічна оцінка ООН/ЮНЕП була опублікована у жовтні 2023 року. [6, с.32]. Не менш гострою є проблема безпеки Запорізької АЕС, яка перебуває в зоні бойових дій і неодноразово фігурувала в повідомленнях Міжнародного агентства з атомної енергії (IAEA) як об'єкт із підвищеним ризиком ядерної аварії через обстріли, перебої з підключенням до зовнішньої електромережі та обмежений доступ інспекторів. Наслідки можливого аварійного сценарію мали б транснаціональний, довготривалий та катастрофічний характер [7].

Так, у ніч з 9 на 10 серпня 2023 року на захопленій російськими військами Запорізькій атомній електростанції (ЗАЕС) було втрачено живлення від основної зовнішньої електричної лінії з напругою 750 кВ. Унаслідок цього виникла необхідність переведення станції на єдину доступну резервну лінію живлення напругою 330 кВ, відмова якої може призвести до повного знеструмлення об'єкта (блекауту). Експертні оцінки свідчать, що в такій ситуації найбільшу загрозу для ядерної та радіаційної безпеки становить експлуатація енергоблока №4 у режимі «гарячого зупину». Продовження його використання окупаційною адміністрацією порушує ліцензійні вимоги, встановлені українським регулюючим органом – Державною інспекцією ядерного регулювання України (Держатомрегулювання) [8]. Подібні дії окупаційних сил створюють небезпечні передумови для потенційної ядерної

аварії, яка за своїми наслідками може наблизитися до Чорнобильської катастрофи. Крім того, активність російських військових, що включає спроби атак на Хмельницьку АЕС у жовтні 2023 року, демонструє цілеспрямований і систематичний характер таких деструктивних дій.

Враховуючи усе вищевикладене, надходимо висновку, що діяльність, що спричиняє значну, тривалу або необоротну шкоду довкіллю під час збройних дій, має не лише екологічні й гуманітарні наслідки, а й чітке міжнародно-правове значення. Наявні інциденти – зокрема руйнування Каховської гідроспоруди та багаторазові загрози безпеці Запорізької АЕС – ілюструють, як воєнні операції породжують системні екологічні кризи, що загрожують екосистемам, здоров'ю населення і життєзабезпеченню регіонів; хоча національне законодавство (зокрема стаття 441 ККУ) і положення Римського статуту створюють правову основу для кваліфікації таких діянь, практика їхнього розслідування ускладнюється проблемами документування і встановлення причинно-наслідкового зв'язку.

Для подолання цих викликів необхідно стандартизувати протоколи документування шкоди (хімічні аналізи, картографування, криміналістична фіксація), активізувати міжнародне співробітництво з ООН/ЮНЕП, ІАЕА та науковими інституціями, ефективно застосовувати національні кримінально-правові механізми й розвивати практику притягнення до відповідальності за принципом командної відповідальності. Паралельно доцільно продовжити роботу над кодифікацією екоциду в міжнародних інструментах, забезпечити довгостроковий екологічний моніторинг і посилити інституційну спроможність фахівців для роботи з екологічними доказами в умовах конфлікту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.
2. Римський статут Міжнародного кримінального суду URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.
3. Шуміло О. М. Перспективи встановлення юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо екоциду. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. № 5. С. 106-112.
4. Минькович-Слободяник О.В. Екоцид в україні, як підстава для відшкодування екологічної шкоди. *Наукові перспективи*. № 2(32), 2023. URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/3869/3890
5. Грушко М. В. Екоцид в системі правопорушень: міжнародний та національний аспекти. *VIII Міжнародна науково-практична конференція«Україна в умовах реформування правовоїсистеми: сучасні реалії та міжнародний досвід»* (19-20 квітня 2024 р.), Тернопіль, ЗУНУ, 2024 р. С. 142-145.
6. United Nations Environment Programme. Rapid Environmental Assessment of Kakhovka Dam Breach, Ukraine. Technical Report. 2023.

7. International Atomic Energy Agency. Nuclear Safety, Security and Safeguards in Ukraine URL: https://www.iaea.org/topics/response/nuclear-safety-security-and-safeguards-in-ukraine.

8. ЗаЕС перебуває на межі блекауту через втрату живлення з основної лінії – «Енергоатом». Громадське радіо, 10 серпня 2023 р. URL: https://hromadske.radio/news/2023/08/10/zaes-perebuvaie-na-mezhi-blekautu-cherez-vtratu-zhyvlennia-z-osnovnoi-linii-enerhoatom.

Ключові слова: екоцид, міжнародне гуманітарне право, екологічна безпека, Каховська дамба, Запорізька АЕС, воєнні злочини, міжнародна відповідальність.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Грушко Мальвіна.*

Кущик Дар'я Романівна
здобувачка вищої освіти 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ГІБРИДНІ ВІЙНИ ТА МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО : АНАЛІЗ КІБЕРАТАК ЯК ВОЄННИХ ДІЙ

Однією з ключових проблем сучасного міжнародного гуманітарного права є відсутність чітких та спеціалізованих норм, що регламентують поведінку держав і суб'єктів у кіберпросторі. Така нормативна невизначеність створює суттєву прогалину в міжнародно-правовому регулюванні, особливо у контексті збройних конфліктів, де кібератаки дедалі частіше стають елементом воєнних дій.

Для подолання цієї прогалини міжнародна спільнота спирається на доктринальні підходи, аналітичні напрацювання та практику держав. Важливе значення у формуванні таких підходів має Талліннський посібник 2.0, підготовлений експертами Центру передового досвіду НАТО з питань кібероборони (NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence) [1].

У цьому контексті постає проблема визначення місця кібератак у системі міжнародного гуманітарного права, адже відсутність чіткого правового визначення та спеціалізованих норм зумовлює складність їхньої кваліфікації як засобів чи методів ведення війни. Це, у свою чергу, безпосередньо впливає на застосування до таких дій основоположних принципів МГП – розрізнення, пропорційності та військової необхідності. Відповідно до статті 36 Додаткового протоколу І до Женевських конвенцій, «держави зобов'язані проводити юридичну оцінку нових видів озброєнь або способів ведення війни щодо їхньої відповідності міжнародному праву» [2]. Разом із тим, не всі дії у кіберпросторі можуть бути віднесені до кібератак у розумінні (МГП) частина кібероперацій, зокрема розвідувальні дії, інформаційно-психологічні або пропагандистські кампанії, не підпадають під юридичну категорію «нападу» у контексті (МГП),

оскільки не спричиняють безпосередньої шкоди об’єктам чи населенню. Але варто мати на увазі, що операції, наслідком яких є виведення з ладу елементів критичної інфраструктури, порушення роботи енергетичних систем, транспортних мереж або загроза життю цивільних осіб, можуть кваліфікуватися як напади відповідно до положень статті 49 Додаткового протоколу І до Женевських конвенцій [2].

Сучасні глобальні події засвідчують глибоку кризу міжнародно-правової системи, особливо у сфері дотримання норм міжнародного гуманітарного права та права прав людини. Збройна агресія Російської Федерації проти України, що розпочалася у 2014 році та набула масштабного характеру в лютому 2022 року, стала показовим прикладом ослаблення механізмів контролю, відповідальності та примусу у межах міжнародно-правової системи. Наприклад, кібератаки які спрямовані проти України, мають системний та координований характер, що свідчить про їх інтеграцію у загальну стратегію збройної агресії. Варто, звернути увагу, що український досвід засвідчує, що кібератаки можуть здійснюватися у тісному поєднанні з кінетичними воєнними діями, утворюючи єдиний комплекс операцій у межах широкомасштабного збройного конфлікту.

Одним із показових прикладів збройної кіберагресії проти України стала масштабна кібератака на державні реєстри, здійснена 19 грудня 2024 року. У результаті цієї атаки було тимчасово заблоковано роботу десятків державних інформаційних систем, зокрема реєстрів, що перебувають у віданні Міністерства юстиції України, а також порушено функціонування низки електронних сервісів, зокрема платформи «Дія». Незважаючи на відсутність підтвердженого витоку персональних даних, наслідки атаки мали значний вплив на стабільність державного управління та доступ громадян до базових адміністративних послуг. Відповідальність за кібератаку взяла на себе російська хакерська група XakNet Team, діяльність якої пов’язують із ГРУ рф [3].

З правової точки зору, така атака демонструє розмитість меж між кіберзлочинністю та воєнними діями, оскільки її наслідки зачіпають елементи цивільної інфраструктури, що за нормами міжнародного гуманітарного права підлягають особливому захисту. Таким чином, цей випадок може розглядатися як акт, що має ознаки порушення принципів розрізнення та пропорційності, закріплених у МГП. Згідно з аналітичним звітом Ради національної безпеки і оборони України, кібератака, здійснена у лютому 2024 року хакерським угрупованням Blackcat проти компанії Change Healthcare, виявила критичну вразливість цифрової інфраструктури медичного сектору Сполучених Штатів Америки [4]. Даний інцидент продемонстрував не лише технічну залежність системи охорони здоров’я від функціонування інформаційно-комунікаційних технологій, а й глибоку інтегрованість кіберпростору у процеси забезпечення національної безпеки.

Узагальнення наведених прикладів кібератак у межах сучасних гібридних конфліктів свідчить про суттєве ускладнення правозастосовчої практики у сфері міжнародного гуманітарного права. У цьому контексті наукова спільнота все активніше порушує питання про необхідність кодифікації норм, які б

спеціально регулювали поведінку держав і недержавних суб'єктів у кіберпросторі під час збройних конфліктів. Серед можливих напрямів розвитку варто запропонувати наступні пропозиції:

– розширити тлумачення чинних положень МГП шляхом включення до офіційних коментарів до Женевських конвенцій норм, що стосуються кібератак;

– розробрити додаткові протоколи до існуючих конвенцій, які містили визначення ключових термінів – кібератака, кібервійна, кібероперація – і закріплювали спеціальний режим захисту цивільного населення;

– укладення нової універсальної міжнародної угоди, яка б регулювала поведінку держав у кіберпросторі під час збройних конфліктів, передбачаючи дієві механізми верифікації, контролю та притягнення до відповідальності.

Отже, кібератаки як складова сучасних гібридних війн є одним із найскладніших викликів для системи міжнародного гуманітарного права. Вважаємо, що подальший розвиток МГП має передбачати формування окремого правового режиму, який би визначав межі допустимого використання кіберзасобів під час воєнних конфліктів та механізми притягнення до відповідальності за їх порушення. Кодифікація таких норм, зокрема шляхом розроблення додаткових протоколів до Женевських конвенцій або укладення нової міжнародної угоди, сприятиме підвищенню правової визначеності та забезпеченню реального захисту цивільного населення від наслідків кіберагресії. Водночас, ефективне правове реагування можливе лише за умови поєднання юридичних, технічних та інституційних механізмів контролю, що забезпечить адаптацію МГП до викликів цифрової епохи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Tallinn manual 2.0 on the international law applicable to cyber operations / general editor Michael N. Schmitt. Cambridge : Cambridge University Press, 2017. 598 p.

2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

3. Наймасштабніші кібератаки на Україну. *Слово і діло*, 24 березня 2025 р. URL: https://www.slovoidilo.ua/2025/03/24/infografika/bezpeka/najmasshtabnishi-kiberataky-ukrayinu

4. Рада національної безпеки і оборони України. Річний аналітичний огляд: ключові події, тенденції та виклики у сфері кібербезпеки у 2024 році. Київ : РНБО,2025. 32 с. URL: https://www.rnbo.gov.ua/files/2024/NATIONAL_CYBER_SCC/20250109/Year%20in%20review_ UKR_upd.pdf

Ключові слова: міжнародне гуманітарне право, гібридна війна, кібератака, кіберпростір, кібервійна, міжнародне право, Талліннський посібник, Женевські конвенції, принцип розрізнення, принцип пропорційності.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Федорова Тетяна.*

Лєшан Антоніна Геннадіївна
здобувачка вищої освіти 1 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

МІЖНАРОДНА РЕАКЦІЯ НА АКТ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ 24 ЛЮТОГО 2022 РОКУ

24 лютого 2022 року ознаменувало собою критичний момент у сучасній історії міжнародних відносин, коли рф ініціювала масштабне військове вторгнення на територію суверенної України [2]. Ранкові години цього дня були відзначені інтенсивними ракетними обстрілами ключових об'єктів української інфраструктури, включаючи аеропорти, військові бази та стратегічні об'єкти у різних регіонах країни. Керівництво рф офіційно оголосило про початок так званої «спеціальної військової операції», мотивуючи свої дії необхідністю «демілітаризації» та «денацифікації» України. У відповідь на ці події український уряд негайно ввів воєнний стан по всій території держави, мобілізував резервістів та закликав міжнародну спільноту до рішучих дій. Цей військовий конфлікт став найбільшим збройним протистоянням на європейському континенті від завершення Другої світової війни, що спричинило гуманітарну кризу та поставило під сумнів стабільність глобального безпекового порядку.

Реакція світової спільноти на початок військових дій виявилася швидкою та координованою, що засвідчило серйозність сприйняття цієї загрози міжнародному правопорядку. Організація Об'єднаних Націй негайно скликала надзвичайну спеціальну сесію Генеральної Асамблеї для обговорення ситуації навколо України. У березні 2022 року було прийнято резолюцію, яка отримала підтримку переважної більшості держав-членів ООН [6]. Документ однозначно засудив використання збройної сили проти України як пряме порушення фундаментальних норм Статуту Організації Об'єднаних Націй, зокрема принципу територіальної цілісності та суверенної рівності держав. Резолюція також містила заклик до негайного припинення військових дій та виведення всіх іноземних збройних формувань з території України [5]. Важливим аспектом цього документа стало визнання участі Республіки Білорусь у військових операціях, що дозволило використовувати її територію для нападу на сусідню державу.

Протягом наступних років міжнародна підтримка України залишалася послідовною, що підтверджувалося прийняттям низки додаткових резолюцій Генеральної Асамблеї ООН. У жовтні 2022 року було схвалено ще один важливий документ, який засудив спроби анексії українських територій та підтвердив непорушність міжнародно визнаних кордонів [2]. Цей крок міжнародної спільноти став відповіддю на проведені на окупованих територіях

так звані референдуми, результати яких не визнала абсолютна більшість держав світу. Лютий 2025 року ознаменувався прийняттям резолюції під назвою «Шлях до миру«, яка закликала до пошуку дипломатичних рішень конфлікту при повазі до суверенітету та територіальної цілісності України [1]. Ці послідовні кроки демонструють сталість позиції міжнародної спільноти щодо неприйнятності зміни кордонів силовим шляхом та необхідності дотримання базових принципів міжнародного права у двадцять першому столітті.

Європейський Союз як регіональна інтеграційна організація виявив виняткову єдність у протистоянні агресії та підтримці України. Вже у день початку військового вторгнення було скликано екстрене засідання Європейської Ради, на якому лідери держав-членів висловили рішуче засудження дій рф [9]. Європейський Союз підкреслив, що застосування військової сили для досягнення політичних цілей є абсолютно неприйнятним у сучасному світі, де всі суперечності мають вирішуватися виключно мирними засобами через діалог та дипломатичні переговори. Крім безпосередньої підтримки України, Європейська Рада також висловила солідарність з іншими державами регіону, які можуть відчувати загрозу своїй безпеці та суверенітету. Практичним втіленням цієї позиції став безпрецедентний пакет економічних санкцій проти рф, який охопив фінансовий сектор, енергетичну галузь, високотехнологічні виробництва та персональні обмеження щодо політичного керівництва країни-агресора [7].

Організація Північноатлантичного договору відіграла ключову роль у зміцненні безпеки євроатлантичного простору та наданні підтримки Україні в її праві на самооборону. Генеральний секретар Альянсу виступив з низкою заяв, в яких охарактеризував військове вторгнення як непровокований акт агресії проти мирної демократичної держави, що є близьким партнером НАТО [4]. Організація наголосила на тому, що підтримує право України на самооборону відповідно до Статуту ООН та готова надавати необхідну допомогу для реалізації цього права. Країни-члени НАТО започаткували масштабну програму військової допомоги Україні, яка включала постачання сучасних систем озброєння, підготовку українських військовослужбовців та обмін розвідувальною інформацією [3]. Водночас Альянс зосередився на зміцненні своїх східних кордонів, збільшивши військову присутність у країнах Балтії, Польщі, Румунії та інших державах-членах, що межують з рф чи знаходяться у географічній близькості до зони конфлікту.

Група семи провідних демократичних економік світу також відреагувала на кризову ситуацію, продемонструвавши політичну єдність та готовність до скоординованих дій. Вже у день початку військових дій лідери країн G7 опублікували спільну заяву, в якій категорично засудили вторгнення та закликали до негайного припинення бойових дій [8]. Ця група держав відіграла провідну роль у формуванні міжнародної коаліції на підтримку України та координації економічного тиску на країну-агресора. Організація з безпеки і співробітництва в Європі, незважаючи на те що рф є її членом, також висловила стурбованість ситуацією. Парламентська асамблея ОБСЄ охарактеризувала військову операцію як невиправдану та таку, що становить грубе порушення

міжнародних зобов'язань, взятих державами-учасницями цієї організації. Це рішення було особливо символічним, оскільки ОБСЄ була створена у період холодної війни як платформа для діалогу між Заходом та Східним блоком і традиційно орієнтувалася на пошук консенсусних рішень у питаннях безпеки.

Міжнародна підтримка України виходила за межі політичних заяв та засуджень, матеріалізуючись у конкретних формах допомоги. Україна звернулася до Міжнародного суду ООН з позовом, в якому стверджувала про неправомірне використання рф Конвенції про геноцид як виправдання для військового вторгнення [10]. Судові розгляди у Гаазі стали важливим елементом міжнародно-правового протистояння агресії, хоча їхні результати потребуватимуть значного часу для остаточного формулювання. Економічні санкції, запроваджені коаліцією західних держав, охопили практично всі сектори російської економіки та стали найбільш масштабними обмежувальними заходами в історії сучасних міжнародних відносин. Фінансова допомога Україні надходила від міжнародних фінансових інституцій, включаючи Міжнародний валютний фонд, Світовий банк та регіональні банки розвитку, що дозволило українському уряду підтримувати функціонування державних інституцій та забезпечувати соціальні виплати населенню в умовах війни. Гуманітарна криза, спричинена військовими діями, викликала широкомасштабну міжнародну допомогу біженцям та внутрішньо переміщеним особам.

Військове вторгнення 24 лютого 2022 року мало глибокі наслідки для глобальної архітектури безпеки, поставивши під сумнів ефективність існуючих механізмів підтримання міжнародного миру. Система колективної безпеки, закладена після Другої світової війни, виявила свої структурні обмеження у ситуації, коли одна з постійних членів Ради Безпеки ООН стає стороною міжнародного конфлікту. Право вето, яким володіють 5 постійних членів Ради Безпеки, унеможливило прийняття обов'язкових рішень щодо припинення агресії через міжнародний орган, відповідальний за підтримання миру та безпеки. Це викликало дискусії про необхідність реформування ООН та пошуку альтернативних механізмів забезпечення міжнародної безпеки. Конфлікт також продемонстрував важливість регіональних організацій та коаліцій держав, які можуть діяти більш оперативно та ефективно у відповідь на кризові ситуації.

Європейська система безпеки, яка формувалася протягом десятиліть після закінчення холодної війни, зазнала фундаментального потрясіння внаслідок подій 2022 року [9]. Концепція кооперативної безпеки, що базувалася на принципах взаємної довіри, прозорості та співробітництва між усіма європейськими державами, виявилася нежиттєздатною в умовах, коли одна з провідних держав регіону обирає шлях військової експансії. Гельсінський заключний акт 1975 року, який встановив основоположні принципи відносин між державами Європи, включаючи непорушність кордонів та мирне вирішення суперечок, було грубо порушено. Це змусило європейські держави переглянути свої підходи до оборонної політики, збільшити військові витрати та зміцнити співпрацю у сфері безпеки. Багато країн, які традиційно дотримувалися нейтрального статусу або уникали участі у військових альянсах,

почали переосмислювати свої позиції у світлі нових безпекових реалій континенту.

Акт збройної агресії 24 лютого 2022 року став переломним моментом у сучасній історії, який не лише загрожує існуванню незалежної України, але й кидає виклик фундаментальним принципам міжнародного правопорядку, що формувався після найбільш руйнівних конфліктів XX століття. Відповідь міжнародної спільноти, представлена резолюціями Організації Об'єднаних Націй, координованими діями Європейського Союзу, підтримкою з боку НАТО та інших регіональних організацій, засвідчила широкий консенсус щодо неприйнятності використання військової сили для досягнення політичних цілей. Економічні санкції безпрецедентного масштабу, масштабна військова та фінансова допомога Україні, судові процедури на міжнародному рівні демонструють готовність демократичних держав захищати базові норми міжнародного права. Водночас цей конфлікт виявив серйозні недоліки існуючої системи колективної безпеки та поставив на порядок денний питання про необхідність її модернізації для забезпечення ефективного реагування на сучасні загрози [6].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. UN General Assembly Resolution ES-11/8. URL: https://docs.un.org/en/A/RES/ES-11/8 (дата звернення: 11.10.2025).
2. A Brutal Examination. URL: https://www.tandfonline.com (дата звернення: 12.10.2025).
3. НАТО: Відносини з Україною. URL: https://www.nato.int (дата звернення: 11.10.2025).
4. НАТО: Відповідь НАТО на вторгнення Росії в Україну. URL: https://www.nato.int (дата звернення: 11.10.2025).
5. ООН: ГА переважною більшістю голосів ухвалила резолюцію, яка вимагає від рф негайно припинити незаконне застосування сили в Україні та вивести всі війська. URL: https://press.un.org (дата звернення: 11.10.2025).
6. ООН: Резолюція Генасамблеї вимагає припинити наступ Росії в Україні. URL: https://news.un.org (дата звернення: 11.10.2025).
7. Рада Європейського союзу: EU response to Russia's invasion of Ukraine. Consilium. URL: https://www.consilium.europa.eu (дата звернення: 11.10.2025).
8. Рада Європейського союзу: G7 Leaders' Statement on the invasion of Ukraine by armed forces of the Russian Federation. Consilium. URL: https://www.consilium.europa.eu (дата звернення: 11.10.2025).
9. Рада Європейського союзу: Special meeting of the European Council. Consilium. URL: https://www.consilium.europa.eu (дата звернення: 12.10.2025).
10. Britannica: 2022 Russian invasion of Ukraine. URL: https://www.britannica.com (дата звернення: 11.10.2025).

Ключові слова: збройна агресія, Україна, рф, міжнародне право, Організація Об'єднаних Націй, територіальна цілісність, санкції, Європейський Союз, НАТО, міжнародна безпека.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Канєнберг-Сандул Оксана.*

Ніколаєва Віолетта Олегівна
здобувачка вищої освіти 1 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЖЕРТВ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Збройні конфлікти завжди супроводжуються масштабними порушеннями прав людини та гуманітарними катастрофами. Жертвами таких конфліктів стають не лише комбатанти, але й цивільне населення, яке потерпає від насильства, переміщення, втрати майна та інших форм страждань. З огляду на це, міжнародне співтовариство протягом останніх століть розробило комплексну систему правових механізмів, спрямованих на захист прав осіб, які постраждали внаслідок збройних конфліктів. Ці механізми базуються на нормах міжнародного гуманітарного права, міжнародного права прав людини та міжнародного кримінального права, формуючи багаторівневу систему захисту, що включає як превентивні заходи, так і механізми притягнення до відповідальності за порушення.

Основою міжнародно-правового захисту жертв збройних конфліктів є міжнародне гуманітарне право, яке встановлює правила ведення війни та захисту осіб, які не беруть або перестали брати участь у бойових діях. Фундаментом цієї галузі права є Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них 1977 і 2005 років [4].

Женевські конвенції визначають правовий статус поранених і хворих комбатантів, військовополонених, а також цивільного населення на окупованих територіях. Четверта Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни встановлює заборону на напади на цивільних осіб, катування, депортацію та інші форми жорстокого поводження. Додатковий протокол I 1977 року розширює захист цивільного населення, забороняючи неселективні атаки та напади на об’єкти, необхідні для виживання цивільного населення. Ці документи створюють юридичну основу для захисту найбільш вразливих категорій населення під час збройних конфліктів і встановлюють зобов’язання держав щодо забезпечення їх дотримання.

Важливим елементом системи захисту є діяльність Міжнародного Комітету Червоного Хреста (МКЧХ), який відіграє унікальну роль у моніторингу дотримання міжнародного гуманітарного права та наданні гуманітарної допомоги жертвам конфліктів. МКЧХ має мандат на відвідування військовополонених, надання медичної допомоги, пошук зниклих осіб та відновлення сімейних зв’язків. Організація також проводить конфіденційний діалог з державами щодо можливих порушень гуманітарного права, що дозволяє вирішувати проблеми без публічного тиску. Крім того, МКЧХ активно займається поширенням знань про міжнародне гуманітарне право серед

військовослужбовців, урядовців та громадськості, що сприяє превенції порушень [4].

Не менш важливим елементом є захист за допомогою міжнародних судів. Міжнародні судові механізми відіграють ключову роль у притягненні до відповідальності осіб, винних у серйозних порушеннях міжнародного гуманітарного права. Міжнародний кримінальний суд (МКС), створений на основі Римського статуту 1998 року, має юрисдикцію щодо таких злочинів, як геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії [5].

МКС розглядає справи лише тоді, коли національні судові системи не можуть або не бажають здійснювати ефективне переслідування злочинців, що відповідає принципу комплементарності. Попри обмеження, пов'язані з відсутністю універсальної юрисдикції та неучастю деяких великих держав у Римському статуті, МКС залишається важливим інструментом боротьби з безкарністю за найтяжчі міжнародні злочини.

Окрім постійного МКС, міжнародне співтовариство створювало спеціальні трибунали для розслідування злочинів у конкретних конфліктах. Міжнародний трибунал по колишній Югославії та Міжнародний трибунал по Руанді встановили важливі прецеденти в розвитку міжнародного кримінального права, зокрема щодо визначення зґвалтування як воєнного злочину та злочину проти людяності. Ці трибунали продемонстрували можливість притягнення до відповідальності навіть високопоставлених політичних та військових лідерів. Досвід їх роботи став основою для створення МКС та інших гібридних судів, таких як Спеціальний суд по Сьєрра-Леоне та Надзвичайна палата судів Камбоджі [5].

Важливу роль у захисті жертв збройних конфліктів відіграють універсальні механізми захисту прав людини, зокрема Рада Безпеки ООН, Рада з прав людини ООН та Верховний комісар ООН з прав людини [1].

Рада Безпеки має повноваження вживати заходів у відповідь на загрози міжнародному миру та безпеці, включаючи введення санкцій, створення миротворчих місій та передачу ситуацій до МКС. Рада з прав людини може створювати спеціальні слідчі комісії та місії з встановлення фактів для документування порушень прав людини та міжнародного гуманітарного права. Верховний комісар здійснює моніторинг ситуації в зонах конфліктів і надає технічну допомогу державам [2].

Регіональні системи захисту прав людини додають додатковий рівень захисту жертв збройних конфліктів. Європейський суд з прав людини розглядає скарги на порушення Конвенції про захист прав людини, включаючи порушення, скоєні під час збройних конфліктів. Суд розробив важливу практику щодо застосування Конвенції в умовах війни, встановивши, що держави зобов'язані захищати права людини навіть під час військових операцій. Міжамериканська та Африканська системи прав людини також розглядають справи, пов'язані зі збройними конфліктами, забезпечуючи доступ до правосуддя для жертв у різних регіонах світу [6].

Важливим аспектом захисту прав жертв є механізми компенсації та репарацій. Міжнародне право визнає право жертв серйозних порушень на

адекватну компенсацію, що включає матеріальні, моральні та колективні форми репарацій. Міжнародний кримінальний суд створив Трастовий фонд для жертв, який надає матеріальну та психологічну підтримку постраждалим.

Водночас реалізація права на компенсацію часто ускладнюється відсутністю виконання зобов'язань з боку держав або осіб [5].

Незважаючи на існування розгалуженої системи міжнародних механізмів захисту, їх ефективність обмежується низкою факторів, зокрема політичною волею держав, правом вето в Раді Безпеки та відсутністю механізмів примусового виконання. Також доступ жертв до міжнародних органів ускладнюється через складність процедур, відсутність правової допомоги та небезпеку для свідків у зонах конфліктів [3].

Сучасні збройні конфлікти створюють нові виклики – конфлікти неміжнародного характеру , участь недержавних збройних груп, кібератаки та гібридні війни. Це потребує оновлення норм міжнародного гуманітарного права та розробки нових підходів до визначення відповідальності [7].

Підсумовуючи вище викладене, можна стверджувати, що міжнародне співтовариство створило значну систему механізмів захисту прав жертв збройних конфліктів, яка включає нормативну базу міжнародного гуманітарного права, судові органи, гуманітарні структури та моніторингові механізми, однак ефективність цих механізмів залежить від політичної волі, ресурсів та адаптації до нових форм конфліктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. About the international human rights mechanisms. URL : About the international human rights mechanisms (дата звернення: 15.10.2025).
2. European Court of Human Rights Cour européenne des droits de l'homme URL : ECHR - Homepage of the European Court of Human Rights - ECHR - ECHR / CEDH (дата звернення: 15.10.2025).
3. GENEVA ACADEMY. URL : Research - The Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights (дата звернення: 15.10.2025).
4. Rome Statute of the International Criminal Court. URL : Rome Statute of the International Criminal Court (дата звернення: 14.10.2025).
5. Sovereignty in All but Name: Israel's Quickening Annexation of the West Bank. URL: International Crisis Group (дата звернення: 15.10.2025).
6. The Foundation of International Human Rights Law. URL : The Foundation of International Human Rights Law | United Nations (дата звернення: 14.10.2025).
7. The Geneva Conventions and their Commentaries. URL : The Geneva Conventions and their Commentaries | ICRC (дата звернення: 15.10.2025).

Ключові слова: збройний конфлікт, права людини, жертви (конфлікту), міжнародний кримінальний суд (МКС), женевські конвенції,міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ), Рада Безпеки ООН.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Канєнберг-Сандул Оксана.*

Овчіннікова Валерія Олексіївна
здобувачка вищої освіти 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

УЧАСТЬ ДІТЕЙ У ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ: МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА

Участь дітей у збройних конфліктах є одним із найбільш кричущих питань та порушень в міжнародному праві. В деяких регіонах світу дане явище набуло системного характеру, що вимагає ретельної уваги до подібних явищ та аналізу міжнародних механізмів, що спрямовані на захист постраждалих та забезпечення гуманітарної допомоги.

У сучасному світі кількість дітей-солдатів оцінюється від 200 000 до 500 000. Вкрай рідко вербують заможніших дітей з міських районів. Більшість дітей-солдатів походять з бідних та маргіналізованих верств суспільства або з самих зон конфлікту. Фактично вони є «дітьми-працівниками», які працюють у жахливих умовах [8].

Особливої актуальності це питання набуває у зв'язку з триваючими конфліктами в Африці (особливо в Сьєрра-Леоні), а також у наслідок збройної агресії рф проти України, яка спричинила феноменальну кількість порушень прав дітей (переміщення дітей, викрадення та використання в воєнних ціллях). Таким чином, актуальність теми зумовлена трагічними наслідками та масштабами явища.

Доповідь має на меті проаналізувати міжнародно-правові засади регулювання питання щодо участі дітей у збройних конфліктах та ознайомлення із всесвітньо відомими міжнародними практиками у цій сфері.

Слід почати з правового визначення поняття «дитина» для подальшого аналізу теми. Стаття 1 Конвенції ООН про права дитини визначає , що дитиною є кожна людська істота до досягнення нею 18-річного віку, якщо за законом, застосований до даної особи, вона не досягла повноліття раніше [2]. Щодо українського законодавства, то за Сімейним Кодексом України (ст.6) дітей поділяють на повнолітніх (до 14 років) та неповнолітніх (від 14 до 18 років). Закон України «Про охорону дитинства» в ст. 1 містить визначення: Дитина – особа віком до 18 років, якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше.

Ця єдність у визначенні віку дозволяє Україні ефективно імплементувати міжнародні норми, зокрема ті, що стосуються захисту дітей в умовах збройних конфліктів, закріпленого в багатьох міжнародних правових документах. Провідним універсальним договором у сфері захисту прав дитини є Конвенція про права дитини (1989р.). Частина 2 стаття 3 Конвенції зазначає що держави-учасниці зобов'язуються забезпечити дитині такий захист і піклування, які необхідні для її благополуччя. Стаття 38 Конвенції акцентує увагу на тому, що держави повинні вживати усіх можливих заходів для забезпечення того, щоб особи, які не досягли 15-річного віку, не брали безпосередньої участі у воєнних

діях, а також держави повинні поважати норми міжнародного гуманітарного права та дотримуватися їх по відношенню і до дітей [2]. Тобто, Конвенція підкреслює необхідність забезпечення захисту та догляду для дітей, які постраждали від війни.

Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах (2000 р.) вважає однією зі свої цілей сприяння ефективному здійсненню прав дітей та їх захисту від участі у збройних конфліктах. В ст. 2 держави-учасниці забезпечують, щоб особи, які не досягли 18-річного віку, не підлягали обов'язковому призову до їхніх збройних сил [3].

Важливе значення мають також норми міжнародного гуманітарного права, зокрема Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи 1977 року (наприклад: Конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року, Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів). Вони передбачають спеціальний захист дітей як цивільних осіб, забороняють їхню участь у воєнних діях та встановлюють обов'язок держав забезпечувати гуманітарну допомогу, евакуацію та медичне обслуговування для дітей під час конфліктів. Перший Додатковий протокол прямо забороняє залучати до бойових дій осіб, молодших 15 років, а також визначає, що діти мають отримувати освіту навіть під час війни [1].

Відповідно до ч. 2 ст. 8 Статуту Міжнародного кримінального суду, призов та військову службу чи мобілізацію дітей, які не досягли 15- річного віку, або з їх активне використання у бойових діях у межах як міжнародних, так і неміжнародних збройних конфліктів визнаний військовим злочином [4].

Трагічним прикладом участі дітей у збройних конфліктах є конфлікт в західноафриканьскій країні – Сьєрра-Леоні. Країна стала місцем скоєння численних злочинів проти людяності та воєнних злочинів – убивств, зґвалтувань, катувань і примусових вербувань. Конфлікт забрав життя понад 120 тисяч осіб, а близько двох мільйонів були змушені залишити свої домівки. Особливо поширеними злочинами стали насильство на сексуальній і гендерній основі, масові вбивства, ампутації та залучення дітей до бойових дій. Ці події спричинили необхідність міжнародного втручання та створення спеціального судового органу для притягнення винних до відповідальності. 4 квітня 2002 року було підписано Угоду між ООН та урядом Сьєрра-Леоне, яка передбачала створення Спеціального суду для розгляду злочинів, скоєних під час війни в період із 1996 по 2002 рік [6]. Суд отримав юрисдикцію над найтяжчими міжнародними злочинами – воєнними злочинами, злочинами проти людяності та серйозними порушеннями міжнародного гуманітарного права [8]. В Статуті Спеціального суду стаття 4 містить пункт «с», в якому зазначено, що заклик або зарахування дітей, які не досягли 15-річного віку, збройні сили або групи або їх використання для активної участі в військових діях є тяжким порушенням міжнародного гуманітарного права [10].

Неоднозначною фігурою є Тутеро Кавассо, який був засновником і лідером Союзу мельсурських патріотів (СМП) та його військового крила

«Патріотичні сили визволення Мельсурії» (ПСВМ). Він відігравав ключову роль у збройному конфлікті проти Мальсурської Народної армії, зокрема після захоплення влади в Імапі у вересні 2002 року. Він активно підтримував та заохочував політику вербування дітей, публічно закликаючи їх вступати до армії. Діти віком до 15 років, як добровільно, так і примусово, вербувалися, проходили сувору військову підготовку в таборах (як-от у Зузу, Зейку, Зубваглу) та зазнавали жорстоких покарань. Кавассо особисто використовував дітей-солдатів як охоронців та формував спеціальні дитячі загони, зокрема «загін Кустаго», що свідчить про його безпосередню причетність до використання дітей у бойових діях та інших військових цілях [5, с.114].

Наступним тяжким прикладом участі дітей у збройних конфліктах в історії українського народу буде збройна агресія росії проти України. Рф вчинила низку міжнародних злочинів, серед яких знищення медичних закладів, культурної спадщини, напади на цивільне населення, тортури військовополонених, насильство та викрадення українських дітей. Інформації щодо кількості депортованих дітей до країни-агресора важко встановити, адже кожне джерело містить свої цифри (від 19 500 до 700 000 дітей було викрадено з території України) [8].

Росія депортувала українських дітей віком від кількох місяців до 17 років, які мають або не мають батьків чи законних опікунів, а також тих, хто перебував під державною опікою. Російська влада виправдовує депортацію низкою приводів: евакуація, медична допомога, культурний обмін, чи поїздки до літніх або військово-патріотичних таборів. Дітей переміщують до закладів у росії, на окупованих територіях України або до Білорусі [9].

Основною метою цих переміщень є викорінення української ідентичності шляхом русифікації та мілітаризації. Дітей примушують використовувати російську мову, співати російський гімн, брати участь у військових заходах та навчатися поводитися зі зброєю. Діти, які повернулися, часто мають ознаки психологічного та фізичного насильства, проявляючи травми, як-от беззаперечне підкорення та страх вживати українську мову.

Таким чином, дитина-солдат є жахливим явищем в міжнародно-правовій практиці, яке треба викорінювати. Також депортація та залучення дітей до збройних конфліктів має негативні соціальні наслідки, оскільки залучення до війн/агресій населення в ранньому віці в зоні військово-політичного конфлікту призводить до фізичних вад, погіршенню психологічного здоров’я та моральної неврівноваженості [7].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конвенція про захист цивільного населення під час війни: Конвенція Орг. Об’єдн. Націй від 12.08.1949 : станом на 23 лют. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 14.10.2025).

2. Конвенція про права дитини : Конвенція Орг. Об’єдн. Націй від 20.11.1989 : станом на 16 листоп. 2023 р.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 14.10.2025).

3. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах: Протокол Орг. Об'єдн. Націй від 01.01.2000 : станом на 23 черв. 2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795#Text (дата звернення: 14.10.2025).

4. Статут Спеціального суду з Сьєрра-Леоне : Статут від 14.08.2000. URL: https://www.un.org/ru/documents/bylaws/charter_sierra.pdf (дата звернення: 15.10.2025).

5. Грушко М. В. Міжнародне гуманітарне право : навчально-методичний посібник / М. В. Грушко, В. В. Музика, Т. С. Федорова, В. В. Владишевська / за ред. завідувача кафедри міжнародного та європейського права, професора О. В. Бігняка. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 136 с.

6. Задніпровська О. Ю. Залучення дітей до участі у збройних конфліктах: кримінально-правовий і кримінологічний аспекти. *Університетські кримінально-правові та кримінологічні читання.* : матеріали наук. конф., м. Харків. Харків, 2017. С. 59-61. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/16_06_2017/pdf/14.pdf (дата звернення: 15.10.2025).

7. Мазур Ю. Залучення дітей до участі у збройних конфліктах. *Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану* : матеріали наук. конф., м. Одеса, 9 груд. 2022 р. Одесса, 2022. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7a94d2e5-4dc8-4427-8dfd-48046ea5fdaa/content (дата звернення: 15.10.2025).

8. Одебрінк К. Викрадення та депортація українських дітей Росією. *OSCEPA*. URL: https://www.oscepa.org/en/documents/annual-sessions/2025-porto/reports-and-speeches-12/5295-russian-abductions-and-deportations-of-ukrainian-children-by-carina-oedebrink-ukr-1/file (дата звернення: 15.10.2025).

9. Реньов Є. Актуальні питання міжнародно-правового захисту прав дитини під час збройних конфліктів. м. Харків. Харків, 2025. С. 396–397. URL: http://lsej.org.ua/2_2025/95.pdf (дата звернення: 15.10.2025).

10. Спеціальний суд щодо Сьєрра-Леоне: досвід відновлення справедливості шляхом міжнародного судочинства .: Ресурсний центр ГУРТ. .: *Ресурсний центр ГУРТ*. URL: https://gurt.org.ua/news/informator/94092/ (дата звернення: 14.10.2025).

Ключові слова: збройний конфлікт, діти, дитина, міжнародна практика, міжнародне гуманітарне право, депортація українських дітей, конфлікт.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Грушко Мальвіна.*

Поповська Катерина Дмитрівна
здобувачка вищої освіти 1 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВ ЗА ПОРУШЕННЯ РЕЖИМІВ ЕКСПОРТНОГО КОНТРОЛЮ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

У сучасних умовах збройних конфліктів міжнародна безпека значною мірою залежить від ефективного дотримання режимів експортного контролю. Діяльність держав у сфері постачання зброї, товарів подвійного призначення та технологій має регулюватися суворими міжнародними нормами, оскільки порушення цих режимів створює загрозу для міжнародної стабільності і може призводити до ескалації конфліктів. Забезпечення балансу між необхідністю оборонного забезпечення та дотриманням міжнародних обмежень є складним завданням, яке вимагає узгодження національних і міжнародних підходів.

Сучасна система експортного контролю побудована на багатосторонніх домовленостях, серед яких провідне місце займає Вассенаарська домовленість 1996 року, що встановлює стандарти для контролю за товарами подвійного призначення та озброєнням. Вона передбачає обмін інформацією між державами, встановлення списків контрольованих товарів і технологій, а також координацію дій для запобігання незаконному переміщенню стратегічних ресурсів [2]. У контексті збройного конфлікту дотримання цих режимів набуває особливої ваги, оскільки порушення можуть призвести до серйозних наслідків на регіональному та глобальному рівнях.

Міжнародно-правова відповідальність держав за порушення режимів експортного контролю визначається, зокрема, Проєктом статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння Комісії міжнародного права ООН 2001 року. Цей документ закріплює принцип, що держава несе відповідальність за дії чи бездіяльність, які порушують її міжнародні зобов’язання, навіть якщо внутрішні закони чи політичні мотиви держави виправдовують такі дії [3]. У випадку порушення експортного контролю це означає, що держава відповідає як за прямі, так і за непрямі дії своїх органів та посадових осіб, якщо їхні дії сприяли міжнародно-протиправному результату.

Одним із ключових аспектів є персональна відповідальність посадових осіб, які ухвалюють рішення щодо експорту товарів і технологій. Сучасна доктрина міжнародного права визнає, що посадові особи можуть нести відповідальність як за умисні дії, так і за недбалі рішення, що призводять до порушення міжнародних зобов’язань. У контексті збройного конфлікту та санкційних режимів особлива увага приділяється тому, чи можна було передбачити негативні наслідки їхніх рішень і чи мали вони можливість уникнути порушень [4].

Порушення режимів експортного контролю набуває різноманітних форм: незаконний експорт зброї чи товарів подвійного призначення, обходження міжнародних санкційних режимів, сприяння переміщенню технологій, які можуть бути використані для військових цілей. Такі дії не лише порушують міжнародне право, а й підривають довіру до міжнародних інститутів, ускладнюють співпрацю між державами та створюють додаткові ризики для цивільного населення у зонах конфлікту. У цьому контексті стає очевидним, що ефективне функціонування системи контролю потребує чітких критеріїв визначення «суттєвої участі» держави та посадових осіб у порушенні режимів контролю.

Водночас важливим є питання взаємодії міжнародного гуманітарного права та режимів експортного контролю у період збройних конфліктів. Хоча ці системи мають різну природу – перша спрямована на захист цивільного населення, а друга на обмеження передачі товарів і технологій, – на практиці вони тісно переплітаються. Порушення державою експортних обмежень, наприклад щодо постачання озброєнь у зону конфлікту, може спричинити не лише міжнародно-правову відповідальність, а й загострення гуманітарної ситуації. Саме тому сучасна практика міжнародних судових інституцій схиляється до розгляду таких дій як комплексних порушень міжнародного права, які одночасно зачіпають і безпекові, і гуманітарні аспекти [3; 4].

Практика міжнародних судових органів демонструє конкретні приклади притягнення держав і посадових осіб до відповідальності. Наприклад, у справі Nicaragua v. United States (1986) Міжнародний Суд підтвердив, що підтримка збройних формувань у іншій державі, навіть за непрямого фінансування або постачання ресурсів, тягне за собою міжнародно-правову відповідальність [4]. Аналогічно, справа Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro (2007) показала, що незаконне постачання озброєнь державою під час конфлікту може стати підставою для притягнення її до відповідальності [4]. Ці кейси підкреслюють принцип, що дотримання режимів експортного контролю є обов’язковим незалежно від внутрішньодержавних політичних аргументів.

Європейський Союз також розвиває практику контролю за дотриманням міжнародних режимів. Суд ЄС неодноразово наголошував, що держави-члени зобов’язані забезпечувати належний контроль за виконанням санкційних рішень та експортних обмежень. Відсутність належного нагляду за приватними компаніями, що здійснюють експортні операції, розглядається як недбалість, яка може призвести до міжнародної відповідальності. Таким чином, національні механізми контролю повинні бути гармонізовані з міжнародними стандартами [6].

Особливе значення має питання співвідношення державної та персональної відповідальності. Відповідальність держави та її посадових осіб взаємопов’язана: ефективна персональна відповідальність стимулює виконання державних обов’язків і підвищує рівень відповідальності на всіх щаблях прийняття рішень. Крім того, індивідуальна відповідальність є важливим фактором для запобігання повторним порушенням і гарантує, що порушення режимів контролю не залишаться без наслідків.

Подальші дослідження у цій сфері мають бути спрямовані на розробку детальних критеріїв оцінки дій держав і посадових осіб, визначення поняття «суттєва участь» та вдосконалення національного законодавства у сфері експортного контролю. Також важливим напрямом є зміцнення ролі міжнародних судових органів та підвищення прозорості у взаємодії між державами та приватними суб'єктами економічної діяльності.

Підсумовуючи вище викладене, можна зазначити, що міжнародно-правова відповідальність держав за порушення режимів експортного контролю під час збройного конфлікту залишається надзвичайно актуальною проблемою сучасного міжнародного права. Забезпечення ефективного контролю, притягнення держав і посадових осіб до відповідальності, а також гармонізація національних і міжнародних механізмів є ключовими елементами підтримання миру і стабільності у глобальному масштабі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Грушко О.М. Міжнародне гуманітарне право: навчально-методичний посібник. Одеса: Фенікс, 2021.

2. Wassenaar Arrangement on Export Controls for Conventional Arms and Dual-Use Goods and Technologies. Vienna, 1996. URL: https://www.wassenaar.org (дата звернення: 14.10.2025).

3. International Law Commission. Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts. United Nations, 2001. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf (дата звернення: 14.10.2025).

4. ICJ. Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Judgment of 27 June 1986; Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro, 2007. URL: https://www.icj-cij.org (дата звернення: 14.10.2025).

5. Crawford J. State Responsibility: The General Part. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. URL: https://doi.org/10.1017/CBO9781139033060 (дата звернення: 14.10.2025).

6. Court of Justice of the European Union (CJEU). Case C-72/15 Rosneft Oil Company OJSC v. HM Treasury and Others, Judgment of 28 March 2017. URL: https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=188749 (дата звернення: 14.10.2025).

Ключові слова: міжнародне право, експортний контроль, збройний конфлікт, міжнародно-правова відповідальність, персональна відповідальність, товари подвійного призначення, міжнародні судові органи, санкції.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Канєнберг-Сандул Оксана.*

Разумій Карина Володимирівна
здобувачка вищої освіти 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРИВАТНІ ВІЙСЬКОВІ КОМПАНІЇ:ПРАВОВИЙ СТАТУС ТА РИЗИКИ В СУЧАСНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ

У сучасних збройних конфліктах дедалі частіше беруть участь не лише державні військові формування, а й приватні військові компанії (ПВК), які виконують різноманітні завдання – від охорони стратегічних об'єктів та логістики до безпосередньої участі у бойових діях. Зростання їх ролі у конфліктах на Близькому Сході, в Африці та в Україні робить дослідження їх діяльності особливо актуальним.

Одним із головних викликів є правовий статус ПВК. Міжнародне право та більшість національних законодавств не дають чіткого визначення їхніх прав і обов'язків, що створює правовий вакуум і невизначеність відповідальності за порушення прав людини чи військові злочини.

Діяльність ПВК становить ризик для безпеки, оскільки підриває державний контроль над силовими структурами, сприяє непрозорості та ескалації конфліктів. Також на їх залучення часто впливають політичні й економічні інтереси, що породжує конфлікти інтересів.

Приватні військові компанії (ПВК) – це приватні юридичні особи, діяльність яких охоплює широкий спектр послуг у сфері безпеки та військової підтримки. До їхніх завдань належать безпосередня участь у військових операціях, охорона об'єктів і персоналу, логістичне забезпечення, а також навчання і підготовка персоналу державних органів, міжнародних організацій або приватних структур. У більшості випадків ПВК працюють на комерційній основі, укладаючи контракти з різними замовниками [2].

Важливим є те, що працівники ПВК юридично не є найманцями у традиційному розумінні цього терміну. Вони діють відповідно до контрактів і виконують завдання від імені держав, міжнародних організацій чи приватних компаній. Це дає можливість офіційно залучати ПВК до виконання різноманітних завдань без прямого включення у державні збройні сили.

Проте правовий статус ПВК у міжнародному праві досі залишається невизначеним і знаходиться у своєрідній «сірій зоні«. Існують певні міжнародні норми, що частково регулюють діяльність таких компаній, зокрема щодо участі у збройних конфліктах та дотримання прав людини, але єдиної обов'язкової міжнародної угоди, яка б комплексно врегульовувала діяльність ПВК, наразі не існує (Женевські конвенції 1949 р. та Додаткові протоколи 1997 р.; Конвенція ООН проти найманства; Монтеррейський документ 2008р.) [3].

На національному рівні підхід до регулювання діяльності ПВК суттєво відрізняється. Деякі країни, наприклад, Південно-Африканська Республіка, розробили спеціальні закони, що чітко визначають правила функціонування ПВК (Regulation of Foreign Military Assistance Act, 1998 ; Private Security

Industry Regulation Act, 2001;Prohibition of Mercenary Activities and Regulation of Certain Activities in Country of Armed Conflict Act, 2006). Такі нормативні акти регламентують структуру компаній, вимоги до кваліфікації та підготовки працівників, а також встановлюють екстериторіальну юрисдикцію судів для контролю та притягнення до відповідальності у разі порушень [5].

Таким чином, ПВК є сучасним феноменом у сфері безпеки та оборони, який поєднує комерційну діяльність з військовими функціями, проте залишається у правовій «сірій зоні«, що створює як можливості для легальної діяльності, так і ризики порушень міжнародного права.

Однією з фундаментальних проблем правового регулювання приватних військових компаній (ПВК) є питання їхньої відповідальності за дії, що можуть порушувати національне або міжнародне право. Зокрема, держави, які залучають ПВК, несуть юридичну відповідальність за їхні дії у випадках, коли компанії діють під прямим контролем державних органів або виконують завдання за інструкціями держави. Це означає, що у разі порушення ПВК норм міжнародного гуманітарного права або прав людини, держава-замовник зобов'язана забезпечити проведення розслідування, притягнення винних осіб до відповідальності та загалом здійснювати контроль за діяльністю ПВК [6].

Подібно до цього, Грушко зазначає, що держави несуть міжнародну відповідальність за порушення прав військовополонених, навіть якщо такі порушення здійснюються окремими військовими чи підрозділами. За аналогією, держави, які залучають ПВК, повинні нести відповідальність за дії своїх підрядників, коли ті діють під їхнім контролем або за їхніми наказами. Інакше виникає «зміщення відповідальності», що суперечить принципам міжнародного гуманітарного права [1].

Водночас у практичній діяльності держав часто виникають складнощі з притягненням до відповідальності. Іноді держави намагаються уникнути юридичних наслідків, «відхрещуючись» від дій приватних військових компаній, навіть якщо ті діяли на користь або в інтересах держави. Такий підхід створює пробіли у системі міжнародної та національної відповідальності, підриває верховенство права та ускладнює захист прав цивільного населення у зонах конфліктів.

Таким чином, проблема відповідальності ПВК залишається однією з ключових у сфері регулювання приватної військової діяльності. Вона вимагає чіткого визначення механізмів контролю, прозорості дій компаній і забезпечення того, щоб держави не уникали юридичних зобов'язань у разі порушень міжнародного гуманітарного права або прав людини [5].

Залучення приватних військових компаній у сучасних збройних конфліктах супроводжується різноманітними ризиками, що стосуються як правового регулювання, так і безпосередньої безпеки.

Згадуючи про відсутність прозорого контролю та правової невизначеності , статус ПВК у міжнародному праві досі недостатньо врегульований. Це ускладнює притягнення компаній або їхніх працівників до відповідальності у разі порушення прав людини чи вчинення воєнних злочинів. Така «сіра зона»

створює ризики безкарності та послаблює ефективність міжнародного гуманітарного права [5].

На відміну від регулярних збройних формувань, ПВК не завжди підпорядковуються чіткій системі державного контролю. Це ускладнює нагляд та координацію дій, особливо у бойових операціях, і може призводити до конфліктів із військовими формуваннями держави [3].

Діяльність ПВК зазвичай визначається умовами контракту. Це дає можливість обходити деякі міжнародні норми і стандарти, що підвищує ризик незаконної діяльності та порушень гуманітарних правил.

Звісно, використання ПВК може бути значно дорожчим для держав, ніж утримання регулярних збройних сил. Оплата праці працівників, утримання приватної інфраструктури та техніки часто перевищує бюджетні витрати на державні війська, що робить їх використання економічно не завжди виправданим.

Відсутність міжнародної кримінальної відповідальності юридичних осіб. ПВК є приватними юридичними особами, а Міжнародний кримінальний суд (МКС) має юрисдикцію лише щодо фізичних осіб. Це створює ситуацію, коли сама компанія як організація не може бути притягнута до міжнародної відповідальності, навіть якщо її діяльність порушує міжнародне право [6].

На сьогоднішний день, приватні військові компанії (ПВК) відіграють дедалі більшу роль у сучасних збройних конфліктах. Їхнє значення зросло у зв’язку з тим, що держави прагнуть зменшити видимість власних втрат та утримувати мінімальний штат регулярних збройних сил, передаючи частину бойових та охоронних функцій приватним структурам. Використання ПВК дозволяє державам ефективно виконувати завдання у сферах безпеки, водночас знижуючи політичну та соціальну відповідальність за можливі людські втрати серед власних військ [2].

Разом із тим діяльність ПВК супроводжується численними ризиками, зокрема через правову невизначеність їхнього статусу у міжнародному та національному праві, недостатню прозорість контролю, обмеженість відповідальності та потенційні порушення міжнародного гуманітарного права і прав людини. Щоб мінімізувати ці ризики та підвищити ефективність контролю, фахівці пропонують комплекс заходів. Серед них – введення спеціального законодавства у національних системах права, що передбачає ліцензування ПВК, обов’язкове навчання та кваліфікацію персоналу, регулярну звітність і державний нагляд за діяльністю компаній. Також важливим кроком є розробка міжнародних угод та регуляцій, які чітко визначають правила залучення ПВК у конфлікти та встановлюють сувору відповідальність за порушення міжнародного права. Крім того, необхідні механізми моніторингу та визначення правових меж відповідальності, які охоплюють як самі компанії, так і держави-замовники [4].

Уніфіковане правове регулювання зменшить ризики незаконного використання ПВК, забезпечить дотримання міжнародних стандартів та сприятиме прозорості, легітимності й ефективному контролю з боку держав і міжнародних інституцій [3].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Грушко М.В. Становлення та специфіка міжнародно-правового режиму військовополонених : монографія / М. В. Грушко ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.«. Одеса : Фенікс, 2016. 281 с.
2. Приватні військові компанії та право: гострі питання, деякі світові тенденції нормативного регулювання. Підготовка охоронців правопорядку в харкові (1917-2017 рр.). Харків, 2017. С. 212.
3. Учасники проектів Вікімедіа. Приватна військова компанія. Вікіпедія. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Приватна_військова_компанія (дата звернення: 15.10.2025).
4. Eth zürih. DCAF Backgrounder Приватні військові компанії. 2006. С. 11.
5. Kokhan H. L. Legal issues of the activity of private military companies: the international aspect. Scientific notes of taurida national V.I. vernadsky university. series: juridical sciences. 2020. Vol. 3, no. 2. P. 190–200. URL: https://doi.org/10.32838/2707-0581/2020.2-3/31 (date of access: 15.10.2025).
6. Savka O. I. Problems of participation of private military companies in modern international political processes. *Uzhhorod national university herald. series: law*. 2025. Vol. 4, no. 88. P. 135-140. URL: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.4.20 (date of access: 15.10.2025).

Ключові слова: приватні військові компанії, збройні конфлікти, правовий статус, міжнародне право, права людини, найманці , відповідальність, контроль , легітимність, регулювання.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Грушко Мальвіна.*

Склярук Кирило Олександрович
здобувач вищої освіти 1 курсу магістратури
факультету прокуратури та слідства (кримінальної юстиції) Національного університету «Одеська юридична академія»

МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО: ПРОБЛЕМИ Е ФЕКТИВНОСТІ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Міжнародне гуманітарне право (МГП) – це система норм, спрямованих на обмеження жорстокості війни та захист осіб, що не беруть безпосередньої участі у бойових діях. Воно покликане зменшити негативні наслідки збройних конфліктів і захистити фундаментальні права людини навіть у найскладніших умовах. Норми МГП традиційно розглядаються як одне з найбільших досягнень людської цивілізації, адже вони встановлюють чіткі правила ведення війни, що дозволяють уникати безконтрольного насильства. Однак ефективність цих норм безпосередньо залежить від механізмів їхнього застосування, політичної волі держав та здатності міжнародних інституцій притягати винних до відповідальності. Повномасштабна агресія російської федерації проти України наочно продемонструвала численні проблеми реалізації гуманітарних

стандартів, виявивши як слабкі місця міжнародної системи безпеки, так і прогалини на рівні національної імплементації.

Однією з ключових проблем є свідоме ігнорування агресором норм МГП. У ході війни російська федерація відмовляється надавати українським військовополоненим статус бранців відповідно до Женевських конвенцій, кваліфікуючи їх як «осіб, що протидіють спеціальній військовій операції». У результаті українські військові позбавлені гарантій правового захисту, що є серйозним порушенням міжнародних зобов'язань. Аналогічні порушення стосуються й цивільного населення, адже відсутність розмежування між комбатантами та мирними жителями фактично нівелює базові принципи гуманності війни [4, с. 609]. Не менш важливим аспектом є проблема відсутності дієвих механізмів контролю та відповідальності. Рада Безпеки ООН часто блокується правом вето, а міжнародні судові інституції не здатні оперативно реагувати на масові порушення. Як наслідок, навіть зафіксовані злочини проти людяності залишаються безкарними, що значно знижує стримуючу силу гуманітарного права. Вчені справедливо наголошують: заклики до гуманізації війни втрачають сенс, якщо відсутня реальна відповідальність за їхнє порушення [2, с. 55].

Додатковим викликом є складність імплементації міжнародних норм у національне законодавство. В Україні процес приведення внутрішніх актів у відповідність до положень Женевських конвенцій триває вже тривалий час. Дослідження показують, що законодавство у сфері правового статусу військовополонених має низку проблемних аспектів, які ускладнюють його практичне застосування. Лише нещодавно було ухвалено зміни, що гарантують соціальні пільги для звільнених із полону військовослужбовців, однак загальна система правового захисту ще потребує суттєвого вдосконалення [1, с. 77]. Це стосується як правового регулювання, так і практичного механізму реалізації гарантій, адже значна кількість постраждалих стикається з бюрократичними перепонами та нестачею ефективних програм соціальної адаптації після звільнення. Особливо гострою проблемою стало виникнення нових форм війни – гібридних, асиметричних, інформаційних та кібервійн. В умовах гібридної агресії Росії проти України відбуваються масовані атаки на цивільну інфраструктуру, використання заборонених методів та засобів ведення війни, що завдає неймовірних страждань населенню [3, с. 3]. Окупаційні війська застосовують тактику блокади міст, дезінформаційні кампанії та цілеспрямоване знищення критично важливих об'єктів (електростанцій, лікарень, шкіл), що ставить під сумнів здатність класичних норм гуманітарного права ефективно регулювати такі явища. Ці дії є грубим порушенням основоположних норм міжнародного права і свідчать про неспроможність традиційних механізмів МГП належним чином реагувати на сучасні конфлікти. Вони демонструють, що сучасна війна виходить за межі класичних уявлень про ведення бойових дій, адже в ній активно використовуються кіберзасоби, приватні військові компанії та методи, спрямовані не лише на армію супротивника, а й на підрив морального стану мирного населення. Саме це обумовлює потребу перегляду та оновлення положень гуманітарного права, аби

воно могло охоплювати всі нові реалії та гарантувати захист цивільних у будь-якій формі збройного протистояння.

Попри зазначені труднощі, гуманітарне право залишається важливим здобутком міжнародної спільноти. Його універсальність та кодифікованість є основою для подальшої боротьби з безкарністю. Україна, зокрема, активно впроваджує положення Женевських конвенцій у національне законодавство, розширює коло воєнних злочинів у Кримінальному кодексі та співпрацює з міжнародними організаціями для документування та розслідування злочинів агресії [4, с. 610]. Серед вагомих досягнень слід виділити формування цілісної системи міжнародних договорів, які охоплюють як традиційні види збройних конфліктів, так і новітні ситуації, що виникають у сучасному світі. Зокрема, положення про захист цивільного населення, військовополонених, поранених і хворих стали не лише юридичними нормами, а й загальновизнаними моральними стандартами, які покладають на держави обов'язок діяти в межах гуманності. Значним здобутком також є інституалізація діяльності Міжнародного Комітету Червоного Хреста, який відіграє ключову роль у забезпеченні доступу до військовополонених та моніторингу дотримання гуманітарних норм. Важливо й те, що положення МГП усе частіше застосовуються у практиці міжнародних судів та трибуналів, формуючи прецеденти і розширюючи коло суб'єктів відповідальності. Це дозволяє не лише документувати воєнні злочини, а й робити конкретні кроки до їхнього покарання. У світовій доктрині вже формується розуміння того, що гуманітарне право не є «м'яким правом», а має імперативний характер і є обов'язковим для всіх держав без винятку. У наукових колах дедалі частіше обговорюється необхідність оновлення гуманітарного права, зокрема його адаптації до нових видів конфліктів, а також створення більш дієвих міжнародних механізмів контролю [2, с. 56]. Саме поєднання існуючих досягнень та їхнє вдосконалення здатне зберегти гуманітарний потенціал права у XXI столітті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Татаренко Г. В., Котова Л. В. Проблеми імплементації норм міжнародного гуманітарного права щодо правового статусу військовополонених. *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління.* Вип. 3 (2023). С. 72–79. URL: https://cuj.dnuvs.ukr.education/index.php/cuj/article/download/25/23.

2. Жаровська І. Є. Ефективність правил ведення війни та норм міжнародного гуманітарного права: аналіз сучасної доктрини. *Вісник НУ «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки.* № 4 (36), 2022. С. 51–56. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/jan/29692/104.pdf.

3. Замрига А. В. Застосування міжнародного гуманітарного права в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: Право, публічне управління та адміністрування.* Вип. 6 (2022). С. 1–7. URL: https://reicst.com.ua/pmtl/article/download/2022-6-01-04/2022-6-01-04/518.

4. Царенко О. О., Тична Б. М., Федчук Т. Ю. Порушення норм міжнародного гуманітарного права в умовах російської збройної агресії. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 4, 2023. С. 607–611. URL: https://app-journal.in.ua/2023-4.

Ключові слова: міжнародне гуманітарне право, збройні конфлікти, Женевські конвенції, військовополонені, цивільне населення, воєнні злочини, міжнародні механізми відповідальності.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Бєлогубова Оксана.*

Суниця Яна Сергіївна, Завальнюк Анастасія Миколаївна
здобувачки вищої освіти 1 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗОНИ, ВІЛЬНІ ВІД ЯДЕРНОЇ ЗБРОЇ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ ТА ПРАКТИКИ

Проголошення певної території зоною, вільною від ядерної зброї, виступає одним із найдієвіших механізмів зміцнення взаємної довіри між державами-учасницями, оскільки забезпечує впевненість у відсутності намірів сусідніх країн щодо набуття ядерного потенціалу. Водночас ефективність та реальне функціонування такої зони можливі лише за умови врегулювання ширших політичних і безпекових питань у відповідному регіоні.

Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ) від 1 липня 1968 року є одним із ключових міжнародно-правових інструментів у сфері глобальної безпеки та контролю над озброєннями. Його метою є запобігання поширенню ядерної зброї, сприяння мирному використанню ядерної енергії та поступове роззброєння ядерних держав. Договір встановлює чітке розмежування між ядерними та без'ядерними державами, зобов'язуючи перших не передавати ядерну зброю чи технології її виробництва, а других – не прагнути до їх набуття. Крім того, він передбачає співпрацю в галузі мирного використання атомної енергії під контролем Міжнародного агентства з атомної енергії (МАГАТЕ)[1].

Міжнародне агентство з атомної енергії є міжурядовою організацією, створеною для сприяння мирному використанню атомної енергії та недопущення її застосування у військових цілях. Воно контролює виконання державами зобов'язань у межах режиму нерозповсюдження ядерної зброї за допомогою системи гарантій і перевірок, розробляє міжнародні стандарти ядерної та радіаційної безпеки, а також надає технічну допомогу країнам-учасницям. Діяльність МАГАТЕ спрямована на забезпечення безпеки використання ядерних технологій, зміцнення міжнародної довіри та розвиток глобальної системи контролю у сфері ядерної енергетики[2].

Ядерне роззброєння означає поступове скорочення або повну ліквідацію ядерних арсеналів у світі. Наявність ядерної зброї залишається серйозним

викликом для міжнародної спільноти, особливо для держав, які не мають таких озброєнь. Саме без'ядерні країни протягом десятиліть активно виступають за досягнення глобального роззброєння та накопичили значний практичний досвід у цьому напрямі. Відповідно до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, ядерними державами визначено ті країни, які мали ядерну зброю на момент укладання договору. До цього кола належать Сполучені Штати Америки, російська федерація, Великобританія, Франція та Китай. Вони зобов'язані утримуватися від передачі ядерних озброєнь іншим державам і поступово працювати над їх скороченням. Всі інші країни, що приєдналися до ДНЯЗ, класифікуються як без'ядерні та зобов'язані не прагнути до набуття ядерного потенціалу, сприяючи таким чином глобальній безпеці[1].

Досвід без'ядерних держав у сфері ядерного роззброєння можна умовно поділити на дві групи: перша включає країни, що добровільно відмовилися від власних ядерних програм, а друга – ті держави, які активно виступали за глобальне скорочення та ліквідацію ядерної зброї. Водночас мета цього договору обмежується недопущенням розповсюдження ядерної зброї, не впливаючи на невід'ємне право держав здійснювати мирні дослідження та виробництво ядерної енергії.

Зони, вільні від ядерної зброї, відіграють важливу роль у стримуванні горизонтального розповсюдження ядерної зброї, тобто запобігають її поширенню на нові території. Історично ця мета стала ключовим чинником у створенні Латиноамериканської організації колективної безпеки після Карибської кризи 1962 року. Цей підхід залишається актуальним і сьогодні, що підтверджується змінами, внесеними до Договору про зону, вільну від ядерної зброї в Центральній Азії, який набрав чинності у 2009 році. [3].

Такий підхід, як оголошення певної території зоною вільною від ядерної зброї, створює відчуття безпеки, адже кожна країна може бути впевнена, що її сусіди не прагнуть отримати ядерну зброю. Водночас, така ініціатива матиме реальний вплив лише тоді, коли будуть розв'язані більш глибші регіональні політичні й питання з безпеки. Наприклад, хоча Договір Тлателолко був відкритий для підписання ще в 1967 році, він набув справжнього значення лише тоді, коли в середині 1990-х років до нього приєдналися Бразилія та Аргентина[4].

Вассенаарське домовленість, яка була укладена у 1996 році, слугує механізмом підвищення прозорості та підзвітності у сфері міжнародного контролю за експортом звичайних озброєнь, а також товарів і технологій подвійного призначення. У рамках цієї домовленості країни-учасниці здійснюють моніторинг і регулювання експорту відповідної продукції на основі двох погоджених контрольних списків: перший охоплює категорії звичайних озброєнь, а другий саме товарів та технологій, які можуть бути використані як у цивільних, так і у військових цілях. Крім того, учасники домовленості аналізують дії третіх країн, які порушують встановлені норми, з метою своєчасного впровадження обмежень або заборон на постачання контрольованої продукції до таких держав. [5].

Висновки. Отже, формування зон вільних від ядерної зброї, є одним з найважливіших елементів сучасної системи міжнародної безпеки. Вони сприяють зміцненню довіри між державами, зниженню ризиків ядерного конфлікту та утвердженню принципів мирного використання ядерних технологій. При цьому успішне функціонування таких зон можливе лише за умови комплексного підходу з урахуванням політичної стабільності, міжнародних гарантій безпеки та прозорості у сфері контролю за озброєннями. Важливу роль у розвитку та підтримці без'ядерних зон відіграють міжнародно-правові інструменти, зокрема ДНЯЗ та відповідні регіональні договори. І подальше зміцнення міжнародно-правового режиму нерозповсюдження ядерної зброї, включаючи розширення зон, вільних від неї, має залишатися пріоритетом для міжнародної спільноти. Це є запорукою не лише регіональної, а й глобальної стабільності у світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року. Договір, Міжнародний документ від 01.07.1968. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_098#Text (дата звернення 29.01.2024).

2. International Atomic Energy Agency. URL: https://www.iaea.org/Publications/Standards

3. Лесь І.О. Міжнародно-правовий режим нерозповсюдження ядерної зброї. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». Розділ XI. Міжнародне право. 2024. URL: http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/300277/292620

4. Договір Тлателолко та його перспективи. URL: https://opanal.org/texto-del-tratado-de-tlatelolco (дата звернення 14.10.2025).

5. Лесь І.О. Зобов'язання проведення і завершення переговорів, спрямованих на ядерне роззброєння як звичай у міжнародному праві. Аналіз міжнародно-правових основ зобов'язань вести переговори про ядерне роззброєння. 2023. URL: https://slovo.nsj.gov.ua/images/pdf/2023_4_45/Les.pdf

Ключові слова: ядерна зброя, роззброєння, міжнародне право, без'ядерні зони, глобальна безпека.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Бєлогубова Оксана.*

Тютюнник Віра Олексіївна
здобувачка вищої освіти 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРОБЛЕМА ДЕПОРТАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ В ПЕРІОД ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Депортація цивільного населення в період збройного конфлікту є одним із найтяжчих міжнародних злочинів, що грубо порушує основоположні норми міжнародного гуманітарного права (МГП) та міжнародного права прав людини. Це явище набуває особливої гостроти в умовах сучасних збройних конфліктів, де цивільне населення часто стає безпосередньою жертвою та об'єктом незаконних дій [3,8].

Депортація, або примусове переміщення, цивільного населення визначається як примусове вивезення осіб з території, де вони законно проживають, на іншу територію, незалежно від того, чи знаходиться вона під контролем тієї ж сторони конфлікту, чи іншої держави. Ключовим елементом є саме примусовий характер такого переміщення, який може бути зумовлений погрозами, насильством, економічним тиском або іншими формами примусу. Міжнародне гуманітарне право чітко розрізняє депортацію та евакуацію. Евакуація допускається лише за наявності абсолютної військової необхідності, наприклад, для забезпечення безпеки населення від бойових дій, або з медичних причин. Вона завжди повинна бути тимчасовою, не мати на меті зміни демографічного складу території та супроводжуватися гарантіями безпечного повернення [1,4].

Ключові міжнародні акти, що забороняють депортацію, включають IV Гаазьку конвенцію про закони та звичаї сухопутної війни 1907 року, яка закладає основи захисту цивільного населення під час окупації. Також це IV Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року, стаття 49 якої прямо забороняє «індивідуальні або масові примусові переміщення, а також депортації осіб, що перебувають під захистом, з окупованої території на територію держави, яка окупує, або на територію будь-якої іншої країни, незалежно від того, чи є вона окупованою, чи ні«. Винятки можливі лише у випадку евакуації з міркувань безпеки населення або з надзвичайно важливих військових міркувань, але навіть у цих випадках переміщені особи мають бути повернуті до своїх домівок, щойно бойові дії припиняться [4]. Додатковий протокол I до Женевських конвенцій 1977 року включає «депортацію або переміщення частини населення окупованої території всередині або за межами цієї території« до переліку серйозних порушень, які вважаються воєнними злочинами [6].

Нарешті, Римський статут Міжнародного кримінального суду 1998 року визначає депортацію або примусове переміщення населення як воєнний злочин та злочин проти людяності , якщо це здійснюється як частина

широкомасштабного або систематичного нападу на будь-яке цивільне населення [6]. Ці норми відображають загальновизнаний принцип міжнародного права, згідно з яким цивільне населення має бути захищене від наслідків збройного конфлікту, а його примусове переміщення розглядається як грубе порушення його прав та злочин проти міжнародного правопорядку.

Депортація цивільного населення тягне за собою подвійну відповідальність: міжнародно-правову відповідальність держави та індивідуальну кримінальну відповідальність осіб, які вчинили такі діяння [9]. Держава, яка здійснює депортацію або не запобігає їй на контрольованій території, порушує свої міжнародні зобов'язання. Наслідком цього є обов'язок припинити протиправні дії, надати гарантії неповторення та відшкодувати завдану шкоду. Відшкодування може включати реституцію, тобто повернення до початкового стану, наприклад, повернення депортованих осіб, компенсацію у вигляді грошового відшкодування, та сатисфакцію, наприклад, офіційне вибачення або визнання факту порушення. Прикладом може слугувати діяльність Міжнародного Суду ООН, який може розглядати спори між державами щодо порушень МГП. Особи, які віддають накази про депортацію, безпосередньо беруть участь у її здійсненні або сприяють їй, несуть індивідуальну кримінальну відповідальність. Це стосується не лише безпосередніх виконавців, але й військового та політичного керівництва, яке може бути притягнуте до відповідальності за командну відповідальність, тобто за нездатність запобігти або покарати підлеглих за вчинення злочинів [6].

Міжнародний кримінальний суд має юрисдикцію щодо воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду, і депортація цивільного населення чітко підпадає під ці категорії. Історичні приклади, такі як процеси Міжнародних трибуналів по колишній Югославії та Руанді, демонструють успішне притягнення до відповідальності за примусове переміщення населення. Україна ратифікувала Римський статут, що дозволяє МКС здійснювати юрисдикцію щодо злочинів, вчинених на території України. Це відкриває важливий шлях для притягнення до відповідальності винних у депортації українського населення [8].

Депортовані особи, перебуваючи у вразливому становищі, потребують комплексного захисту своїх прав. Міжнародне гуманітарне право та міжнародне право прав людини гарантують їм низку основоположних прав. Це право на повернення, що є одним із ключових, яке випливає з принципу заборони депортації. Депортовані особи мають право безпечно та добровільно повернутися до своїх домівок або місць постійного проживання, як тільки дозволить ситуація. Це право включає не тільки фізичне повернення, але й відновлення прав на житло, землю та майно, а також доступ до засобів до існування [2,4]. Також їм гарантується право на возз'єднання сімей, оскільки примусове переміщення часто призводить до їхнього роз'єднання, і міжнародне право вимагає вжиття всіх можливих заходів для сприяння возз'єднанню та забезпеченню зв'язку між членами родини [4]. Депортовані особи мають право на отримання гуманітарної допомоги, включаючи їжу, воду, притулок,

медикаменти, а також доступ до медичної допомоги, освіти та інших базових послуг нарівні з місцевим населенням.

Важливим є захист від дискримінації та насильства, оскільки депортовані особи, як внутрішньо переміщені, так і ті, що перебувають за межами країни, повинні бути захищені від будь-яких форм дискримінації, експлуатації, сексуального насильства та інших порушень прав людини. Нарешті, жертви депортації мають право на ефективне відшкодування за завдану матеріальну та моральну шкоду, включаючи втрату майна, психологічні травми та інші страждання [2]. Міжнародні організації, такі як Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, Міжнародний комітет Червоного Хреста, а також національні та міжнародні неурядові організації відіграють важливу роль у моніторингу, документуванні та наданні допомоги депортованим особам.

Притягнення до відповідальності за депортацію є складним процесом, що пов’язаний з низкою викликів. Це, перш за все, збір доказів, який вимагає ретельного документування фактів депортації, свідчень очевидців, збору фото- та відеоматеріалів, супутникових даних, а також офіційних документів, що можуть підтвердити злочинний умисел та примусовий характер переміщення. В умовах активних бойових дій або окупації це надзвичайно важко [10]. Додаткові перешкоди створюють юрисдикційні бар’єри, оскільки міжнародні суди мають обмежену юрисдикцію, а національні суди можуть стикатися з проблемами отримання доказів або доступу до підозрюваних, які перебувають на території агресора. Не варто забувати і про політичні перешкоди: багато держав неохоче співпрацюють з міжнародними механізмами правосуддя, особливо якщо їхні громадяни або посадові особи є підозрюваними. Навіть після винесення вироку, його виконання, особливо щодо високопоставлених осіб, може бути проблематичним через відсутність механізмів примусового виконання.

З початку російської агресії у 2014 році, а особливо після повномасштабного вторгнення у 2022 році, Україна зіткнулася з масовою депортацією власного цивільного населення, зокрема дітей, з окупованих територій до росії та на інші окуповані території України. Це явище набуло безпрецедентних масштабів і є чітким порушенням IV Женевської конвенції та Римського статуту [8]. Україна активно працює над притягненням винних до відповідальності та захистом депортованих осіб, використовуючи національні судові процеси, де українські правоохоронні органи документують злочини депортації, відкривають кримінальні провадження та збирають докази, координуючи цю роботу через Офіс Генерального прокурора України. Україна подала позов проти росії до Міжнародного Суду ООН, зокрема щодо порушення Конвенції про запобігання злочину геноциду, в рамках якої можуть бути розглянуті аспекти депортації. Важливу роль відіграють правозахисні організації, як українські, так і міжнародні, такі як Українська Гельсінська спілка з прав людини, Центр громадянських свобод, Human Rights Watch, Amnesty International, які активно документують випадки депортації, збирають свідчення та надають правову допомогу жертвам. Крім того, Україна та її партнери працюють над створенням спеціальних трибуналів або інших

механізмів для розслідування та покарання за злочин агресії та пов’язані з ним воєнні злочини, включаючи депортацію.

Проблема депортації цивільного населення в період збройного конфлікту залишається одним із найгостріших викликів для міжнародного права та гуманітарної спільноти. Послідовне застосування існуючих норм міжнародного гуманітарного права, посилення механізмів притягнення до відповідальності, а також активна діяльність міжнародних та національних інституцій є критично важливими для запобігання цим злочинам та захисту прав мільйонів людей, які стають їхніми жертвами. Досвід України в боротьбі з масовою депортацією свідчить про необхідність консолідації зусиль всього міжнародного співтовариства для забезпечення невідворотності покарання за такі діяння та відновлення справедливості для постраждалих.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антонович М. М. Міжнародне гуманітарне право. К.: К.І.С., 2011. 392 с.
2. Буткевич В. Г. Міжнародне право: основні галузі. К.: Либідь, 2004. 816 с.
3. Гаазька конвенція про закони та звичаї сухопутної війни, 1907. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_179#Text
4. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни, 1949.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
5. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), 1977. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
6. Римський статут Міжнародного кримінального суду, 1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
7. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, 1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
8. Грищук О. В. Проблеми кваліфікації та розслідування злочинів проти людяності та воєнних злочинів в умовах збройного конфлікту: український контекст. *Право України*. 2022. № 1. С. 102–115.
9. Коваль А. М. Міжнародна кримінальна відповідальність за воєнні злочини та злочини проти людяності. Х.: Право, 2019. 288 с.
10. Українська Гельсінська спілка з прав людини. Документування воєнних злочинів. URL: https://helsinki.org.ua/
11. Центр громадянських свобод. Документування злочинів РФ в Україні. URL: https://ccl.org.ua/

Ключові слова: депортація, цивільне населення, збройний конфлікт, воєнні злочини, міжнародне гуманітарне право, правова відповідальність, Міжнародний кримінальний суд, Україна, права людини, Женевські конвенції

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Грушко Мальвіна.*

МІЖНАРОДНЕ ПРАВОСУДДЯ

Глігор Валерія Валеріївна
здобувачка вищої освіти 1 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ВПЛИВ СПРАВИ «LUBICON LAKE» НА ЕВОЛЮЦІЮ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ КОНЦЕПЦІЇ КОРІННИХ НАРОДІВ

Питання захисту прав корінних народів набуло особливої актуальності в міжнародному праві у другій половині XX століття. Як слушно зауважив Генеральний секретар ООН Кофі Аннан (1997-2006) : «Повага до прав корінних народів – це не просто питання справедливості, а тест на людяність міжнародного права». Одним із найбільш значущих прецедентів у цій сфері стала справа Группи озера Лубікон проти Канади, розглянута Комітетом з прав людини ООН у 1984-1990 роках. Це рішення не лише встановило факт порушення прав індіанської громади крі, але й заклало фундамент для подальшого розвитку міжнародних стандартів захисту корінних народів, значно випередивши прийняття Декларації ООН про права корінних народів 2007 року [1].

Справа виникла через тривалий конфлікт між індіанською громадою Лубікон і канадською владою щодо традиційних територій у провінції Альберта. Попри обіцянки створити резервацію ще у 1940 році, держава цього не зробила, натомість дозволила масштабну розвідку та видобуток нафти й газу, що призвело до руйнування традиційного способу життя громади [1].

Упродовж десятиліття Лубікон безрезультатно намагалися захистити свої права в канадських судах: суди відмовляли через зміни законодавства, юрисдикційні обмеження та затягування процесу. У 1984 році вождь Бернард Оміняк подав скаргу до Комітету з прав людини ООН, заявивши порушення статей 1, 2, 6, 7, 14, 26 і 27 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [1].

Ключовим питанням стало вичерпання внутрішніх засобів захисту. Комітет визнав, що національні процедури були неефективними, адже навіть позитивне рішення не могло б запобігти культурним і економічним втратам громади. 22 липня 1987 року він визнав скаргу прийнятною та закликав Канаду вжити тимчасових заходів, однак ті не спрацювали: у 1988 році більшість земель Лубікон передали компанії Daishowa Canada для промислової вирубки [1].

У 1990 році Комітет ухвалив висновки по суті, зосередившись на статті 27 Пакту, що гарантує право меншин на власну культуру. Він тлумачив це право широко – як можливість брати участь у соціальній та економічній діяльності, невіддільній від традиційної культури. Для корінних громад, життя

яких пов’язане з територією, це означало право продовжувати традиційне використання земель і ресурсів [1].

Комітет встановив: «Історична несправедливість... загрожує способу життя та культурі племені Лубікон-Лейк і становить порушення статті 27, доки вона триває» [1]. Це визнало порушення тривалим, що мало принципове значення для зобов’язань держави.

Виконання рішення залишилося проблемним: попри визнання історичної несправедливості, угоди не досягнуто через розбіжності позицій і відмову громади визнавати юрисдикцію канадських судів. Це показало ключову ваду міжнародних квазісудових механізмів – залежність реалізації рішень від доброї волі держави [1].

Прецедентна цінність справи Лубікон для міжнародного права є надзвичайно значною. По-перше, рішення встановило розширене тлумачення статті 27 Пакту, включивши до поняття культури економічну та соціальну діяльність корінних народів. Комітет визнав, що промисловий розвиток може порушувати культурні права, встановивши зв’язок між екологічними питаннями та правами меншин – зв’язок, який згодом розвинувся в окрему сферу міжнародного права. По-друге, справа переосмислила доктрину вичерпання внутрішніх засобів правового захисту. Комітет постановив, що засоби мають бути не просто формально доступними, а й ефективними: якщо розгляд надійде занадто пізно для запобігання непоправній шкоді, такий засіб не є ефективним. Безпідставне затягування звільняє заявника від вимоги вичерпання внутрішніх засобів. По-третє, хоча Комітет відмовився застосовувати статтю 1 про самовизначення, він визнав, що стаття 27 може захищати колективні аспекти прав меншин, і група може колективно подати комунікацію, захищаючи спільні інтереси. По-четверте, справа підкреслила важливість тимчасових заходів захисту, оскільки порушення культурних прав часто є незворотним [1].

Вплив справи на розвиток прав корінних народів був значним. Рішення 1990 року передувало Декларації ООН про права корінних народів (2007) на 17 років та вплинуло на формування міжнародних стандартів [1]. Справа активно використовується іншими правозахисними органами, зокрема Міжамериканським судом з прав людини у справах Авас Тінгні проти Нікарагуа (2001) та Сарамака проти Суринаму (2007), Африканською комісією з прав людини у справах Ендороїс проти Кенії (2010) та Огієк проти Кенії (2017) [1].

Рішення сприяло розвитку ключових принципів захисту корінних народів: принципу попередньої обізнаної згоди (free, prior and informed consent), обов’язку держав консультуватися з корінними народами перед прийняттям рішень, що впливають на них, та забезпечення їхньої участі у процесах прийняття рішень [1]. Ці принципи сьогодні є загальновизнаними стандартами міжнародного права та закріплені у статтях 10, 19, 29 та 32 Декларації ООН про права корінних народів [3].

Водночас справа викрила системні проблеми захисту прав корінних народів. Федеративний устрій створює юрисдикційні лабіринти, коли жодна

влада не бере повну відповідальність. Множинність судових інстанцій, тривалість і вартість проваджень роблять судовий захист фактично недоступним. Відсутність примусових механізмів виконання рішень міжнародних органів залишається фундаментальною слабкістю системи [1].

Аналізуючи вплив справи Лубікон на еволюцію міжнародно-правової концепції корінних народів, можна стверджувати, що це рішення стало справжнім поворотним моментом у міжнародному праві. До 1990 року захист корінних народів розглядався переважно через призму недискримінації та загальних прав меншин. Але справа Лубікон змінила сам підхід до розуміння культурних прав.

Найбільш революційним став висновок Комітету про те, що культура - це не просто мова, обряди чи традиції, а жива система, що включає економічну діяльність громади. Саме цей підхід згодом був покладений в основу Декларації 2007 року та численних рішень регіональних судів з прав людини.

Не менш важливим виявився перегляд вимоги про вичерпання внутрішніх засобів. Справа Лубікон показала абсурдність ситуації, коли громада роками судиться за свої права, а тим часом промисловість методично знищує те, за що вони борються. Комітет фактично визнав: якщо судовий процес триває настільки довго, що після його завершення захищати вже нічого, – такий захист не можна вважати ефективним.

Втім, справа викрила і болючі проблеми міжнародної системи захисту прав людини. Понад тридцять років після рішення Комітету конфлікт між Групою Лубікон та Канадою досі не врегульовано остаточно. Громада так і не отримала повної компенсації, промислове освоєння їхніх земель продовжилося, традиційний спосіб життя зник безповоротно. Виходить парадокс: міжнародний орган визнає порушення прав, держава формально погоджується виправити ситуацію, але реального відновлення справедливості не відбувається. Це ставить під сумнів не саме рішення Комітету, а ефективність всієї системи міжнародного контролю за відсутності механізмів примусу.

Для України, яка має корінні народи (зокрема кримських татар) та численні національні меншини, досвід справи Лубікон має особливо практичне значення [4]. По-перше, стаття 27 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, ратифікованого Україною, вимагає реального забезпечення прав цих спільнот – не лише формального визнання, а й балансу між економічним розвитком та культурною самобутністю. По-друге, справа Лубікон нагадує, що ефективність засобів правового захисту є не менш важливою, ніж їхня наявність. По-третє, вона демонструє нерозривний зв’язок між правами людини та екологічними аспектами, що особливо актуально для України в умовах сучасних викликів і майбутньої відбудови [1].

Крім того, з огляду на ухвалення Закону України «Про корінні народи», цей досвід є показовим у контексті повернення кримських татар на історичну батьківщину після деокупації Криму. Збереження їхньої культури, мови та традицій потребуватиме врахування міжнародних стандартів, сформованих, зокрема, завдяки справі Лубікон. Важливо не повторити помилок Канади – не

затягувати вирішення земельних питань і забезпечити реальну, а не формальну участь корінних народів у прийнятті рішень, що стосуються їхніх територій.

Отже, справа Лубікон Лейк назавжди змінила міжнародно-правову концепцію корінних народів. Вона довела, що захист культурних прав вимагає захисту економічної основи існування громади. Встановила, що швидкість реагування правової системи має значення не менше, ніж її формальна справедливість. Показала необхідність превентивного підходу до захисту вразливих спільнот. Водночас справа залишається нагадуванням про те, що визнання прав на папері та їх реальний захист – це дві різні речі, і міжнародне співтовариство досі шукає ефективні механізми подолання цієї прірви.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Справа Лубікон Лейк проти Канади: рішення Комітету з прав людини ООН від 26 березня 1990 року.

URL:Lubicon Lake Band v. Canada, Communication No. 167/1984 (26 March 1990), U.N. Doc. Supp. No. 40 (A/45/40) at 1 (1990).

2. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права : Міжнародний документ від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

3. Декларація Організації Об’єднаних Націй про права корінних народів : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 13.09.2007. URL: https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/declaration-on-the-rights-of-indigenous-peoples.html

4. Про корінні народи України : Закон України від 01.07.2021 № 1616-IX : станом на 01.07.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20#Text

Ключові слова: корінні народи, права меншин, стаття 27 МПГПП, Комітет з прав людини ООН, справа Лубікон, право на культуру, традиційний спосіб життя, міжнародні стандарти.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Канєнберг-Сандул Оксана.*

Дрозд Катерина Сергіївна
здобувачка вищої освіти 1 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

КІБЕРЗЛОЧИНИ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВОСУДДЯ

Розвиток інформаційних технологій у XXI столітті створив нові можливості для комунікації та бізнесу, однак одночасно породив серйозні виклики для міжнародної правової системи. Кіберзлочини стали однією з найбільш актуальних проблем сучасності, що вимагає координованого міжнародного реагування. Явище кіберзлочинності характеризується трансграничним характером, що ускладнює застосування традиційних методів

правоохоронної діяльності та судочинства. Таким чином, питання координації міжнародного правосуддя у боротьбі з кіберзлочинами набуває особливої ваги та потребує глибокого аналізу існуючих механізмів та перспектив їх удосконалення.

Кіберзлочини охоплюють широкий спектр незаконної діяльності, здійснюваної за допомогою комп'ютерних систем та мереж. До них належать фішинг, крадіжка особистих даних, розповсюдження шкідливого програмного забезпечення, розповсюджування дитячої порнографії, кібершпигунство, атаки на критичну інфраструктуру та вимагання через мережу [1]. За даними звітів Інтерполу та ООН, щорічна шкода від кіберзлочинів становить мільярди доларів, а кількість інцидентів зростає експоненціально. Однак справедливість у цій сфері ускладнюється тим, що правосуддя традиційно будується на принципі територіальності, тоді як кіберзлочини часто здійснюються за межами традиційних кордонів, перетинаючи мережу Інтернету миттєво та залишаючи слід на кількох континентах одночасно.

Міжнародна спільнота розрізняє декілька основних категорій кіберзлочинів. Перша категорія включає злочини, спрямовані проти конфіденційності, цілісності та доступності даних та інформаційних систем, такі як неавторизований доступ та перехоплення даних. Друга категорія стосується комп'ютерних систем як засобу здійснення традиційних злочинів, таких як шахрайство, вимагання та крадіжка інтелектуальної власності. Третя категорія охоплює контент-пов'язані злочини, включаючи розповсюджування дитячої порнографії та екстремістські матеріали [2].

Одним із ключових викликів для міжнародного правосуддя є відсутність єдиної універсальної системи кримінального права щодо кіберзлочинів. Конвенція про кібератаки 2001 року, яку розробила Рада Європи, представляє одну з перших спроб створення міжнародного правового рамка у цій сфері [2]. Конвенція встановлює мінімальні стандарти кримінальної відповідальності та забезпечує процедури міжнародного співробітництва при розслідуванні кіберзлочинів. Однак Конвенція не охоплює всі аспекти кіберзлочинності, враховуючи темп розвитку технологій, і не всі країни світу є її учасниками.

ООН та Інтерпол активно працюють над координацією міжнародних зусиль у боротьбі з кіберзлочинами [3]. Управління ООН з наркотиків та злочину розробляє стратегії та надає технічну допомогу країнам у розроблення кримінального законодавства. Інтерпол, як міжнародна організація кримінальної поліції, активно координує зусилля більш ніж 190 країн-членів у розслідуванні кіберзлочинів. Крім того, розвиваються спеціальні групи, такі як G7 та G20, які займаються проблемою кіберзлочинності та розробляють спільні стратегії боротьби з цією загрозою [4].

Однак досвід показує, що навіть найбільш розвинуті правові механізми часто наталкуються на значні труднощі при екстрадиції підозрюваних. Питання охорони даних, приватності та національної безпеки можуть протидіяти традиційним процедурам видачі злочинців. Крім того, деякі країни активно укривають кіберзлочинців або навіть спонсорують кібератаки як засіб державної політики, що робить міжнародне правосуддя складнішим.

Роль приватного сектору у боротьбі з кіберзлочинами є невід'ємною. Великі технологічні компанії, постачальники послуг Інтернету та розробники програмного забезпечення активно співпрацюють з правоохоронними органами різних країн [5]. Ці компанії можуть надавати логи серверів та дані про трафік, які допомагають у встановленні особистості злочинців та їхньої геолокалізації. Однак цей об'єкт співробітництва залишається складним через конфліктуючі інтереси щодо комерційної таємниці та прозорості. Заходи щодо кіберзахисту можуть суперечити правам людини на приватність, що створює додатковий рівень складності при розробці міжнародних стандартів.

Розвиток ефективних механізмів міжнародного правосуддя у сфері кіберзлочинів стикається з численними проблемами. По-перше, існує проблема розрізненості законодавства. Деякі країни класифікують певні види діяльності як кіберзлочини, тоді як інші не регулюють їх взагалі. Це створює сприятливе середовище для злочинців, які можуть розташовуватися у юрисдикціях з м'яким законодавством. По-друге, проблема доказування в кіберзлочинах є надзвичайно складною, оскільки злочинці використовують анонімізуючі мережі, криптографію та компрометовані комп'ютери як проміжні сервери.

По-третє, питання спеціалізації судового персоналу залишається невирішеним у багатьох країнах. Суддям, прокурорам та слідчим часто не вистачає технічних знань для розбору складних кіберзлочинів. Крім того, темп розвитку кіберзлочинності значно перевищує темп розвитку законодавства та спроможності правоохоронних органів. По-четверте, більшість кіберзлочинів залишаються невідомими та незареєстрованими, особливо у країнах, що розвиваються.

Перспективи розвитку міжнародного правосуддя у сфері кіберзлочинів пов'язані з кількома ключовими напрямами. По-перше, необхідна подальша гармонізація національних законодавств на основі міжнародних конвенцій та угод. По-друге, слід укріплювати спроможність національних судових систем щодо розгляду цифрових доказів та розуміння технічних аспектів кіберзлочинів. По-третє, потребується розвиток міжнародних інституцій, що спеціалізуватимуться на цифровому праві та кіберправосудді [6].

Важливо також збалансувати потреби безпеки з захистом прав людини та приватності у цифровому просторі. Витребування даних у контексті розслідування кіберзлочинів має здійснюватися у відповідності з міжнародними стандартами прав людини. Крім того, розвиток штучного інтелекту у правоохоронній діяльності створює нові можливості та виклики для забезпечення справедливості та дотримання етичних норм.

Висновком можна стверджувати, що кіберзлочини представляють фундаментальний виклик для міжнародної правової системи, яка все ще залишається переважно побудованою на принципах XIX-XX століть. Розвиток ефективних механізмів міжнародного правосуддя у цій сфері вимагає не лише законодавчих змін, але й глибокої трансформації міжнародних інституцій та способу їхньої співпраці. Успіх у цьому напрямку залежить від готовності світової спільноти до компромісу та признання того, що у цифровому просторі традиційні кордони втрачають своє значення. Подальший розвиток

міжнародного правосуддя у сфері кіберзлочинів буде визначальним для забезпечення безпеки та справедливості в XXI столітті [7].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. The United Nations. Report on Cybercrime and International Justice. URL: https://www.unodc.org/ (accessed: 13.10.2025).

2. Council of Europe. Budapest Convention on Cybercrime and Electronic Evidence. URL: https://www.coe.int/en/web/cybercrime (accessed: 13.10.2025).

3. INTERPOL. Global Strategy for Combating Cybercrime. URL: https://www.interpol.int/en/Crimes/Cybercrime (accessed: 13.10.2025).

4. World Economic Forum. Report on Cybersecurity and International Cooperation. URL: https://www.weforum.org/ (accessed: 13.10.2025).

5. OECD. Standards for Cybersecurity and Justice in the Digital Economy. URL: https://www.oecd.org/ (accessed: 13.10.2025).

6. International Bar Association. Prospects for the Development of Digital Law. URL: https://www.ibanet.org/ (accessed: 13.10.2025).

7. European Court of Human Rights. Judgments on Digital Rights and Cybercrime. URL: https://www.echr.coe.int/ (accessed: 13.10.2025).

Ключові слова: кіберзлочини, міжнародне правосуддя, кібератаки, цифровий простір.

Науковий керівник: *професорка кафедри міжнародного та європейського права, докторка юридичних наук, професорка Пасечник Олена.*

Мокану Поліна Володимирівна
здобувачка вищої освіти 1 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

КВАЛІФІКАЦІЯ ВОЄННОГО ЗЛОЧИНУ – ВИКОРИСТАННЯ ЗАБОРОНЕНИХ ЗАСОБІВ ВЕДЕННЯ ВІЙНИ У ПРАКТИЦІ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ

Міжнародний кримінальний суд (МКС), створений на підставі Римського статуту 1998 року, є першим постійним міжнародним органом, що здійснює переслідування осіб за найтяжчі злочини: геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії. Особливу увагу серед воєнних злочинів привертає використання заборонених засобів і методів ведення війни, яке є грубим порушенням міжнародного гуманітарного права [1].

Актуальність дослідження зумовлена зростанням випадків застосування заборонених видів зброї у сучасних конфліктах, що спричиняє масові жертви серед цивільного населення. Акт збройної агресії росії проти України з 24 лютого 2022 року створила безпрецедентні виклики для міжнародного права щодо фіксації та кваліфікації воєнних злочинів. Прокурор МКС підтвердила наявність підстав вважати, що в Україні були скоєні воєнні злочини та злочини проти людяності, що підкреслює необхідність ефективних механізмів притягнення винних до відповідальності.

Нормативно-правову основу кваліфікації воєнних злочинів становить система міжнародно-правових актів. Стаття 8 Римського статуту МКС визначає воєнні злочини, серед яких застосування отруйної зброї, задушливих або отруйних газів, куль, що розширюються в тілі людини, та іншої зброї, що спричиняє надмірні страждання або є невибірковою. Ці положення кодифікують норми звичаєвого гуманітарного права, закріплені в Гаазьких конвенціях 1899 і 1907 років, Женевському протоколі 1925 року, а також у Конвенціях 1972, 1980 і 1993 років про заборону біологічної, звичайної та хімічної зброї [2].

Для кваліфікації діяння необхідно встановити об'єктивні та суб'єктивні елементи. Об'єктивна сторона включає: фактичне застосування забороненої зброї, наявність збройного конфлікту, функціональний зв'язок між діянням та конфліктом, причинно-наслідковий зв'язок між застосуванням зброї та шкодою. Суб'єктивна сторона вимагає встановлення умислу особи та її усвідомлення забороненого характеру зброї. Стаття 30 Римського статуту встановлює, що особа повинна діяти навмисно та усвідомлювати наслідки своїх дій.

Практика міжнародних кримінальних трибуналів сформувала важливий корпус прецедентного права. Міжнародний кримінальний трибунал по колишній Югославії (МКТЮ) розглянув низку справ про воєнні злочини [3]. У справі «Прокурор проти Душка Тадіча» (IT-94-1-T) обвинувачений, командир сербських формувань у Приєдорі, звинувачувався у застосуванні отруйних речовин проти мусульманських затриманих у таборах Омарска, Кератерм і Трнополє у 1992 році. Свідки повідомляли про використання токсичних речовин, що спричиняли отруєння, ураження дихальних шляхів і смерть. У рішенні від 7 травня 1997 року Судова палата встановила, що застосування отруйних речовин є воєнним злочином за статтею 3 Статуту МКТЮ. Це рішення підтвердило, що заборона отруйної зброї належить до звичаєвого міжнародного права, обов'язкового для всіх сторін конфлікту незалежно від ратифікації спеціальних конвенцій.

У справі «Прокурор проти Станіслава Галича« (IT-98-29-T) МКТЮ розглядав обвинувачення проти командира корпусу під час облоги Сараєво у 1992-1994 роках. Обвинувальний акт містив понад двісті інцидентів обстрілу густонаселених районів важкою артилерією, мінометами та реактивними системами без розрізнення між військовими об'єктами та цивільним населенням. Трибунал зазначив, що важка артилерія має значний радіус ураження (50-200 метрів), що робить неможливим точне націлювання у густонаселених районах. У рішенні від 5 грудня 2003 року Галича визнали винним у тероризації населення та незаконних нападах, засудивши до двадцяти років. Трибунал встановив, що систематичне застосування зброї невибіркового характеру у цивільних районах є воєнним злочином навіть якщо зброя не заборонена категорично. Це рішення створило прецедент щодо відповідальності командирів за вибір засобів війни.

МКС розвинув практику у справі «Прокурор проти Ахмада Аль-Махді« (ICC-01/12-01/15), першій справі про руйнування культурної спадщини без

супутніх обвинувачень у насильстві. Обвинувачений у 2012 році організував руйнування десяти історичних пам'яток у Тімбукту, Малі, включаючи дев'ять мавзолеїв та ворота мечеті зі списку ЮНЕСКО. 27 вересня 2016 року його засудили до дев'яти років за статтею 8(2)(e)(iv) Римського статуту. Суд встановив, що культурна спадщина є невід'ємною частиною людської гідності, її руйнування завдає шкоди всьому людству, а навмисне знищення культурних об'єктів становить окремий воєнний злочин [4].

Методологія збору доказів є ключовим елементом діяльності МКС. Офіс Прокурора застосовує комплексний підхід: технічну експертизу залишків зброї, звіти ОЗХЗ та Міжнародного комітету Червоного Хреста, судово-медичні дослідження, свідчення потерпілих, супутникові знімки й цифрову криміналістику (OSINT) [5]. Досвід Сирії показав ефективність такого підходу: з 2013 року ОЗХЗ розслідує випадки застосування хлору, зарину та інших токсичних речовин, використовуючи відбір проб, токсикологічні аналізи, опитування свідків і аналіз відеоматеріалів, що підтвердили численні факти застосування хімічної зброї.

Україна депозитувала ратифікаційну грамоту Римського статуту 20 січня 2016 року, визнавши юрисдикцію з 20 лютого 2014 року [6]. 2 березня 2022 року Прокурор МКС Карім Хан оголосив про початок розслідування на підставі направлень від 43 держав-учасниць. Розслідування охоплює воєнні злочини, злочини проти людяності та злочин агресії з 21 листопада 2013 року. Прокурор неодноразово відвідував Україну, зустрічався з керівництвом, відвідував Бучу, Бородянку, Ірпінь. У травні 2023 року МКС видав ордери на арешт Президента рф володимира путіна та Марії Львової-Бєлової за воєнні злочини депортації дітей з окупованих територій.

Міжнародні організації фіксують численні випадки застосування заборонених засобів ведення війни. Human Rights Watch задокументувала використання касетних боєприпасів обома сторонами конфлікту. Попри те, що Конвенцію 2008 року про їх заборону не ратифікували Україна, рф і США, її положення частково відображають норми звичаєвого права. Касетні боєприпаси розкидають сотні суббоєприпасів на великій площі, що унеможливлює точне націлювання, а невибухлі елементи (5–40%) фактично перетворюються на міни. Їх застосування у Харкові, Миколаєві та Чернігові призвело до жертв серед цивільних [7].

Також зафіксовано використання фосфорних боєприпасів у Маріуполі, Попасній і Сіверодонецьку. Білий фосфор, що горить при 800°C, спричиняє опіки третього ступеня. Хоча він може застосовуватись для димових завіс, Протокол III до Конвенції про звичайну зброю забороняє його як запалювальну зброю проти цивільних або в населених пунктах. Відеодокази з Маріуполя підтверджують можливе вчинення воєнного злочину.

Термобаричні боєприпаси (ТОС-1 «Буратіно», ТОС-1А «Солнцепек») створюють потужну вибухову хвилю та полум'я понад 3000°C, спричиняючи тяжкі ураження органів і асфіксію. Хоча вони не заборонені прямо, їх використання повинно відповідати принципам розрізнення та пропорційності.

Застосування у густонаселених районах може кваліфікуватися як воєнний злочин невибіркового нападу.

25 червня 2024 року ЄСПЛ ухвалив рішення у справі «Україна проти росії (щодо Криму)«, визнавши системні порушення прав людини, включаючи катування та вбивства. Хоча ЄСПЛ не кваліфікує воєнні злочини, його висновки про систематичність порушень можуть використовуватися МКС як докази. 9 липня 2025 року ЄСПЛ ухвалив рішення у справі «Україна та Нідерланди проти росії« щодо збиття MH17, підтвердивши відповідальність рф за загибель 298 осіб. Паралельно суд Нідерландів у листопаді 2022 року засудив трьох осіб за причетність до збиття літака.

Виклики розслідування включають складність доступу до зони бойових дій, ризики для слідчих, необхідність експертів, проблеми ідентифікації відповідальних осіб та захисту свідків. Офіс Прокурора МКС співпрацює з Офісом Генерального прокурора України, СБУ, Національною поліцією. Створено спільні слідчі групи, застосовуються технології цифрової криміналістики та OSINT. Міжнародні партнери, включаючи Євроюст та правоохоронні органи ЄС, надають технічну підтримку.

Кваліфікація воєнного злочину використання заборонених засобів ведення війни базується на комплексній системі міжнародно-правових норм, включаючи Римський статут, Женевські конвенції та спеціальні конвенції про заборону зброї. Практика МКТЮ та МКС демонструє, що застосування забороненої зброї призводить до індивідуальної кримінальної відповідальності командирів та виконавців. У контексті Акту збройної агресії росії проти України міжнародна спільнота стикається з новими викликами у документуванні воєнних злочинів у реальному часі, що вимагає координації зусиль МКС, національних судових органів, міжнародних організацій та правозахисних груп. Успішне розслідування та притягнення винних у застосуванні заборонених засобів ведення війни матиме превентивне значення для майбутніх конфліктів та сприятиме зміцненню міжнародного гуманітарного права, забезпеченню справедливості для жертв та утвердженню принципу неминучості відповідальності за найтяжчі міжнародні злочини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Rome Statute of the International Criminal Court. International Criminal Court. URL: https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf. (дата звернення: 13.10.2025)

2. Convention on Certain Conventional Weapons (CCW). United Nations Office for Disarmament Affairs. URL: https://www.un.org/disarmament/convarms/ccw/. (дата звернення: 13.10.2025)

3. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY). Case Law Database. United Nations. URL: https://www.icty.org/en/cases. (дата звернення: 13.10.2025)

4. The Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi. Case Information Sheet. International Criminal Court. URL: https://www.icc-cpi.int/cases/icc-0112-0115. (дата звернення: 13.10.2025)

5. Investigation in Ukraine. Office of the Prosecutor. International Criminal Court. URL: https://www.icc-cpi.int/situations/ukraine. (дата звернення: 13.10.2025)

6. Ukraine and the ICC. International Criminal Court. URL: https://www.icc-cpi.int/ukraine. (дата звернення: 13.10.2025)

7. Ukraine: Cluster Munitions Kill Civilians. Human Rights Watch. URL: https://www.hrw.org/news/2022/05/11/ukraine-cluster-munitions-kill-civilians. (дата звернення: 13.10.2025)

***Ключові слова*:** МКС, Римський статут, воєнні злочини, злочини проти людяності, злочин агресії, заборонені засоби ведення війни, касетні боєприпаси, фосфорні боєприпаси, термобарична зброя, міжнародне гуманітарне право, Женевські та Гаазькі конвенції, кваліфікація злочинів, індивідуальна відповідальність, МКТЮ, справа Тадіча, справа Галича, справа Аль-Махді, ЄСПЛ, воєнні злочини в Україні, документування злочинів, OSINT, міжнародне правосуддя, пропорційність, невибіркові напади.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Канєнберг-Сандул Оксана.*

Мохаммад Жуак, Найда Кирило
здобувачі вищої освіти 1 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національний Університет «*Одеська юридична академія*»

ПРОБЛЕМИ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ РІШЕННЯ СТОСОВНО КАТАСТРОФИ MH17

Під час Антитерористичної операції на Донбасі відбулося дуже багато трагедій. Однією з таких є катастрофа рейсу MH17. Сталася ця катастрофа 17 липня 2014 року над Донецькою областю України. Літак Boeing 777-200ER авіакомпанії Malaysia Airlines, який виконував рейс з Амстердама в Куала-Лумпур, був збитий ракетою. На борту перебували 283 пасажири та 15 членів екіпажу з 10 країн, усі загинули. Це одна з найтрагічніших авіакатастроф в історії.

Контакт з літаком був втрачений, коли він знаходився приблизно за 50 кілометрів від кордону України та російської федерації, і уламки літака приземлилися недалеко від Грабово на Донеччині під час Антитерористичної операції на цій території, яка знаходилася під контролем російських сепаратистів. 21 липня 2014 року Рада Безпеки ООН приймає Резолюцію №2166, що вимагає повного розслідування та притягнення винних до відповідальності. Згодом розслідування катастрофи делегується Раді безпеки Нідерландів [2]. В 2016 році було встановлено, що літак був збитий ракетою класу «земля-повітря» «Бук», який був завезений з російської федерації. Також було встановлено, що він належав 53-й зенітно-ракетній бригаді російської федерації та запущеною з території України, яку контролювали проросійські сепаратисти [1].

Керівництво країни агресора заперечувало причетність до збиття літака та їхня версія того, як був збитий літак, згодом змінювалася. Висвітлення у російських ЗМІ також відрізнялося від освітлення в інших країнах. Вони спочатку характеризували це як сепаратистські сили, що збили «транспортний літак Ан-26 ВПС України», а потім переключилися на звинувачення українських сил у збитті MH17. 25 травня 2018 року уряди Нідерландів та Австралії опублікували спільну заяву, в якій поклали відповідальність на російську федерацію за її участь у катастрофі. Міністри закордонних справ Нідерландів та Австралії заявили, що притягнуть російську федерацію до юридичної відповідальності за збитий авіалайнер. Міністр закордонних справ Нідерландів Стеф Блок заявив, що уряд робить наступний крок, офіційно притягуючи російську федерацію до відповідальності і Нідерланди та Австралія звернулися до російської федерації з проханням розпочати переговори, спрямовані на пошук рішення, яке відшкодує величезні страждання та збитки, заподіяні катастрофою MH17. У відповідь керівництво країни агресора заявило, що громадяни російської федерації до цього не причетні. Після публікації доповіді прем'єр-міністр Малайзії Махатхір заявив, що країни роблять російську федерацію «цапом-відбувайлом», і що він не вірить у причетність росіян, яким було пред'явлено звинувачення. У свою чергу, малайзійський прокурор підтримав розслідування, заявивши, що висновки засновані на великих розслідуваннях та юридичних дослідженнях [5].

У 2019 році уряд Нідерландів звинуватили трьох росіян, Ігоря Гіркіна, Сергія Дубинського та Олега Пулатова та одного українця – Леоніда Харченка. Щодо кожного з обвинувачених було видано міжнародні ордери на арешт. У листопаді 2022 року суд у Гаазі визнав винними Ігоря Гіркіна, Сергія Дубинського та Леоніда Харченка – за участь у транспортуванні та використанні комплексу «Бук», що призвело до загибелі пасажирів. Вони були заочно засуджені до довічного ув'язнення. У березні 2022 року Австралія та Нідерланди оголосили про початок спільного судового позову проти російської федерації відповідно до статті 84 Конвенції про міжнародну цивільну авіацію. У травні 2025 Рада Міжнародної організації цивільної авіації ухвалила, що російська федерація порушила Чиказьку конвенцію і несе відповідальність за аварію MH17. У липні 2025 року ЄСПЛ ухвалив, що російська федерація несе відповідальність за аварію літака і загибель всіх людей, які перебували на борту. Крім того, він ухвалив, що російська федерація не провела жодного розслідування, не співпрацювала з міжнародним розслідуванням і активно втручалася в його перебіг, а також не надала жертвам жодних засобів правового захисту [3].

Катастрофа рейсу MH17 виявила прогалини в управлінні безпекою польотів над зонами конфлікту, що призвело до низки змін у правилах та рекомендаціях Міжнародної організації цивільної авіації. Ці зміни спрямовані на підвищення безпеки, покращення обміну інформацією та мінімізацією ризиків для цивільної авіації. Були додани положення щодо необхідності оцінки ризиків у повітряному просторі, особливо в зонах збройних конфліктів та закривати або обмежувати повітряний простір у разі виявлення ризиків. Був

випущений новий посібник з управління ризиками у зонах конфлікту. Воно зобов'язує держави та авіакомпанії враховувати Дані про військову активність та інформацію від розвідки та міжнародних партнерів. Була запущена платформа для обміну даними про ризики у зонах конфлікту. Це база даних, де держави, авіакомпанії та міжнародні організації можуть ділитися інформацією про військові операції, закриття повітряного простору та про потенційні загрози [4].

Отже, виконання рішення на сьогодні не реалізовано, через відсутність механізму арешту без співпраці з російською федерацією, яка не визнає юрисдикцію суду, а обвинувачені знаходяться поза юрисдикцією Нідерландів. Трагедія MH17 стала каталізатором для глобального перегляду управління ризиками авіації. Проте прогрес повільний: закриття повітряного простору залишається політично чутливим, а універсальної системи попередження ризиків досі немає. Правила стали суворішими, польоти над зонами конфлікту скоротилися, моніторинг покращився, але добровільний характер рекомендацій та політичні розбіжності обмежують їхню ефективність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. MH17: Хронологія трагедії URL: https://www.osce.org/ru/ukraine-smm/121568 (дата звернення: 15.05.2025 р.)
2. Резолюція ООН №2166 URL: https://docs.un.org/ru/S/RES/2166(2014) (дата звернення: 15.05.2025 р.)
3. Справа Україна та Нідерланди проти Росії – 2025. URL: https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-244292#{%22itemid%22:[%22001-244292%22]} (дата звернення: 15.05.2025 р.)
4. ICAO council vote on flight MH17 case URL: https://www.icao.int/news/icao-council-vote-flight-mh17-case (дата звернення: 15.05.2025 р.)
5. The Downing of Flight MH17: A Historic Decision by the ICAO Council URL: https://www.ejiltalk.org/the-downing-of-flight-mh17-a-historic-decision-by-the-icao-council/ (дата звернення: 15.05.2025 р.)

Ключові слова: MH17, країни, збиття, авіація, катастрофа, трагедія, розслідування, конфлікт.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Канєнберг-Сандул Оксана.*

Слісаренко Анастасія Олександрівна
здобувачка вищої освіти 1 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРАКТИКА УКРАЇНИ У ЗАСТОСУВАННІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРІВ У СФЕРІ МОРСЬКОГО ПРАВА В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

У сучасному світі морські перевезення виступають основою глобальної транспортної системи, та носять переважно міжнародний характер. Регулювання таких перевезень здійснюється, як нормами національного законодавства так і нормами права інших держав, а також охоплює морські зони з різними правовими режимами, які ґрунтуються на міжнародних звичаях та багатосторонніх угодах.

Завдяки вигідному географічному положенню Україна має можливість ефективно реалізовувати свій транспортний потенціал. Територія країни розташована на перетині важливих міжнародних логістичних коридорів, що забезпечує пряме сполучення між країнами Європи та Азії. Крім того, Україна виконує роль природного моста, який з'єднує Чорноморсько-Середземноморський регіон із континентальною частиною Європи, сприяючи розвитку транзитних перевезень, міжнародної торгівлі та інтеграції в світовій транспортній мережі [1, с. 5].

Разом із тим, розвиток морської інфраструктури та транспортних коридорів суттєво ускладнюється через триваючий конфлікт з рф, який призвів до численних порушень норм міжнародного права, серед яких: незаконне захоплення українських портів, об'єктів морської інфраструктури, обмеження свободи судноплавства, привласнення морських природних ресурсів, а також затримання і переслідування українських кораблів та екіпажів. Це зумовлює необхідність розробки нових та активного використання, вже існуючих міжнародно-правових інструментів для захисту суверенних прав у морських акваторіях.

Основним правовим інструментом для звернення України стали положення Конвенції ООН з морського права 1982 року (UNCLOS). Конвенція передбачає кілька ключових механізмів для врегулювання спорів між державами. Одним із них є арбітражні провадження, що здійснюються відповідно до Додатку VII Конвенції і дозволяють сторонам передати спір на розгляд спеціально створеного арбітражного трибуналу. Окрім цього, важливим інструментом виступає процедура негайного звільнення у Міжнародному трибуналі з морського права, передбачена статтею 292 Конвенції, яка застосовується у випадках затримання суден чи екіпажів із порушенням норм міжнародного права [2]. Водночас Україна активно використовує й інші міжнародні юрисдикційні механізми, зокрема паралельні провадження у Міжнародному суді ООН, де розглядаються справи, пов'язані як

із морськими питаннями, так і з комплексними порушеннями міжнародного права з боку рф.

Прикладом застосування Україною міжнародних механізмів врегулювання морських спорів є арбітраж щодо прав прибережної держави в Чорному та Азовському морях і Керченській протоці, який триває з 2016 року. Мова йде про незаконну експлуатацію рф природних ресурсів, створення перешкод для свободи судноплавства та встановлення фактичного контролю над частиною морської акваторії. У 2020 році арбітражна інстанція визнала свою юрисдикцію за більшістю заявлених вимог, що стало важливим проміжним успіхом України та зміцнило її позиції на міжнародній правовій арені [3].

Ще однією з ключових справ, яка стала важливим прецедентом у практиці застосування положень Конвенції ООН з морського права, у якій Україна звернулася до міжнародних судових інституцій, стала справа щодо затримання українських військових кораблів та їхніх екіпажів у Керченській протоці. 25 листопада 2018 року росія захопила три українські судна – катери «Нікополь», «Бердянськ» та буксир «Яни Капу» – разом із 24 моряками у Керченській протоці. Це стало грубим порушенням положень Конвенції ООН з морського права, зокрема статей 17–19 (право мирного проходу), 32 (імунітет військових кораблів), 95–96 (повний імунітет військових суден) та 292 (процедура негайного звільнення). Україна звернулася до Міжнародного трибуналу з морського права, який 25 травня 2019 року ухвалив рішення на її користь і зобов'язав рф негайно звільнити екіпажі та кораблі. У вересні 2019 року українські моряки повернулися додому, а згодом були повернуті і судна [4].

Від початку повномасштабного вторгнення рф на територію України країна агресор систематично продовжує порушувати міжнародне морське право, зокрема росія здійснювала блокаду українських портів в Одесі та Миколаєві, проводила мінування акваторій Чорного та Азовського морів, що порушувало принцип свободи судноплавства, закріплений у Конвенції ООН з морського права (UNCLOS) [5].

Існуючі міжнародні та національні правові норми не завжди здатні ефективно захищати держави від актів агресії, це підкреслює необхідність створення нової нормативно-правової бази з чіткими механізмами реагування на подібні загрози та посиленням міжнародної відповідальності агресора. У цьому контексті розробка нового Законопроєкту S. 804 «Про Чорноморську безпеку» надає Україні додаткову підтримку на міжнародній арені: він демонструє позицію США щодо незаконних дій росії та може слугувати доказовою базою у міжнародних судах, підсилюючи аргументи України у справах про порушення свободи судноплавства та залучення підтримки міжнародних партнерів [6; 7].

Проблема відсутності ефективного механізму забезпечення відповідальності рф за порушення норм міжнародного права зберігає свою актуальність і нині. Проте у майбутньому питання відповідальності росії може бути реалізоване шляхом звернення до Міжнародного суду ООН із позовами

про порушення суверенних прав України як прибережної держави. І хоча МКС напряму не займається морським правом, блокування портів, напади на цивільні судна й створення штучного голоду через морську блокаду можуть кваліфікуватися як воєнні злочини. Також активно розвивається міжнародний компенсаційний механізм, який уже підтриманий резолюцією Генеральної Асамблеї ООН. Важливу роль можуть відіграти й регіональні інституції, такі як Європейський суд з прав людини, де можуть розглядатися справи щодо компенсації збитків приватним судновласникам та компаніям, які постраждали від дій рф у Чорному морі [8; 9].

Україна активно використовує комплексний підхід: подає позови не лише з питань морського права, а й щодо фінансування тероризму та порушення прав людини, що створює широку доказову базу міжнародних злочинів рф.

Для міжнародної спільноти приклад України є показовим, адже підтверджує дієвість процедур UNCLOS, та створює основу для подальшого притягнення рф до міжнародної відповідальності, та посилює політичний та економічний тиск на країну агресора. Для України зазначені механізми відіграють важливу роль у процесі належної фіксації та юридичного закріплення численних порушень, вчинених рф, у міжнародних судових інстанціях. Водночас вони становлять невід'ємну складову комплексної стратегії держави, спрямованої на відновлення територіальної цілісності, забезпечення суверенітету та ефективний захист національних інтересів у рамках міжнародного права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Міжнародне морське право : навч.-метод. посіб. для здобувачів вищої освіти галузі першого (бакалаврського) рівня галузі знань 29 «Міжнародні відносини» за спеціальністю 293 «Міжнародне право» [Електронне видання] / [уклад.: Т. В. Аверочкіна, Ю. В. Сергєєв]; Нац. ун-т «Одеська юрид. академія». Одеса : Фенікс, 2024. 162 с. URL: https://doi.org/10.32837/11300.27366 (дата звернення: 18.10.2025р.)

2. United Nations Convention on the Law of the Sea. Convention from 10 December 1982. URL:https://www.unclos.org/ (дата звернення: 18.10.2025р.)

3. Заключний виступ заступника Агента України Оксани Золотарьової на усних слуханнях в Арбітражному трибуналі у справі щодо прав прибережної держави в Чорному і Азовському морях та Керченській протоці (Україна проти). Міністерство закордонних справ. Електронний ресурс. URL: https://surl.li/sztyhe (дата звернення: 18.10.2025р.)

4. Dispute Concerning the Detention of Ukrainian Naval Vessels and Servicemen (Ukraine v. the Russian Federation). № 2019-28, 1 April 2019. URL: https://pca-cpa.org/cn/cases/229/ (дата звернення: 18.10.2025р.)

5. Георгій Ерман. Конвої чи удар по Чорноморському флоту. Як Україні розблокувати порти. BBC News Україна. Електронний ресурс. URL: https://surl.li/fnhqol (дата звернення: 18.10.2025р.)

6. Сергєєв Ю. В. Безпека в Чорноморському регіоні та розвиток стратегії: новели законодавства США. Європейські орієнтири розвитку України: науково-

практичний вимір в умовах воєнних викликів : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 26 квіт. 2024 р.) за заг. ред. С. В. Ківалова ; відп. за вип. М. Р. Аракелян. Одеса, 2024. С. 254-255. URL: https://hdl.handle.net/11300/28327 (дата звернення: 18.10.2025р.)

7. Конгрес США. Законопроєкт S. 804 «Про Чорноморську безпеку» (Black Sea Security Act of 2023). Внесено до Сенату США 15 березня 2023 року. URL: https://www.congress.gov/bill/118th-congress/senate-bill/804/text (дата звернення: 18.10.2025р.)

8. International Criminal Court. Rome Statute of the International Criminal Court. 17 July 1998. art. 8 (2)(b)(xxv). URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2024-05/Rome-Statute-eng.pdf (дата звернення: 18.10.2025р.)

9. Council of Europe. Register of Damage Caused by the Aggression of the Russian Federation against Ukraine (RD4U) : Resolution CM/Res(2023)3 (12 May 2023). URL: https://surl.li/ndkjai (дата звернення: 18.10.2025р.)

Ключові слова: ООН, МКС, UNCLOS, морське право, морські акваторії, норми міжнародного права.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Канєнберг-Сандул Оксана.*

МІЖНАРОДНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

Габрук Ярослав Олегович
здобувач вищої освіти 2 курсу магістратури
факультету прокуратури та слідства (кримінальної юстиції)
Національного університету «Одеська юридична академія»

РАТИФІКАЦІЯ РИМСЬКОГО СТАТУТУ: ЗНАЧЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Римський статут є основоположним міжнародно-правовим документом, який заклав підвалини функціонування нового органу міжнародного правосуддя - Міжнародного кримінального суду. Ця інституція посідає провідне місце серед сучасних органів міжнародної юстиції, забезпечуючи притягнення до відповідальності осіб, винних у найтяжчих злочинах проти людяності. Прийняття Статуту відбулося 17 липня 1998 року в Римі (Італія), що ознаменувало важливий етап у розвитку міжнародного кримінального права. Документ набув чинності 1 липня 2002 року - у перший день місяця, який настав після закінчення 60-денного строку з моменту передачі на зберігання Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй шістдесятої ратифікаційної грамоти або документа про приєднання, прийняття чи затвердження (відповідно до статті 126 Статуту) [1].

Україна приєдналася до процесу підписання Римського статуту 20 січня 2000 року, проте досі не здійснила його ратифікації. У 2001 році Конституційний Суд України дійшов висновку, що окремі положення Статуту не узгоджуються з нормами Конституції України, зокрема щодо принципу доповнення юрисдикції Міжнародного кримінального суду національними органами кримінальної юстиції [2]. Це рішення фактично призупинило процес ратифікації, однак воно не зняло з порядку денного питання про необхідність повноправної участі України в міжнародній системі кримінального правосуддя.

У сучасних умовах, коли Україна стикається з воєнною агресією та масовими порушеннями норм міжнародного гуманітарного права, питання ратифікації Римського статуту набуває особливого значення. Участь у системі Міжнародного кримінального суду відкриє для нашої держави можливість повноцінно долучатися до діяльності Асамблеї держав-учасниць, брати участь у формуванні політики Суду, висувати кандидатів на посади суддів, а також ініціювати зміни до положень Статуту, Правил процедури та доказування. Ратифікація також посилить міжнародну довіру до України як держави, що підтримує принципи верховенства права та боротьби з безкарністю.

Разом з тим, необхідно враховувати й низку практичних та правових аспектів, які вимагають попереднього врегулювання. Серед них – питання адаптації національного законодавства до вимог міжнародного кримінального права, а також забезпечення узгодженості між конституційними нормами України та положеннями Римського статуту. Незважаючи на ці виклики, більшість науковців і правників схиляються до думки, що ратифікація є

стратегічно важливим кроком, який сприятиме зміцненню позицій України на міжнародній арені та утвердженню принципу невідворотності відповідальності за воєнні злочини [3, с. 200].

Вже з перших днів війни українська правнича спільнота активно ініціювала інформаційну кампанію, спрямовану на підтримку ратифікації цього документа та обговорення ефективних механізмів притягнення до відповідальності країни-агресора за найтяжчі міжнародні злочини, скоєні на території України. У сучасних умовах ратифікація Римського статуту надає нашій державі можливість стати повноправним учасником усіх інституцій Міжнародного кримінального суду, отримавши як організаційні, так і процесуальні права. Це включає участь у засіданнях Асамблеї держав-учасниць, можливість виносити питання на порядок денний, впливати на ухвалення рішень і формування бюджету Суду, брати участь у виборах Прокурора, а також висувати кандидата на посаду судді від України. Такий крок розширить інструментарій нашої держави у взаємодії з МКС і забезпечить реальні механізми впливу на його діяльність [4, с. 168].

Також, міжнародний кримінальний суд слід розглядати як важливий елемент системи глобальної справедливості, здатний забезпечити переслідування осіб, відповідальних за масові воєнні злочини. Згідно зі статтею 89 Римського статуту, Суд має право вимагати передачу осіб, стосовно яких ведеться розслідування Прокурором МКС, з будь-якої держави, на території якої такі особи перебувають або можуть перебувати.

З огляду на це, українська держава має посилювати зусилля у напрямку створення спеціального міжнародного трибуналу, який зосередиться виключно на розслідуванні злочинів, скоєних у межах агресії проти України. Водночас слід підкреслити, що на сьогодні МКС залишається найбільш розвиненою інституційною моделлю серед діючих органів міжнародного кримінального правосуддя. Визнання його юрисдикції, не лише спеціальної - відповідно до пункту 3 статті 12 Римського статуту, – є для України невід'ємним елементом її євроінтеграційного курсу та практичним механізмом для притягнення до відповідальності найвищого керівництва країни-агресора за злочини, вчинені проти українського народу [5, с. 102].

Отже, ратифікація Римського статуту є важливим кроком на шляху утвердження України як демократичної держави, що дотримується принципів верховенства права та міжнародної справедливості. У сучасних умовах воєнної агресії цей процес має не лише правове, а й політичне значення, адже сприятиме зміцненню міжнародного авторитету України, розширенню її можливостей у межах системи Міжнародного кримінального суду та забезпеченню дієвих механізмів притягнення до відповідальності осіб, винних у воєнних злочинах. Ратифікація Статуту також стане підтвердженням незворотності європейського курсу нашої держави та її готовності бути повноправним учасником глобальної системи міжнародного правосуддя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду : Статут від 17 лип. 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 18.10.2025 р.)
2. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський статут) : Висновок від 11 лип. 2001 р. № 3-в/2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01#Text (дата звернення: 18.10.2025 р.)
3. Чернюк В. В. Римський статут: роль та значення в сучасному світі. *Основні напрямки правового забезпечення балансу інтересів людини, суспільства і держави : матер. круглого столу (24 листоп. 2023 р., м. Миколаїв)* / за ред. О. В. Козаченка, О. М. Мусиченко ; Микол. навч.-наук. інст. права НУ «ОЮА», каф. крим. права та ін. крим.-прав. дисц. Миколаїв : МННІП НУ «ОЮА», 2023. С. 199-201.
4. Смирнов М. І. Як ратифікація Римського статуту Міжнародного кримінального суду може вплинути на розслідування злочину агресії рф проти України. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022.Вип. 6.С. 164-169.
5. Смирнов М. І. Перспективи та правові наслідки ратифікації Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду в контексті військової агресії рф проти України. *Juris Europensis Scientia.* 2022. Вип. 6. С. 98-102.

Ключові слова: Римський статут, Міжнародний кримінальний суд (МКС), ратифікація, воєнна агресія, міжнародне правосуддя.

Науковий керівник: *професорка кафедри міжнародного та європейського права, докторка юридичних наук, професорка Пасечник Олена.*

Гритенко Марія Олегівна
здобувачка вищої освіти 2 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ: ДЕЯКІ НАУКОВІ ПОШУКИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Сучасні проблеми міжнародного кримінального права в Україні на сьогодні взагалі пов’язані з масштабом воєнних злочинів та інших міжнародних злочинів, вчинених в умовах збройного конфлікту, а також із необхідністю адаптації національного законодавства та судової системи до міжнародних стандартів для забезпечення ефективного правосуддя. Щодо наукових пошуків вирішення сучасних проблем міжнародного кримінального права в Україні, вони зосереджені на комплексному реформуванні національної правової

системи, забезпеченні ефективного притягнення до відповідальності за міжнародні злочини та впровадженні передових міжнародних стандартів.

Одним із таких напрямів наукових розробок та рекомендацій є ратифікація та імплементація Римського статуту. Це залишається ключовим пріоритетом наукової спільноти, оскільки повна інтеграція Статуту є основою для ефективного національного кримінального правосуддя у сфері міжнародних злочинів. Вчені наголошують, що повна ратифікація Римського статуту (попри визнання юрисдикції *ad hoc*) є необхідною для надання Україні статусу повноцінного учасника МКС. Це вимагає внесення відповідних змін до Конституції України (ст. 124) для узгодження національних норм із принципами Статуту (зокрема, щодо юрисдикції) [11, С. 246-252; 7, С. 18; 8, С. 407; 9, С. 168; 10, С. 88; 12, С. 140].

Також оптимальним підходом щодо ратифікації та імплементації Римського статуту, науковці вважають внесення змін та доповнень до Кримінального кодексу України (КК), Кримінального процесуального кодексу України (КПК) та інших законодавчих актів. Так, зокрема Киричко В. М. у своєму досліджені наголошує на перспективах подальшої імплементації положень Римського статуту до КК, які мають дві складові: перша – вдосконалення тих положень, які вже з'явились в КК; друга – це пошук і наукова розробка інших аспектів цієї проблематики. Для того, хто буде займатись цією проблематикою, важливо пам'ятати, що йдеться про таку імплементацію міжнародно-правових положень до КК, яка до сих пір не мала аналогів і яка потребує системного осмислення нових правових реалій [2, С. 1-52]. Окрім змін та доповнень до КК України, науковці також пропонують певні зміни та доповнення до КПК України. Так, зокрема Кучер І.О., окреслює основні виклики, з якими стикаються українські правоохоронні органи й судова система при впровадженні міжнародних стандартів у національну практику. Зокрема, важливим, зазначає вчений є налагодження ефективної співпраці з МКС для забезпечення справедливості у справах, що стосуються воєнних та інших основних міжнародних злочинів. Проблеми, пов'язані з недосконалістю національних процедур, потребують термінових змін у законодавстві. На думку вченого, для цього необхідно підвищити ефективність національного розслідування міжнародних злочинів та покращити навчання правоохоронних органів та суддів у контексті міжнародного кримінального права. Важливою частиною цього процесу є підготовка спеціалізованих програм, які дозволять забезпечити правильне застосування норм Римського статуту в судовій практиці. Крім того, велика увага повинна бути приділена розробці механізмів контролю за виконанням зобов'язань України перед МКС та забезпеченню національної координації для ефективного розслідування міжнародних злочинів. Автор надає рекомендації щодо подальшого розвитку українського правосуддя, гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами та покращення співпраці з МКС для забезпечення ефективної протидії міжнародним злочинам в умовах війни[3, С. 474-479]. Отже, науковці наполягають, що імплементація має передувати або супроводжувати ратифікацію.

Проте окрім зазначеного напрямку, серед інших наукових розробок маємо виділити, зокрема дослідження, що направлені на вдосконалення національного кримінального законодавства, а саме розробки механізмів, які дозволять ефективно застосовувати міжнародні норми в українських судах. Так, дослідники розробляють точні формулювання для включення до КК України злочинів проти людяності, геноциду, воєнних злочинів та, особливо, злочину агресії у повній відповідності до визначень Римського статуту та міжнародного звичаєвого права. Так, вчені зазначають, що першочерговим завданням є приведення національного кримінального законодавства України у повну відповідність до вимог Римського статуту Міжнародного кримінального суду для забезпечення справедливого покарання за злочинні діяння російських військових на території України на рівні національного законодавства. Зокрема, виникла потреба в законодавчому закріплені злочинів проти людяності в розділі XX Особливої частини Кримінального кодексу України з метою ефективної протидії вчиненню кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку [6, С. 310].

З огляду на масштаб злочинів, значна увага в доктрині приділяється ефективності розслідування, зокрема вчені пропонуються зміни до КПК, які передбачають спеціалізовані процедури для розслідування міжнародних злочинів, включаючи подовжені терміни, особливі правила збору доказів, зокрема доказів з відкритих джерел (OSINT), та їх належної верифікації [1, С. 169-174; 4, С. 105-111].

Оскільки МКС має обмеження щодо переслідування за злочин агресії у цій ситуації, українські та міжнародні вчені активно розробляють моделі створення спеціального трибуналу [5, С. 109-115].

Отже, наукові дослідження чітко окреслюють, що вирішення сучасних проблем міжнародного кримінального права в Україні лежить у комплексній та системній реформі національного законодавства та судової практики. Основні наукові рекомендації та висновки концентруються на таких взаємопов’язаних напрямах як: повна інтеграція Римського Статуту (ратифікація та імплементація), вдосконалення національного кримінального законодавства (КК України, КПК України), процесуальне забезпечення та спеціальні механізми. А отже, наукові пошуки створюють дорожню карту для України, яка передбачає перехід до гібридної системи правосуддя, де повноцінно імплементоване національне законодавство працює в тісній координації з міжнародними інституціями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бабаєва О.В., Авербах Д.В., щодо питання про використання доказів, отриманих з відкритих джерел, у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Серія ПРАВО.* Випуск 83. частина 3. 2024. С. 169-174.

2. Киричко В. М. Імплементація положень римського статуту міжнародного кримінального суду до кримінального кодексу україни:

результати і перспективи. *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2024, № 2(22). С. 1-52.

3. Кучер І.О. Виклики імплементації римського статуту міжнародного кримінального суду в кримінальне процесуальне законодавство України. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1/2025. С. 474-479.

4. Ліхтанська А.П., Михайлов В.О. використання osint в кримінальному праві України. *Dictum factum.* № 1(15) (2024). С. 105-111.

5. Махаринець Д. До питання моделі спеціального міжнародного трибуналу з України. *Юридичний вісник*, 2023/4. С. 109-115.

6. Налуцишин В.В., Налуцишин В.В., Налуцишин Р.В. Класифікація міжнародних злочинів. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2024, Серія ПРАВО.* Випуск 86: частина 4. С. 305-310.

7. Орлов Ю.В. Ратифікація Римського статуту Міжнародного кримінального суду й елементи політики у сфері протидії злочинності в Україні: проблеми гармонізації. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2020. Т. 22, № 1. С. 16–25. URL:https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2711b34d-db8d-4b04-93dc-7b9f92ea6ada/content;

8. Смирнов М.І. Спеціальний міжнародний трибунал ad hoc щодо злочину агресії Росії проти України як механізм для розслідування та притягнення до відповідальності країни-агресора за найтяжчий міжнародний злочин міжнародно-правові та юрисдикційні аспекти. *Київський часопис права.* 2023. № 1. С. 403–410. URL:https://doi.org/10.32782/klj/2023.1.6215;

9. Смирнов М.І. Як ратифікація Римського статуту Міжнародного кримінального суду може вплинути на розслідування злочину агресії Росії проти України. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права.* 2022. № 6. С. 164–169. URL: http://www.chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/download/343/30016

10. Тарасенко Л.Б. Ратифікація Римського статуту Україною: актуальність та наслідки. *Правова система держави: проблеми формування та перспективи розвитку в контексті євроінтеграції:* Матеріали Всеукр. наук. конф., м. Одеса, 7 груд. 2023 р. С. 86–90. URL:https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1ddaf166-44f9-4266-ba3e-e06f3bd0db1d/content

11. Тітко Е.В., Сацик М.С. Проблеми та перспективи ратифікації римського статуту міжнародного кримінального суду в України. *Наукові записки. Серія: Право*. Випуск 16.2024. С. 246-252.

12. Щербань Є.В., Камінська Н.В. Деякі питання імплементації Римського статуту про Міжнародний кримінальний суд. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2020. Т. 25, № 2. С. 138–143. URL:https://doi.org/10.33270/01201152.138).

Ключові слова: Римський статут, Міжнародний кримінальний суд, імплементація, ратифікація, МКС.

Науковий керівник: *професорка кафедри міжнародного та європейського права, докторка юридичних наук, професорка Пасечник Олена.*

Гуменюк Сабіна Олегівна
здобувачка вищої освіти 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

НЮРНБЕРЗЬКИЙ ПРОЦЕС: ВПЛИВ НА СТАНОВЛЕННЯ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Наукова розробка проблематики міжнародних воєнних злочинів та злочинів проти людяності набуває особливої значущості в умовах сучасної геополітичної динаміки, позначеної триваючими збройними конфліктами у різних частинах світу. Історично військові дії мотивувалися різноманітними чинниками, зокрема прагненням до територіальної експансії, економічними вигодами чи ідеологічно-релігійними розбіжностями. Наразі ведення бойових дій суворо підпорядковується принципам міжнародного гуманітарного права, причому агресивна війна кваліфікується як міжнародний злочин. Катастрофічний досвід XX століття, зокрема глобальні руйнування Другої світової війни, зумовив безпрецедентний розвиток правової системи. Наслідком тих подій стало формування Міжнародного кримінального трибуналу та інституціоналізація міжнародного кримінального права, що ознаменувало створення механізмів відповідальності за найтяжчі міжнародні правопорушення.

Нюрнберзький процес, або Міжнародний військовий трибунал у Нюрнберзі 1945-1946 років, став знаковим моментом у розвитку міжнародного кримінального права, оскільки він упровадив юридичні принципи, які досі лежать в основі відповідальності за міжнародні злочини та порядку судочинства на міжнародному рівні. Лондонський Статут Нюрнберзького трибуналу визначив три ключові категорії злочинів, за які можуть притягуватись до відповідальності особи: злочини проти миру, воєнні злочини та злочини проти людяності [1, с. 141-142].

Фундаментальне судове провадження у справах головних воєнних злочинців, яке проходило у Нюрнберзі в період з 20 листопада 1945 року до 1 жовтня 1946 року, є еталонним прикладом повоєнного міжнародного правосуддя. Судочинство формувалося на основі синтезу британської та американської правових традицій, передбачаючи змагальність сторін обвинувачення і захисту, але виключне право на ухвалення остаточних вердиктів і вироків належало Міжнародному військовому трибуналу. Керівництво прокурорською групою здійснював Роберт Х. Джексон, який на той час був помічником судді Верховного суду Сполучених Штатів. Обвинувачення було висунуто двадцяти чотирьом особам та шістьом організаціям, зокрема «Гестапо». Важливою обставиною, що передувала слуханням, стала самоліквідація ключових функціонерів нацистського режиму, включаючи Гітлера, Гіммлера та Геббельса. Учасникам процесу з боку захисту було забезпечено право самостійно обирати своїх адвокатів [2].

Одна з основних ліній захисту будувалася на аргументі про ретроактивність кримінальних діянь, інкримінованих Лондонською хартією, що розцінювалося як застосування норми «ex post facto» (після факту). З метою забезпечення повноцінної комунікації між багатомовними учасниками вперше в історії міжнародного судового процесу була застосована інноваційна технологія синхронного перекладу, технічне забезпечення якої, включаючи перекладацький штат для чотирьох мов, надала компанія IBM. Результати цього судового розгляду засвідчили визнання винуватості абсолютної більшості підсудних. У загальному підсумку всіх дванадцяти Нюрнберзьких процесів винними було визнано 1416 обвинувачених із загальної кількості 1672. До завершення роботи Трибуналу було страчено близько двохсот німецьких воєнних злочинців, а ще приблизно триста осіб отримали довічне ув'язнення [2].

Фундаментальним надбанням міжнародного кримінального права, що викристалізувалося з проваджень Міжнародного військового трибуналу, є непорушний принцип індивідуальної кримінальної відповідальності. Даний принцип остаточно зруйнував доктрину, згідно з якою лише держави могли бути суб'єктами міжнародно-правової відповідальності, натомість утвердивши, що жоден державний лідер, військовий командир або інший посадовець не може уникнути персональної відповідальності за скоєння міжнародних злочинів, прикриваючись своїм офіційним статусом чи державним суверенітетом. Імунітет, традиційно асоційований з посадою глави держави чи урядовця, виявився неспроможним захистити від юрисдикції за злочини проти миру, воєнні злочини та злочини проти людяності [3, с. 137].

Аналогічним чином була переосмислена і значно обмежена доктрина підкорення наказу вищого керівництва. Виконання злочинного наказу не є автоматичним виправданням для виконавця, особливо в ситуаціях, коли наказ був очевидно протиправним та його виконання порушувало фундаментальні норми міжнародного права і людської моралі. Наявність у підлеглого реального морального вибору між виконанням явно злочинного розпорядження та відмовою від нього є ключовим фактором при визначенні ступеня його вини.

Положення права, що сформувалися у Статуті та вироках Нюрнберзького трибуналу, згодом знайшли своє закріплення та подальший розвиток у резолюціях Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй, зокрема у «Принципах міжнародного права, визнаних Статутом Нюрнберзького трибуналу», та були деталізовані Комісією міжнародного права ООН. Кодифіковані Нюрнберзькі принципи утверджують низку ключових постулатів. Будь-яка особа, яка вчинила діяння, що кваліфікується як злочин за міжнародним правом, несе за нього персональну відповідальність і підлягає покаранню. Відсутність у внутрішньому законодавстві держави норми, що встановлює відповідальність за таке діяння, жодним чином не звільняє особу від відповідальності згідно з міжнародним правом [4].

Виконання посадових обов'язків глави держави або відповідального урядовця не надає імунітету від переслідування за вчинення міжнародних злочинів. Кожній особі, обвинуваченій у скоєнні злочину за міжнародним

правом, гарантується право на справедливий і неупереджений судовий розгляд на основі фактів та права. Принципи також містять чіткі визначення та класифікацію найтяжчих міжнародних злочинів, що включають злочини проти миру (планування, підготовка, розв'язування чи ведення агресивної війни), воєнні злочини (порушення законів та звичаїв війни) та злочини проти людяності (вбивства, винищення, поневолення та інші нелюдські діяння, вчинені стосовно цивільного населення). Насамкінець, встановлюється кримінальна відповідальність не лише за безпосереднє вчинення таких злочинів, а й за співучасть (пособництво) у їх скоєнні [5].

Вплив Нюрнберзького процесу проявився у кількох ключових сферах. Він заклав основу для норм міжнародного кримінального права, які регулюють агресію, війну та злочини проти цивільного населення, й пізніше було прийнято Женевські конвенції 1949 року, Конвенцію про геноцид 1948 року, а також інші угоди й договори, які розвинули поняття і юридичне визначення злочинів проти людяності й геноциду. Вироки трибуналу призвели до формування практики відповідальності осіб, які вчинили злочини, незалежно від національності або місця в структурі влади, що вплинуло на встановлення міжнародних трибуналів, таких як ті, що діють щодо колишньої Югославії і Руанди, а пізніше − на Статут Міжнародного кримінального суду.

По-третє, правові положення Нюрнбергу спричинили розвиток принципів кримінальної законності: «nulla crimen sine lege» (немає злочину без закону), «nulla poena sine lege» (немає покарання без закону), і принципу справедливого правосуддя. Хоча існували критики щодо ретроактивності застосованого права (наприклад, чи всі норми підпадали під уже існуюче міжнародне право на момент вчинення злочинів), Нюрнберзький процес посилив усвідомлення, що навіть якщо національні закони дозволяли деякі дії, міжнародне право може прирівнювати їх до злочинів, якщо вони порушують базові міжнародно визнані норми [6].

Отже, Нюрнберзький процес справив трансформуючий вплив на становлення сучасного міжнародного кримінального права: він заклав прецеденти індивідуальної відповідальності, юридичних категорій злочинів, стандартів справедливого суду й відповідальності за міжнародні злочини для держав і осіб. Правові положення забезпечили основу для міжнародних інститутів, договорів і практик, які сьогодні захищають права людини, карають злочини проти людства й підтримують принцип, що «ніхто − навіть найвищий керівник − не стоїть понад законом».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Махаринець Д. Є. Ретроспективний аналіз міжнародних кримінальних трибуналів у період середини XX – початку XXI ст.ст. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2023. № 64. С. 140-144.

2. Роль Нюрнберзького процесу для міжнародного права. *Deutsche Welle*. URL: https://www.dw.com/uk/ak-nurnberzkij-proces-prisluzivsa-rozvitku-miznarodnogo-prava/a-18632728 (дата звернення: 04.10.2025).

3. Осіпов В. І. Значення нюрнберзького процесу для міжнародного кримінального права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2024. № 103. С. 135-140.

4. The Nuremberg Principles: Origins and Impact on Modern ICL. *Nuremberg Academy*. URL: https://www.nurembergacademy.org/about-us/nuremberg-principles (дата звернення: 04.10.2025).

5. The Nuremberg Trials and How They Influenced International Criminal Law. *Duquesne Kline School of Law*. URL: https://sites.law.duq.edu/juris/2023/11/06/the-nuremberg-trials-and-how-they-influenced-international-criminal-law/ (дата звернення: 04.10.2025).

6. The Nuremberg Trials: Impact on International Criminal Law and Jurisprudence. *Legal Service India*. URL: https://www.legalserviceindia.com/legal/article-404-the-nuremberg-trials-impact-on-international-criminal-law-and-jurisprudence.html (дата звернення: 04.10.2025).

7. Грушко М. В. Становлення та специфіка міжнародно-правового режиму військовополонених [Текст] : монографія / М. В. Грушко ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса : Фенікс, 2016. 281 с. ; Грушко М. В. *Екоцид в системі правопорушень: міжнародний та національний аспекти. VIII Міжнародна науково-практична конференція «Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід* (19-20 квітня 2024 р.), Тернопіль, ЗУНУ, 2024 р. С.142-145.

Ключові слова: Нюрнберзький трибунал, міжнародний злочин, міжнародна кримінальна відповідальність, воєнний злочин, статут.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Грушко Мальвіна.*

Дмитренко Ольга Олексіївна
здобувачка вищої освіти 2 курсу магістратури
факультету прокуратури та слідства (кримінальна юстиція)
Національного університету «Одеська юридична академія»

ВЗАЄМОДІЯ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ ТА НАЦІОНАЛЬНИХ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У РОЗСЛІДУВАННІ МІЖНАРОДНИХ ЗЛОЧИНІВ

Сучасний світ, на жаль, продовжує зіштовхуватись із безпрецедентними викликами, пов’язаними з міжнародними злочинами: геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочини агресії – все це знову стало надзвичайно гострою проблемою з огляду на повномасштабну війну в Україні, спричинену вторгненням російської федерації. Масштаби злочинів, скоєних на українській території, включаючи масові вбивства, тортури, депортації та руйнування цивільної інфраструктури, вимагають негайного, всебічного та неупередженого розслідування. Останнє неможливо без тісної взаємодії між Міжнародним кримінальним судом (МКС), який має мандат на переслідування найтяжчих

міжнародних злочинів, та національними правоохоронними органами України та інших держав. Наведене актуалізує необхідність відповідних наукових розробок задля майбутнього притягнення до відповідальності винних осіб.

Міжнародний кримінальний суд, заснований Римським статутом у 1998 році, є постійно діючим органом, призначеним для притягнення до відповідальності осіб за найтяжчі міжнародні злочини [3]. Його діяльність, розпочата у 2002 році, доповнює національну кримінальну юрисдикцію, забезпечуючи механізм для покарання за злочини, які викликають занепокоєння міжнародного співтовариства.

Положення та перспективи імплементації Римського статуту тривалий час становили предмет наукових дискусій у галузях міжнародного, кримінального та кримінального процесуального права. Останні відображають ширший геополітичний розкол: демократичні держави Заходу переважно підтримують та імплементують Статут, розглядаючи МКС як ключовий інструмент міжнародного правосуддя [1, с.486]. Натомість, авторитарні режими, такі як російська федерація, демонструють відкриту ворожість, виходячи зі складу учасників Статуту та відкидаючи юрисдикцію Суду, що підкреслює їхнє прагнення до безкарності за воєнні злочини та агресію. Для України, у світлі триваючої агресії, ратифікація Римського статуту в 2024 році (стала конституційно можливою після 2019 року) стала стратегічною необхідністю, що вимагає комплексного реформування національного законодавства та правової системи для забезпечення ефективної взаємодії з МКС у сфері міжнародного кримінального правосуддя.

Переходячи безпосередньо до досліджуваної взаємодії, слід зауважити, що попри те, що війна на території України розпочалася у 2014 році, комплексна інституційна система розслідування пов’язаних з нею злочинів сформована лише після повномасштабного вторгнення 2022 року. Історично, перші кроки зроблено у 2019 році зі створенням спеціалізованого Департаменту з повноваженнями розслідування злочинів на території Донецької області та Автономної Республіки Крим [2, с.693].

Кардинальне зростання обсягу воєнних злочинів після лютого 2022 року зумовило необхідність інституційної перебудови. Так, у 2022 році створено Департамент протидії злочинам, скоєних під час збройного конфлікту, у структурі якого передбачено спеціалізований підрозділ для взаємодії з міжнародними партнерами, включно з Міжнародним кримінальним судом. Знаковою подією, що сприяє ефективності міжнародного співробітництва, є підписання у січні 2023 року Угоди між Кабінетом Міністрів України та МКС щодо створення Офісу МКС в Україні [4]. Наразі на національному рівні відбувається спеціалізація підрозділів у ключових правоохоронних структурах. Спеціалізовані підрозділи для розслідування виключно воєнних злочинів створено у 9 обласних прокуратурах, а також у Службі безпеки України, Національній поліції України та Державному бюро розслідувань.

Варто зауважити, що взаємодія МКС та вітчизняних органів функціонує на засадах принципу комплементарності, що надає перевагу національній юрисдикції. У цьому контексті, інституційне зміцнення української системи

(створення спеціалізованих департаментів та підрозділів) є прямою демонстрацією спроможності та готовності нашої держави ефективно розслідувати ці злочини, що є запорукою того, що МКС не реалізує свою субсидіарну юрисдикцію через нездатність або небажання національної сторони.

Ключовим завданням досліджуваної взаємодії на нинішньому етапі є документування наслідків збройного вторгнення рф з метою забезпечення національних та міжнародних судових інституцій достатньою доказовою базою. З цією метою представники органів Нацполіції, СБУ, ДБР у складі спеціальних слідчих груп спільно із представниками Євроюсту й прокуратур країн-партнерів виїжджають у польові місії на деокуповані території та збирають свідчення людей, які постраждали від дій російських військових або стали свідками воєнних злочинів рф, документують останні, збирають відповідні речові докази [5].

Поряд з цим, критично важливим завданням у цьому процесі є забезпечення суворого дотримання законів та міжнародних стандартів під час документування вищевказаних злочинів, адже останнє є необхідною умовою для презентації цих доказів як перед українськими, так і перед міжнародними судовими органами. З урахуванням наведеного, уповноважені суб'єкти імплементують визнані міжнародною спільнотою протоколи, зокрема, йдеться про використання Протоколу Міннесота (для ефективного розслідування позасудових страт та незаконних вбивств) та Протоколу Стамбул (для документування фактів тортур та жорстокого поводження). Крім того, особлива увага приділяється формуванню ланцюга безперервності доказів, що є фундаментальною вимогою для прийняття матеріалів у міжнародних судах. Наведене стосується не лише речових доказів, але й зростаючого масиву цифрових доказів та інформації, отриманої з відкритих джерел (OSINT).

Підсумовуючи всі вище зазначені положення, приходимо до висновку, що ефективна взаємодія МКС та національних правоохоронних органів є фундаментальною передумовою для реалізації невідворотності покарання винних осіб рф за найтяжчі міжнародні злочини та відновлення справедливості, що має залишатися пріоритетом державної політики України та предметом подальших наукових досліджень. Особливу увагу в цьому контексті варто звертати на вдосконалення національного процесуального законодавства та діяльності українських дипломатів щодо посилення ефективності подальшої взаємодії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дроздов О.М., Дроздова О.В., Карпенко М.О., Зуєв В.В. Співробітництво із Міжнародним кримінальним судом: організаційні, юрисдикційні та кримінальні процесуальні аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 8. С. 484-492.

2. Мурачов Р.В. Особливості організації взаємодії міжнародного кримінального суду та правоохоронних структур України щодо розслідування

злочинів. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство».* 2023. № 12. С. 692-696.

3. Римський статут міжнародного кримінального суду від 17.07.1998. URL: http:// zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_588 (дата звернення: 16.10.2025)

4. Угода між Кабінетом Міністрів України та Міжнародним кримінальним судом про створення Офісу Міжнародного кримінального суду в Україні від 23.03.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_001-23#Text. (дата звернення: 16.10.2025)

5. Воєнні злочини рф в Україні: громадські організації, що документують їх та збирають свідчення для трибуналу. URL: https://suspilne.media/523271-voenni-zlocini-rf-v-ukraini-gromadski-organizacii-so-dokumentuut-ih-ta-zbiraut-svidcenna-dla-tribunalu/ (дата звернення: 16.10.2025)

Ключові слова: Міжнародний кримінальний суд, МКС, правоохоронні органи, міжнародний злочин, розслідування, взаємодія, війна.

Науковий керівник: *професорка кафедри міжнародного та європейського права, докторка юридичних наук, професорка Пасечник Олена.*

Жилка Анастасія Миколаївна
здобувачка вищої освіти 2 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЕКОЦИД ЯК ПОТЕНЦІЙНИЙ МІЖНАРОДНИЙ ЗЛОЧИН: ДОКТРИНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ТА ОБГРУНТУВАННЯ ЙОГО ВКЛЮЧЕННЯ ДО РИМСЬКОГО СТАТУТУ МКС

Різні екологічні виклики, зокрема і завдання шкоди природі внаслідок воєнних дій, ставлять питання щодо нових механізмів притягнення до відповідальності за тяжкі екологічні злочини. Концепція екоциду набуває важливого значення в умовах сьогодення через антропогенні катастрофи. При цьому наразі ст. 5 Римського статуту Міжнародного кримінального суду (Римський статут МКС) визначає, що він може розглядати питання, пов’язані з чотирма категоріями злочинів: геноцидом, воєнними злочинами, злочинами проти людяності та злочином агресії [1]. У дискусіях щодо міжнародно-правового регулювання злочинів, екоцид переважно розглядався в контексті збройних конфліктів та як воєнний злочин.

Варто зауважити, що 21 серпня 2024 року Україна відповідно ратифікувала Римський статут МКС, а 1 січня 2025 року отримала повне членство в цьому суді. КК України у ст. 441 визначає екоцид як масове знищення рослин і тварин, отруєння повітря або води, а також інші дії, які можуть призвести до екологічної катастрофи [2]. Якщо розглядати екоцид з точки зору міжнародного права та норм, то його трактування стає трохи складнішим, оскільки екоцид вважається міжнародними науковцями опосередкованим воєнним злочином. Перелік воєнних злочинів, а також шляхи

міжнародного реагування та регламентації дій у разі вчинення таких злочинів викладені у Римському статуті МКС.

Таким чином, міжнародне право має прогалини в питаннях, що стосуються екологічних порушень. У Римському статуті МКС відсутнє поняття екоциду, а визначення воєнних злочинів, що стосуються навколишнього природного середовища під час війни, дуже обмежене. Розширення та додання поняття екоциду потрібно в контексті того, що дії держави-агресора на території України завдають значної шкоди довкіллю, порушуючи право на безпечне життя та здоров'я як мешканців України, так і всього людства. Забруднення водних ресурсів та повітря, можливість радіаційної загрози через окупацію Запорізької АЕС, а також ударів по українських електростанціях призводять до масштабних та довготривалих негативних наслідків для довкілля.

Зокрема, вперше термін «екоцид» було запропоновано на Конференції ООН з проблем навколишнього середовища у 1972 році, коли йшлося про руйнування природного середовища через бомбардування, використання гербіцидів та будівництво в природних зонах. Проте на міжнародному рівні він зараз не є офіційно визнаним терміном та не визнається як міжнародний злочин, який би передбачав особливий механізм відповідальності, тому він не підпадає під юрисдикцію МКС. Також багато наукових конференцій, форумів та обговорень вказують на доцільність визнання екоциду міжнародним злочином.

В даному контексті виокремимо, що сама ж концепція внесення цього поняття до Статуту передбачає кримінальну відповідальність за значну шкоду та порушення світових екосистем, що в кінцевому підсумку може призвести до відповідальності винних осіб у МКС в Гаазі. У 1998 році було затверджено Римський статут МКС, що відкрив період активного руху за визнання екоциду як п'ятого злочину проти людства. Однак, після набрання чинності Статутом у 2002 році, екоцид залишався недоданим до його тексту, що спричинило нову хвилю міжнародної кампанії з метою визнання злочинів проти природи.

Зокрема, окрім цього, варто відзначити намагання Вануату та Мальдів у 2019 році, які закликали до розгляду можливості долучення злочину «екоцид» до Римського статуту. Додамо, що в 2020 році аналогічну спробу здійснила Бельгія. Важливо відзначити події 2021 року, коли група провідників корінних громад Бразилії звернулася до Гааги стосовно політики президента країни, яка спричиняє нищення лісів та підриває основу для існування корінних народів [3, с. 222]. У 2019 році група юристів з Нідерландів заснувала благодійну організацію «Stop Ecocide Foundation», яка шукає підтримки для глобальної ініціативи з метою оголосити екоцид міжнародним злочином та зібрати підписи під цим документом через свою платформу. Зокрема, цією організацією «запропоновано нове визначення екоциду як «незаконних або необґрунтованих дій, вчинених з усвідомленням того, що існує значна ймовірність серйозної та довгострокової шкоди для навколишнього середовища, спричинена цими діями»» [3, с. 222].

Також доцільно розглянути доктринальні підстави криміналізації екоциду. Як уже зазначалося нами раніше, у міжнародному кримінальному праві термін «екоцид» офіційно не застосовується. Однак, вказана заборона, яка стосується навмисного завдання шкоди природному середовищу, яке має довготривалий та серйозний вплив на навколишнє середовище. Так, у ч. 2 ст. 8 Римського статуту МКС зазначено, що масштабна, довготривала та серйозна шкода навколишньому природному середовищу, що є явно надмірною порівняно зі специфічною та безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою, що розглядається як воєнний злочин [1]. Тому доцільного говорити про концепцію erga omnes, що передбачає в даному контексті те, що захист навколишнього середовища є зобов'язанням перед усім міжнародним співтовариством, оскільки це зачіпає інтереси усіх держав.

Також включення злочину екоциду до Статуту можна розглядати і через призму принципу міжгенераційної справедливості, що закріплено у міжнародному екологічному праві, оскільки теперішнє покоління має зобов'язання перед майбутніми щодо безпечного довкілля. На наше переконання, це може бути підставою для створення механізмів для притягнення до кримінальної відповідальності за екоцид у Римському статуті МКС. Також розвиток екологічної юриспруденції, створення конференцій та інших дискусій за визнання цього злочину окремим у переліку злочинів проти людства вказує на потребу в його криміналізації. Це важливо, оскільки у майбутньому «судові розслідування в МКС також дадуть можливість здійснити відшкодування жертвам екоциду» [3, с. 223].

Щодо обґрунтування внесення даного злочину до Римського статуту МКС, варто провести наступну паралель. Визнання екоциду як явища та правової категорії сталося завдяки аналізу негативних екологічних наслідків військових дій на Південному Сході Азії. Узгодженням екоциду в юрисдикції МКС можуть стати багато екологічних злочинів рф, вчинених на території України, які разом визначаються як екоцид. В даному контексті доцільно зазначають С. С. Дерев'янко та С. М. Мустафаєва: «На підставі фактів, що стосуються вчинення екоцидів військовослужбовцями Російської Федерації на території України, виникає негайна потреба у внесення змін до Римського статуту МКС у контексті включення злочинів екоциду до його юрисдикції. Для цього необхідно додати до чинної ч. 1 ст. 5 Римського статуту пункт е, що визначатиме злочин екоциду, та потім уточнити його зміст» [4, с. 50].

Також важливим сигналом щодо визнання екоциду міжнародним злочином є те, що багато держав-учасниць Римського статуту уже криміналізували дане діяння як злочин, визначити його поняття. Тому можна внести поправки через використання ст. 121 та 122 Статуту, що є встановленим механізмом внесення змін, який уже було використано раніше для включення злочину агресії. Аргументом також є те, що серйозна шкода, завдана довкіллю під час війни, ще в деякій мірі регулюється Римським статутом, а шкода, завдана в мирний час, не підлягає компетенції МКС. Доцільно виокремити й те, що включення злочину екоциду у Римський статут МКС узгоджується із

принципом еволюційного тлумачення міжнародних договорів, що дозволяє адаптувати законодавство до умов сьогодення.

Щодо юридичного визначення поняття «екоциду» у міжнародному праві, у цьому контексті було зазначено у Резолюції Парламентської асамблеї Ради Європи, прийнятої 5 січня 2023 року. У документі, зокрема, підкреслено важливість визначення та законодавчого закріплення терміну «екоцид» як на національному, так і на міжнародному рівні [5, с. 69]. Зокрема, пропозицію щодо поправок може внести лише країна-учасниця Статуту. Так як Україна є уже нею, то можливе внесення такої пропозиції саме нашою державою для притягнення до відповідальності осіб, причетних до екоциду на території нашої держави. Проте, варто розуміти, що зміни до Римського статуту МКС не будуть внесені швидко, оскільки для цього потрібно провести серйозний науковий та теоретичний аналіз. Крім того, процедура змін до Статуту цього суду є досить складною та тривалою.

Отже, вважаємо необхідним подальший розвиток міжнародного кримінального права та внесення злочину «екоцид» до Римського статуту МКС, а також створення механізмів для розслідування таких злочинів. На основі зазначеного вище, пропонуємо не лише внесення положень про злочин екоциду до Римського статуту МКС, але й впровадження принципу екоцентризму в систему міжнародного права. Також необхідно саме Україні, територія та населення якої страждає від екоциду з боку держави-агресора ініціювати створення спеціальної робочої групи при Асамблеї держав-учасниць Римського статуту для підготовки проєкту поправок щодо включення екоциду як п’ятого міжнародного злочину.

Щодо перспектив розвитку проблематики, то з часом ще більше країн криміналізують цей злочин у своїх національних нормативно-правових актах, оскільки це питання досить активно висвітлюється в науці. Вважаємо, що важливим при цьому буде розслідування таких злочинів на національному рівні країн-учасниць Римського статуту, що стане каталізатором для змін у міжнародному праві щодо визнання екоциду як міжнародного злочину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду: Статут від 17.07.1998, № 995_588. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001, № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

3. Максакова К. В. Проблеми правової регламентації екоциду: Еколого-правовий аспект. *Юридичний електронний журнал.* 2023. № 1. С. 220-223. URL: http://lsej.org.ua/1_2023/51.pdf

4. Дерев’янко С. С., Мустафаєва С. М. Екоцид: склад та перспективи його включення до юрисдикції Міжнародного кримінального суду у зв’язку з повномасштабним військовим вторгненням Російської Федерації на територію України. *Трибуна молодого вченого.* 2022. № 3(36). С. 46-51. URL: https://www.legalposition.umsf.in.ua/archive/2022/3/10.pdf

5. Шульга А. М. Екоцид у спектрі Римського статуту. Міжнародний кримінальний суд і Україна: шлях до справедливості: матеріали міжнар. Кругл. столу (м. Харків, 23 квіт. 2025 р.). Харків: ХНУВС, 2025. С. 67-70. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/aabfb87b-6e8a-409d-bad6-34844043c6da/content

Ключові слова: екоцид, Римський статут МКС, Концепція erga omnes, принцип міжгенераційної справедливості, довкілля.

Науковий керівник: *професорка кафедри міжнародного та європейського права, докторка юридичних наук, професорка Пасечник Олена.*

Зільберт Олександр Володимирович
здобувач вищої освіти 2 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ШІ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЗДОРОВ'Я

В умовах повномасштабної агресії проти України, фіксація нападів на медичні заклади, перешкоджання медичній допомозі, катувань і нелюдського поводження потребує швидких та масштабних аналітичних спроможностей. Тому, штучний інтелект дедалі частіше стає незамінним помічником там, де звичайному погляду бракує часу, ресурсу або масштабу. Алгоритми за лічені хвилини зіставляють супутникові знімки, знаходять відео з різних кутів, виявляють закономірності обстрілів. Водночас міжнародне кримінальне провадження спирається на законність, допустимість і надійність доказів [3, с. 143]. Тому ключовим є не лише використання сучасних цифорвих технологій, а й дотримання процесуальних стандартів, прав людини, етичних вимог тощо [2, с. 7]. Крім того, для забезпечення доказової цінності результатів, отриманих із використанням систем штучного інтелекту, насамперед слід гарантувати їх правомірність і методологічну надійність, особливо у провадженнях щодо воєнних злочинів, спрямованих проти здоров'я цивільного населення та медичного персоналу. Варто зазначити, що надійність починається з походження матеріалів. Відео з телефона, фото з месенджера, журнали викликів швидкої допомоги та записи з камер спостереження – усе зазначене має мати так звану «біографію». Важливо хто і коли зафіксував докази, як зберігався файл, чи були зміни. Безумовно варто пам'ятати, що у разі, якщо ми не можемо простежити шлях даних від джерела до експерта, довіра втрачається. Для прийнятності, належності та допустимості висновків ШІ необхідна їх верифікація через зовнішні джерела. Такою верифікацією можуть слугувати показання, медичні записи, телеметрія, метадані. Лише у поєднанні з такою підтверджувальною інформацією результат ШІ набуває достатньої доказової сили. Також варто пам'ятати, що сам по собі він не може визначати результат справи. Якщо звернутись до зарубіжного досвіду, то у світовій практиці вже існують успішні приклади законодавчого регулювання та практичного

застосування технологій ШІ в досудовому розслідуванні. Наприклад варто навести досвід Сполучених Штатів Америки, де нормативно-правова база передбачає можливість використання систем ШІ для автоматизованого аналізу комунікацій, включаючи телефонні розмови та електронне листування, що суттєво підвищує ефективність виявлення та розслідування злочинів правоохоронними органами [1, с. 820]. Щодо практичних кейсів, варто згадати про те, що у 2013 р. судді місії EULEX у Приштині винесли обвинувальні вироки у справі Medicus. В цій історії лікарі організовували незаконні трансплантації нирок, вербували уразливих донорів за винагороду та оперували іноземних реципієнтів. У 2018 р. вироки частково підтверджені апеляцією. У справі фігурували медичні карти, свідчення, маршрути поїздок і фінансові сліди. Варто поставити питання, яким чином ШІ може допомогти в таких категоріях справ? Це може бути: графовий аналіз зв'язків «клініка – посередники – реципієнти – фінансові транзакції»; NLP-пошук листування про «донорство» різними мовами та в різних месенджерах та соцмережах; виявлення фальсифікацій у медичних документах; аналіз аномалій у розкладах операційних, закупівлях і логістиці [2].

Далі варто зазначити, що чесність щодо можливостей і меж системи є необхідною умовою забезпечення прозорості та формування довіри до технологій штучного інтелекту, оскільки вона сприяє відповідальному використанню та запобігає виникненню хибних очікувань у користувачів. Недостатнім на сьогодні є твердження чи власний досвід, що моделі ШІ є чесною та перевіреною, слід знати, на чому її вчили, для чого вона створена і де помиляється. У війні все змінюється, типи руйнувань, ракурси камер, навіть силуети будівель після ремонтів. Те, що працювало в одному регіоні, може давати хибні припущення в іншому. Тому потрібні відтворювані обчислення, власне, той самий код і версії даних. Прозоре пояснення шляху «дані – обробка – висновок» і зрозуміле пояснення для суду та сторін процесу [4, с. 173]. Якщо пояснити неможливо, покладатися повністю – небезпечно. Крім цього є ще людський та процедурний вимір. Навіть найкращий інструмент потребує правильних рук і порядку розподілу роботи. Варто чітко визначитись з тим, хто збирає та аналізує інформацію, хто перевіряє її та підписує висновок. Усі операції з даними повинні залишати аудиторський слід, який відображає інформацію про час і суб'єкта доступу до файлів, а також про виконані дії та змінені параметри. Це захищає від упереджень і дозволяє іншій стороні поставити чесні запитання. Окрема увага, питанню приватності та безпеки жертв і свідків. Медичні записи потрібно мінімізувати, знеособлювати, зберігати безпечно і використовувати лише настільки, наскільки це необхідно для встановлення істини. ШІ особливо корисний там, де масштаби перевищують людські можливості: він швидко знаходить повторювані шаблони атак на медичні об'єкти або допомагає експертам попередньо класифікувати травми, щоб зосередитись на найскладніших випадках. Але ієрархія незмінна: машина відшукує і підказує, людина перевіряє і відповідає. Алгоритми можуть помилятися – і ми маємо знати де саме й наскільки часто, перш ніж ставити їхній висновок поруч із людським життям і юридичною відповідальністю.

Зрештою у суді все зводиться до простих питань. Для прикладу, чи доречний інструмент у цьому кейсі; чи можна довіряти результату; чи зрозуміло, як ми до нього дійшли; чи не порушили прав людини на цьому шляху. І відповіддю тут має бути забезпечення прозорості та логічної побудови процесів прийняття рішень, що дозволяє обґрунтувати їх достовірність, відтворюваність і відповідність етичним та правовим нормам. Це про дані, їх походження, обробку та результати аналізу тощо. У підсумку ШІ не знімає відповідальності – він її підсилює. Дає швидкість і масштаб, але зобов'язує до дисципліни, чесності щодо помилок і уваги до людини. Законність та допустимість тут народжується з комбінації: довіри до джерела**,** чесності алгоритму та зрілої культури команди. Саме це й робить штучний інтелект справжнім інструментом справедливості у справах про злочини проти здоров'я.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бєлова М.В., Бєлов Д.М., Рущак І.В. Штучний інтелект у досудовому розслідуванні кримінальних справ: окремі питання міжнародної практики. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. Вип. 1. С. 818–824. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/02/138.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 10.10.2025 р.).
2. Ethics and governance of artificial intelligence for health. *Geneva: WHO*, 2021. 167 p. URL: https://iris.who.int/server/api/core/bitstreams/f780d926-4ae3-42ce-a6d6-e898a5562621/content (дата звернення: 10.10.2025 р.).
3. Istanbul Protocol. *Professional Training Series* № 8. Rev. 2. 225 p. URL: https://www.onlinelibrary.iihl.org/wp-content/uploads/2022/07/Istanbul-Protocol_Rev2_EN_compressed.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 10.10.2025 р.).
4. Freeman L., Vazquez Llorente R. Finding the Signal in the Noise: International Criminal Evidence and Procedure in the Digital Age. P. 163–188. URL: https://surl.li/jwjqqt (дата звернення: 10.10.2025 р.).

Ключові слова: міжнародні права, міжнародне кримінальне право, штучний інтелект, допустимість і надійність доказів, захист охорони здоров'я у збройних конфліктах.

Науковий керівник: *професорка кафедри міжнародного та європейського права, докторка юридичних наук, професорка Пасечник Олена.*

Лебедевич Анна Дмитрівна
здобувачка вищої освіти 2 курсу магістратури
факультету прокуратури та слідства (кримінальна юстиція)
Національного університету «Одеська юридична академія»

КІБЕРЗЛОЧИНИ ЯК НОВИЙ ВИКЛИК ДЛЯ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ

У наш час, коли цифрові технології проникають у всі сфери життя, вони стають не лише інструментом прогресу, а й новою ареною для конфліктів. Кіберзлочини, які включають широкий спектр незаконних дій, від хакерських атак до поширення дезінформації, набувають дедалі більшого масштабу та складності. Ці загрози кидають серйозний виклик не лише національній безпеці держав, але й міжнародному правопорядку, ставлячи під сумнів традиційні підходи до регулювання конфліктів.

У цьому контексті постає питання: чи може Міжнародний кримінальний суд (далі МКС), який був створений для розгляду найтяжчих злочинів, таких як геноцид і воєнні злочини, ефективно протидіяти кіберзлочинам? Досі юрисдикція МКС не була прямо адаптована до цифрових реалій. Однак, з огляду на зростаючу роль кібератак у збройних конфліктах, вони можуть бути розцінені як складова частина воєнних злочинів.

Досі тривають дискусії щодо визначення поняття «комп'ютерний злочин» або «злочин, пов'язаний з використанням комп'ютерів». Попри це, єдиного і загальновизнаного трактування досі не існує. У сучасних нормативно-правових актах часто використовуються як взаємозамінні терміни, такі як «кіберзлочинність», «комп'ютерні злочини», «злочини у сфері високих технологій» та «ІТ-злочини». У широкому розумінні, ці поняття описують злочинну діяльність, що відбувається у кіберпросторі [1].

Міжнародне право містить положення, що стосуються відповідальності за воєнні злочини. Зокрема, стаття 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС) надає вичерпний перелік злочинів, які підпадають під юрисдикцію Суду. Кібератаки, на відміну від традиційних військових дій, не завжди спричиняють прямі фізичні руйнування чи фізичну шкоду, що ускладнює їх кваліфікацію як воєнного злочину. Однак, використовуючи принцип розмежування (розрізнення цивільних та військових об'єктів), можна аналізувати наслідки атак для цивільного населення [2].

Злочинні дії в кіберпросторі можна узагальнити за такими категоріями:

1. кібератаки на цивільну інфраструктуру. Цілеспрямовані атаки на критичні об'єкти, такі як лікарні, енергетичні системи, медіа та фінансові установи, можуть бути кваліфіковані як воєнні злочини. Коли такі дії спричиняють жертви або серйозні руйнування, вони порушують міжнародні конвенції, що захищають цивільне населення під час війни;
2. незаконне втручання в цифрові системи. Це включає DDoS-атаки, поширення шкідливого програмного забезпечення та кібершпигунство. Ці дії порушують норми міжнародних конвенцій про кіберзлочинність, таких

як Будапештська конвенція. Більшість країн розглядають такі дії як кримінальні, оскільки вони спрямовані на підрив безпеки та крадіжку даних;

3. інформаційна війна та дезінформація. Проведення масштабних пропагандистських кампаній, поширення фейкових новин та втручання у виборчі процеси можуть розцінюватися як порушення суверенітету інших держав. Це створює загрозу не лише для інформаційної безпеки, але й для стабільності демократичних інститутів;

4. державна підтримка кіберзлочинності. Держава може нести відповідальність за дії кіберзлочинців, якщо вона ігнорує запити про їх видачу або надає їм прихисток. Це може бути розцінено як співучасть у злочинах, особливо якщо держава отримує вигоду від їхньої діяльності.

Таким чином, дії в кіберпросторі, які завдають шкоди цивільному населенню або підривають суверенітет держав, виходять за рамки «агресивної політики», а також якщо кібератака завдає шкоду, яка є непропорційною військовій перевазі, що досягається, вона може бути розцінена як воєнний злочин, що переслідуватиметься міжнародною спільнотою [3].

Прокурор Міжнародного кримінального суду (МКС) Карім Хан вказав на можливість кваліфікації кібератак як воєнних злочинів, злочинів проти людяності, геноциду та злочину агресії. Хоча кіберзлочини не згадані безпосередньо в Римському статуті, Хан стверджує, що «така поведінка потенційно може відповідати елементам багатьох основних міжнародних злочинів, як вони вже визначені» [4].

Існує загальна згода, що кібероперації під час війни також підпадають під дію законів війни. Існуюча міжнародно-правова база, включаючи Римський статут, прямо не регулює кібервоєнні злочини, оскільки ці закони були розроблені до появи поняття «кібервійна». Однак, багато принципів і правил міжнародного права є технологічно нейтральними і застосовуються до кібероперацій так само, як і до кінетичної війни [4]. «Кінетичну війну зазвичай описують як війну із застосуванням смертоносної сили» [8].

У своєму висновку щодо законності загрози або застосування ядерної зброї в 1996 році, Міжнародний суд ООН заявив, що міжнародне гуманітарне право «застосовується до всіх форм ведення війни та до всіх видів зброї – минулого, сьогодення та майбутнього» [5]. Таким чином, заборона на напади на цивільних осіб і цивільні об’єкти, а також на невибіркові атаки, поширюється і на нові засоби ведення війни, такі як кібероперації.

Можна виділити основні правові та процесуальні виклики в розслідуванні кіберзлочинів Міжнародним кримінальним судом:

1. Юрисдикція – юрисдикційні критерії, визначені Римським статутом, є ключовим викликом для МКС у справах, пов’язаних з кіберзлочинами. Відповідно до статті 12 Статуту, юрисдикція МКС поширюється на злочини, вчинені на території держави-учасниці, або якщо злочинець є її громадянином. Транскордонний характер кібератак, коли жертви, виконавці, та сервери знаходяться в різних країнах, часто у тих, які не є державами-учасницями, значно ускладнює застосування цих критеріїв. Така

розмитість географічних меж кіберпростору робить традиційні юрисдикційні принципи недостатньо ефективними [6].

2. Проблема атрибуції та доказування - атрибуція, тобто встановлення особи, відповідальної за кібератаку, є однією з найскладніших проблем. Використання анонімних мереж, проксі-серверів та інших технічних засобів ускладнює ідентифікацію злочинця – чи є він державним агентом, чи діє від імені недержавного угруповання. Ця невизначеність прямо суперечить стандарту доказування «поза розумним сумнівом» (beyond reasonable doubt), який є обов'язковим для міжнародного кримінального права. Крім того, збирання, збереження та перевірка цілісності цифрових доказів потребує спеціалізованих технічних знань, які не завжди доступні в рамках існуючої структури МКС [7].

3. Критерій тяжкості – згідно з принципом взаємодоповнюваності (Principle of Complementarity) та критерієм тяжкості (gravity), МКС розглядає лише найсерйозніші злочини, що викликають занепокоєння міжнародної спільноти. Не кожна кібератака може досягти такого порогу. Щоб кіберзлочин вважався воєнним злочином або злочином проти людяності, його наслідки мають бути масштабними та систематичними, наприклад, призвести до значних жертв серед цивільного населення або критичного порушення роботи життєво важливої інфраструктури [4].

4. Відсутність спеціальних норм та міжнародного консенсусу – на сьогодні не існує єдиної міжнародної конвенції, яка б чітко визначала кібервоєнні злочини та їхні правові наслідки. Хоча існують певні регіональні конвенції, як-от Будапештська конвенція про кіберзлочинність, вони не мають універсальної дії. Відсутність широкого міжнародного консенсусу щодо правового регулювання кібервійни та взаємної правової допомоги створює перешкоди для ефективного розслідування та притягнення до відповідальності на міжнародному рівні [6].

Отже, кіберзлочини є новим і складним викликом для Міжнародного кримінального суду. Хоча Римський статут не згадує їх безпосередньо, їхні наслідки можуть бути кваліфіковані як воєнні злочини або злочини проти людяності. Однак, існує багато перешкод, таких як складність ідентифікації злочинців та збору доказів. Для ефективної боротьби з цією новою формою злочинності, МКС повинен адаптуватися до реалій цифрового світу, розвивати власну експертизу та зміцнювати міжнародне співробітництво. Таким чином, успішна боротьба з кіберзлочинністю на міжнародному рівні стане не лише демонстрацією адаптивності міжнародного права, а й ключовим чинником забезпечення відповідальності та правосуддя в умовах сучасної війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Попко В.В., Попко Є.В. Міжнародно-правова регламентація транснаціональної кіберзлочинності у кіберпросторі. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/11/49.pdf (дата звернення: 14.10.2025 р.)

2. Cyberdaily.au: The ICC will now prosecute cyber war crimes. URL: https://www.cyberdaily.au/government/9541-the-icc-will-now-prosecute-cyber-war-crimes (дата звернення: 14.10.2025 р.)

3. Таволжанський О. В. Кіберзлочинність в умовах війни. URL: https://www.researchgate.net/profile/Anna-Politova-2/publication/393090060_Politova_AS_Protidia_voennim_zlocinam_v_Ukraini_Protidia_zlocinnosti_v_umovah_dovgotrivaloi_vijni_zbirnik_materialiv_Vseukrainskoi_naukovo-prakticnoi_konferencii_m_Harkiv_20_travna_2025_r_Harkiv_Urajt/links/685e9a3ae4632b045dc82014/Politova-AS-Protidia-voennim-zlocinam-v-Ukraini-Protidia-zlocinnosti-v-umovah-dovgotrivaloi-vijni-zbirnik-materialiv-Vseukrainskoi-naukovo-prakticnoi-konferencii-m-Harkiv-20-travna-2025-r-Harkiv-Uraj.pdf#page=219 (дата звернення: 14.10.2025 р.)

4. Yola Verbruggen, IBA Multimedia Journalist “Cyberattacks as war crimes”. URL: https://www.ibanet.org/Cyberattacks-as-war-crimes (дата звернення: 14.10.2025 р.)

5. 5. Консультативний висновок Міжнародного суду ООН щодо законності застосування або погрози застосування ядерної зброї 1996 р. URL: http://www.worldlii.org/int/cases/ICJ/1996/3.html (дата звернення: 14.10.2025 р.)

6. Naeem Allah Rakha Jurisdictional challenges of cybercrimes and the role of the international criminal court. URL: https://eskup.kpu.edu.rs/dar/article/view/562 (дата звернення: 14.10.2025 р.)

7. Anshu Kumar Cybercrime and jurisdictional challenges in international criminal law URL: https://ijlsss.com/cybercrime-and-jurisdictional-challenges-in-international-criminal-law(дата звернення: 14.10.2025 р.)

8. Фрідман Л. Загадкова воєнна термінологія. Що таке кінетична війна URL: https://nv.ua/ukr/opinion/shcho-take-kinetichna-viyna-fridman-pro-te-yaku-viynu-vede-rf-proti-ukrajini-boyovi-diji-50316408.html (дата звернення: 14.10.2025 р.)

Ключові слова: кіберзлочини, кіберзлочинність, Міжнародний кримінальний суд (МКС), Римський статут, воєнні злочини, розслідування, кібервійна, кіберпростір.

Науковий керівник: *професорка кафедри міжнародного та європейського права, докторка юридичних наук, професорка Пасечник Олена.*

Ліферова Владислава Владиславівна
здобувачка вищої освіти 2 курсу магістратури
факультету прокуратури та слідства (кримінальна юстиція)
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПЕРСПЕКТИВИ ВКЛЮЧЕННЯ ЕКОЦИДУ ДО РИМСЬКОГО СТАТУТУ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ

У зв’язку з повномасштабною агресією рф проти України постали нові виклики перед сучасним міжнародним правом. Одним з найактуальніших є

криміналізація екоциду – серйозної шкоди довкіллю, яка має глобальні наслідки для людства. Попри зростання усвідомлення екологічних загроз, міжнародне кримінальне право досі не визнає екоцид як окремий злочин нарівні з геноцидом, злочинами проти людяності, воєнними злочинами та злочином агресії. Проте дискусія про включення екоциду до Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС) стає дедалі активнішою.

Термін «екоцид» означає «вбивство дому», оскільки екологія – це «наука про дім» (давньогрецьке «οἶκος» – це «будинок», або «житло»). Тому екоцид означає вбивство дому, житла, помешкання, середовища існування, тобто вбивство довкілля [2, с.155].

На міжнародному рівні термін «екоцид» досі не має офіційного закріплення, а відповідні дії не класифіковані як окремий міжнародний злочин, що підпадає під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду. «У міжнародному кримінальному праві немає єдиних характеристик, які дозволяли б визначити конкретний вид діяння як окремий злочин під назвою «екоцид». Його нормативне наповнення формується шляхом інтеграції положень різних міжнародних актів кримінального права» [1].

Римський статут МКС уже містить певні положення, що стосуються шкоди довкіллю, однак лише у контексті воєнних злочинів. Зокрема, Статут передбачає відповідальність за дії, які спричиняють широко поширену, тривалу та серйозну шкоду природному середовищу, якщо така шкода є явно надмірною щодо очікуваної конкретної військової переваги. Таким чином, сучасне міжнародне кримінальне право фактично визнає екологічну шкоду лише під час збройних конфліктів, тоді як у мирний час вона залишається поза юрисдикцією МКС. Саме тому постає питання про потребу включення екоциду як окремого міжнародного злочину, незалежно від стану війни чи миру [4].

Аргументами на користь включення екоциду зокрема є:

– Криміналізація екоциду є питанням справедливості. Мільйони людей по всьому світу потерпають від наслідків промислових катастроф, вирубки лісів, забруднення океанів і змін клімату. Визнання екоциду міжнародним злочином дало б змогу притягати до відповідальності тих, хто ухвалює рішення, що призводять до непоправної шкоди планеті.

– Стримувальний ефект. Загроза міжнародного кримінального переслідування могла б змусити корпорації, уряди та посадових осіб відповідальніше ставитися до природокористування, враховувати екологічні ризики в економічній діяльності та уникати небезпечних практик.

– Включення екоциду до Римського статуту відповідало б сучасним викликам – змінам клімату, втраті біорізноманіття, деградації ґрунтів, забрудненню води й атмосфери. Ці явища становлять загрозу для існування людства, тому потребують адекватної правової реакції на міжнародному рівні.

– Екологічні злочини часто мають безпосередні наслідки для прав людини – права на життя, здоров’я, чисте довкілля. Тому боротьба з екоцидом – це також захист основоположних прав людини.

Однак процес включення екоциду до Римського статуту має низку складнощів. Серед найважливіших можна виділити:

1) Відсутність чіткого визначення. Існують суперечки щодо критеріїв, за якими певні дії чи типи руйнування вважаються екоцидом. Зокрема, немає узгодження щодо класифікації наслідків як «серйозна шкода», «широко поширена шкода», «тривалість часу» та «заподіяна шкода».

2) Підтвердження умислу. Для кваліфікації діяння як екоциду необхідно довести, що особа усвідомлювала або могла усвідомлювати наслідки своїх дій. У сфері екології це складно, оскільки наслідки можуть проявлятися через роки чи десятиліття, а шкода має кумулятивний характер.

3) Політична воля. Для внесення змін до Римського статуту необхідне схвалення двох третин держав-учасниць. Багато з них залежать від видобувної промисловості або потужних енергетичних компаній, тому не зацікавлені у встановленні суворої кримінальної відповідальності за екологічні руйнації.

4) Суверенітет держав. Деякі країни вважають управління природними ресурсами своєю внутрішньою справою, і міжнародне втручання, на їхню думку, може обмежувати економічні інтереси.

Попри ці труднощі, ініціатива розвивається. На 2024 рік острівні держави Вануату, Фіджі та Самоа офіційно подали пропозицію до Асамблеї держав-учасниць Римського статуту включити екоцид як «п’ятий злочин» під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду. Спеціальна експертна група Stop Ecocide Foundation вже розробила проєкт визначення, який наразі обговорюється у низці національних парламентів. Деякі держави, зокрема Фінляндія, Канада та Бельгія, висловили свою підтримку цій ініціативі [5].

Цікаво, що Україна вже має статтю про екоцид у своєму Кримінальному кодексі. Відповідно до статті 441 Кримінального кодексу України, масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу, – караються позбавленням волі на строк від восьми до п’ятнадцяти років. Однак на міжнародному рівні цей злочин поки не кодифіковано, тому участь України в підтримці міжнародної ініціативи має важливе символічне й практичне значення, особливо з огляду на екологічні наслідки війни [3].

Для того щоб екоцид став окремим злочином Римського статуту, необхідно здійснити кілька кроків:

1) Насамперед – узгодити остаточне визначення, яке буде юридично чітким і водночас здатним охоплювати як воєнні, так і мирні злочини проти довкілля.

2) Процедурно внести поправку до Римського статуту, що передбачає політичні переговори, голосування та ратифікацію державами-учасницями.

3) Також важливо забезпечити готовність МКС до розслідування таких справ: створення спеціальних наукових підрозділів, співпраця з екологічними експертами, адаптація правил доказування.

Підсумовуючи можна зазначити, що включення екоциду до Римського статуту – це складний, але необхідний крок для розвитку міжнародного кримінального права. Він має не лише правовий, а й моральний вимір, оскільки спрямований на захист планети як спільного дому людства. Попри юридичні й політичні перепони, тенденції свідчать, що ідея екоциду отримує дедалі ширшу

підтримку у світі. У перспективі найближчих років її реалізація може стати реальністю, якщо держави визнають: збереження довкілля – це не лише питання політики, а й питання справедливості та виживання людства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрушко А., Дудоров О. Екоцид у міжнародному та національному кримінальному праві. *Науковий вісник НДІ проблем досудового розслідування*. 2024. № 1.

2. Вереша Р.В, Кучинська О.П, Ковтун О.М. Екоцид у національному та міжнародному кримінальному праві: сучасні виклики та перспективи нормативно-правового регулювання. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. Т. 2, № 78. С. 152–159.

3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131.

4. Римський статут міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 08.10.2025).

5. Pacific islands submit court proposal for recognition of ecocide as a crime. URL: https://www.theguardian.com/law/article/2024/sep/09/pacific-islands-ecocide-crime-icc-proposal?utm_source=chatgpt.com (date of access: 08.10.2025).

Ключові слова: екоцид, Міжнародний кримінальний суд, Римський статут, міжнародне право, криміналізація, захист довкілля, екологічна відповідальність, права людини, міжнародні злочини, сталий розвиток.

Науковий керівник: *професорка кафедри міжнародного та європейського права, докторка юридичних наук, професорка Пасечник Олена.*

Лукашевич Аліна Леонідівна, Мідяна Вероніка Олександрівна
здобувачки вищої освіти 1 курсу магістратури
факультету адвокатури та антикорупційної діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»

МІЖНАРОДНИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ СУД ТА ПЕРСПЕКТИВА СТВОРЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ТРИБУНАЛУ ЩОДО ЗЛОЧИНУ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Збройна агресія рф проти України, що розпочалася у 2014 році та набула форми повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року, поставила перед міжнародним співтовариством критичне завдання: забезпечення невідворотності покарання за злочин агресії. Цей злочин є не просто порушенням міжнародного права, а є діянням, яке, за словами Нюрнберзького трибуналу, є «найвищим міжнародним злочином» (supreme international crime), оскільки він містить у собі все зло війни.

Актуальність питання зумовлена тим, що агресія підриває jus cogens – імперативні норми міжнародного права, закріплені у Статуті Організації Об'єднаних Націй. Згідно п.4 ст.2 Статуту – «Усі Члени утримуються в своїх міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування проти

територіальної цілісності, або політичної незалежності будь-якої держави, або будь-яким іншим чином, несумісним із Цілями Об'єднаних Націй» [1].

Злочин агресії (спочатку як «злочин проти миру») був визнаний і засуджений ще Статутом Міжнародного військового трибуналу в Нюрнберзі (1945) та Токійського трибуналу (1946), що заклало основи індивідуальної кримінальної відповідальності за порушення миру. Згодом він був кодифікований у Римському статуті Міжнародного кримінального суду, де у п.d ч.1 ст.5 він визнається одним із чотирьох найбільш тяжких злочинів, «які викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства» [2].

Історія міжнародного правосуддя свідчить про циклічну потребу у створенні спеціалізованих інституцій для реагування на масові звірства та злочини проти миру.

У 1990-х роках були створені Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії (МКТЮ) та Міжнародний кримінальний трибунал для Руанди (МКТР), які діяли на підставі резолюцій Ради Безпеки ООН. Вони підтвердили здатність міжнародного співтовариства реагувати на геноцид та воєнні злочини, а також сформували значну судову практику. Далі у 1998 році створення Міжнародного кримінального суду (далі –МКС) стало логічним завершенням цього процесу, започаткувавши постійний, універсальний механізм.

Попри важливість МКС, його повноваження щодо злочину агресії залишаються критично обмеженими, що було виявлено у контексті російської агресії проти України. Ці обмеження були внесені до Статуту Кампальськими поправками 2010 року та кодифіковані як окремі статті. Наприклад, згідно п.5 ст. 15 bis «Стосовно держави, яка не є учасницею Римського статуту, Суд не здійснює своєї юрисдикції щодо злочину агресії, вчиненого громадянами цієї держави або на її території» [3]. В даному випадку рф не є державою-учасницею Римського статуту. Відповідно, МКС не має юрисдикції щодо злочину агресії, скоєного російським керівництвом. А можливість передачі справи Радою Безпеки ООН (ст.15 ter) є заблокованою через право veto рф як постійного члена.

На нашу думку, De facto юрисдикція МКС у цьому випадку є заблокованою. Це створює необхідність пошуку альтернативних механізмів, які б могли заповнити цю системну прогалину міжнародного кримінального права.

Загалом Україна двічі визнала юрисдикцію МКС (заяви Верховної Ради від 2014 і 2015 років), що дозволило Суду розслідувати злочини, вчинені на її території. Також на підставі цього Офіс Прокурора МКС відкрив розслідування злочинів, пов'язаних із повномасштабною війною. У березні 2023 року було видано ордери на арешт президента рф В. Путіна та уповноваженої з прав дитини М. Львової-Бєлової за депортацію українських дітей. Проте, оскільки росія не визнає юрисдикцію МКС, виконання ордеру на її території, як ми бачимо на сьогодні, є неможливим.

З огляду на це Україна та її міжнародні партнери зосередили зусилля на створенні Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України, який

би мав повну юрисдикцію для розгляду дій російського політичного та військового керівництва.

Станом на сьогодні тривають організаційні кроки формування трибуналу. У червні 2025 року була підписана «Угода між Україною та Радою Європи про створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України», та розроблено Статут трибуналу. 15 липня цього ж року Верховна Рада ратифікувала дану Угоду, що стало важливим кроком на шляху до запуску цього інституційного механізму міжнародної відповідальності. Очікується, що суд розпочне роботу у 2026-2027 роках, після завершення усіх організаційних процедур, призначення суддів, прокурора та формування секретаріату.

Перспективи діяльності Трибуналу є багатогранними. З одного боку, його створення стане безпрецедентним кроком у міжнародному праві, адже це перший випадок, коли спеціальний суд створюється під час триваючої війни, а не після її завершення. З іншого – попри політичну підтримку понад 40 держав, залишається низка викликів. Головною проблемою є питання імунітетів високопосадовців, зокрема президента, прем'єр-міністра та міністра закордонних справ держави-агресора. У міжнародному праві існує принцип імунітету ratione personae (персональний імунітет), який захищає діючих глав держав від кримінального переслідування в іноземних судах. Але ситуації Нюрнберга та Токіо підтвердили, що за міжнародні злочини nullum crimen sine poena (немає злочину без покарання), і жодна посада не може бути щитом.

Крім того, Спеціальний трибунал покликаний доповнювати, а не замінювати діяльність Міжнародного кримінального суду. Їхня взаємодія передбачає розподіл юрисдикції: МКС продовжує розслідування воєнних злочинів, злочинів проти людяності та депортації українських дітей, тоді як трибунал концентрується виключно на злочині агресії, тобто на прийнятті політичних і військових рішень, які призвели до повномасштабного вторгнення. Такий розподіл функцій дозволяє уникнути дублювання справ і створює цілісну систему міжнародного правосуддя щодо України.

У довгостроковій перспективі діяльність трибуналу може стати не лише інструментом покарання винних, але й механізмом відновлення довіри до міжнародного права, яке тривалий час критикували за вибірковість і бездіяльність. Його створення продемонструє, що міжнародна спільнота здатна ефективно реагувати навіть тоді, коли діє проти держави, яка має право вето в Раді Безпеки ООН. Таким чином, Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України стане кроком до зміцнення глобальної системи безпеки, утвердження принципів верховенства права та забезпечення історичної справедливості.

Створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України був би дуже важливим кроком, адже трибунал не лише спрямований на покарання конкретних осіб, але й слугує превентивним сигналом для майбутніх агресорів: порушення Статуту ООН і збройна агресія більше не можуть залишатися безкарними.

Як свідчить досвід міжнародних трибуналів, лише поєднання політичної волі, правової чіткості та міжнародної солідарності здатне забезпечити ефективне правосуддя. Спеціальний трибунал, створений Україною та Радою Європи, може стати новою моделлю міжнародної відповідальності, яка відродить довіру до міжнародного правопорядку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду : Статут Орг. Об'єдн. Націй від 26.06.1945 : станом на 16 верес. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (дата звернення: 10.10.2025).
2. Римський статут міжнародного кримінального суду : Статут Міжнар. судів від 17.07.1998 : станом на 21 серп. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 12.10.2025).
3. Поправки до Римського статуту Міжнародного кримінального суду щодо злочину агресії : Поправки від 11.06.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004-10#Text (дата звернення: 10.10.2025).

Ключові слова: Спеціальний трибунал, злочин агресії, Міжнародний кримінальний суд, Рада Європи, Статут ООН, Угода, відповідальність.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Мануїлова Катерина.*

Мельник Мар'яна Ігорівна
здобувачка вищої освіти 2 курсу магістратури
факультету прокуратури та слідства
Національного університету «*Одеська юридична академія*»

ЕФЕКТИВНІСТЬ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ В УМОВАХ НОВИХ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ

Сучасна система міжнародного правосуддя стикається з безпрецедентними викликами, зумовленими активізацією воєнних конфліктів, зростанням кількості злочинів проти людяності та порушень міжнародного гуманітарного права. Центральне місце у протидії цим явищам посідає Міжнародний кримінальний суд (МКС). Він є установою, що діє постійно, на відміну, від попередніх міжнародних трибуналів, наділений повноваженнями здійснення юрисдикції щодо осіб за вчинення найбільш тяжких злочинів, що становлять загрозу для всієї міжнародної спільноти, та слугує доповненням національних систем кримінального судочинства. [1]

Основна мета Міжнародного кримінального суду полягає у протидії безкарності за скоєння міжнародних злочинів. МКС діє на основі Римського статуту 1998 року, який у статті 5 визначає його юрисдикцію стосовно чотирьох категорій злочинів: геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів та злочину агресії [1].

Юрисдикція Міжнародного кримінального суду щодо злочину агресії є настільки складною, що притягнення винних до відповідальності в межах МКС фактично залишається малоймовірним.

Як свідчить історія розроблення Римського статуту, питання розширення юрисдикції Суду на злочин агресії було одним із найбільш спірних. Очевидно, що низка впливових держав, які брали участь у створенні Статуту, висловлювали побоювання щодо можливості поширення юрисдикції МКС на цей злочин. Унаслідок цього сторони не змогли досягти компромісу під час ухвалення Статуту. [2, с. 253].

У тексті документа лише зазначалося, що Суд здійснюватиме юрисдикцію стосовно злочину агресії після ухвалення відповідних поправок, які визначатимуть його склад та умови реалізації такої юрисдикції. Ці зміни були прийняті лише 11 червня 2010 року, а фактична активація юрисдикції МКС щодо злочину агресії відбулася 17 липня 2018 року [3, с. 52-53]. Механізм реалізації юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо злочину агресії, на відміну від інших міжнародних злочинів, зокрема, геноциду, злочинів проти людяності чи воєнних злочинів, залишається вкрай складним і проблемним.

До прикладу, у контексті збройної агресії рф проти України Прокурор МКС 25 лютого 2022 року наголосив, що «оскільки ні Україна, ні рф не є державами-учасницями Римського статуту, Суд не має юрисдикції щодо злочину агресії».

Це положення вкотре демонструє наявність серйозних обмежень у можливостях МКС реагувати на акти агресії, коли сторони конфлікту не є учасниками Римського статуту, що ставить під сумнів універсальність і ефективність міжнародного кримінального правосуддя в сучасних умовах [4].

Таким чином, Прокурором підкреслено, що притягнення до відповідальності за злочин агресії рф по відношенню до України, фактично не належить до компетенції Суду, на відміну від геноциду, воєнних злочинів та злочинів проти людяності.

Наступною складовою щодо розгляду питання ефективності МКС є принцип комплементарності, на підставі якого Суд здійснює свою діяльність. Вказаний принцип полягає в доповненні, а не заміні національних систем правосуддя; тобто головна відповідальність за переслідування таких злочинів покладається на національні правові системи. Попри це, очікування від діяльності Суду залишаються надзвичайно високими.

Джерела таких високих очікувань від міжнародного кримінального правосуддя криються в тому, що його створення стало відповіддю на неспроможність національних систем забезпечити справедливість у справах про найтяжчі міжнародні злочини. Попри те, що як міжнародне, так і внутрішнє законодавство передбачає кримінальну відповідальність за геноцид, воєнні злочини, злочини проти людяності та злочин агресії, державні органи правосуддя нерідко не здатні ефективно реалізовувати ці норми. Це зумовлено різними чинниками – від політичної заангажованості чи неефективності судових інститутів до наявності імунітетів у високопосадовців, які вчиняють міжнародні злочини. Натомість система міжнародного кримінального

правосуддя покликана зменшити вплив політичних факторів на процес здійснення правосуддя, забезпечуючи об'єктивність, неупередженість і справедливість. Вона виступає своєрідною гарантією дотримання міжнародного права і стає останнім засобом досягнення правосуддя тоді, коли національні механізми виявляються бездієвими або заангажованими. Окрім зазначеного, одним із основних зауважень щодо діяльності Міжнародного кримінального суду є надмірна тривалість розгляду справ. Такий часовий фактор негативно позначається на здійсненні правосуддя, адже з плином часу складніше зібрати та оцінити докази – вони можуть бути втрачені, пошкоджені або знищені. Крім того, і потерпілі, і суспільство очікують своєчасного відновлення справедливості. Затягування процесу створює враження безсилля МКС і породжує сумніви щодо неминучості покарання за міжнародні злочини, що, своєю чергою, послаблює превентивну роль міжнародного кримінального правосуддя та формує відчуття безкарності у майбутньому.З часу початку своєї діяльності у 2002 році МКС за понад два десятиліття зміг винести лише близько десятка вироків – як обвинувальних, так і виправдувальних. Безперечно, така повільність частково пояснюється об'єктивними чинниками: юрисдикція Суду охоплює найтяжчі злочини, які найчастіше вчиняються під час збройних конфліктів, де наявні тисячі потерпілих, а доступ до місць подій часто суттєво ускладнений або навіть неможливий. [5, с. 482].Підсумовуючи, слід зазначити, що ефективність діяльності Міжнародного кримінального суду в умовах сучасних воєнних конфліктів є відносною та багатовимірною категорією. З одного боку, МКС залишається єдиним постійно діючим міжнародним судовим органом, уповноваженим притягати до кримінальної відповідальності осіб, винних у вчиненні найтяжчих злочинів проти людства. Його існування саме по собі є важливим чинником утвердження принципу невідворотності покарання, підтримання міжнародного правопорядку та зміцнення віри у верховенство права на глобальному рівні. З іншого боку, практика діяльності Суду виявляє низку істотних обмежень, що впливають на його реальну дієвість. Серед них – складна процедура реалізації юрисдикції щодо злочину агресії, надмірна тривалість проваджень, недостатня співпраця з боку держав, а також політична чутливість питань, які перебувають у його компетенції. Ці фактори значною мірою знижують можливості МКС оперативно реагувати на актуальні виклики міжнародної безпеки, зокрема у контексті збройної агресії рф проти України. Попри це, діяльність МКС має стратегічне значення для розвитку міжнародного кримінального правосуддя. Його функціонування стимулює держави вдосконалювати власні механізми боротьби з міжнародними злочинами, зміцнює міжнародну співпрацю у сфері правосуддя та формує усталену практику притягнення до відповідальності осіб, незалежно від їхнього політичного статусу.Отже, у нових геополітичних умовах ключовим завданням є не відмова від існуючої системи, а її реформування та адаптація до сучасних викликів. Підвищення ефективності Міжнародного кримінального суду можливе через удосконалення його процедур, зміцнення механізмів співпраці з державами, розширення кола його учасників та підвищення рівня політичної підтримки з боку міжнародної спільноти. Лише за цих умов МКС зможе

повною мірою виконати своє призначення – забезпечити справедливість, притягнути винних до відповідальності та запобігти безкарності за найтяжчі міжнародні злочини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Римський статут міжнародного кримінального суду. 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 16.10.2025).

2. Гутник В. В. Міжнародний кримінальний суд: сучасні проблеми та шляхи їх вирішення. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2024. Серія ПРАВО. Випуск 81: частина 3. С. 251-257. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.3.37 (дата звернення: 16.10.2025).

3. Гутник В. Міжнародний кримінальний суд: навчальний посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2023. 194 с.

4. Statement of ICC Prosecutor, Karim A.A. Khan QC, on the Situation in Ukraine: "I have been closely following recent developments in and around Ukraine with increasing concern, 25 February 2022. URL: https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-aa-khan-qc-situation-ukraine-i-have-been-closely-following.

5. Heinsch, R. (2009). How to achieve fair and expeditious trial proceedings before the ICC: Is it time for a more judge-dominated approach?. In: Carsten Stahn and Goran Sluiter (eds.). The Emerging Practice of the International Criminal Court. Leiden: Brill, p. 477-499. DOI: https://doi.org/10.1163/ej.9789004166554.i-774.139.

Ключові слова: міжнародний кримінальний суд, міжнародне кримінальне право, Римський статут, юрисдикція МКС, ефективність, воєнні конфлікти, злочини агресії, принцип комплементарності.

Науковий керівник: *професорка кафедри міжнародного та європейського права, докторка юридичних наук, професорка Пасечник Олена.*

Мільніченко Анна Денисівна
здобувачка вищої освіти 2 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЕКОЦИД ЯК П'ЯТИЙ ЗЛОЧИН ПІД ЮРИСДИКЦІЄЮ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ: ПРАВОВИЙ ІМПЕРАТИВ У ДОБУ ЕКОЛОГІЧНОЇ ТУРБУЛЕНТНОСТІ

Сучасна епоха глобальної турбулентності міжнародних відносин виявляє не лише трансформацію геополітичного ландшафту, а й системну кризу міжнародної безпеки, у межах якої екологічні злочини набули транснаціонального характеру. Масштабні руйнування природного середовища внаслідок воєнних дій, техногенних катастроф і недбалості транснаціональних корпорацій свідчать, що традиційні механізми забезпечення миру й безпеки більше не охоплюють екологічний вимір. Це зумовлює потребу перегляду концепції міжнародної екологічної безпеки та формування ефективних

кримінально-правових інструментів реагування. У цьому контексті ініціатива визнання екоциду п'ятим злочином міжнародного кримінального права поряд із геноцидом, злочинами проти людяності, воєнними злочинами та злочином агресії набуває не лише теоретичного, а й практичного значення. Вона є логічною відповіддю на сучасні виклики міжнародного правопорядку, який втрачає ефективність у протидії глобальним екологічним руйнуванням, що мають тривалі наслідки для всього людства.

Поняття «екоцид» виникло у 1970-х роках у зв'язку з воєнними екологічними злочинами у В'єтнамі - як спроба правового осмислення навмисного знищення природних систем як злочину проти миру [4]. У 1973р. Р. Фолк визначив екоцид як умисне знищення екологічних умов, необхідних для існування людських спільнот [3], підкреслюючи, що екологічна шкода у великому масштабі має не лише природоохоронний, а й морально-правовий вимір. Сучасна доктрина доводить, що масштабна деструкція екосистем є функціональним еквівалентом геноциду, адже в обох випадках йдеться про умисел на знищення: природних систем у першому, людської групи - у другому. [5] Водночас екоцид має екосистемний характер і виходить за межі антропоцентричних злочинів міжнародного права: його об'єктом є не окремі особи, а природна система, знищення якої підриває можливість існування людства як виду. Саме тому екоцид обґрунтовано розглядають як злочин sui generis – такий, що не зводиться до вже існуючих категорій міжнародного кримінального права.

Попри численні ініціативи у межах ООН, поняття екоциду не увійшло до Римського статуту 1998 року. Головними перешкодами стали політичні розбіжності між державами, небажання створювати прецедент міжнародної відповідальності для урядів і корпорацій та прагнення зберегти контроль над використанням природних ресурсів. [4] Це спричинило формування «правового вакууму», який фактично легалізує безкарність за злочини проти довкілля глобального рівня.

Зараз, через півстоліття після появи терміна, проблема екоциду перетворилася на один із головних викликів міжнародній безпеці. Сучасні екологічні катастрофи мають транскордонний характер і безпосередньо впливають на реалізацію основоположних прав людини: на життя, здоров'я, безпечне довкілля та сталий розвиток. [3] Тож порушення екологічної рівноваги стало прямою загрозою миру, що потребує переосмислення міжнародного правопорядку на засадах екоцентризму.

Наявне у Римському статуті положення статті 8(2)(b)(iv) передбачає відповідальність за серйозну шкоду довкіллю під час збройних конфліктів, але не охоплює екологічних злочинів у мирний час. Такий підхід істотно звужує захисний потенціал міжнародного кримінального права, адже не дозволяє кваліфікувати систематичне знищення екосистем як злочин проти людства. Причина полягає у домінуванні антропоцентричної парадигми, яка розглядає природу лише як ресурс. Проте сучасний стан планети доводить потребу переходу до екоцентричної моделі, у якій природа визнається самостійним носієм цінності й об'єктом міжнародно-правового захисту. [1] Визнання

екоциду п’ятим злочином МКС означало б еволюцію міжнародного права від антропоцентричного до екоцентричного світогляду, у якому збереження природи стає умовою виживання людства.

Критичним є також питання юрисдикції ratione personae, оскільки сучасна екологічна шкода має гібридну природу – її завдають не лише держави під час збройних конфліктів, а й транснаціональні корпорації у мирний час. Водночас чинний Римський статут МКС не охоплює юридичних осіб, що створює юридичну «сіру зону» безвідповідальності для економічних акторів, діяльність яких має наслідки, співмірні зі злочинами проти людяності. [7]

Юридична практика яскраво демонструє цю прогалину. Так знищення дамби Каховської гідроелектростанції у 2023 р. арміею російської федерації спричинило катастрофічне затоплення півдня України, руйнування екосистем нижнього Дніпра та втрату джерел питної води для сотень тисяч осіб. Масштаб і тривалість наслідків цього акту відповідають критеріям «серйозної, широкомасштабної та довготривалої шкоди», однак чинна правова система не дозволяє кваліфікувати його як злочин у межах Римського статуту. [8] Аналогічно, діяльність компанії Shell у дельті Нігеру призвела до хронічного забруднення ґрунтів і вод, деградації екосистем та втрати засобів існування місцевого населення. І хоча національні суди Нідерландів визнали окрему цивільно-правову відповідальність корпорації, з точки зору міжнародного кримінального права ця ситуація залишилася поза межами кримінальної юрисдикції, оскільки МКС не має повноважень переслідувати юридичних осіб. Тож хоча у цій справі мова і йде про «мирний екоцид», який чиниться не зброєю, а економічними рішеннями, його наслідки не менш руйнівні для життя та здоров’я мільйонів істот. Обидва випадки свідчать, що відсутність норми про екоцид у міжнародному праві легітимізує безкарність за злочини проти природи та підриває довіру до системи міжнародного правосуддя.

Якщо ж міжнародне співтовариство залишить цю прогалину неврегульованою, кожна наступна екологічна катастрофа (незалежно від того, чи це буде цілеспрямоване руйнування гідротехнічної споруди, чи масштабне промислове забруднення) залишатиметься поза сферою кримінальної юрисдикції. У перспективі це призведе до розмивання самої концепції міжнародного правопорядку, в межах якого злочинність дій оцінюється лише через безпосередню шкоду людині, але не через факт знищення життя як такого.

Розширення системи міжнародних злочинів є не лише доктринальним, а й екзистенційним завданням сучасного міжнародного права. Воно потребує координації між Міжнародним кримінальним судом, Організацією Об’єднаних Націй та її спеціалізованими органами, зокрема Радою ООН з прав людини. [8] Екоцид має бути інтегрований у систему захисту прав людини як крайня форма порушення права на життя та безпечне довкілля. У цьому контексті механізм Універсального періодичного огляду (UPR) може виконувати функції моніторингу та раннього попередження про екологічні порушення, які потенційно містять ознаки екоциду.

Також перспективним напрямом розвитку є формування «гібридної моделі міжнародної відповідальності», що поєднує індивідуальну, корпоративну та державну підзвітність. МКС має переслідувати осіб за індивідуальні акти екоциду, міжнародні арбітражі – забезпечувати компенсації постраждалим громадам, а Рада Безпеки ООН – застосовувати санкції до суб'єктів, що системно руйнують довкілля. [6] Такий підхід створює багаторівневу архітектуру екологічного правосуддя, у якій кримінальна, цивільна та санкційна відповідальність доповнюють одна одну.

З погляду кримінально-правової доктрини екоцид можна визначити як умисне або свідомо ризиковане (dolus eventualis) вчинення дій чи бездіяльності, що спричиняють серйозну, широкомасштабну та довготривалу шкоду довкіллю, якщо така шкода створює загрозу для безпеки людства або стабільності екосистем. [2] Інкорпорація відповідної норми до Римського статуту відновить баланс між правом людини на життя і правом природи на існування. Це стане ключовою умовою збереження ефективності міжнародного кримінального права в епоху глобальної екологічної турбулентності.

Отже, екоцид є не лише моральним, а й юридичним викликом для міжнародної спільноти. Його визнання як злочину міжнародного кримінального права означатиме перехід від антропоцентричного до екоцентричного світопорядку, у якому природа визнається невід'ємною основою миру та безпеки. Сучасна система міжнародного правосуддя має еволюціонувати: МКС - через розширення юрисдикції; ООН - через інтеграцію екоциду в політику прав людини; держави - через імплементацію відповідних норм у національне законодавство. Це не лише правовий, а й концептуальний вибір міжнародної спільноти, що визначає межі відповідальності перед майбутніми поколіннями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Crook M., Short D. *Marx, Lemkin and the Genocide–Ecocide Nexus. The International Journal of Human Rights.* 2014. Vol. 18(3). Pp. 298–319.
2. Expert Panel on the Legal Definition of Ecocide. *Independent Expert Report.* Stop Ecocide Foundation, 2021 URL: https://static1.squarespace.com/static/5ca2608ab914493c64ef1f6d/t/60d1e6e604fae2201d03407f/1624368879048/SE+Foundation+Commentary+and+core+text+rev+6.pdf (дата звернення: 14.10.2025 р.).
3. Falk R. *Environmental Warfare and Ecocide: Facts, Appraisal, and Proposals. Bulletin of Peace Proposals.* 1973 https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/096701067300400105 (дата звернення: 10.10.2025).
4. Harvey, R., et al. 'Ecocide' – will this be the fifth international crime against peace? The Guardian, 22 June 2021. URL: https://www.theguardian.com/environment/2021/jun/22/ecocide-international-crime-against-peace (дата звернення: 10.10.2025).
5. Kramer A. *The Law of Ecocide: From Genocide to Ecocide. International Criminal Law Review.* 2020.

6. Mehta S., Merz P. *Ecocide – a new crime against peace. Journal of International Criminal Justice.* 2015. Vol. 13(2). Pp. 287–312.

7. Sands P. *Principles of International Environmental Law.* 4th ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2022.

8. United Nations General Assembly. *Resolution 76/300: The Human Right to a Clean, Healthy and Sustainable Environment.* 28 July 2022.

Ключові слова: екоцид, Міжнародний кримінальний суд, міжнародне кримінальне право, екологічне правосуддя, права людини, екоцентризм, корпоративна підзвітність, глобальна екологічна безпека, сталий розвиток, міжнародна відповідальність

Науковий керівник: *професорка кафедри міжнародного та європейського права, докторка юридичних наук, професорка Пасечник Олена.*

Новак Юлія Іванівна
здобувачка вищої освіти 2 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

СПЕЦІАЛЬНИЙ ТРИБУНАЛ ЩОДО ЗЛОЧИНУ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: ВІД ІДЕЇ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ

Початок повномасштабного збройного конфлікту 24 лютого 2022 року актуалізував одне з найскладніших питань міжнародного кримінального права – відповідальність за злочин агресії. Існуючі механізми міжнародного кримінального правосуддя, зокрема Міжнародний кримінальний суд, мають обмежену юрисдикцію щодо злочину агресії у цьому контексті, що породжує потребу у створенні нового, спеціального інструменту – Спеціального трибуналу.

Ідея створення Спеціального трибуналу для розслідування злочину агресії проти України вперше стала предметом широких обговорень серед юристів-міжнародників, дипломатів і політичних лідерів після публікації статті відомого міжнародного юриста та професора Філіпа Сендса невдовзі після початку повномасштабної війни у лютому 2022 року.

Однією з перших подій, де було оголошено про намір створити Спеціальний трибунал, стала конференція Британського королівського інституту міжнародних відносин «Chatham House» у березні 2022 року. Саме там вперше було представлено проєкт Декларації про створення трибуналу та відкрито підписання відповідної Заяви. У 2023 році в Гаазі було засновано спеціалізовану платформу, що має на меті підтримку національних розслідувань – Міжнародний центр із переслідування за злочин агресії проти України (ICRA) [2]

Інституції Ради Європи одними з перших підтримали ініціативу створення Спеціального трибуналу. 25 червня 2025 року Україна та Рада Європи підписали два основоположні документи: Угоду про заснування Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України та Статут

Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України (Статут). Вже 15 липня 2025 року Верховна Рада України ратифікувала зазначену Угоду, що надало процесу створення Спеціального трибуналу реальне правове підґрунтя.

Історична унікальність Спеціального трибуналу, це – його юрисдикція, адже трибунал покликаний розслідувати виключно злочин агресії проти України. Як відомо, після завершення Другої світової війни були створені два трибунали – Нюрнберзький та Токійський. У 1990-х роках розпочався новий етап у міжнародному правосудді, пов'язаний зі створенням Міжнародного кримінального трибуналу з колишньої Югославії (МКТЮ) та Міжнародного кримінального трибуналу з Руанди (МКТР). Однак прикметно, що жоден зі згаданих трибуналів не стосувався розслідування злочину агресії.

Юрисдикція Спеціального трибуналу охоплює дії з планування, підготовки, ініціювання або виконання злочину агресії проти України, зосереджуючись на високопоставлених політичних та військових лідерах, які приймають ключові рішення в державі. З огляду на зазначене, центральними поняттями в діяльності нової інституції правосуддя є «акт агресії» та «злочин агресії», визначення яких наявне в Статуті Спеціального трибуналу.

Ратифікація Угоди Україною стала важливим етапом, однак для повноцінного запуску роботи Спеціального трибуналу необхідно остаточно визначити механізм його функціонування, зокрема:

1. Сформувати суддівський корпус та персонал. Відповідно до положень Статуту, суддів призначає Управлінський комітет строком на дев'ять років, а Прокурор призначається на основі рекомендації Президента Трибуналу;

2. Підписати Розширену часткову угоду. Цей крок дозволить залучити інші країни до процесу та надати трибуналу міжурядового характеру.

3. Визначити остаточне місце розташування Трибуналу. Попередньо обрано Гаагу, однак офіційне рішення ще має бути ухвалене;

4. Визначити джерела фінансування Трибуналу. Вирішуючи це питання, особливо важливо не обмежитися лише початковим фінансування для запуску роботи інституції. Необхідно передбачити безперервне фінансування всіх передбачених процедур, починаючи з витрат на проведення слідчих дій, захист свідків та завершуючи кадровими витратами. Очевидно, що стабільність та ефективність діяльності трибуналу напряму залежатимуть від політичної рішучості та фінансової участі держав-партнерів;

5. Забезпечити реальне виконання судових рішень. Однією з основних перешкод у реалізації рішень трибуналу є питання імунітетів – як функціонального, так і персонального характеру. З огляду на це, в Статуті передбачається, що Трибунал не буде застосовувати функціональний імунітет. Тобто обвинувачені у злочинах особи не зможуть виправдовувати свої дії виключно тим, що, вчиняли їх, займаючи певну посаду, виконували накази вищих за рангом осіб, і покладені на них обов'язки.

Ще одним суттєвим викликом є реальне забезпечення арешту та доставки обвинувачених до суду, особливо якщо йдеться про чинних високопосадовців, чия посада гарантує їм захист від переслідування.

Крім того, важливою умовою ефективності Трибуналу є співпраця держав у виконанні його рішень, зокрема – ордерів на арешт. За відсутності такої взаємодії існує ризик, що Трибунал залишиться лише структурою без реальних важелів впливу, замість того щоб бути ефективним інструментом правосуддя.

На основі викладеного, слід дійти висновку про те, що створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України, незважаючи на всі виклики, є потужним кроком у міжнародному правосудді свідченням того, що відповідальність за скоєні злочини неминуча – незалежно від рангу чи посади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про ратифікацію Угоди між Україною та Радою Європи про створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України: Закон України від 15.07.2025 № 4518-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4518-20#Text.

2. Танцюра Ю., Сіда С. Спецтрибунал як нова модель відповідальності агресора: Всеукраїнське професійне юридичне видання «Юридична газета» URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/spectribunal-yak-nova-model-vidpovidalnosti-agresora.html.

Ключові слова: Спеціальний трибунал, міжнародне правосуддя, злочин агресії, акт агресії, ордер на арешт.

Науковий керівник: професорка кафедри міжнародного та європейського права, докторка юридичних наук, професорка Пасечник Олена.

Оглу Рані Володимирівна
здобувачка вищої освіти 2 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ НАДАННЯ ДОПОМОГИ ДЕРЖАВАМ У БОРОТЬБІ З МІЖНАРОДНИМ ТЕРОРИЗМОМ

У сучасному світі міжнародний тероризм посідає одне з центральних місць серед загроз глобальній безпеці. Його багатоликість, динамічність, здатність до адаптації та трансформації перетворили його на складне явище, з яким окремі держави дедалі частіше не можуть упоратися самотужки. Саме тому міжнародна допомога у боротьбі з тероризмом стала критично важливим напрямом міжнародної співпраці.

Насамперед варто зазначити, що відсутність єдиного міжнародно-правового визначення тероризму залишається однією з головних перешкод для ефективної міжнародної взаємодії. Різні держави та міжнародні організації інтерпретують поняття тероризму по-різному, виходячи зі своїх політичних, культурних чи історичних особливостей. У результаті одна й та сама організація або дія може бути визнана терористичною в одній державі й абсолютно легітимною в іншій. Така правова невизначеність значно ускладнює

надання допомоги – зокрема, у вигляді технічного сприяння, обміну розвідувальними даними, координації дій правоохоронних органів чи уніфікації кримінального законодавства. До того ж це ускладнює процес екстрадиції підозрюваних у терористичній діяльності, адже кожна країна виходить із власної інтерпретації злочинів.

Попри активну діяльність Організації Об'єднаних Націй, зокрема Генеральної Асамблеї та Ради Безпеки, з вироблення глобальної контртерористичної політики, значна частина її ініціатив не має обов'язкової юридичної сили. Генеральна Асамблея, починаючи з 1972 року, ухвалила низку важливих резолюцій та конвенцій, спрямованих на боротьбу з різними формами тероризму – зокрема, бомбовим, ядерним, тероризмом, пов'язаним із захопленням заручників чи фінансуванням терористичних груп. Прийнята у 2006 році Глобальна контртерористична стратегія ООН стала символом глобального консенсусу щодо необхідності боротьби з тероризмом. Водночас значна частина положень цих документів носить рекомендаційний характер, що знижує їх практичну ефективність [1]. У багатьох випадках їх реалізація залежить виключно від політичної волі окремих країн.

Рада Безпеки ООН здійснила більш предметні кроки у напрямі формування обов'язкових для держав механізмів боротьби з тероризмом. Зокрема, ухвалення резолюції 1373 (2001) після терактів 11 вересня в США стало важливою віхою у розвитку міжнародного антитерористичного права. Ця резолюція зобов'язала всі держави-члени ООН криміналізувати фінансування тероризму, припиняти підтримку терористичних груп, блокувати їх активи, відмовляти їм у притулку, а також зміцнювати міжнародне співробітництво у сфері запобігання, розслідування та притягнення до відповідальності осіб, пов'язаних з тероризмом. Проте навіть ці зобов'язання нерідко виконуються фрагментарно або вибірково. Деякі держави з недостатньо розвиненими правовими системами або обмеженими фінансовими ресурсами просто не мають можливості впровадити відповідні положення [2]. У таких випадках вони потребують допомоги – технічної, консультативної, фінансової, кадрової – але отримати її вчасно й у необхідному обсязі буває вкрай складно.

Із метою сприяння виконанню резолюції 1373 було створено Контртерористичний комітет (КТК) Ради Безпеки ООН, а згодом – його Виконавчий директорат (ІДКТК), який координує надання державам допомоги. Хоча ІДКТК виконує важливу функцію – моніторить дотримання стандартів, сприяє обміну досвідом, направляє місії до країн на їх прохання, - він не має власного ресурсу для надання допомоги. Він лише встановлює контакт між державами-реципієнтами та потенційними донорами, що суттєво знижує ефективність цього механізму. Крім того, навіть якщо допомога надходить, не завжди країни можуть її засвоїти – через корупцію, нестабільність, слабкий державний апарат чи відсутність політичної волі [5, с. 119].

Ще одним проблемним аспектом є політизація процесу надання допомоги. Нерідко держави сприймають ініціативи з підтримки боротьби з тероризмом як інструмент зовнішнього тиску або втручання у внутрішні справи. Особливо це стосується тих країн, які мають конфліктні відносини із

провідними державами світу. У такій ситуації навіть корисні ініціативи ООН, ЄС чи НАТО можуть бути відхилені або реалізовані поверхово. У свою чергу, це поглиблює недовіру між державами, підриває єдність міжнародної спільноти та створює «сліпі плями» у глобальній системі безпеки [3].

Крім політичних аспектів, існують ще й нормативно-правові виклики. Допомога, яка надається у боротьбі з тероризмом, повинна відповідати міжнародним стандартам у сфері прав людини, гуманітарного права та права біженців. Однак на практиці ця умова не завжди дотримується. Під приводом боротьби з тероризмом уряди іноді вдаються до надмірно жорстких заходів – обмеження свободи слова, незаконні затримання, тортури, дискримінація за етнічними чи релігійними ознаками [6, с. 138]. Такі дії не лише порушують міжнародні зобов'язання, а й часто мають зворотний ефект – радикалізують частину населення, створюють додатковий ґрунт для зростання терористичних настроїв, підривають легітимність влади. Саме тому в багатьох резолюціях Генеральної Асамблеї та ЕКОСОС наголошується, що боротьба з тероризмом не повинна суперечити зобов'язанням держав у сфері прав людини.

Інформаційний аспект допомоги також не позбавлений проблем. Хоча обмін інформацією є ключовим елементом міжнародного співробітництва у сфері безпеки, між державами досі існує брак довіри. Багато країн не поспішають ділитися розвідувальними даними або обмежують доступ до них, побоюючись витоку або використання цієї інформації з політичними цілями. У результаті важливі дані щодо переміщення терористів, фінансових потоків, підготовки терактів залишаються в межах однієї держави або кількох «обраних» союзників. Це серйозно ускладнює реагування на транснаціональні загрози, особливо коли мова йде про терористичні мережі, що діють у кількох країнах одночасно.

Окремої уваги заслуговує питання дублювання функцій та неефективного використання ресурсів. Через велику кількість міжнародних, регіональних, субрегіональних організацій та ініціатив, що працюють у сфері протидії тероризму, іноді виникає ситуація, коли одна й та сама країна отримує подібні рекомендації з різних джерел, іноді суперечливі або дубльовані [7, с. 235]. Координація між цими структурами досі не на належному рівні, а ресурси витрачаються не завжди оптимально. Зусилля різних організацій часто розпорошуються, замість того щоб концентруватися на пріоритетних напрямках.

Ще один важливий аспект – це недостатня участь держав, які найбільше потерпають від тероризму, у процесах формування глобальної політики. Здебільшого стратегічні документи, концепції, програми допомоги розробляються країнами з високим рівнем розвитку або великим політичним впливом. Це створює ризик нав'язування готових рішень, які не враховують реальних потреб або контексту окремих держав. У результаті, навіть отримуючи допомогу, такі держави не завжди можуть її ефективно застосувати [4].

Отже, попри наявність широкої нормативної бази та інституційної інфраструктури, надання допомоги державам у боротьбі з міжнародним

тероризмом стикається з низкою серйозних викликів. Це і відсутність уніфікованого визначення тероризму, і політизація процесів, і слабка координація, і брак ресурсів, і нехтування правами людини. Для подолання цих проблем необхідно посилити довіру між державами, підвищити прозорість та підзвітність допомоги, забезпечити її відповідність міжнародному праву, а також залучати до процесу формування політик усі зацікавлені сторони, включно з тими країнами, які найбільше страждають від терористичних загроз. Лише шляхом спільної, узгодженої та поважної співпраці можливо створити дійсно ефективну глобальну систему протидії тероризму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Декларація від 09.12.1994 Декларація про заходи ліквідації міжнародного тероризму. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU94322. (дата звернення: 23.10.2025).
2. Resolution 1296 (2000) / adopted by the Security Council at its 4130th meeting, on 19 April. URL: https://digitallibrary.un.org/record/412414?v=pdf. (дата звернення: 23.10.2025).
3. Protection of human rights and fundamental freedoms while countering terrorism Human Rights Resolution 2005/80 (E/CN.4/RES/2005/80). URL: https://digitallibrary.un.org/ record/547276?ln. (дата звернення: 23.10.2025).
4. United Nations Global Counter-Terrorism Strategy (A/RES/60/288). URL: https://digitallibrary. un.org/record/584522?ln. (дата звернення: 23.10.2025).
5. Сироїд Т.Л. Міжнародне публічне право. Міжнародний захист прав людини: посіб. для підгот. до зовн. незалеж. оцінювання. 4-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2021. 462 с.
6. Сенаторова, Оксана Василівна. Права людини і збройні конфлікти : навч. посіб. Київ: ФОП Голембовська О.О. 208 с.
7. Подорожна Т. С. Безпека Європейського Союзу крізь призму діяльності міжнародних органів і організацій, які ведуть боротьбу з тероризмом. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 3. 233-239.

Ключові слова: права людини, політизація, міжнародний тероризм , протидія міжнародному тероризму, ЕКОСОС.

Науковий керівник: *професорка кафедри міжнародного та європейського права, докторка юридичних наук, професорка Пасечник Олена.*

Опаленик Лілія Ігорівна
здобувачка вищої освіти 4 курсу
факультету адвокатури та антикорупційної діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»

ВИКОРИСТАННЯ ДОКАЗІВ ІЗ ВІДКРИТИХ ДЖЕРЕЛ (OSINT) У МІЖНАРОДНОМУ СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ

В умовах гібридних війн, інформаційних маніпуляцій і стрімкого розвитку цифрових технологій питання доказування у міжнародному судовому

процесі набуває нових змістових відтінків. Одним із найбільш дискусійних, але водночас перспективних напрямів є використання доказів, здобутих із відкритих джерел (Open Source Intelligence, або OSINT). Сьогодні, коли факти воєнних злочинів, порушень прав людини чи актів агресії фіксуються не лише офіційними структурами, а й очевидцями, журналістами та цифровими волонтерами, роль OSINT у міжнародному правосудді зростає експоненційно [1; с. 164].

Актуальність цієї проблематики полягає в тому, що традиційні методи збору доказів часто виявляються недостатніми для підтвердження масштабних злочинів проти людяності або актів агресії, особливо у випадках, коли держава-агресор відмовляє у доступі до території чи знищує матеріальні докази. Саме тоді на допомогу приходять супутникові знімки, відео з відкритих платформ, геолокаційні дані, архіви соціальних мереж – те, що ще десять років тому не вважалося повноцінним доказом, нині стає ключовим елементом у розслідуваннях Міжнародного кримінального суду (МКС) чи спеціальних трибуналів.

Міжнародно-правове регулювання використання OSINT перебуває лише на стадії становлення. Формально Женевські конвенції, Римський статут Міжнародного кримінального суду чи інші акти не містять прямих положень про такі докази. Водночас, відповідно до ст. 69 Римського статуту, Суд має право розглядати будь-які «релевантні докази», якщо вони є достовірними та отриманими законним шляхом [2]. Таким чином, нормативна база залишає простір для творчого, але водночас обережного тлумачення. У цьому контексті заслуговує на увагу діяльність ініціативи Протоколу Берклі щодо розслідування із використанням відкритих цифрових даних (Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations), яка вперше закріпила етичні, технічні та процедурні стандарти збору й перевірки цифрових доказів [3]. Саме цей документ став певним дороговказом для прокурорів МКС і міжнародних дослідчих груп, що працюють із відео, фото та метаданими.

Однак практична реалізація OSINT як інструменту доказування супроводжується низкою проблем. По-перше, виникає питання автентичності цифрових матеріалів, оскільки у добу штучного інтелекту, коли «deepfake» може замінити реальність, суд зобов’язаний мати механізми верифікації. По-друге, постає проблема допустимості доказів, адже не всі дані з відкритих джерел збираються із дотриманням принципу законності чи захисту приватності. По-третє, судді та прокурори нерідко стикаються з труднощами технічного характеру — нестачею фахових знань у сфері цифрової криміналістики, відсутністю уніфікованих процедур перевірки метаданих чи ланцюга збереження доказів (chain of custody).

У цьому контексті видається доцільним формування спеціального міжнародного стандарту щодо оцінки OSINT – доказів, який би містив критерії достовірності, перевірки та відповідності принципу справедливості процесу. Доцільно, аби такі правила були закріплені або в окремому Додатку до Римського статуту, або у вигляді резолюції Асамблеї держав-учасниць МКС. Україна, маючи унікальний досвід документування воєнних злочинів, уже

сьогодні може ініціювати створення міжнародної платформи для верифікації цифрових доказів, зокрема тих, що стосуються збройної агресії проти нашої держави. Така платформа могла б функціонувати у співпраці з Європейським Союзом, МКС та незалежними журналістськими організаціями.

Зрештою, практика останніх років довела, що OSINT – це не просто технологічна мода, а реальний інструмент утвердження міжнародної справедливості. Саме завдяки відео та супутниковим знімкам із відкритих джерел світ дізнався про обстріли цивільних у Бучі, руйнування Маріуполя, депортацію українських дітей [4]**.** Ці матеріали стали не лише інформаційними символами, але й доказами, які ляжуть в основу майбутніх вироків.

Таким чином, використання доказів із відкритих джерел у міжнародному судовому процесі потребує чіткого балансу між прагненням до істини та дотриманням процесуальних гарантій. Попри наявні ризики, OSINT відкриває нову епоху у сфері міжнародного правосуддя, де прозорість, цифрова доказовість і глобальна участь громадян стають фундаментом пошуку правди. А відтак, удосконалення міжнародних механізмів верифікації таких доказів – це не лише технічне завдання, але й моральний обов'язок цивілізованого світу перед жертвами агресії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. OSINT при розслідуванні кримінальних правопорушень : підручник / О. О. Торбас. Одеса: Видавництво «Юридика», 2024. 180 с. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/106c5467-2afb-4055-a0fb-3a500102db9c/content
2. Римський статут міжнародного кримінального суду : Статут Міжнар. судів від 17.07.1998 : станом на 21 серп. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
3. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, University of California, Berkeley, Human Rights Center. *Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations: Практичний посібник із ефективного використання цифрової інформації з відкритих джерел для розслідування порушень міжнародного кримінального, прав людини та гуманітарного права*. Нью-Йорк / Женева, 2022. 87 с. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/2024-01/OHCHR_BerkeleyProtocol.pdf
4. Мокренюк С. Докази з поля бою: роль Збройних сил України та можливості розвитку. Українська правда. 06.06.2023. URL: https://www.pravda.com.ua/columns/2023/06/06/7405597

Ключові слова: OSINT, цифрові докази, міжнародне правосуддя, верифікація цифрових доказів.

Науковий керівник: *асистентка кафедри міжнародного та європейського права Бугаєць Альона.*

Письменна Ксенія Ігорівна
здобувачка вищої освіти 2 курсу магістратури
факультету прокуратури та слідства (кримінальна юстиція)
Національного університету «Одеська юридична академія»

ГЕНОЦИД: ЕВОЛЮЦІЯ ВИЗНАЧЕННЯ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Проблема геноциду залишається одним із найсерйозніших викликів міжнародного права. Незважаючи на ухвалення Конвенції ООН про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 9 грудня 1948 р., практика останніх десятиліть демонструє складність не лише в ідентифікації факту геноциду, а й у притягненні винних до відповідальності. Зміни в геополітичному середовищі та поява нових форм масового насильства підсилюють потребу переосмислення поняття геноциду та його правових наслідків.

Поняття «геноцид» було введене польським юристом Р. Лемкіним у 1944 р. До цього масові вбивства і переслідування кваліфікувалися, зокрема в Нюрнберзькому процесі, головним чином як злочини проти людяності [1, с. 219]. Офіційне визначення геноциду з'явилося в Конвенції 1948 року, яка визначила геноцид як дії, вчинені з наміром знищити, повністю або частково, будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку [2]. Прийняття Конвенції започаткувало нову категорію міжнародних злочинів: геноцид визнано злочином проти всього людства, без строку давності, що тягне як індивідуальну, так і державну відповідальність. Положення Конвенції були відображені у статті 6 Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС), що підтвердило універсальність норми у сучасному міжнародному праві [3].

У 1990-х рр. створення спеціальних трибуналів – МКТЮ та МКТР – надало поняттю геноциду практичного наповнення. Рішення цих судів показали, що геноцид може проявлятися не лише у фізичному знищенні членів групи, але й у створенні таких умов життя, які неминуче призводять до її загибелі, а також у примусових переміщеннях, депортаціях, примусових стерилізаціях чи масових зґвалтуваннях, спрямованих на знищення групової ідентичності. Прецеденти МКТЮ та МКТР стали підґрунтям для практики МКС, який нині розглядає справи щодо геноциду, воєнних злочинів і злочинів проти людяності.

Особливу роль у формуванні сучасної доктрини зіграв Міжнародний суд ООН у справі «Боснія і Герцеговина проти Сербії та Чорногорії» (2007). Суд уперше чітко окреслив обов'язок держав не лише карати за вчинення геноциду, а й запобігати йому, вказавши, що цей обов'язок є самостійним і діє незалежно від факту скоєння злочину. Суд також підкреслив, що для доведення геноциду необхідно встановити dolus specialis – специфічний намір знищити групу, що часто є найскладнішим елементом у доведенні вини [4].

У сучасній міжнародно-правовій доктрині виокремлюються принаймні два ключові дискусійні питання. По-перше – чи мають акти геноциду відбуватися в контексті державної політики або організованої кампанії, і по-друге – як саме визначити та довести наявність специфічного умислу вчинити геноцид. Традиційно геноцид асоціюється з масштабним, організованим знищенням, що реалізується внаслідок цілеспрямованої політики. Проте юридичне визначення Конвенції 1948 р. не вимагає наявності офіційної державної політики чи певного мінімуму жертв: ключовим є саме умисел – свідоме прагнення знищити захищену групу повністю або частково. Судові рішення МКТЮ та МКТР підтверджували, що для кваліфікації може бути достатнім індивідуальний умисел, навіть за відсутності явної централізованої політики.

Водночас частина правників наполягає, що наявність певного контексту –політики або системи колективного насильства – є важливою для реалістичного розуміння геноцидного умислу: одиничний виконавець рідко має засоби фактично знищити цілу групу без підтримки колективного або державного механізму. Практика трибуналів також відзначає, що наявність політики може значно полегшити доведення умислу, але не є юридично обов'язковим елементом злочину. Наприклад, у справах, де особа володіла засобами масового знищення або спрямовано напала на ключові складові групи, геноцид може бути визнаний і без очевидної централізованої політики [1, с. 243].

Виявлення специфічного наміру є складним завданням, бо умисел – психологічний фактор, який важко довести прямо. Зазвичай він встановлюється опосередковано на підставі загальної картини: масштабності, систематичності дій, характеру атак і контексту. Судова палата у справі Акаєсу (МКТР) підкреслила, що прямих доказів умислу трапляється мало; винятки, наприклад, протокол Ванзейської наради (1942) чи промова Г. Гіммлера (1943) – є рідкісними. Водночас прецеденти, як-от рішення у справах Акаєсу, Кайішеми, Рузіндани та Мусеми, демонструють, що масштабні й методичні напади, принизливі висловлювання та систематичні вбивства можуть свідчити про наявність спеціального наміру. У справі Крстіч МКТЮ визнав масові вбивства чоловіків-мусульман у Сребрениці частиною наміру частково знищити боснійську мусульманську спільноту; натомість у справі Єлішич агресивні заяви не були достатніми для встановлення геноцидного умислу.

Деякі форми геноциду (наприклад, навмисне створення умов життя, спрямованих на фізичне знищення групи; заходи, спрямовані на запобігання народженню дітей; насильницьке переміщення дітей до іншої групи) мають явно колективний характер і зазвичай потребують участі владних структур або ширшого узгодження дій. Такі приклади, як систематичне позбавлення доступу до харчів і медикаментів чи примусова стерилізація, демонструють, що такі акти неможливо реалізувати без участі чи принаймні мовчазної згоди влади [1, с. 236-237].

Після ухвалення Конвенції 1948 р. геноцид був відокремлений від категорії злочинів проти людяності. Хоча обидві групи злочинів порушують

основи людської гідності і часто мають систематичний характер, вони відрізняються за суб'єктивною стороною: злочини проти людяності вимагають умислу на вчинення широкомасштабних або систематичних нападів на цивільне населення, тоді як геноцид потребує спеціального умислу – знищити групу повністю або частково. Об'єктивні елементи можуть збігатися (наприклад, вбивства членів певної групи), однак основна різниця полягає у спрямованості дій та спеціальному намірі. Прикладом є Руанда 1994 року: вбивства тутсі були кваліфіковані як геноцид, тоді як деякі вбивства інших груп – як злочини проти людяності.

Стаття 6 Статуту МКС відтворює норми Конвенції про геноцид, проте не містить положення про «змову з метою вчинення геноциду», яке визнається в звичаєвому праві. Під час розробки Статуту обговорювалися пропозиції обмежити поняття геноциду мінімальною кількістю жертв, але такі ініціативи були відхилені: навіть невелика кількість убитих може свідчити про геноцид, якщо доведено спеціальний намір. Крім того, згідно зі статтею 28 Статуту, командир несе відповідальність, якщо знав про підготовку чи вчинення геноциду і не вжив заходів для його запобігання, що підкреслює значення командної/владної відповідальності [1, с. 250].

Проблеми удосконалення міжнародно-правових засобів боротьби з геноцидом полягають у вузькому визначенні цього злочину та неоднозначності понять «групи» й умислу на її знищення, політичному тиску на міжнародні трибунали, обмеженій юрисдикції МКС та відсутності єдиних стандартів у національних законах. Незважаючи на обов'язок держав запобігати геноциду та карати винних, його поширеність свідчить про недосконаліть міжнародних і національних механізмів. Ефективна боротьба потребує міжнародного співробітництва, документування доказів, захисту жертв і свідків, а також координації дій державних та міжнародних судових органів.

Отже, головним елементом геноциду залишається наявність цілеспрямованого спеціального умислу знищити певну групу – саме це відрізняє геноцид від інших міжнародних злочинів. Разом із тим сучасна практика і доктрина показують, що питання доведення умислу, роль державної чи колективної організації дій, а також інтерпретація окремих форм масового насильства залишаються предметом складних правових і фактичних дискусій, які вимагають подальшого розвитку міжнародних механізмів запобігання та притягнення до відповідальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кассезе А., Гаета П., Бейг Л., Фен М., Госнелл К., Вайтінг А. Міжнародне кримінальне право Коссезе / переклала з англ. М. Городиловська. Львів: Літопис, 2025. 650 с.

2. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 09.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text (дата звернення: 16.10.2025)

3. Римський статут Міжнародного Кримінального Суду від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 16.10.2025)

4. Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro. URL: https://www.icj-cij.org/case/91/judgments (дата звернення: 16.10.2025)

Ключові слова: геноцид, міжнародне право, Конвенція про запобігання геноциду, Міжнародний кримінальний суд, відповідальність держав, запобігання злочинам, захист прав людини, кримінальна відповідальність.

Науковий керівник: *професорка кафедри міжнародного та європейського права, докторка юридичних наук, професорка Пасечник Олена.*

Плачинда Анастасія Павлівна
здобувачка вищої освіти 3 курсу
факультету адвокатури та антикорупційної діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНО-КРИМІНАЛЬНИХ НОРМ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ПІСЛЯ ВСТУПУ ДО МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ

Імплементація міжнародно-кримінальних норм в Україні після набуття чинності Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС) з 1 січня 2025 року є важливим етапом становлення системи відповідальності за найтяжчі злочини, що становлять загрозу міжнародному миру та безпеці. Завершивши понад двадцятирічний процес політико-правової інтеграції у міжнародну систему кримінального правосуддя, що дозволяє державі брати участь у діяльності Асамблеї держав-учасниць, подавати кандидатів до органів суду та забезпечувати співробітництво з МКС у розслідуваннях і переслідуванні осіб, винних у найтяжчих міжнародних злочинах [1].

Цей крок має значення не лише з точки зору міжнародно-правових зобов’язань, але й у контексті триваючого воєнного стану та збройної агресії Російської Федерації проти України. За таких умов набуття чинності Римського статуту створює додаткові інструменти для фіксації, документування та судового переслідування воєнних злочинів, що відбуваються на території України. Актуальність дослідження полягає у необхідності наукового осмислення процесу імплементації міжнародно-кримінальних норм у національну правову систему, особливо в умовах воєнного стану. Незважаючи на формальне набуття членства у МКС, залишається низка проблем: відсутність спеціального закону про співробітництво з МКС, неповне відображення міжнародних складів злочинів у Кримінальному кодексі України, а також недостатня інституційна готовність до практичного виконання міжнародних рішень.

Україна, підписавши Римський статут 20 січня 2000 року, довгий час не здійснювала його ратифікації через конституційні обмеження. У рішенні Конституційного Суду України від 11 липня 2001 року № 3-в/2001 було

зазначено, що передача частини суверенних повноважень міжнародному суду не узгоджується з положеннями статті 124 Конституції України в її первісній редакції. Цю колізію вдалося усунути лише після внесення змін до Основного Закону у 2016 році, якими передбачено можливість визнання Україною юрисдикції МКС [2].

Однією з ключових проблем є невідповідність формулювання складів міжнародних злочинів у Кримінальному кодексі України (далі – ККУ) стандартам, закріпленим у Римському статуті. Зокрема, попри наявність у ККУ таких статей, як ст. 437-442, які регулюють відповідальність за злочини агресії, геноцид, воєнні злочини та злочини проти людяності, їх диспозиції не завжди охоплюють повний спектр діянь, передбачених міжнародним кримінальним правом. Наприклад, у Римському статуті в статті 7 детально розписано склад злочинів проти людяності [3].

Навіть попри прийняття у 2023 році Закону № 4353-IX, який доповнив ККУ новою статтею 442-1 «Злочин проти людяності», ряд науковців критикують ці зміни як запізнілі та обмежені. Та зазначають, що в новій редакції ККУ не імплементовано весь спектр ознак «широкомасштабного чи систематичного нападу на цивільне населення», що є обов'язковим елементом злочину проти людяності згідно з Римським статутом.

Разом із цим, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом» визначає механізми співпраці правоохоронних та судових органів України з МКС, включно з питаннями екстрадиції, передачі доказів та виконання рішень суду. Проте, як підкреслюють сучасні дослідники, хоча нормативна база України формально відповідає вимогам Римського статуту, на практиці існують значні виклики у її застосуванні.

Разом із тим, науковці вказують на ряд принципових проблем, пов'язаних із реалізацією цих норм. По-перше, воєнний стан ускладнює ефективну реалізацію кримінального переслідування за міжнародні злочини. Українські органи досудового розслідування та прокуратура мають обмежений доступ до частини територій, зокрема тимчасово окупованих, що перешкоджає належному збору доказів та допиту свідків. Зокрема, ця проблема була актуалізована під час розслідування злочинів, скоєних у Херсонській та Запорізькій областях, де слідчі органи не мали змоги оперативно задокументувати факт скоєння злочину, що ускладнює подальше міжнародне переслідування. Особливу проблему становить ситуація із збиранням, фіксацією і передачею доказів воєнних злочинів, що відбуваються на тимчасово окупованих або непідконтрольних уряду територіях. Відсутність законодавчо закріплених механізмів забезпечення збереження доказів, а також недостатня інституційна спроможність правоохоронних органів у цих регіонах створюють загрозу втрати важливої інформації для подальших розслідувань як на національному, так і на міжнародному рівні [4].

Такої ж думки й А. Ю. Піменова та В. М. Кузьменко, адже вважають, що важливим є питання міжнародного співробітництва та взаємодії з МКС у контексті збору доказів та екстрадиції підозрюваних. В умовах війни

забезпечення такого співробітництва ускладнюється через дестабілізацію контролю над окремими територіями, наявність окупації та постійні загрози безпеці. Водночас, успішна імплементація норм МКС здатна слугувати інструментом не лише правосуддя, а й засобом зміцнення міжнародного авторитету України як держави, що прагне до верховенства права та відповідальності за порушення міжнародного гуманітарного права [5].

Крім того, слід враховувати, що у період воєнного стану значно ускладнюється дотримання процесуальних гарантій учасників кримінального провадження. Порушення права на захист, обмежений доступ до адвокатів та недостатня можливість своєчасного ознайомлення з матеріалами справи підривають довіру до правосуддя і можуть створювати підстави для оскаржень в МКС. Такі недоліки вимагають посилення контролю за дотриманням прав людини у кримінальному процесі та розробки спеціалізованих процедур для їх захисту у складних умовах воєнного конфлікту.

Важливо також зазначити, що на рівні державних органів існує дефіцит спеціалізованих підрозділів і відповідних кваліфікованих кадрів, здатних ефективно взаємодіяти з МКС. Відсутність узгоджених внутрішніх стандартів та навчальних програм для правоохоронців і суддів негативно впливає на якість і оперативність виконання міжнародних процесуальних запитів, що потребує системних реформ і посилення міжвідомчої координації [6].

Отже, незважаючи на формальне впровадження норм Римського статуту в національне законодавство, в умовах воєнного стану імплементація МКС стикається з комплексом практичних, юридичних і інституційних проблем, що потребують негайного реагування через розробку чітких процедур, підвищення кадрової спроможності та створення дієвих механізмів захисту процесуальних прав. Удосконалення законодавчої бази, створення спеціалізованих органів і підвищення кваліфікації кадрів, а також налагодження ефективної координації між органами влади та міжнародними структурами є пріоритетними напрямами для забезпечення ефективної імплементації норм Римського статуту. Тільки комплексний підхід дозволить Україні виконувати міжнародні зобов'язання, захищати права потерпілих і ефективно протидіяти військовим злочинам, що особливо актуально в умовах триваючого збройного конфлікту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лабораторія законодавчих ініціатив. Шлях України до ратифікації Римського статуту : аналітичний матеріал. Парламент.UA. 2025. 10 січ. URL: https://parlament.org.ua/analytics/shlyah-ukrayiny-do-ratyfikacziyi-rymskogo-statutu/

2. Протокол.ua. Чому Україна не ратифікувала Римський Статут? URL: https://protocol.ua/ua/chomu_ukraina_ne_ratifikuvala_rimskiy_statut_04_04_2023/

3. Українська Гельсінська спілка з прав людини. Міжнародні злочини в Україні: огляд національного розслідування та судової практики. Київ, 2023. URL: https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2023/09/International_crim_ukr_A4-DLYA-ONLAYN-PUBLIKATSIYI-3.pdf

4. Донецький державний університет внутрішніх справ, Луганський навчально-науковий інститут імені Е.О. Дідоренка. *Кримінологічні дослідження : збірник наукових праць. Вип. 13 : Міжнародні злочини російської федерації на території України. Івано-Франківськ*, 2023. URL: https://surl.li/cwixiz

5. Піменова А. Ю., Кузьменко В. М. Проблемні питання та перспективи участі України в здійсненні міжнародного кримінального правосуддя. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2024, 3(82), 37–41. https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.3.37

6. Кучер І. О. Виклики імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду в кримінальне процесуальне законодавство України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2025. № 1. С. 109. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-1/109.

Ключові слова: Міжнародний кримінальний суд, Римський статут, імплементація міжнародного права, воєнний стан, міжнародні злочини, юрисдикція, міжнародне кримінальне правосуддя.

Науковий керівник: *асистентка кафедри міжнародного та європейського права Бугаєць Альона.*

Скороход Катерина Віталіївна
здобувачка вищої освіти 2 курсу магістратури
факультету прокуратури та слідства
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРОБЛЕМА ДОКАЗУВАННЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНУ МОРСЬКОГО ПІРАТСТВА В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Сучасна еволюція морських перевезень та зростання обсягів світової торгівлі зумовили посилення уваги до проблеми протидії морському піратству, яке продовжує становити серйозну загрозу міжнародній безпеці. Дослідження міжнародно-правових проблем боротьби з морським піратством сьогодні набуває особливої актуальності. За даними Міжнародного морського бюро, в період з 2010 по 2019 рік у світі було зафіксовано понад 3100 актів піратства, що майже в два рази перевищило рівень попереднього 9-річного періоду. До прикладу, тільки в 2019 році сомалійські пірати захопили 42 торгових судна. У 2021 році було здійснено 35 піратських нападів на судна в Сінгапурській протоці та 18 нападів на судна в водах Перу, а також під час чергового піратського нападу було вбито одну людину та поранено чотирьох членів екіпажу [1]. Простій захопленого судна обходиться від десяти до сотень тисяч доларів на добу в залежності від тоннажу і вартості вантажу. Часто саме тому судновласнику простіше заплатити викуп, ніж вести затяжні переговори. Але разом з тим слід мати на увазі, що будь-які поступки піратам у вигляді викупу тільки провокують їх на продовження своєї діяльності.

Піратство було широко розповсюдженим явищем протягом усієї історії. Першим законом Англії, який закріпив право держави переслідувати піратство, був Адміралтейський закон про юрисдикцію 1391 року. У стародавньому Середземномор'ї піратство часто було тісно пов'язане з морською торгівлею, й

фінікійці, наприклад, брали участь у набігах на кораблі як греків та римлян, так і карфагенян. У середні століття піратством займалися також вікінги та маври. Після закінчення європейських воєн в епоху Відродження військові судна почали використовуватися для торгівельних цілей, а їхні екіпажі розпущені. Безробітний екіпаж із цих кораблів часто залучався на службу до піратів [2, с. 456].

Визначення піратства дано в ст. 101 Конвенції ООН з морського права 1982 року, згідно з якою під піратством розуміється будь-який неправомірний акт насильства, затримання або будь-який грабіж, вчинений екіпажем чи пасажирами будь-якого приватновласницького судна з особистими цілями і спрямований проти іншого судна, осіб або майна, які перебувають на борту цього судна, у відкритому морі. До піратських дій прирівнюються також ті самі дії, вчинені військовим кораблем, державним судном або державним літальним апаратом, екіпаж якого підняв заколот і захопив контроль над цим кораблем, судном або літальним апаратом [3].

Не всі викрадення суден або морські терори в морі визначаються як піратство. Статути та конвенції міжнародних організацій, міжнародне право та національне законодавство різних держав визначають піратство по-різному. Так, Міжнародне морське бюро (організація, яка входить до складу Міжнародної торгової палати й не має повноважень створювати обов'язкові закони, але дає рекомендації країнам щодо безпеки морів) окреслює конкретні критерії, які повинні мати місце для того, щоб акт вважався актом піратства. Ці критерії включають:

− пірати повинні висадитися на інше судно;

− пірати повинні мати намір викрасти судно, майно або осіб, які перебувають на судні, або вчинити інший злочин;

− пірати повинні мати намір чи здатність застосовувати силу для того, щоб скоїти злочин, для вчинення якого вони висадилися на судно [4, с. 91].

Таким чином, першою обставиною, яку необхідно довести, є саме відповідність скоєного акту визначенню піратства, включаючи як об'єктивні (висадка на судно), так і суб'єктивні критерії (намір викрасти судно викрасти судно, майно або осіб, які перебувають на судні, або вчинити інший злочин, а також намір чи здатність застосовувати силу для того, щоб скоїти злочин, для вчинення якого пірати висадилися на судно).

Варто зазначити, що понад 90% сучасних морських злочинів відбуваються не у відкритому морі, а у прибережних або портових зонах, де юрисдикцію здійснює відповідна держава. У таких випадках питання доказування ускладнюється необхідністю взаємодії національних і міжнародних органів, зокрема в межах Операцій ЄС «ATALANTA» та «AGENOR» або місій НАТО «Ocean Shield».

Необхідно зазначити, що захоплення суден, які вчиняють піратські дії, може відбуватися тільки військовими кораблями або іншими суднами, які мають чіткі зовнішні знаки, що дозволяють розпізнати їх як такі, що перебувають на урядовій службі й мають відповідні повноваження [5, с. 123].

В роки Другої світової війни набуло поширення так зване «радіопіратство» – практика незаконної передачі інформації на територію держави з судів або установок, які перебувають за межами територіальних вод цієї держави.

В наші дні такі держави, як Сомалі, Еритрея, Джібуті, Індонезія, Малайзія, Таїланд розташовані на важливих стратегічних шляхах, й саме в цих країнах проблема піратства є особливо важливою. Це відбувається через декілька причин. Перш за все, це нестабільна політична ситуація в країні, здійснення революцій, переворотів, що призводить до занепаду всієї інфраструктури. Другим фактором є нестабільний економічний стан країни. В вищеназваних державах велика частина населення живе за межею бідності, і для багатьох піратські дії – це єдиний спосіб отримати дохід. До третього фактору, що тягне за собою часті піратські напади, можна віднести географічне розташування країни. Поблизу цих країн пролягають маршрути суден, які прямують з Перської затоки і країн Азії в Середземномор'я через Суецький канал, а також суден, що прямують в порти індійського узбережжя Африки. З огляду на інтенсивні торговельні контакти країн Азії та Європи, великий потік судів з цінним вантажем являє собою масу об'єктів для потенційного захоплення [5, с. 131].

Аналізуючи вищевказане, можна зробити висновок, що під час розслідування злочину морського піратства обставинами, які необхідно довести, є наступні:

1. Відповідність вчиненого діяння визначенню піратства відповідно до нормативно-правового акту, ратифікованого Верховною Радою України.
2. Визначення осіб, які скоїли даний злочин, та осіб, які допомагали в скоєнні або переховуванні наслідків піратства.
3. Наявність злочинної групи і роль кожного учасника, хто є організатором піратства.
4. Місце, час і умови вчинення морського піратства.
5. Предмет правопорушення (судно, майно, життя й здоров'я людей), характер і розмір шкоди, нанесеної правопорушниками.
6. Способи вчинення піратства, конкретні прийоми незаконного висадження на судно, інші дії піратів.
7. Мета, мотив і намір вчинення піратства.
8. Обставини, що впливають на ступінь і характер відповідальності обвинувачуваних, а також інші обставини, що характеризують осіб, яка скоїла піратство.
9. Причини і умови, що сприяли вчиненню піратства.

Визначення цих факторів має вирішальне значення не лише для кваліфікації правопорушення, але й для формування превентивних заходів на міжнародному рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Статистика піратських нападів. URL: https://www.statista.com/topics/1290/pirate-attacks/

2. Кулик М. З. Проблеми міжнародно-правового режиму боротьби з піратством в сучасних умовах. *Правова держава*. № 21. С. 453-462.
3. Конвенція ООН з морського права : Міжнародний документ від 10 грудня 1982 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_
4. Середа Г. Г. Морське піратство як глобальна проблема сьогодення. *Міжнародне кримінальне право*. С. 89-94.
5. Шемякін О.М. Морське право: навч. посіб. Х., Одісей, 2004. 384 с.

Ключові слова: морське піратство, розслідування злочину морського піратства, відповідальність за піратство, юрисдикція при розслідуванні злочинів у морі, піратські дії.

Науковий керівник: *професорка кафедри міжнародного та європейського права, докторка юридичних наук, професорка Пасечник Олена.*

Чумаченко Ангеліна Григорівна
здобувачка вищої освіти 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ: СУЧАСНІ КЕЙСИ ТА ПРАВОВІ НАСЛІДКИ

Проблематика відповідальності за воєнні злочини є однією з центральних у сучасному міжнародному та європейському правопорядку. Після Другої світової війни міжнародна спільнота сформувала систему норм, спрямовану на забезпечення невідворотності покарання за найтяжчі порушення законів та звичаїв війни. Однак глобальні конфлікти XXI століття, зокрема збройна агресія Російської Федерації проти України, поставили перед міжнародними та європейськими інституціями нові виклики у сфері виявлення, розслідування та судового переслідування таких злочинів [2]. У цьому контексті право Європейського Союзу (ЄС) дедалі активніше інтегрує норми міжнародного кримінального права, формуючи політико-правові механізми протидії безкарності.

Варто зазначити, що воєнні злочини – це порушення норм міжнародного гуманітарного права, вчинені під час збройного конфлікту, які тягнуть за собою індивідуальну кримінальну відповідальність. Основні їхні елементи визначено в Женевських конвенціях 1949 року та Додаткових протоколах 1977 року, а також у статті 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС) [3]. До таких злочинів належать умисне вбивство цивільних осіб, катування, жорстоке поводження із військовополоненими, депортація, незаконне переміщення цивільного населення, напад на об’єкти гуманітарної інфраструктури, використання заборонених засобів ведення війни тощо.

Крім того, воєнні злочини слід відрізняти від злочинів проти людяності та злочину агресії, хоча всі вони мають спільну мету – захист людської гідності під час збройних конфліктів і забезпечення принципу індивідуальної відповідальності за міжнародно-протиправні діяння.

Міжнародна нормативна основа відповідальності за воєнні злочини складається з кількох взаємопов'язаних рівнів: універсального, регіонального та національного.

На універсальному рівні ключовими актами є Женевські конвенції, Гаазькі правила, Римський статут МКС 1998 року, а також резолюції Ради Безпеки ООН, що створюють спеціальні трибунали (зокрема, Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії (ICTY) та Руанди (ICTR)) [3]. Ці документи встановлюють основні принципи юрисдикції, імунітету, відповідальності командирів, стандартів доказування тощо.

На регіональному рівні, у межах права Європейського Союзу, відбувається поступова гармонізація норм міжнародного кримінального права. Хоча ЄС не має власної кримінальної юрисдикції у справах про воєнні злочини, він активно використовує інструменти зовнішньої політики, санкцій, поліцейського та судового співробітництва (зокрема, через Eurojust, Europol, Європейську службу зовнішніх дій). Крім того, ЄС сприяє документуванню воєнних злочинів і створює спільні слідчі групи (Joint Investigation Teams) для координації доказів, у тому числі в контексті агресії проти України.

Національний рівень представлений кримінальним законодавством держав-членів, адаптованим до вимог міжнародних конвенцій. В Україні відповідальність за воєнні злочини передбачена, зокрема, статтями 437-438 Кримінального кодексу України, які визначають покарання за планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни, а також за порушення законів та звичаїв війни. [4] Українське законодавство також передбачає співпрацю з Міжнародним кримінальним судом на основі принципу комплементарності.

Також, варто зазначити, що система притягнення до відповідальності за воєнні злочини поєднує міжнародні та національні інституційні механізми.
Міжнародний кримінальний суд є головним постійним судовим органом, що має юрисдикцію щодо злочинів геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів і злочину агресії. Юрисдикція МКС базується на принципі комплементарності: суд діє лише тоді, коли національні юрисдикції не здатні або не бажають здійснювати переслідування самостійно [5; с. 72]. Окреме значення мають ad hoc трибунали – як історичні (ICTY, ICTR), так і нові форми міжнародних розслідувальних механізмів. Для України важливим є Міжнародний центр переслідування злочину агресії у Гаазі, створений за підтримки ЄС та Євроюсту. Національні органи, зокрема прокуратури та суди держав-членів ЄС, також можуть здійснювати переслідування на підставі принципу універсальної юрисдикції, який дозволяє притягати осіб до відповідальності незалежно від місця вчинення злочину. Велике значення має також взаємодія через Eurojust та Europol у частині обміну доказами, ідентифікації підозрюваних і координації розслідувань між різними державами ЄС.

Ефективність розслідування воєнних злочинів значною мірою залежить від дотримання стандартів доказування та процедурних гарантій. Згідно з практикою МКС, для кваліфікації злочину необхідно довести наявність

загального збройного конфлікту, зв'язок між діянням і конфліктом, умисел суб'єкта та об'єктивні наслідки діяння. У сучасних умовах особливу роль відіграють цифрові докази: супутникові знімки, відеофіксація, дані з відкритих джерел (OSINT). Такі матеріали потребують перевірки автентичності та відповідності стандартам допустимості.

Європейський Союз активно розробляє рекомендації щодо збереження цифрових доказів і захисту свідків у контексті воєнних злочинів, співпрацюючи з Європейським центром кібербезпеки та Eurojust.

Досліджуючи сучасні кейси, хотілось би приділити увагу наступним:

1) Справа Prosecutor v. Radovan Karadžić (ICTY) – даний кейс є класичним прикладом притягнення до відповідальності політичного та військового керівництва за злочини проти цивільного населення. Радован Караджич був засуджений до довічного ув'язнення за злочини геноциду, переслідування та воєнні злочини під час конфлікту в Боснії і Герцеговині. Суд наголосив на принципі командної відповідальності, який має вирішальне значення й у сучасних справах.

2) Розслідування злочинів в Україні (2022-2025 рр.) – після початку повномасштабної агресії рф проти України було задокументовано тисячі випадків воєнних злочинів. МКС відкрив розслідування у березні 2022 року, а в березні 2023 року видав ордери на арешт високопосадових осіб рф, що стало безпрецедентним кроком у практиці міжнародного правосуддя. Європейський Союз активно підтримує українські органи через Eurojust, Europol та Спільну слідчу групу, до якої приєдналися понад десять європейських держав [2].

3) Прецеденти національної юрисдикції – у низці держав-членів ЄС (зокрема, у Німеччині, Польщі, Литві) відкрито кримінальні провадження проти осіб, підозрюваних у скоєнні злочинів на території України. Такі процеси демонструють застосування принципу універсальної юрисдикції та підтверджують взаємодію між національними та міжнародними інституціями.

Відповідальність за воєнні злочини має комплексний характер – кримінальний, міжнародно-правовий і політичний. На рівні індивідуальної відповідальності передбачено суворі покарання, включаючи довічне позбавлення волі. Для держав-агресорів наслідками можуть бути міжнародні санкції, репараційні вимоги, політична ізоляція та обмеження участі в міжнародних організаціях [1].

Європейський Союз, у межах своєї зовнішньої політики, застосовує цільові обмежувальні заходи (санкції), заморожує активи осіб, причетних до воєнних злочинів, та сприяє створенню міжнародних компенсаційних механізмів.

На жаль, попри значний прогрес, існують численні труднощі: політичні перепони, що обмежують юрисдикцію міжнародних судів; складність збору доказів у зоні бойових дій; різниця у стандартах доказування між національними та міжнародними системами; відсутність чіткої процедури притягнення вищого керівництва держави до відповідальності. Також залишається дискусійним питання забезпечення ефективного виконання вироків міжнародних судів і механізмів компенсації постраждалим.

Отже, відповідальність за воєнні злочини є ключовою умовою збереження міжнародного правопорядку та запобігання безкарності за найтяжчі порушення гуманітарного права. Європейський Союз, поєднуючи політичні, правові та судові інструменти, стає дедалі впливовішим суб'єктом у цій сфері. Ефективна взаємодія національних правових систем із міжнародними інституціями, зокрема з МКС, дозволяє не лише притягати винних до відповідальності, але й утверджувати принцип верховенства права в європейському просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. EUR-Lex: офіційна база законодавства Європейського Союзу. Рішення Ради ЄС щодо санкцій проти осіб, причетних до воєнних злочинів. Брюссель : Європейська Комісія, 2022. URL: https://eur-lex.europa.eu

2. Європейська служба зовнішніх дій (EEAS): офіційні звіти щодо підтримки України. Брюссель: Європейський Союз, 2022-2025. URL:https://www.eeas.europa.eu

3. Женевські конвенції від 12 серпня 1949 року та Додаткові протоколи до них від 8 червня 1977 року: міжнародні договори. Женева : Міжнародний комітет Червоного Хреста, 1949-1977. URL:https://ihl-databases.icrc.org

4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III // *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 437-428. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14

5. Римський статут Міжнародного кримінального суду: міжнародний договір від 17 лип. 1998 р. / Організація Об'єднаних Націй. Рим, 1998. 72 с. URL:https://www.icc-cpi.int

Ключові слова: воєнні злочини, відповідальність, Кримінальний кодекс України, Європейський союз, Женевські конвенції, Римський статут Міжнародного кримінального суду, національний рівень.

Науковий керівник: *професорка кафедри міжнародного та європейського права, докторка юридичних наук, професорка Сурілова Олена.*

Яковлєва Катерина Дмитрівна
здобувачка вищої освіти 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «*Одеська юридична академія*»

ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА В НАЦІОНАЛЬНИХ І МІЖНАРОДНИХ СУДАХ

Задовго до виникнення ідеї міжнародного кримінального права держави утворювали союзи для підтримки миру та безпеки між собою. Наприклад: В рабовласницьких державах найнебезпечнішим злочином вважалося повстання рабів, тому держави зобов'язувалися надавати одна одній допомогу в придушенні цих повстань. Але, найчастіше йшлося про обов'язок взаємної видачі злочинців, насамперед політичних. Така практика була відома Давньому

Єгипту (договір фараона Рамсеса II з царем хетів Хаттусили III 1296 р. до н. е.), державам Давньої Греції (договір між Афінами та Спартою 421 р. до н. е.) [1, ст. 9].

Ідея створення міжнародного кримінального права, яке могло б застосовуватися між державами, почала формуватися у XIX–XX століттях. До категорій правопорушень міжнародного характеру відносили: піратство, пограбування або пригнічення іноземців, рабство, військові злочини тощо. Остаточне формування міжнародного кримінального права як окремої галузі відбулося у XX ст. після двох світових воєн, коли виникла потреба у створенні міжнародних органів юстиції, наділених правом здійснювати кримінальне переслідування від імені світового співтовариства.

На сьогодні постійним і головним органом міжнародного кримінального права є Міжнародний кримінальний суд(МКС). Розгляд справ відбувається у Палаті судового розгляду, обвинувачений має право на захист, свідчення та подання доказів, також, є можливість апеляції при наявності нових доказів від потерпілого. Міжнародний кримінальний суд спирається на Римський статут, який є основним нормативним актом і джерелом прямого обов'язку для держав-учасниць, тобто для країн, які ратифікували статут. Статут визначає, які злочини підпадають під юрисдикцію (геноцид, військові злочини, злочини проти людяності тощо), а також включає принцип комплементарності (МКС починає діяти, якщо національні суди не хочуть розслідувати злочини). Не менш впливовими є: Гаазькі конвенції, які встановлюють правила ведення війни. Женевські конвенції 1949 та додаткові протоколи, які гарантують захист поранених, хворих і цивільного населення у збройних конфліктах. Конвенції проти катувань, расової дискримінації, апартеїду – встановлюють міжнародну відповідальність за серйозні порушення прав людини. МКС не мають власних в'язниць, тому співпрацює з державами-учасницями, які приймають засуджених для відбування покарання. Станом на серпень 2024 року 125 держави погодилися співпрацювати з МКС (Україна стала 125 після 24 серпня).

Ще одними інструментами правосуддя є тимчасові спеціальні трибунали і суди (створені ООН). Прикладом тимчасових трибуналів є: Міжнародний трибунал для колишньої Югославії, який переслідував воєнних злочинців під час конфлікту. Прикладом тимчасового суду є: суд над членами «Червоних кхмерів». Такі суди застосовують нормативну базу МКП, але обмежені конкретними країнами та періодом конфлікту.

Юридичною основою для національного застосування міжнародного приватного права є:

1. Міжнародні договори і статути. Наприклад: держава-учасниця Римського статуту отримує юридичну основу для переслідування міжнародних злочинців. Або, Женевські конвенції зобов'язують державу захищати цивільне населення, військовополонених і забороняє використання певних видів зброї.

2. Принцип універсальної юрисдикції. Національні суди можуть переслідувати осіб за міжнародні злочини, навіть якщо вони вчинені за кордоном і особа не є громадянином країни. Наприклад: Бельгія переслідувала за воєнні злочини в Африці під час громадянських конфліктів. Принцип

універсальної юрисдикції дозволяє державі не чекати дій МКС, а забезпечувати справедливість самостійно.

3. Включення міжнародних злочинів у національний кодекс. Країни формально вносять зміни до національного законодавства, наприклад: геноцид – спеціальна стаття, яка передбачає позбавлення волі на великі терміни. Злочини проти людяності – включають вбивства цивільного населення, переслідування за релігію чи національність тощо.

4. Міжнародний звичай – застосовується, якщо конкретний злочин не прописаний у національному законодавстві.

Механізм переслідування міжнародних злочинців на національному рівні:

1. Ініціювання справи (за заявою потерпілих або громадських організацій, за інформацією від МКС, ООН або інших держав, за ініціативою прокурора).

2. Розслідування включає: збір доказів та кваліфікація злочину.

3. Обвинувачення та судовий процес. Прокуратура формує обвинувальний акт, суд проводить слухання, можливе залучення міжнародних спостерігачів або прокурорів МКС.

4. Вирок і апеляція. Вирок може включати: позбавлення волі, конфіскація майна та інші санкції. Сторони мають право подати на апеляцію для перевірки законності рішення.

5. Виконання рішення. Національні суди організовують відбування покарання в державних установах або в іншій країні по домовленості між державами.

Україна активно користується можливістю співпрацювати з МКС. Наразі, національні суди України розслідують воєнні злочини під час війни з росією. Співпрацює з МКС, надає докази, свідчення та експертизи.

Переваги застосування міжнародного кримінального права в національних судах:

1. Злочини не залишаються безкарними, навіть якщо МКС ще не розпочав розслідування.

2. Універсальна відповідальність. Переслідування злочинців незалежно від громадянства або місця вчинення злочину.

3. Національні суди використовують функцію «першої лінії» правосуддя, а МКС – резервної.

4. Захист жертв – можливість забезпечити компенсацію, відшкодування шкоди або вживання інших заходів для захисту жертв.

5. Розвиток національної правої системи – інтеграція міжнародних стандартів покращує ефективність національних судів і змінює верховенство права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Навчальний посібник з міжнародного кримінального права URL:https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/8173/1/%2B%2B%2BMiznarKryminPravo-MAKET-2.pd

2. Верховний суд України URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1608750/
3. Національна академія з внутрішніх справ URL: https://arm.navs.edu.ua/books/mg/lectures/lecture_9.html

Ключові слова: Римський статут Міжнародного кримінального суду, МКС, тимчасові спеціальні трибунали.

Науковий керівник: *професорка кафедри міжнародного та європейського права, докторка юридичних наук, професорка Сурілова Олена.*

Дашкевич Андрій Володимирович
здобувач вищої освіти 1 курсу магістратури
факультету адвокатури та антикорупційної діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ ВІЙСЬКОВИМИ КОНФЛІКТАМИ, У МІЖНАРОДНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Правовий режим відшкодування збитків, спричинених військовими конфліктами, є однією з найбільш комплексних і критично важливих сфер сучасного міжнародного публічного права. Теоретичною основою цього режиму виступає доктрина державної відповідальності за міжнародно-протиправні діяння, закріплена у Проєкті статей КМП ООН (2001). Вона встановлює імперативне зобов'язання держави-порушника здійснити повне відшкодування, що охоплює реституцію, компенсацію та сатисфакцію, як це передбачено статтею 91 Додаткового протоколу І до Женевських конвенцій. Сучасний етап збройної агресії росії проти України поставив під сумнів ефективність традиційних механізмів, виявивши ключові перешкоди: суверенний імунітет держави-агресора та відсутність універсального механізму примусового стягнення. Ця ситуація вимагала від міжнародної спільноти та України розробки компенсаційного механізму.

Теоретичною основою репарацій є обов'язок держави-порушника здійснити повне відшкодування [3, ст. 31, 34]. Форми відшкодування включають: реституцію [2, p. 210], компенсацію та сатисфакцію. Міжнародне гуманітарне право імперативно закріплює об'єктивне зобов'язання компенсації за порушення, незалежно від вини [3, ст. 91 ДП І]. Головною перешкодою залишається доктрина суверенного імунітету. У контексті агресії рф, доктрино обґрунтовується можливість застосування винятку з імунітету через порушення норм імперативного міжнародного права. Ключовим фінансовим ресурсом визнано заморожені суверенні активи рф, чия конфіскація для Компенсаційного фонду вимагає створення безпрецедентного механізму.

У відповідь на виклики агресії формується спеціалізований компенсаційний режим. Реєстр збитків, завданих агресією росії проти України, створений на підставі Рішення Комітету Міністрів Ради Європи [4], є першим документаційним та легітимізуючим компонентом. Його мета – верифікація претензій. Реєстрація є обов'язковою умовою для подальшого розгляду Комісією з розгляду претензій та виплат із Міжнародного Компенсаційного Фонду.

Паралельно функціонує національно-правовий режим. Велика Палата Верховного Суду України здійснила правовий прорив, встановивши, що Держава Україна не несе відповідальності за збитки, завдані військовою

агресією рф [5]. Велика Палата Верховного Суду України підтвердила юрисдикцію судів України щодо позовів про відшкодування шкоди, завданої діями рф, посилаючись на порушення імперативних норм міжнародного права як підставу для відмови у застосуванні суверенного імунітету рф [5]. Крім того, національні програми, такі як «єВідновлення» [5], є заходами державної підтримки, а не класичними репараціями. Надаючи цю допомогу, держава Україна фактично суброгує право вимоги до агресора, і ці витрати будуть включені до загальної суми репараційних вимог [1].

Таким чином, правовий режим відшкодування збитків є наразі однією з найбільш трансформаційних сфер міжнародного та національного права. Його кінцева мета – забезпечення повних репарацій від держави-агресора. На національному рівні досягнуто значного правового прориву завдяки позиції Велика Палата Верховного Суду України щодо подолання імунітету. Успішна реалізація створених механізмів, зокрема Реєстру збитків, залежить від політичної волі до конфіскації суверенних активів. Цей процес утверджує верховенство права, де інтереси індивідуальних жертв та принцип колективної відповідальності агресора ставляться вище за традиційний державний імунітет.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Авер’янов, О. В., та ін. Правові наслідки збройної агресії Російської Федерації проти України: монографія. Київ: Правова єдність, 2023.

2. Crawford, J. The International Law Commission’s Articles on State Responsibility: Introduction, Text and Commentaries. Cambridge University Press, 2002.

3. Міжнародно-правова доктрина: Проєкт статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння (2001); Henckaerts, J.-M., Doswald-Beck, L. Customary International Humanitarian Law. Cambridge University Press, 2005.

4. Міжнародні компенсаційні механізми: Рішення Комітету Міністрів Ради Європи про створення Реєстру збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України (2023).

5. Національне законодавство та судова практика: Постанови Великої Палати Верховного Суду України у справах № 635/6172/17 та № 308/9708/19 (2022); Закон України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об’єктів нерухомого майна...» (2023).

Ключові слова: репарації, державна відповідальність. суверенний імунітет, міжнародне гуманітарне право, компенсаційний механізм.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Мануїлова Катерина*.

Левенець Карина Євгенівна
здобувачка вищої освіти 1 курсу магістратури
факультету адвокатури та антикорупційної діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ МИРНИХ ЗАСОБІВ У ВИРІШЕННІ МІЖНАРОДНИХ СПОРІВ

В умовах глобальної взаємозалежності та зростання кількості міжнародних криз особливого значення набуває застосування мирних засобів врегулювання спорів, закріплених у Статуті ООН і Гаазьких конвенціях. Вони становлять фундамент міжнародного правопорядку, заснованого на пріоритеті діалогу, переговорів і правових механізмів над силовими методами. Ефективність цих інструментів визначає рівень стабільності світової системи та довіри між державами. Водночас їх реалізація стикається з низкою бар'єрів, серед яких одним із найскладніших виступає політичний чинник, що безпосередньо впливає на результативність мирних процедур. Відсутність політичної волі, небажання держав поступатися стратегічними інтересами чи проявляти гнучкість у переговорах істотно знижують результативність мирних процедур [1; 3]. Політична складова має подвійний ефект: вона є одночасно умовою започаткування діалогу та його головним обмеженням, адже рішення про участь у перемовинах чи виконання домовленостей залишаються у площині політичного вибору. У таких умовах переговори нерідко перетворюються на інструмент демонстрації позицій замість пошуку реальних рішень. Мирні ініціативи використовуються як засіб виграти час або легітимізувати власні дії перед міжнародною спільнотою, що спричиняє затягування процесу й втрату довіри до інституцій. Ситуацію ускладнює асиметрія інтересів, коли сильні держави, користуючись геополітичними чи економічними перевагами, нав'язують власне бачення врегулювання, роблячи угоди крихкими та вибірковими у виконанні.

Перспективи подолання політичних бар'єрів полягають у посиленні ролі міжнародних організацій – передусім ООН, ОБСЄ та Ради Європи – як гарантів нейтральності та арбітрів у переговорах. Їхній авторитет і механізми превентивної дипломатії сприяють зниженню напруженості та забезпеченню об'єктивності діалогу. Важливим напрямом є залучення незалежних посередників і використання багатосторонніх форматів, що гарантують баланс інтересів і рівність сторін.

Підвищення ефективності політичної медіації можливе через інституціоналізацію прозорих переговорних процедур – визначення етапів, строків, гарантій виконання та міжнародного моніторингу. Запровадження механізмів публічної відповідальності та відкритої комунікації знижує ризики маніпуляцій і підвищує довіру до досягнутих домовленостей. У підсумку, подолання політичних перешкод передбачає не лише зміцнення дипломатичних інституцій, а й формування культури компромісу, орієнтованої на цінності

миру, безпеки й верховенства права – необхідні умови реального відновлення стабільності у міжнародних відносинах.

Не менш складним є правовий вимір мирного врегулювання спорів, що охоплює проблеми нечіткості норм, фрагментарності правового поля та відсутності дієвих механізмів виконання рішень. Попри наявність універсальних актів – Статуту ООН, Гаазьких конвенцій, Віденської конвенції про право міжнародних договорів – більшість положень про мирні процедури залишаються декларативними, що відкриває простір для вибіркового тлумачення залежно від політичних інтересів держав [2; 3]. Серйозним викликом залишається невиконання міжнародних судових рішень. Навіть рішення Міжнародного суду ООН чи Постійної палати третейського суду часто ігноруються державами, які посилаються на пріоритет національного законодавства або політичну доцільність. Це підриває довіру до міжнародного права як універсального механізму забезпечення справедливості.

Перспективи подолання правових бар'єрів полягають у розвитку міжнародного арбітражу як гнучкої та швидкої форми розв'язання спорів. Ефективність арбітражу забезпечується його конфіденційністю, добровільністю та здатністю враховувати специфіку конфліктів. Особливого значення набуває посилення ролі Постійної палати третейського суду та вдосконалення процедур примирення в межах Міжнародного суду ООН. Важливим напрямом є кодифікація міжнародних норм у сфері мирного врегулювання, що дозволить усунути прогалини й суперечності. Створення єдиного міжнародного кодексу мирного вирішення спорів із визначеними стандартами переговорів, медіації, арбітражу й виконання рішень могло б стати основою для формування глобального правового простору з уніфікованими процедурами [1; 2; 3; 4]. Крім того, перспективним є застосування цифрових технологій у правовому моніторингу – створення баз даних рішень, онлайн-платформ для фіксації домовленостей та використання штучного інтелекту для прогнозування наслідків різних сценаріїв. Такі інструменти підвищують прозорість і контрольованість виконання міжнародних зобов'язань. Отже, подолання правових бар'єрів потребує реформування міжнародно-правової системи, спрямованої на реальну відповідальність держав і взаємну повагу до рішень міжнародних інституцій.

Серед чинників, що знижують ефективність мирних засобів урегулювання, особливе місце посідають інституційні обмеження, які визначають реальні можливості міжнародних органів впливати на хід переговорів і судових процесів. Попри розгалужену мережу інституцій – від Міжнародного суду ООН до регіональних арбітражів і комісій, - їхня спроможність часто обмежується внутрішніми та зовнішніми факторами. Насамперед це перевантаженість справами: кількість конфліктів зростає швидше, ніж здатність інституцій їх розглядати, що уповільнює процеси та підриває довіру до міжнародного арбітражу [3; 4; 5]. Суттєвою проблемою є залежність міжнародних організацій від політичних і фінансових ресурсів держав-членів, що послаблює їхню незалежність і породжує ризики політизації рішень. Унаслідок цього виникає ефект «подвійних стандартів», коли однакові

дії різних держав оцінюються неоднаково залежно від їхньої політичної ваги. Крім того, інституційна система залишається недостатньо скоординованою: відсутність єдиних процедур і спільних баз даних спричиняє дублювання функцій та колізії юрисдикцій.

Подолання інституційних бар'єрів потребує модернізації міжнародної системи врегулювання спорів – не лише технічної, а й управлінської. Одним із ключових напрямів є цифровізація мирних процедур: створення онлайн-платформ для переговорів (UN Peacemaker), єдиних реєстрів справ і баз даних рішень, а також використання штучного інтелекту для прогнозування наслідків конфліктів. Це забезпечить швидкість, прозорість і підвищить довіру між сторонами. Важливим резервом ефективності є розширення ролі регіональних форматів, які завдяки географічній близькості здатні забезпечувати адаптивні механізми реагування [3]. Їх інтеграція з глобальними структурами створює багаторівневу систему врегулювання, орієнтовану на оперативність і контекстуальність. Тож інституційні бар'єри можуть бути подолані шляхом поєднання структурних реформ, цифрових інструментів і розширення регіональної участі.

Нарівні з політичними, правовими та інституційними чинниками істотний вплив на ефективність мирних засобів врегулювання мають соціально-гуманітарні виклики, що визначають рівень довіри між сторонами та готовність суспільств до примирення. У центрі цих проблем – дефіцит довіри, зумовлений тривалими конфліктами, пропагандою, насильством і масштабними людськими втратами. У таких умовах формування атмосфери співпраці є надзвичайно складним: суспільна пам'ять про жертви, почуття несправедливості та страх повторення насильства гальмують діалог навіть після припинення бойових дій. Ситуацію ускладнює інформаційний вимір сучасних конфліктів. Масові маніпуляції, дезінформація та інформаційні війни підривають об'єктивність сприйняття подій, радикалізують позиції та посилюють недовіру як між сторонами, так і всередині суспільств [5]. Не менш деструктивним є зовнішнє втручання – політичне, економічне чи інформаційне, – яке спотворює баланс інтересів, підриває нейтральність переговорів і провокує нові етапи протистояння.

Подолання гуманітарних бар'єрів можливе через активне залучення громадянського суспільства й неурядових організацій (CMI, Geneva Call, International Alert) до процесів медіації та комунікації. Їх діяльність забезпечує діалог «знизу догори», формує довіру й легітимність домовленостей. Важливими є також інформаційна відкритість і розвиток незалежних медіа, що сприяють боротьбі з маніпуляціями, підвищенню медіаграмотності та формуванню культури мирного співіснування. Окремого значення набуває післяконфліктна відбудова – відновлення інфраструктури, соціальний захист, реінтеграція ветеранів і внутрішньо переміщених осіб. Ці процеси створюють матеріальну й моральну основу сталого миру.

Отже, ефективність мирних засобів врегулювання міжнародних спорів безпосередньо визначається збалансованим поєднанням політичних, правових, інституційних і соціально-гуманітарних чинників. Синергія зусиль

міжнародних організацій, упровадження технологічних інновацій і активна участь громадянського суспільства формують підґрунтя для створення нової архітектури мирного врегулювання, здатної адекватно реагувати на виклики сучасної світової політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Turner C. International Law and the Securitisation of Peacemaking: On Chapter VII, the Security Council and the Mediation Mandate in Yemen. *Journal of Conflict and Security Law*. 2023. Vol. 28, № 1. P. 161-186. DOI: https://doi.org/10.1093/jcsl/krac031.

2. Cho J., Landau D. M. In Search of the Golden Formula: Trends in Peace Mediation Research and Practice. *Civil Wars*. 2023. Vol. 25, № 2–3. P. 317-340. DOI: https://doi.org/10.1080/13698249.2023.2249326.

3. Adhikari M., Hodge J., Bell C., Siwa Z. Disaggregated mediation: the localisation of peace processes amid global and domestic fragmentation. *European Journal of International Relations*. 2025. DOI: https://doi.org/10.1177/13540661251331519.

4. Ярошенко О. Академічні та медійні наративи про війну Росії проти України. *Наукові записки інституту журналістики*. 2025. Вип. 86, № 1. С. 132-145. DOI: https://doi.org/10.17721/2522-1272.2025.86.13.

5. Khovpun O., Kichuk Ya., Petrenko A., Dombrovska O., Metil A. Mediation as a conflict resolution tool in criminal proceedings in the context of martial law. *Social and Legal Studios*. 2024. Vol. 7, № 1. P. 264-272. DOI: https://doi.org/10.32518/sals2.2024.264.

Ключові слова: мирні засоби врегулювання, міжнародні спори, медіація, міжнародне право, переговори, превентивна дипломатія, міжнародна безпека.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Мануїлова Катерина.*

Мельник Олександріна Олександрівна
здобувачка вищої освіти 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

МИРНІ ЗАСОБИ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ: РОЛЬ ДИПЛОМАТИЧНИХ ВІЗИТІВ ТА ПЕРЕГОВОРНОЇ КУЛЬТУРИ

Актуальність мирного врегулювання міжнародних спорів зумовлена глобалізацією та зростанням гібридних загроз. Статут ООН (стаття 2, пункт 3) встановлює фундаментальний обов’язок держав вирішувати спори мирними засобами, не загрожуючи міжнародному миру та безпеці. Глава VI Статуту ООН перераховує ці засоби (переговори, посередництво, арбітраж тощо). Серед них переговори є найбільш універсальним, первинним і фундаментальним засобом, що застосовується на початкових етапах конфліктної взаємодії. Дослідження ролі дипломатичних візитів та переговорної культури є критично

важливим, оскільки вони є ключовими каталізаторами успіху мирних процесів. Дипломатичний візит, як інструмент найвищого політичного рівня, створює прямі канали комунікації для формування довіри, зниження напруги та оперативного обходу перешкод, що підтверджується духом Віденської конвенції 1964 року. При цьому успіх переговорів залежить від високого рівня переговорної культури, що охоплює принцип добросовісності (bona fides), повагу до етикету та врахування національних особливостей комунікації. Відсутність цієї культури може призвести до хибного тлумачення і зриву домовленостей [5].

Правовою базою виступає Статут ООН, стаття 33 (пункт 1) якого встановлює вичерпний перелік засобів, які сторони, чий спір загрожує міжнародному миру та безпеці, зобов'язані спробувати використати. Ці засоби умовно поділяються на: дипломатичні (неюрисдикційні), що базуються на згоді та добрій волі (переговори, посередництво, добрі послуги та примирення/консиліація), та юрисдикційні, які передбачають обов'язкове рішення третьої сторони (міжнародний арбітраж та судовий розгляд, наприклад, у Міжнародному Суді ООН відповідно до його Статуту) [5]. Усі мирні засоби ґрунтуються на принципах міжнародного права, зокрема на добросовісному виконанні зобов'язань (pacta sunt servanda), закріпленому у Віденській конвенції 1964 року (стаття 26) [6]. Цей принцип вимагає від сторін вести переговори з доброю волею (bona fides) – щирим наміром досягти рішення, а не імітувати процес. Добросовісність є невід'ємною частиною переговорної культури та запорукою виконання досягнутих домовленостей [3].

У практиці міжнародних відносин дипломатичні візити є високополітичним інструментом мирного врегулювання. Вони виконують дві ключові функції: превентивну дипломатію (запобігання спорам), яку активно просуває ООН і яка спрямована на усунення причин спорів до їхньої ескалації, та кризову дипломатію (врегулювання існуючих спорів). Регулярні зустрічі на найвищому рівні дозволяють налагодити довіру (Confidence-Building) та досягти взаєморозуміння щодо намірів сторін, мінімізуючи ризик неправильного тлумачення позицій. У разі гострого конфлікту візити перетворюються на засіб кризового менеджменту, слугуючи платформою для прямих переговорів – від двосторонніх зустрічей до багатосторонніх самітів [2]. Яскравим прикладом є «човникова дипломатія« (shuttle diplomacy), коли посередник завдяки візитам курсує між столицями конфліктуючих сторін для збереження каналів зв'язку та пошуку спільних точок дотику. Крім того, візит може бути використаний для офіційного запиту про посередництво або для підписання рамкових домовленостей про передачу спору на судовий розгляд. Успіх візиту значною мірою залежить від особистісного фактору та вміння використовувати м'яку силу (soft power), оскільки довіра між лідерами, сформована під час безпосереднього спілкування, є необхідною для досягнення важких компромісів [3].

Ефективність використання дипломатичних візитів як платформи для діалогу значною мірою залежить від рівня переговорної культури сторін. Вона являє собою сукупність норм, цінностей, етикету та стилів комунікації, що

відображають національні дипломатичні традиції. Ключові складові ефективної переговорної культури в контексті міжнародного права: дотримання принципу добросовісності (bona fides), що випливає зі Статті 26 Віденської конвенції 1964 року і вимагає щирої зацікавленості у досягненні мирного рішення; дотримання дипломатичного протоколу та етикету, що регулюються Віденською конвенцією 1964 року та слугують запорукою поваги до суверенітету партнера; міжкультурна компетентність, яка дозволяє уникати комунікативних бар'єрів [6].

Проведений аналіз демонструє, що ефективність мирного вирішення міжнародних спорів досягається завдяки синергії між формальними дипломатичними інструментами та якістю людської взаємодії. Дипломатичні візити є ключовою платформою та незамінним механізмом превентивної і кризової дипломатії, забезпечуючи особистий контакт для формування довіри та компромісу. Водночас, переговорна культура, що ґрунтується на принципі добросовісності (bona fides) та міжкультурній повазі, є необхідною умовою для забезпечення стабільності домовленостей і мінімізації ризику нових спорів. Успішне застосування мирних засобів, визначених Статутом ООН (стаття 33) [5], вимагає інтегративного підходу, де правові норми доповнюються дипломатичним мистецтвом та міжкультурною компетентністю. З огляду на це, рекомендується посилення дипломатичної освіти шляхом інвестування у підготовку фахівців у сфері міжкультурної комунікації та переговорної культури. Також необхідно надавати пріоритет превентивній дипломатії, віддаючи перевагу регулярним робочим візитам та консультаціям над кризовими місіями, що є найбільш ефективним засобом виконання вимоги статті 2 (пункт 3) Статуту ООН щодо підтримання миру та безпеки [5].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожній О. В. Міжнародне право. Основи теорії: Підручник / За ред. В. Г. Буткевича. К.: Либідь, 2002. 608 с.
2. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів]. М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
3. Сагайдак О. П. Дипломатичний протокол та етикет : Навч. посіб. Київ : Знання, 2005. 259 с.
4. Віденська конвенція про право міжнародних договорів : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 23.05.1969 : станом на 13 черв. 1986 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text (дата звернення: 09.10.2025).
5. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду : Статут Орг. Об'єдн. Націй від 26.06.1945 : станом на 16 верес. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (дата звернення: 09.10.2025).
6. Віденська конвенція про дипломатичні зносини : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 18.04.1961 : станом на 21 берез. 1964 р.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_048#Text (дата звернення: 09.10.2025).

Ключові слова: мирне врегулювання спорів, дипломатичні візити, переговори, переговорна культура, Статут ООН, превентивна дипломатія

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Бєлогубова Оксана.*

Микитюк Олександра Миколаївна
здобувачка вищої освіти 1 курсу магістратури
факультету адвокатури та антикорупційної діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПЕРЕГОВОРИ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ДИПЛОМАТІЇ У ВИРІШЕННІ МІЖНАРОДНИХ СПОРІВ XXI СТОЛІТТЯ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Останнім часом на міжнародній арені відбувається перехід від силових та військових методів вирішення спорів до мирних засобів. Насамперед, це пов’язано з появою багатьох міжнародно-правових актів, які спрямовані на регулювання відносин між державами як політичного, соціального, культурного, та економічного характеру.

З розвитком суспільства та в період глобалізаційних процесів постає багато питань та виникає низка складних ситуацій, які необхідно вирішувати відповідно до сучасних викликів, забезпечуючи баланс між національними інтересами та міжнародними стандартами, а також формуючи ефективні механізми співпраці, безпеки та сталого розвитку.

Одним із таких питань, є запровадження ефективного та дієвого вирішення міжнародно-правових спорів шляхом проведення переговорів, які виступають першочерговим інструментом мирного врегулювання конфліктів.

Актуальністю даної теми є те, полягає у тому, що переговори використовують не лише у вирішенні питань політичного характеру, але й останнім часом до них все частіше звертаються задля розробки та погодження окремих зовнішньополітичних так і внутрішньополітичних заходів. Об’єктами переговорів в наш час дедалі частіше виступають питання боротьби з тероризмом та збройної агресії, незаконної торгівлі, захисту довкілля та ін.

Як зазначає український дипломатичний словник «міжнародні переговори – особливий вид взаємодії учасників міжнародних відносин з метою врегулювання конфліктів, вирішення суперечок або налагодження співпраці у різних галузях, узгодження зовнішньополітичних акцій шляхом взаємного обговорення представниками держав різноманітних питань двосторонніх та багатосторонніх відносин» [2].

Переговори – надзвичайно гнучкий засіб: «їх формат, рівень, тривалість та інші параметри можуть бути встановлені для потреб конкретної ситуації, а спори можуть вирішуватися як на підставі чинного міжнародного права, так і шляхом створення нових норм. Переговори дають можливість усунути

небажане втручання у спір третьої сторони. Водночас цей засіб має суттєві недоліки: більш сильна сторона має можливість здійснювати тиск на слабшу сторону; переговори можуть завершитися безрезультатно; досягнута домовленість може бути юридично необов'язковою» [1].

Відповідно на сучасному етапі сформувалися такі засади та тенденції проведення переговорів:

1) глобальний масштаб та багаторівневість – тобто, переговори охоплюють не лише питання та конфлікти окремих держав, а й усього міжнародного співтовариства в цілому;

2) добровільність – сторони конфлікту можуть вийти з переговорів у будь-який час;

3) наявність змішаних інтересів у сторін спору - учасники конфлікту мають як суперечливі, так і спільні цілі**,** тобто їхні інтереси частково збігаються задля швидкого вирішення спору, а частково протистоять один одному, що і послугувало виникненню конфлікту**;**

4) взаємозалежність учасників спору - тобто неможливість вирішення спору без когось із сторін;

5) комплексність та міждисциплінарність тематики – сучасні переговори охоплюють велике коло спорів у таких галузях як економіки, безпеки, міжнародного співробітництва, прав людини, політики, екології тощо;

6) підвищення ролі публічної дипломатії – переговори дедалі частіше супроводжуються інформаційними кампаніями, спрямованими на формування позитивного іміджу сторін;

7) інформаційна відкритість – розвиток медіа та цифрових технологій сприяє більшій прозорості переговорів, що підвищує суспільний контроль, але водночас ускладнює збереження дипломатичної таємниці;

8) швидкий та ефективний процес – сторони, які зацікавлені у вирішенні конфлікту намагаються якнайшвидше досягти консенсусу, прийняти спільне рішення, яке буде відображати інтереси обох сторін, як у даний момент, так і для подальшої співпраці на міжнародному ринку відносин;

9) відсутній механізм притягнення до відповідальності – найчастіше одна із сторін не виконує своїх зобов'язань, нехтує ними що, у свою чергу, призводить до порушення досягнутих домовленостей, підриву довіри між сторонами та ускладнює подальший процес врегулювання спору.

З наведеного випливає що переговори мають як свої переваги так і недоліки. Тому сучасні виклики, які постають перед суб'єктами міжнародних відносин, швидкий розвиток держав та суспільства, вимагають нових підходів щодо ведення переговорів. Вони потребують не лише політичної волі сторін, а й глибокого розуміння міжнародного права, культурної дипломатії та використання інноваційних механізмів комунікації.

Перспективи розвитку та вдосконалення переговорів є багатогранними. Передусім, сучасні тенденції свідчать про посилення ролі третіх сторін у переговорах, це означає що все частіше залучаються до процесу міжнародні організації, які мають вагомий політичний вплив та сприяють виробленню збалансованих рішень.

Наступна тенденція пов’язана з цифровізацією міжнародних переговорних процесів, що робить їх більш доступними та оперативними, а також підвищує суспільний контроль за виконанням домовленостей сторонами.

Крім того, перспективним напрямом є створення ефективного механізму реалізації ухвалених рішень і запровадження відповідальності за їх невиконання або порушення, яке завдає істотної шкоди та знижує ефективність переговорного процесу, підриває добрі стосунки між державами на міжнародній арені та ставить під сумнів стабільність досягнутих угод.

З вищевикладеного можна зазначити, що хоч переговори і є мирним засобом вирішення міжнародно-правових спорів, в наш час вони потребують додаткового врегулювання та регламентації у міжнародно-правових актах. Переговорний процес доволі складний та потребує різностороннього співробітництва та впливу, він має як свої переваги так і недоліки, тому на початку домовленостей необхідно чітко визначати мету, напрями подальшої діяльності, а також передбачати відповідальність за порушення досягнутих угод. «У будь-якому випадку вести переговори – значить приймати і оцінювати політичні і ділові відносини в їх взаємозалежності, уникаючи атмосфери ворожості і конфліктів» [3]. Тобто існує перспектива надалі проводити переговори, адже велика кількість конфліктів та спорів може вирішуватися швидко та ефективно, не використовуючи при цьому зброю чи інші жорсткі методи вирішення ситуацій.

Отже, у сучасному світі переговори не лише залишаються дієвим засобом попередження конфліктів, а й трансформуються відповідно до нових реалій міжнародних відносин, стаючи ключовим фактором стабільності, довіри та глобальної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Іванов В. М., Іванова О. В. Юридична конфліктологія. К.: МАУП, 2004. 224 с.

2. Український дипломатичний словник / за ред. М. З. Мальського, Ю. М. Мороза : Знання, 2011. 495 с.

3. Карпчук Н. П. Вступ до фаху : конспект лекцій / Н. П. Карпчук. Луцьк, 2019. 163 с. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/16009/1/lectures-VSTUP.pdf

Ключові слова: міжнародно-правові спори, переговори, міжнародні організації, перспективи, відповідальність, мирні засоби, конфлікти, угоди.

Науковий керівник: *доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент Мануїлова Катерина.*

Степановська Марина Ігорівна
здобувачка вищої освіти 1 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗВЕРНЕННЯ ДО МІЖНАРОДНИХ СУДІВ ТА АРБІТРАЖНИХ СУДІВ ЯК ОДИН З ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ВИРІШЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СПОРІВ

Міжнародні відносини завжди супроводжувалися появою конфліктів, що випливали з політичних, економічних, територіальних або гуманітарних протиріч. У світі, де держави мають різні інтереси, системи цінностей і політичні орієнтири, уникнути спорів практично неможливо. Однак від характеру та способів їх врегулювання залежить не лише стабільність міжнародного правопорядку, але й безпека цілих регіонів та континентів. Одним із найважливіших інструментів цивілізованого врегулювання міжнародних конфліктів є звернення до міжнародних судів і арбітражних інституцій. Це явище поступово стало фундаментальним елементом сучасної системи міжнародного права, адже воно уособлює собою принцип верховенства права на глобальному рівні.

Сутність міжнародного судового вирішення спорів полягає у зверненні сторін до незалежного органу, уповноваженого виносити обов'язкові для виконання рішення. На відміну від політичних переговорів або дипломатичного посередництва, судові та арбітражні механізми мають юридично зобов'язуючий характер, що забезпечує не лише врегулювання конфлікту, але й закріплення стабільності у відносинах сторін на майбутнє. Цей підхід базується на фундаментальних принципах міжнародного права: суверенній рівності держав, невтручанні у внутрішні справи, мирному врегулюванні спорів та добросовісному виконанні міжнародних зобов'язань.

Центральне місце у системі міжнародного правосуддя посідає Міжнародний суд ООН, заснований у 1945 році як головний судовий орган Організації Об'єднаних Націй. Його компетенція охоплює вирішення правових спорів між державами та надання консультативних висновків за запитами міжнародних організацій [1, с.120]. Важливість діяльності цього суду полягає в тому, що він не тільки розглядає конкретні справи, а й формує практику, яка стає орієнтиром для розвитку міжнародного права. Прецеденти Міжнародного суду ООН суттєво впливають на визначення меж юрисдикції держав, принципів територіальної цілісності, застосування норм щодо морського права та інших ключових питань міжнародних відносин.

Поряд із Міжнародним судом ООН значну роль відіграють і спеціалізовані судові інститути. Серед них варто виокремити Міжнародний кримінальний суд, створений у 2002 році Римським статутом. Його завданням є притягнення до відповідальності осіб, винних у скоєнні найбільш тяжких злочинів: геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів та злочину агресії. Хоча цей суд має не зовсім класичний характер з точки зору

міждержавних спорів, його діяльність також сприяє забезпеченню міжнародного правопорядку, адже він створює механізм невідворотності покарання за злочини, що становлять загрозу миру та безпеці людства.

Важливим елементом є і система міжнародних арбітражів. Відмінність арбітражного механізму від класичного судового полягає в його більшій гнучкості та добровільності. Держави або інші суб'єкти міжнародного права погоджуються передати свій спір на розгляд арбітражного трибуналу, склад якого формується за домовленістю сторін. Такий підхід дозволяє врахувати специфіку кожного конкретного спору і водночас забезпечити неупереджене та юридично зобов'язуюче рішення [2, с.71]. Однією з найвідоміших інституцій є Постійна палата третейського суду в Гаазі, яка діє ще з 1899 року і сьогодні розглядає широкий спектр міждержавних та інвестиційних спорів.

У сучасному світі все більшого значення набуває інвестиційний арбітраж. Його механізми, зокрема система вирішення спорів між інвесторами та державами в межах Конвенції про врегулювання інвестиційних спорів (ICSID), стали важливим інструментом захисту прав інвесторів та забезпечення стабільності міжнародних економічних відносин. Завдяки таким інституціям приватні суб'єкти отримали можливість відстоювати свої інтереси на міжнародному рівні, що раніше вважалося виключною прерогативою держав.

Звернення до міжнародних судів та арбітражів має низку очевидних переваг. По-перше, воно забезпечує нейтральність і неупередженість у розгляді справ, що особливо важливо в умовах конфлікту між державами з протилежними інтересами. По-друге, судові рішення мають авторитет і є обов'язковими для виконання, що створює правові гарантії стабільності. По-третє, міжнародні суди й арбітражі сприяють розвитку міжнародного права, формуючи практику його застосування та конкретизуючи загальні принципи.

Разом із тим не можна оминути і певні проблеми, що супроводжують цей механізм. Однією з головних є питання юрисдикції: держави нерідко уникають участі у процесах, посилаючись на відсутність своєї згоди. Виконання рішень міжнародних судів також залишається складним питанням, оскільки їх імплементація значною мірою залежить від доброї волі держав. Додатковим викликом є політизація міжнародного правосуддя, коли окремі держави намагаються використати судові процедури для досягнення своїх зовнішньополітичних цілей [3, с.90].

Попри зазначені труднощі, значення міжнародних судів і арбітражів важко переоцінити. Вони виконують функцію правового балансу у світовій системі, запобігають перерostанню конфліктів у збройні сутички, створюють передумови для більш стабільних і прогнозованих міжнародних відносин. Звернення до таких органів стає не лише правовим, а й політичним актом, який свідчить про прихильність держави принципам міжнародного права та відмову від застосування сили як інструменту врегулювання спорів.

Таким чином, звернення до міжнародних судів та арбітражних судів є одним з основних засобів вирішення міжнародних спорів у сучасному світі. Воно відображає тенденцію до інституціоналізації міжнародних відносин і утвердження верховенства права у глобальному масштабі. Міжнародне

правосуддя, попри складнощі у своїй практичній реалізації, виступає гарантом стабільності та безпеки, формує міжнародну правову культуру та сприяє побудові справедливого світового порядку. У майбутньому роль цих інститутів лише зростатиме, адже глобалізований світ потребує все більш ефективних і водночас справедливих механізмів вирішення спорів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Актуальні проблеми сучасного розвитку цивільного, міжнародного, морського і транспортного права: матеріали III Міжнар. наук. конф., 11-12 квіт. 2013 р., Київ / ред.: В. В. Панін, А. В. Горбань, О. В. Зорька; Київ. держ. акад. вод. трансп. ім. гетьмана П. Конашевича-Сагайдачного. Київ: КДАВТ, 2013. 426 с.

2. Сидорчук В.О., Дяченко С.В. Верховенство права: науковий погляд, нормативне закріплення, судова практика. *Юридичний бюлетень*. Випуск 6. 2018. С. 71-77.

3. Пушкарьова Т.М. Дяченко С.В. Принцип права на справедливий суд: елементи розгляду та практика Європейського суду з прав людини щодо України. *The Journal of Eastern European Law / Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 70. С. 90-96.

4. Кравчук В.М. Методи вирішення юрисдикційних проблем URL: http://www.vasu.gov.ua/nkr/nauk_praci/metodi_virish_yurisdikc_ problem/ (дата звернення: 06.10.2025).

Ключові слова: міжнародні відносини, Міжнародний суд ООН, правові спори, арбітраж, звернення.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Бєлогубова Оксана.*

МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Бахчиванжи Валерія Олексіївна
здобувачка вищої освіти 1 курсу магістратури
факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК СУБ'ЄКТ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

Сучасний етап науково-технічного прогресу ознаменувався активним впровадженням штучного інтелекту (ШІ) у різні сфери суспільного життя, зокрема в економіку, медицину, освіту, правосуддя та правове регулювання. Особливе значення при цьому набуває аналіз правової природи та можливості інтеграції ШІ у сферу міжнародного приватного права, яке регулює цивільно-правові відносини з «іноземним елементом». В умовах глобалізації та цифровізації ці відносини дедалі частіше здійснюються за участі або за допомогою інтелектуальних цифрових систем.

З огляду на зростаючу автономність ШІ, його здатність до самостійного аналізу інформації, ухвалення рішень та здійснення юридично значущих дій, постає питання про можливість визнання штучного інтелекту суб'єктом міжнародного приватного права. Це викликає серйозні теоретичні й практичні дискусії щодо відповідності сучасного правового інструментарію новим цифровим реаліям, а також потреби у переосмисленні понять правосуб'єктності, відповідальності та регуляторних механізмів.

Актуальність обраної теми зумовлена не лише стрімким розвитком технологій, а й відсутністю усталеного підходу до правового статусу ШІ на міжнародному рівні. Проблема правосуб'єктності ШІ в міжнародному приватному праві досі залишається малодослідженою, що обумовлює необхідність ґрунтовного наукового аналізу.

У сфері міжнародно-правового регулювання штучного інтелекту (ШІ) наразі не існує єдиного, універсального нормативного акту, що мав би обов'язкову юридичну силу для всіх держав. Проте, зважаючи на стрімкий розвиток цієї технології та її транснаціональний характер, дедалі більше міжнародних організацій і міждержавних об'єднань ініціюють розробку принципів, стандартів та рекомендацій, покликаних забезпечити безпечне, етичне й правомірне використання ШІ. Ці документи стають основою для формування національних законодавств і потенційно - для майбутнього міжнародного договору.

Одним із найважливіших кроків у цьому напрямі є Проєкт Регламенту Європейського Союзу про штучний інтелект (Artificial Intelligence Act), представлений Європейською комісією у 2021 році [2, с. 4]. Цей документ став першою спробою всеохопного правового врегулювання систем ШІ на рівні наднаціонального об'єднання. У Регламенті застосовується ризико-орієнтований підхід, згідно з яким всі системи ШІ класифікуються за рівнем

ризику: від неприйнятного (і забороненого) до мінімального. Особлива увага приділяється високоризиковим системам, які використовуються в таких сферах, як охорона здоров'я, освіта, транспорт, працевлаштування, надання державних послуг тощо. Для таких систем передбачено суворі вимоги щодо прозорості, надійності, безпеки та контролю з боку людини. Регламент також встановлює вимоги до розробників, постачальників і користувачів ШІ, визначає порядок сертифікації, нагляду та санкцій у разі порушення норм.

Важливою ініціативою є також Рекомендація ЮНЕСКО щодо етики штучного інтелекту, прийнята в листопаді 2021 року [1, с. 4]. Цей документ не має юридично зобов'язуючого характеру, однак містить ґрунтовні положення, спрямовані на захист прав людини, гідності, приватності та забезпечення інклюзивного розвитку. ЮНЕСКО закликає держави до впровадження національних стратегій розвитку ШІ з урахуванням принципів відкритості, недискримінації, етичної відповідальності, екологічної сталості та запобігання упередженості алгоритмів. Попри декларативний характер, цей документ має серйозний вплив на формування світових стандартів у сфері цифрової етики.

Крім того, активну участь у регулюванні ШІ бере ОЕСР (Організація економічного співробітництва та розвитку), яка ще у 2019 році ухвалила Принципи ОЕСР щодо штучного інтелекту [3, с. 4]. Вони стали першими міжурядовими стандартами, погодженими країнами-членами та деякими партнерами. Ці принципи охоплюють такі аспекти, як сприяння інноваціям, захист прав людини, забезпечення прозорості та підзвітності, а також міжнародне співробітництво у сфері розвитку ШІ.

В ООН також триває обговорення можливостей правового врегулювання ШІ. Зокрема, Генеральний секретар ООН неодноразово наголошував на потребі створення глобального нормативного механізму для контролю над використанням ШІ, особливо у сфері безпеки, зброї, дезінформації та кіберзагроз. У 2023 році розпочато роботу над Глобальним пактом щодо цифрової етики, який потенційно може включати положення щодо штучного інтелекту.

Крім того, важливу роль у формуванні глобального підходу до регулювання ШІ відіграє Група семи (G7), яка у 2023 році ініціювала розробку Кодексу поведінки для розробників і користувачів генеративного ШІ, з метою забезпечення відповідального застосування новітніх моделей, таких як GPT, DALL·E тощо [4, с. 4].

Отже, на міжнародному рівні спостерігається активне формування soft law - м'якого права, яке поки що не має обов'язкової сили, але виконує важливу функцію орієнтира для держав і корпорацій. Водночас відсутність єдиного глобального правового акту щодо ШІ свідчить про складність досягнення консенсусу між країнами з різними правовими системами, технічними можливостями та ціннісними підходами. Попри це, прогрес у регуляторній сфері є очевидним, і в найближчому майбутньому ймовірним є формування базового міжнародного договору, який встановить єдині правові рамки для використання штучного інтелекту у глобальному масштабі.

Отже, у сучасному правовому полі штучний інтелект не визнається самостійним суб'єктом міжнародного приватного права, оскільки чинне законодавство більшості держав і міжнародні акти оперують традиційним поняттям правосуб'єктності, яке передбачає наявність волі, усвідомлення дій і здатності нести відповідальність. Проте з огляду на те, що системи ШІ вже можуть автономно укладати договори, здійснювати транзакції, приймати техніко-правові рішення та взаємодіяти з учасниками транснаціональних правовідносин, постає потреба у переосмисленні статусу таких технологій. У науковій літературі пропонуються різні підходи: від надання ШІ обмеженої електронної правосуб'єктності - подібної до статусу юридичних осіб - до створення окремої категорії «електронного агента» або «електронної особи» з чітко визначеним обсягом прав і обов'язків. Для врегулювання цього питання на міжнародному рівні доцільно було б розробити спеціальні конвенційні норми або модельні акти, які встановлювали б правові рамки функціонування ШІ у приватноправових відносинах із транскордонним елементом, а також розподіляли відповідальність між розробниками, власниками, користувачами та самою системою залежно від рівня її автономності.

З огляду на стрімку цифровізацію та зростання ролі автономних систем у приватноправових відносинах, постає об'єктивна необхідність перегляду існуючих юридичних підходів до суб'єктності в міжнародному приватному праві. Хоча на сучасному етапі штучний інтелект формально не визнається суб'єктом права, практика його використання вимагає розробки чітких і уніфікованих правових механізмів для визначення його статусу, меж дії, відповідальності та правового регулювання транскордонних ситуацій. Майбутнє міжнародного приватного права неминуче пов'язане з інтеграцією нових правових категорій, які б відповідали технологічним реаліям XXI століття та забезпечували баланс між інноваціями, безпекою та правовою визначеністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence / ЮНЕСКО. Прийнято 23.11.2021. Paris, France. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379920 (дата звернення: 06.10.2025).

2. Artificial Intelligence Act: Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act) and amending certain Union legislative acts / European Commission. COM(2021) 206 final. Brussels, 21.4.2021. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021PC0206 (дата звернення: 06.10.2025).

3. Scoping the OECD AI Principles: Deliberations of the Expert Group on Artificial Intelligence at the OECD (AIGO) / OECD Digital Economy Papers, No. 291. Paris: OECD Publishing, 2019. DOI: https://doi.org/10.1787/d62f618a-en. URL: https://www.oecd.org/publications/scoping-the-oecd-ai-principles-d62f618a-en.htm (дата звернення: 06.10.2025).

4. G7 Hiroshima Process International Code of Conduct for Organizations Developing Advanced AI Systems. G7 Presidency, 30.10.2023. URL: https://www.mofa.go.jp/files/100592744.pdf (дата звернення: 06.10.2025).

Ключові слова: штучний інтелект, міжнародне приватне право, правосуб'єктність, правове регулювання, електронний агент, відповідальність.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Мануїлова Катерина.*

Калашнікова Дар'я Віталіївна
здобувачка вищої освіти 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЩОДО ПИТАННЯ ПОДВІЙНОГО ГРОМАДЯНСТВА У СФЕРІ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

Проблематика подвійного або множинного громадянства є однією з найбільш дискусійних у сфері міжнародного приватного права. Під множинним громадянством розуміють одночасну належність особи до громадянства двох чи більше держав, що створює складні юридичні наслідки як у сфері публічного, так і приватного права. Таке явище має подвійний характер: з одного боку, воно відображає процеси глобалізації, міграції та інтеграції суспільств, а з іншого викликає правові колізії між державами, пов'язані з визначенням правового статусу особи, її обов'язків та правової належності. В Україні питання громадянства регулюється Конституцією, зокрема статтею 4, де закріплено принцип єдиного громадянства [5], а також Законом України «Про громадянство України», який визначає порядок набуття, припинення та підтвердження громадянства [3]. Упродовж тривалого часу українська правова система де-факто стикалася з випадками подвійного громадянства, хоча нормативно цей інститут не мав чіткого правового визначення, що створювало неоднозначність у тлумаченні його наслідків [9, с.79].

У 2025 році Україна зробила суттєвий крок до правового врегулювання цього питання, ухваливши Закон № 4502-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення реалізації права на набуття та збереження громадянства України». Документ набирає чинності 16 січня 2026 року й вводить офіційне визначення поняття множинного громадянства як одночасного перебування особи у громадянстві двох або більше держав [2]. Цей закон уперше легалізує існування множинного громадянства для певних категорій громадян, насамперед дітей, народжених за кордоном або усиновлених іноземцями. Таким чином, законодавець визнав реальність сучасних міграційних процесів, коли значна кількість громадян України отримує громадянство інших держав через народження чи шлюб, не втрачаючи при цьому українського паспорта. Проте прийняті зміни мають обмежений характер і не створюють повної свободи для володіння кількома громадянствами одночасно [6].

Попри певну лібералізацію, закон містить низку обмежень, покликаних гарантувати національну безпеку та суверенітет держави. Зокрема, заборонено множинне громадянство для осіб, які мають громадянство держав, що не визнають територіальної цілісності України або перебувають у стані збройної агресії проти неї. Також у разі набуття громадянства інших країн передбачено необхідність подання декларації чи зобов'язання припинити інше громадянство, якщо це не суперечить законодавству відповідної держави. Законодавець залишив певну дискрецію урядовим органам щодо застосування таких обмежень, адже їхня мета полягає не у створенні перешкод для громадян, а у недопущенні подвійної правової лояльності, що може загрожувати державним інтересам [8, с.75].

Питання співвідношення нового закону з Конституцією України стало предметом активних дискусій серед юристів. Стаття 4 Конституції встановлює принцип єдиного громадянства, який раніше трактувався як заборона подвійного. Однак у сучасному тлумаченні, зокрема у світлі судової практики, цей принцип означає єдність громадянства в межах держави, тобто що Україна визнає лише власне громадянство своїх громадян, навіть якщо вони мають інше. Це положення не виключає можливості множинного громадянства, а лише визначає, що у правовідносинах з Україною особа вважається виключно громадянином України [7].

З позиції міжнародного приватного права множинне громадянство створює значну кількість колізійних ситуацій. Такі колізії виникають у випадках, коли необхідно визначити, право якої держави підлягає застосуванню до приватноправових відносин особи: громадянства, місця проживання чи перебування. Це стосується, зокрема, питань сімейного права, спадкування, договірних зобов'язань і речових прав. У випадку, коли особа має два громадянства, різні держави можуть вважати її своїм громадянином і застосовувати власне законодавство. Це породжує правову невизначеність і може призвести до подвійного оподаткування, суперечливих судових рішень або проблем із визнанням правових актів. Особливо складним є питання правоздатності та дієздатності осіб з подвійним громадянством, адже норми цивільного права різних країн можуть встановлювати відмінні вікові межі або умови правочинності.

Для громадян множинне громадянство має як переваги, так і ризики. Воно може полегшити пересування, розширити доступ до ринку праці або освітніх можливостей, проте водночас створює низку правових і соціальних обмежень. В Україні такі особи не можуть обіймати державні посади, працювати в судових чи правоохоронних органах або бути обраними до парламенту. Крім того, виникають труднощі у визначенні військового обов'язку, отриманні соціальних виплат та спадкових прав. Новий закон зобов'язує громадян, які мають інше громадянство, подавати декларацію про це, однак механізм перевірки правдивості таких декларацій поки що не деталізовано. Це створює потенційні ризики для зловживань або ухилення від обов'язків, визначених українським законодавством [10, с.383].

Попри ухвалення Закону № 4502-IX, залишається низка неврегульованих питань, що утворюють так звані «сірі зони» у правозастосуванні. Зокрема, не визначено порядок перевірки фактів набуття іноземного громадянства, якщо інша держава не надає офіційного підтвердження чи не визнає подвійне громадянство. Також відсутні чіткі механізми реалізації права на добровільну відмову від іноземного громадянства. Колізії можуть виникати й у сфері визнання судових рішень, укладених договорів або шлюбів, якщо інше громадянство належить державі, що перебуває в конфлікті з Україною. Це ускладнює роботу судів, які повинні балансувати між національним правом і нормами міжнародного приватного права.

Міжнародне право і практика більшості держав демонструють різні підходи до подвійного громадянства. Європейська конвенція про громадянство 1997 року [1], учасницею якої є Україна, закріплює принципи запобігання безгромадянству, права на збереження громадянства і справедливого ставлення до осіб, що мають кілька національностей. У більшості країн Європейського Союзу подвійне громадянство дозволене, однак існують обмеження щодо зайняття посад у державних структурах або участі у виборах. Закон України «Про міжнародне приватне право» також передбачає [4], що у випадках множинного громадянства застосовується право держави, з якою особа має найбільш тісний зв’язок, але така конструкція не завжди працює на практиці, особливо у випадках, коли особа постійно мешкає за кордоном і має обов’язки перед кількома державами одночасно [8, с.78].

Отже, з метою ефективного застосування нового законодавства доцільним є подальше вдосконалення механізмів декларування іншого громадянства, створення державного реєстру громадян із подвійним статусом, а також узгодження положень Закону № 4502-IX з нормами як Конституції так і міжнародних договорів. Потрібно розробити єдині критерії для визначення лояльності громадян із множинним громадянством до України, а також закріпити чіткі гарантії захисту їхніх прав. Важливо також адаптувати судову практику, щоб вирішувати колізії міжнародного приватного права справедливо та послідовно. Таким чином, правове регулювання подвійного громадянства в Україні перебуває на етапі трансформації від заборони до обережного визнання, що відповідає сучасним викликам глобалізації та потребує подальшого системного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Європейська конвенція про громадянство : Конвенція; Рада Європи від 06.11.1997 № ETS N 166 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_004

2. Закон України Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення реалізації права на набуття та збереження громадянства України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4502-20#Text

3. Закон України Про громадянство України Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 13, ст.65 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text

4. Закон України Про міжнародне приватне право Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 32, ст.422 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text

5. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text 6

6. Лаб'як Ірина Множинне громадянство: що це таке, в яких країнах дозволене, переваги та недоліки (27.01.24). URL: https://tsn.ua/exclusive/mnozhinne-gromadyanstvo-scho-ce-take-v-yakih-krayinah-dozvolene-perevagi-ta-nedoliki-2497594.html. 1

7. Подвійне громадянство в Україні 2023 - Чи дозволено в Україні подвійне громадянство. Адвокатське об'єднання «Бачинський та партнери». URL:https://legalaid.ua/ua/chy-zaboroneno-podvijne-gromadyanstvo-vukrayini/#:~:text=Отже%2C%20закон%20не%20забороняє%20подвійне,як%20і%20до%20решти%20громадян 2

8. Софінська Ірина Позбавлення громадянства: дилема чи проблема-феномен? *Право України*. 2023. № 3. С. 72-86.

9. Толкачова І.А. Проблеми забезпечення прав людини в Україні в умовах війни. *Часопис Київського університету права*. № 2-4. 2022. С. 78-81.

10. Юрійчук М. Проблеми подвійного громадянства в Україні та зарубіжних країнах. *Матеріали підсумкової науково-теоретичної конференції здобувачів вищої освіти Національної академії внутрішніх справ*. Київ, 2021. С. 382-385.

Ключові слова: подвійне громадянство, міжнародне приватне право, громадянство, множинне громадянство.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Цибульська Ольга.*

Копецька Яна Сергіївна
здобувачка вищої освіти 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЩОДО ПИТАННЯ КОЛІЗІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

У сучасних умовах глобалізації та інтенсивного розвитку міжнародних економічних зв'язків юридичні особи дедалі частіше проводять діяльність за межами держави свого заснування. Це породжує складні колізійні проблеми, пов'язані з визначенням їхнього правового статусу, правоздатності та дієздатності в різних правових системах. Встановлення їхнього особистого закону має вагоме значення для визначення правосуб'єктності, порядку утворення, реорганізації та ліквідації. Незважаючи на наявність законодавчого врегулювання у Законі України «Про міжнародне приватне право», низка

аспектів лишається дискусійною, що зумовлює потребу в подальшому вдосконаленні правового регулювання цій сфери.

Проблематика колізійного регулювання правового статусу юридичних осіб є однією з найскладніших у міжнародному приватному праві. Ключова колізія полягає у визначенні того, право якої держави має застосовуватися для встановлення персонального закону юридичної особи, права, що регулює її правоздатність, дієздатність, внутрішню структуру та функціонування [2].

Одним із центральних колізійних питань є встановлення критерію «національності» юридичної держави. У правових системах зазначено різні доктрини щодо цього питання - теорія інкорпорації, теорія осілості, змішані підходи, які з'єднують елементи обох. Щодо прикладів, у державах англо-американської правової сім'ї застосовується принцип інкорпорації - юридична особа підпорядковується праву тієї країни, де вона зареєстрована. У країнах континентальної Європи частіше використовується принцип осілості, тобто застосовується право держави, де розташований головний орган управління [2].

В українському законодавстві питання колізійного регулювання визначене у статтях 25-27 Закону України «Про міжнародне приватне право», де передбачено, що особистим законом юридичної особи є право держави, за яким вона утворена [1]. Такий підхід відповідає доктрині інкорпорації, що гарантує правову визначеність, проте не завжди ефективно вирішує проблеми фіктивних компаній, створених у юрисдикціях з м'яким регулюванням.

З найбільш поширених колізій є ситуація, коли юридична особа сформована за законодавством однієї держави, але провадить основну діяльність або має керівний центр в іншій. Це породжує суперечності щодо визначення її правоздатності, відповідальності та можливості участі у цивільному обороті [4]. У подібних випадках міжнародна практика схиляється до застосування принципу «найтіснішого зв'язку», тобто до права тієї держави, з якою юридична особа має найбільш реальний економічний або організаційний зв'язок. Серед можливих шляхів вирішення колізійних проблем дослідники пропонують:

1. Уніфікацію колізійних норм у рамках міжнародних договорів;
2. Визначення єдиного критерію особистого закону на рівні регіональних інтеграційних об'єднань;
3. Розширення застосування принципу автономії волі сторін щодо вибору права [2].

Однак на практиці є низка додаткових колізій, які ускладнюють застосування цих засад. Здебільшого, поширеною є колізія між критеріями визначення особистого закону, коли одне законодавство орієнтується на місце реєстрації, а інше на місце фактичного керівництва або основної діяльності.[4]. Проблемною залишається й колізія підсудності та юрисдикції, коли юридична особа зареєстрована в одній державі, а її філії діють в іншій, що створює питання, в якій державі повинні розглядатися спори за її участі[1].

Особливої уваги вимагають офшорні або транснаціональні корпоративні структури, діяльність яких пов'язана з кількома юрисдикціями. У таких

випадках виникає ризик подвійного регулювання або, навпаки, правового вакууму, коли жодна держава не визнає себе спроможною застосовувати власне право[4].

Прикладом є ситуація, що мала місце у праві Європейського Союзу. У рішенні Суду ЄС у справі «Центрос» (1999 р.) данські органи відмовили британській компанії у відкритті філіії, вважаючи її створеною лише для обходу національного законодавства. Суд постановив, що така відмова суперечить свободі заснування, гарантованій правом ЄС. Подібна позиція була підтверджена у справах «Юберсерінг» (2002 р.) і «Інспайр Арт» (2003 р.), де Суд визнав неправомірним позбавлення компанії правосуб'єктності лише через те, що її фактичне управління здійснюється за межами держав реєстрації.

Ці рішення показують, що у міжнародній практиці перевага надається принципу свободи заснування, а не формальному підходу до місця управління. Для України такі прецеденти важливі, адже демонструють необхідність удосконалення норм національного законодавства з урахуванням ризиків регуляторного арбітражу, коли юридичні особи вибирають юрисдикцію з м'якшими вимогами, але діють фактично в іншій державі. Вирішення подібних колізій можливе шляхом поєднання критерію місця реєстрації з вимогою реального економічного зв'язку компанії з державою її діяльності, а також гармонізації законодавства з міжнародними підходами.

Питання щодо колізійного регулювання правового статусу юридичних осіб має ключове значення для забезпечення правової визначеності у міжнародних відносинах. Аналіз українського законодавства та практики Європейського Союзу свідчить, що жоден із підходів- ані «місце реєстрації», ані «місце фактичного управління» не є універсальними. Оптимальним є поєднання цих критеріїв із урахуванням реального економічного зв'язку юридичної особи з державою її діяльності. Врахування зарубіжних прецедентів, зокрема практики Суду ЄС у справах «Центрос», «Юберсерінг», «Інспайр Арт», може сприяти подальшій гармонізації українського законодавства з міжнародними стандартами та підвищенню правової стабільності у сфері міжнародного приватного права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2005 р. № 2709-IV // Відомості Верховної Ради України. 2005. № 32. Ст. 422. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15 (дата звернення: 19.10.2025)

2. Фединяк Г. С., Фединяк Л. С. Міжнародне приватне право: підручник. Вид. 8-ме, перероб. і доп. Київ : Алерта, 2021. 524 с. URL: https://alerta.kiev.ua/img/cms/PDF/Fedinyak_MPP_21_Zmist.pdf (дата звернення: 19.10.2025)

3. Овечкіна О. С. Вирішення колізійних питань правового статусу юридичних осіб у законодавстві ФРН: сучасний стан та перспективи. *Правова держава.* 2020. № 36. С. 103-110. URL: https://dspace.onua.edu.ua/items/ca895348-5883-4166-9c52-ee814ef27db0 (дата звернення: 19.10.2025)

4. Особистий закон юридичної особи в теорії та практиці. *PDU Journal (Південноукраїнський юридичний журнал)*. 2024. № 1. URL: https://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2024/4.pdf (дата звернення: 19.10.2025)

5. Способи вирішення колізійних питань правового статусу юридичних осіб у державах-членах ЄС. *Часопис приватного права*. 2021. № 2. С. 60-67. URL: https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/download/420/401 (дата звернення: 19.10.2025)

6. Філатова О. В. Критерій контролю як підхід до визначення особистого закону юридичної особи. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2025. № 1. С. 145-149. URL: https://lsej.org.ua/1_2025/33.pdf (дата звернення: 19.10.2025)

Ключові слова: правовий статус юридичних осіб, колізійні норми, законодавство України, автономія волі, іноземний елемент, правосуб'єктність, ЄС, міжнародне приватне право.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Цибульська Ольга.*

Куцерубова Софія Євгенівна
здобувачка вищої освіти 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

РІШЕННЯ ЄСПЛ ЯК ДЖЕРЕЛО МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

В епоху глобалізації та розгорнення міждержавних конфліктів по всьому світу економіка, політика та соціальні відносини постійно змінюються, що своїм результатам призводить до розвинення транскордоних відносн між фізичними та юридичними особами. Поширення такої взаємодії – від міжнародної торгівлі та інвестицій до міграційних процесів та укладання шлюбів між громадянами різних держав – створює безліч приватних відносн, характерною рисою яких є ускладнення іноземним елементом – суб'єктом, об'єктом чи юридичним фактом. Визначення права, що підлягає для зостосування до таких правовідносин, постає ключовим завданням міжнародного приватного права, метою якого є подолання колізій законів та забеспечення правової визначеності у транскордоному обігу. Актуальність теми зумовлена зростаючою роллю рішень ЄСПЛ у формуванні стандартів захисту прав людини, що безпосередньо впливає на міжнародні приватні правовідносини. Національні суди дедалі частіше враховують практику ЄСПЛ при вирішенні приватноправових спорів, що забезпечує уніфікацію судової практики та підвищує правову визначеність у транснаціональних спорах.

У науковій думці існують два основні підходи до розуміння джерел права: формально-юридичний підхід розглядає їх як зовнішню форму прояву державної влади та засіб для пізнання юридичних норм [7, с. 212]. На противагу, матеріально-юридичний підхід трактує джерела як першопричини його виникнення, зокрема соціально-економічні умови суспільства, що формують

правові норми [4, с. 55]. На цій основі джерела міжнародного приватного права розглядаються як: формальне закріплення механізмів регулювання транскордонних відносин [10, с. 3]; або механізми формування та форми існування норм, які є результатом узгодження волі суб'єктів міжнародного права для створення спільних правил поведінки у міжнародних приватноправових відносинах [9, с. 55].

У науковій доктрині міжнародного приватного права немає єдиного підходу до класифікації його джерел. Деякі вчені розрізняють чотири основні види (національне законодавство, судова/арбітражна практика, міжнародні договори та торговельні звичаї). Інші пропонують три групи, об'єднуючи внутрішнє законодавство і судову практику у внутрішньодержавні джерела. Також існує п'ятиелементна класифікація, яка, крім традиційних складових, додатково включає правовий прецедент і правову доктрину [7, с. 21].

Судова практика виступає одним із джерел міжнародного приватного права. У країнах загального права судовий прецедент – конкретне судове рішення, яке слугує правовою основою для вирішення аналогічних справ, – визнається основним і обов'язковим джерелом міжнародного приватного права. Судова практика тут не лише застосовує, а й створює та розкриває колізійні та матеріальні норми, будучи обов'язковою для нижчих судів. Деякі країни, як-от Нідерланди та Ізраїль, також активно залучають прецедент для оперативного створення норм міжнародного приватного права, демонструючи розширювану роль цього джерела. Натомість у державах континентального права, включаючи Україну, судова практика є лише вторинним джерелом, а рішення суду мають силу переважно для сторін справи. Винятки складають висновки Верховного Суду та обов'язкової до застосування практики ЄСПЛ, обовязковість якої закріплена Законом «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [7, с. 36-38].

Закон України «Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ» від 23 лютого 2006 року став ключовим для інтеграції європейських стандартів прав людини в національну правову та адміністративну практику [2]. Його головна мета – усунути причини порушень Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1]. Слід констатувати, що невиконання рішень Європейського суду з прав людини уповноваженими посадовими особами передбачає можливість їх притягнення до юридичної відповідальності – адміністративної, цивільної або кримінальної – згідно з нормами національного законодавства України (стаття 17) [3; 2, с. 37]. Водночас, парадоксально, але наявність цього механізму примусового виконання та індивідуальної відповідальності, на думку низки дослідників, використовується як аргументація для інтерпретації рішень ЄСПЛ як таких, що мають виключно рекомендаційний, а не імперативний характер. Однак, Е. Громадський розглядає це положення як таке, що легітимізує судову практику Європейського суду з прав людини, включно з рішеннями, ухваленими проти будь-яких держав-учасниць, як складову національної правової системи України. Даний принцип ретрансльований у процесуальному законодавстві: статтях 10 Цивільно-процесуального Кодексу та 11 Господарсько-

процесуального Кодексу, які прямо вказують на застосування Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та практики ЄСПЛ як джерела права [6, с. 106].

За С. Шевчуком, обов'язок України виконувати рішення ЄСПЛ випливає з найвищої юрисдикції Європейського суду в галузі захисту прав та свобод людини, що закріплено у Конституції України (ч. 4 ст. 55). Хоча ЄСПЛ має найвищий статус, його діяльність є субсидіарною, оскільки головний тягар забезпечення цього захисту лежить на національних судових інституціях. Вчений вважає, що судова практика ЄСПЛ є самостійним джерелом міжнародного приватного права. На його думку це зумовлено тим, що практика, заснована на таких інтерпретаційних принципах як еволюційність, ефективність та повага до прецеденту, безпосередньо формує підходи до регулювання приватноправових відносин з іноземним елементом [8, с. 173-175].

В Україні, як і в інших державах-членах Ради Європи, рішення ЄСПЛ впливають на національні судові рішення та законодавство, слугуючи джерелом орієнтирів для розвитку міжнародного приватного права. Хоч формально вони не є нормативними актами у сфері приватного права, їхня практика має прецедентне значення, поєднуючи формальне закріплення норм та результат узгодження волі держав у створенні спільних правил поведінки. Отже, можна стверджувати, що у судовій практиці України рішення ЄСПЛ виконують функцію прецеденту, слугуючи орієнтиром для вирішення приватноправових спорів з іноземним елементом, сприяючи уніфікації підходів, формуванню єдиних стандартів захисту прав людини та інтеграції національного права в європейський правовий простір.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини)**:** Міжнародний документ від 04.11.1950 р. № 995_004: станом на 01.08.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини**:** Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV: чинна редакція. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text
3. Про міжнародне приватне право**:** Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text
4. Вайцеховська О. Р., Руденко О. В. Міжнародне приватне право: загальна частина: навчально-методичний посібник. Харків: Право, 2023. 225 с.
5. Годонюк Ю. С. Практика Європейського суду з прав людини як джерело права. Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, Навчально-науковий інститут історії, права та міжнародних відносин, 2020. URL: https://repository.sspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2647625d-11f4-4343-ba90-43c4957dea35/content

6. Грамацький Е. М. Окремі підстави для визнання судової практики джерелом міжнародного приватного права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2020. № 58. С. 103–106.

7. Фединяк Г. С., Фединяк Л. С. Міжнародне приватне право: підручник. 8-е вид., перероб. і доп. К.: Алерта, 2021. 505 с.

8. Міжнародне приватне право**:** навчальний посібник / [за заг. ред. С. О. Шевчука]. К.: Право, 2021. URL: https://pravo-izdat.com.ua/index.php?route=product/product/download&product_id=4748&download_id=1570.

9. Теорія міжнародного права**:** навчально-методичний посібник / за ред. зав. кафедри міжнародного та європейського права О. В. Бігняка. Херсон: Видавництво «Гельветика», 2020. 224 с.

10. Якимчук М. Ю. Джерела міжнародного приватного права: теоретико-правовий аспект. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право».* 2021. № 1(23).

Ключові слова: джерела міжнародного приватного права, судова практика, судовий прецендент, практика ЄСПЛ, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, джерело права, транснаціональні спори.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Цибульська Ольга.*

Левшина Єлизавета
здобувачка вищої освіти 1 курсу магістратури
факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В КОРПОРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА ПРАКТИКИ РЕГУЛЮВАННЯ

Сучасний світ стрімко змінюється під впливом новітніх технологій, серед яких провідну роль відіграє штучний інтелект (ШІ). Його інтеграція у корпоративні та господарські процеси створює нові можливості для підвищення ефективності бізнесу, оптимізації виробництва, автоматизації управлінських рішень та фінансового аналізу. Водночас активне використання ШІ породжує низку правових проблем, пов’язаних із відповідальністю юридичних осіб, захистом прав споживачів, дотриманням етичних норм та міжнародних стандартів.

У сучасному корпоративному праві особливу увагу приділяють регулюванню корпоративного управління, ризиками та визначенню кола відповідальності керівників і власників бізнесу. Використання ШІ безпосередньо впливає на ці процеси, адже автоматизовані рішення можуть замінювати або доповнювати функції директора, менеджерів та інших посадових осіб. Таким чином, питання законодавчого регулювання ШІ стає невід’ємною частиною корпоративного права, оскільки визначає межі

можливостей та відповідальності юридичних осіб у сфері інноваційних технологій.

Особливу актуальність тема набуває у світовому контексті, де держави та міжнародні організації вже розробляють нормативно-правові акти та принципи використання ШІ. Наприклад, у Європейському Союзі представлено Artificial Intelligence Act, який встановлює вимоги до високоризикових систем ШІ, а Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD) сформулювала рекомендації щодо відповідального застосування ШІ у бізнесі. Аналіз таких міжнародних норм дозволяє виявити найкращі практики регулювання, які можуть бути адаптовані до українського корпоративного права.

Штучний інтелект (ШІ) стає ключовим інструментом у сучасному корпоративному управлінні. Його застосовують у різних сферах діяльності компаній, включаючи автоматизовані системи прийняття рішень, оптимізацію виробництва, фінансовий аналіз, управління персоналом (HR) та оцінку корпоративних ризиків. Наприклад, міжнародна корпорація Amazon використовує алгоритми ШІ для прогнозування попиту та управління логістикою, а компанія IBM пропонує рішення для аналізу фінансових даних та управління ризиками.

Застосування ШІ у компаніях безпосередньо впливає на внутрішні корпоративні відносини. Це включає питання, хто і як ухвалює управлінські рішення, та як розподіляються повноваження між керівництвом і автоматизованими системами. Правильна інтеграція ШІ дозволяє підвищити ефективність управління, проте створює нові виклики для корпоративного права, пов’язані з контролем та відповідальністю.

Одним із найбільш помітних напрямків є автоматизація процесів укладання контрактів. Наприклад, компанія SimpleDocs придбала платформу Law Insider, що надає доступ до великої бібліотеки контрактів та умов, що дозволяє автоматично генерувати та перевіряти юридичні документи відповідно до специфічних вимог компанії. Це значно зменшує час, необхідний для підготовки контрактів, та знижує ймовірність помилок, що можуть призвести до юридичних ризиків.

Управління ризиками також зазнає змін завдяки використанню ШІ. Наприклад, юридичний відділ компанії NRMA в Австралії інтегрував інструменти ШІ від Thomson Reuters, такі як Westlaw Precision та CoCounsel, для автоматизації досліджень та підготовки документів. Це дозволило зекономити понад 30 годин щодня, зосередивши увагу на більш стратегічних аспектах діяльності компанії.

Крім того, ШІ відіграє важливу роль у забезпеченні дотримання нормативних вимог. Наприклад, компанія A&O Shearman розробила інструмент на основі ШІ у співпраці з стартапом Harvey, який автоматизує завдання, що традиційно виконуються старшими юристами, такі як ідентифікація необхідних подань при злиттях та поглинаннях у 130 юрисдикціях. Це дозволяє знизити витрати на юридичні послуги та підвищити ефективність процесів.

Водночас інтеграція ШІ в корпоративне управління ставить перед юридичними відділами нові виклики. Потрібно розробити нові підходи до

укладання контрактів, управління ризиками та забезпечення дотримання нормативних вимог, що відповідають вимогам етики та прозорості.

Таким чином, використання ШІ у корпоративному праві не лише підвищує ефективність управління, але й вимагає перегляду існуючих правових норм та практик. Інтеграція ШІ в корпоративне середовище є необхідною для забезпечення конкурентоспроможності компаній у сучасному світі, однак вона також ставить перед ними нові правові та етичні виклики, які потребують ретельного аналізу та адаптації.

На міжнародному рівні розроблено кілька ключових нормативних актів та ініціатив, спрямованих на регулювання використання ШІ в корпоративному секторі. Одним із найбільш значущих є Закон Європейського Союзу про штучний інтелект (EU AI Act), який був ухвалений 21 травня 2024 року. Цей закон є першим у світі комплексним нормативно-правовим актом, що встановлює правила для використання ШІ, зокрема в корпоративному середовищі. Закон класифікує застосування ШІ за рівнем ризику та визначає відповідні юридичні вимоги для кожної категорії. Зокрема, для високоризикових застосувань, таких як автоматизовані системи прийняття рішень у сфері працевлаштування або фінансів, встановлюються суворі вимоги щодо прозорості, безпеки та відповідальності при прийнятті рішень. Цей закон має прямий вплив на компанії, які здійснюють діяльність у ЄС або надають послуги користувачам у ЄС, незалежно від їхнього місцезнаходження.

Окрім того, Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) розробила Принципи ШІ, які сприяють використанню ШІ, що є інноваційним та надійним, та поважає права людини та демократичні цінності. Ці принципи були прийняті у травні 2019 року та оновлені у травні 2024 року, щоб врахувати нові технологічні та політичні розробки. Вони слугують основою для розробки національних політик та стандартів у сфері ШІ в багатьох країнах.

У Сполучених Штатах Америки наразі відсутній єдиний федеральний закон, що регулює використання ШІ. Однак на рівні окремих штатів прийнято низку законодавчих актів, спрямованих на регулювання певних аспектів використання ШІ. Наприклад, у Каліфорнії 13 жовтня 2025 року був підписаний Закон Сенату №243, який вимагає від розробників чат-ботів на основі ШІ чітко повідомляти користувачів про те, що вони взаємодіють з штучним інтелектом, а не з людиною. Цей закон також включає положення, спрямовані на забезпечення безпеки користувачів, зокрема щодо психічного здоров’я.

Таким чином, на міжнародному рівні спостерігається активний розвиток нормативно-правової бази, спрямованої на регулювання використання ШІ в корпоративному секторі. Ці ініціативи сприяють забезпеченню прозорості, безпеки та відповідальності при використанні ШІ, що є важливим для підтримки довіри до технологій та їхнього етичного застосування в бізнес-середовищі.

Впровадження регулювання та використання штучного інтелекту (ШІ) у корпоративному праві України потребує комплексного підходу, який поєднує

адаптацію міжнародного досвіду та створення національної нормативно-правової бази. На сьогодні в Україні немає спеціального закону, що безпосередньо регулює ШІ у корпоративному секторі, проте використання технологій уже активно зростає у фінансових компаніях, великих виробничих корпораціях та юридичних фірмах.

Для впровадження ефективного регулювання можна запровадити кілька напрямів. По-перше, адаптувати принципи ЄС AI Act та OECD AI Principles, що передбачають класифікацію систем ШІ за рівнем ризику та встановлюють вимоги щодо прозорості, безпеки та корпоративної відповідальності. По-друге, створити національні стандарти щодо ліцензування та використання ШІ, які б зобов'язували компанії перевіряти алгоритми на предмет упереджень, дотримання прав працівників та користувачів, а також відповідності корпоративним політикам і внутрішньому контролю.

Впровадження ШІ у корпоративне управління в Україні допоможе значно підвищити ефективність бізнес-процесів. Наприклад, автоматизація підготовки та аналізу контрактів зменшить витрати часу та ресурсів юридичних відділів, а автоматизовані системи управління ризиками дозволять більш точно оцінювати фінансові та операційні ризики. Крім того, ШІ може сприяти підвищенню прозорості прийняття рішень у компаніях та контролю за дотриманням внутрішніх політик і законодавства.

Також розвиток національної нормативно-правової бази сприятиме залученню міжнародних інвесторів, оскільки компанії з прозорою та етичною системою управління, що інтегрує ШІ, виглядають більш надійними та інноваційними. Водночас створення регуляторного середовища допоможе запобігти юридичним ризикам, пов'язаним із дискримінацією, фінансовими втратами чи порушенням прав споживачів, та забезпечить етичне та безпечне використання ШІ у корпоративному секторі.

У підсумку, системне впровадження ШІ в українському корпоративному праві не лише оптимізує бізнес-процеси, але й формує сучасну та конкурентоспроможну правову систему, здатну реагувати на технологічні виклики та інтегрувати Україну у світовий ринок інноваційних корпоративних технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. The Guardian. From roadside to research: NRMA's in-house legal team embraces AI. 13 жовтня 2025. URL: https://www.theguardian.com/thomson-reuters-ai-futures/2025/oct/13/from-roadside-to-research-nrmas-in-house-legal-team-embraces-ai;

2. Reuters. Law firm Cleary buys legal tech company in AI bid. 17 березня 2025. URL: https://www.reuters.com/legal/legalindustry/law-firm-cleary-buys-legal-tech-company-ai-bid-2025-03-17/;

3. Business Insider. General Catalyst gave a legal tech startup $75 million to go company shopping. It just made its first purchase. 8 липня 2025. URL: https://www.businessinsider.com/general-catalyst-backed-eudia-makes-first-conditional-acquisition-2025-7;

4. Skadden. The EU AI Act: What Businesses Need To Know. URL: https://www.skadden.com/insights/publications/2024/06/quarterly-insights/the-eu-ai-act-what-businesses-need-to-know;
5. OECD AI. OECD AI Principles overview. 2024. URL: https://oecd.ai/en/ai-principles;
6. The Verge. New California law requires AI to tell you it's AI. 13 жовтня 2025. URL: https://www.theverge.com/news/798875/california-just-passed-a-new-law-requiring-ai-to-tell-you-its-ai.

Ключові слова: штучний інтелект, корпоративне право, корпоративне управління, автоматизація юридичних процесів, ліцензійні угоди, управління ризиками, відповідальність компанії, міжнародне регулювання.

Науковий керівник: *доцентка кафедри господарського права і процесу, кандидатка юридичних наук, доцентка Квасніцька Ольга.*

Пацанівська Вікторія Євгеніївна
здобувачка вищої освіти 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРИНЦИП «НАЙБІЛЬШ ТІСНОГО ЗВ'ЯЗКУ» У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Відповідно до Закону України від 15 липня 2025 року № 4524-IX [1], на території України діє воєнний стан, спричинений повномасштабним вторгненням рф. Це призвело до серйозних втрат не тільки громадян, а й іноземців, які є і серед мирного населення, і серед захисників України, які добровільно взяли участь у захисті державних територій. У таких умовах особливо важливим стає правове регулювання відносин, у яких наявний іноземний елемент, задля забезпечення захисту прав осіб, що беруть участь у військових діях, а також їхніх родин. Актуальність теми підкреслюється також зростанням числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, що виникає внаслідок військових дій, що потребує удосконалення механізмів міжнародного усиновлення та правового захисту дітей. Законодавчі норми, зокрема Закон України «Про міжнародне приватне право», закріплюють принцип поєднання особистих законів дитини та усиновлювача, що дозволяє ефективно вирішувати колізійні питання у міжнародних правовідносинах та забезпечує дотримання прав і законних інтересів усіх учасників процесу.

Для більш яскравого розкриття теми, наведемо приклад певної ситуації: Громадянин з подвійним громадянством США та України, приїхав в Україну до війни і став опікуном над своїм племінником, який постійно проживав із ним у Києві. Опіка була оформлена за українським законодавством, але мала іноземний елемент, у вигляді громадянина США. Під час повномасштабного вторгнення опікун пішов захищати Україну, а хлопчик був евакуйований до Польщі. Після тривалого часу надійшла інформація, що опікун хлопчика зник безвісти під час бойових дій на Сході України.

Щоб врегулювати майнові питання та соціальний статус громадянина США, необхідно застосувати колізійні норми для визнання цієї особи безвісно відсутнім. Необхідно вирішити чи застосовувати закон України як закон найтіснішого зв'язку, чи закон США як закон громадянства. У такому випадку: правове регулювання у першому випадку щодо визнання особи такою, що перебуває у стані «безвісно відсутня», або оголошення її померлою, відбувається на основі статті 20 Закону України «Про міжнародне приватне право» та встановлює, що таке визнання регулюються останнім з відомих особистих законів цієї особи. З статті 16 цього ж Закону можна виділити, що у випадку наявності у особи подвійного громадянства, її особистим законом буде вважатися право тієї держави, з якою вона має найтісніший зв'язок [2].

В США інститут безвісної відсутності як окремий правовий інститут відсутній. Питання безвісної відсутності та оголошення особи померлою вирішуються в процесуальному порядку: якщо про особу не надходили відомості протягом семи років, її визнають померлою. Колізійні питання регулюються або законом громадянства відсутньої особи, або законом її постійного місця проживання [3, с. 415].

Найбільш вірогідним і юридично обґрунтованим є рішення про застосування законодавства України як закону найбільш тісного зв'язку для вирішення питання про визнання громадянина США безвісно відсутнім або оголошено його померлим. Так як громадянин США постійно проживав у Києві, оформив опіку за українським законодавством і зник під час бойових дій на території України. Ці обставини свідчать про його тісний зв'язок з Україною.

Визнання статусу «безвісно відсутній» щодо іноземця є юридичною передумовою для вирішення подальшої долі дитини-сироти: якщо опікуна визнають безвісно відсутнім, право на опіку над дитиною припиняється, що дає право українській державі розпочати пошук нового опікуна або кандидатів на усиновлення. Якщо ж процедура визнання затягується через колізії законів між Україною та США, то хлопчик перебуватиме у правовому вакуумі в Польщі, оскільки його опікун формально не може виконувати свої обов'язки, але і не є офіційно померлим чи позбавленим прав.

Для того, щоб подібні ситуації вирішувалися швидше доцільним є максимальне спрощення застосування принципу найбільш тісного зв'язку для фізичних осіб з подвійним громадянством, серед яких є громадянство України, це дозволить швидше визнавати їх статус за українським правом і, як наслідок, оперативно розпочинати процедуру захисту прав дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ДЖЕРЕЛ:

1. Про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні« : Закон України від 15.07.2025 № 4524-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4524-20#Text

2. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV: станом на 23.09.2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text.

3. Гавришок А. Проблемні питання міждержавного усиновлення в умовах воєнного стану. *Міжнародне приватне право та захист прав людини в умовах військової агресії.* 2022. С. 177-178. URL: https://nauka.nlu.edu.ua/nauka/vnd/zbirnyky-naukovyh-konferenczij/.

***Ключові слова*:** воєнний стан, іноземний елемент, міжнародне приватне право, безвісно відсутній, найбільш тісний зв'язок, міжнародне усиновлення, захист прав дітей.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Цибульська Ольга.*

Усатенко Валерія Павлівна
здобувачка вищої освіти 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

БІЖЕНЦІ ТА ОСОБИ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА: ПРОБЛЕМИ КОЛІЗІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОСОБИСТОГО СТАТУСУ

У сфері міжнародного приватного права поняття особистого статусу охоплює комплекс правових характеристик людини, які визначають її становище у сімейних, цивільних і спадкових відносинах таких як ім'я, шлюбний стан, походження, здатність укладати угоди чи набувати майнові права. Коли йдеться про біженців або осіб без громадянства, це питання набуває особливої складності, адже відсутність стабільного правового зв'язку з певною державою унеможливлює визначення закону, що має регулювати такі відносини. У класичній системі міжнародного приватного права саме громадянство виступає головним колізійним прив'язувачем, який допомагає обрати застосовне право. Проте в ситуації, коли людина не має громадянства або втратила правовий зв'язок із державою походження, виникає «правовий вакуум» неможливість точно визначити, право якої держави має бути застосоване до її особистого статусу. Це створює численні практичні труднощі для судів та органів державної влади, які намагаються вирішити такі спори [7, с.537].

В Україні основні засади правового статусу біженців і осіб без громадянства закріплені у двох законодавчих актах: Законі України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 року № 3671-VI [3] та Законі України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22 вересня 2011 року № 3773-VI [5]. Перший закон визначає порядок надання статусу біженця, його втрати, права й обов'язки таких осіб, а також діяльність уповноважених органів, які приймають відповідні рішення. Другий нормативний акт регламентує питання в'їзду, перебування та виїзду іноземців і апатридів, визначає їхні права й гарантії під час проживання на території України. Попри чітке нормативне розмежування, обидва акти не містять достатніх положень щодо колізійного регулювання особистого статусу, що створює прогалини у випадках, коли виникає міжнародний елемент у правовідносинах [1, с.126].

Однією з основних проблем є відсутність чіткої норми, яка б визначала, право якої держави застосовується до особистого статусу біженців та апатридів у сімейних чи цивільних справах. Законодавство переважно регламентує адміністративні процедури визнання статусу, але не враховує конфліктів між правовими системами різних держав. Водночас у суміжних нормативних актах, таких як Закон України «Про громадянство України» [4], відсутні конкретні положення щодо врегулювання статусу осіб без громадянства, що призводить до непослідовності правового регулювання.

Найбільш проблемними залишаються питання визнання шлюбів, усиновлень, встановлення батьківства чи визначення походження дитини, якщо відповідні акти вчинено за кордоном. Наприклад, якщо біженець, який отримав притулок в Україні, уклав шлюб у своїй державі походження або в іншій країні, не завжди зрозуміло, чи буде цей шлюб автоматично визнаний українським законодавством. Законі України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 року № 3671-VI гарантує рівність прав біженців з громадянами України, проте не регулює порядок визнання іноземних актів цивільного стану. Аналогічна ситуація спостерігається у випадках, коли необхідно встановити батьківство або змінити прізвище дитини апатрида – без правової прив'язки до певної держави це майже неможливо зробити у правовому полі [9, с.373].

Додаткову складність становить правове регулювання тимчасового захисту в ЄС, який набув актуальності у зв'язку з агресією рф щодо України. Відповідно до чинного законодавства, Україна надає тимчасовий захист особам, які масово прибули на її територію, рятуючись від війни чи переслідувань. Однак правовий режим цього захисту не містить чіткої відповіді на питання про застосовне право до сімейних, цивільних чи спадкових відносин таких осіб.

Вагомою проблемою на практиці є підтвердження статусу апатрида. Для цього необхідно довести, що жодна держава не визнає особу своїм громадянином. Проте зібрати такі докази часто неможливо через політичні обставини, збройні конфлікти, відсутність доступу до архівів чи небажання іноземних держав співпрацювати. Омбудсмен України неодноразово наголошував, що чинна процедура документування осіб без громадянства є надмірно складною і бюрократизованою [2, с.193].

Україна є стороною ключових міжнародних актів у сфері захисту прав біженців та осіб без громадянства, зокрема Конвенції про статус біженців 1951 [6] року та Протоколу 1967 року [8]. Ці документи закріплюють принцип невислання (non-refoulement) і визначають мінімальні стандарти поводження з такими особами. Проте імплементація цих стандартів у національне законодавство відбувається непослідовно. Хоча Україна формально визнає міжнародні норми, їх практичне застосування в контексті колізійних питань залишається обмеженим [9, с.375].

Отже, можна констатувати, що законодавче регулювання особистого статусу біженців та осіб без громадянства в Україні перебуває на стадії становлення. Наявні норми гарантують основні права таких осіб, проте не

забезпечують комплексного врегулювання колізійних питань, які виникають у транскордонних відносинах. Для усунення цих недоліків необхідно розробити спеціальні колізійні норми, які б визначали порядок застосування іноземного права до сімейних та цивільних відносин біженців і апатридів, а також створити ефективні процедури визнання іноземних актів цивільного стану. Лише системне оновлення законодавства з урахуванням міжнародних стандартів дозволить забезпечити реальний захист прав осіб без громадянства і гармонізувати українське право з нормами міжнародного приватного права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гільбурт А. Конституційно-правовий статус громадян та їхніх спільнот у політичній системі України. *Підприємництво, господарство і право.* 2019. No 7. С.125-130.
2. Гулак О. В., Слюсаренко С. В., Позняков С. П. Правовий статус іноземців та осіб без громадянства: теоретико-правові засади. *Наукові записки.* Серія: Право.2022. С.191-195.
3. Закон України Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012, № 16, ст.146 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text
4. Закон України Про громадянство України Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 13, ст.65. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text
5. Закон України Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012, № 19-20, ст.179 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text
6. Конвенція про статус біженців : міжнародний документ від 28 лип. 1951 р. United Nations Treaty Collection. Женева, 1951. URL: https://treaties.un.org/doc/treaties/1954/04/19540422%2000-23%20am/ch_v_2p.pdf
7. Крут К. О. Дотримання прав іноземців та осіб без громадянства в місцях несвободи в умовах пандемії. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 1. С. 536-538.
8. Протокол щодо статусу біженців : міжнародний документ від 31 січ. 1967 р. *United Nations Treaty Collection.* Нью-Йорк, 1967. URL: https://treaties.un.org/doc/treaties/1967/10/19671004%2004-15%20am/ch_v_5p.pdf
9. Псьота Т. В. Поняття міжнародно-правового статусу особи в сучасній правовійдумці: історіографія проблеми. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.* Серія ПРАВО. 2023. Вип.78: частина 2. С.372-376.

Ключові слова: біженці, особи без громадянства, захист прав людини, тимчасовий захист, колізійна прив'язка.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Цибульська Ольга.*

Білик Катерина Вікторівна
здобувачка вищої освіти 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЦІННІСНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ЇХ ВПЛИВ НА НАЦІОНАЛЬНІ ПОРЯДКИ

Сучасний етап розвитку європейського простору характеризується переосмисленням ролі права та цінностей у формуванні спільного політико-правового порядку. Важливо розуміти, що Європейський Союз постає як унікальне наднаціональне утворення, у якому поєднано принципи демократії, верховенства права та прав людини, що стали фундаментом для гармонізації національних систем держав-членів. У цьому контексті особливий інтерес викликає вплив європейських ціннісно-правових засад на трансформацію внутрішніх правопорядків, формування європейської правової ідентичності та розвиток нових доктрин конституціоналізму, що визначають зміст сучасного європейського правового простору.

Сучасне правознавство вбачає багатовимірність підходів до розуміння феномена цінності в контексті права. Сама ж дефініція «цінність», «правова цінність», «конституційна цінність» чи «політико-правова цінність» не мають однозначного трактування, адже кожне з них відображає певний рівень правової реальності – від загальнолюдських ідеалів до конкретних норм, що формують правопорядок. Водночас варто наголосити, що саме право постає не лише як система регулювання суспільних відносин, а як самостійна соціальна цінність, що втілює ідеї справедливості, свободи та рівності. Такий аксіологічний підхід дозволяє осмислювати право як духовно-нормативне явище, здатне формувати суспільні орієнтири й визначати межі цивілізованого розвитку.

У цьому контексті, як слушно зазначає Павлишин О. В., «цілі, завдання та принципи будь-якого інтеграційного об’єднання розкривають його сутність, правову природу та особливості компетенції. Європейський Союз, як унікальне наднаціональне утворення, що ґрунтується на спільних європейських і загальноцивілізаційних цінностях, упродовж свого розвитку сформував цілісну систему права ЄС, визначив її джерела та структуру, а також виробив механізми реалізації спільної економічної, внутрішньої й зовнішньої політики» [1, с. 36]. Ця позиція підтверджує, що правова система Європейського Союзу базується не лише на нормативно-інституційних засадах, а й на спільних цінностях, які забезпечують єдність правового простору та стабільність інтеграційних процесів у межах Європейського Союзу.

Так, преамбула Римського договору про заснування Європейського економічного співтовариства окреслює базові цінності європейського об’єднання, що «єднає Європу та заморські країни, та бажаючи забезпечити

їхнє процвітання й розвиток їхнього добробуту згідно з принципами Статуту Організації Об'єднаних Націй» [2]. Цей фрагмент відображає не лише економічні наміри засновників, а й глибоке прагнення до створення спільноти, побудованої на принципах миру, солідарності та взаємної відповідальності. Зазначені ідеї стали ідейно-ціннісним підґрунтям подальшої інтеграції, визначивши гуманістичний вектор розвитку Європейського Союзу, у якому економічна співпраця розглядається як засіб досягнення соціальної єдності, стабільності та захисту спільних європейських цінностей.

Згодом у преамбулі Єдиного європейського акта 1986 року було закріплено положення, що підкреслюють прагнення держав-членів до спільного розвитку демократії, заснованої на повазі до основних прав людини — свободи, рівності та соціальної справедливості. У документі також наголошувалося на відданості європейській ідеї, принципам демократії, прав людини, підтримці миру та міжнародної безпеки. Відповідно до статті 1 Акта, метою діяльності Європейських Співтовариств і європейської політичної співпраці визначалося спільне сприяння реальному просуванню до європейської єдності, що стало важливим етапом у конституційному становленні сучасного Європейського Союзу [3].

Важливим етапом інституційного та ціннісного розвитку Європейського Союзу став Лісабонський договір 2009 року, який уперше системно закріпив основоположні засади, на яких ґрунтується правопорядок Союзу. У статті 2 Договору проголошено, що діяльність ЄС спирається на повагу до людської гідності, свободу, демократію, рівність, верховенство права та дотримання прав людини, зокрема осіб, які належать до меншин [4]. До числа базових принципів віднесено також плюралізм, недискримінацію, толерантність, справедливість, солідарність та рівність між жінками і чоловіками. Сукупність цих положень формує ціннісну вісь європейського правового простору, визначаючи його гуманістичну та демократичну спрямованість. На мою думку, Лісабонський договір 2009 року став не просто черговим етапом у кодифікації європейського права, а справжнім ціннісним переломом у розвитку Європейського Союзу. Його значення полягає в тому, що він переніс акцент із суто інституційних і економічних питань на аксіологічний вимір європейської інтеграції. Вперше на рівні установчого договору було чітко закріплено, що основою функціонування Союзу є не прагматичні інтереси, а спільні гуманістичні принципи — повага до гідності, свободи, рівності, демократії та прав людини. Ці цінності набули нормативного характеру, ставши не лише політичними деклараціями, а юридичними критеріями для оцінки дій як інституцій ЄС, так і держав-членів. Вони формують спільний етико-правовий простір, у межах якого кожна національна правова система має узгоджуватися з європейськими стандартами. Саме тому Лісабонський договір можна вважати конституційним актом нового покоління, який утвердив пріоритет загальнолюдських цінностей над вузьконаціональними інтересами, забезпечивши цим сталість і цілісність європейського правопорядку.

Аналогічна тенденція простежується й у розвитку українського конституціоналізму, який, сприймаючи європейські аксіологічні орієнтири,

водночас зберігає власну ідентичність і відображає історичні традиції державотворення. Закріплення цінностей на конституційному рівні надає їм загальнообов'язкового юридичного значення, перетворюючи на базові орієнтири суспільного та державно-правового розвитку. Конституція України 1996 року визначила систему засадничих цінностей, що слугують фундаментом національної правової системи та визначають напрями подальшого інституційного розвитку держави. До них належать незалежність, суверенітет, демократія, верховенство права, територіальна цілісність, права і свободи людини, соціальна справедливість, поділ влади, а також принципи унітарності, законності та недоторканності держави.

У статті 3 Конституції України закріплено, що «людина, її життя, честь, гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, а утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держав» [3]. Це положення визначає антропоцентричний характер українського конституціоналізму, у межах якого людина постає як першооснова державної влади та правопорядку. Подібний підхід до закріплення базових суспільно-правових орієнтирів спостерігається і в конституціях держав — членів Європейського Союзу. Так, у статті 1 Конституції Королівства Іспанії визначено, що вищими цінностями правопорядку є свобода, справедливість, рівність і політичний плюралізм [6]. При цьому проголошено, що національний суверенітет належить народу, від якого виходять повноваження держави, організованої у формі парламентської монархії. У подальших положеннях Конституції, зокрема у статті 9, підкреслюється обов'язок громадян і органів публічної влади дотримуватись Основного Закону, поважати правопорядок і діяти в межах принципу законності, ієрархії нормативних актів, відкритості правових норм і відповідальності держави за зловживання владою.

Після проведеного аналізу можна зробити висновок, що ціннісно-правові основи Європейського Союзу мають фундаментальне значення не лише для внутрішньої єдності самого об'єднання, а й для формування правових систем держав-членів і країн, які орієнтуються на європейський вектор розвитку. Вони перетворюють право з інструмента регулювання на простір спільних ідеалів, де провідну роль відіграють гідність людини, свобода, рівність і верховенство права. Держави сприймаючи ці цінності, водночас утверджують власну модель демократичного та правового розвитку, що ґрунтується на гуманістичних принципах і прагненні до справедливості. Тому можна стверджувати, що європейські цінності поступово стають не зовнішнім орієнтиром, а внутрішнім змістом конституціоналізму та правової культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Павлишин О. В. Невідомий В. І. Місце ідеї миру в системі елементів ідеї права. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2022. № 1. С. 35-43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fmpp_2022_1_7

2. Договір про заснування Європейської Спільноти (Договір про заснування Європейського економічного співтовариства) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text

3. Єдиний європейський акт URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_028#Text

4. Лісабонський договір про внесення змін до Договору про Європейський Союз та Договору про заснування Європейського Співтовариства : від 13 груд. 2007 р. *Офіційний вісник Європейського Союзу*. 2007. № С 306. С. 1-271.

5. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

6. Constitución Española URL: https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1978-31229

Ключові слова: Європейський Союз, цінності, правопорядок, конституціоналізм, демократія, верховенство права, права людини, інтеграція, гуманізм, солідарність, толерантність.

Науковий керівник: *професорка кафедри міжнародного та європейського права, докторка юридичних наук, професорка Сурілова Олена.*

Гетманченко Катерина Сергіївна
здобувачка вищої освіти 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРОГРАМА ЄС ДЛЯ МОЛОДІ: МОЖЛИВОСТІ НАВЧАННЯ, СТАЖУВАННЬ ТА ВОЛОНТЕРСТВА

Сучасний етап розвитку Європейського Союзу характеризується активною підтримкою молодіжних ініціатив, освіти та професійної мобільності. Молодь розглядається як головний ресурс майбутнього Європи, тому ЄС створює численні програми, що сприяють її особистісному, професійному та громадянському розвитку. Однією з ключових цілей Європейського Союзу є формування покоління активних, освічених та відповідальних громадян, здатних діяти у глобальному суспільстві. Особливе місце у молодіжній політиці ЄС посідають освітні, волонтерські та культурні програми, зокрема Erasmus+, European Solidarity Corps та DiscoverEU, які забезпечують молодим людям можливість навчатися, працювати, подорожувати та реалізовувати власні ідеї у міжнародному середовищі. Участь у таких ініціативах сприяє не лише здобуттю нових знань і навичок, але й зміцненню міжкультурного діалогу та європейських цінностей.

Актуальність теми зумовлена необхідністю аналізу ролі Європейського Союзу у підтримці молоді та визначення значення цих програм для особистісного розвитку учасників і зміцнення європейської спільноти в цілому.

Молодіжна політика є одним із ключових напрямів діяльності Європейського Союзу, адже саме молоде покоління визначає майбутнє Європи, її економічний, культурний та соціальний розвиток. ЄС послідовно реалізує політику, спрямовану на підтримку молоді, її участь у суспільному житті та створення рівних можливостей для освіти і професійної реалізації. Основні

принципи молодіжної політики ЄС ґрунтуються на цінностях демократії, солідарності, рівності та соціальної справедливості. Головна мета цієї політики – надати молодим людям можливість повністю реалізувати свій потенціал, сприяти розвитку активного громадянства та підвищити їхню конкурентоспроможність на європейському ринку праці.

Інституційне забезпечення молодіжної політики здійснюють кілька органів ЄС. Центральну роль відіграє Європейська комісія, яка розробляє та координує програми для молоді, забезпечує їх фінансування і контроль за виконанням. Важливе місце займає Європейський парламент, що підтримує ініціативи у сфері освіти, мобільності та працевлаштування молоді, а також приймає відповідні нормативні документи. Крім того, у межах ЄС діє Європейська рада у справах молоді, яка забезпечує співпрацю між державами-членами у реалізації спільних цілей молодіжної політики. Європейський Союз визначає чотири основні напрями своєї молодіжної стратегії: 1. розвиток якісної освіти та навчання протягом усього життя; 2. підтримка зайнятості та підприємництва серед молоді; 3. сприяння громадянській активності, волонтерству та міжкультурному діалогу; 4. забезпечення соціальної інклюзії та рівних можливостей для всіх молодих людей [1].

Європейський Союз активно підтримує молодь, вбачаючи у ній основу стабільного розвитку та інноваційного майбутнього Європи. Для цього ЄС створив низку освітніх, культурних і соціальних програм, спрямованих на підвищення мобільності, розвиток професійних навичок, волонтерство та формування європейської ідентичності. Найвідомішими з них є Erasmus+, European Solidarity Corps та DiscoverEU.

Програма Erasmus+ – це ключова ініціатива ЄС у сфері освіти, молоді та спорту. Вона діє з 2014 року, об'єднавши кілька попередніх програм (Erasmus, Leonardo da Vinci, Youth in Action). Її основна мета – розширення доступу до якісної освіти, підвищення мобільності студентів і викладачів, розвиток професійних компетенцій та підтримка інновацій у сфері навчання. Учасниками програми можуть бути студенти, викладачі, стажери, молодіжні працівники та волонтери. Для України участь у Erasmus+ відкрилася після підписання Угоди про асоціацію з ЄС. З 2014 року понад 20 тисяч українських студентів та викладачів взяли участь у навчальних і наукових обмінах. Це сприяло модернізації вищої освіти в Україні та зміцненню академічного партнерства між університетами [2].

European Solidarity Corps (Європейський корпус солідарності) – це програма, спрямована на залучення молоді до волонтерських, соціальних і гуманітарних проєктів. Вона була започаткована у 2016 році й офіційно запущена у 2018 році. Основна мета – надати молодим людям можливість допомагати іншим, здобувати практичний досвід і сприяти розвитку європейської солідарності. Українські волонтери також активно долучаються до ініціатив Європейського корпусу солідарності [3].

DiscoverEU – відносно нова ініціатива, започаткована у 2018 році. Її мета – надати молодим європейцям можливість подорожувати країнами ЄС, знайомитися з культурним і природним різноманіттям Європи, формувати

почуття спільної європейської ідентичності. DiscoverEU сприяє не лише культурному обміну, а й навчанню через досвід: молодь вчиться планувати подорожі, спілкуватися іноземними мовами, знайомиться з різними народами та традиціями. Хоча Україна ще не є повноправним учасником програми, українська молодь бере участь у деяких ініціативах у межах партнерських проєктів Erasmus+ та молодіжних обмінів. У майбутньому приєднання України до DiscoverEU може стати важливим кроком у напрямку культурної інтеграції з ЄС [4].

Програми Європейського Союзу для молоді відіграють важливу роль у формуванні активного, освіченого та відповідального покоління, здатного ефективно діяти у сучасному глобалізованому світі. Вони спрямовані не лише на підтримку навчання та працевлаштування, але й на розвиток громадянської свідомості, міжкультурного розуміння та солідарності між народами Європи. За статистикою Європейської комісії, понад 90% учасників Erasmus+ зазначають, що участь у програмі зробила їх більш самостійними й упевненими у собі, а 80% – покращили свої шанси на працевлаштування. Не менш важливим є соціальний аспект. Молодіжні програми ЄС створюють передумови для зміцнення європейської ідентичності та спільних цінностей. Через навчальні, культурні та волонтерські ініціативи молодь долає упередження, налагоджує міжкультурний діалог і вчиться співпраці задля спільного майбутнього. Такі проєкти виховують покоління, яке усвідомлює себе частиною єдиної європейської спільноти, де цінується демократія, рівність і повага до прав людини. Програми Erasmus+, European Solidarity Corps і DiscoverEU мають особливе значення й для української молоді. Завдяки Erasmus+ тисячі українських студентів отримали можливість навчатися у провідних університетах Європи, переймати сучасні методи викладання та впроваджувати їх в Україні. Це сприяє модернізації національної системи освіти, підвищенню її якості та міжнародного престижу. Таким чином, програми Європейського Союзу є не лише ефективним механізмом підтримки молоді, але й потужним інструментом розвитку майбутнього європейського суспільства. Вони поєднують освітні, соціальні та культурні можливості, що дають змогу молодим людям реалізувати власний потенціал, здобути новий досвід та зробити внесок у спільний розвиток Європи [5].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Даниленко І. М. Молодіжна політика Європейського Союзу: досвід і перспективи для України. Київ: Видавництво «Наук. думка», 2022. 256 с. (дата звернення: 10.10.2025).

2. Erasmus+ Programme Guide 2024 / European Commission. Brussels, 2024. 302 p.URL: https://erasmus-plus.ec.europa.eu/ (дата звернення: 10.10.2025).

3. European Solidarity Corps / European Commission. Brussels, 2024. URL: https://youth.europa.eu/solidarity_en (дата звернення: 10.10.2025).

4. DiscoverEU / European Commission. Brussels, 2024. URL: https://youth.europa.eu/discovereu_en (дата звернення: 10.10.2025).

5. Кузьменко, О. В. Європейські програми мобільності для студентів.

Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2021. 198 с. (дата звернення: 10.10.2025).

Ключові слова: молодіжна політика, ЄС, молодіжна програма, освіта, професійна реалізація.

Науковий керівник: *професорка кафедри міжнародного та європейського права, докторка юридичних наук, професорка Сурілова Олена.*

Глєбова Катерина Валеріївна
здобувачка вищої освіти 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

РОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У ПІДТРИМЦІ МИРУ ТА БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Збройні конфлікти міжнародного та неміжнародного характеру супроводжують людство протягом усієї історії. Їхні причини можуть бути різними від боротьби за території та ресурси до політичних чи династичних суперечок, однак наслідки завжди трагічні: численні людські жертви, руйнування інфраструктури, знищення культурної спадщини та гуманітарні кризи. З метою запобігання подібним явищам світове співтовариство створило низку міжнародних і регіональних організацій, серед яких Ліга Націй та Організація Об'єднаних Націй. Проте сучасні події, зокрема повномасштабна військова агресія російської федерації проти України, засвідчили обмежену ефективність окремих із цих структур, що потребує переосмислення міжнародних механізмів підтримання миру та безпеки. У цьому контексті все більшої ваги набувають інші об'єднання, діяльність яких не була першопочатково спрямована на забезпечення миру, але які активно долучаються до протидії агресії та стабілізації міжнародної безпеки. Одним із найвпливовіших суб'єктів у цьому процесі виступає Європейський Союз (ЄС), який після 24 лютого 2022 року демонструє безпрецедентну солідарність з Україною [1]. Активна дипломатична присутність керівників європейських інституцій в Україні стала одним із ключових проявів політичної та моральної підтримки Європейського Союзу у період повномасштабної війни. Регулярні візити таких високопосадовців, як Президент Європейської комісії Урсула фон дер Ляєн, Голова Європейської ради Шарль Мішель та Високий представник ЄС із закордонних справ і політики безпеки Жозеп Боррель, Президент Польщі Анджей Дуда мають не лише символічний, а й глибокий політико-правовий зміст [2].

Отримання Україною 23 червня 2022 року статусу країни-кандидата на вступ до Європейського Союзу стало не лише політичним жестом підтримки з боку ЄС, але й фундаментальним етапом у переосмисленні європейської безпекової та ціннісної архітектури. З наукової точки зору, це рішення можна розглядати як прояв стратегічної солідарності Європейського Союзу з Україною, що виходить далеко за межі символічної політичної підтримки [3].

Надання статусу кандидата в умовах активної фази воєнного конфлікту має кілька вимірів. По-перше, воно засвідчує визнання ЄС незворотності європейського вибору України та підтверджує, що демократичні принципи, верховенство права та права людини залишаються ключовими орієнтирами навіть у надзвичайних умовах. По-друге, це рішення має геополітичне значення, оскільки сигналізує про готовність ЄС до розширення своїх кордонів безпеки на Схід, що фактично трансформує саму концепцію європейської інтеграції від економічного об'єднання до інструменту стабілізації простору безпеки [3].

Важливою складовою цього процесу стала розробка дорожньої карти реформ, яка визначає структурні зміни у сферах верховенства права, антикорупційної політики, судової реформи, прав людини та належного врядування. З наукової перспективи, реалізація цих реформ виступає не лише умовою інтеграції, а й механізмом внутрішнього зміцнення державності, підвищення стійкості політичної системи та правових інститутів України до викликів воєнного часу.

Також, Європейський Союз послідовно ухвалив низку санкційних пакетів, спрямованих на обмеження економічного, фінансового та технологічного потенціалу держави-агресора. Ці санкційні заходи охоплюють широкий спектр напрямів, серед яких «санкції проти деяких російських банків та відключення їх від системи SWIFT, обмеження на експорт окремої продукції (товарів і технологій, призначених для використання в авіації чи космічній індустрії, технологій для нафтоперероблення), заборона на імпорт вугілля, заборона російським суднам і операторам заходити до портів країн ЄС, поступова заборона на купівлю сирої нафти та деяких нафтопродуктів із Росії тощо» [4, с. 49]. Разом із секторальними санкціями Європейський Союз ухвалив і численні персональні обмеження, спрямовані проти політичного, військового та економічного керівництва Росії, осіб, причетних до порушення територіальної цілісності України, а також пропагандистських структур. Варто зазначити, що перелік санкцій постійно розширюється відповідно до динаміки збройного конфлікту, що свідчить про системність і стратегічний характер санкційної політики ЄС.

Між 2022 і 2025 роками Європейський союз надав Україні загалом 167 мільярдів євро допомоги у відповідь на російське вторгнення, яке розпочалося в лютому 2022 року. З усіх країн Німеччина зробила найбільший внесок, надавши понад 20 мільярдів євро, а за нею йде Велика Британія з понад 18 мільярдами євро [5].

За результатами досліджень, проведених аналітичним порталом «Слово і діло», Європейський Союз реалізує багатовимірну політику у сфері миру та безпеки, що охоплює не лише санкційні механізми, а й інші інструменти політичної, економічної та гуманітарної підтримки. Одним із ключових напрямів діяльності ЄС є фінансова підтримка України, що має на меті забезпечення макроекономічної стабільності держави в умовах збройної агресії. Так, відповідно до офіційних заяв, Європейський Союз уже надав Україні 1 млрд євро у межах пакету макрофінансової допомоги, який загалом передбачає

9 млрд євро на подолання економічних та соціальних наслідків війни [6]. Така підтримка свідчить не лише про солідарність ЄС із Україною, а й про стратегічне розуміння необхідності збереження фінансової стійкості української держави як передумови забезпечення безпеки в усьому європейському регіоні.

Запровадження Радою Європейського Союзу Директиви про тимчасовий захист 4 березня 2022 року стало безпрецедентним кроком у сучасній історії європейського права. Цей механізм, передбачений ще у 2001 році, але жодного разу не застосований на практиці, був активований саме через повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну [7]. Його реалізація стала прикладом оперативної солідарності та правової гнучкості Європейського Союзу у кризових умовах. З наукової точки зору, це рішення демонструє здатність ЄС ефективно адаптувати наявні правові інструменти до надзвичайних ситуацій гуманітарного характеру, не порушуючи при цьому основоположних принципів європейського права. Завдяки створенню тимчасового захисту дозволив створити уніфікований режим прав і гарантій для українських громадян у державах-членах ЄС, що суттєво зменшило навантаження на національні системи притулку та запобігло гуманітарній кризі в межах Союзу. На мій погляд, застосування цієї директиви стало не лише проявом гуманізму, а й важливим політико-правовим сигналом: Європейський Союз визнав, що війна в Україні це не локальний, а загальноєвропейський виклик.

Підсумовуючи викладене, хочу наголосити, що Європейський Союз відіграє ключову роль у підтримці миру, стабільності та міжнародної безпеки в умовах повномасштабної агресії російської федерації проти України. На мою думку, ЄС продемонстрував безпрецедентний рівень політичної, економічної, гуманітарної та правової підтримки, що свідчить про трансформацію його зовнішньої політики від суто економічного об’єднання до активного геополітичного суб’єкта. Комплексна політика Європейського Союзу, яка охоплює санкційні механізми, макрофінансову допомогу, дипломатичну підтримку, правові ініціативи та гуманітарні заходи, стала вагомим чинником стримування агресора і водночас потужним каталізатором внутрішніх реформ в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ukraine: Declaration by the High Representative on behalf of the European Union on the invasion of Ukraine by armed forces of the Russian Federation. Council of the EU website. URL:https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/02/24/ukraine-declaration-by-the-high-representative-on-behalf-of-the-european-union-on-the-invasion-of-ukraine-by-armed-forces-of-the-russian-federation/

2. Візити лідерів іноземних держав в Україну під час російського вторгнення.Електронна енциклопедія «Вікіпедія». URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Візити_лідерів_іноземних_держав_в_Україну_під_час_російського_вторгнення

3. European Council conclusions on Ukraine, the membership applications of Ukraine, the Republic of Moldova and Georgia, Western Balkans and external relations, 23 June 2022. Council of the EU website. URL: https:// www.consilium.europa.eu/en/press/press- releases/2022/06/23/european-council- conclusions- on- ukraine- themembership- applications- of- ukraine- the-republic- of- moldova-and-georgia-western-balkans-and-external-relations23-june-2022/

4. Богатов Д. Є., Мєлєшев І. С., Приходько В. С. Роль Європейського Союзу в підтримці миру та міжнародної безпеки в аспекті повномасштабного військового вторгнення Російської Федерації на Україну *Вісник Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2023. № 2. С. 45-52.

5. European aid to Ukraine by country / Statista. URL: https://www.statista.com/statistics/1499394/european-aid-to-ukraine-by-country/

6. ЄС направив Україні мільярд євро макрофінансової допомоги. Слово і ділоаналітичний портал. 01.08.2022 р. URL:https://www.slovoidilo.ua/2022/08/01/novyna/finansy/yes-napravyv-ukrayini-milyardyevro-makrofinansovoyi-dopomohy .

7. EU assistance to Ukraine. European Commission website. URL: https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/eu-assistance-ukraine_uk

Ключові слова: Європейський Союз, Україна, міжнародна безпека, повномасштабна агресія, санкції, макрофінансова допомога, тимчасовий захист, підтримка біженців, миротворча діяльність.

Науковий керівник: *професорка кафедри міжнародного та європейського права, докторка юридичних наук, професорка Сурілова Олена.*

Гончаренко Богдана Володимирівна
здобувачка вищої освіти 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ЙОГО ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ В УКРАЇНІ

Екологічне право Європейського Союзу є однією з найбільш розвинених галузей права в межах Співтовариства, що включає комплекс правових норм і принципів, спрямованих на охорону довкілля, раціональне використання природних ресурсів та забезпечення сталого розвитку. Його формування стало результатом еволюції європейської інтеграції, у ході якої компетенція Союзу поступово розширювалася від економічної до екологічної сфери.

Конституційне оформлення екологічної політики ЄС відбулося з прийняттям Єдиного Європейського акту 1986 року, що вперше визнав охорону довкілля однією з політик Співтовариства [1, с. 302]. Подальше становлення цієї галузі відбувалося шляхом удосконалення основних договорів — Маастрихтського (1992), Амстердамського (1997), Ніццького (2001) та Лісабонського (2007), які сформували сучасну систему екологічного права ЄС. Згідно зі ст. 191 Договору про функціонування Європейського Союзу, де

головними цілями екологічної політики вже визначено збереження, захист і покращення якості довкілля, охорону здоров'я людей, раціональне використання природних ресурсів та протидію глобальним екологічним загрозам [2].

Фундамент екологічного права ЄС складають ключові принципи, такі як запобігання екологічним шкодам, обережність, відшкодування шкоди, заподіяної довкіллю, та принцип «забруднювач платить» [3]. Важливе значення має також принцип інтеграції, що вимагає врахування екологічних аспектів у всіх напрямах політики ЄС, включаючи енергетику, транспорт і сільське господарство [4].

Нормативно-правова база включає директиви, регламенти, рішення, а також судову практику Суду Європейського Союзу, що забезпечує єдність застосування та тлумачення норм. Серед найважливіших актів слід виділити Директиву 2008/50/ЄС «Про якість атмосферного повітря», Рамкову водну директиву 2000/60/ЄС, Директиву 2008/98/ЄС «Про відходи» та Директиву 2010/75/ЄС «Про промислові викиди» [5]. Вони встановлюють обов'язкові стандарти та вимоги для держав-членів і слугують орієнтиром для країн-кандидатів.

Інституційна структура екологічного права ЄС передбачає розподіл повноважень між основними органами: Європейська Комісія ініціює законодавчі акти та здійснює нагляд за їх виконанням; Європейський Парламент і Рада ЄС приймають правові акти; Суд ЄС забезпечує їх тлумачення і застосування. Значну роль відіграє Європейське агентство з довкілля (European Environment Agency), [2]. яке надає науково-аналітичну підтримку.

Імплементація норм екологічного права ЄС у національне законодавство країн-партнерів, зокрема України, є важливим елементом європейської інтеграції. Відповідно до Угоди про асоціацію, Україна зобов'язалася гармонізувати своє законодавство з правом ЄС. Додаток XXX до Угоди містить перелік з понад двадцяти директив і регламентів, які підлягають адаптації у сферах якості повітря, водної політики, управління відходами, охорони природи, промислових забруднень та кліматичної політики [6].

Україна вже здійснила низку кроків щодо апроксимації законодавства, зокрема прийнявши Закони «Про оцінку впливу на довкілля» (2017) та «Про стратегічну екологічну оцінку» (2018), що запровадили механізми превентивного екологічного контролю відповідно до вимог ЄС [7, с. 121]. У 2023 році набув чинності Закон «Про управління відходами», що частково імплементує Директиву 2008/98/ЄС. У 2024 році було прийнято Закон «Про основні засади державної кліматичної політики», який передбачає впровадження системи торгівлі квотами на викиди парникових газів за зразком Європейської системи торгівлі викидами (EU ETS. Це свідчить про інтеграцію України в загальноєвропейську кліматичну політику, зокрема в контексті реалізації Європейського зеленого курсу (European Green Deal) [8].

Однак процес імплементації супроводжується проблемами, серед яких недостатня інституційна спроможність органів влади, обмеженість

фінансування, дефіцит кваліфікованих кадрів та технічних ресурсів. Частина законодавчих змін здійснюється формально, без створення ефективних механізмів реалізації. Існують також складнощі з контролем за дотриманням стандартів, забезпеченням доступу громадськості до інформації та її участю в прийнятті рішень, що суперечить вимогам Оргуської конвенції [9].

Водночас спостерігаються позитивні зрушення: Україна активно взаємодіє з ЄС у рамках програм технічної допомоги (TAIEX, Twinning, LIFE+ тощо), спрямованих на розвиток потенціалу екологічного управління. Розробляються національні дорожні карти імплементації європейських директив, а також проекти зі створення системи моніторингу стану довкілля [10].

Екологічне право ЄС виконує не лише правову, а й політичну функцію, формуючи спільну систему цінностей, орієнтовану на сталий розвиток та взаємозв'язок екологічної, економічної та соціальної політики. Для України гармонізація з цим правом означає перехід до нової моделі екологічного управління, заснованої на принципах сталості, відповідальності та прозорості [11].

Таким чином, екологічне право ЄС є складною багаторівневою системою, що забезпечує високий рівень охорони довкілля в державах-членах і слугує нормативною основою для інтеграції країн-партнерів. Україна поступово впроваджує його положення, однак повна відповідність європейським стандартам вимагає подальших комплексних реформ, посилення інституційного потенціалу, ефективного правозастосування та інтеграції екологічних цілей у всі сфери державної політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Vedder H. H. B., Jans J. H. European Environmental Law. 3rd ed. Europa Law Pub Netherlands, 2007. 450 p.
2. Commission of the European Communities. Single European Act. Luxembourg : Luxemburg. 26 p.
3. Commission E. Environmental Principles. European Commission, 2023.
4. Article 11 TFEU. In: Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union (2012). Official Journal C 326.
5. Zard L. Consent, Pay or Settle: Meta's Struggle for Staying Profitable in the European Union. Balsillie School of International Affairs, 2025. URL: https://doi.org/10.51644/bcs008 (date of access: 14.10.2025).
6. Про утворення Комісії з питань координації виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами - членами, з іншої сторони : Постанова Каб. Міністрів України від 02.09.2020 № 851 : станом на 2 верес. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-2020-п#Text (дата звернення: 14.10.2025).
7. ОРЛЕНКО В. Проблеми розвитку механізмів державного контролю в Україні. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом.*

Політичні науки та публічне управління. 2023. № 2(68). С. 118–124. URL: https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2(68)-17 (дата звернення: 14.10.2025).

8. Biedenkopf K., Vanderschueren E., Petri F. Riding the Green Wave? Green Electoral Success and the European Green Deal. *The EU Political System After the 2019 European Elections*. Cham, 2022. P. 361–380. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-031-12338-2_17 (date of access: 14.10.2025).

9. Fasoli E. The UNECE Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters. *Multilateral Environmental Treaties*. 2017. P. 422–435. URL: https://doi.org/10.4337/9781783477210.v.38 (дата звернення: 14.10.2025).

10. Сайт Представництва ЄС в Україні. Розділ «Співпраця». Програми TAIEX, Twinning, LIFE. URL: https://nads.gov.ua/news/na-shliakhu-do-ies-iak-taiex-i-twinning-dopomahaiut-ukraini (дата звернення: 14.10.2025).

11. Nespor S. Book Review: *EU Environmental Law; Challenges, Change and Decision-making*, by M. Lee. (Oxford: Hart Publishing, 2005). *Common Market Law Review*. 2005. Vol. 42, Issue 6. P. 1792. URL: https://doi.org/10.54648/cola2005077 (date of access: 14.10.2025).

Ключові слова: Європейський Союз, екологічне право, імплементпція, розвиток, директива.

Науковий керівник: *професорка кафедри міжнародного та європейського права, докторка юридичних наук, професорка Сурілова Олена.*

Гончаренко Єлизавета Ігорівна
здобувачка вищої освіти 2 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

СПІВПРАЦЯ УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ АГЕНСТВОМ З ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ (ЕМА): ГАРМОНІЗАЦІЯ СТАНДАРТІВ ТА ОБМІН ДОСВІДОМ

Співпраця України з ЕМА є важливим кроком для інтеграції України у європейський фармацевтичний простір. Гармонізація стандартів та обмін досвідом сприяють підвищенню якості лікарських засобів, розвитку національної системи регулювання та зміцненню міжнародного іміджу української фармацевтики [1].

Європейське Агентство з лікарських засобів – це децентралізована агенція Європейського Союзу, що знаходиться у Лондоні. ЕМА прагне забезпечити своєчасний доступ пацієнтів до нових лікарських засобів і відіграє важливу роль у підтримці розробки ліків на користь пацієнтів. Агентство використовує широкий спектр регуляторних механізмів для досягнення цих цілей, які постійно переглядаються та вдосконалюються.

ЕМА сприяє дослідженням та інноваціям у фармацевтичному секторі та підтримує інновації й розробку нових лікарських засобів у європейських дуже малих, малих та середніх підприємств.

Діяльність Європейського Агентства з лікарських засобів:

- Підтримка раннього доступу до лікарських засобів;
- Наукові консультації та допомога у розробці протоколів;
- Педіатричні процедури;
- Наукова підтримка лікарських засобів передової терапії;
- Надання статусу орфанного лікарського засобу для рідкісних захворювань;
- Наукові рекомендації щодо вимог до якості, безпеки та ефективності лікарських засобів;
- Інноваційна робоча група (Innovation Task Force) – платформа для раннього діалогу із заявниками [1].

ЕМА також несе відповідальність за моніторинг та запобігання можливим або фактичним нестачам критично важливих лікарських засобів, які можуть виникати через серйозні події або кризові ситуації.

ЕМА об’єднує наукових експертів з усієї Європи. Це робиться шляхом тісної співпраці з національними регуляторними органами держав-членів Європейського Союзу [2].

ЕМА прагне бути максимально відкритою та прозорою щодо того як вони Агентство дійшло певних наукових висновків. Європейські публічні оцінювальні звіти ЕМА описують наукову основу рекомендацій Агентства щодо всіх лікарських засобів, що отримали централізоване схвалення.

Агентство складається зі:

- Секретаріату;
- Управлінської ради;
- Семи наукових комітетів (для лікарських засобів для людини, ветеринарних і рослинних лікарських засобів, орфанних препаратів, педіатрії, передових терапій та оцінки ризиків фармаконагляду);
- Ряду наукових робочих груп.

Головними завданнями співпраці України з ЕМА є: гармонізація національного законодавства та технічних регламентів з вимогами ЄС та обмін досвідом у сфері оцінки лікарських засобів, формаконагляду та контролю якості. А також підвищення кваліфікації національних фахівців через тренінги, семінари та участь у спільних програмах [3].

Співпраця передбачає приведення українських стандартів у відповідність до норм ЄС, зокрема:

- Впровадження принципів належної виробничої практики;
- Уніфікація правил проведення клінічних досліджень;
- Застосування єдиних вимог до маркування, упаковки та інформації для пацієнтів [4].

Гармонізація стандартів сприяє не лише покращенню якості лікарських засобів, а й зміцнює довіру міжнародних партнерів до української фармацевтичної продукції.

Обмін знаннями дозволяє Україні підвищувати компетенції фахівців та оперативніше реагувати на виклики фармацевтичного ринку.

ЕМА забезпечує доступ до найкращих європейських практик, зокрема:

- Спільні робочі групи та комітети
- Проведення навчальних програм та вебінарів для українських регуляторів
- Участь українських експертів у процесах оцінки лікарських засобів, що реалізуються у ЄС.

Для України це є важливо, адже якість та безпека лікарських засобів підвищується а доступ стає легшим щодо українських лікарських засобів на ринки ЄС. Також йде зростання інвестицій у фармацевтичний сектор та підвищується конкурентоспроможність українських виробників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. European medicines agency: What we do URL: https://www.ema.europa.eu/en/about-us/what-we-do
2. European Medicines Agency (EMA) URL: https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/search-all-eu-institutions-and-bodies/european-medicines-agency-ema_en
3. The European Medicines Agency's contribution to science, medicines and health in 2024 URL: https://www.ema.europa.eu/en/documents/annual-report/2024-annual-report-european-medicines-agency_en.pdf
4. Про внесення змін до наказу Міністерства охорони здоров'я України від 16 лютого 2009 року № 95: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 30.07.2015 URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0478282-15#Text

Ключові слова: гармонізація, Європейське агентство з лікарських засобів, ЕМА, обмін досвідом, якість лікарських засобів.

Науковий керівник: *професорка кафедри міжнародного та європейського права, докторка юридичних наук, професорка Пасечник Олена.*

Колпакова-Карнаух Антоніна Русланівна
здобувачка вищої освіти 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ГАРАНТІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ У ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Важливим складником конституційно-правового становища людини і громадянина є забезпечення її прав та свобод. Питання гарантування прав людини залишається одним із найважливіших у сучасному світі, оскільки рівень їхнього дотримання відображає ступінь демократичності, гуманності та правової зрілості суспільства [7, с.115]. Після Другої світової війни проблема захисту прав і свобод людини перестала бути виключно національною і стала предметом міжнародного регулювання. Відтоді міжнародні організації

відіграють ключову роль у створенні системи колективних гарантій прав людини, контролі за їх виконанням та розробці загальнообов'язкових стандартів для держав-членів.

Створення Організації Об'єднаних Націй у 1945 році [5] стало важливим етапом у формуванні міжнародно-правових гарантій прав людини. У Статуті ООН вперше на світовому рівні було закріплено принцип поваги до основних прав і свобод кожної особи незалежно від раси, статі, мови чи релігії. Через три роки, у 1948 році, була ухвалена Загальна декларація прав людини, яка визначила перелік базових прав і свобод, що є універсальними та належать кожній людині від народження. На її основі були розроблені низка міжнародних документів, зокрема Міжнародний пакт про громадянські та політичні права та Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 року, які разом із Декларацією складають так званий Міжнародний білль про права людини.

Організація Об'єднаних Націй виступає основним інститутом, що координує діяльність світової спільноти у сфері прав людини. Особливе місце серед її органів займає Рада ООН з прав людини, створена у 2006 році. Вона проводить універсальний періодичний огляд дотримання прав людини в усіх країнах-членах, реагує на порушення, здійснює моніторинг кризових ситуацій і надає рекомендації урядам [6]. Важливим є й те, що до її роботи активно залучаються неурядові організації, що забезпечує прозорість і відкритість діяльності Ради.

Значну роль відіграє також Верховний комісар ООН з прав людини, який координує зусилля міжнародної спільноти у сфері захисту прав людини, надає технічну допомогу державам, реагує на порушення та проводить моніторингові місії. Договірні органи ООН, такі як Комітет з прав людини, Комітет проти катувань, Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок, здійснюють контроль за виконанням міжнародних конвенцій, розглядають державні звіти та індивідуальні скарги громадян, що є важливою гарантією ефективного захисту прав людини [3].

Окрім універсальної системи ООН, у світі діють і регіональні системи гарантій прав людини. У Європі основою правового механізму захисту виступає Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, ухвалена у 1950 році [2]. Її унікальність полягає у створенні Європейського суду з прав людини, рішення якого є обов'язковими для всіх держав-членів Ради Європи. Суд розглядає індивідуальні та міждержавні скарги, формуючи практику, що стала еталоном для національних судів. Таким чином, європейська система забезпечує реальний механізм правового захисту особи.

Крім ООН і регіональних механізмів, важливу роль у сфері прав людини відіграють інші міжнародні організації. ОБСЄ здійснює моніторинг виборів, свободи слова, прав меншин і боротьби з торгівлею людьми. Європейський Союз гарантує права громадян відповідно до Хартії основних прав ЄС і підтримує демократію у світі. Міжнародна організація праці опікується трудовими правами, а установи ООН – ЮНЕСКО, ВООЗ та ЮНІСЕФ –

забезпечують захист прав у сферах освіти, науки, охорони здоров'я й підтримки дітей [4].

Таким чином, гарантії прав людини у діяльності міжнародних організацій є системою взаємопов'язаних норм, принципів і механізмів, спрямованих на утвердження гідності, свободи та безпеки кожної людини. Хоча сучасна міжнародна система ще не є досконалою, вона відіграє вирішальну роль у формуванні глобальної культури прав людини, у якій головною цінністю визнається людина, її свобода, рівність і право на розвиток. Подальше вдосконалення діяльності міжнародних організацій має бути спрямоване на посилення контролю за виконанням міжнародних норм, підвищення ефективності моніторингових механізмів і забезпечення реальної відповідальності держав за порушення прав людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Загальна декларація прав людини. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 15.10.2025).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 15.10.2025).
3. Міжнародні механізми захисту прав людини | Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні. URL: https://ukraine.ohchr.org/uk/resources/internationalmechanism (дата звернення: 15.10.2025).
4. Міжнародні організації, програми та фонди | ІДПЯЖ НАНУ. URL: https://www.demography.org.ua/міжнародні-організації-програми-та-ф/ (дата звернення: 15.10.2025).
5. Організація Об'єднаних Націй. URL: https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/organizaciya-obyednanih-nacij (дата звернення: 15.10.2025).
6. Рада ООН з прав людини. URL: http://lvivmun.sii.org.ua/human-rights-council/ (дата звернення: 15.10.2025).
7. Рябовол Л. Гарантії прав та свобод людини і громадянина в Україні та зарубіжних країнах. *Конституційне право. Адміністративне право і процес. Фінансове право. Інформаційне право. Міжнародне право.*2023. С.114-119.

Ключові слова: права людини, гарантії, міжнародні організації, міжнародне право, захист прав і свобод, регіональні системи, міжнародні стандарти.

Науковий керівник: *професорка кафедри міжнародного та європейського права, докторка юридичних наук, професорка Сурілова Олена.*

Курманська Аріна Вадимівна
здобувачка вищої освіти 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРИНЦИП ЄДИНОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ ЄС: ЗМІСТ ТА ВИНЯТКИ

Правовий статус ЄС на міжнародній арені вже тривалий час стає темою для палких дискусій. Закордонні, а також і вітчизняні вчені розробили наступні концепції стосовно визначення правової природи даного утворення: ЄС розглядається як федерація, як конфедерація, як державоподібне утворення, як міжнародна організація, а також як sui generis (такий, що не має аналогів у міжнародному праві). З прийняттям Лісабонського договору у 2009 році відбулася докорінна реформа ЄС і він став єдиним стійким інтеграційним об'єднанням. Однак нині питання його правосуб'єктності потребує подальшого дослідження через низку відповідних невизначеностей.

Виходячи з цього, принцип єдиної правосуб'єктності ЄС є надзвичайно актуальним питанням, аналізом якого займалися В. В. Стрілець «Особливості правосуб'єктності Європейського Союзу в контексті співробітництва з міжнародними організаціями в аграрній сфері»; М. М. Микієвич «Від Парижа до Лісабона: завершення процесу міжнародної персоналізації Європейського Союзу»; Б. М. Шевчук «Засади функціонування Європейського Союзу» та багато інших.

Наразі основним принципом устрою «нового» Європейського Союзу, що випливає зі статті 47 Договору про ЄС, є принцип єдиної правосуб'єктності [1]. Однак, до 2009 року питання міжнародної правосуб'єктності Союзу було дискусійним. Маастрихтський договір не надав Союзу міжнародну правосуб'єктність, хоча подальші такі спроби були здійснені в Амстердамському та Ніццькому договорах. Як вказує М. М. Микієвич: «Крапку в тривалих доктринальних дискусіях стосовно персональності ЄС нарешті було поставлено Лісабонським договором, який у ст. 47 оновленого Договору про ЄС остаточно визнав за об'єднанням правосуб'єктність юридичної особи» [2, с. 166]. Таким чином, після 2009 р. питання стосовно міжнародної правосуб'єктності ЄС було вирішено, шляхом створення «нового» Європейського Союзу, який став правонаступником Європейських Співтовариств. Міжнародна правосуб'єктність означає, що Союз може укладати від свого імені угоди з третіми країнами, міжнародними організаціями та в цих правовідносинах виступає як єдине ціле. Також Союз наділений правом організовувати дипломатичні місії при третіх країнах та міжнародних організаціях.

Водночас, говорячи про обсяг міжнародної правосуб'єктності ЄС як юридичної особи, варто вказати, що він перевищує обсяг правосуб'єктності міжнародних організацій. Це пов'язано з тим, що всі міжнародні угоди автоматично мають обов'язкову силу не тільки для Союзу, а й для держав-членів, що вказано у статті 216 Договору про функціонування ЄС [1]. На думку

В. В. Стрільця: «Правосуб'єктність ЄС, як і будь-якої іншої міжнародної організації, залежить від того обсягу повноважень, якими він наділяється державами-членами» [3, с. 63]. Таким чином, обсяг міжнародної правосуб'єктності ЄС є досить широким. Він визначається відповідно принципу паралелізму компетенції. Це означає, що Союз може укладати міжнародні угоди, які відносяться до його внутрішньої компетенції; скасовувати будь-які питання, які відносяться до його внутрішньої компетенції. Принцип єдиної правосуб'єктності означає, що Союз може видавати регламенти, директиви, рішення з усіх питань. На цей час міжнародна правосуб'єктність Європейського Союзу регулюються частиною 5 (Зовнішня діяльність Союзу) Договору про функціонування ЄС, а також положеннями Договору про ЄС.

На основі вищевказаного, принцип єдиної правосуб'єктності означає те, що Союз має певні можливості діяти від свого імені на міжнародній арені, має привілеї та імунітети на території держав-членів. Проте є певні виключення. Як пише Б. М. Шевчук: «Із принципу єдиної правосуб'єктності існують два винятки. Перший пов'язаний із поширенням у механізмі управління ЄС "децентралізованих установ", за якими визнається право власної правосуб'єктності, формально відокремленої від ЄС. Самостійна правосуб'єктність також надана Європейському центральному банку. Другий виняток стосується долі Європейського співтовариства з атомної енергії, утвореного Римськими договорами 1957 р., установчий договір якого залишається в силі, що було підтверджено при укладенні Лісабонського договору 2007 р.» [4, с. 22]. До того ж, розширюючи думку Б. М. Шевчук, варто сказати, установи мають міжнародну правосуб'єктність юридичної особи, вони можуть укладати від свого імені міжнародні угоди, які потребують схвалення політичними інститутами ЄС. Перелік цих установ є необмежений, на відміну від інституцій він може бути розширений. Установи засновуються на основі положень безпосередньо засновницьких договорів Парламентом та Радою ЄС за їх рішенням. Щодо самостійної правосуб'єктності, визнаної за Європейським центральним банком, то жоден інший інститут не визнається юридичною особою, не має міжнародної правосуб'єктності. Цей статус наданий лише Європейському центральному банку, зважаючи на роль, яку грає він у формуванні економічного та валютного Союзу. Стосовно Євратому, то варто вказати, що хоча Євратом залишився у структурі ЄС, проте його статус значно змінився. Він втратив свою самостійність: по-перше, Договір про Євратом не входить в систему засновницьких договорів, він є додатком до Лісабонського договору; по-друге, Євратом фінансується з бюджету ЄС, тобто він втратив фінансову самостійність. До того ж не виключено, що надалі це Співтовариство буде ліквідовано.

Отже, виходячи з вищевказаного, Європейський Союз є унікальною моделлю співпраці між незалежними державами Європи, об'єднаними спільними цінностями та стратегічними цілями. Його структура поєднує риси як класичної міжнародної організації, так і елементи наднаціонального управління, що наближає його до державоподібного утворення. Після набуття

чинності Лісабонським договором у 2009 році було здійснено масштабну інституційну реформу, внаслідок чого ЄС перетворився на більш цілісну організацію. Сутність та зміст правосуб'єктності «нового» Союзу виражається в таких прерогативах: Союз визнається єдиним суб'єктом компетенції, наданої державами-членами реалізований через інститути, органи; Союз має єдину систему правових актів, яка успадкована від Співтовариств та видає від свого імені в усіх сферах компетенції регламенти, директиви, рішення, висновки та рекомендації; Союз визнається юридичною особою та має максимально широку правоздатність юридичної особи; У Союзу існують відповідні привілеї та імунітети на території держав-членів, гарантовані Протоколом «Про привілеї та імунітети ЄС» та засновницькими договорами; Союз має фінансову автономію, власний бюджет. З принципу єдиної правосуб'єктності існують 3 винятки: наявність установ у механізмі Європейського Союзу; статус Європейського центрального банку; залишення такого Співтовариства як Євратом в структурі Європейського Союзу. Беручи до уваги високий рівень правової автономії ЄС, розвинену систему його інституцій та значний політичний вплив на міжнародній арені, можна стверджувати, що Союз поступово перетворюється на одного з ключових генераторів правових змін у глобальному вимірі. У цьому контексті подальший аналіз правової природи ЄС є необхідним для глибшого усвідомлення сучасних механізмів міжнародного нормотворення, адаптації права до новітніх форм міждержавної взаємодії та підтримання стабільності європейського правопорядку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу (2010/C 83/01). Офіційний вісник Європейського Союзу від 30.03.2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text

2. Микієвич М. М. Від Парижа до Лісабона: завершення процесу міжнародної персоналізації Європейського Союзу. *Вісник Львівського університету. Серія : Міжнародні відносини*. Львів, 2012. Вип. 30. С. 157-168. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Mv_2012_30_21

3. Стрілець В. В. Особливості правосуб'єктності Європейського Союзу в контексті співробітництва з міжнародними організаціями в аграрній сфері. *Продовольча та екологічна безпека у воєнний і післявоєнний часи: правові виклики для України. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. Київ, 2022. С. 63-71.

4. Шевчук Б. М. Засади функціонування Європейського Союзу. *Ефективність державного управління : збірник наукових праць*. Львів, 2015. Вип. 44 (1). С. 21-28.

Ключові слова: правосуб'єктність, Європейський Союз, міжнародна правосуб'єктність, принцип єдиної правосуб'єктності, Лісабонський договір, Європейський центральний банк, Європейське співтовариство з атомної енергії.

Науковий керівник: *професорка кафедри міжнародного та європейського права, докторка юридичних наук, професорка Сурілова Олена.*

Кутас Ангеліна Павлівна
здобувачка вищої освіти 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРИНЦИП ПРОПОРЦІЙНОСТІ В ЗАСТОСУВАННІ САНКЦІЙ ЄС: ПРАКТИКА СУДУ ЄС

Санкції Європейського Союзу (ЄС) є важливим інструментом зовнішньої політики, спрямованим на забезпечення миру, безпеки та дотримання міжнародного права. У контексті європейської інтеграції механізм санкцій еволюціював від реактивних заходів до системного підходу, що поєднує дипломатичні, економічні та індивідуальні обмеження. Актуальність теми зумовлена зростанням геополітичних конфліктів, де санкції слугують засобом впливу на країни-порушники

Міжнародні санкції – це примусові обмежувальні заходи, які запроваджуються у сфері міжнародного публічного права на підставі рішення міжнародних організацій (як-от ООН чи ЄС), окремих держав або їх об'єднань. Ці заходи застосовуються до суб'єктів міжнародного права (держав, міжнародних організацій чи індивідів) і є відповіддю (реакцією) на фактичне порушення ними загальновизнаних норм або зобов'язань міжнародного права [1].

Обмеження санкцій пов'язані з принципами права ЄС. Принцип пропорційності вимагає, щоб санкції були необхідними та не перевищували мету [3].

Принцип пропорційності є одним із загальних принципів права Європейського Союзу, що має конституційне значення. Він вимагає, щоб акти інституцій ЄС не виходили за межі того, що є необхідним і придатним для досягнення легітимної мети, яку переслідує відповідний акт. Його сутність полягає у вимозі, щоб будь-яке втручання у права осіб було необхідним і співмірним із досягненням легітимної мети – збереження миру, безпеки та дотримання міжнародного права. У контексті обмежувальних заходів (санкцій), запроваджених відповідно до Спільної зовнішньої та безпекової політики ,застосування цього принципу набуває особливої ваги, оскільки санкції прямо впливають на фундаментальні права фізичних та юридичних осіб до приклад на право власності та право на підприємницьку діяльність. Суд Європейського Союзу відіграє основоположну роль у контролі дотримання Радою ЄС цього принципу, формуючи чіткі стандарти судового перегляду [2].

Принцип пропорційності закріплений у Статті 5 Договору про Європейський Союз (ДЄС): «Зміст і форма дій Союзу не повинні виходити за межі того, що є необхідним для досягнення цілей Договорів». Також він є складовою загальних принципів права ЄС і тісно пов'язаний із захистом основних прав людини, гарантованих Хартією основних прав ЄС**,** зокрема правом на власність (ст. 17) і правом на ефективний судовий захист (ст. 47) [3,6].

У контексті санкційного механізму принцип пропорційності означає, що будь-які обмежувальні заходи мають пройти своєрідний три ланковий фільтр, відповідно до якого застосування санкції буде відповідати вимогам. Обмеження принципу пропорційності випливають з необхідності балансу між ефективністю санкцій і захистом прав. По-перше, це придатність (suitability), тобто встановлення наскільки буде придатним запроваджений захід для досягнення поставленої, наприклад, припинення порушень міжнародного права.

Наступним фільтром виступає необхідність (necessity). Відповідно до цієї вимоги варто встановити чи не існує менш обтяжливий захід, за допомогою якого модна було б досягти тієї ж мети.

Останнім є визначення пропорційності у вузькому сенсі (proportionality stricto sensu): Тобто наскільки виправдовує суспільна користь від запровадження санкції (досягнення зовнішньополітичної мети) той тягар і шкоду, які цей обмежувальний захід завдає основним правам конкретної особи.

Обмеження включають судовий контроль та принцип верховенства права. У практиці санкції обмежуються Хартійними правами (право на справедливий процес, власність) [6].

Суд ЄС неодноразово підкреслював, що навіть у питаннях зовнішньої політики та безпеки Союз має діяти у межах права. Важливу роль у цьому відіграють справи, які формують стандарти судового контролю за обґрунтованістю санкцій.

На початку застосування санкцій Суд ЄС дотримувався підходу «широкої свободи розсуду» для Ради ЄС, визнаючи політичний характер рішень. Практика Суду ЄС еволюціювала з визнання санкцій інструментом політики (справа Kadi v Council, 2008) до посиленого контролю пропорційності. У справі Al-Tabbaa v Council (2011) Суд скасував санкції через відсутність пропорційності доказів.

Класичним прикладом є справа Kadi II (T-85/09), у якій Суд підтвердив, що обмежувальні заходи, запроваджені проти осіб, пов'язаних із терористичними організаціями, мають бути пропорційними і не можуть ухвалюватися без достатньої доказової бази. Суд встановив, що навіть якщо санкції ухвалюються у межах міжнародних зобов'язань (рішень Ради Безпеки ООН), інституції ЄС зобов'язані забезпечити захист фундаментальних прав [4].

Це рішення стало прецедентом, який визначив, що принцип пропорційності має універсальне значення – навіть у питаннях, де домінує політичний компонент. Хоча основний фокус був на праві бути вислуханим та обов'язку мотивування, Суд фактично застосував тест пропорційності, вимагаючи від Ради регулярного перегляду та актуальності доказів. Рішення Kadi II чітко встановило, що Рада має самостійно перевіряти, чи є підстави для застосування санкцій адекватними та чи є застосовані заходи пропорційними меті, навіть якщо ці заходи походять з резолюції Ради Безпеки ООН.

Справу Melnichenko v Council можна вважати одним із найактуальніших прикладів застосування принципу пропорційності у сучасній санкційній політиці ЄС. Позивачка – фізична особа, включена до санкційного списку ЄС

через нібито зв’язки з російськими економічними структурами, оскаржила рішення Ради, вказуючи на порушення права власності, права на справедливий суд і відсутність належного обґрунтування [5].

Генеральний суд, аналізуючи матеріали справи, визнав законність санкцій, але водночас чітко окреслив критерії оцінки пропорційності. Таким чином, Суд підтвердив, що навіть у сфері безпеки зберігається примат права, а пропорційність є не лише процедурною, але й змістовною гарантією правомірності санкцій.

Суд ЄС підкреслив, що обмежувальні заходи є винятковими, і їхній строк дії має бути обмежений часовими рамками. Суд здійснює контроль, чи дотримується Рада щорічного перегляду та чи має рішення про продовження санкцій актуальну та індивідуальну підставу, а не лише посилається на загальний контекст. За відсутності нових, актуальних та індивідуальних доказів, Суд може скасувати акти про продовження санкцій як непропорційні [5].

Застосування санкцій завжди передбачає певне втручання у приватні та економічні права. Тому Суд ЄС розглядає пропорційність як механізм балансу між інтересами суспільства та особи.

У науковій літературі підкреслюється, що пропорційність у санкційній політиці має двоїстий характер: з одного боку – це інструмент контролю над владою, а з іншого – засіб легітимації дій ЄС перед міжнародною спільнотою. Дотримання цього принципу робить санкції не просто політичним, а саме правовим інструментом [1].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Задерейко С. Санкції як механізм міжнародного правосуддя: правові та етичні аспекти. *Київський часопис права*. 2025. № 1. С. 192–198. URL: https://doi.org/10.32782/klj/2025.1.29.
2. Качурінер В. Л., Пахлеванзаде А. Особливості правового механізму санкційної політики ЄС. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2024. № 2. С. 137–140. URL: https://doi.org/10.32782/pyuv.v2.2024.27.
3. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text (дата звернення: 15.10.2025).
4. CURIA - documents. *Untitled Document*. URL: https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=69710&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=175487 (date of access: 15.10.2025).
5. EUR-Lex - 62022TJ0498_EXT - EN - EUR-Lex. *EUR-Lex – Access to European Union law – choose your language*. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:62022TJ0498 (date of access: 15.10.2025).

6. Zakononline. Хартія № 994_524 від 07.12.2000 Хартія основних прав Європейського Союзу | ZAKONONLINE - Право знати!. *Аналітично-правова система ZAKONONLINE*.
URL: https://zakononline.ua/documents/show/210257___210322 (дата звернення: 15.10.2025)

Ключові слова: санкції Європейського Союзу, принцип пропорційності, Суд Європейського Союзу, фундаментальні права, спільна зовнішня та безпекова політика, право власності, судовий контроль.

Науковий керівник: *професорка кафедри міжнародного та європейського права, докторка юридичних наук, професорка Сурілова Олена.*

Лазареско Аліна Іванівна
здобувачка вищої освіти 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

АДАПТАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ВИМОГ ЄС У СФЕРІ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ

Європейський інтеграційний вектор України, закріплений у Конституції та підтверджений отриманням статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу, висуває жорсткі вимоги до реформування ключових сфер суспільного та державного життя. Однією з центральних умов, що належить до Копенгагенських критеріїв (зокрема, політичного критерію стабільності інституцій, що гарантують демократію, верховенство права та права людини), є побудова ефективної системи протидії корупції [5]. Тиск з боку ЄС та інших міжнародних партнерів став головним рушієм створення в Україні унікальної інституційної архітектури антикорупційних органів, законодавство щодо яких значною мірою є результатом імплементації європейських стандартів та рекомендацій.

Право ЄС не містить єдиного кодифікованого акту, який би вичерпно регулював антикорупційну політику. Натомість вимоги до країн-кандидатів формуються на основі комплексу джерел.

Договори ЄС та Хартія основних прав, які закріплюють принцип верховенства права як фундаментальну цінність Союзу.

Рекомендації Європейської Комісії, що надаються в рамках щорічних звітів про розширення. Саме в цих документах містяться конкретні завдання для України, виконання яких є умовою для просування переговорним процесом.

Стандарти Групи держав проти корупції (GRECO). Хоча GRECO є органом Ради Європи, а не ЄС, його рекомендації де-факто є частиною acquis communautaire у сфері верховенства права, і Єврокомісія прямо посилається на них у своїх звітах [4].

Умови програм макрофінансової допомоги та План дій з візової лібералізації (ПДВЛ). Історично саме ПДВЛ став каталізатором створення

НАБУ та НАЗК, оскільки успішна боротьба з корупцією була прямою умовою надання Україні безвізового режиму.

Під впливом європейських вимог в Україні була створена цілісна та взаємопов'язана система спеціалізованих антикорупційних органів, що функціонує як єдиний механізм від превенції до судового вироку.

Її першим елементом є Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК), яке відповідає за превентивну складову. Його ключовим інструментом є система електронного декларування, що змушує публічних службовців звітувати про свої статки. НАЗК не лише перевіряє ці декларації на предмет неправдивих відомостей, але й проводить моніторинг способу життя чиновників, щоб виявити необґрунтовані активи. Окрім цього, Агентство здійснює контроль за фінансуванням політичних партій та розробляє державну антикорупційну стратегію [1]. Коли НАЗК виявляє ознаки незаконного збагачення або умисного недекларування, воно передає матеріали до правоохоронних органів.

Для розслідування корупційних злочинів, вчинених вищими посадовими особами (міністрами, народними депутатами, суддями, керівниками державних підприємств), було створено Національне антикорупційне бюро України (НАБУ). Це незалежний правоохоронний орган, наділений значною операційною самостійністю: він має власний спецназ, право на самостійне ведення негласних слідчих дій та прозору процедуру конкурсного відбору детективів. Його незалежність від політичного впливу була ключовою вимогою ЄС[2].

Процесуальний нагляд за розслідуваннями НАБУ та підтримку державного обвинувачення в суді здійснює Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП). Прокурори САП є процесуальними керівниками у справах НАБУ від моменту внесення відомостей до ЄРДР і до винесення вироку. Забезпечення повної незалежності САП від Офісу Генерального прокурора та прозоре обрання її керівника було однією з найважливіших умов, висунутих Єврокомісією для початку переговорів про вступ України до ЄС [6].

Завершальною ланкою цієї системи є Вищий антикорупційний суд (ВАКС), створений у 2019 році для розгляду справ, розслідуваних НАБУ та скерованих до суду САП. Його створення було відповіддю на системний саботаж топкорупційних справ у судах загальної юрисдикції, де вони могли розглядатися роками. Унікальною особливістю ВАКС стала процедура добору суддів, яка включала вирішальну роль Громадської ради міжнародних експертів. Цей механізм забезпечив високий рівень довіри до новоствореного суду та дозволив йому швидко продемонструвати ефективність, виносячи обвинувальні вироки у резонансних справах [3]. Таким чином, ця інституційна тріада (НАБУ-САП-ВАКС) забезпечує замкнений цикл притягнення до відповідальності за топ корупцію.

Незважаючи на значний інституційний прогрес, система протидії корупції в Україні стикається з низкою викликів, серед яких політичний тиск, системний опір старої еліти та необхідність завершення загальної судової реформи. У

своєму останньому звіті Європейська Комісія наголосила на необхідності подальшого посилення боротьби з корупцією [4].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що адаптація українського законодавства до вимог ЄС у сфері боротьби з корупцією стала однією з наймасштабніших та найуспішніших трансформацій за часи незалежності. Під тиском європейської інтеграції та за активної участі громадянського суспільства Україна змогла створити унікальну, за мірками пострадянського простору, інституційну архітектуру, що включає незалежні органи превенції (НАЗК), розслідування (НАБУ), процесуального керівництва (САП) та правосуддя (ВАКС). Ця система була спроєктована за найкращими міжнародними лекалами та стала формальним втіленням політичної волі до розриву з корупційним минулим.

Однак, аналізуючи цей процес, важливо розуміти, що створення цієї інфраструктури було не стільки результатом добровільного бажання політичного класу, скільки вимушеним кроком під тиском зовнішніх умов та внутрішнього суспільного запиту. Характерною рисою цієї реформи є її парадоксальна природа: вона просувалася всупереч шаленому опору системи, проти якої була спрямована.

Кожен крок – від ухвалення закону про НАБУ до відбору суддів ВАКС за участі міжнародних експертів – був результатом важкої політичної боротьби. Це свідчить про те, що новостворені інституції є водночас і найбільшим досягненням, і найбільш вразливою мішенню для старої системи. Їхня формальна незалежність, закріплена в законах, постійно проходить перевірку на міцність через спроби політичного втручання, обмеження повноважень через сумнівні рішення судів чи недофінансування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 49. Ст. 2056.URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text(дата звернення: 15.10.2025).
2. Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14.10.2014 № 1698-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 47. Ст. 2051. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text(дата звернення: 15.10.2025).
3. Закон України «Про Вищий антикорупційний суд» від 07.06.2018 № 2447-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 24. Ст. 212. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19#Text(дата звернення: 15.10.2025).
4. Звіт Європейської Комісії щодо України 2023 року (Ukraine 2023 Report). European Commission, SWD(2023) 699 final. 8 листопада 2023. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2023_en(дата звернення: 15.10.2025).
5. Копенгагенські критерії (Copenhagen Criteria). European Council in Copenhagen, 21-22 June 1993, Conclusions of the Presidency. URL:

https://www.europarl.europa.eu/enlargement/ec/pdf/cop_en.pdf(дата звернення: 15.10.2025).

6. Висновок Європейської Комісії щодо заявки України на членство в Європейському Союзі (Commission Opinion on Ukraine's application for membership of the European Union). COM(2022) 407 final. 17 червня 2022.

Ключові слова: адаптація законодавства України, ЄС, боротьба з корупцією, Копенгагенські критерії, антикорупційні органи, НАЗК, НАБУ, САП, ВАКС, європейська інтеграція.

Науковий керівник: *професорка кафедри міжнародного та європейського права, докторка юридичних наук, професорка Сурілова Олена.*

Naida Kyrylo, Mokhammad Zhuak
1st year master students
of the Faculty of Judicial and International Law
National University «Odesa Law Academy»

COOPERATION BETWEEN UKRAINE AND THE EU IN THE FIELD OF WINEMAKING: CHALLENGES AND PROSPECTS

Ukraine's path toward European Union (EU) integration reflects a broad process of political, economic, and sectoral transformation. Within this framework, cooperation in the wine sector represents a focused example of how Ukraine aligns with EU standards, enhances trade relations, and strengthens economic resilience. Although small compared to Ukraine's main agricultural exports such as grains and sunflower oil, the wine industry carries substantial potential for diversification, cultural exchange, and regional development. Its evolution has been shaped by deep historical ties, geopolitical challenges, and recent legislative reforms designed to harmonize Ukrainian practices with EU norms.

As of October 2025, wine production in Ukraine is concentrated in regions like Odesa, Zakarpattia (Transcarpathia), Mykolaiv, Kherson, and Zaporizhzhia. These areas have deep viticultural traditions dating back to ancient times, though their modern structures were heavily influenced by Soviet collectivization and the reforms that followed independence. The Association Agreement (AA) between the EU and Ukraine, together with the Deep and Comprehensive Free Trade Area (DCFTA) signed in 2014 and fully in force since 2017, has been a turning point in this cooperation. It requires Ukraine to bring its laws closer to the EU acquis in fields such as food safety, geographical indications (GIs), and trade liberalization – elements that directly affect the wine industry [1].

Historically, Ukraine's wine sector was largely domestic and Russian-oriented, producing around 200 million liters annually in the early 2000s. The 2014 annexation of Crimea, home to renowned wineries like Massandra, dealt a severe blow, forcing producers to reorient toward EU markets. The AA/DCFTA, emerging after the Euromaidan Revolution, eliminated tariffs on wines and opened new export pathways while obliging Ukraine to adopt EU standards in sanitary and phytosanitary measures (SPS), intellectual property, and labeling. Early EU support came through Twinning

projects and the European Neighbourhood Programme for Agriculture and Rural Development (ENPARD), which funded vineyard modernization and export promotion. The 2022 Russian invasion caused further damage to vineyards in southern regions like Kherson and Zaporizhzhia, yet it also reinforced Ukraine's motivation to deepen EU integration. Temporary EU measures allowed tariff-free access for Ukrainian goods, including wines, until mid-2025 [2, p.120-122].

Regulatory harmonization remains a cornerstone of cooperation. The 2024 Law on Viticulture and Winemaking, signed by President Zelensky, introduced modern rules for production, circulation, and GI protection, aligning with EU Regulation (EU) No 1308/2013 on the common organization of agricultural markets. It established a vineyard register, regional zoning, and certification procedures – addressing gaps noted in prior EU reports. Complementing this, the 2023 Law on Geographical Indications for Alcoholic Beverages allows Ukrainian wines to gain protection similar to EU PDO and PGI systems, helping brands like Odesa-region wines enter EU markets. Ukraine also joined the «Wine in Moderation» program in 2025, promoting responsible drinking and public health standards aligned with EU policies [2, p. 123].

Progress in organic winemaking further demonstrates alignment: laws adopted between 2018 and 2022 built frameworks for certification and labeling, leading to steady growth in certified vineyards. However, full SPS alignment remains incomplete, particularly regarding laboratory capacity and phytosanitary controls, which remain at a moderate preparation level according to the 2023 EU Analytical Report. EU programs such as the Wine Culture Tourism Exchange (WCTE) under the Kyiv Initiative promote cultural and technical exchanges that support these reforms.

Trade under the DCFTA has shown visible improvement. Before 2014, Ukrainian wines faced high tariffs and non-tariff barriers in EU markets. Since liberalization, access has widened significantly. In 2024, EU imports of Ukrainian beverages, spirits, and vinegar reached US$177.84 million, with wines contributing notably. Major EU markets include Romania, Poland, and Germany. Meanwhile, EU wine exports to Ukraine have also grown, recovering after wartime disruptions. Demand for premium European varieties is rising in Ukrainian cities, while local producers are modernizing to compete. The Odesa region, in particular, shows high export potential through quality improvements and regional branding [3].

Despite achievements, key challenges persist. The war has destroyed infrastructure and vineyards, with nearly 20% of agricultural land affected. Ukraine still lacks a comprehensive vineyard cadastre and integrated control systems. Domestic producers face intense competition from established EU wines and must upgrade technology to meet quality and sustainability standards. Climate change adds uncertainty, as shifting weather patterns threaten southern harvests. The coexistence of large agribusinesses and small family farms complicates rural support schemes that should align with the EU's Common Agricultural Policy (CAP).

Still, the sector offers strong future prospects. EU technical assistance – training, innovation support, and promotion – can increase competitiveness and export value. As an EU candidate since 2022, Ukraine is preparing negotiations on

Chapter 11 (Agriculture) and Chapter 12 (Food Safety), which may eventually unlock CAP-like funding. Expanding GI-protected wines, promoting wine tourism, and adopting digital traceability tools could boost the sector's visibility and profitability. By 2030, Ukraine aims to significantly expand wine exports, contributing to rural revitalization and national recovery [4].

Ultimately, EU-Ukraine cooperation in the wine sector demonstrates how economic integration can also serve as cultural and institutional convergence. Through harmonized standards, open trade, and shared values, Ukraine is positioning its wine industry for greater global competitiveness. Despite ongoing challenges, this collaboration symbolizes more than market access – it represents Ukraine's deepening alignment with Europe and its pursuit of resilience, quality, and shared prosperity.

BIBLIOGRAPHY:

1. Buromenskiy M., Monaienko A., Atamanchuk N. Harmonization of Ukrainian Legislation on Excise Taxation of Alcoholic Beverages With the Law of the European Union. 2022.

2. Kormishkina I. Economic potential of the wine industry in the context of EU integration. 2025. P. 120-123.

3. Tymchenko K. The Crisis Phenomena of the Grape and Wine Industry under Martial Law. 2025.

4. Specific Requirements.Wine. Country: Ukraine. 2022.

Key words: viticulture, legal harmonization, organic winemaking, export, rural development, integration.

Scientific Supervisor: *Professor of the Department of International and European Law, Doctor of Juridical Sciences, Professor Olena Pasechnyk.*

Ніколаєва Віолетта Олегівна
здобувачка вищої освіти 1 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ РОБОТІВ В ЄС

Проблематика правового регулювання відносин щодо використання роботів в ЄС є комплексною та охоплює низку юридичних, етичних і соціально-економічних викликів, які виникають через стрімкий розвиток і впровадження технологій робототехніки та штучного інтелекту.

Розвиток робототехніки та штучного інтелекту у Європейському Союзі стимулює створення нових правових рамок, які регулюють використання роботів у різних сферах діяльності. Сучасні технології включають автономні системи та колаборативних роботів, здатних взаємодіяти з людьми, що підвищує ризики для безпеки, здоров'я та прав людини. Для мінімізації цих ризиків ЄС запровадив Регламент 2024/1689, який визначає вимоги до безпеки,

прозорості та відповідальності при використанні роботів та систем штучного інтелекту [6].

Важливою складовою правового регулювання є баланс між технологічним розвитком і правами людини. Регламент встановлює стандарти для розробників і користувачів роботів, включаючи обов'язок забезпечувати безпечне використання, прозорість алгоритмів та відповідальність за можливі негативні наслідки. Таке регулювання сприяє формуванню передбачуваного правового середовища, яке захищає суспільство, стимулює інновації та підвищує довіру до автономних систем.

Головна задача держав полягає у створенні та впровадженні правових норм, що визначають вимоги до безпеки, прозорості та відповідальності розробників і користувачів робототехнічних систем. Водночас вони повинні гарантувати захист життя та здоров'я громадян, стимулювати інновації та наукові дослідження, а також співпрацювати на міжнародному рівні, узгоджуючи свої правила з нормами ЄС [6].

«Біла книга зі штучного інтелекту. Європейський підхід до досконалості і довіри» (англ. White Paper on Artificial Intelligence. A European approach to excellence and trust) покликана представити зміни, що «сприятимуть надійному та безпечному розвитку штучного інтелекту в Європі при повній повазі цінностей і прав громадян ЄС. Комісією було запропоновано створити правові засади для штучного інтелекту, засновані на «досконалості та довірі»: досконаліть як політична основа для дій на європейському, національному та регіональному рівнях, які мають перетворитися на партнерство між приватним і державним секторами, а мобілізація діяльності має поширюватися на весь ланцюжок дій – від досліджень до створення стимулів для ухвалення рішень; довіра як забезпечення відповідності правилам ЄС, включно з правилами, що захищають основні права і права споживачів у випадках наявності високих ризиків застосування систем штучного інтелекту. Цей документ став базою для подальших кроків розвитку безпечного штучного інтелекту в ЄС [2].

Правове регулювання також передбачає диференційований підхід до роботів залежно від рівня ризику. Високоризикові системи, які застосовуються у медицині, правосудді чи трудових відносинах, підлягають суворому контролю та аудитам, тоді як системи мінімального ризику, як-от фільтри спаму або розважальні роботи, регулюються менш строго [3].

Особливу роль у забезпеченні безпеки промислових роботів та інтегрованих систем відіграють міжнародні стандарти, зокрема ISO 10218-2:2025, який визначає вимоги безпеки при інтеграції роботів у роботизовані осередки та системи. Стандарт охоплює всі етапи роботи з роботами - від пусконалагодження та експлуатації до обслуговування та виведення з експлуатації. Він встановлює правила мінімізації ризиків для операторів і інших зацікавлених осіб, зокрема щодо функціональних випробувань, програмування та контролю роботів, що дозволяє підвищити безпеку та передбачуваність роботи робототехнічних систем [4].

Вкрай важливими є стандарти сімейства ISO/TS 15066, які регулюють безпеку колаборативних роботів (cobots). Вони деталізують обмеження щодо

силових впливів, швидкості рухів і відстані взаємодії робота та людини, що дозволяє зменшити ризики травмування при спільній роботі людини і машини. Інтеграція таких стандартів у національне та європейське законодавство сприяє підвищенню довіри до автономних систем та забезпечує юридичну чіткість для розробників і користувачів [5].

В Україні процес правового регулювання робототехніки та систем штучного інтелекту перебуває на стадії формування та узгодження з міжнародними стандартами, зокрема нормами ЄС. Нормативні акти та аналітичні дослідження Верховної Ради України підкреслюють необхідність визначення правил використання роботів, забезпечення їх безпеки та встановлення відповідальності за негативні наслідки взаємодії робототехніки з людьми

Таке регулювання дозволяє формувати передбачуване правове середовище для розвитку технологій, одночасно захищаючи права громадян та суспільства [4].

Правове регулювання використання роботів і систем штучного інтелекту має забезпечувати баланс між технологічним розвитком і безпекою суспільства. Воно створює передбачуване правове середовище для впровадження нових технологій, захищає права людей, сприяє відповідальній експлуатації робототехнічних систем та стимулює розвиток інновацій.

Отже , щоб правові механізми не стримували науково-технічний прогрес, а навпаки - сприяли його гармонійному розвитку в межах етичних і правових норм. Для цього держави повинні формувати узгоджену політику, яка поєднує правові стандарти, технічні вимоги та принципи етики штучного інтелекту. Такий підхід забезпечить створення безпечного, справедливого та відповідального середовища для подальшого розвитку робототехніки в інтересах людини і суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Аналітична записка з питань порівняльного законодавства щодо нормативно - правового регулювання сфери робототехніки та роботизації : дослідницька служба верховної ради України URL: https://research.rada.gov.ua/documents/analyticRSmaterialsDocs/industry_policy/analytical_notes-indst/76387.html (дата звернення: 16.10.2025 р.)

2. Пасечник О.В. дисертація становлення міжнародного правопорядку в умовах суспільно-політичної реальності метамодерну. URL: https://docs.mgu.edu.ua/docs/vchen_rada/disertacii/dysertatsiya_pasichnyk.pdf (дата звернення: 16.10.2025 р.)

3. Commission welcomes political agreement on new rules to ensure the safety of machinery and robots URL : https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_7741 (дата звернення: 16.10.2025 р.)

4. Part 2: Industrial robot applications and robot cells URL: https://www.iso.org/standard/73934.html (дата звернення: 16.10.2025 р.)

5. Robots and robotic devices — Collaborative robots. URL:https://www.iso.org/standard/62996.html (дата звернення: 16.10.2025 р.)

6. Shaping Europe’s digital future URL : https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/regulatory-framework-ai (дата звернення: 16.10.2025 р.)

Ключові слова: право ЄС, права роботів, ШІ, колаборативні роботи.

Науковий керівник: *професорка кафедри міжнародного та європейського права, докторка юридичних наук, професорка Пасечник Олена.*

Петрик Вікторія Василівна, Спринчук Артем Валерійович
здобувачі вищої освіти 2 курсу магістратури
факультету прокуратури та слідства (кримінальна юстиція)
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПОЛІТИКА ЄС ЩОДО БОРОТЬБИ З ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ ТА НЕЛЕГАЛЬНОЮ МІГРАЦІЄЮ

Європейський Союз у XXI столітті постає не лише як економічне об’єднання держав, але й як простір цінностей, де права людини, свобода, демократія та верховенство права мають стати беззаперечними орієнтирами суспільного розвитку. Саме тому питання боротьби з торгівлею людьми та нелегальною міграцією посідає одне з центральних місць у політичному порядку денному ЄС. В умовах глобалізації, зростання соціально-економічної нерівності, воєнних конфліктів і політичної нестабільності у сусідніх регіонах Європа стала не лише місцем призначення для мільйонів мігрантів, а й одним із головних осередків, де перетинаються шляхи нелегального переміщення людей. Це зумовило необхідність формування системної, багаторівневої та скоординованої політики, спрямованої на запобігання цим явищам, захист жертв і покарання злочинців.

Проблема торгівлі людьми є складним і багатогранним викликом, який має не лише кримінальний, а й глибокий соціально-економічний, гуманітарний та моральний вимір. Торгівля людьми, за визначенням Європейського Союзу, є серйозним порушенням прав людини та формою сучасного рабства. Вона охоплює примусову працю, сексуальну експлуатацію, використання дітей у жебрацтві, у сфері незаконного усиновлення, а також торгівлю органами. ЄС визнає, що ця проблема має транснаціональний характер і вимагає спільних дій не лише всередині Союзу, а й у співпраці з третіми країнами. Важливим нормативним актом у цій сфері стала Директива 2011/36/ЄС, яка замінила попередні рамкові рішення та визначила всеохопний підхід до боротьби з торгівлею людьми [1]. Вона передбачає не лише криміналізацію цього злочину та посилення покарань, але й акцентує на необхідності захисту прав жертв, наданні їм доступу до допомоги, компенсацій і реабілітаційних послуг. Крім того, директива підкреслює важливість гендерного підходу, визнаючи, що жінки та діти є найбільш вразливими до цього виду злочину.

З огляду на масштабність проблеми, ЄС створив Координатора Європейського Союзу з питань боротьби з торгівлею людьми, який забезпечує узгодженість дій між державами-членами, інституціями ЄС, правоохоронними

органами (зокрема Європолом та Євроюстом) та міжнародними організаціями. Одним із ключових інструментів реалізації політики стала Стратегія ЄС з викорінення торгівлі людьми на 2021-2025 роки, яка спрямована на посилення попередження, ефективніше виявлення злочинних мереж, зміцнення співпраці з країнами походження та транзиту, а також покращення доступу жертв до правосуддя. Вона передбачає посилення роботи на зовнішньому вимірі – через партнерство з Африкою, Близьким Сходом, Балканами, країнами Східного партнерства, у тому числі з Україною [2].

Проблематика нелегальної міграції тісно переплітається з питанням торгівлі людьми, оскільки саме вразливість мігрантів часто стає підґрунтям для експлуатації. Європейський Союз, намагаючись знайти баланс між безпекою та гуманністю, розробив комплексну Міграційну та притулкову політику, яка є складовою Пакету нового Пакту про міграцію та притулок, представленного Європейською Комісією у 2020 році. Метою цього пакту є створення справедливої та ефективної системи управління міграцією, яка гарантує дотримання прав людини, але водночас зменшує потоки нелегальної міграції та зловживання процедурою надання притулку. Одним із найважливіших аспектів є зміцнення зовнішніх кордонів ЄС, у чому ключову роль відіграє агентство Frontex, відповідальне за моніторинг і контроль зовнішніх рубежів, проведення спільних операцій і репатріацій.

Водночас Європейський Союз наголошує, що лише силові або адміністративні заходи не здатні розв’язати проблему нелегальної міграції. Тому значна увага приділяється співпраці з країнами походження та транзиту мігрантів, розвитку програм допомоги, створенню легальних каналів міграції та посиленню розвитку у регіонах, звідки люди найчастіше виїжджають. У цьому контексті важливе місце займають Угоди про реадмісію**,** Партнерства з мобільності та Програми з розвитку Африки та Середземномор’я. Одночасно ЄС бореться з діяльністю злочинних мереж контрабандистів, які організовують незаконне переправлення людей через кордони, часто піддаючи їх смертельній небезпеці. З цією метою проводяться спільні операції під егідою Європолу та Interpol, а також впроваджуються технології моніторингу, аналізу ризиків і обміну даними [3].

З огляду на гуманітарні аспекти, важливо зазначити, що політика ЄС намагається дотримуватися принципів солідарності та відповідальності. У межах Спільної європейської системи притулку діють єдині стандарти прийому, оцінки заяв і розподілу навантаження між країнами-членами. Проте на практиці ці принципи часто стикаються з політичними розбіжностями, адже не всі держави готові приймати біженців у пропорціях, запропонованих Брюсселем. Ці суперечності особливо загострилися під час міграційної кризи 2015 року, коли Європа зіткнулася з безпрецедентним напливом шукачів притулку з Сирії, Афганістану та Північної Африки. Саме тоді ЄС усвідомив необхідність створення стійкішої системи, заснованої не лише на захисті кордонів, але й на підтримці прав людини та боротьбі з кореневими причинами міграції.

Нинішня політика Європейського Союзу щодо боротьби з торгівлею людьми та нелегальною міграцією демонструє прагнення поєднати безпекові інтереси з гуманістичними цінностями. ЄС намагається створити систему, де жодна людина не стане жертвою експлуатації, а переміщення осіб відбуватиметься легально, безпечно та відповідно до міжнародного права. Водночас ці процеси залишаються складними та суперечливими, адже економічні інтереси, національні особливості, внутрішньополітичні виклики і зовнішні кризи постійно змінюють контекст, у якому формується міграційна політика. Проте очевидно, що для ЄС боротьба з торгівлею людьми та нелегальною міграцією – це не лише питання безпеки, а насамперед питання захисту людської гідності, солідарності та спільної відповідальності перед майбутніми поколіннями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Directive 2011/36/EU of the European Parliament and of the Council of 5 April 2011 on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims, and replacing Council Framework Decision 2002/629/JHA. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2011/36/oj/eng. (Дата звернення: 03.10.2025).

2. Коваль О. Підраховано кількість біженців з України, які прибули до країн Європи. Copyright © UA.NEWS. 05.01.2023 р. URL: https://ua.news/ua/world/podschitano-kolichestvo-bezhentsev-iz-ukrainy kotorye-pribyli-v-strany-evropy. (Дата звернення: 04.10.2025).

3. Швець С.Л. Міграційні потоки в країни ЄС: виклики та шляхи регуляції. *Науковий журнал «Політикус»* Вип. 3. 2023 С. 63-67. URL: https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-3.11. (Дата звернення: 03.10.2025).

Ключові слова: нелегальна міграція, Європейський Союз, торгівля людьми, нестабільність, захист жертв.

Науковий керівник: *професорка кафедри міжнародного та європейського права, докторка юридичних наук, професорка Пасечник Олена.*

Равлик Соломія Андріївна
здобувачка вищої освіти 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У ПРАВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ВИКЛИКИ ЦИФРОВОЇ ЕПОХИ

У цифрову епоху обсяг персональних даних, що обробляються щодня, стрімко зростає – від онлайн-покупок до медичних записів. Для захисту приватності у 2016 році ЄС ухвалив Загальний регламент про захист даних (GDPR), який став основним міжнародним стандартом у цій сфері. Проте розвиток технологій – штучного інтелекту, алгоритмів аналізу поведінки – створює нові ризики, які чинне законодавство не завжди враховує. Тому ЄС прийняв низку нових актів: про штучний інтелект (2024), управління даними

(2022) та цифрові послуги (2022). Актуальність теми полягає у необхідності з'ясувати, як ця система реально працює, визначити її недоліки та оцінити ефективність захисту персональних даних у сучасному цифровому середовищі.

Основним правовим документом у цій сфері є Загальний регламент про захист даних (GDPR), який діє з 25 травня 2018 року. Він установлює головні принципи обробки даних: законність, справедливість і прозорість; обмеження мети; мінімізацію обсягу даних; точність; обмеження строків зберігання; цілісність і конфіденційність; підзвітність організацій, які збирають дані. Важливо, що регламент має екстериторіальну дію – тобто поширюється навіть на компанії поза межами ЄС, якщо вони обробляють дані громадян ЄС. Це зробило європейські норми світовим стандартом [1]. Принцип «приватність за замовчуванням» (privacy by design) означає, що захист даних потрібно передбачати ще на етапі розробки цифрових систем, а не додавати потім. GDPR також вимагає, щоб згода користувача була чіткою, усвідомленою, конкретною та щоб її можна було легко відкликати [6]. Компанії повинні повідомляти про витік даних протягом 72 годин, а штрафи за порушення можуть досягати 20 млн євро або 4% річного обороту. Додатково діє Директива про електронну конфіденційність , яка регулює обробку даних у сфері електронних комунікацій – наприклад, використання cookies, конфіденційність повідомлень і боротьбу зі спамом. GDPR надає громадянам конкретні права: право на доступ до своїх даних (дізнатися, що саме про вас знає компанія), право на виправлення (якщо інформація неточна), право на видалення («право на забуття»), право на перенесення даних (отримати свої дані у форматі, який можна передати іншій компанії), право заперечити проти обробки (наприклад, відмовитися від персоналізованої реклами). Проте на практиці більшість людей не знають, як цими правами скористатися – процедури складні, відповіді від компаній приходять через місяці, а іноді компанії просто ігнорують запити.

Важливу роль відіграє судова практика. У справі Google Spain проти AEPD та Маріо Костеха Гонсалеса (2014). Суд ЄС визнав «право на забуття» – можливість людини вимагати видалення застарілої або неправдивої інформації з пошукових систем, якщо вона більше не є суспільно важливою. Іспанський громадянин виявив, що при пошуку його імені в Google з'являється стара новина 1998 року про його борги, хоча проблему давно вирішили. Суд встановив, що якщо інформація втратила актуальність і відсутній суспільний інтерес, вона підлягає видаленню. Після цього рішення надійшло понад 1 млн запитів на видалення, але Google задовольнив лише 54%, що показує конфлікт між правом на приватність та свободою інформації [3]. Інша ключова справа – Schrems II (2020). Студент з Австрії Максиміліан Шремс виявив, що Facebook передає його дані до США, де спецслужби можуть отримати до них доступ без належного судового контролю. Він подав скаргу до ірландського регулятора захисту даних, стверджуючи, що це порушує його права, гарантовані Хартією основних прав ЄС. Суд визнав незаконним механізм передачі даних Privacy Shield, оскільки він не забезпечував достатнього захисту від масового спостереження американських спецслужб. Це рішення змусило компанії по-новому оцінювати ризики передачі даних за межі ЄС. У відповідь Комісія

розробила нові стандартні договірні застереження, які вимагають додаткової оцінки ризиків у країні-отримувачі даних [4]. З 2018 року національні регулятори наклали великі штрафи: Meta – €1,2 млрд (2023), Amazon – €746 млн (2021), Google – €90 млн (2020). Проте для технологічних гігантів це невеликі суми, тому вони сприймають штрафи радше як бізнес-витрати, а не як загрозу. Розглянемо конкретні випадки порушень. У 2021 році Amazon отримав рекордний штраф €746 млн за те, що обробляв дані користувачів для персоналізованої реклами без їхньої явної згоди. Компанія стверджувала, що використовувала «законні інтереси» як підставу, але регулятор визнав це недостатнім. У 2023 році Meta оштрафували на €1,2 млрд за передачу даних європейських користувачів Facebook до США через стандартні договірні застереження, які не забезпечували належного захисту від доступу американських спецслужб. Ці справи показують, що навіть великі компанії систематично порушують GDPR, розраховуючи, що прибутки перевищать збитки від штрафів. Одним із найскладніших викликів став штучний інтелект. GDPR гарантує право людини не підлягати рішенням, ухваленим виключно алгоритмами (стаття 22), однак на практиці це важко забезпечити [2]. Наприклад, у Нідерландах система SyRI автоматично перевіряла людей на соціальне шахрайство і виявилася дискримінаційною щодо мігрантів і малозабезпечених – суд заборонив цю систему у 2020 році. Компанії часто обходять це правило, додаючи формальну «перевірку людиною», яка насправді не змінює алгоритмічного висновку. У 2024 році ЄС ухвалив Акт про штучний інтелект, який поділяє системи ШІ за рівнем ризику. Заборонені системи включають найнебезпечніші практики. Наприклад, соціальне рейтингування – система, яка оцінює громадян за їхньою поведінкою (як у Китаї, де низький рейтинг може заборонити купувати квитки на потяг). Також заборонена біометрична ідентифікація в публічних місцях у режимі реального часу, наприклад розпізнавання облич на вулицях для масового спостереження. До систем високого ризику належать програми, які можуть суттєво вплинути на життя людини: алгоритми відбору резюме при працевлаштуванні, медичні діагностичні системи, банківський кредитний скоринг, програми для оцінювання студентів [3]. За AI Act такі системи мають проходити обов’язкову перевірку перед використанням, а остаточне рішення завжди повинна приймати людина, а не тільки машина. Але реальність виглядає інакше: ви можете подати заявку на кредит і отримати відмову від банку, навіть не здогадуючись, що насправді вас відхилив алгоритм, а не банківський працівник. А коли намагаєтеся з’ясувати, чому саме відмовили – компанії не пояснюють деталей, посилаючись на комерційну таємницю. Інші акти, які формують єдину систему регулювання цифрового простору: Акт про управління даними (Data Governance Act, 2022) – заохочує добровільне надання даних для суспільного блага наприклад, медичних даних для дослідження рідкісних хвороб та створює правила для посередників, які керують обміном даними між компаніями, дослідниками та громадянами. Акт про цифрові послуги (Digital Services Act, 2022) – зобов’язує онлайн-платформи розкривати логіку своїх рекомендаційних алгоритмів і дозволяти дослідникам перевіряти їх на предмет дискримінації або

маніпуляцій. Директива NIS2 (2022) – посилює кібербезпеку критичної інфраструктури (лікарні, енергетичні компанії, банки) та вимагає повідомляти про кібератаки та витоки даних протягом 24 годин.

Важливу роль у контролі відіграє Європейська рада із захисту даних (EDPB), яка координує роботу національних органів та видає керівні вказівки з актуальних питань. Однак є серйозна проблема: більшість технологічних компаній зареєстровані в Ірландії (через нижчі податки), тому саме її регулятор розглядає основну масу скарг на Meta, Google, Apple. Це створює ефект перевантаження одного органу, коли розгляд справ триває 3-5 років через нестачу ресурсів та величезну кількість скарг. Іншою серйозною проблемою є низька обізнаність громадян. За даними опитування Eurobarometer 2023 року, 67% європейців не знають своїх прав за GDPR і не розуміють, як ними користуватись [5]. Через складність процедур формальні права часто залишаються лише на папері. Людина може місяцями чекати на відповідь від компанії про те, які дані про неї зберігаються, або взагалі не отримати чіткої відповіді. Додатково застаріла Директива про електронну конфіденційність (2002) не враховує сучасні реалії – соціальні мережі, месенджери, «розумні» пристрої (розумні прилади, фітнес-браслети). Її оновлення до формату регламенту блокується з 2017 року телекомунікаційними компаніями, які не хочуть обмежень на використання метаданих. Це створює правову прогалину, якою користуються платформи для профілювання користувачів.

Для України ця тема має особливе значення. Закон України «Про захист персональних даних» потребує оновлення відповідно до стандартів GDPR, що є однією з вимог для інтеграції у ЄС. З 2022 року Україна отримала статус кандидата на вступ до ЄС, тому адаптація законодавства про захист даних стає пріоритетним завданням. Це означатиме не лише зміну законів, а й створення незалежного регулятора, навчання спеціалістів з кібербезпеки та захисту даних, та підвищення обізнаності громадян про їхні права. Таким чином, ми розглянули систему захисту персональних даних у Європейському Союзі та виявили її сильні сторони і слабкі місця. ЄС створив найповнішу правову систему у світі. Проте дослідження виявило три критичні проблеми. По-перше, штрафи не змінюють бізнес-моделі компаній, навіть мільярдні штрафи становлять менше 1% прибутків, тому порушення залишається економічно вигідним. Компанії просто закладають штрафи у бюджет як операційні витрати. По-друге, система контролю працює неефективно – ірландський регулятор завалений справами через реєстрацію там більшості техногігантів, розгляд скарг тягнеться роками, координація між національними органами слабка. По-третє, громадяни не мають реальних інструментів захисту – більшість європейців не знають своїх прав, процедури надто складні для звичайної людини, відсутні ефективні механізми колективних позовів проти алгоритмічної дискримінації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Загальний регламент про захист даних (GDPR). GDPR TEXT. URL: https://gdpr-text.com/uk/ (дата звернення: 15.10.2025).

2. Court of Justice of the European Union (CJEU). Judgment of 16 July 2020, Data Protection Commissioner v Facebook Ireland Limited and Maximillian Schrems (Schrems II), Case C-311/18, ECLI:EU:C:2020:559. URL: EUR-Lex - 62018CJ0311 - EN - EUR-Lex (дата звернення: 15.10.2025).

3. European Data Protection Board. Guidelines 05/2020 on consent under Regulation 2016/679, Version 1.1, 4 May 2020. URL: https://edpb.europa.eu/ (дата звернення: 15.10.2025).

4. European Commission. Commission Implementing Decision (EU) 2021/1772 of 28 June 2021 on standard contractual clauses for the transfer of personal data to third countries. Official Journal of the European Union, L 359, 9.10.2021. (дата звернення: 15.10.2025).

5. Eurobarometer. Special Report on Data Protection, 2023. URL: https://europa.eu/eurobarometer/ (дата звернення: 15.10.2025).

6. Бем М., Городиський І. Захист персональних даних: правове регулювання та практичні аспекти: науково-практичний посібник.2021.С.13 URL:https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/Handbook_Pers_Data_Protect_2021.pdf (дата звернення 14.10.2025).

Ключові слова: персональні дані, право Європейського Союзу, GDPR, приватність, цифрова безпека, штучний інтелект, AI Act, Data Governance Act, Digital Services Act, захист даних, ЄС, права людини, алгоритмічне регулювання, кібербезпека, Україна, адаптація законодавства.

Науковий керівник: *професорка кафедри міжнародного та європейського права, докторка юридичних наук, професорка Сурілова Олена.*

Ринкун Марія Володимрівна
здобувачка вищої освіти 4 курсу
факультету судового та міжнаодного права
Національного університету Одеська юридична академія

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ СТАНДАРТІВ ЄСПЛ У ПРАВОВИХ СИСТЕМАХ ДЕЯКИХ КРАЇН-ЧЛЕНІВ ЄС ТА УКРАЇНИ

Імплементація стандартів Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) у національні правові системи держав-членів Європейського Союзу (ЄС) та України є ключовим механізмом реалізації міжнародних зобов’язань щодо захисту прав людини. Міжнародно-правова доктрина виокремлює трансформацію та інкорпорацію як основні способи імплементації міжнародного права, допускаючи також адаптацію, рецепцію та легітимацію. Трансформація полягає у приведенні внутрішнього законодавства у відповідність до міжнародних норм через переробку, відсилання або пряме включення, тоді як інкорпорація забезпечує пряме застосування міжнародних норм у національному праві. Легітимація, у свою чергу, передбачає ухвалення спеціального внутрішньодержавного акта для реалізації міжнародних зобов’язань і поєднує трансформаційну функцію. У контексті рішень ЄСПЛ імплементація є правовим механізмом виконання державою міжнародних

зобов'язань та гарантування ефективного захисту порушених прав людини відповідно до принципу *pacta sunt servanda*. [2]

Дослідження механізмів імплементації рішень Європейського суду з прав людини у правових системах держав-членів Європейського Союзу доцільно розпочати з аналізу Федеративної Республіки Німеччина. Ця країна, будучи однією з найбільш впливових та економічно розвинених у ЄС, постійно входить до трійки лідерів за обсягом та якістю виконання постанов ЄСПЛ, що робить її еталонним та репрезентативним прикладом для вивчення ефективних моделей інтеграції міжнародних стандартів у національний правопорядок.

Незважаючи на високий ступінь формалізму, німецька правова система використовує децентралізований та комплексний підхід до виконання рішень ЄСПЛ, уникаючи єдиного регулюючого акта. У сфері індивідуальних заходів, Німеччина вирізняється унікальною процедурою виплати справедливої сатисфакції: компенсації здійснює Федеральне міністерство фінансів із застосуванням принципу фінансової регресії. Згідно з цим принципом, витрачені кошти можуть бути вилучені з бюджетів федеральних земель (Länder), якщо порушення норм Конвенції було спричинене їхніми органами управління. Цей механізм слугує не лише фінансовим інструментом, але й ефективним засобом відповідальності (accountability) регіональних органів влади за дотримання конвенційних зобов'язань. Стосовно заходів загального характеру, їхня успішна та своєчасна реалізація забезпечується активною роллю федеральних судів (Bundesgerichte), які здійснюють конвенційне тлумачення (konventionskonforme Auslegung) національного законодавства. Це зобов'язує їх застосовувати практику ЄСПЛ при відправленні правосуддя, за умови, що це не обмежує права, гарантовані Основною Конституцією (Grundgesetz). Така конвергенція позицій між судовою владою та Страсбургом гарантує єдність розуміння основоположних прав. Додатковим запобіжником системним порушенням виступає Федеральний конституційний суд (Bundesverfassungsgericht), який, попри певну автономію, активно використовує практику ЄСПЛ як орієнтир у конституційному контролі, підтримуючи єдність німецької правової доктрини із загальноєвропейськими стандартами. [4]

У Франції виконання рішень ЄСПЛ здійснюється здебільшого через удосконалення правозастосовної практики та адаптацію національних стандартів до принципів Конвенції, а не через прямі зміни законодавства. Особлива увага приділяється кримінальному провадженню, де імплементація рішень Суду забезпечується шляхом застосування принципів пропорційності обмеження прав, юридичної визначеності та ефективного судового захисту. Внаслідок цього ключову роль у реалізації заходів загального характеру відіграють суди, органи прокуратури та інші суб'єкти кримінально-правозастосовної діяльності, що сприяє гармонізації національної практики з європейськими стандартами захисту прав людини. [5]

Ще одним прикладом є Бельгії тут імплементація рішень ЄСПЛ відбувається також переважно через внесення змін до національного законодавства, що охоплює різні сфери. Процес реалізації рішень ускладнюється високим рівнем формалізації та інституційною структурою

держави: законодавчі ініціативи потребують узгодження з конституційними положеннями, а зміна складу парламенту може призводити до повторного запуску законодавчого процесу. Як показує справа Marcks проти Бельгії, реформа, необхідна для виконання рішення ЄСПЛ, була здійснена лише через десять років після його винесення, що свідчить про тривалість і складність законодавчого процесу в Бельгії. Такий підхід демонструє, що ефективність виконання рішень ЄСПЛ значною мірою залежить від організаційної та політичної стабільності державних інституцій. [6]

В Україні практика ЄСПЛ офіційно визнана джерелом права відповідно до статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Цей закон зобов'язує національні суди враховувати рішення ЄСПЛ при розгляді справ, що стосуються прав людини, та забезпечує імплементацію конвенційних стандартів у внутрішню судову практику. Зокрема, суди повинні застосовувати принципи пропорційності обмежень прав і свобод, належної правової процедури, ефективного доступу до правосуддя та справедливого судового розгляду, а також враховувати практику ЄСПЛ при оцінці відповідності національних норм Конституції та законам України.

Крім судової практики, Україна активно співпрацює з Радою Європи та іншими міжнародними організаціями в рамках проектів із підвищення ефективності виконання рішень ЄСПЛ, спрямованих на усунення системних порушень прав людини та реформування національної правозастосовної системи. До таких заходів належать підготовка методичних рекомендацій для суддів, моніторинг судових рішень щодо прав людини, створення національних механізмів оцінки ризиків порушень прав людини та адаптація законодавства відповідно до стандартів Конвенції. Система імплементації в Україні поєднує трансформаційний підхід із елементами легітимації, забезпечуючи виконання зобов'язань держави за міжнародним правом та підвищуючи ефективність захисту прав людини у кримінальному, цивільному та адміністративному судочинстві. [1]

Аналіз механізмів імплементації стандартів ЄСПЛ у правових системах різних держав демонструє, що ефективність виконання рішень Суду значною мірою залежить не лише від формального закріплення міжнародних норм у національному законодавстві, а й від організаційної структури правозастосовних органів, ролі судової влади та політичної стабільності інституцій. Успішна інтеграція конвенційних стандартів вимагає синхронізації законодавчих, судових та адміністративних процедур, здатних адаптувати міжнародні вимоги до специфіки національної правової системи. Досвід Німеччини, Франції, Бельгії та України свідчить, що комбінований підхід, який поєднує трансформацію, інкорпорацію та легітимацію, дозволяє забезпечити не лише формальне виконання рішень ЄСПЛ, а й системне підвищення якості правозастосування та захисту прав людини на всіх рівнях судочинства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV : станом на 2 груд. 2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text (дата звернення: 12.10.2025).
2. Guliam U. H. The international legal basis for implementation of judgments of the European Court of Human Rights into the domestic legal system. ScienceRise: *Juridical Science*. 2021. № 4(18). P. 31–35. URL: http://doi.org/10.15587/2523-4153.2021.247423 (дата звернення: 12.10.2025).
3. Sweet A. Assessing the Impact of the ECHR on National Legal Systems. *Oxford University Press*. 2008. URL: https://academic.oup.com/icon/article/9/1/5/902269?utm_source=chatgpt.com&login=false (дата звернення: 12.10.2025).
4. Асірян С. Р., Милоненко Ю. В., Приліпко В. В. Проблеми виконання рішень ЄСПЛ в Україні та шляхи їх подолання на прикладі Федеративної Республіки Німеччина. *Вісник Ужгородського університету. Серія «Право»*. 2021. Вип. 63. С. 307–311. URL: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.63.54 (дата звернення: 12.10.2025).
5. Пчеліна О. В. Застосування практики Європейського суду з прав людини у кримінальному провадженні України. *Науковий вісник Одеського державного університету внутрішніх справ.* 2020. Вип. 1. С. 35–41. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2020/1/35.pdf (дата звернення: 12.10.2025).
6. Севостьянова Н. І. Імплементація Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод – міжнародний досвід та уроки для України. *Науковий вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.* Серія: Право. 2020. Вип. 1. С. 334–337. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/662b0165-beb8-4ed9-a30a-fb1bb4dc3ac9/content(дата звернення: 12.10.2025).

Ключові слова: Європейський суд з прав людини, імплементація, трансформація, інкорпорація, легітимація, стандарти ЄСПЛ, правова система, Німеччина, Франція, Бельгія, Україна, захист прав людини, міжнародні зобов'язання, конвенційні стандарти.

Науковий керівник: *професорка кафедри міжнародного та європейського права, докторка юридичних наук, професорка Сурілова Олена.*

Савченко Маргарита Олегівна
здобувачка вищої освіти 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЄС: ВИКЛИКИ ДЛЯ ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ

Верховенство права є одним із ключових принципів Європейського Союзу, який формує основу його правопорядку та забезпечує пріоритет норм права ЄС над національним законодавством держав-членів. Завдяки цьому

принципу ЄС функціонує як єдина правова система, заснована на спільних цінностях і рівності всіх держав перед правом. Водночас реалізація верховенства права стикається з низкою викликів, які свідчать про необхідність пошуку балансу між національним суверенітетом і наднаціональними зобов'язаннями, що визначає актуальність подальшого дослідження теми.

Принцип верховенства права Європейського Союзу, як і більшість засад, що визначають правову природу права ЄС, сформувався переважно в результаті судової практики Суду справедливості Європейського Союзу. Вперше його основи були окреслені опосередковано у справі Humblet, де Суд наголосив на обов'язку держав-членів скасовувати норми національного законодавства, які суперечать праву ЄС. Безпосереднє ж формулювання принципу верховенства відбулося у знакових рішеннях у справах Van Gend en Loos та Costa v. ENEL, які заклали підвалини автономного та пріоритетного характеру правової системи Європейського Союзу.

Як зазначає Суд справедливості Європейського Союзу, відповідно до принципу верховенства права, положення установчих договорів та акти, що мають пряме застосування і приймаються інститутами Спільнот, з моменту набрання чинності не лише унеможливлюють застосування національних норм, які суперечать праву ЄС, але й перешкоджають ухваленню нових національних актів у частині, що порушує положення права Союзу [1].

Незважаючи на загальне визнання принципу, у практиці окремих держав-членів спостерігаються серйозні виклики для його реалізації.

Так, Конституційний суд Німеччини у 2020 році відхилив рішення про схвалення покупки облігацій ЄЦБ, притому, що Європейський суд у Люксембурзі вже визнав покупку законною. Тобто, принцип верховенства права ЄС був порушений, адже тільки суд, який був створений для цієї мети державами-членами, має юрисдикцію виносити рішення про те, що дія установи ЄС суперечить законодавству ЄС [2].

Ще одним прикладом конфлікту судових органів в рамках верховенства права, пов'язана зі створенням у Польщі так званої «дисциплінарної палати» Верховного суду. Європейський Союз визнав, що ця палата, сформована в рамках судової реформи, не відповідає вимогам незалежності та неупередженості. У відповідь на преюдиціальне питання, направлене ірландським судом до Суду ЄС, останній постановив, що «дисциплінарна палата» не забезпечує права на незалежний суд і не відповідає стандартам права ЄС. Суд ЄС зобов'язав Польщу призупинити діяльність палати та виплатити штраф у розмірі 550 млн євро [3]. У відповідь польський Конституційний трибунал постановив, що рішення Суду ЄС не мають законної сили на території Польщі, мотивуючи це захистом національної ідентичності та конституційної структури країни. Така позиція стала прямим викликом принципу верховенства права ЄС та продемонструвала складнощі його реалізації у практиці держав-членів [4].

Іншим прикладом порушення принципу верховенства права ЄС є конфлікт через закон Угорщини, який обмежував право громадян, неурядових організацій та вищих навчальних закладів отримувати фінансування з-за

кордону. Суд ЄС визнав цей закон дискримінаційним та таким, що порушує норми права Союзу. Незважаючи на ухвалене рішення, угорський уряд тривалий час не вносив необхідних змін до національного законодавства [5]. Зобов'язання щодо приведення законодавства у відповідність з рішенням Суду ЄС були виконані лише після тиску з боку інституцій ЄС з застосуванням погроз про фінансові санкції.

Ще одним прикладом проблем із реалізацією принципу верховенства права ЄС є ситуація з Угорщиною у сфері законодавства про надання притулку. Суд ЄС визнав порушення законодавства Союзу, зокрема щодо незаконного утримання заявників у «транзитних зонах» та обмеження права на оскарження рішень. Незважаючи на це, угорський уряд тривалий час не вносив необхідних змін до законодавства і не виплачував накладений штраф, що у червні 2024 року Єврокомісія оцінила як «безпрецедентне і надзвичайно серйозне порушення законодавства ЄС» [6].

Слід зазначити, що наведені випадки не є поодинокими. Інших прикладів затримки або неповного виконання рішень інституцій ЄС у державах-членах достатньо багато. Часто національні органи влади вдаються до ігнорування або відстрочки імплементації рішень, а виконання приписів ЄС відбувається лише під тиском фінансових чи політичних санкцій.

Таким чином, основними перешкодами для реалізації принципу верховенства права ЄС є виборочне виконання або повне ігнорування судових приписів ЄС національними судами, невизнання обов'язковими рішень Суду ЄС, наднаціональних інституцій, а також затримки у виконанні або формальне виконання рішень, що фактично не усуває порушень. Крім того складності створюють політичний контроль над судовими органами, невідповідність національного законодавства стандартам права ЄС і небажання держав-членів імплементувати рішення добровільно. Все це свідчить, що, незважаючи на формальне закріплення принципу верховенства права в правовій системі ЄС, його реалізація на практиці стикається з численними юридичними, політичними та інституційними викликами.

Таким чином, аналіз окремих прикладів не виконання принципу верховенства права ЄС свідчить, що його ефективність на національному рівні значною мірою залежить від політичної волі держав-членів та їхньої готовності дотримуватися наднаціональних рішень. Незважаючи на формальне закріплення пріоритету норм права ЄС, окремі держави вдаються до вибіркового виконання або повного ігнорування приписів Суду ЄС і наднаціональних органів. Як показують приклади Польщі та Угорщини, це часто пов'язано з прагненням зберегти національний суверенітет, контроль над політичними й інституційними процесами та забезпечити реалізацію власного курсу розвитку. У випадку Німеччини подібні конфлікти обумовлені захистом конституційної автономії та компетенцій держави у сферах фінансової й економічної політики, що демонструє необхідність узгодження національних пріоритетів із вимогами наднаціонального права. Крім того, численні затримки у виконанні рішень ЄС або формальне їхнє виконання без фактичного усунення порушень свідчать про системні проблеми у взаємодії національних і

наднаціональних судових інституцій. Політичний контроль над судовою владою, невідповідність національного законодавства стандартам ЄС та недостатня правова культура у сфері імплементації рішень створюють додаткові бар'єри для ефективного застосування принципу верховенства права.

У підсумку, реалізація цього принципу є складним процесом, який потребує постійного балансування між верховенством права ЄС і національним суверенітетом. Незважаючи на наявність чітких юридичних механізмів, забезпечення дотримання норм права Союзу вимагає не лише формальної імплементації, а й активної співпраці держав-членів, розвитку правової культури, політичної відповідальності та ефективних механізмів контролю з боку інституцій ЄС. Це підкреслює, що верховенство права не є лише юридичною категорією, а комплексним інституційним та політичним явищем, яке потребує постійного моніторингу та вдосконалення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Рішення Суду ЄС від 9 березня 1978 року в справі 106/77 Amministrazione delle Finanze dello Stato Проти Simmenthal SA. URL: http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf;jsessionid=0455BA4044BA85A641D2B68209AA7F99?text=&docid=89693&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=3286105

2. Суд ЄС різко відповів КС Німеччини, який звинуватив ЄЦБ у перевищенні повноважень. Європейська правда. URL: https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/05/8/7109700/ (дата звернення: 17.10.2025).

3. ЄК відкрила справу проти Польщі через скандальне рішення Конституційного суду. Європейська правда. URL: https://www.eurointegration.com.ua/news/2021/12/22/7131881/ (дата звернення: 17.10.2025).

4. Суд ЄС: реформа системи правосуддя Польщі суперечить європейським стандартам. Укрінформ – актуальні новини України та світу. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3718708-cud-es-reforma-sistemi-pravosudda-polsi-superecit-evropejskim-standartam.html (дата звернення: 17.10.2025).

5. ЄС вирахує 200 млн євро з бюджетних виплат Угорщині: FT розкрило причину. Новини України – останні новини України сьогодні – УНІАН. URL: https://www.unian.ua/world/yes-virahuye-200-mln-yevro-z-byudzhetnih-viplat-ugorshchini-ft-rozkrilo-prichinu-12761841.html (дата звернення: 17.10.2025).

6. Угорщина: суд ЄС визнав, що закон, який стигматизував громадські організації, порушує законодавство ЄС – Amnesty International Ukraine. Amnesty International Ukraine. URL: https://www.amnesty.org.ua/ugorshhyna-nuo/ (дата звернення: 17.10.2025).

Ключові слова: Європейський Союз, верховенство права ЄС, невідповідність принципу, невиконання рішень, фінансові санкції.

Науковий керівник: *професорка кафедри міжнародного та європейського права, докторка юридичних наук, професорка Сурілова Олена.*

Станков Данило Артемович
здобувач вищої освіти 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ПІСЛЯ ПОЧАТКУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Початок повномасштабної агресії російської федерації проти України у лютому 2022 року став поворотним моментом для всієї системи європейської безпеки. До цього часу Європейський Союз здебільшого асоціювався з економічною інтеграцією, розвитком спільного ринку, захистом прав людини та демократичних цінностей. Питання безпеки й оборони залишалися переважно у компетенції НАТО або національних урядів держав-членів. Однак війна в Україні продемонструвала, що Європейський Союз більше не може залишатися лише «м'якою силою» міжнародних відносин. Реальність збройного конфлікту в самому серці Європи вимагала докорінної трансформації підходів до формування, забезпечення та гарантування безпеки на континенті.

Першим кроком у цьому напрямі стало ухвалення у березні 2022 року «Стратегічного компаса Європейського Союзу» – комплексного документу, який визначає основні напрями розвитку спільної політики безпеки та оборони до 2030 року. У ньому було закладено цілі створення Європейських сил швидкого реагування, посилення співпраці між державами-членами у сфері оборонних технологій, зміцнення кібербезпеки та підвищення стійкості до гібридних загроз. Вперше на рівні ЄС прозвучала ідея про формування власної спроможності діяти незалежно від НАТО у кризових ситуаціях, що свідчить про намір досягти стратегічної автономії у сфері безпеки[3].

Безпрецедентною реакцією Союзу стало запровадження масштабних санкцій проти Російської Федерації. Протягом перших двох років війни було ухвалено понад п'ятнадцять пакетів санкцій, спрямованих на фінансовий, енергетичний, транспортний, оборонний та технологічний сектори російської економіки. Такі заходи стали безпрецедентними за швидкістю ухвалення, єдністю позицій держав-членів і масштабом впливу. Вони засвідчили, що Європейський Союз здатний діяти рішуче та координовано, навіть у ситуаціях гострої кризи.

Особливої уваги заслуговує створення Європейського фонду миру – нового інструменту, що дозволяє фінансувати постачання озброєння та військової техніки третім країнам. Україна стала першою державою, яка отримала від ЄС допомогу саме через цей механізм. Це рішення стало історичним, адже раніше Європейський Союз уникав фінансування постачань летальної зброї. Таким чином, вперше за всю історію існування ЄС вийшов за межі традиційної «м'якої сили» і почав виконувати реальні функції у сфері колективної оборони. Цей крок ознаменував формування нової ідентичності Європейського Союзу як актора, що здатен не лише приймати політичні

рішення, а й брати безпосередню участь у захисті миру й стабільності на континенті [2].

Важливою складовою трансформації стала енергетична безпека. До 2022 року близько 40% імпортованого газу в ЄС надходило з Росії, що створювало глибоку залежність та потенційні важелі політичного впливу. Війна в Україні продемонструвала, що енергетика є не лише економічною, а й стратегічною сферою безпеки. У відповідь на ці виклики Євросоюз розпочав реалізацію ініціативи REPowerEU, спрямованої на диверсифікацію джерел енергії, розвиток відновлюваних ресурсів, енергозбереження та пошук альтернативних постачальників. Розрив енергетичної залежності від російської федерації став не лише економічним, а й політичним кроком, який зміцнив стійкість Європейського Союзу до зовнішніх тисків.

Поряд із цим значно активізувалися ініціативи у сфері кібербезпеки. Російсько-українська війна супроводжується масштабними кібератаками, інформаційними кампаніями, дезінформацією та спробами впливу на громадську думку. Європейський Союз визнав, що інформаційна безпека є невід'ємною складовою сучасної системи оборони. У 2023 році розпочав роботу Європейський центр компетенцій з кібербезпеки, який координує дії держав-членів у протидії кібератакам, забезпечує обмін інформацією та розробку спільних стандартів кіберзахисту. Крім того, ЄС розвиває механізми реагування на гібридні загрози, включаючи протидію пропаганді, втручанню у виборчі процеси та підриву критичної інфраструктури.

Україна відіграє особливу роль у трансформації європейської безпекової архітектури. Вона стала не лише об'єктом підтримки, а й важливим партнером у зміцненні безпеки всього континенту. Надання Україні статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу в червні 2022 року має не лише політичний, а й стратегічний вимір. Європейські інституції розглядають Україну як невід'ємну частину майбутньої системи колективної безпеки, а її досвід у протидії агресії – як практичну основу для вдосконалення спільних політик оборони[4]. Співпраця у межах місії EUMAM Ukraine, постачання озброєнь, участь у навчальних програмах і поступова інтеграція до європейських оборонних ініціатив свідчать про формування якісно нового рівня партнерства.

Разом із цим трансформація системи безпеки ЄС супроводжується низкою викликів. Одним із них є питання балансування між національними інтересами держав-членів і необхідністю спільної політики. Деякі країни ЄС залишаються більш орієнтованими на НАТО, тоді як інші підтримують ідею формування автономних оборонних структур. Також постає питання ресурсного забезпечення – Європейський Союз потребує значних інвестицій у військово-промисловий комплекс, розробку технологій, створення стратегічних запасів і координацію виробництва озброєнь. У цьому контексті дедалі актуальнішою стає ідея створення спільного оборонного ринку, який би забезпечив ефективну взаємодію між країнами-членами та зменшив залежність від зовнішніх постачальників.

Отже, війна в Україні стала каталізатором глибоких перетворень у системі безпеки Європейського Союзу. Вона прискорила процес еволюції від

політико-економічного об'єднання до самостійного безпекового актора. ЄС уперше проявив здатність діяти швидко, узгоджено й рішуче, формуючи нові інституційні механізми реагування, зміцнюючи оборонний потенціал і демонструючи готовність до спільної відповідальності за мир і стабільність у Європі. Трансформація системи безпеки ЄС продовжується і, без сумніву, матиме визначальний вплив на майбутнє європейського континенту, його безпекову культуру та позиції у глобальній системі міжнародних відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Комітет з питань інтеграції України до Європейського Союзу / Верховна Рада України – стаття: «ЄС планує повністю позбутися залежності від російських енергоносіїв» URL: https://comeuroint.rada.gov.ua/print/75167.html.
2. EEAS / Делегація ЄС в Україні – документ: «Висновки Європейської Ради щодо європейської оборони від 6 березня 2025 року». URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine_uk.
3. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text (дата звернення: 15.10.2025).
4. The international legal basis for implementation of judgments of the European Court of Human Rights into the domestic legal system / U. H. Guliam // ScienceRise: Juridical Science. 2021. № 4(18). P. 31-35. URL: http://doi.org/10.15587/2523-4153.2021.247423(дата звернення: 12.10.2025)
5. EUR-Lex - 62022TJ0498_EXT - EN - EUR-Lex. *EUR-Lex – Access to European Union law – choose your language*. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:62022TJ0498 (date of access: 15.10.2025).

Ключові слова: Європейський Союз, система безпеки, стратегічна автономія, російсько-українська війна, оборонна політика, енергетична безпека, гібридні загрози, Стратегічний компас, Європейський фонд миру, REPowerEU.

Науковий керівник: *професорка кафедри міжнародного та європейського права, докторка юридичних наук, професорка Сурілова Олена.*

Удод Вікторія Володимирівна
здобувачка вищої освіти 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПОЛІТИЧНІ ПРАВА ЛЮДИНИ Й ГРОМАДЯНИНА В ЄС

Актуальність теми зумовлена зростаючою роллю демократії, верховенства права та участі громадян у процесах прийняття рішень у сучасній Європі. Європейський Союз виступає унікальним політико-правовим утворенням, яке поєднує різні держави на основі спільних цінностей, серед яких ключове місце посідає захист політичних прав. Саме ці права

забезпечують можливість громадян впливати на владу через вибори, участь у діяльності політичних партій, громадських об'єднань і правових механізмів контролю. В умовах глобалізаційних процесів, міграційних викликів і зростання політичної активності громадян питання ефективного забезпечення політичних прав набуває особливого значення для стабільності та легітимності політичних інститутів ЄС.

Громадянин Європейського Союзу (ЄС) — це особа, яка має громадянство будь-якої держави-члена ЄС. Тобто статус громадянина ЄС не є окремим від національного громадянства, а доповнює його. Згідно зі статтею 20 Договору про функціонування Європейського Союзу, кожна особа, яка є громадянином держави-члена, автоматично набуває громадянства ЄС. Цей статус надає низку важливих прав і свобод, зокрема право вільно пересуватися та проживати на території всіх країн ЄС, брати участь у виборах до Європейського парламенту та місцевих органів влади в державі проживання, звертатися до інституцій ЄС, а також користуватися дипломатичним захистом будь-якої держави-члена за межами Союзу [4, с. 23-27].

Політичні права людини й громадянина – це сукупність юридично закріплених можливостей особи брати участь у формуванні, здійсненні та контролі державної влади, а також у політичному житті суспільства загалом. Вони становлять основу демократичного устрою держави, забезпечуючи реальну участь громадян у процесах управління. До політичних прав належать право обирати й бути обраним, право на участь у референдумах, свобода слова, зібрань, мітингів, демонстрацій, створення політичних партій та громадських організацій. Ці права гарантують людині можливість впливати на політичні рішення, відстоювати свої інтереси та здійснювати громадський контроль за діяльністю влади. Значення політичних прав полягає у забезпеченні взаємозв'язку між особою та державою, формуванні громадянського суспільства та утвердженні принципу народного суверенітету. Реалізація таких прав свідчить про рівень демократизації суспільства та зрілість правової системи. Водночас ефективне забезпечення політичних прав потребує належних правових механізмів, незалежних судових інститутів та високої політичної культури громадян.

У Федеративній Республіці Німеччина політичні права людини та громадянина закріплені в Основному законі (Конституції) 1949 року, який гарантує свободу слова, друку, зборів, об'єднань і віросповідання. Виборче право є одним із ключових політичних прав: усі громадяни, які досягли 18 років, мають право голосу на федеральних, земельних і місцевих виборах. Участь громадян у політичному житті забезпечується через багатопартійну систему, де провідну роль відіграють партії, такі як Християнсько-демократичний союз (ХДС) чи Соціал-демократична партія Німеччини (СДПН). Громадяни мають право створювати політичні об'єднання, мирно протестувати та висловлювати незгоду з урядовою політикою, що свідчить про високий рівень демократичної культури. Особливістю німецької моделі є ефективні механізми захисту політичних прав через Федеральний конституційний суд, який розглядає скарги на порушення основних прав.

Наприклад, суд неодноразово ухвалював рішення на користь громадян у справах, що стосувалися свободи вираження поглядів або участі у виборах. Така практика гарантує реальність, а не декларативність політичних прав [3].

У Французькій Республіці політичні права закріплені у Конституції 1958 року та у Декларації прав людини і громадянина 1789 року, яка є її невід'ємною частиною. Громадяни Франції мають право обирати та бути обраними до всіх органів державної влади, брати участь у референдумах і політичних партіях. Система забезпечення політичних прав тут тісно пов'язана з принципом народного суверенітету: влада здійснюється «від імені народу і для народу». Важливу роль відіграє свобода преси та вираження політичних поглядів, які є основою для розвитку громадських дебатів і контролю за діяльністю уряду [2].

Франція має розвинену систему політичного плюралізму, що виявляється у діяльності численних партій – від ліберальних до консервативних. Наприклад, у 2018 році по всій країні відбувалися масові мирні акції руху «жовтих жилетів», які продемонстрували, що громадяни активно користуються правом на протест і свободою зібрань. Такі прояви політичної активності підтверджують життєздатність демократії у Франції, навіть за умов соціальної напруги, і свідчать про високий рівень реалізації політичних прав громадян [2].

Швеція є однією з найдемократичніших країн Європейського Союзу, де політичні права мають глибокі історичні традиції. Конституційні акти, зокрема «Форма правління» (Regeringsformen), гарантують свободу слова, друку, об'єднань, мітингів і право брати участь у виборах. Шведські громадяни мають активне й пасивне виборче право з 18 років, а участь у виборах до Риксдагу (парламенту) характеризується стабільно високою явкою, що перевищує 80%. Це свідчить про високий рівень політичної свідомості та довіри до демократичних інститутів [6].

У Швеції діє прозора та інклюзивна політична система, де навіть іноземці, які легально проживають у країні понад три роки, можуть брати участь у місцевих виборах. Крім того, діє закон про доступ до публічної інформації, який гарантує відкритість діяльності державних органів і сприяє громадському контролю. Прикладом реалізації політичних прав є активна участь громадян у процесі ухвалення рішень через громадські обговорення, електронні петиції та волонтерські ініціативи, що підсилюють демократичні традиції шведського суспільства [6].

Спільним для Німеччини, Франції та Швеції у сфері політичних прав є те, що всі ці держави, як члени Європейського Союзу, ґрунтують свою політичну систему на демократичних принципах, верховенстві права та повазі до прав людини. У кожній із них політичні права мають конституційне закріплення та забезпечуються незалежними судовими органами, що гарантує їхню реальність, а не формальність. Громадяни цих країн мають право обирати й бути обраними, створювати політичні партії, брати участь у громадських рухах, мирних зібраннях і протестах. Також важливою спільною рисою є свобода слова та преси, яка забезпечує відкритість політичного процесу та можливість громадян контролювати діяльність влади [5].

Україна може запозичити з досвіду держав Європейського Союзу низку важливих принципів і практик у сфері політичних прав людини та громадянина. Передусім це послідовне утвердження верховенства права і гарантія того, що політичні права не лише задекларовані, а й реально захищені судами. Як показує досвід Німеччини, Франції та Швеції, ефективне функціонування незалежної судової системи є запорукою того, що громадяни можуть відстоювати своє право на участь у політичному житті. Україна може посилити роль Конституційного Суду та інших правових інститутів у забезпеченні політичних свобод, що сприятиме підвищенню довіри громадян до державних органів.

Крім того, цінним для України є розвиток політичної культури, громадянської активності та відкритості влади. Як показує приклад Швеції, прозорість діяльності органів державної влади, вільний доступ до публічної інформації та залучення громадян до прийняття рішень сприяють формуванню зрілого громадянського суспільства. Також Україні варто перейняти досвід Франції щодо підтримки багатопартійності й свободи політичної конкуренції, що забезпечує реальне представництво інтересів різних соціальних груп. Упровадження цих підходів допоможе Україні не лише гармонізувати своє законодавство з європейськими стандартами, а й зміцнити демократію, політичну стабільність і довіру громадян до інститутів влади [1, с. 45-51].

Отже, підсумовуючи, можна зазначити, що політичні права людини й громадянина в Європейському Союзі є фундаментальною складовою демократичного устрою та правової держави. Вони забезпечують можливість кожної особи брати участь у формуванні влади, впливати на політичні процеси, вільно висловлювати свої погляди й об’єднуватися для захисту спільних інтересів. Держави-члени ЄС, зокрема Німеччина, Франція та Швеція, демонструють високий рівень реалізації цих прав через дієві правові механізми, розвинену систему самоврядування, політичний плюралізм та відкритість влади до громадського контролю. Досвід країн ЄС доводить, що реальне забезпечення політичних прав є запорукою стабільності, довіри до інститутів влади та сталого розвитку демократичного суспільства. Для України цей досвід має велике значення в контексті євроінтеграції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Україна на шляху до ЄС: виклики та перспективи: матеріали круглого столу до Дня Європи в Україні (Київ, 9 трав. 2024 р.): / за заг. ред. Л.Г. Комахи, М.С. Орлів, Ю.Г. Рубана. Київ: ННІ ПУДС КНУ, 2024. 112 с.

2. Конституція Французької Республіки від 4 жовтня 1958 року. Journal officiel de la République française. 1958. URL: https://www.conseil-constitutionnel.fr/la-constitution(дата звернення 09.10.2025)

3. Основний закон Федеративної Республіки Німеччина (Grundgesetz) від 23 травня 1949 року. Bundesgesetzblatt.– Teil I, Nr. 1, 23.05.1949. URL: https://www.bgbl.de(дата звернення 09.10.2025)

4. Право Європейського Союзу: збірник завдань для виконання самостійної роботи для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського)

рівня; галузь знань - 08 «Право», спеціальність - 081 «Право»/ Укл.: Волощук О.Т. Чернівці, 2024. 40 с.

5. Charter Of Fundamental Rights Of The European Union. (2016). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ txt/?uri=celex:12016p/txt. (дата звернення 09.10.2025)

6. Regeringsformen (Конституційний акт Швеції) від 1 січня 1975 року. The Swedish Code of Statutes (SFS 1974:152). URL: https://www.government.se/legal-documents/2015/09/the-constitution-of-sweden-the-instrument-of-government/ (дата звернення 09.10.2025)

Ключові слова: політичні права, громадянство, Європейський Союз, демократія, виборче право, участь громадян, свобода слова, політичні партії, громадянська активність, верховенство права.

Науковий керівник: *професорка кафедри міжнародного та європейського права, докторка юридичних наук, професорка Сурілова Олена.*

ПРАВО РАДИ ЄВРОПИ

Глігор Валерія Валеріївна
здобувачка вищої освіти 1 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

МОВНІ ПРАВА В УКРАЇНІ: ВІД КРИТИКИ ВЕНЕЦІАНСЬКОЇ КОМІСІЇ ДО ВОЄННИХ РЕАЛІЙ

Мовна політика посідає центральне місце в національній ідентичності, державотворчих процесах та гарантуванні культурного розмаїття. У контексті України питання мовних прав завжди було не лише культурним чи освітнім, а й політико-правовим феноменом, що відображав складну історію колоніального підпорядкування, боротьбу за незалежність і формування демократичної правової держави. Як влучно зауважив професор Оксфордського університету Тімоті Снайдер, «мова в Україні – це не просто засіб комунікації, а поле битви за історичну пам'ять і майбутнє нації» [13]. Конституція України 1996 року закріпила українську мову як єдину державну (ст. 10), водночас гарантувавши вільний розвиток, використання і захист мов національних меншин. Проте баланс між державною мовою та мовами меншин постійно викликав дискусії в міжнародних інституціях, насамперед у Раді Європи та Венеційській комісії.

Упродовж тридцяти років незалежності мовна політика України еволюціонувала від прагнення інтегруватися в європейський простір через забезпечення культурних прав до більш виразного державницького підходу, спрямованого на консолідацію суспільства навколо української мови як ключового елементу національної безпеки. Початково мовне законодавство мало компромісний характер. Закон «Про мови в Українській РСР» 1989 року визнавав багатомовність, але фактично закріплював домінування російської. Після 1991 року держава почала формувати нову мовну політику, однак лише Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25 квітня 2019 року став системною спробою реалізувати конституційну норму про державну мову та створити комплексний механізм її захисту [1].

Цей закон уперше визначив українську як обов'язкову у публічних сферах – освіті, культурі, медіа, органах влади, рекламі, сфері обслуговування тощо. Він також передбачив інституційний механізм контролю у вигляді Уповноваженого із захисту державної мови. Проте саме після його ухвалення Венеційська комісія оприлюднила ґрунтовну критику документа. У своєму висновку від грудня 2019 року Комісія визнала право України на захист державної мови легітимним, але висловила занепокоєння щодо відсутності належного балансу між цим завданням і гарантіями мов національних меншин [2]. Особливо підкреслювалося, що окремі положення можуть розглядатися як дискримінаційні стосовно російськомовного населення, а також інших мовних груп, які не належать до ЄС.

Венеційська комісія рекомендувала Україні узгодити закон про державну мову з майбутнім законом про національні меншини та переглянути мовні вимоги в освіті, медіа й культурі з метою забезпечення пропорційності [3]. Водночас вона визнала, що після тривалої русифікації та гібридних загроз держава має законне право захищати власний мовний простір. Таким чином, Венеційська комісія не заперечувала державної мовної політики, а лише вимагала її європейського узгодження – зокрема з Європейською хартією регіональних або міноритарних мов 1992 року [4].

Після початку російської агресії 2014 року, а особливо після повномасштабного вторгнення у 2022 році, мовна політика набула нового безпекового виміру. Мова стала не лише елементом культурної самобутності, а й символом опору окупації та інструментом консолідації громадянського суспільства. Використання російської мови почало сприйматися не лише як культурна спадщина, а й як потенційний фактор інформаційної та ідеологічної вразливості. У цьому контексті державна мовна політика зазнала трансформації – від ліберальної багатомовності до принципу пріоритету державної мови в усіх сферах публічного життя [5].

Реакція міжнародних органів на ці зміни стала більш стриманою. Венеційська комісія у своїх наступних висновках 2022–2023 років враховувала воєнні обставини, визнаючи право України на «тимчасові обмеження» в мовній політиці, пов'язані з воєнною безпекою та захистом інформаційного простору [6]. Разом із тим наголошувалося на необхідності зберігати мінімальні гарантії для представників національних меншин – угорської, румунської, болгарської, польської тощо, особливо в регіонах, де історично зберігалася їхня мовна присутність.

Мовні права під час війни стали частиною ширшого дискурсу про співвідношення прав людини і державної безпеки. Українська держава, запровадивши низку обмежень щодо російськомовного контенту в медіа та освіті, посилювала внутрішню єдність, але стикалася з дилемою пропорційності – наскільки такі заходи відповідають європейським стандартам прав людини, закріпленим у статтях 10 і 14 Європейської конвенції з прав людини (право на свободу вираження та заборона дискримінації). У цьому контексті практика ЄСПЛ залишається показовою. Суд неодноразово наголошував, що держави мають широку межу розсуду у сфері мовної політики, особливо якщо йдеться про питання культурної ідентичності або захисту державної мови [7]. У справі Skenderi v. the former Yugoslav Republic of Macedonia Суд визнав, що обов'язкове використання державної мови в офіційних документах не порушує Конвенцію, якщо воно не має дискримінаційного характеру. Аналогічно у справі Podkolzina v. Latvia ЄСПЛ визнав законним вимогу до кандидата в парламент володіти державною мовою [8].

Таким чином, українська практика загалом відповідає цій лінії рішень. Водночас необхідним залишається забезпечення рівноваги між національною безпекою та зобов'язаннями за міжнародними договорами. Конституційний Суд України у своєму Рішенні від 14 липня 2021 року (справа №1-1/2021) підтвердив конституційність основних положень Закону про державну мову,

зазначивши, що він не обмежує права національних меншин, а лише встановлює правила функціонування української як державної [9].

Суттєвою новацією останніх років стало прийняття у 2022 році оновленої редакції Закону «Про національні меншини (спільноти) України», розробленої за участі Ради Європи. Закон чіткіше визначив поняття «мовні права меншин» і механізми їх реалізації, зокрема в освіті та культурі, що дозволило зняти частину критики з боку європейських партнерів [10]. У грудні 2023 року Венеційська комісія позитивно оцінила ці зміни, наголосивши на «суттєвому покращенні балансу між захистом державної мови та правами меншин» [11].

Попри це, дискусії про мовну політику тривають. У воєнний час мовні питання дедалі більше стають елементом національної мобілізації. Українська мова відіграє роль символу стійкості та опору, а також є правовою гарантією інформаційної безпеки. Разом з тим важливо, щоб навіть у таких умовах держава дотримувалася своїх зобов'язань за міжнародними договорами, зокрема Міжнародним пактом про громадянські і політичні права (ст. 27) і Рамковою конвенцією про захист національних меншин (1995) [12].

Воєнні реалії продемонстрували, що мова – це не лише культурне право, а й інструмент виживання нації. Забезпечення мовних прав у таких умовах має відбуватися з урахуванням принципу пропорційності: захищаючи державну мову як елемент безпеки, держава не повинна нівелювати права інших спільнот. Важливо, що після 2022 року Україна почала активно взаємодіяти з міжнародними органами щодо перегляду своїх підходів до мовної політики, прагнучи довести, що зміни в законодавстві не мають дискримінаційного характеру, а зумовлені воєнними викликами.

Еволюція мовних прав в Україні відображає складний процес пошуку рівноваги між державним суверенітетом, національною ідентичністю та міжнародними стандартами прав людини. Критика Венеційської комісії 2019 року стала стимулом для вдосконалення законодавства, а війна – каталізатором глибокої переоцінки ролі мови у сфері безпеки. Сучасна мовна політика України поступово набуває зрілого європейського вигляду, поєднуючи право народу на самозахист і зобов'язання щодо прав меншин.

У майбутньому ключовим завданням залишатиметься створення гнучкої системи гарантій, яка дозволить забезпечити одночасно і функціонування української мови як державної, і реальний захист культурного різноманіття. Це відповідає не лише Конституції України, але й духу Європейської хартії регіональних або міноритарних мов, Рамкової конвенції про захист національних меншин і практиці ЄСПЛ. Збереження балансу між державними інтересами та правами людини є запорукою демократичного розвитку України навіть у воєнних реаліях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25 квітня 2019 р. № 2704-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text (Дата звернення: 16.10.2025 р.)

2. Venice Commission. Opinion on the Law on Supporting the Functioning of the Ukrainian Language as the State Language. CDL-AD(2019)032, 6 December 2019.URL:https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2019)032-e (Дата звернення: 16.10.2025 р.)

3. Venice Commission. Joint Opinion of the Venice Commission and the Directorate General of Human Rights and Rule of Law on the Law on National Minorities (Communities) of Ukraine. CDL-AD(2023)004. URL:https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2023)021-e (Дата звернення: 16.10.2025 р.)

4. European Charter for Regional or Minority Languages (ETS No. 148), Strasbourg, 1992. URL: https://rm.coe.int/1680695175 (Дата звернення: 16.10.2025 р.)

5. Council of Europe. Report of the Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, Fourth Cycle (Ukraine). URL: https://www.coe.int/en/web/minorities/ukraine (Дата звернення: 16.10.2025 р.)

6. Venice Commission. Opinion on the impact of the war on language policy in Ukraine,2023. URL:https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2023)021-e (Дата звернення: 16.10.2025 р.)

7. European Court of Human Rights, *Skenderi v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*, App. No. 62059/00, Decision of 19 June 2003. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-185706#{%22itemid%22:[%22001 - 185706%22]} (Дата звернення: 16.10.2025 р.)

8. European Court of Human Rights, *Podkolzina v. Latvia*, App. No. 46726/99, Judgment of 9 April 2002. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60417#{%22itemid%22:[%22001-60417%22]} (Дата звернення: 16.10.2025 р.)

9. Рішення Конституційного Суду України від 14 липня 2021 р. №1-1/2021 (справа щодо конституційності Закону про державну мову). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text (Дата звернення: 16.10.2025 р.)

10. Закон України «Про національні меншини (спільноти) України» від 13 грудня 2022 р. № 2822-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text (Дата звернення: 16.10.2025 р.)

11. Venice Commission. Follow-up Opinion on the Law on National Minorities (Communities) of Ukraine, CDL-AD(2023)037. URL: https://www.coe.int/en/web/venice-commission/-/opinion-1123 (Дата звернення: 16.10.2025 р.)

12. International Covenant on Civil and Political Rights, 1966; Framework Convention for the Protection of National Minorities, 1995. URL: https://rm.coe.int/16800c10cf (Дата звернення: 16.10.2025 р.)

13. Snyder T. The Making of Modern Ukraine. Yale University, 2022. URL: https://online.yale.edu/courses/making-modern-ukraine (Дата звернення: 16.10.2025

Ключові слова: мовні права, Венеційська комісія, ЄСПЛ.

Науковий керівник: *професорка кафедри міжнародного та європейського права, докторка юридичних наук, професорка Пасечник Олена.*

Комар Катерина Олегівна
здобувачка вищої освіти 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

РОЛЬ ВЕНЕЦІАНСЬКОЇ КОМІСІЇ РАДИ ЄВРОПИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДЕМОКРАТИЧНИХ РЕФОРМ В УКРАЇНІ

Венеціанська комісія Ради Європи, або Європейська комісія «За демократію через право», є одним із провідних консультативних органів, діяльність якого спрямована на підтримку становлення демократичних інститутів, дотримання принципів правової держави та захист прав людини в країнах Європи. Для України, яка з часу вступу до Ради Європи у 1995 році взяла курс на модернізацію правової системи, рекомендації Комісії стали важливим орієнтиром у процесі проведення конституційних, судових і виборчих реформ.

Співпраця з Венеціанською комісією має велике значення, адже її експертні висновки сприяють приведенню українського законодавства у відповідність до європейських демократичних стандартів. Комісія виконує роль не тільки консультативного органу, але й є своєрідним містком між національною правовою системою України та загальною європейською цінністю. Завдяки цій взаємодії створюється правова основа для стійкого розвитку демократії та зміцнення інституційної спроможності України.

Метою цієї роботи є вивчення основних напрямків діяльності Венеціанської комісії в контексті України, аналіз її впливу на реалізацію демократичних реформ та оцінка її внеску в процес європейської інтеграції нашої країни.

Європейська комісія «За демократію через право» була заснована при Раді Європи у січні 1990 р. на Європейській комісії міністрів закордонних справ, як консультативний орган. Основними компетенціями Венеційської комісії за її статутом є дослідження та порівняння правових систем різних країн у сферах конституційного, адміністративного права, у сфері законодавчих принципів та приділяє увагу правам і свободам громадян, пов’язаних із роботою та впливом на інституції, які допомагають покращувати демократичні інституцій та принципи в Європі. Також мають право на розробку проектів законів, міжнародних угод та інших рекомендацій у своїй сфері діяльності, що не суперечить компетентностям РЄ [4, ст. 1,2].

Венеційська комісія складається з міжнародно визнаних експертів, які є авторитетними фігурами через їх вагомий внесок у сферах демократичних принципів та реформування законодавства, наукових праць та роботи в демократичних інституціях, що засвідчує їх компетентності. Експерти обираються з держав-учасниць часткового договору по 1 члену на державу, та можуть допускатись експерти з нечленів РЄ за одностайним рішенням учасників Комісії. Це означає, що діяльність Венеціанської комісії Ради Європи базується незалежності членів, колегіальності ухвалення рішень і професійної

експертності, які за рахунок своєї діяльності відіграють ключову роль у забезпеченні демократичних реформ та принципів у країнах Європи та Україні також.

Україна та Венеціанська комісія розпочали свою плідну співпрацю з моменту вступу нашої держави у 1995 р., коли Україна взяла на себе зобов'язання щодо дотримання демократичних принципів, верховенства права та прав та свобод людини й ратифікувала ЄКПЛ [3]. З того часу Венеційська комісія надавала неодноразові висновки й рекомендації, які представники нашої держави запитували в рамках покращення національної системи законодавства.

Венеційська комісія плідно допомагала Україні в наступних сферах:

Конституція. Конституційні зміни/реформи. За місяць до прийняття Конституції України було надано висновок Комісії, який був для українського юридичного та політичного середовища важливим та успішним. Комісія була задоволена роботою законодавця й схвально відгукувалась щодо основного закону держави. Але незважаючи на загальне схвалення, нею були надані рекомендації щодо деяких суперечливих, на їх думку, положень стосовно повноважень Президента, які вони вважали у деяких випадках надмірними, крім того Комісія вважала неефективним надання голові держави функції пов'язані із законодавчою владою, як право законодавчої ініціативи [6, p.5]. Стосовно питань щодо позачергових сесій, прийняття бюджету та інших питань, пов'язаних із кількістю депутатів у 2/3 голосів комісія висловлювала думку, що це є надмірним, достатньо було б простої більшості голосів, а чином, передбаченим Конституцією, може бути штучне затягування процесів та загальної неефективності органів [5, p.4]. Стосовно уряду комісія теж була загалом схвальною, проте виділяла ряд недоліків, як політична опозиція законодавчої влади до президента, що не дозволяла б ефективно створити уряд, а з цього моменту й розпочинала процедуру переобрання Ради; також наголошувала на деяких повноваженнях Кабміну, які можуть обходити повноваження виконавчої влади та, відповідно, порушувати принцип розподілу влади [7, p.6].

Під час реформ 2004 р. Комісія загально схвалювала обмеження президентської влади на користь виконавчої та законодавчої з метою обмежити можливість узурпації [11]. А потім у 2010 р. засудила повернення до першого варіанту конституції, вбачала в діях Конституційного суду України тенденції щодо узурпації установчої влади в державі [1]. А з 2014 р. проводила послідовну політику, як і до того, позитивно ставлячись до реформи децентралізації, уніфікації виборчого законодавства й інших моментів, які полегшують державне управління й є більш демократичними [2].

Судова влада та реформи. Венеціанська комісія неодноразово подавала Україні експертні рекомендації щодо реформування системи правосуддя, підкреслюючи важливість зміцнення незалежності судової влади та зменшення політичного впливу на процеси призначення та звільнення суддів. Комісія підтримала намір України реформувати судову систему, але висловила занепокоєння з приводу надмірних повноважень виконавчої влади у

формуванні органів суддівського врядування, зокрема Вищої ради юстиції в рамках на даний момент нечинного закону «Про судоустрій та статус суддів» 2010 р. [8]

Висновки щодо змін у Конституції в рамках нових тенденцій у судовій системі містив позитивну оцінку запропонованих змін до Конституції, які передбачали нову трирівневу судову структуру, підвищення професійних стандартів для суддів та обмеження політичного впливу на їх призначення. Комісія також акцентувала увагу на важливості прозорих конкурсних процедур, запобігання подвійного тлумачення дисциплінарної відповідальності та необхідності створення ефективної системи підбору суддів Конституційного Суду [9].

Протягом реформ 2016–2020 років Венеціанська комісія позитивно оцінювала прийняття нової редакції Закону «Про судоустрій і статус суддів» і змін до Конституції в частині правосуддя, вважаючи їх такими, що відповідають європейським стандартам. Разом із тим експерти попередили, що незалежність суддів не може бути забезпечена лише законодавчими нормами - потрібна послідовна політична воля для їх виконання, стабільність інституцій та реальна підтримка доброчесності в судовій системі [10]. Саме рекомендації Венеціанської комісії стали основою для формування української судової реформи, яка сьогодні вважається одним із ключових критеріїв у процесі європейської інтеграції України.

Дослідження діяльності Венеціанської комісії Ради Європи підкреслює її значний вплив на становлення демократичних інститутів і розвиток конституційного устрою в Україні. З 1996 року Комісія виступає ключовим консультативним партнером у реалізації конституційних, судових та виборчих реформ, сприяючи гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами. Її висновки стосовно проєкту Конституції 1996 року, внесених змін 2004 та 2014 років, а також позиція у зв’язку з поверненням норм 2010 року стали важливими інтелектуальними орієнтирами для відновлення балансу влади та демократичної легітимності державних інститутів. Особливе значення мали рекомендації щодо закону «Про судоустрій і статус суддів», які посилили незалежність судової системи, впровадили прозорий конкурс на посади та підвищили професійні стандарти в галузі правосуддя. Хоча не всі пропозиції Комісії були реалізовані повністю, її діяльність залишається надійним механізмом правового забезпечення реформ, що гарантує їхню відповідність європейським принципам демократії, прав людини та верховенства права. Таким чином, співпраця України з Венеціанською комісією є не лише чинником європейської інтеграції, але й запорукою стійкості демократичних змін у сучасних умовах політичної та правової нестабільності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Висновок Про конституційну ситуацію в Україні. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a36#Text

2. Венеціанська комісія схвалила зміни до Конституції щодо децентралізації. URL: https://www.eurointegration.com.ua/news/2015/06/24/7035208/

3. Вступ України до Ради Європи. URL: https://tax.gov.ua/diyalnist-/mijnarodne-/arhiv/integratsiya-ukraini-do-es/spivrobitnytstvo-z-radou_es/chlenstvo-v-radi-evropy/vstup (дата звернення: 12.10.2025).

4. Резолюція (90) 6 щодо Часткової Угоди про Європейську Комісію За демократію через право. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_244#Text

5. Venice Commission. CDL-INF(1996)006-e. Розділ 4. URL: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-INF(1996)006-e

6. Venice Commission. CDL-INF(1996)006-e. Розділ 5. URL: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-INF(1996)006-e

7. Venice Commission. CDL-INF(1996)006-e. Розділ 6. URL: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-INF(1996)006-e

8. Venice Commission. CDL-AD(2010)026-e. Conclusion. URL: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2010)026-e

9. Venice Commission. CDL-AD(2015)027-e. Conclusion. URL: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2015)027-e

10. Venice Commission. CDL-AD(2017)020-e. Conclusion. URL: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2017)020-e

11. Venice Commission. Opinion on the Amendments to the Constitution of Ukraine adopted on 8 December 2004, CDL-AD(2005)015. Conclusion. URL: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2005)015-e

Ключові слова: Рада Європи, Венеціанська комісія, демократичні реформи, верховенство права, конституційна реформа, виборче законодавство, євроінтеграція, права людини, правова держава.

Науковий керівник: *професорка кафедри міжнародного та європейського права, докторка юридичних наук, професорка Сурілова Олена.*

Ашадзе Нонна Миколаївна
здобувачка вищої освіти 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ В УКРАЇНІ ТА США: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Адвокатура є невід'ємною складовою правової системи демократичної держави, адже забезпечує реалізацію права кожної особи на захист і правову допомогу. Її ефективне функціонування можливе лише за умови належного правового регулювання, яке визначає статус адвоката, гарантії його незалежності та принципи професійної діяльності. Інститут адвокатури у різних державах має свої особливості, що зумовлені історичними, правовими та культурними чинниками. Порівняльно-правовий аналіз правового регулювання адвокатури в Україні та США дозволяє глибше зрозуміти підходи до організації професії, виявити відмінності та спільні риси, а також оцінити можливість використання позитивного досвіду для подальшого вдосконалення українського законодавства.

Перш за все варто зазначити, що ключові відмінності у правовому регулюванні адвокатури України та США зумовлені належністю цих держав до різних правових систем.

Основна відмінність у правовому регулюванні діяльності адвокатури в Україні та США полягає у нормативній базі. В статті 131-2 Конституції України, закріплено, що «для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура» [1], незалежність якої гарантується; «виключне право представляти інтереси інших осіб у суді та забезпечувати захист від обвинувачення належить адвокатові» [1]. Ці положення створюють конституційну правову основу діяльності інституту адвокатури в Україні. Водночас у Конституції США VI поправка закріплює, що обвинувачений має право на кваліфіковану допомогу адвоката. Тобто, на конституційному рівні США закріплено лише роль адвоката у захисті обвинувачених.

Окрім того, в Україні функціонування адвокатури регламентується спеціальним нормативно-правовим актом - Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Цей закон визначає правовий статус адвоката, порядок набуття та припинення права на зайняття адвокатською діяльністю, принципи її здійснення, форми організації адвокатури, систему адвокатського самоврядування, а також гарантії незалежності адвоката [2].

Натомість у США відсутній єдиний загальнонаціональний нормативний акт, який би комплексно регулював діяльність адвокатури. Оскільки США є федеративною державою, правове регулювання здійснюється по різному на рівні кожного штату, де діють власні правила доступу до професії, етичні правила та дисциплінарні процедури закріплені не в законах держави, а рішеннями адвокатського самоврядування чи судовими органами [4].

Основним орієнтиром для всіх юристів виступають «Типові правила професійної поведінки», розроблені Американською асоціацією юристів, які приймаються штатами з певними модифікаціями. Вони містять у собі правила про уникнення конфліктів інтересів, відмову від представництва чи його припинення, обов'язки перед клієнтом, повагу до прав третіх осіб, професійну незалежність адвоката, а також обов'язки перед судом та колегами. Крім того, вони охоплюють питання збереження адвокатської таємниці, чесності та доброчесності у здійсненні професійної діяльності, регулюють етичну поведінку в ділових відносинах і визначають підстави дисциплінарної відповідальності. Таким чином, «Типові правила професійної поведінки» виступають важливим інструментом саморегулювання адвокатури США, спрямованим на підтримання високих стандартів професійної етики та довіри до правничої спільноти [3].

Ще однією вагомою відмінністю у правовому регулюванні адвокатури України та США є різний рівень участі державних органів у контролі за діяльністю адвокатів. В Україні інститут адвокатури та система адвокатського самоврядування є незалежними від державних органів, що прямо закріплено в Конституції України та Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Будь-яке втручання органів державної влади чи місцевого самоврядування в діяльність адвокатури забороняється, за винятком випадків, прямо передбачених законом. Такий підхід спрямований на забезпечення гарантій незалежності адвоката під час виконання його професійних обов'язків і на створення умов, за яких адвокат може вільно захищати права клієнта без ризику тиску з боку держави. Натомість у США роль держави в регулюванні адвокатської діяльності більш виражена, і ключову функцію в цьому процесі відіграють суди. Наприклад, принципи та умови допуску до адвокатської діяльності встановлюється Верховним судом штату [5, с. 17].

Отже, аналіз правового регулювання адвокатури в Україні та США свідчить, що, незважаючи на спільну мету - забезпечення ефективного доступу до правової допомоги та захисту прав людини, підходи до організації професії суттєво відрізняються. В Україні адвокатура функціонує на основі чітко визначеної конституційної та законодавчої бази, є незалежною від держави. У США правове регулювання адвокатури формується на рівні штатів через поєднання рішень судів та правил самоврядування, які мають обов'язкову силу та впливають на дисциплінарну відповідальність адвоката. Ці відмінності відображають особливості правових систем, історичний розвиток професії та роль держави у регулюванні адвокатської діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text.

2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI : станом на 10 верес. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text.

3. Center for Professional Conduct. Model Rules of Professional Conduct, 2009 Edition. American Bar Association, 2010. URL: https://www.americanbar.org/groups/professional_responsibility/publications/model_rules_of_professional_conduct/model_rules_of_professional_conduct_table_of_contents.

4. Юрист у США з ліцензією та без: поради для українських адвокатів. НААУ. URL: https://unba.org.ua/news/8578-yurist-u-ssha-z-licenzieyu-ta-bez-poradi-dlya-ukrains-kih-advokativ.html.

5. Бидюк Н. О. Правове регулювання допуску до адвокатської діяльності в Україні та США. *Правова держава*. №18. 2014. С. 15-19. URL: https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/421709

Ключові слова: адвокатура, правове регулювання адвокатури, нормативна база, адвокатське самоврядування, правові системи.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Форманюк Вікторія.*

Грабенко Поліна Сергіївна
здобувачка вищої освіти 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДО ПИТАНЬ БІОЕТИКИ ТА ЕВТАНАЗІЇ В ЗАКОНОДАВСТВІ ОКРЕМИХ КРАЇН

Проблематика біоетики та евтаназії в сучасному світі є однією з найскладніших і водночас найактуальніших у сфері права та моралі. Розвиток медичних технологій, які дозволяють штучно підтримувати життя, а також зростання кількості невиліковних хвороб, підняли питання межі людського існування та допустимості медичного втручання у процес смерті. Біоетика як міждисциплінарна наука намагається знайти баланс між повагою до життя, гідністю людини та її правом на автономію. Водночас правова доктрина стикається з дилемою: чи може держава визнавати за особою право не лише на життя, а й на смерть? Саме ця дилема лежить в основі дискусій щодо правового регулювання евтаназії.

Згідно з міжнародно-правовими актами, основним етичним орієнтиром у сфері біомедицини є гідність людини. Універсальна декларація про біоетику та права людини ЮНЕСКО 2005 р. проголошує, що у всіх рішеннях, пов’язаних із медициною, повинна поважатися автономія індивіда та його право на вільний вибір. Цей документ не легалізує евтаназію безпосередньо, однак підкреслює, що жодні біомедичні практики не можуть здійснюватися без добровільної, усвідомленої згоди пацієнта. Відтак, у контексті біоетики право на самовизначення стає центральним принципом, який може слугувати підґрунтям для правового осмислення евтаназії [2].

Рада Європи у своїх документах та рішеннях Європейського суду з прав людини (Суд) послідовно наголошує на необхідності захисту права на життя як

основоположного. Стаття 2 Європейської конвенції про захист прав людини гарантує кожному право на життя, але не тлумачиться як надання права на смерть[3]. У низці справ Суд визнавав, що держава не зобов'язана легалізувати евтаназію, однак має забезпечити належний баланс між захистом життя і свободою особи розпоряджатися своїм тілом. Зокрема, у справі «Pretty v. the United Kingdom» (2002 р.) Суд підкреслив, що право на повагу до приватного життя може охоплювати аспект самостійного вибору способу смерті, але держави зберігають широкий простір розсуду у цьому питанні [4].

Аналіз законодавства різних країн свідчить про значну варіативність у підходах до евтаназії. Найбільш ліберальними є системи Нідерландів, Бельгії, Люксембургу та Швейцарії. У Нідерландах і Бельгії евтаназія легалізована під суворими умовами: пацієнт має бути повнолітнім, страждати від невиліковної хвороби, відчувати нестерпний біль і добровільно подати письмову заяву. Процедура контролюється спеціальними медичними комісіями. У Швейцарії ж діє особлива модель — там дозволено асистоване самогубство, але не активну евтаназію. Важливо, що Кримінальний кодекс Швейцарії (Swiss Criminal Code, StGB), стаття 115 «Підбурювання та сприяння самогубству» не встановлює кримінальної відповідальності за допомогу у самогубстві, якщо вона надана без корисливих мотивів [6]. Така модель, за висновками швейцарських дослідників, заснована на довірі до лікарів, прозорих процедурах і глибокому суспільному усвідомленні етичних меж медичного втручання [7].

У більшості країн світу, включно з державами Східної Європи, Латинської Америки та Азії, евтаназія залишається забороненою як несумісна з принципом невід'ємності права на життя. Проте навіть у цих правових системах поступово формується тенденція до розширення прав пацієнтів щодо прийнятті рішень про лікування та припинення медичного втручання. Це свідчить про поступовий зсув акцентів від «обов'язку жити» до «права вибору». Таким чином, біоетичні стандарти дедалі частіше проникають у правові норми навіть у консервативних державах [8].

В Україні питання евтаназії є особливо чутливим. Конституція України гарантує право на життя як невід'ємне, а держава зобов'язується його захищати. Водночас наукові дискусії вказують на потребу адаптації національного законодавства до сучасних біоетичних принципів. Дослідники зазначають, що повага до гідності та свободи особи передбачає визнання права людини ухвалювати рішення щодо свого життя і смерті у випадках, коли подальше лікування не має сенсу. Наукові публікації у сфері медичного права підкреслюють важливість розроблення законодавчої бази, яка б дозволила чітко розмежовувати евтаназію, паліативну допомогу та припинення безнадійної терапії [9].

Таким чином, аналіз зарубіжного досвіду дозволяє зробити висновок, що тенденції у сфері біоетики та евтаназії рухаються у напрямку поступової гуманізації та індивідуалізації права. Міжнародні акти формують морально-правові орієнтири, а країни із розвиненою демократією демонструють можливість поєднання захисту життя та поваги до свободи особистості. Для України важливим завданням залишається створення збалансованої моделі, яка

б гарантувала дотримання принципу гідності людини та одночасно запобігала зловживанням у сфері медичного втручання. Біоетика у цьому сенсі виступає не лише наукою, а й філософсько-правовим орієнтиром розвитку гуманістичного права XXI століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. UNESCO. Universal Declaration on Bioethics and Human Rights, 2005. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000146180
2. European Court of Human Rights. Euthanasia and assisted suicide. Factsheet. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/fs_euthanasia_eng
3. European Convention on Human Rights. (1950). Article 2 “Right to life”. URL: https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf
4. Pretty v. United Kingdom (Application no. 2346/02). Judgment of 29 April 2002. URL: https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/echr/2002/en/78916
5. Ostrovska B.V. Міжнародно-правове регулювання права людини на життя в контексті біоетики: монографія. Київ: КСУ, 2021. URL: https://web.ccu.gov.ua/sites/default/files/ostrovska_b.v._mizhnarodno-pravove_regulyuvannya_prava_lyudyny_na_zhyttya_v_konteksti_bioetyky_monografiya.pdf
6. Swiss Criminal Code (StGB). Article 115 “Inciting and assisting suicide”. URL: https://www.swissrights.ch/gesetze/Artikel-115-StGB-2023-EN.php
7. Blanc S., Meier C., Gamondi C. et al. Preparing for the end-of-life: public attitudes towards advance directives and assisted suicide in Switzerland. BMC Palliative Care, 2025. URL: https://bmcpalliatcare.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12904-025-01758-7
8. Council of Europe. (2003). CM(2003)21 Addendum 2: Report on laws and/or practices of member states with regard to the protection of the human rights and dignity of the terminally ill and the dying. URL: https://rm.coe.int/09000016805e0d50
9. Seredyuk V.Yu. Interpretation of euthanasia in conditions of conflict of bioethical principles. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs,* 2021, Vol. 11, No. 2, p. 63-69. URL: https://lawjournal.com.ua/web/uploads/pdf/Law%20Journal%20of%20the%20National%20Academy%20of%20Internal%20Affairs_2021_Vol.%2011,%20No.%202-63-69.pdf

Ключові слова: біоетика, евтаназія, право на життя, автономія, міжнародне право, гідність людини.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Форманюк Вікторія.*

Духовна Діана Андріївна
здобувачка вищої освіти 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

МЕХАНІЗМИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ ПОРУШЕННЯМ МИРУ ТА БЕЗПЕКИ У ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВОМУ ВИМІРІ

Мир і безпека залишаються фундаментальними категоріями сучасного міжнародного правопорядку. Вони становлять основу існування міжнародного співтовариства і є передумовою реалізації інших принципів міжнародного права, таких як суверенна рівність держав, невтручання у внутрішні справи, повага до прав людини. Проте історія людства, зокрема XX і XXI століття, показує, що підтримання миру – завдання не декларативне, а глибоко практичне, яке потребує ефективних правових механізмів. Саме тому міжнародно-правові інструменти протидії порушенням миру й безпеки є одним із найважливіших напрямів розвитку сучасного права народів.

Після завершення Другої світової війни було створено універсальну систему міжнародної безпеки, в центрі якої опинилася Організація Об'єднаних Націй (ООН). Статут ООН заклав концептуальні засади мирного врегулювання спорів і колективної безпеки, визначивши заборону застосування сили або загрози силою як одну з головних норм міжнародного права. У статті 2 Статуту ООН зафіксовано, що всі держави повинні утримуватися від будь-яких актів агресії, а стаття 51 гарантує право на індивідуальну та колективну самооборону [1]. Таким чином, міжнародна система реагування на порушення миру побудована на двох опорах – превентивній дипломатії та легітимному примусовому впливі через органи ООН.

Центральну роль у забезпеченні миру покладено на Раду Безпеки ООН, яка згідно зі Статутом ООН має «головну відповідальність за підтримання міжнародного миру та безпеки». Її рішення є обов'язковими для виконання державами-членами. Рада має повноваження визначати факт загрози миру або акту агресії та ухвалювати заходи – від санкцій до застосування сили. Проте на практиці ефективність Ради Безпеки часто обмежується політичними суперечностями між постійними членами, зокрема через право вето. Це створює парадокс: орган, покликаний гарантувати безпеку, стає заручником геополітичних інтересів великих держав.

Також обґрунтованим є підхід , який визначає міжнародну безпеку як «систему міжнародних відносин, засновану на додержанні всіма країнами загальновизнаних принципів та норм міжнародного права, що виключає вирішення спірних питань і розбіжностей між ними за допомогою сили або погрози» [4]. Інструментами забезпечення безпеки можуть бути різні договори між зацікавленими сторонами, утворення союзів або вступ до міжнародних і регіональних організацій, а також визнання верховенства права. Водночас сучасна концепція міжнародної безпеки потребує регулярного аудиту наявних загроз та викликів для світової спільноти. Так, згідно з «Глобальне сприйняття

ризиків 2024», визначено рейтинг глобальних ризиків за ступенем тяжкості у сферах економіки, соціуму, геополітики, технологій та навколишнього середовища [6].

Механізми протидії порушенням миру формуються не лише у межах універсальних організацій, а й у регіональних структурах . Європейський Союз (ЄС), НАТО, Організація з безпеки і співробітництва в Європі, Африканський союз, Організація американських держав – усі вони мають власні інструменти реагування на конфлікти, що відповідають особливостям регіональних контекстів. Наприклад, стаття 5 Північноатлантичного договору закріплює принцип колективної оборони: напад на одну державу розглядається як напад на всіх. ЄС, своєю чергою, діє через Спільну політику безпеки і оборони, застосовуючи місії з підтримання миру, санкційні механізми, програми стабілізації [2]. Такий регіональний вимір підсилює глобальні інститути, створюючи багаторівневу систему гарантій.

Ефективність міжнародно-правових механізмів протидії порушенням миру значною мірою залежить від політичної волі держав-учасниць. Держави з різними історичними традиціями по-різному тлумачать принцип невтручання, суверенітету та гуманітарної інтервенції. Так, Сполучені Штати та Велика Британія активно використовували доктрину «гуманітарної інтервенції» у випадках Косово чи Лівії, тоді як Китай і росія послідовно виступали проти будь-якого зовнішнього втручання. Це свідчить про існування двох підходів: ліберального, який визнає допустимість інтервенції з гуманітарних міркувань, і консервативного, який абсолютизує державний суверенітет [3].

Окрему увагу заслуговує роль міжнародних судових інституцій. Міжнародний суд ООН є головним судовим органом, що розглядає спори між державами. Його рішення у справах, пов’язаних із порушенням миру, формують прецеденти, які впливають на тлумачення норм міжнародного права. Міжнародний кримінальний суд доповнює цю систему, встановлюючи індивідуальну кримінальну відповідальність за злочини агресії, воєнні злочини та злочини проти людяності. Науковці, зокрема А. Кассезе відзначає, що міжнародна юстиція поступово переходить від декларативності до практичного впливу: судові рішення використовуються державами як правова підстава для санкцій, компенсацій та політичного тиску [5].

Важливу роль у сучасних механізмах реагування відіграють коаліції держав і міждержавні платформи. Вони створюються для оперативного реагування на кризи, коли універсальні інституції діють повільно. Прикладом є міжнародна антипіратська коаліція у Сомалі, коаліція проти терористичного угруповання ІДІЛ або об’єднання держав, що запровадили санкції проти росії у 2022 році. Такі утворення не мають формального мандату ООН, але фактично виконують функції колективної безпеки, демонструючи гнучкість сучасного міжнародного права.

Більшість сучасних держав інтегрували загальні міжнародно-правові принципи у сфері внутрішнього законодавствв. Конституції багатьох країн містять норми, які визнають пріоритет міжнародного права або передбачають механізми його імплементації [4, с.127]. Так, у Німеччині міжнародне право є

складовою частиною федерального законодавства; у Франції ратифіковані міжнародні договори мають вищу юридичну силу, ніж національні акти. В Україні міжнародні договори після ратифікації стають частиною національної правової системи, що дозволяє забезпечити відповідність дій держави міжнародним стандартам миру та безпеки.

Отже, сучасна система міжнародно-правової протидії порушенням миру базується на поєднанні трьох рівнів: універсального, регіонального і національного. Їхня ефективність залежить від ступеня узгодженості дій між цими рівнями. Універсальні механізми забезпечують легітимність, регіональні – оперативність, а національні – конкретну реалізацію норм. Тільки взаємодія цих трьох складових може створити стабільний правопорядок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй (з поправками). Статут Міжнародного Суду Організації Об'єднаних Націй. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text.

2. Північноатлантичний договір, Вашингтон, округ Колумбія, 4 квітня 1949 року. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_008#Text

3. Войціховський А.В. Міжнародне право: підручник. Харків, 2020. 544 с.

4. Камінська Н.В., Романова Н.В. Політика Організації Об'єднаних Націй у сфері гендерної рівності. *Правові реформи в Україні: реалії сьогодення*: матеріали IX всеукраїнської науково-теоретичної конференції (м. Київ, 31 жовтня 2017 року). Київ: НАВС, 2017. С. 127-131.

5. Cassese A. International law. Publisher Oxford ; New York : Oxford University Press. 2001. 780 p.

6. The Global Risk Report 2024 URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_The_Global_Risks_Report_2024.pdf

Ключові слова: ООН, мир, безпека, Статут ООН, заборонна застосування сили, агресія, міжнародний правопорядок, Міжнародний кримінальний суд, санкції, міжнародні договори.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Форманюк Вікторія.*

Заркуа Євгеній Максимович
здобувач вищої освіти 3 курсу
факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ГАРАНТІЙ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ

Європейські орієнтири України (у вузькому та широкому розумінні) беззаперечно зобов'язують суб'єктів законодавчої діяльності вживати заходів щодо гармонізації національного законодавства з правом Європейського

Союзу. Це знаходить свою реалізацію, зокрема, у впровадженні на національному рівні принципів та норм міжнародного права, та приведенні законодавства України у відповідність до міжнародних договорів.

На думку автора, важливою у цей «перехідний період» є імплементація на законодавчому рівні міжнародних принципів поваги до адвокатської професії та захисту здійснення професійних прав і повноважень адвокатів від будь-якого роду протиправних посягань. Такі принципи були закріплені у низці міжнародних угод і рекомендацій, серед яких: Директива Ради 77/249/ЄЕС від 22 березня 1977 р. про сприяння ефективній реалізації адвокатами свободи надання послуг; Директива 98/5/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 16 лютого 1998 року про сприяння юридичній практиці правника на постійній основі в державі-члені, відмінній від тієї, в якій було здобуто професійну кваліфікацію; Основні принципи про роль юристів, прийняті 7 вересня 1990 року Восьмим конгресом ООН щодо запобігання злочинності та щодо поводження з порушниками; Рекомендація № R (2000) 21 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про свободу професійної діяльності адвокатів; Конвенція про захист професії адвоката, ухвалена Радою Європи під час засідання 12 березня 2025 року тощо.

Особливу, і, на думку автора, вирішальну роль у забезпеченні дотримання в Україні гарантій здійснення адвокатської діяльності відіграє кримінальний закон. Саме він, як «ultima ratio» (з лат. – «останній аргумент») через виконання поставлених перед ним завдань може здійснити необхідний вплив на правову свідомість суспільства, та створити достатню превенцію для порушень професійних прав адвокатів, таким чином реалізувавши дію принципів, закріплених у наведених вище міжнародних актах.

Передусім, слід зазначити, що в Особливій частині чинного Кримінального кодексу України вже існує низка норм, спрямованих на захист адвокатської професії від злочинних посягань (ст.ст. 397-400 КК), проте, спираючись на судову практику не можна говорити про їх системне застосування. Для детального розгляду цього проблемного питання пропонується зупинити увагу на статті 397 КК, яка передбачає кримінальну відповідальність за втручання в діяльність захисника чи представника особи[1]. Як йдеться у тексті Пояснювальної записки від 17.12.2024 до Проекту Закону №12320 від 16.12.2024, «згідно з загальнодоступними відомостями Єдиного державного реєстру судових рішень, за увесь час існування такого реєстру судами було розглянуто лише 2 кримінальні провадження, які завершились постановленням вироку за статтею 397 КК України (1 вирок у 2015 році та 1 вирок у 2016 році)» [2]. У правничій спільноті повідомлення щодо порушення гарантій адвокатської діяльності, зокрема з боку представників різноманітних органів державної влади, не становлять рідкість, отже така статистика дає змогу дійти висновку про, в першу чергу, недосконаліть норм матеріального права, що значною мірою ускладнює надання кримінально-правової оцінки відповідним діянням.

Аналізуючи поточну редакцію статті 397 КК, а саме - опис об’єктивної сторони передбаченого нею кримінального проступку, потрібно відмітити, що

її диспозиція має значну кількість вад, що, в свою чергу, на думку автора, обумовлюють зазначені проблемні аспекти правозастосовної практики. Передусім, диспозиція статті містить узагальнене та неконкретизоване формулювання, що в певній мірі ускладнює процес кримінально-правової кваліфікації діяння. Професор Є.Л. Стрельцов у своїй науковій публікації «Кваліфікація – склад кримінального правопорушення – кримінально-правова норма: сумісне та роздільне» (2021 р.) зазначає, що «відсутність необхідного «обсягу» тексту, його неповнота, виключення обов'язкових елементів з тексту норми/статті та інші подібні «експромти» з текстом кримінально-правової норми створюють (можуть створити) зовсім «не райдужні» перспективи у використанні можливостей кримінального права» [3]. Багато в чому задля корекції зазначених вад 16.07.2025 Верховною Радою було прийнято Закон № 12320 від 16.12.2024, який станом на дату публікації цієї роботи направлено на підпис Президенту України.

Зміни, запропоновані законодавцем у першу чергу стосуються деталізації диспозиції статті 397 КК, шляхом викладення її у новій редакції. Вочевидь, законодавцем було проаналізовано найбільш відомі широкому загалу прецеденти, пов'язані із порушенням гарантій адвокатської діяльності та на їх основі визначено окремі форми об'єктивної сторони такого злочину, як втручання у діяльність адвоката, які знайшли своє відображення у диспозиціях нової запропонованої редакції статті. Серед них можна виокремити перешкоджання прибуттю адвоката до суду, органів досудового розслідування, перешкоджання зустрічі адвоката з особою, якій надається правнича допомога, втручання у будь-якій формі у конфіденційне спілкування між адвокатом та особою, якій таким адвокатом надається правнича допомога, незаконне проведення обшуку за місцем роботи адвоката, а також здійснення протиправних дій, що призвели до отримання доступу сторонніх осіб до адвокатської таємниці та/або її розголошення. Серед диспозицій, закріплених у різних частинах Законопроекту можна виокремити і узагальнену (ч. 3), яка передбачає кримінальну відповідальність за «вплив у будь-якій формі, за винятком дій, передбачених статтями 398–400 цього Кодексу, на адвоката з метою перешкоджання виконанню ним визначених законом повноважень із здійснення захисту, представництва та надання інших видів правничої допомоги особі» [2].

Кваліфікований склад цього кримінального проступку передбачає вчинення таких дій спеціальним суб'єктом – службовою особою з використанням свого службового становища (ч. 4)[2]. Необхідно зауважити, що окремі описані форми об'єктивної сторони цього кримінального правопорушення мають певні «натяки» на наявність спеціального суб'єкта, зокрема незаконне проведення за місцем роботи адвоката «огляду, обшуку чи інших слідчих дій, проведення особистого обшуку адвоката, витребовування чи виїмка документів адвоката» передбачає наявність в суб'єкта спеціального статусу, а саме – повноважень службової особи органу досудового розслідування. Наведене дає змогу дійти висновку про недосконаліть структурованості норми, адже її частина, що закріплює основний склад

кримінального проступку описує окремі діяння, що містять ознаки кваліфікованого складу цього кримінального правопорушення. При цьому, на думку автора, за основним складом злочину суб'єкт є загальним [4].

Не зважаючи на описані недосконалості та вади у запропонованій новій редакції статті 397 КК вона, вочевидь, має більш деталізовану диспозицію за поточну її редакцію. Нововведення, запропоновані Законопроектом покликані врегулювати законодавчі прогалини, що мають негативний вплив на правозастосовну практику та статистику, що в подальшому дасть змогу забезпечити в Україні дію міжнародних принципів щодо захисту гарантій адвокатської діяльності, та надати належний захист професійним правам адвокатів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний Кодекс України, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131 (URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text);

2. Проект Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення дотримання гарантій адвокатської діяльності №12320 від 16.12.2024. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/45435;

3. Стрельцов Є.Л., «Раціональний дискурс про кримінальне право: монографія». Київ: Юрінком Прес, 2024. 468 с., ст. 110-119. URL: https://dspace.onua.edu.ua/items/7d88eb18-f2d7-478e-8a04-917656bb6fa1;

4. Заркуа Є.М., «Кримінально-правовий захист гарантій адвокатської діяльності: оборона чи наступ?», Юридичний Вісник України, № 19 (1552), 16 – 30 вересня 2025 року.

Ключові слова: міжнародне право, кримінальне право, адвокатура, адвокат, гарантії адвокатської діяльності, імплементація норм міжнародного права.

Науковий керівник: *керівник наукового студентського гуртка «CrimLex Integrum», завідувач лабораторії «Інновації у сфері кримінальної юстиції« НУ «ОЮА», доктор юридичних наук, доктор теології, професор, член-кореспондент Національної академії Правових наук України Стрельцов Євген.*

Калтишев Антон Олександрович
здобувач вищої освіти 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

МОДЕЛІ ВІДНОСИН ДЕРЖАВИ ТА ЦЕРКВИ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Питання взаємовідносин держави та церкви є одним із наріжних каменів сучасного конституціоналізму. Характер цих відносин визначає не лише

правовий статус релігійних організацій, але й фундаментальні аспекти прав людини, зокрема свободи совісті та віросповідання. У сучасному світі сформувалися різноманітні моделі такої взаємодії, які умовно можна поділити на дві великі групи: сепараційні (що передбачають відокремлення церкви від держави) та кооперацийні (що допускають певну форму співпраці). Класичними прикладами, що втілюють кардинально різні підходи до цього питання, є Сполучені Штати Америки, де домінує модель суворого відокремлення, та Велика Британія з її моделлю державної, або «встановленої» церкви.

Сучасна юридична наука виокремлює кілька основних моделей взаємодії держави та церкви. Перша - теократична, де релігійні норми та інститути повністю підпорядковують собі державну владу. Друга - цезарепапістська, за якої глава держави є одночасно і главою церкви. Третя - модель державної (встановленої) церкви, що передбачає надання одній конкретній конфесії офіційного статусу та певних привілеїв, не виключаючи при цьому існування інших релігій [2]. Четверта модель - сепараційна, яка ґрунтується на принципі відокремлення держави від церкви. Ця модель, у свою чергу, може бути або «жорсткою», що передбачає повне усунення релігії з публічного простору, або «м'якою» (кооперацийною), за якої держава визнає соціальну роль релігії та може співпрацювати з релігійними організаціями у певних сферах (освіта, соціальний захист тощо) [1]. Вибір тієї чи іншої моделі зумовлений історичними, культурними та політичними особливостями розвитку кожної країни. Модель встановленої церкви, як у Великій Британії, є спадком епохи, коли релігійна ідентичність була невіддільною від національної. На противагу цьому, американська модель відокремлення стала результатом прагнення «батьків-засновників» уникнути релігійних конфліктів, які роздирали Європу, та захистити релігійну свободу від втручання держави [3].

Американська модель державно-церковних відносин базується на Першій поправці до Конституції США, яка містить два ключові положення: заборону встановлення державної релігії та гарантію вільного сповідування будь-якої релігії. Сукупність цих норм у доктрині та судовій практиці отримала назву «стіна відокремлення» між церквою та державою. Ця «стіна» означає, що держава не може фінансово підтримувати релігійні організації, надавати перевагу одній релігії над іншою або релігії над атеїзмом, а також впроваджувати релігійні практики (наприклад, молитви) у державних установах, зокрема в школах. Водночас держава не має права втручатися у внутрішні справи релігійних громад та обмежувати свободу віросповідання громадян, за винятком випадків, коли такі дії порушують громадський порядок або права інших осіб [1]. Однак американська модель не означає повного ігнорування релігії. Релігійні організації мають статус неприбуткових, що звільняє їх від сплати податків. Крім того, релігія відіграє значну роль у суспільному та політичному житті країни, а посилання на Бога містяться на грошових знаках та у тексті присяги. Таким чином, американська модель спрямована не на усунення релігії з публічної сфери, а на забезпечення рівності всіх релігій та нерелігійних світоглядів перед законом [3].

Модель державно-церковних відносин у Великій Британії є унікальним прикладом збереження інституту встановленої церкви у сучасній демократичній державі. В Англії такий статус має Англіканська церква. Це означає, що вона має особливий правовий зв'язок із державою, який проявляється в кількох аспектах. По-перше, монарх Великої Британії є світським главою Англіканської церкви і під час коронації дає присягу захищати її [2]. По-друге, 26 архієпископів та єпископів Англіканської церкви є членами верхньої палати парламенту - Палати лордів, що дає їм змогу безпосередньо брати участь у законодавчому процесі. По-третє, церковне (канонічне) право Англіканської церкви є частиною правової системи Англії. Водночас статус встановленої церкви не означає дискримінації інших релігій. У Великій Британії гарантується повна свобода віросповідання, і в країні діє велика кількість інших релігійних громад. Модель Великої Британії є скоріше символічною та історичною даниною, аніж інструментом реального домінування однієї конфесії над іншими. Важливо також зазначити, що в інших частинах Сполученого Королівства (Шотландії, Уельсі та Північній Ірландії) Англіканська церква не має статусу державної [2].

Моделі державно-церковних відносин у США та Великій Британії демонструють два кардинально різні підходи до вирішення одного й того ж завдання. Спільним фактом є те, що обидві країни є демократіями, що гарантують своїм громадянам свободу совісті та віросповідання. Але відмінне полягає у принципах: в основі американської моделі лежить принцип відокремлення, а в основі британської - принцип встановлення. Крім того, у формальній рівності - законодавство США формально не надає переваг жодній релігії, а у Великій Британії Англіканська церква має формальні юридичні привілеї. І останнім фактором є роль уряду, зокрема в США держава виступає як нейтральний арбітр у релігійній сфері, а у Великій Британії держава (в особі монарха та парламенту) безпосередньо інтегрована в управління встановленою церквою.

Таким чином, американська модель є прикладом юридичного сепаратизму, спрямованого на захист релігії від держави і держави від релігійних конфліктів. Британська модель, у свою чергу, є прикладом історичної кооперації, що відображає унікальний шлях формування національної ідентичності, але при цьому адаптована до сучасних стандартів захисту прав людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Стеблак Д. М. Державно церковні відносини в США. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, 2022. 237 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Steblak_Diana/Derzhavnotserkovni_vidnosyny_v_SShA.pdf
2. The relationship between church and state in the United Kingdom. House of Commons Library, 2024. Research Briefing. Number CBP-8886. 37 p.

URL:https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-8886/CBP-8886.pdf

3. Cremer T. Nations under God: How Church-State Relations Shape Christian Responses to Right-Wing Populism in Germany and the United States. Religions. 2021. Vol. 12(11). P. 972. URL:https://www.mdpi.com/2077-1444/12/11/972

Ключові слова: державно-церковні відносини, порівняльне правознавство, модель відокремлення, встановлена церква, свобода віросповідання, США, Велика Британія.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Форманюк Вікторія.*

Керманова Лаура Чариївна
здобувачка вищої освіти 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

СПІВВІДНОШЕННЯ МУСУЛЬМАНСЬКОГО ПРАВА ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПРАВОВОЇ ТРАДИЦІЇ: ПРАВОВІ КОЛІЗІЇ ТА ЗОНИ ВЗАЄМОДІЇ У КОНТЕКСТІ ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВОЗНАВСТВА

Співвідношення мусульманського права та європейської правової традиції є однією з найцікавіших і найскладніших тем у сучасному порівняльному правознавстві. Ці правові системи формувалися у різних культурно-цивілізаційних просторах, під впливом різних філософських, релігійних та соціальних чинників, але сьогодні, у глобалізованому світі, вони дедалі частіше перетинаються, вступають у взаємодію і навіть у конфлікт [1; 3]. Мусульманське право, або шаріат, є системою норм, що мають божественне походження і ґрунтуються на релігійних текстах – передусім на Корані та сунні пророка Мухаммеда [4].Європейська ж правова традиція, навпаки, бере початок у римському праві, християнській етиці, а пізніше – у світських філософських концепціях природного права та юридичного позитивізму [2].

Основна відмінність між цими системами полягає у природі самого права. В ісламському розумінні право (фікх) є не просто сукупністю юридичних норм, а частиною релігійного обов'язку людини перед Богом[3; 5]. Шаріат охоплює всі сторони життя мусульманина – від ритуальної чистоти до питань кримінального, сімейного і торгового права. Європейська традиція, навпаки, розвивалася у напрямку секуляризації, поступово відокремлюючи право від релігії. Починаючи з епохи Відродження та Реформації, європейські юристи та мислителі сформували уявлення про право як продукт людського розуму і волі держави, а не як божественне одкровення [2]. Таким чином, якщо в ісламському світі джерелом права є Бог, то в Європі – людина і суспільство[4].

Джерела права у двох традиціях також істотно різняться. У мусульманському праві головними є Коран і сунна, а також іджма (консенсус правознавців) та кияс (аналогія) [5]. Розвиток фікху, тобто ісламської

юриспруденції, здійснюється через правові школи – мазхаби, що формувалися ще у VIII–IX століттях (ханафітський, малікітський, шафіїтський, ханбалітський) [6]. У європейській правовій традиції, навпаки, провідне місце посідають кодифіковані акти, закони, судові прецеденти, конституції та міжнародні договори. Наприклад, французький Цивільний кодекс 1804 року (Кодекс Наполеона) [2]. став основою для більшості континентальних систем, тоді як англійське загальне право розвивалося на основі судових рішень. Таким чином, європейське право відзначається світським, раціоналістичним і позитивістським підходом, а мусульманське – сакральним і нормативно-релігійним характером.

У контексті порівняльного правознавства особливе значення має питання правових колізій між цими системами [1]. Колізії виникають насамперед у сфері сімейного та спадкового права[6]. Наприклад, шаріат встановлює нерівність спадкових часток між чоловіками і жінками (чоловік отримує подвійну частку порівняно з жінкою), що суперечить принципам гендерної рівності, закріпленим у європейських правових системах та міжнародних документах – зокрема, у Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979). Так само ісламське право допускає полігамію, тоді як у більшості європейських держав вона прямо заборонена.[4] Водночас існують приклади, коли європейські держави шукають компроміс: у Великій Британії та Нідерландах діють мусульманські арбітражні ради, які розглядають сімейні та спадкові спори за згодою сторін [6], хоча остаточну силу мають лише рішення державних судів. Це приклад правового плюралізму – співіснування кількох правових систем у межах однієї держави [5].

Історія знає й спроби гармонізації європейської та мусульманської правових систем. У XIX столітті в Османській імперії під час реформ Танзимату було створено суди нізаміє – світські суди, що функціонували поряд із шаріатськими [3]. У 1876 році було прийнято «Меджелле» – перший кодекс цивільного права, заснований на ісламських принципах, але написаний у кодифікованій формі, подібній до європейських кодексів [2]. Це стало першим кроком до модернізації мусульманського права і спробою поєднати релігійні норми з сучасними світськими вимогами[5]. Подібні процеси відбувалися і у XX столітті в Єгипті, Тунісі, Марокко, Індонезії, де відбулися реформи сімейного права з урахуванням європейських стандартів рівності та прав людини [1].

Одним із найгостріших питань сучасності є співвідношення шаріатських норм із міжнародними стандартами прав людини. Європейська правова традиція виходить із принципу універсальності прав людини – незалежно від релігії, статі чи культури. Натомість у мусульманській юриспруденції права людини розглядаються через призму божественного права [3]: свобода слова чи віри, наприклад, може бути обмежена, якщо суперечить шаріату. Такі відмінності породжують конфлікти, особливо в питаннях гендерної рівності, свободи совісті, релігійних переходів чи покарань [6]. Європейський суд з прав людини неодноразово розглядав справи, де застосування мусульманських норм (наприклад, носіння хіджабу у школах чи шаріатські розлучення) вступало в

конфлікт із національним правом і принципом секулярності. Прикладом може бути справа «Refah Partisi v. Turkey» (2003) [1], де ЄСПЛ визнав, що впровадження шаріатського права у секулярній державі суперечить основним принципам демократії. Водночас існують і зони активної взаємодії. В останні десятиліття мусульманські країни активно реформують свої правові системи, інтегруючи елементи європейського права, зокрема у сфері цивільного, комерційного та процесуального права [5]. Європейські держави, у свою чергу, адаптують свої правові механізми до мультикультурних реалій, визнаючи окремі релігійно-правові практики в межах правового поля [6]. Це особливо актуально для держав, де проживають значні мусульманські громади – Франції, Німеччини, Великої Британії, Швеції [4]. Зокрема, у питаннях медіації чи арбітражу допускається врахування шаріатських норм, якщо це не суперечить основним принципам права і не порушує прав людини.

Сучасна наука порівняльного правознавства прагне не лише описати відмінності між правовими системами, а й знайти точки перетину [1]. Дослідники, такі як Уве Кішель (Uwe Kischel) та Халед Абу Ель-Фадль (Khaled Abou El Fadl) [3; 5], наголошують, що ісламська правова традиція не є застиглою, а має потенціал до розвитку та адаптації. В історії ісламу завжди існував простір для інтерпретацій і реформ, зокрема через інститут іджтихаду – самостійного тлумачення норм. Це відкриває можливість гармонізації мусульманського права з міжнародними правовими стандартами. Європейська ж правова традиція, яка базується на універсальних принципах, водночас може вчитися у мусульманського права моральним аспектам права, його етичній глибині та зв’язку з цінностями спільноти.

Співвідношення мусульманського права та європейської правової традиції є не лише питанням правових колізій, а й взаємного збагачення [6]. Правові колізії часто виникають у сфері сімейного та спадкового права, статусу жінки, свободи віросповідання. Однак зони взаємодії – у галузях арбітражу, медіації, кодифікації, правового плюралізму – свідчать, що обидві системи можуть співіснувати в межах спільного правового простору, якщо визнають пріоритет прав людини та верховенства права [1; 3; 5]. Майбутнє, ймовірно, за правовими моделями, де держава забезпечує світський фундамент, але водночас визнає культурні та релігійні особливості громад. Порівняння цих двох систем не є протиставленням Заходу і Сходу, а радше шляхом до взаємного розуміння у глобалізованому світі. Право, попри культурні відмінності, має універсальну мету – забезпечення справедливості, порядку та гідності людини [5]. Саме тому діалог між мусульманською та європейською правовими традиціями є не лише можливим, але й необхідним для стабільності та миру у XXI столітті [4].

Співвідношення мусульманського права та європейської правової традиції є складним і багатогранним явищем, що поєднує в собі елементи протиставлення й взаємодії. Мусульманське право (шаріат), засноване на релігійних нормах Корану, Сунни та тлумаченнях ісламських правознавців, розглядає право як невід’ємну частину віри та морального обов’язку людини перед Аллахом [3]. Європейська ж правова традиція, сформована під впливом

римського права, християнської етики, раціоналізму та секуляризму, виходить із принципу автономії права від релігії та верховенства людини як суб'єкта права [2].

Взаємодія цих систем у сучасному світі проявляється найяскравіше у правових системах європейських держав, де мусульманські громади прагнуть зберегти свої правові звичаї у сферах сімейного, спадкового та морального права [6]. Це призводить до формування моделей правового плюралізму, коли в межах однієї держави діють кілька правових порядків. Водночас така взаємодія створює серйозні правові колізії – наприклад, у питаннях рівності статей, свободи совісті, чи прав людини, що є основою європейського права [2]. В умовах глобалізації та міграційних процесів постає потреба у глибшому порівняльному аналізі цих систем для вироблення ефективних механізмів узгодження [5]. Європейські країни поступово переходять від політики ізоляції релігійних норм до інтеграційних стратегій, заснованих на діалозі культур і правових традицій. Водночас мусульманські юристи і реформатори також шукають шляхи модернізації шаріату – не заперечуючи його духовної суті, але адаптуючи його до вимог сучасного світу [3].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Harvard Library. Introductory Sources Islamic Law Research Guides. Harvard University Libraries, 2021. URL: https://guides.library.harvard.edu/islamiclaw
2. The Code Napoleon: or, The French Civil Code. Literally Translated from the Original and Official Edition, Published at Paris, in 1804. Liberty Fund, 2004. 612 с. URL: https://files.libertyfund.org/files/2353/CivilCode_1566_Bk.pdf
3. Бехруз Х. Н. Ісламська філософія права. *Актуальні проблеми держави і права*. Одеса: Юридична література, 2005. Вип. 27.С.113-120. URL: https://dspace.onua.edu.ua/items/6b438934-37f0-411d-a6b6-246f63369259.
4. Лубська М. В. Мусульманське право: сутність, джерела, структура. Київ: Академвидав, 2009. 248 с. URL: https://www.yakaboo.ua/ua/musul-mans-ke-pravo-sutnist-dzherela-struktura.html.
5. Бехруз Х. Н. Витоки ісламського права. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 312 с. URL: https://dspace.onua.edu.ua/items/6b438934-37f0-411d-a6b6-246f63369259.
6. Васильєва І., Гололобова К., Лубська М. та ін. Релігійно-правовий контекст мусульманського сімейного права. Київ: Центр навчальної літератури, 2023. 228 с. URL: https://www.yakaboo.ua/religijno-pravovij-kontekst-musul-manskogo-simejnogo-prava.html

Ключові слова: мусульманське право, європейська правова традиція, шаріат, колізія, зона взаємодії, правова система.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Форманюк Вікторія.*

Кривошея Софія Віталіївна
здобувачка вищої освіти 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ОСУДНІСТЬ І НЕОСУДНІСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ НІМЕЧЧИНИ, АВСТРІЇ, ШВЕЙЦАРІЇ ТА УКРАЇНИ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Осудність є необхідною передумовою вини та караності у романо- германській правовій сім'ї, де притягнення до кримінальної відповідальності можливе лише за умови збереження здатності особи усвідомлювати свої дії та керувати ними [2, с.23-39].

Метою цього порівняльно-правового дослідження є системне висвітлення змісту категорій осудності та неосудності у праві Німеччини, Австрії, Швейцарії та України, їх нормативного закріплення та практичних наслідків для кримінальної відповідальності, шляхом порівняльного дослідження. Предметом порівняння є також конструкції зменшеної (обмеженої) осудності, вікові пороги кримінальної відповідальності та регламентація стану сп'яніння, що впливають на вирішення питання про вину і призначення заходів кримінально- правового впливу.

Кримінальна відповідальність у вищезгаданих державах можлива лише за умови наявності суб'єкта злочину – фізичної особи, яка досягла встановленого віку та є осудною. Суб'єктивна сторона злочину охоплює психічне ставлення особи до вчиненого, яке відображається у здатності усвідомлювати фактичні ознаки та протиправність діяння і керувати ним у момент учинення [3, с. 135]. Доктринально це означає, що без встановлення осудності неможливо сформулювати висновок про умисел або необережність і, відповідно, обґрунтувати склад злочину.

Неосудність у Німеччині, Австрії, Швейцарії та Україні визначається за двоелементним критерієм. По- перше, медичний критерій, що передбачає наявність психічного розладу (психічне захворювання, глибокий розлад свідомості, недоумство, інше тяжке психічне відхилення). По- друге, юридично- психологічний критерій, який констатує, що саме внаслідок такого розладу особа не могла усвідомлювати характер або протиправність діяння та/або керувати ним. За сукупності обох елементів вина відсутня, а до особи застосовуються передбачені законом заходи медичного характеру чи безпеки залежно від національної моделі [3, с. 136].

Кримінальний закон України виходить із вказаної конструкції та у ст. 19 КК формулює неосудність як стан, коли особа через психічний розлад не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними [1]. Одночасно передбачено інститут обмеженої осудності: істотне зниження здатності усвідомлювати чи керувати поведінкою без її повної втрати, яке враховується судом під час призначення покарання та може зумовлювати застосування примусових заходів медичного характеру. Таке нормативне рішення забезпечує

баланс між принципом справедливості (індивідуалізація відповідальності) та охоронною функцією права (можливість лікування і нагляду).

У Німеччині §20 StGB визначає неосудність за наявності «хворобливого розладу психіки, глибокого розладу свідомості, недоумства або іншого тяжкого психічного відхилення». §21 StGB передбачає істотно зменшену осудність, що надає суду підстави для пом'якшення покарання. З огляду на системні зв'язки з інститутом вини зазначені норми кореспондують із мінімальним віком кримінальної відповідальності – 14 років (§19 StGB), а також зі спеціальним складом Vollrausch (§323a StGB), який усуває прогалини у випадках повної втрати контролю внаслідок самоспричиненого сп'яніння [3, с. 139].

Швейцарський КК (art. 19 StGB) закріплює аналогічний підхід: неосудність та можливість зменшення покарання у разі значного обмеження здатності усвідомлювати або керувати. Особливість полягає у розгорнутій системі заходів безпеки й лікування, що мають пріоритет у випадках, коли відновлення контролю поведінки прямо пов'язане з терапією. Ювенальне кримінальне право діє з 10 років; до 15 років переважають виховні заходи; для категорії 15-18 років санкції розширюються, проте залишаються в окремій процедурній рамці.

У Австрійському КК (§11) окрема категорія зменшеної осудності не передбачена. Законодавець застосовує §21(2) StGB як інструмент безпеки щодо формально осудних осіб із тяжкими психічними аномаліями, якщо характер і тяжкість діяння та ризик рецидиву цього вимагають. Такий підхід забезпечує захист суспільства за відсутності формальної конструкції «обмеженої осудності», але зберігає можливість поєднання покарання та лікування.

Вікові межі кримінальної відповідальності в цілому збігаються: Україна – 16 років (за окремі злочини – з 14), Німеччина й Австрія – 14 років, Швейцарія – 10 років у межах окремої ювенальної системи. У Німеччині допускається врахування фактичної психічної зрілості підлітка, що у виняткових випадках впливає на висновок щодо здатності усвідомлювати характер діяння та діяти відповідно до такого усвідомлення [2, с. 142].

Стан сп'яніння в усіх порівнюваних правопорядках розглядається через призму відповідальності за власне доведення себе до такого стану. Добровільне алкогольне або наркотичне сп'яніння не є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності (в Україні – ст. 21 КК; у Німеччині – §323a StGB; в Австрії та Швейцарії – аналогічні приписи) [2, с. 165]. Водночас патологічні або мимовільні стани можуть кваліфікуватися як тимчасові розлади психічної діяльності й у конкретних справах впливати на висновок про осудність.

Визначення неосудності або обмеженої осудності спирається на судово- психіатричну експертизу. Експертний висновок має встановити як факт наявності психічного розладу, так і причинно- наслідковий зв'язок між цим розладом і втратою (або істотним зменшенням) здатності усвідомлювати чи керувати поведінкою на момент діяння. Нормативні акти не фіксують кількісних порогів інтелектуально- вольового зниження, застосовується оціночний підхід, який передбачає можливість призначення додаткової або повторної експертизи, а також залучення альтернативних фахівців за клопотанням сторін процесу.

Порівняльний аналіз засвідчує зближення підходів до двоелементного критерію неосудності. Відмінності переважно стосуються механізмів реагування на проміжні стани: Україна та Німеччина застосовують модель пом'якшення покарання щодо обмежено осудних осіб; Швейцарія покладається на судову дискрецію в межах art. 19 StGB з акцентом на лікувальні заходи; Австрія використовує спеціальні заходи безпеки без формального виокремлення інституту зменшеної осудності. Попри різну техніку нормотворення, практичний результат єдинний: індивідуалізація відповідальності з урахуванням психічного стану особи та ризику повторного небезпечного діяння.

З практичної точки зору ключовим є вплив висновку про обмежену осудність на призначення покарання. У справах, де доведено істотне зниження здатності усвідомлювати чи керувати, суди застосовують пом'якшуючі підходи, змінюючи вид та розмір санкції й поєднуючи її з лікувальними приписами, якщо це передбачено законом. Такий підхід відповідає принципу справедливості, оскільки відображає різну ступінь психічного контролю порівняно з повністю осудним правопорушником, і водночас реалізує превентивну мету через терапію та нагляд.

Узагальнюючи, у праві Німеччини, Австрії, Швейцарії та України осудність функціонує як обов'язкова умова вини, а неосудність – як її заперечення, встановлюване за двоелементним критерієм. Відмінності між правопорядками стосуються переважно техніки правового регулювання проміжних станів та інструментів реагування (пом'якшення покарання, лікування, заходи безпеки), але результат єдиний: індивідуалізація кримінально‑правового впливу з урахуванням реальної здатності особи усвідомлювати й контролювати поведінку. Це відповідає цілям справедливості та превенції й узгоджується з тенденціями сучасної доктрини кримінального права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення: 23.10.2025).

2. Стрельцов Є.Л. Раціональний дискурс про кримінальне право: монографія. Київ: Юрінком Прес, 2024. 468 с.

3. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: Навчальний посібник. Київ : Ваіте, 2014. 944 с.

Ключові слова: осудність; неосудність; зменшена осудність; заходи медичного характеру; психічний розлад; стан сп'яніння; порівняльне кримінальне право.

Науковий керівник: *керівник наукового студентського гуртка «CrimLex Integrum», завідувач лабораторії «Інновації у сфері кримінальної юстиції« НУ «ОЮА», доктор юридичних наук, доктор теології, професор, член-кореспондент Національної академії Правових наук УкраїниСтрельцов Євген.*

Кришень Юлія Ігорівна
здобувачка вищої освіти 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ІНСТИТУТУ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ ТА ПОЛЬЩІ

Інститут відповідальності державних службовців є важливим елементом механізму, спрямованого на забезпечення законності, доброчесності та ефективності державної служби. В Україні та Польщі цей інститут має спільні риси, що визначаються європейськими цінностями державного управління, але також суттєві відмінності, що виникають з історичного розвитку, правових традицій та рівня адміністративної реформи.

В Україні правові принципи відповідальності державних службовців визначені, перш за все, Законом України «Про державну службу» 2015 р. Відповідно до статті 64 цього закону, державні службовці несуть дисциплінарну, адміністративну, цивільну та кримінальну відповідальність за порушення службової дисципліни, законодавства або за заподіяння матеріальної шкоди державі [1, с. 56]. Залежно від тяжкості проступку можуть бути застосовані санкції, починаючи від попередження і закінчуючи звільненням. Дисциплінарна відповідальність реалізується відповідно до Порядку ведення дисциплінарного провадження, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку здійснення дисциплінарного провадження», який детально визначає процедури розслідування та прийняття рішень щодо професійних порушень [9].

Як зазначає Новак О.Д., в Україні відповідальність державних службовців потребує подальшої інституціоналізації, зокрема шляхом створення незалежних дисциплінарних комісій, які гарантують об’єктивність розгляду справ [2]. Він також звертає увагу на те, що чинна система часто залежить від політичного впливу керівників державних органів, що суперечить принципу політичної нейтральності державної служби.

У Польщі відповідальність державних службовців регулюється Законом «Про державну службу» від 21 листопада 2008 року [4]. У Польщі відповідальність державних службовців також поділяється на дві категорії: дисциплінарну, адміністративну, цивільну та кримінальну. Дисциплінарне провадження здійснюється відповідно до статей 113-126 цього Закону. У Польщі існують дисциплінарні комісії державних службовців, створені у складі Генерального директорату державної служби (Krajowa Szkoła Administracji Publicznej), незалежні від будь-якого політичного впливу та гарантують дотримання принципу об’єктивності.

Істотна відмінність від польської моделі полягає в більш розвиненому механізмі моніторингу доброчесності державних службовців. Польща активно впроваджує антикорупційні стандарти Європейського Союзу та Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), які передбачають регулярну

звітність, декларування доходів та обов'язкове навчання з етики [5, с. 62]. Зі свого боку, Україна створила Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК), яке виконує аналогічні функції, але практика його діяльності ще не досягла рівня незалежності, що існує в Польщі.

Так, в обох країнах інститут підзвітності є багаторівневим, проте у Польщі він базується на більш розвиненій системі внутрішнього контролю та професійного самоврядування. Польська модель є прикладом ефективного поєднання правових та етичних механізмів підзвітності, що відповідає європейським принципам належного управління. Як зазначає Новак О.Д., Україні варто черпати натхнення з польського досвіду у створенні стабільної системи оцінки діяльності державних службовців, підкріпленої прозорими процедурами підзвітності [2].

Слід також звернути увагу на роль Конституційного трибуналу Польщі (трибунал) у забезпеченні верховенства права в контексті офіційної підзвітності. Зокрема, у своєму рішенні від 28 квітня 2009 року (справа № K 32/08) трибунал наголосив, що будь-які дисциплінарні стягнення повинні ґрунтуватися на принципах пропорційності та індивідуальної відповідальності [6]. В Україні Конституційний Суд неодноразово наголошував на подібних положеннях, зокрема у своєму рішенні від 1 грудня 2004 року № 18-рп/2004, яке передбачає, що підзвітність державного службовця має здійснюватися виключно в рамках закону та з урахуванням принципу правової визначеності [7].

Таким чином, порівняння інституту підзвітності державних службовців в Україні та Польщі виявляє подібність у загальних принципах – законності, об'єктивності, доброчесності та політичної нейтральності. Однак у Польщі цей інститут є більш ефективним завдяки незалежним дисциплінарним органам, систематичним антикорупційним заходам та впровадженню кодексів етики. Україна наразі вдосконалює власну систему, поступово адаптуючи європейські стандарти управління персоналом на державній службі, що є ключовим фактором підвищення ефективності державного управління та зміцнення верховенства права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text.

2. Новак О. Д. Адміністративно-правові засади дисциплінарної відповідальності державних службовців в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2014. 19 с.

3. Ківалов С. В., Біла-Тіунова Л. Р., Корнута Л. М. Адміністративна відповідальність державного службовця в Україні: питання теорії і правового регулювання : монографія. Одеса : Фенікс, 2013. 274 с.

4. Ustawa z dnia 21 listopada 2008 r. o służbie cywilnej (Dz.U. 2008 nr 227 poz.1505). URL: https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20082271505.

5. OECD. Public Integrity in Poland: Good Governance for the Twentieth Anniversary of the Central Anti-Corruption Bureau. OECD Publishing, Paris, 2020. URL:https://commission.europa.eu/publications/2023-rule-law-report-communication-and-country-chapters_en.

6. Trybunał Konstytucyjny. Wyrok z dnia 28 kwietnia 2009 r., sygn. akt K 32/08. URL: https://trybunal.gov.pl/.

7. Рішення Конституційного Суду України від 1 грудня 2004 р. № 18-рп/2004. URL: https://ccu.gov.ua/.

8. European Commission. 2023 Rule of Law Report – Poland and Ukraine Chapters. Brussels, 2023. URL: https://commission.europa.eu/publications/2023-rule-law-report-communication-and-country-chapters_en.

9. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку здійснення дисциплінарного провадження» від 4 грудня 2019 р. № 1039. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1039-2019-%D0%BF#Text.

Ключові слова: державна служба, дисциплінарна відповідальність, доброчесність, публічне управління, правова система Польщі, законність, антикорупційна політика.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Форманюк Вікторія.*

Курносенко Софія Олександрівна
здобувачка вищої освіти 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного унівенситету «Одеська юридична академія»

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ: ПОРІВНЯННЯ МОДЕЛЕЙ ЄС ТА КРАЇН АЗІЇ

У XXI столітті майже кожна людина чула поняття «гендерна рівність». Сьогодні воно є однією з ключових умов демократичного розвитку суспільства. Саме тому світове співтовариство приділяє значну увагу цій проблемі. Але чи можна стверджувати, що справжня рівність між жінками та чоловіками вже досягнута, чи це лише мета, до якої людство ще продовжує рухатися?

Європейський Союз (ЄС) сприймає гендерну рівність як фундаментальну цінність та один із головних принципів своєї політики. Правове забезпечення рівності між чоловіками і жінками має інституційний, нормативно-правовий та політичний рівні.

Проаналізувавши основні договори, що формують правову основу Європейського Союзу, можна дійти висновку, що принцип гендерної рівності є одним із ключових у європейській правовій системі. Він розглядається не лише як декларативна норма, а як практичний механізм забезпечення рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків у сфері праці, освіти та соціального життя. Законодавство ЄС закріплює право на рівну оплату за рівноцінну працю, рівний доступ до зайнятості та професійного розвитку. Такі положення спрямовані на усунення не лише прямої, а й непрямої дискримінації, що виникає через

соціально-економічні чи культурні стереотипи. Держави-члени ЄС зобов'язані впроваджувати політику рівних можливостей і вживати позитивні дії, програми підтримки жінок у професійній сфері, заходи для поєднання сімейних і трудових обов'язків. Крім того, правові норми ЄС охоплюють боротьбу з дискримінацією, торгівлею людьми та насильством щодо жінок, що підкреслює комплексний підхід до забезпечення рівності [3].

Європейський Союз закріпив принцип ґендерної рівності не лише в установчих договорах, а й у стратегічних документах. У Стратегії щодо забезпечення ґендерної рівності на 2016–2019 було визначено п'ять напрямів: участь жінок у ринку праці, скорочення розриву в оплаті, представництво у прийнятті рішень, боротьбу з насильством та розвиток прав жінок у світі.

А стратегія ґендерної рівності ЄС на 2020–2025 роки має на меті створення ґендерно рівноправної Європи шляхом усунення насильства й стереотипів, забезпечення рівної участі в політиці та економіці, ліквідації розриву в оплаті праці. Вона поєднує інтеграцію ґендерної перспективи в усі політики ЄС із цілеспрямованими діями, а також доповнюється Планом дій щодо ґендерної рівності у зовнішніх зносинах на 2021-2025, який поширює ці принципи на міжнародну політику [4].

До інституційних механізмів ЄС належать: Європейський парламент, Рада ЄС, які ухвалюють акти, спрямовані на інтеграцію гендерного підходу в усі політичні сфери; Європейська комісія, яка досліджує дискримінацію та формує стратегії рівності; Європейський інститут гендерної рівності, який моніторить стан рівності та надає рекомендації; Європейський суд, що забезпечує дотримання принципу рівності; та Європейський центральний банк, який впроваджує гендерну стратегію для підвищення участі жінок у фінансовому секторі [3]. Інституційну підтримку також забезпечує структура «ООН-Жінки», яка співпрацює з ЄС у сфері розширення прав і можливостей жінок. Для оцінки результатів політики ЄС використовує Індекс гендерної нерівності, що вимірює рівність у економіці, освіті, здоров'ї та політичній участі. Найвищі показники мають такі країни, як Ісландія, Норвегія, Швеція та Фінляндія, що підтверджує ефективність європейської моделі ґендерної рівності [5].

Серед основних політичних інструментів варто відзначити гендерні квоти (законодавчі або добровільні партійні), які забезпечують належне представництво жінок у політичних органах, підтримку жіночих рухів і організацій, зокрема Європейського жіночого лобі, а також ініціативи ЄС у межах ООН, спрямовані на ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок.

ЄС також ухвалив низку директив, спрямованих на забезпечення ґендерної рівності. Вони забороняють дискримінацію у сфері праці, гарантують рівні можливості для чоловіків і жінок у доступі до зайнятості, кар'єрного зростання та соціального забезпечення. Окремі акти встановлюють вимоги до прозорості оплати праці, що сприяє подоланню ґендерного розриву в доходах. Інші – модернізують політику сімейних відпусток, забезпечуючи баланс між професійним і приватним життям. Також законодавство ЄС передбачає підвищення представництва жінок у керівних органах компаній і криміналізує

насильство за ознакою статі, визнаючи його порушенням основних прав людини [4].

Західна Азія суттєво відрізняється від ЄС у сфері гендерної політики й перебуває на початковому етапі її розвитку. Для регіону характерні дискримінація, стереотипи та патріархальні норми, які впливають на статус жінки. Хоча іслам проголошує повагу до жінки, гендерна рівність у більшості країн має декларативний характер і обмежується релігійними нормами. На відміну від ЄС, де рівність закріплена в наднаціональному праві, у мусульманських державах вона реалізується через поєднання світського й релігійного законодавства, хоча останніми роками спостерігаються кроки до реального забезпечення рівноправності [6].

Розглянемо одну з найменш прогресивних країн у забезпеченні гендерної рівності - Саудівську Аравію. У цій країні відсутня конституція у сучасному розумінні, а роль Основного Закону виконують Коран і Сунна. Права жінок у країні традиційно істотно обмежені, проте в останні роки здійснено низку реформ, спрямованих на їх розширення. Зокрема, жінкам дозволено самостійно пересуватися, подорожувати та користуватися державними послугами без згоди чоловіка-опікуна, проголошено принцип рівної оплати праці в приватному секторі, надано право голосувати і бути обраними до муніципальних рад а також дозволено керувати автомобілем. В одному з нових законодавчих актів зазначено: «Доросла жінка має право вибирати, де їй жити. Її опікун може повідомити про неї в суд тільки в тому випадку, якщо в нього є докази, які підтверджують, що жінка вчинила злочин». Поправки до нього надали жінкам право самостійно реєструвати шлюб, розлучення, народження дитини та бути опікунами своїх дітей [9]. Водночас повного паритету з чоловіками досі не досягнуто та дискримінаційні норми продовжують діяти [6].

Конституція Омана проголошує рівність громадян незалежно від статі [1], однак на практиці участь жінок у політичному житті залишається обмеженою - їх представництво в парламенті становить лише близько 2 % [8]. Гендерна політика в країні реалізується переважно формально, без наявності дієвих і системних механізмів забезпечення рівноправності [6].

Однією з прогресивних країн у забезпеченні гендерної рівності вважаються Об’єднані Арабські Емірати. Принципи соціальної справедливості та рівності закріплені в Конституції, зокрема у статті 14 [2]. Упродовж останніх років держава зробила суттєві кроки для посилення гендерної рівності. Прийнято нормативні акти, спрямовані на забезпечення рівної оплати праці та створення умов для збалансованої участі жінок і чоловіків у різних сферах суспільного життя. У межах державної політики гендерної рівності реалізовано низку ініціатив, спрямованих на підвищення представництва жінок у політичних, дипломатичних і військових структурах. Важливим елементом інституційного зміцнення стало Ради з питань гендерної рівності, яка відповідає за узгодження державних дій у цій сфері. На сьогодні жінки становлять близько 30% дипломатичного корпусу, 46% робочої сили та 66% працівників державного сектору [7]. Завдяки таким досягненням Об’єднані Арабські Емірати вважаються лідером регіону за рівнем гендерної рівності [6].

У 2022 році країни Східної Азії ліквідували лише близько 69 % гендерного розриву. Реалізації правових механізмів перешкоджають релігійні фактори, патріархальні норми, стереотипи та культурна специфіка регіону. Через це навіть закріплені у законодавстві норми часто не діють на практиці. Жінки рідко обіймають керівні посади через соціальний тиск і традиційні уявлення про їхню роль, а патріархальна культура обмежує їх у політичній та трудовій сферах. Для справжньої рівності потрібна трансформація суспільних стереотипів і трудових відносин, а не лише зміни в законодавстві [10].

Отже, гендерна рівність означає, що їхні права, обов'язки та можливості не залежать від статі, з якою вони народилися. Аналіз показує, що країни ЄС досягли значного прогресу у забезпеченні гендерної рівності завдяки комплексній системі правових, інституційних і політичних механізмів. ЄС розглядає рівність між жінками та чоловіками як одну з основних демократичних цінностей, інтегровану у всі сфери суспільного життя. Натомість у країнах Азії, особливо західного регіону, гендерна рівність здебільшого залишається на декларативному рівні через вплив релігійних норм, патріархальних традицій і соціальних стереотипів. Проте поступові реформи свідчать про прагнення до змін. Наразі гендерна рівність залишається метою, до якої світ продовжує рухатися, а її досягнення потребує не лише законодавчих ініціатив, а й глибоких соціокультурних трансформацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАННИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Oman's Constitution of 1996 with Amendments through 2011. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Oman_2011.pdf?lang=en.
2. United Arab Emirates's Constitution of 1971 with Amendments through 2004. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/United_Arab_Emirates_2004.pdf
3. Іванов А.Г., Гендерна рівність в Європейському Союзі. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. №5. С. 401-404. URL:http://lsej.org.ua/5_2023/99.pdf
4. Кагановська Т.Є., Сироїд Т.Л., Організаційно-правовий механізм Європейського союзу щодо забезпечення гендерної рівності. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.* 2023. Серія ПРАВО. Випуск 76: частина 2. С. 232-239. URL:https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/05/39.pdf
5. Піковська Т.В., Правове регулювання гендерної рівності у міжнародних нормативних актах. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2021. №10. С. 607-611. URL: http://www.lsej.org.ua/10_2021/160.pdf
6. Ольга Ядловська. Гендерна політика в країнах Західної Азії: на шляху від дискримінації до пом'якшення гендерного балансу. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2023. № 2. С. 138-150. URL: https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/12080/1/21.pdf
7. UAE: Women in Parliament. URL: https://www.theglobaleconomy.com/United-Arab-Emirates/Women_in_parliament/

8. Oman: Women in parliament. URL: https://www.theglobaleconomy.com/Oman/Women_in_parliament/.
9. Коломієць В. Незаміжнім жінкам Саудівської Аравії дозволили жити і подорожувати самостійно. *Громадське телебачення.* 16 червня 2021. URL: https://hromadske.ua/posts/nezamizhnim-zhinkam-saudivskoyi-araviyi-dozvolili-zhiti-i-podorozhuvati-samostijno.
10. Бринюк К.В. Забезпечення гендерної рівності у країн Східної Азії як подолання етнополітичних стереотипів. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції.* 2023. С. 187-189 URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/387b139c-1a71-4083-a5d0-9bc09d17237a/content

Ключові слова: гендерна рівність, гендер, гендерна дискримінація, Європейський Союз, Західна Азія, Східна Азія, Саудівська Аравія, Оман, Об'єднані Арабські Емірати, протидія гендерній дискримінації.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Форманюк Вікторія.*

Куцерубова Софія Євгенівна
здобувачка вищої освіти 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЦИФРОВОГО КОНТРОЛЮ В КИТАЇ ТА ЯПОНІЇ

У сучасну епоху, де все більше помітний вплив диджиталізації на усі сфери суспільного життя, використання великих даних, штучного інтелекту та систем масового нагляду дає державам безпрецедентну можливість здійснювати контроль – від моніторингу трафіку до оцінки соціальної поведінки. Таке явище, відоме як цифровий контроль, має глибокі правові та філософські наслідки. Як зазначають Коваленко І.О., Мелякова Ю.О. та Кальницький Е.О. з однієї сторони цифровий контроль диктується прагненням запобігти різноманітним загрозам. З іншої сторони, ціною за безпеку стають втрата приватності, послаблення індивідуальної свободи, зростання соціальної ізоляції, дискримінація та інші негативні наслідки [6, с. 21].

Месерол К. та Полякова А. у звіті Брунківського інституту за 2019 рік цифровий авторитаризм визначають як механізм, де авторитарні режими застосовують цифрові технології для тотального спостереження, політичного придушення та маніпулятивного впливу на громадян усередині країни та за її межами [11, с. 2]. Козьміних А. В. наголошує, що компонентами такого явища є спостереження за громадянами, репресивіні заходи, маніпулювання суспільною свідомістю а також поширення дізінформації [7, с. 375]. Це явище визнається «загрозою демократії та правам людини» і полягає у цілеспрямованому використанні державою технологій для обмеження свобод і встановлення

всебічного контролю. Зокрема, це проявляється в обмеженні доступу до мережі, масовому зборі даних та відстеженні онлайн-активності критиків режиму [8].

Комуністична партія Китаю, очолювана Сі Цзіньпіном, створила цифровий авторитарний режим через поєднання цензури, пропаганди та систем спостереження на основі Штучного Інтелекту (ШІ). Ключова ініціатива – Система соціального кредиту, запроваджена у 2014 році, – є недемократичним механізмом для збору інформації та оцінки лояльності громадян. Залежно від «хорошої» чи «поганої» поведінки, визначеною владою, громадян заохочують або карають, наприклад, забороною на користування громадським транспортом, відмовою у кредитах чи працевлаштуванні. Зовсім інший підхід демонструє Японія, чий правовий режим глибоко вкорінений у людиноцентричній демократії та повазі до приватності. Тут цифровий контроль є суворо регламентованим і слугує виключно для підвищення ефективності держпослуг та економічного розвитку, а не для обмеження прав та втручання в особисте життя. [9, с. 3].

Актуальність теми зумовлена можливістю унікального зіставлення двох моделей цифрового регулювання: Японії, яка захищає конституційні права та приватність, і Китаю, де пріоритет віддається державній безпеці та ідеологічному контролю. Крім того, дослідження є актуальним завдяки виявленню конкретних правових механізмів: як тих, що легітимізують необмежене втручання держави, так і тих, що створюють надійні гарантії та механізми підзвітності для захисту громадян.

Адміністрація кіберпростору Китаю, підпорядкована особисто Сі Цзіньпіну, є головним інструментом цифрового авторитаризму в державі. Вона відповідає за цензуру, нагляд і контроль за Інтернетом. Основою цього, за думку Сяо Цяна, є систематичний масовий збір та аналіз усієї онлайн-активності громадян [12, с. 36].

Розглядаючи правову базу, що легалізує такий широкомасштабний державний доступ та контроль над даними громадян та корпорацій, слід звернути увагу на низку законів. Закон «Про кібербезпеку» 2017 р., у статті 5 мєтою держави зазначен захист інформації та підтримка порядоку шляхом моніторингу загроз, що постає фундаментальним елементом у системі контролю за цифровим простором. Статті 9, 24, 29 та 37 цього Закону зобов’язують операторів мереж проводити оцінку безпеки та забезпечувати локалізацію персональних даних, вимагаючи зберігати всі зібрані дані виключно в межах Китаю [5]. Закон накладено обов’язок на мережевих операторів допомагати органам безпеки у розслідуваннях, а вимоги до перевірки мережевого обладнання фактично є засобом усунення іноземних постачальників. Закон «Про безпеку даних» 2017 р. ставить національну безпеку та суверенітет вище за права громадян, запроваджуючи трирівневу категоризацію даних (загальні, важливі, основні) та жорстке врегулювання їхню міжнародну передачу. Закон також дозволяє застосовувати його норми до обробників даних за межами держави, якщо їхня діяльність загрожує національній безпеці [2]. Юридична структура цифрового контролю в Китаї також включає Закон «Про захист особистої інформації» 2021 р. Попри

декларовану мету захисту персональних даних громадян, положення містять винятки, які підривають приватність і дозволяють державі отримувати доступ до даних [3].

На відміну від китайського авторитаризму, в Японії діє модель демократичного цифрового контролю, заснована на Акті про захист особистої інформації 2016 р., спрямований на захист прав та інтересів особи шляхом захисту конфіденційності від збору, витоку, неправильного використання та зловживання особистою інформацією, враховуючи корисність персональної інформації. Актом встановлено обмеження: суб'єктам господарювання заборонено передавати персональні дані третім особам і отримувати «конфіденційну інформацію» без попередньої згоди особи [13]. На противагу китайському підпорядкуванню даних, японський Акт про захист особистої інформації ставить на перше місце права особи. Незалежна Комісія контролює його виконання у всіх секторах, обмежуючи безконтрольну владу державних органів над даними. Запровадження системи персонального коду в Японії є прикладом впровадження державного цифрового ідентифікатора зі структурними запобіжниками проти тотального контролю. Відповідно до Закону «Про використання номерів для ідентифікації конкретних осіб в адміністративних процедурах» 2016 р., кожному резиденту присвоєно унікальний дванадцятизначний номер, використання якого чітко обмежено лише трьома цілями: податковою системою, соціальним забезпеченням та ліквідацією наслідків стихійних лих [13]. Отже, якщо в авторитарному Китаї дозволено використання даних, коли це не заборонено, то в Японії використання персонального коду для інших, ніж зазначені, цілей прямо заборонено законом. Додатковим запобіжником є те, що дані, пов'язані з персональним кодом, не об'єднуються в єдину централізовану базу, що унеможливлює створення державного профілю, подібного до китайської Системи соціального кредиту.

Отже, впровадження нових технологій у правове поле кардинально відрізняється в обох країнах. У Китаї система цифрового контролю є авторитаризованою, примусовою і базується на пріоритеті державного суверенітету та стабільності над індивідуальною приватністю. Натомість у Японії правове сприйняття цифрового контролю ґрунтується на засадах конституційної демократії та поваги до прав особи, що прямо передбачає обмеження повноважень держави. Китайське законодавство зобов'язує суб'єктів підкорятися держконтролю, де приватність вторинна щодо національної безпеки. Японські норми дозволяють державний контроль лише у випадках, необхідних для безпеки, але він завжди обмежений і підлягає нагляду незалежної Комісії з захисту особистої інформації. Суспільне сприйняття контролю в Китаї є вимушеним. Громадяни змушені підкорятися, оскільки Система соціального кредиту безпосередньо впливає на їхній доступ до соціальних благ, працевлаштування та кредитування. У той час японське суспільство активно вимагає прозорості та підзвітності. Правові норми Японії гарантують, що використання даних державою відбувається лише для чітко визначених законом цілей, що робить закон інструментом протидії надмірному

контролю. Одні й ті ж технології слугують різним цілям. У Китаї вони стають інструментом авторитарної трансформації та виживання режиму. Японія демонструє, що ефективне управління не вимагає авторитаризму. Демократична рецепція залежить від юридичних запобіжників, які роблять технологію інструментом обмеженого урядування, а не тоталітаризму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Акт про захист персональної інформації Японії. 2016. URL: https://laws.e-gov.go.jp/law/415AC0000000057

2. Закон «Про безпеку даних» / Державна рада Китайської Народної Республіки. – Пекін : Державна рада КНР, 2017. URL: https://www.gov.cn/gongbao/2024/issue_11646/202410/content_6980863.html

3. Закон «Про захист особистої інформації» / Постійний комітет Національного народного конгресу КНР. 2021. URL: http://www.npc.gov.cn/npc/c2/c30834/202108/t20210820_313088.html

4. Закон «Про захист персональної інформації Японії». 2013. URL: https://laws.e-gov.go.jp/law/425AC0000000027/

5. Закон «Про кібербезпеку». Центральна комісія з кібербезпеки та інформації КНР. 2016. URL: https://www.cac.gov.cn/2016-11/07/c_1119867116.htm

6. Коваленко І. О., Мелякова Ю. О., Кальницький Е. О. Цифровий паноптикум та медіа: особливості контролю в культурно-комунікативній системі сучасного соціуму. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – 2022. – № 3 (54). URL:https://doi.org/10.21564/2663-5704.54.265593

7. Козьміних А. В. Вимушений цифровий авторитаризм як безпековий виклик в умовах гібридної війни, *Європейські орієнтири розвитку України: нові виміри у воєнний час* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції : у 2 т. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2025. Т. 2. С. 717. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/cb7c2070-09c2-4542-a25c-aa0766528aff/content

8. Freedom House. On the net. The Rise of Digital Authoritarianism, 2018. 32 p. URL: https://freedomhouse.org/report/freedom-net/2018/rise-digital-authoritarianism

9. Japan towards a digitalised governance system?. Robert Schuman center, 2023. p. 1-2. URL: https://cadmus.eui.eu/server/api/core/bitstreams/64b6663c-0600-547c-b710-1ce084556861/content

10. Jamie P. Horsley, «How will China’s privacy law apply to the Chinese state» Brookings, January 29, 2021. URL: https://www.brookings.edu/articles/how-will-chinas-privacy-law-apply-to-the-chinese-state/

11. Meserole Chris, Polyakova Alina. Exporting digital authoritarianism: The Russian and Chinese models. Foreign Policy at BROOKINGS. 2024. URL: https://www.brookings.edu/wp-

content/uploads/2019/08/FP_20190827_digital_authoritarianism_polyakova_meserole.pdf

12. Xiao Qiang. Chinese Digital Authoritarianism and Its Global Impact : collection. University of California at Berkeley, 2021. URL: https://pomeps.org/chinese-digital-authoritarianism-and-its-global-impact

13. Yasunaga Hideo. Protection of personal information in real-world data in Japan / H. Yasunaga. Annals of Clinical Epidemiology. 2020. Vol. 2, № 1, p. 1-2. URL:https://www.researchgate.net/publication/341361464_Protection_of_personal_information_in_real-world_data_in_Japan#read

Ключові слова: цифровий авторитаризм, цифровий контроль, правова рецепція, авторитарна модель, демократичний контроль, Японія, КНР.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Форманюк Вікторія.*

Литвиненко Евеліна Олександрівна
здобувачка вищої освіти 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ РЕАГУВАННЯ НА АГРЕСІЮ В МІЖНАРОДНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Агресія як одна з найтяжчих форм порушення міжнародного миру і безпеки завжди перебувала у фокусі уваги правознавців, дипломатів і політичних лідерів. Її кваліфікація, правові наслідки та механізми реагування – питання, що безпосередньо визначають ефективність міжнародно-правової системи, а також рівень забезпечення національної безпеки держав. Особливої актуальності це питання набуло в умовах сучасних геополітичних криз, насамперед російської збройної агресії проти України.

Міжнародно-правове визначення агресії сформувалося поступово. Основоположним документом є Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 3314 від 14 грудня 1974 року, яка закріпила поняття агресії як застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності чи політичної незалежності іншої держави [1]. Визначення охоплює різноманітні форми агресії – від вторгнення регулярних військ до блокади портів, використання території третьої держави для нападу, чи навіть направлення найманців. Цей документ став основою для статті 8 bis Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС), що встановлює індивідуальну кримінальну відповідальність за злочин агресії. Отже, міжнародне право передбачає два ключові рівні реагування: колективний (через інституції, зокрема Раду Безпеки ООН) та індивідуальний (через притягнення конкретних осіб до кримінальної відповідальності) [2].

Однак практика показала, що колективні механізми часто виявляються неефективними через політичні обмеження. Рада Безпеки ООН, покликана діяти від імені всього міжнародного співтовариства, має структурну ваду –

право вето постійних членів. Це робить неможливим ухвалення рішень у ситуаціях, коли держава-агресор є членом Ради Безпеки, як у випадку з рф. Таким чином, міжнародно-правова архітектура, створена після Другої світової війни, виявилася неспроможною адекватно реагувати на агресію однієї з держав-гарантів безпеки. Саме це стимулює розвиток альтернативних інструментів – таких як створення спеціальних трибуналів, використання механізмів Генеральної Асамблеї ООН (зокрема Резолюція «Єднання заради миру»), або коаліційних санкційних режимів.

Індивідуальна відповідальність за злочин агресії має окремий вектор розвитку. Після Нюрнберзького та Токійського трибуналів, що заклали фундамент персональної відповідальності за злочини проти миру, людства та воєнні злочини, ідея притягнення лідерів держав до відповідальності за агресію тривалий час залишалася суто теоретичною. Лише зі створенням МКС вона отримала новий імпульс. Водночас обмеження юрисдикції МКС – зокрема вимога ратифікації Римського статуту державою, громадяни якої вчиняють злочин, або державою, на території якої він відбувається – ускладнює універсальне застосування цього механізму. У випадку агресії проти України, хоча МКС здійснює розслідування злочинів війни та злочинів проти людяності, питання злочину агресії потребує створення окремого Спеціального трибуналу, про який активно дискутують у світовій правовій спільноті [7].

Як зазначав Г. Лаутерпахт щодо ст. 227 Версальського договору, «ані звинувачення у Версальському договорі, ані наступний запит на його виконання [до Голландії на видачу Вільгельма II] не були насамперед засновані на праві». Вчений цитував заяву Клемансо від 11 січня 1920 р. про те, що це «не був випадок публічного звинувачення на підставах правового характеру, але акт високої міжнародної політики, якого вимагала свідомість людства» [10]. Але, як наголошував І. Броунлі, разом із ст. 227 Версальського договору «питання відповідальності за несправедливе вдавання до війни стало проблемою, яка цікавила міністрів і державних діячів; воно більше не було пристанком пацифістів та ідеалістів», «війна більше не містила в собі аспекта приватної дуелі, але порушення миру, що впливає на все [міжнародне] співтовариство» [8].

Сучасні науковці також наголошують на ключовій ролі Версальського договору як відправної точки формування концепції міжнародної кримінальної відповідальності за агресію. Так, А. Кассезе відзначав, що саме Версаль став першим прецедентом, де «війна розглядалася не лише як політичний інструмент, а як правопорушення проти міжнародного порядку». Таким чином, наукова доктрина підтверджує, що Версальський договір започаткував важливий тренд у міжнародному праві – поступове перетворення війни з «права держав» на злочин, що тягне відповідальність як держав, так і конкретних лідерів. Однак, як слушно зазначають Лаутерпахт та його послідовники, цей процес від початку балансував між політикою і правом, що залишається характерною рисою механізмів реагування на агресію й сьогодні [9].

Національні механізми реагування на агресію є проявом суверенного права держави на самозахист, закріпленого у статті 51 Статуту ООН. Вони

реалізуються через комплекс внутрішніх правових інститутів – від кримінального законодавства до спеціальних законів у сфері оборони, безпеки та санкційної політики. В українському законодавстві поняття агресії визначене у Законі України «Про оборону України» [4], де під агресією розуміють збройний напад однієї держави на іншу, а також у ст. 437 Кримінального кодекса України [5], передбачається кримінальна відповідальність за планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни. Це положення забезпечує можливість індивідуального переслідування осіб, причетних до агресії, навіть у національній юрисдикції, що свідчить про гармонізацію внутрішнього законодавства з нормами міжнародного кримінального права.

Порівнюючи міжнародні та національні механізми реагування, варто виокремити кілька ключових відмінностей. По-перше, міжнародне право має універсальний характер, але залежить від політичної волі держав – тому його ефективність часто є компромісною. Національні механізми, навпаки, базуються на суверенній волі держави і здатні діяти швидше, але в межах внутрішньої юрисдикції. По-друге, у міжнародному праві акцент робиться на колективну безпеку та превенцію конфліктів, тоді як національне право орієнтоване на захист конкретної держави. По-третє, засоби впливу різняться за природою: міжнародні – це дипломатичні санкції, ембарго, трибунали; національні – військові, економічні, кримінально-правові заходи.

Незважаючи на відмінності, між цими системами існує тісний взаємозв'язок. Держави зобов'язані імплементувати міжнародні норми у свої правові системи, створюючи внутрішні механізми для виконання міжнародних зобов'язань. Така інтеграція забезпечує ефективність міжнародного права на практиці. Україна, наприклад, активно використовує механізм «універсальної юрисдикції», застосовуючи міжнародно-правові норми у власних кримінальних процесах проти осіб, що вчинили воєнні злочини на її території. Водночас держава ініціює створення міжнародних судових органів для притягнення до відповідальності вищого керівництва держави-агресора, що демонструє синергію міжнародного та національного правового простору [6].

Національні правові системи, зокрема українська, демонструють прагнення компенсувати недоліки міжнародних механізмів власними інструментами. Зростає роль парламентського контролю у сфері безпеки, реформуються органи правопорядку, удосконалюється законодавство щодо колабораціонізму, воєнних злочинів, інформаційної безпеки. Такі кроки не лише посилюють внутрішній правопорядок, а й створюють прецеденти для розвитку міжнародної практики. Адже саме національні судові рішення часто стають доказами в міжнародних процесах.

Сучасна війна проти України актуалізувала питання ефективності всіх існуючих механізмів реагування на агресію. Україна стала своєрідним випробувальним полігоном для міжнародного права: саме тут перевіряється, чи здатна система, створена після 1945 року, адекватно відповісти на виклики XXI століття. І хоча міжнародна спільнота діє повільно, поступово формується нова архітектура відповідальності – санкційна коаліція, міжнародна група з

відновлення збитків, обговорення створення Спеціального трибуналу за злочин агресії. Ці ініціативи свідчать про поступовий перехід від політичного до правового реагування.

Таким чином, міжнародне і національне право мають різні, але взаємодоповнювальні механізми реагування на агресію. Міжнародне право визначає рамки, стандарти й принципи, тоді як національні правові системи наповнюють їх конкретним змістом і забезпечують практичну реалізацію. Лише через гармонізацію цих рівнів можливо досягти справедливості, покарання винних та відновлення миру. Український досвід боротьби з агресією показує, що право, навіть за умов війни, залишається основним інструментом цивілізованої оборони – не лише на полі бою, а й у судових залах, міжнародних інституціях та правосвідомості народів. Реагування на агресію перестає бути лише політичним питанням – воно стає випробуванням самої суті міжнародного правопорядку, де право має або утвердитися як універсальна цінність, або остаточно перетворитися на інструмент вибіркової справедливості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Резолюція № 995_001-74 від 14.12.1974 Визначення агресії. URL: https://zakononline.ua/documents/show/169633___169633
2. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
3. Статут Організації Об'єднаних Націй ст. 51 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text
4. ЗУ «Про оборону України» *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1992, № 9, ст.106. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text
5. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001, № 25-26, ст. 437 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3035
6. Юрій Бєлоусов «Геноцид дуже лякає міжнародних юристів. Оскільки геноцид – це злочин злочинів». URL: https://lb.ua/news/2023/02/11/545456_yuriy_bielousov_genotsid_ duzhe_ lyakaie.html
7. Aggression against Ukraine. United Nations. General Assembly. 1march 2022. URL: https://docs.un.org/en/A/ES-11/L
8. Ian Brownlie, The Teaching of International Law, 2 Ga. J. Int'l & Compar. L. 97 (1972). 480 p.
9. Cassese A. International law. Publisher Oxford ; New York : Oxford University Press. 2001. 780 p.
10. Lauterpacht H.. An International Bill of the Rights of Man. New York : Columbia University Press, 1945. 230 p.; Lauterpacht H. The Function of Law in the International Community. Oxford : Clarendon Press, 1933. 470 p.

Ключові слова: агресія, міжнародне право, злочин агресії, Міжнародний кримінальний суд, Спеціальний трибунал, національні механізми реагування, гармонізація міжнародного та національного права.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Форманюк Вікторія.*

Марченко Аліна Олександрівна
здобувачка вищої освіти 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЕВОЛЮЦІЯ ІНСТИТУТУ ПРИСЯЖНИХ У США: ВІД СЕРЕДНЬОВІЧНОГО ДО СУЧАСНОГО ПРАВОСУДДЯ

Інститут присяжних є одним із найдавніших і водночас найхарактерніших елементів англо-американської системи правосуддя. Його розвиток у Сполучених Штатах Америки став результатом довготривалої історичної еволюції, що бере початок у середньовічній Англії. Від своєї появи як інструменту феодальної адміністрації до сучасної форми демократичного контролю за судовою владою інститут присяжних зазнав глибоких змін, відображаючи соціальні, політичні та правові трансформації західного світу.

Перші прообрази суду присяжних сягають XI–XII століть, коли в Англії король Генріх II запровадив систему так званих «інквізиційних комісій» – груп місцевих чоловіків, які під присягою мали повідомляти королю чи його представникам про факти злочинів або власність певних осіб. Ці ранні форми колективної участі громадян у здійсненні правосуддя ще не були судом у сучасному розумінні. Проте саме вони стали основою для виникнення суду присяжних як інституту, що поєднує елементи народної участі та об'єктивного розгляду справи. Уже в XIII столітті, під впливом Великої хартії вольностей 1215 року, закріпилася ідея, що жодна людина не може бути позбавлена свободи чи власності «інакше як за законним вироком своїх рівних і за законом країни»[1]. Ця формула фактично легітимізувала право на суд за участю присяжних як засіб захисту громадянина від свавілля влади [2].

У період становлення англійського загального права суд присяжних став невід'ємною частиною судового процесу. Спочатку присяжні виконували функцію не лише оцінювання доказів, а й знання фактів, оскільки були членами місцевої громади й знали сторони особисто. Проте з розвитком системи доказування присяжні поступово перетворилися з «знаючих свідків» на неупереджених арбітрів, що оцінюють представлені стороною факти. Це перетворення створило підґрунтя для американського сприйняття інституту присяжних як гарантії справедливого суду.

Коли англійські колонії були засновані на території Північної Америки, англосаксонські правові традиції були перенесені разом із колоністами. Для переселенців суд присяжних став не лише правовою процедурою, а й символом політичної свободи. У колоніальний період суд присяжних набув особливого значення як форма опору надмірному втручанню королівської адміністрації. Колоніальні суди нерідко виносили виправдувальні вироки у справах проти осіб, звинувачених у порушенні британських торговельних актів, демонструючи таким чином політичну позицію незалежності місцевих громад.

Це зробило суд присяжних одним із символів американського прагнення до самоврядування.

Після проголошення незалежності США інститут присяжних був закріплений на конституційному рівні. Конституція 1787 року гарантувала право на суд присяжних у кримінальних справах (Стаття III, Розділ 2), а Білль про права 1791 року доповнив його П'ятою, Шостою та Сьомою поправками, які поширили це право на цивільні справи та закріпили процесуальні гарантії справедливого розгляду [3;4]. Таким чином, суд присяжних став не просто правовим інститутом, а однією з основ американської демократії, що забезпечує участь громадян у здійсненні правосуддя та контроль суспільства над владою [5].

У XIX столітті відбувалася інституційна стабілізація суду присяжних у США. Його структура та процедура були детально врегульовані законодавством і судовою практикою. Виробилися два основні типи присяжних – «велике журі», яке вирішує питання про притягнення особи до суду, та «мале журі», що безпосередньо вирішує питання вини чи невинуватості. Саме мале журі стало ключовим елементом судового процесу, уособлюючи принцип «суду народу». При цьому у США поступово утвердилася модель, за якої присяжні вирішують питання факту, а суддя – питання права. Такий розподіл дозволив поєднати демократичний і професійний елементи судочинства.

Протягом XIX-XX століть суд присяжних у США розвивався під впливом соціальних і політичних змін. Його демократичний характер неодноразово ставав предметом дискусій. З одного боку, участь звичайних громадян у судочинстві розглядалася як запорука справедливості й недопущення корупції. З іншого боку, критикувалися недоліки системи відбору присяжних, упередженість, вплив засобів масової інформації та складність розуміння складних юридичних питань непрофесіоналами. Незважаючи на це, американське суспільство послідовно відстоювало принцип участі народу в судовій системі. Суд присяжних став не лише процесуальним інститутом, а й важливим елементом національної ідентичності – символом громадянської відповідальності та свободи [6].

У XX столітті відбулися важливі реформи, спрямовані на підвищення ефективності інституту присяжних. Було розроблено стандарти відбору присяжних, запроваджено процедуру «voir dire» – попереднього допиту кандидатів для виявлення упередженості. Крім того, суди почали застосовувати письмові інструкції, що пояснюють присяжним юридичні терміни та принципи доказування. Значного значення набуло також питання расової та гендерної рівності у складі присяжних. Рішення Верховного суду США у справах Batson v. Kentucky (1986) та Taylor v. Louisiana (1975) заклали основи для забезпечення недискримінаційного формування журі, визнавши, що виключення кандидатів на основі раси чи статі суперечить Конституції [7; 8]. Таким чином, суд присяжних став не лише інструментом правосуддя, а й ареною утвердження громадянських прав.

Сьогодні інститут присяжних у США залишається живим і динамічним елементом правової системи. Хоча у багатьох країнах світу суд присяжних був

скорочений або скасований як надто витратний і складний, у США він продовжує виконувати ключову роль у забезпеченні демократичності судового процесу. Американці вбачають у ньому не просто механізм розгляду справ, а важливу частину громадянського суспільства, де звичайні люди беруть участь у реалізації справедливості. Це поєднання правової традиції та громадянської культури робить американський суд присяжних унікальним явищем у світовій правовій практиці [9].

Проте сучасні виклики – інформаційні технології, медійний тиск, зміна суспільних цінностей – ставлять нові питання перед цим інститутом. Виникає потреба у вдосконаленні процедур відбору, підвищенні правової грамотності присяжних, створенні умов для об'єктивного розгляду справ навіть за умов гучного суспільного резонансу. Деякі штати впроваджують цифрові інструменти, дистанційні елементи або експериментальні моделі «скороченого журі». Водночас фундаментальна ідея залишається незмінною: право громадянина бути судженим своїми рівними є основою демократичного правосуддя.

Еволюція інституту присяжних у США – це історія переходу від середньовічного колективного обов'язку свідчити перед владою до сучасного символу народного суверенітету. Його розвиток відображає боротьбу за права людини, становлення правової держави та утвердження принципів справедливості. Як у середньовіччі присяжні були захистом проти тиранії монарха, так сьогодні вони є запорукою довіри до судової системи, живим доказом того, що влада у демократичній державі належить народу – навіть у стінах суду. Саме тому інститут присяжних залишається одним із найяскравіших прикладів того, як історична традиція може поєднуватися із сучасними вимогами правосуддя, зберігаючи свою сутність як втілення ідеї справедливості, рівності та свободи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. The US Bill of Rights. Amendments V, VI, VII. 1791. URL:https://www.contextus.org/The_US_Bill_of_Rights?tab=contents

2. Словська Є.І. Суд присяжних: становлення і функціонування (зарубіжних досвід). *Право і суспільство*. 2015. № 5-2. С. 72-77.

3. Конституція Сполучених Штатів Америки. 1787. URL:https://www.americanacorner.com/blog/constitution?gad_source=1&gad_campaignid=22912685983&gbraid=0AAAAA_Jzl1O7meJ5gT26awx91mBFzCljE&gclid=Cj0KCQiAxJXJBhD_ARIsAH_JGjhEcCyTpQoAG5B5FKcR0lEKCCOWudS6HlEstcuQZnI9BK5eOGk1Mb0aAr0YEALw_wcB

4. Хартія вольностей (Magna Carta). 1215. Legislation.gov.uk. URL: https://www.legislation.gov.uk/aep/Edw1cc1929/25/9

5. Новиков О. В., Коротун Т.В. Англо-американська модель суду присяжних для України. Досвід США для України. *Молодий вчений*. 2018. № 4(2). С. 726-729.

6. Солодков А. А Сучасні світові моделі суду присяжних. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2014. № 10-2 том 2. С.133-138.

7. Batson v. Kentucky, 476 U.S. 79. Supreme Court of the United States, 1986.

8. Taylor v. Louisiana, 419 U.S. 522. Supreme Court of the United States, 1975.

9. Берч В.В. Особливості нормативно-правового регулювання інституту присяжних: досвід США та Великобританії. *Успіхи і досягнення у науці*. 2024. № 3(3). Том 2. С. 42-49.

Ключові слова: Суд присяжних, Конституція США, Bill of Rights, права людини, громадянські свободи, демократичне правосуддя, Magna Carta, jury trial, grand jury, petit jury, еволюція правосуддя, конституційні гарантії, прецедентне право, справедливий суд.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Форманюк Вікторія.*

Марчук Анастасія Олександрівна
здобувачка вищої освіти 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ЗЛОЧИНЦЯ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОФАЙЛІНГУ У КРИМІНАЛЬНІЙ ЮСТИЦІЇ США ТА УКРАЇНИ

В усі часи людства питання боротьби зі злочинністю стояло ребром. У сучасному світі особливої актуальності набувають інноваційні методи криміналістичної діяльності, серед яких профайлінг займає провідне місце. Розроблення психологічного портрета злочинця дозволяє більш точно встановлювати особу правопорушника, передбачати його подальші дії та сприяти ефективному розкриттю злочинів. Важливим є вивчення міжнародного досвіду застосування профайлінгу в Сполучених Штатах Америки, де він активно використовується вже кілька десятиліть. У контексті кримінальної юстиції України методика профілювання є менш розвиненою.

Кримінальний профайлінг є методикою складання портрета невідомого злочинця на основі обставин злочину. Сліди, залишені особою, допомагають зрозуміти її психологічні особливості, мотив та внутрішнє ставлення до скоєного, підказують напрямок, у якому слід рухати розслідування та манеру ведення допиту підозрюваного.

Історичні витоки цієї техніки сягають кінця XIX-го сторіччя, коли італійський психіатр Чезаре Ломброзо вперше припускає, що стиль злочинних дій пов’язаний з психологічними характеристиками індивіда, а австрійський вчений-криміналіст Ганс Гросс пропонує досліджувати місце злочину як відображення особистості злочинця. У 1888 році англійський хірург Томас Бонд вперше в історії криміналістики створює психологічний профіль вбивці –

справа Джека-різника стає початком розвитку кримінального профайлінгу як інструмента слідчо-оперативних дій [6].

В сучасних умовах кримінальний профайлінг має велике значення у випадках кіберзлочинів. Актуальності цей метод набуває і в умовах російсько-українського конфлікту, коли мають місце масовані кібератаки. В цьому контексті використовується цифровий профайлінг, який може включати роботу з онлайн-даними, зокрема моніторинг соціальних мереж, аналіз спеціальних баз даних та інше [7, с. 109-110].

Варто зазначити, що профайлінг може бути застосований не лише для розшуку особи, яка вже вчинила злочин, але й для такої, яка має відповідний намір [7, с. 108]. Наприклад, цей підхід покладено в основу авторської методики роботи ізраїльських експертів в аеропортах Ель Аль. Цих спеціалістів називають профайлерами у суспільному житті. Їхня робота полягає у виявленні потенційної загрози серед пасажирів рейсу для запобігання терористичних актів, контрабанди, крадіжок та інших видів злочинної діяльності [5, с. 112]. Отже, методика профілювання використовується у світі в багатьох галузях. Розрізняють кілька видів профайлінгу: криміналістичний, у сфері кібербезпеки, транспортний, кадровий, психологічний тощо.

Активно розвиваються методики портретування особи в прикладній діяльності правоохоронних органів. Найпоширенішим направленням є психологічний (або поведінковий) профайлінг, що досліджує методи виявлення прихованої людиною інформації чи її протиправних намірів. Найбільш значимими на сьогодні є моделі Д. Росимо (Канада), Д. Кантера (Великобританія) та ФБР (США) [5, с. 113].

Попри це, важливо не звужувати розуміння профайлінгу до лише психологічного аспекту, оскільки ефективність використання цих засобів протидії злочинності напряму пов’язана з використанням комплексного підходу: від збору інформації про найпоширеніші злочини до знання «типових» рис злочинного елементу – соціальних характеристик (вік, стать, професійні навички, коло знайомств), демографічних (місце проживання та роботи), внутрішніх (мотив) та психологічних (уподобання, цінності).

Усистемі загального права США портретування злочинця отримало розвиток як інструмент оперативно-розшукової діяльності в 1970-і роки завдяки Програмі поведінкового аналізу ФБР [6, с. 258]. На відміну від континентальної правової системи України, де основним джерелом права є нормативно-правовий акт, у США ключову роль відіграє судовий прецедент, а це зумовлює більшу вірогідність допустимості профайлінгу як доказу під час судового провадження. Визначальним прецедентом стала справа «Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals» (1993). Верховний суд США сформулював принципи допустимості експертних свідчень (Стандарт Даубера). Вони поширюються на профайлерські висновки, які оцінюються за критеріями наукової обґрунтованості й визнання науковою спільнотою [3]. Аналіз судової практики США показує, що в умовах прецедентної правової системи суди мають більшу гнучкість в питанні допустимості доказів, але разом із тим і вищі стандарти їх наукової верифікації. Кримінальне профілювання визнається

корисним інструментом розшукової діяльності, проте його використання як доказу в кримінальному провадженні все ще викликає дискусії. Суди інколи допускають експертні свідчення профайлерів, однак ключовою умовою є відповідність Стандарту Даубера.

В Україні профайлінг лише починає впроваджуватись у практику правоохоронних органів. Судова практика використання кримінального профайлінгу як доказу поки відсутня.

Оцінка інформації як потенційного доказу, здійснюється за змістовними (належність, достовірність) та процесуальними (допустимість, достатність) критеріями. Якщо хоча б один із них не дотримано — доказ визнається недійсним. Відповідно до ст. 86 Кримінально-процесуального кодексу, допустимим є лише доказ отриманий у законний спосіб. Як зазначено у ч. 2 ст. 84 КПК, джерелами доказів можуть бути показання, речові докази, документи та висновки експертів. Стаття 223 визначає вимоги до проведення слідчих дій, зокрема допиту, обшуку, залучення експерта тощо [1].

Заслуговує на увагу те, що Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів…» від 09.10.2024 року розширив перелік документів, які можуть виступати доказами: спеціалісти отримали право надавати довідки та інші документи щодо ідентифікації особи в межах своєї компетенції (п. 5 ч. 2 ст. 99 КПК) [2]. Законодавчі зміни такого характеру створюють підґрунтя для використання психологічного портрета не лише як допоміжного інструменту розслідування, а й як потенційно допустимого доказу [4, с. 519]. Водночас на практиці в Україні поки що не сформувалося сталого підходу до залучення результатів профайлінгу як повноцінного доказу в кримінальному процесі.

Отже, порівняльно-правовий аналіз показав, що правовий статус кримінального профайлінгу в системі кримінальної юстиції США та України відрізняються за рівнем нормативного регулювання та практикою застосування. У США, де діє прецедентна правова система, можливість використання результатів профайлінгу як доказів визначається судовою практикою. При цьому важливу роль відіграє Стандарт Даубера, що регламентує допустимість експертних свідчень. Хоча суди США не мають єдиного підходу до профайлінгу, цей метод більш процесуально інтегрований, ніж в Україні. На відміну від цього, в Україні, яка належить до континентальної правової системи, пріоритетною формою правотворчості є закон. В таких умовах особливо важливим є закріплення застосування профайлінгу саме на законодавчому рівні. Відсутність чіткого нормативно-правового механізму визнання психологічного портрету як джерела доказів створює правову невизначеність, навіть попри застосування цього інструменту в оперативній діяльності. Так, порівняльно-правовий аналіз практики двох правових систем демонструє потенціал імплементації окремих елементів американського підходу до профайлінгу в українське законодавство. Це потребує розробки відповідної нормативної бази з урахуванням особливостей національного права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text
2. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо оптимізації діяльності спеціалістів у кримінальному провадженні : Закон України від 09 жовт. 2024 р. № 4009-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/ 4009-20
3. Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals, Inc., 509 U.S. 579 (1993). URL: https:// supreme.justia.com/cases/federal/us/509/579/
4. Дмитрук М. П., Кудрик В. М. Психологічний портрет підозрюваного (обвинуваченого) як доказ: профайлінг у кримінальному процесі США та України. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025. № 6(36). С. 510-521.
5. Калюга К. В. Профайлінг - як сучасний засіб встановлення особи злочинця. *Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2020. № 69. С. 110-115.
6. Лепський М. А. Профайлінг злочинця та політика : монографія. Запоріжжя : ЦНСД, 2024. 400 с.
7. Podzolkova T. Ukrainian Experience in the Usage of Profiling for Revealing Criminal Offenses. *Academic and Legal Journal*. 2023. Vol. 8. P. 106-110.

Ключові слова: досудове розслідування, злочин, особистість злочинця, кримінологія, кримінальна психологія, порівняльно-правовий аналіз, профайлінг, психологічний портрет.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Форманюк Вікторія.*

Остапенко Світлана Олександрівна
здобувачка вищої освіти 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПРЕЗИДЕНТСЬКОЇ ТА НАПІВПРЕЗИДЕНТСЬКОЇ ФОРМ ПРАВЛІННЯ: ДОСВІД УКРАЇНИ, США ТА ФРАНЦІЇ

Форма державного правління є фундаментальним елементом політичної системи, що визначає механізми взаємодії між гілками влади, рівень демократичності управління, стабільність інституцій та ефективність реалізації державної політики. У сучасному конституціоналізмі найбільш поширеними є президентська та напівпрезидентська моделі, які по-різному реалізують принципи поділу влади, легітимації виконавчої влади та контролю за її діяльністю. Аналіз досвіду США, Франції та України дозволяє глибше зрозуміти особливості функціонування цих моделей, їхні переваги, виклики та перспективи розвитку.

Президентська модель правління, як вона реалізована у Сполучених Штатах Америки, є класичним прикладом чіткого поділу влади. Конституція США 1787 року закріпила незалежність виконавчої влади від законодавчої, надавши президенту статус глави держави та уряду. Президент обирається через систему виборників, має право вето, призначає міністрів, керує зовнішньою політикою та обороною. Уряд не підзвітний Конгресу, а єдиним механізмом усунення президента є імпічмент, який застосовується лише у випадку серйозних порушень закону [6].

Окрім стабільності виконавчої влади, американська президентська система вирізняється високим рівнем інституційної автономії. Президент не має права розпуску Конгресу, а члени уряду не є частиною законодавчої гілки, що забезпечує чіткий поділ функцій. У періоди політичної поляризації, коли президент і більшість у Конгресі представляють різні партії, виникає явище «розділеного уряду», що ускладнює ухвалення законів і бюджетних рішень. Незважаючи на це, система стримувань і противаг — право вето, затвердження призначень Сенатом, а контроль з боку Верховного суду — дозволяє зберігати баланс і запобігати узурпації влади [2].

Американська модель також демонструє стійкість до політичних криз. Навіть у періоди глибокої партійної конфронтації, як-от під час імпічменту президентів Клінтона, Трампа чи Байдена, інституції залишаються функціональними. Це свідчить про глибоку вкоріненість демократичних традицій та ефективність конституційного дизайну.

Напівпрезидентська модель, що поєднує елементи президентської та парламентської систем, є гнучкішою у реагуванні на політичні зміни. Вона передбачає існування двох центрів виконавчої влади — президента та уряду. Президент обирається прямими виборами, має значні повноваження у сфері зовнішньої політики, оборони, призначення прем'єр-міністра. Водночас уряд формується з урахуванням парламентської більшості та підзвітний їй [5].

У періоди когабітації, коли президент і парламентська більшість належать до різних партій, прем'єр-міністр керує внутрішньою політикою, а президент — зовнішньою та оборонною. Це дозволяє уникати конфліктів і зберігати стабільність. У разі політичної єдності виконавча влада діє узгоджено, що прискорює ухвалення рішень. Президент має право розпуску парламенту, що дає йому важіль впливу в кризових ситуаціях [1].

Французька модель демонструє здатність адаптуватися до змін у політичному середовищі без необхідності перегляду конституційних засад. Вона забезпечує баланс між стабільністю виконавчої влади та демократичним контролем, що робить її привабливою для країн із нестабільною політичною системою.

Україна, з моменту здобуття незалежності, пройшла складний шлях у пошуках оптимальної форми правління. Конституція України 1996 року закріпила модель з сильним президентом, який мав широкі повноваження: керівництво виконавчою владою, вплив на формування уряду, право вето, призначення і звільнення керівників силових органів. Така модель була

реакцією на пострадянську дезінтеграцію та потребу в централізованому управлінні [3].

Політичні події, зокрема Помаранчева революція 2004 року, призвели до конституційних змін, які посилили роль парламенту та уряду, обмеживши повноваження президента. У 2010 році, після рішення Конституційного Суду України, відбулося часткове повернення до суперпрезидентської моделі. Після Революції Гідності 2014 року — черговий етап конституційної реформи, спрямований на балансування владних повноважень [4].

Однією з ключових проблем реалізації напівпрезидентської моделі в Україні є відсутність чіткої межі повноважень між президентом і урядом. Українська модель є гібридною конструкцією, яка поєднує елементи президенталізму та парламентаризму, але не забезпечує ефективного механізму взаємодії між гілками влади. Напівпрезиденталізм в Україні реалізується не як збалансована система, а як інструмент політичного маневрування, що дозволяє президенту впливати на уряд, навіть за умов формальної парламентської відповідальності [4].

Це особливо помітно в періоди, коли президент і парламентська більшість належать до різних політичних сил. У таких випадках виникає ситуація, подібна до когабітації, але без належних інституційних запобіжників. Відсутність усталеної партійної системи, слабка політична культура та персоналізований характер української політики лише посилюють ці суперечності. Часті зміни урядів, нестабільність коаліцій та конфлікти між президентом і прем'єр-міністром свідчать про те, що формальна модель не завжди відповідає реальній практиці управління [3].

Порівняння президентської та напівпрезидентської моделей показує, що їх ефективність залежить не лише від конституційного дизайну, а й від політичної культури, стабільності партійної системи та рівня інституційної зрілості. Президентська модель США забезпечує чіткий поділ влади, стабільність виконавчої гілки та ефективні механізми стримувань і противаг, хоча в умовах «розділеного уряду» виникають труднощі з ухваленням рішень [6].

Французький напівпрезиденталізм демонструє гнучкість: у періоди когабітації влада розподіляється між президентом і прем'єр-міністром, що дозволяє уникати конфліктів [1]. Завдяки усталеним традиціям та праву президента на розпуск парламенту, система зберігає баланс і стабільність [5].

Українська модель, попри формальну належність до напівпрезиденталізму, характеризується нестабільністю, нечітким розмежуванням повноважень і слабкою партійною системою [3]. Часті конфлікти між президентом і урядом, зміни коаліцій та персоналізований характер політики свідчать про потребу в глибокій інституційній реформі [4].

Отже, аналіз президентської та напівпрезидентської форм правління на прикладі США, Франції та України свідчить про те, що ефективність будь-якої моделі залежить не лише від її конституційного оформлення, а й від політичної культури, стабільності інституцій та рівня демократичного розвитку суспільства. Президентська система США забезпечує стабільність і чіткий

поділ влади, але вимагає високого рівня політичної відповідальності. Французький напівпрезиденталізм демонструє гнучкість і здатність адаптуватися до змін, зберігаючи баланс між владними центрами. Україна ж, попри спроби реформування, досі стикається з викликами, пов'язаними з нечітким розмежуванням повноважень, політичною нестабільністю та слабкістю партійної системи. Тому для України ключовим завданням є не лише вдосконалення конституційної моделі, а й формування зрілої політичної культури, яка дозволить реалізувати потенціал напівпрезидентської форми правління як ефективного інструменту демократичного управління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кочубей Т. В. Напівпрезидентська республіка сучасної Франції: шлях до авторитаризму. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України.* 2018. № 8. URL: https://ipiend.gov.ua/wpcontent/uploads/2018/08/kochubei_napivprezydentska.pdf
2. Мартинюк Р. Форма правління, встановлена первинною редакцією Конституції України. *Науковий вісник Дніпропетровського університету внутрішніх справ.* 2020. № 3. С. 45-52. URL: https://nvdu.undicz.org.ua/index.php/nvdu/article/view/259
3. Литвин В. М. Напівпрезидентська система правління у контексті республіканської форми правління . *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України.* 2014. № 5. С. 50-52. URL: https://www.academia.edu/9964624
4. Чистоколяний Я. Конституційно-правові аспекти напівпрезидентської форми правління в Україні. *Публічне право.* 2019. № 3. С. 34-41. URL: https://www.publichne-pravo.com.ua/files/39/pdf/6.pdf
5. Chevallier J. Science politique. Paris : Dalloz, 2000. 512 p. URL: https://www.dalloz.fr/documentation/Document?id=Y5474-9
6. Корнієнко В. О. Практична природа ідеалу президентської республіки. *Актуальні проблеми політики.* 2019. № 8. С. 112-118. URL: https://stud.com.ua/66213/pravo/prezidentska_respublika

Ключові слова: форма державного правління, президентська модель, напівпрезидентська модель, поділ влади, когабітація, стабільність інституцій, політична культура.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Форманюк Вікторія.*

Пацанівська Вікторія Євгеніївна
здобувачка вищої освіти 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

АНАЛІЗ ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ ЗАХИСТУ СВОБОДИ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ У США ТА НІМЕЧЧИНІ

Свобода слова є основою демократії, але її необмежена реалізація в умовах глобальних інформаційних викликів: фейки, дезінформація, розпалювання ненависті у соцмережах загрожує іншим фундаментальним правам, зокрема, праву на гідність та рівність. Порівняльний аналіз правових стандартів США та Німеччини є критично важливим. Ці держави представляють два полярні конституційні світогляди: американський «абсолютизм», де захист мовлення є майже священним, а обмеження є винятком, та німецький «балансуючий» підхід, де свобода слова нерозривно пов'язана і обмежується принципом людської гідності. Порівняльний аналіз правових стандартів США та Німеччини є критично важливим, оскільки держави представляють два полярні конституційні світогляди.

Інформація стала ключовим ресурсом сучасного суспільства, що зумовило формування комплексу інформаційних прав, пов'язаних з її отриманням, обробкою та поширенням. Зокрема, Р. Б. Тополевський наголошує, що розвиток інформаційних та комунікаційних технологій вимагає переосмислення класичного розуміння свободи вираження поглядів. Це право тепер не обмежується лише можливістю висловлювати думки, а поширюється на доступ до публічної інформації, забезпечення захисту персональних даних, цифрову безпеку та низку інших аспектів, що утворюють інформаційні права [4, с. 167].

У контексті окресленої проблематики, суттєвим є дослідження М.М. Бліхара, який підкреслює, що політичне висловлювання має здійснюватись із дотриманням законодавчих меж та відповідальності. Вчений визначає три основні складові цієї свободи: ініціативність громадян, роль держави у гарантуванні прав та інституційний діалог [2, с. 226].

У багатьох країнах світу питання захисту честі, гідності та ділової репутації виділяють окреме поняття «дифамація», яке закріплено чинними законодавствами цих держав. Термін «дифамація» означає поширення дійсної або вигаданої інформації, яка принижує честь, гідність та ділову репутацію тієї чи іншої особи. В деяких випадках науковці ототожнюють поняття дифамація із поняттям наклеп [1, с. 5].

Сутність «мови ворожнечі» повністю входить у поняття вербальної агресії, яке застосовується для позначення форм вербальної поведінки. Така поведінка характеризується умисним заподіянням шкоди через висловлювання, які принижують чи дискредитують людину за ознаками раси, національності, релігії, статі, сексуальної орієнтації [3, с. 9].

В Конституції, або ще як її по-іншому називають Основний закон Федеративної Республіки Німеччини у статті 5 підкреслюється, кожен має

право вільно висловлювати та поширювати свої думки усною, письмовою та за допомогою зображень, а також безперешкодно отримувати інформацію із загальнодоступних джерел. Гарантуються свобода преси та свобода висвітлення подій через мовлення та кіно [7]. Але й зловживати свободою слова, використовуючи її у задля порушення прав на честь та гідність інших карається відповідно до Кримінального кодексу Федеративної Республіки Німеччини.

У випадку, якщо особа вчиняє образу по відношенню до іншої особи, або якщо образа вчинена публічно, на зібранні, шляхом поширення інформації або шляхом нападу, тоді отримує покарання згідно статті 185 Кримінального кодексу Німеччини. Якщо у першому випадку за образу порушник карається позбавленням волі на строк до одного року або штрафом, у другому випадку він отримує важче покарання – позбавленням волі на строк до двох років або штрафом [9].

Також у Кримінальному кодексі у статтях 186 та 187 чітко описані покарання за дифамацію. За статтею 186 Кримінального кодексу Німеччини: будь-хто, хто стверджує або поширює факт стосовно іншої особи, який може зробити цю особу зневажливою або принизити її репутацію в громадських очах, карається, якщо цей факт не є доведено правдивим, позбавленням волі на строк до одного року або штрафом, а якщо діяння вчинено публічно, на зборах або шляхом поширення інформації, позбавленням волі на строк до двох років або штрафом. У статті 187 Кримінального кодексу Німеччини вказується, що той, хто, всупереч своєму відому, стверджує або поширює неправдивий факт про іншу особу, який може зробити цю особу зневажливою або принизити її в громадських думках, чи поставити під загрозу її репутацію, карається позбавленням волі на строк до двох років або штрафом, а якщо діяння вчинено публічно, на зборах або шляхом поширення інформації, позбавленням волі на строк до п’яти років або штрафом [9].

Свобода слова є одним з основних прав у Сполучених Штатах, проте вона не є необмеженою. Перша поправка до Конституції США: поправка 1.1 огляд Першої поправки, основні свободи прямо захищає свободу слова [6]. Верховний суд США визнав обмежені категорії висловлювань, які уряд може регулювати через їхній зміст, «за умови, що це робиться неупереджено». Як правило, висловлювання, які вважаються непристойними, дифамаційними, шахрайськими, підбурювальними, образливими, реальними погрозами, висловлюваннями, що є невід’ємною частиною злочинної поведінки не захищаються [10, с. 35]. Однак Суд відмовляється дозволити більш жорстке регулювання неправдивих заяв, визнаючи, що «деякі неправдиві заяви є неминучими, якщо має бути відкрите та енергійне висловлювання думок у публічних та приватних розмовах» [10, с. 36].

Дифамація у США є цивільним правопорушенням, а не кримінальним злочином на відміну від Німеччини, і карається у вигляді грошової компенсації постраждалій стороні.

Стандарт виправдання дифамації був встановлений Верховним Судом США у справі New York Times Co. v. Sullivan (1964) [8]. Позов про наклеп був

поданий поліцейським комісаром Л. Б. Салліваном з Алабами проти газети «New York Times» за публікацію рекламного оголошення, що містило деякі неточності щодо дій поліції під час Руху за громадянські права. Початкове рішення присудило Саллівану величезну суму. Верховний Суд США постановив, що захист, наданий Першою поправкою, а саме поправкою 1.7, змінна 1.7.5.7 до неї, вимагає національної прихильності до принципу, що дискусія про державні справи повинна бути нестримною, надійною та відкритою [6]. Після програшу в судах штату Алабама, газета «Таймс» подала апеляцію до Верховного суду. Верховний суд скасував рішення, постановивши, що «закон, застосований судами Алабами, є конституційно недосконалим, оскільки не забезпечує гарантій свободи слова та преси, яких вимагають Перша та Чотирнадцята поправки до Конституції у позові про наклеп, поданому державним службовцем проти критиків його посадової поведінки». Суд аргументував це так: «помилкове твердження неминуче у вільних дебатах», і що покарання критиків державних службовців за будь-які фактичні помилки стримуватиме висловлювання щодо питань, що становлять суспільний інтерес. Рішення Суду також створило значні конституційні перешкоди для державних посадовців, які подають позови про наклеп. Воно вимагало від позивача щодо наклепу як державного службовця надати докази фактичного злого умислу або безрозсудного ігнорування правди шляхом «переконливої ясності» або чітких та переконливих доказів. Цей поріг означав, що багато відповідачів у справах про наклеп зупинили позови про наклеп, перш ніж вони звернулися до суду присяжних [5].

Так, Конституційні підходи США та Німеччини до захисту свободи слова, незважаючи на спільну демократичну прихильність, демонструють фундаментальне розходження у сфері її обмежень. Американська модель є переважно абсолютистською, орієнтованою на захист процесу вільної політичної дискусії, що призводить до максимального захисту навіть мови ворожнечі і мінімального втручання. Німецька модель є балансуючою, орієнтованою на захист результату – людської гідності, яка слугує непорушною межею для свободи слова. У сфері дифамації США захищають засоби масової інформації від критики публічних осіб, вимагаючи доведення їх протиправних дій. Натомість, Німеччина надає більш інтенсивний захист честі особи, що вимагає суворого балансування прав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ажнюк Л. Мова ворожнечі й політкоректність у сучасній суспільно-політичній комунікації. *Мовознавство*. 2024. № 2. С. 9-23. URL: http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001473182

2. Бліхар М. М. Свобода вираження політичних поглядів: суспільнополітичний та адміністративно-правовий виміри. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія: Право. 2022, Вип. 69. С. 224-228. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/03/40-1.pdf

3. Європейська практика захисту честі, гідності та ділової репутації публічних осіб. *Видавнича компанія «ДКС Центр«*. URL: https://nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/1406/1416

4. Тополевський Р. Б. Інформаційні права в постіндустріальному суспільстві: поняття та зміст. *Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції: матеріали доповідей, виступів і повідомлень учасників VII Всеукраїнського круглого столу* (Львів, 3 груд. 2021 р.). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. С. 167–170. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/8552/1/12_12_2024.pdf

5. Defamation and the First Amendment. *The Foundation for Individual Rights and Expression*. URL: https://www.thefire.org/research-learn/defamation-and-first-amendment

6. First Amendment Fundamental Freedoms : Constitution Annotated. URL: https://constitution.congress.gov/browse/amendment-1/?anchor=1_7_5#1_7_5.

7. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland : of 23.05.1949 : as of 19 December 2022. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html

8. New york times co. v. sullivan, 376 U.S. 254 (1964). *Justia U. S. Supreme Court*. URL: https://supreme.justia.com/cases/federal/us/376/254/.

9. Strafgesetzbuch : of 15.05.1871 : as of 30 July 2024. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/BJNR001270871.html

10. Vista do Freedom of speech and hate speech: an american perspective. *Revista de Direitos e Garantias Fundamentais*. URL: https://sisbib.emnuvens.com.br/direitosegarantias/article/view/2029/613

Ключові слова: свобода слова, гідність, дифамація, дезінформація, абсолютизм, балансування, мова ворожнечі.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Форманюк Вікторія.*

Сень Дар'я Романівна
здобувачка вищої освіти 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПОРІВНЯННЯ СИСТЕМИ ПОКАРАНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ ТА США

Метою даної роботи є порівняння системи покарань України та США, зосереджене на відмінностях між довічним позбавленням волі в Україні та смертною карою у штатах США, де вона ще існує. Система покарань є важливою складовою правової системи, що визначає не лише міру відповідальності, а й рівень участі держави у захисті прав людини та її політику у протидії злочинності [3, 72-81.

Україна після скасування смертної кари у 2000 році обрала шлях поступової гармонізації вітчизняного кримінального права із європейськими стандартами. Натомість у низці штатів США смертна кара продовжує діяти й

застосовуватися на практиці, що відображає інший підхід до функцій кримінального права та притягнення до відповідальності.

Україна з моменту скасування смертної кари дотримується гуманності, щодо притягнення до відповідальності, відповідно до Європейської конвенції з прав людини, а саме Протоколу № 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари. Так, згідно ст. 1 зазначеного протоколу смертна кара скасовується. Нікого не може бути засуджено до такого покарання або страчено. В Україні найсуворішим видом притягнення до відповідальності є – довічне ув'язнення. [4]

Правова система України належить до романо-германської правової сім'ї, де чітке значення має норма права та чітке закріплення норм у законах. Відповідно до статті 50 Кримінального кодексу України (ККУ), покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення, і полягає в обмеженні прав і свобод засудженого, передбаченому законом [1].

США не ратифікували жодної міжнародної угоди, яка забороняє смертну кару, хоча у 1992 році США було ратифіковано Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (МПГПП) із спеціальним застереженням, яке дозволяє застосування смертної кари. У суспільній свідомості значної частини американців смертна кара досі сприймається як справедливе покарання за найтяжчі злочини. Саме тому низка штатів (напр. Техас, Флорида, Алабама) зберігає її застосування попри міжнародну критику та високі ризики судових помилок.

Порівняємо види покарань в українському законодавстві та у штатів США зі смертною карою. В Україні відповідно до ст. 52 ККУ основними покараннями є громадські роботи, виправні роботи, службові обмеження для військовослужбовців, пробаційний нагляд, арешт, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, позбавлення волі на певний строк, довічне позбавлення волі [1].

Додатковими покараннями є позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, позбавлення державної нагороди України, конфіскація майна.

Застосування смертної кари за особливо тяжкі злочини в низці штатів США (наприклад, Техас, Флорида, Алабама) свідчить про те, що американське кримінальне право керується принципами відплати та стримування. Система покарань у штатах зі смертною карою включає: штрафи; пробацію; умовно-дострокове звільнення (parole) під наглядом; громадські роботи (community service); домашній арешт з електронним контролем; строкове чи довічне ув'язнення (з різними умовами звільнення); а також найвищу міру – смертну кару [5].

В Україні справи розглядаються в місцевих, апеляційних та касаційних судах. Судова система ґрунтується на принципах гуманізму. Суд, обираючи вид і строк покарання, виходить із цілей виправлення особи та попередження злочинів. Суддя визначає пом'якшувальні та обтяжуючі обставини і призначає покарання в межах чинного ККУ. Довічне позбавлення волі, як найсуворіше

покарання, призначається судом лише у випадках, прямо передбачених Особливою частиною ККУ, за вчинення особливо тяжких кримінальних правопорушень. Існують винятки щодо застосування довічного ув'язнення: особи, які вчинили злочин у віці до 18 років, вагітні жінки на момент вчинення злочину або винесення вироку, а також особи старше 65 років [1].

Стадії кримінального провадження однакові для всіх заходів примусу, немає окремої системи розгляду справ при призначенні довічного ув'язнення. Початкова стадія – досудове розслідування, підготовче провадження, судовий розгляд, апеляційне провадження, касаційне провадження, провадження у Верховному Суді України, а також виконання судових рішень та провадження за нововиявленими обставинами [2].

У США, де судова влада розподілена між федеральними судами та судами штатів (причому штати вирішують щодо смертної кари), процедура призначення смертної кари кардинально відрізняється від інших покарань. У смертних справах колегія присяжних (jury) не лише визначає винуватість, але й має одноголосно проголосувати за страту, оцінюючи обтяжуючі та пом'якшуючі фактори; інакше призначається довічне ув'язнення. Додатково, смертна кара вимагає автоматичної, багаторівневої апеляції (на рівні штату та федеральному), що призводить до затягування процесу на десятки років. Натомість, інші покарання (зазвичай визначені суддею протягом кількох місяців після вироку) не вимагають автоматичного апеляційного перегляду [4].

В США засуджена особа чекає свого покарання в спеціально відведених установах - відділення ,корпуси в пенітенціарних закладах або в окремих камерах суворого режиму. Через складність процесу тривалість перебування у таких установах може становити до 10 років. Станом на 2025 рік у США смертна кара законодавчо дозволена в 27 штатах. 23 штати активно застосовують смертну кару і мають відповідні закони та пенітенціарні відділення (death row). 4 штати формально дозволяють смертну кару, але на практиці її не виконують через мораторії або відсутність виконання вироків (наприклад, Нью-Гемпшир, Огайо – тимчасово не виконують, залежно від адміністративних рішень). 23 штати + федеральний уряд – федеральна смертна кара застосовується у виняткових випадках.

Таким чином українська система більш гуманна та уніфікована; всі стадії кримінального процесу однакові для всіх покарань, а найтяжчим вироком є довічне ув'язнення. У підсумку, застосування найтяжчого вироку у обох країнах спрямоване на реагування на найтяжчі злочини та забезпечення захисту суспільства, запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень але відрізняється процедурою, контролем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131) URL: Кримінальний кодекс України Офіційний портал Верховної Ради Українихttps://zakon.rada.gov.ua › ... (дата звернення: 20.09.2025).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88) URL: Кримінальний процесуальний кодекс України - Всі документи Офіційний портал Верховної Ради Україниhttps://zakon.rada.gov.ua › ... (дата звернення: 20.09.2025).

3. Стрельцов Є.Л. Раціональний дискурс про кримінальне право: монографія. Київ: Юрінком Прес, 2024. 468 с.

4. Барчук В. Світовий досвід практики застосування смертної кари // Юридичний вісник. 2023. № 6. С. 78-85.

5. Federal Rules of Criminal Procedure (Правила кримінального судочинства США) – United States Courts, Washington, D.C., 2023.

Ключові слова: смертна кара; США; Європейська конвенція з прав людини; порівняльно-правовий аналіз; найвища міра покарання; порівняльне кримінальне право; death row.

Науковий керівник: *керівник наукового студентського гуртка «CrimLex Integrum», завідувач лабораторії «Інновації у сфері кримінальної юстиції» НУ «ОЮА», доктор юридичних наук, доктор теології, професор, член-кореспондент Національної академії Правових наук України Стрельцов Євген.*

Тула Станіслава Андріївна
здобувачка вищої освіти 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ АНТИКОРУПЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ

Корупція є однією з найсерйозніших загроз для сталого розвитку держави, верховенства права та довіри громадян до інститутів влади. У сучасних умовах глобалізації боротьба з корупцією набуває міжнародного виміру, адже її масштаби та форми постійно змінюються, виходячи за межі національних юрисдикцій. Для України, яка проходить етап глибинних політичних, соціальних і правових трансформацій, антикорупційна політика має стратегічне значення, особливо в контексті європейської інтеграції. Польща ж, як держава-член Європейського Союзу, пройшла складний шлях формування ефективної антикорупційної системи, що може слугувати взірцем для України.

Антикорупційне законодавство України має складну систему нормативно-правових актів, центральне місце серед яких займає Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII [1]. У ньому визначено основні принципи державної антикорупційної політики, встановлено вимоги до поведінки посадових осіб, передбачено механізми фінансового контролю, врегулювання конфлікту інтересів та діяльність Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК). Суттєвим кроком уперед стало створення незалежних інституцій - Національного антикорупційного бюро України (НАБУ), Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП) та

Вищого антикорупційного суду (ВАКС). Ці органи забезпечують розслідування корупційних правопорушень і притягнення винних осіб до відповідальності.

Як зазначає українська дослідниця О. Галай, створення нових антикорупційних інституцій в Україні є лише першим етапом, тоді як ефективність боротьби з корупцією визначається узгодженістю їх діяльності, незалежністю від політичного впливу та рівнем суспільної довіри. На її думку, українська модель потребує посилення контролю за деклараціями, прозорості судових процесів та реального виконання рішень ВАКС [7].

У Польщі правове регулювання протидії корупції базується на положеннях Конституції Республіки Польща 1997 року [2], Кримінального кодексу [3], Закону «Про обмеження ведення господарської діяльності особами, що обіймають державні посади» (1997 р.) [5], Закону «Про Центральне антикорупційне бюро» [4] та низки підзаконних актів. Головним органом, відповідальним за запобігання та протидію корупції, є Центральне антикорупційне бюро (ЦАБ), яке має широкі повноваження щодо розслідування економічних злочинів, моніторингу фінансової діяльності посадових осіб, а також проведення оперативно-розшукових дій [4].

Як зазначає науковець Я. Грабовський, антикорупційна система Польщі ґрунтується на принципі превентивного контролю та публічної відповідальності. Автор підкреслює, що діяльність ЦАБ є ефективною завдяки високому рівню автономії, професійній підготовці кадрів та наявності механізмів громадського нагляду [8].

Україна та Польща приділяють особливу увагу питанням етичної поведінки державних службовців, фінансового контролю та декларування доходів. Проте у Польщі законодавчі норми мають більш чіткий механізм реалізації, що забезпечує стабільність системи. Зокрема, польський Закон «Про Центральне антикорупційне бюро» передбачає сувору кримінальну відповідальність за порушення правил декларування та обмеження участі чиновників у приватному бізнесі [6].

Як зазначає І. Костенко, українське законодавство фактично адаптує європейські стандарти, проте ефективність його реалізації залежить від політичної волі та належного фінансування антикорупційних органів». Дослідниця наголошує, що приклад Польщі демонструє, наскільки важливою є незалежність антикорупційних структур від виконавчої влади [9].

Додатково варто звернути увагу на роль суспільства. За даними польських антикорупційних досліджень рівень сприйняття корупції у країні поступово знижується, що свідчить про ефективність превентивних заходів та стабільність законодавчої системи [10]. В Україні аналогічну роль відіграють громадські організації: «Центр протидії корупції» та «Реанімаційний пакет реформ», проте їхній вплив на прийняття рішень залишається обмеженим.

Як зазначає українська дослідниця Т. Білокінь, гармонізація законодавства з нормами ЄС передбачає не лише прийняття відповідних актів, а й створення ефективних механізмів контролю за їх дотриманням. Вона підкреслює, що досвід Польщі може бути використаний при реформуванні

системи державної служби України, зокрема щодо формування етичних комісій і прозорого кадрового добору [6].

У контексті європейської інтеграції Україна має всі передумови для вдосконалення свого антикорупційного законодавства. Наявність політичної підтримки, міжнародного фінансування та зростаюча роль громадянського суспільства створюють сприятливі умови для позитивних змін. Водночас проблеми вибіркового правозастосування, низької довіри населення та політичного тиску залишаються серйозними викликами.

Ефективність польської моделі обумовлена поєднанням трьох чинників: стабільного правового поля, незалежних інституцій і політичної культури нетерпимості до корупції. В Україні ці елементи лише формуються, проте вектор розвитку є правильним. Впровадження досвіду Польщі, зокрема у сфері запобігання конфлікту інтересів, етичного контролю та прозорості державних закупівель, може суттєво підвищити ефективність антикорупційної політики.

Отже, антикорупційне законодавство України та Польщі має спільну мету — забезпечення прозорості влади та довіри громадян до державних інститутів. Польща демонструє приклад ефективної інтеграції антикорупційних механізмів у загальну систему публічного управління, тоді як Україна перебуває на етапі становлення та вдосконалення цих інструментів. Аналіз свідчить, що для підвищення ефективності українського законодавства необхідно: посилити незалежність антикорупційних органів; забезпечити контроль за деклараціями посадових осіб; розвивати інститути громадського моніторингу; підвищити рівень правової культури державних службовців. Використання польського досвіду може стати важливим чинником на шляху до побудови доброчесної держави європейського зразка.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII. URL:https://zakon.rada.gov.ua/go/1700-18
2. Конституція Республіки Польща від 2 квітня 1997 р. URL:https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970780483/U/D19970483Lj.pdf
3. Кримінальний кодекс Республіки Польща від 6 червня 1997 р. URL:https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf
4. Про обмеження ведення господарської діяльності особами, що обіймають державні посади : Закон Республіки Польща від 21 серпня 1997 р. URL:https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19971060679/U/D19970679Lj.pdf
5. Про Центральне антикорупційне бюро : Закон Республіки Польща від 9 червня 2006 р. URL:https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20061040708/U/D20060708Lj.pdf

6. Білокінь Т. В. «Гармонізація антикорупційного законодавства України із законодавством Європейського Союзу». *Юридична наука і практика*, 2021. С. 45-52.

7. Галай О. В. «Формування антикорупційної політики в Україні: інституційні та правові аспекти». *Вісник Національного університету «Одеська юридична академія»,* 2020. С. 88-96.

8. Грабовський Я. «Система протидії корупції в Польщі: досвід та виклики». *Держава і право*, 2019. С. 15-28.

9. Костенко І. М. «Інституційне забезпечення антикорупційної політики України в контексті євроінтеграційних процесів». *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*, 2022. С. 112-119.

10. Transparency International Polska. Annual Report 2023. Warsaw, 2023. 64 p. URL: https://transparency.org.pl

Ключові слова: антикорупційні органи, антикорупційне законодавство, неурядові організації, інтеграція, протидія корупції.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Форманюк Вікторія.*

Чепой Марианна Іванівна
здобувачка вищої освіти 2-го курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАКОНОМ У РОМАНО-ГЕРМАНСЬКІЙ ТА МУСУЛЬМАНСЬКІЙ ПРАВОВІЙ СІМ'Ї: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Інститут спадкування посідає важливе місце у правовій системі будь-якої держави, адже забезпечує безперервність майнових прав і стабільність цивільного обігу. Особливого значення набуває питання спадкування за законом, яке визначає порядок переходу майна померлої особи у випадку відсутності заповіту. Спадкове право у романо-германській та мусульманській правовій сім'ї ґрунтується на принципово різних концепціях, що відображають відмінності у правових культурах, релігії та соціальній структурі суспільства та зумовлюють значні розбіжності у визначенні кола спадкоємців, черговості спадкування та порядку розподілу спадкового майна.

У романо-германській правовій системі спадкування трактується як загальне правонаступництво, що означає заміщення спадкодавця його спадкоємцем. У результаті цього до спадкоємця переходить сукупність прав і обов'язків спадкодавця як неподільна юридична єдність [5, с.68]. Франція, як класичний представник романо-германської правової сім'ї, передбачає спадкування за законом відповідно до Цивільного кодексу Франції, який закріплює принцип родинної близькості. Французьке спадкове право встановлює чітку послідовність спадкування за законом, засновану на ступені спорідненості. Відповідно до ст. 734 Цивільного кодексу Франції, існують

чотири черги спадкоємців, кожна з яких виключає наступну. До першої черги належать діти та їхні нащадки - вони мають пріоритет і успадковують майно у рівних частках незалежно від статі чи походження (ст. 735) [2]. Якщо померлий не залишив нащадків, спадщина переходить до другої черги — батьків, братів і сестер або їхніх нащадків. У разі відсутності братів і сестер, кожен із батьків отримує половину спадщини; якщо живий лише один із них - його частка становить чверть, а решта переходить до братів і сестер чи їхніх нащадків. Якщо немає спадкоємців перших двох черг, до спадкування закликаються висхідні родичі (діди, бабусі) - третя черга. У разі їх відсутності спадкові права переходять до побічних родичів (тітки, дядьки, двоюрідні брати та сестри) – четверта черга (ст. 740) [2].. За відсутності спадкоємців право спадкування набуває держава. Таким чином, система спадкування у Франції базується на принципах спорідненості та рівності спадкових прав, забезпечуючи послідовне та справедливе розподілення майна

В Україні порядок спадкування за законом схожий з порядком у Франції й врегульований у Книзі шостій Цивільного кодексу України. В основі цього регулювання лежить принцип черговості спадкування, за яким спадкоємці поділяються на черги залежно від ступеня спорідненості із спадкодавцем. Ю.М. Орзіх зазначає, що «ступінь споріднення визначається кількістю народжень, що віддаляють родича від спадкодавця, але народження самого родича не враховується» [4, с. 98]. Спадкоємці ближчої черги виключають спадкоємців наступної черги. Згідно зі ст. 1261 Цивільного кодексу України, основними суб'єктами першої черги є діти спадкодавця, у тому числі зачаті за життя спадкодавця та народжені після його смерті, той з подружжя, який його пережив, та батьки [1]. У подальших чергах визначаються інші родичі до шостого ступеня спорідненості. Законодавство України також передбачає можливість спадкування усиновленими дітьми нарівні з біологічними, що свідчить про гуманістичний і соціально орієнтований характер правового регулювання. Важливим є також положення щодо спадкування за правом представлення, яке гарантує спадкові права нащадкам спадкоємців, які померли раніше спадкодавця.

Королівство Саудівська Аравія виступає яскравим прикладом спадкування у мусульманській правовій сім'ї, де інститут спадкування має теоцентричний характер і базується на нормах ісламського права (шаріату). На відміну від романо-германської сім'ї, де превалює юридичний формалізм і рівність спадкоємців, у таких системах домінує духовно-моральний аспект, що визначає порядок розподілу майна після смерті особи. У Саудівській Аравії правове регулювання спадкування повністю ґрунтується на ісламському шаріаті, а саме на нормах Корана та положеннях ісламського фікху. У шаріатському спадковому праві переважає божественне походження норм, тому будь-яке втручання людини в установлені пропорції вважається неправомірним. Основний принцип полягає у справедливому розподілі майна між спадкоємцями за чітко визначеними частками, що визначаються Кораном. Наприклад, сини отримують удвічі більше, ніж доньки, а подружжя має право на четверту або восьму частину спадщини залежно від наявності дітей [3, с. 4].

Особливістю є принцип заборони порушення волі Аллаха, тобто неможливість змінити частки спадкоємців через заповіт. Заповідач має право розпорядитися не більш ніж однією третиною свого майна, і лише за умови, що це не суперечить інтересам обов'язкових спадкоємців [3, с. 3]. Такий підхід слугує проявом принципу охорони спадщини від протиправних і аморальних посягань, адже будь-які дії, спрямовані на спотворення божественного порядку розподілу, вважаються гріховними і нікчемними в правовому сенсі. Судова практика шаріатських судів Саудівської Аравії демонструє суворе дотримання цих норм, що забезпечує стабільність спадкових відносин і водночас їхню морально-релігійну легітимність. Рішення судів часто містять посилання на авторитетні тлумачення середньовічних богословів-правознавців, що свідчить про продовження традиції фікху як живої системи тлумачення.

Отже, в романо-германській і мусульманській правовій системі спадкування за законом має подвійну природу – юридичну і морально-етичну відповідно, що зумовлено історичними, культурними та релігійними чинниками формування цих систем. У романо-германській моделі, яку репрезентують, зокрема, Франція та Україна, домінує світський підхід, заснований на принципах рівності спадкоємців, родинної близькості та юридичної визначеності. Натомість у мусульманській правовій сім'ї, що яскраво проявляється в правопорядку Саудівської Аравії, спадкування має сакрально-релігійне підґрунтя. Норми спадкового права, закріплені безпосередньо в положеннях Корана і Сунни, набувають божественного характеру. Таким чином, спадкові правовідносини у мусульманській правовій системі виконують не лише юридичну, а й морально-релігійну функцію, сприяючи підтриманню духовної рівноваги в суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цивільний кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/435-15#Text

2. Цивільний кодекс Франції. *Офіційний журнал Французької Республіки.* URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070721/LEGISCTA000006117929/#LEGISCTA000006117929

3. Шаріат Саудівської Аравії: спадкування за ісламським правом. URL: https://www.ibanet.org/document?id=International-Estate-Planning-Guide-Saudi-Arabia-2024

4. Орзіх Ю.М. Спадкування за законом: коментар до законодавства України. *Юридичний вісник*. № 2. 2013. С. 98-104. URL: https://surl.li/wbkxhm

5. Піцик Х.З., Канюка І.М. Особливості спадкового права країн континентальної Європи, Англії та США. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія: Право*. 2020. С. 67-73. URL: https://visnyk.iful.edu.ua/wp-content/uploads/2020/10/67-73_Піцик.pdf

Ключові слова: інститут спадкування, спадкування за законом, романо-германська правова сім'я, мусульманське право, Цивільний кодекс Франції, шаріат, спадкоємці, правовий аналіз

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Форманюк Вікторія.*

Щепанюк Валерія Олександрівна
здобувачка вищої освіти 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ІНСТИТУТ ОМБУДСМЕНА ЯК МЕХАНІЗМ ПАРЛАМЕНТСЬКОГО КОНТРОЛЮ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ДОСВІДУ УКРАЇНИ ТА СКАНДИНАВСЬКИХ КРАЇН

Парламентський контроль є одним із ключових механізмів забезпечення законності та прозорості діяльності органів влади в демократичній державі. Особливе місце серед його форм посідає інститут омбудсмена, який спеціалізується на захисті прав і свобод людини. Зі зростанням ролі держави у всіх сферах суспільного життя виникає потреба у механізмах стримування її влади. Одним із таких інструментів виступає діяльність омбудсмена-посередника між державними органами та громадянським суспільством. Він сприяє формуванню правової свідомості громадян і посадових осіб, забезпечує додаткові гарантії дотримання принципів верховенства права.

Як зазначає Л. В. Голяк, розвиток інституту омбудсмана зумовив появу його спеціалізованих різновидів, діяльність яких спрямована на захист прав окремих, особливо вразливих категорій населення або у певних сферах суспільних відносин [6]. Такі омбудсмани мають вузьку спеціалізацію, що забезпечує більш ефективний контроль і надання адресної допомоги громадянам.

Спеціалізовані омбудсмани функціонують поряд з омбудсманами загальної компетенції та виконують схожі контрольні й захисні функції. Прикладом є омбудсмани у справах збройних сил, запроваджені в Норвегії, які здійснюють громадський контроль за діяльністю армії, розгляд скарг військовослужбовців і нагляд за дотриманням норм міжнародного гуманітарного права [4].

Інститут омбудсмена бере свій початок у скандинавських країнах, де він виник як форма парламентського контролю над виконавчою владою. Вперше посаду омбудсмена було запроваджено у Швеції в 1809 році після ухвалення нової Конституції. Основним завданням було забезпечення підзвітності державних органів парламенту та захист громадян від зловживань чиновників. Приклад Швеції згодом наслідували Фінляндія, Данія та Норвегія.

Історичний розвиток інституту омбудсмена можна поділити на три ключові етапи. Перший етап, що тривав з початку XIX століття до 1930-х років XX століття, пов'язаний із започаткуванням інституту омбудсмена у Швеції та

Фінляндії як представника парламенту, уповноваженого розглядати скарги громадян на дії державних органів і виконувати контрольно-наглядові функції поза судовою системою. Другий етап охопив період після Другої світової війни до кінця 1980-х років, коли інститут омбудсмена набув поширення в країнах Європи, Північної та Південної Америки, а також Австралії. Сучасний, третій етап, характеризується впровадженням та адаптацією інституту омбудсмена в постсоціалістичних країнах, серед яких і Україна.

З аналізу міжнародної практики випливає, що існують три основні організаційні моделі діяльності омбудсмена. Виконавча модель передбачає підпорядкованість омбудсмена органам виконавчої влади та надання звітів перед урядом або главою держави. Незалежна модель передбачає, що омбудсмен, будучи призначеним парламентом або президентом, здійснює свої повноваження автономно і не підпорядковується органу, що його призначив. Найпоширенішою у світі є парламентська модель, за якої омбудсмен, будучи підзвітним законодавчому органу, здійснює контроль за діяльністю органів виконавчої влади та їх посадових осіб, не втручаючись у прерогативи парламенту. Таку модель запроваджено у Швеції, Фінляндії, Норвегії та в Україні.[5]

У скандинавських країнах омбудсмен діє як незалежний гарант законності в діяльності державного апарату. Його ключова особливість полягає у поєднанні високої автономії з парламентською підзвітністю: омбудсмен призначається парламентом, але не підпорядковується виконавчій владі. Така модель забезпечує баланс між гілками влади та сприяє ефективному захисту прав людини. Омбудсмен має широкі повноваження може проводити розслідування, вимагати документи, відвідувати державні установи та публічно звітувати про результати діяльності.

В Україні з метою правового регулювання відносин у сфері свободи та прав людини була прийнята Конституція України у 1996 році ,згідно цьому держава визнає основним своїм завданням - захист цих прав та недопущення їх порушення жодними суб’єктами.

Це свідчить про те, що проголошуючи захист прав та свободи людини на конституційному рівні, наша країна прийняла забов’язання утворити та визначити повноваження спеціальних інституцій,створених для дотримання прав громадян. Згідно з Конституцією України, функції із забезпечення захисту прав і свобод людини покладено на суди, органи прокуратури, правоохоронні органи, а також на інститут Уповноважений Верховної Ради України з прав людини [1].

Інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини діє на підставі ст. 101 Конституції України та Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» (1997 р.). Відповідно до закону, Уповноважений здійснює постійний парламентський контроль за дотриманням конституційних прав і свобод громадян, контролює діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування та їх посадових осіб [2].

Досвід скандинавських країн демонструє ефективність цього інституту. У Швеції парламентський омбудсмен щорічно розглядає понад п’ять тисяч скарг,

а рівень довіри громадян до його діяльності перевищує 75 % згідно статистики за 2024 рік.У Данії, де посаду омбудсмена запроваджено в 1955 році, близько 85 % його рекомендацій виконуються органами влади, що свідчить про високий рівень ефективності та суспільної довіри. Норвегія, яка створила інститут парламентського омбудсмена у 1962 році, розвинула його як сучасний механізм превентивного контролю, застосовуючи цифрові інструменти для звернень громадян і розширюючи компетенції у сфері рівності та недискримінації.

Отже, скандинавська модель відзначається більшою незалежністю, інституційною сталістю та реальним впливом омбудсмена на діяльність державних органів. В Україні цей інститут ще перебуває на етапі розвитку та потребує вдосконалення законодавчої бази, посилення гарантій незалежності, забезпечення політичної нейтральності та підвищення рівня виконання рекомендацій Уповноваженого. Розвиток зазначених напрямів сприятиме подальшому зміцненню демократичних засад державного управління та інтеграції українського інституту омбудсмена до європейського правового простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30, ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-ВР

2. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 р. № 776/97-ВР // Відомості Верховної Ради України, 1998, № 20, ст. 99. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-ВР

3. Банах С. В. Функції омбудсманів у сучасному світі: порівняльно-правове дослідження: дис. … канд. юрид. наук : 12.00.02. Маріуполь, Маріупольський державний університет, 2014, 236 с.

4. Закоморна К. О. Інститут омбудсмана як засіб забезпечення прав і свобод людини та громадянина (порівняльно-правовий аналіз): автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого, 2000, 16 с.

5. Кадук Т. Д. Роль омбудсмана в механізмі реалізації парламентського контролю в зарубіжних країнах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право, 2014, вип. 28(1), С. 86-91.

6. Голяк Л. В. Інститут спеціалізованого омбудсмана: світовий досвід організації та діяльності: монографія. Львів, Видавництво «ЗУКЦ», 2011, 304 с.

Ключові слова: омбудсмен, парламентський контроль, права людини, скандинавська модель, демократична держава, порівняльно-правовий аналіз.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Форманюк Вікторія.*

Щербина Кіра Олександрівна
здобувачка вищої освіти 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОРУПЦІЮ ПОРІВНЯННЯ УКРАЇНИ ТА СІНГАПУРУ

Метою цього дослідження є порівняльний аналіз системи кримінальної відповідальності за корупційні злочини в Україні та Сінгапурі, виявлення ключових факторів, які забезпечили успіх антикорупційної політики Сінгапуру, а також визначення можливостей адаптації цього досвіду до українських реалій.

Лише за кілька десятиліть Сінгапур зміг пройти шлях від відсталої колонії до однієї з найрозвиненіших держав світу. Сьогодні країна стабільно входить до п'ятірки держав із найнижчим рівнем корупції та має ВВП на душу населення понад $90 тисяч, що свідчить про ефективну боротьбу з корупцією [2]. На момент здобуття незалежності у 1963 році країна перебувала в занепаді – хабарництво та зловживання владою були звичним явищем.

Рішучий перелом настав із приходом до влади Лі Куан Ю у 1959 році, який проголосив нульову толерантність до хабарництва. Його принцип звучав так: «Хочеш подолати корупцію – будь готовий посадити своїх друзів» [2].

Уряд Лі Куан Ю запровадив низку системних заходів [2]:

- Посилення контролю за доходами державних службовців;
- Регулярна ротація кадрів, щоб уникнути «замкнених» корупційних зв'язків;
- Раптові перевірки державних установ та спрощення бюрократичних процедур;
- Підвищення заробітних плат чиновникам до рівня, співставного з приватним сектором.

Боротьба з корупцією стала частиною стратегії Total Defense. Сінгапурський підхід полягав у взаємності: держава забезпечує високі стандарти життя, а громадянин дотримується закону та нетерпимо ставиться до корупції [2]. Одним із найефективніших методів була реформа оплати праці: зарплати держслужбовців були прив'язані до середніх доходів приватного сектору (2/3 від рівня приватних компаній). Це забезпечило прихід висококваліфікованих спеціалістів і суттєво знизило спокусу брати хабарі.

Звичайно, ось скорочений текст із збереженням змісту та квадратних дужок, як у вашому оригіналі:

Сінгапур успадкував від британців Бюро з розслідування корупції (БРК), яке Лі Куан Ю радикально реформував [2]. У 1960 році ухвалено суворий антикорупційний закон, що наділив БРК широкими повноваженнями: право проводити обшуки та арешти без рішення суду, перевірка банківських рахунків підозрюваних і членів їхніх родин, а також можливість розслідувати справи навіть проти високопосадовців, включно з міністрами [2]. Директор БРК

підпорядковується прем'єр-міністру, але може звернутись до президента, якщо справа стосується самого глави уряду, що забезпечує незалежність від політичного тиску [2]. Завдяки принципу невідворотності покарання перед законом поставали навіть міністри; наприклад, міністр національного розвитку Те Чен Ван у 1986 році покінчив життя самогубством через розслідування БРК, визнавши провину. Ці випадки стали символом того, що у Сінгапурі немає «недоторканних» [2].

Економічне диво Сінгапуру, меншого за площею за Київ, є унікальним явищем, що стало можливим завдяки інвестиціям в освіту, ефективній державній адміністрації та безкомпромісній боротьбі з корупцією [3]. Саме останній фактор демонструє радикальну відмінність від України [3]. В Україні, попри значний людський потенціал, економічні успіхи нестабільні, а корупційні ризики гальмують розвиток. Причиною цього є відсутність системності у правовому регулюванні та слабкість механізмів контролю за дотриманням антикорупційних норм [3].

Ефективність антикорупційної системи Сінгапуру ґрунтується на п'яти ключових чинниках:

1. Розгалужена система запобігання та повідомлення про злочини: Будь-який громадянин може повідомити про корупцію анонімно або відкрито через спеціальні центри, подібні до ЦНАПів. Кожне повідомлення ретельно перевіряється, забезпечуючи прозорість контролю.

2. Пріоритет якості над кількістю: Антикорупційне бюро має лише близько 200 співробітників, які розслідують приблизно 200 справ на рік. Кожне розслідування є максимально ретельним, що забезпечує високу ймовірність успішного судового вироку. Співробітники бюро залишаються непідкупними [3].

3. Невідворотність покарання: Законодавство передбачає суворе покарання навіть за незначні порушення (наприклад, значний штраф за кинутий недопалок). Правопорушення фіксуються системами відеоспостереження, що робить уникнення відповідальності практично неможливим.

4. Захист заявника та відповідальність за наклеп: Особи, які повідомляють про корупцію, захищені від переслідувань (за умови підтвердження їхніх повідомлень). Водночас, за свідоме поширення неправдивої інформації передбачена відповідальність (штраф або ув'язнення).

5. Непідкупні та ефективні суди: Судова система забезпечує високий рівень справедливості. Штрафи за корупційні діяння значно перевищують суму хабаря, а конфіскація стосується лише незаконно отриманих активів. Це є дієвим стримуючим механізмом [3].

Основним нормативно-правовим актом є Закон про боротьбу з корупцією 1960 року (Prevention of Corruption Act 1960). Він детально регламентує визначення корупційних діянь, повноваження Бюро з розслідування корупції (CPIB), права та обов'язки держслужбовців, а також процедури притягнення до відповідальності. Комплексний підхід до попередження корупції також забезпечується законами, що регулюють антикорупційний контроль у держзакупівлях, податковому адмініструванні та держслужбі.

Попри очевидні переваги, сінгапурська система має суттєві обмеження, неприпустимі в демократичних країнах: обмеження свободи слова, жорсткий контроль над медіа, покарання за критику влади ув'язненням, а також застосування тілесних покарань [3].

Україна має інші історичні умови, культурні особливості та складніший адміністративний апарат, що робить копіювання сінгапурського досвіду неможливим у чистому вигляді. Проте певні принципи мають бути адаптовані до українських реалій:

- Створення незалежних та ефективних антикорупційних органів;
- Підвищення якості та прозорості судової системи;
- Гарантія невідворотності покарання;
- Прозорі правила для бізнесу та державних закупівель.

Впровадження таких заходів поступово підвищуватиме рівень довіри суспільства та зменшуватиме корупційні ризики.

Україна навряд чи стане другим Сінгапуром у найближчі 20–30 років через історичні та економічні відмінності. Проте запозичення ключових принципів – ефективні антикорупційні органи, незалежні суди, прозорі правила для бізнесу та невідворотність покарання – може суттєво підвищити рівень правопорядку і створити умови для економічного зростання.

Антикорупційна система Сінгапуру – це не лише жорсткі покарання, а й створення умов, за яких хабарництво стає безглуздим. Високі зарплати, сувора відповідальність, ефективне розслідування та прозорість дій владистали основою процвітання держави.

Для України досвід Сінгапуру є потужним орієнтиром. Попри більші масштаби та інші політичні умови, головні принципи – рівність усіх перед законом, невідворотність покарання, чесне управління та достойна винагорода для державних службовців – можуть бути адаптовані до українських реалій.

Корупція залишається однією з головних перешкод на шляху України до ЄС, подолання якої вважається одним з основних завдань обновлення нашої держави [4, 264-289]. Приклад Сінгапуру демонструє: лише політична воля, системність і безкомпромісність у діях можуть забезпечити справжні результати в антикорупційній боротьбі.

СПИСОК ВИКОРАСТИНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Національне агентство України з питань державної служби - Як боролися з корупцією у Сінгапурі - тема третього дня навчання державних службовців. *Головна | Національне агентство України з питань державної служби*. URL: https://nads.gov.ua/news/yak-borolisya-z-korupciyeyu-u-singapuri-tema-tretogo-dnya-navchannya-derzhavnih-sluzhbovciv(дата звернення: 22.10.2025).

2. Українська правда. Досвід боротьби з корупцією. сінгапур. *Українська правда*. URL: https://www.pravda.com.ua/columns/2014/12/05/7046467/(дата звернення: 22.10.2025).

3. Як Сінгапур переміг тотальну корумпованість та казнокрадство чиновників - УКРАЇНА КРИМІНАЛЬНА. *УКРАЇНА КРИМІНАЛЬНА*.

URL: https://cripo.com.ua/stories/yak-singapur-peremig-totalnu-korumpovanist-ta-kaznokradstvo-chynovnykiv/ (дата звернення: 22.10.2025).

4. Стрельцов Є.Л. Раціональний дискурс про кримінальне право: монографія. Київ: Юрінком Прес, 2024. 468 с.

Ключові слова: корупція, Сінгапур, Україна, кримінальна відповідальність, Лі Куан Ю, невідворотність покарання, антикорупційна політика, Бюро з розслідування корупції (БРК), державна служба, адаптація досвіду

Науковий керівник: *керівник наукового студентського гуртка «Crimelex Integrum», завідувач лабораторії «Інновації у сфері кримінальної юстиції» НУ «ОЮА», доктор юридичних наук, доктор теології, професор, член-кореспондент Національної академії Правових наук України, Заслужений діяч науки і техніки України Стрельцов Євген.*

Юрьєва Діана Анатоліївна
здобувачка вищої освіти 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

РОЛЬ АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКОЇ ПРАВОВА СІМ'Я У ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ПРАВА

Англо-американська правова сім'я загального права, є однією з найвпливовіших у світі. Її історичні витоки сягають середньовічної Англії, де вона сформувалася як результат еволюції судових практик, прецедентів і рішень королівських судів. З часом англійське право стало основою для правових систем багатьох країн, що входили до складу Британської імперії, а згодом для Сполучених Штатів Америки, Канади, Австралії, Індії та інших держав. Сьогодні англо-американська правова сім'я відіграє ключову роль у процесах глобалізації права, виступаючи джерелом уніфікації правових норм, стандартів і підходів до регулювання суспільних відносин у світовому масштабі. Процес глобалізації права передбачає посилення взаємозв'язку та взаємовпливу національних правових систем, формування універсальних принципів, норм і стандартів, що визнаються на міжнародному рівні. Однією з причин її впливовості є гнучкість та здатність швидко реагувати на виклики часу. Система загального права базується не лише на законах, ухвалених парламентом, а й на судових прецедентах рішеннях судів, що мають обов'язкову силу для подібних випадків у майбутньому. Такий підхід сприяє адаптації права до нових суспільних і економічних умов без необхідності повної законодавчої реформи.

Судовий прецедент основний елемент загального права відіграв важливу роль у формуванні принципів, які стали фундаментом міжнародного права та правових систем багатьох країн. Наприклад, концепції справедливого судового розгляду, рівності перед законом, презумпції невинуватості чи змагальності процесу беруть свій початок саме з англо-американської традиції. Такі

принципи поступово були сприйняті й адаптовані іншими державами, у тому числі тими, що належать до романо-германської правової сім'ї. Вплив англо-американського права на глобальне правове середовище значно посилився у XX-XXI століттях завдяки економічній, політичній та культурній могутності англомовних держав, насамперед США та Великої Британії. Їхні правові інститути стали своєрідним еталоном для багатьох країн, що проводять реформи у сферах правосуддя, бізнесу, фінансів і прав людини. Американська модель корпоративного управління, британська банківська система, стандарти судочинства чи система регулювання ринку капіталу усе це елементи, що формують світові правові стандарти [1].

Глобалізація права проявляється і через поширення принципів та механізмів загального права у міжнародних організаціях і договорах. Наприклад, у міжнародному комерційному арбітражі широко використовуються англо-американські правові доктрини, зокрема щодо тлумачення договорів, добросовісності сторін, компенсації збитків і відповідальності за порушення контрактів. Багато транснаціональних корпорацій у своїй діяльності віддають перевагу саме праву Англії або штату Нью-Йорк при укладанні контрактів [2], адже ці юрисдикції вважаються найбільш надійними, передбачуваними й орієнтованими на захист бізнесу.

Важливим аспектом впливу англо-американського права на глобальне середовище є його роль у розвитку міжнародного права прав людини. Після Другої світової війни саме англо-американські правові ідеї стали основою для розробки таких ключових документів, як Загальна декларація прав людини 1948 року. Крім того, значний вплив англо-американська правова сім'я справила на розвиток правового регулювання у сфері міжнародної торгівлі, інвестицій та фінансів. Міжнародні фінансові інститути, такі як Світовий банк чи Міжнародний валютний фонд, у своїй діяльності широко застосовують концепції, запозичені з англо-американської традиції, включаючи принципи корпоративної відповідальності, прозорості, захисту прав інвесторів. Схожа ситуація і з міжнародними торговими відносинами: документи Світової організації торгівлі містять численні норми, що перегукуються з принципами загального права, зокрема у питаннях тлумачення договорів, вирішення спорів та захисту економічних інтересів. Окремо варто зазначити, що загальне право має значний вплив на формування глобального цифрового права. Розвиток інтернету, електронної комерції, штучного інтелекту, захисту персональних даних і кібербезпеки — усе це сфери, у яких саме американські правові інституції відіграють провідну роль. Багато міжнародних стандартів у сфері захисту інформації, регулювання цифрових платформ чи авторського права базуються на прецедентах американських судів і законодавчих актах, таких як DMCA [3].

Поширення англо-американських правових моделей часто супроводжується критикою з боку представників інших правових традицій. Попри це, вплив англо-американського права продовжує зростати. Його ефективність підтверджується тим, що воно є основою правопорядку багатьох найбільш економічно розвинених і стабільних держав світу. Саме завдяки

гнучкості, пріоритету судової практики, орієнтації на реальні потреби суспільства та бізнесу система загальне право стало зразком для правових реформ у численних країнах.

Слід також наголосити, що англо-американська правова культура активно сприяє формуванню міжнародних правових кадрів. Провідні юридичні університети світу Гарвард, Оксфорд, Кембридж, Єль виховують юристів, які згодом працюють у міжнародних організаціях, корпораціях і судах, поширюючи підходи загальне право по всьому світу. Це створює своєрідний «правовий космополітизм», у межах якого юристи з різних країн оперують спільними правовими концепціями й принципами, сформованими саме в англо-американському контексті.

Отже англо-американська правова сім'я посідає унікальне місце у сучасному світі, оскільки її вплив на розвиток і глобалізацію права є глибоким і багатовимірним. Вона не лише формує основу правового регулювання у країнах, що історично належать до сфери її поширення, але й активно проникає у правові системи інших держав, стаючи глобальним стандартом у багатьох сферах від бізнесу до прав людини. Саме завдяки своїм особливостям прецедентному характеру, гнучкості, орієнтації на справедливість і практичність англо-американське право стало одним із головних інструментів уніфікації правових норм у світі [4]. У процесі глобалізації права англо-американська сім'я відіграє роль своєрідного «правового мосту», який поєднує різні національні правові традиції. Її принципи та інститути активно інтегруються у міжнародні організації, комерційні відносини, арбітраж, фінансове право, інформаційне регулювання та навіть у сфери, що стосуються штучного інтелекту й кібербезпеки. Сьогодні значна частина міжнародних контрактів укладається на основі англійського права або права штату Нью-Йорк, а це свідчить про високий рівень довіри до системи загального права як до універсального інструменту вирішення спорів.

Однак варто зазначити, що вплив англо-американської сім'ї не позбавлений критики. Деякі дослідники наголошують на ризиках надмірної «англоцентричності» міжнародного права, що може призвести до втрати культурного й правового різноманіття. Адже правові моделі, ефективні у США чи Великій Британії, не завжди підходять для інших країн через різницю в історичних, соціальних і політичних коконтекстах. [5, с. 294]. Проте саме в процесі взаємодії сім'ї англо-американської, романо-германської, мусульманської, азійської — і полягає справжня сутність глобалізації права, не в уніфікації, а у гармонізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бобровник С. В. Порівняльне правознавство: англо-американська та континентальна правові системи у контексті глобалізації права. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 312 с.

2. Merryman, J. H., & Pérez-Perdomo R. The Civil Law Tradition: An Introduction to the Legal Systems of Europe and Latin America. Stanford: Stanford University Press, 2020. 272 p.

3. The Digital Millennium Copyright Act of 1998. Copyright Office (gov). https://share.google/QSslC7NqHC0vQcZcn

4. Li J. Globalization of Anglo-American Common Law vs. Strong Nation State: Evidence from the Use of Legal Counsel in Cross-Border Business Transactions Involving China. 2020. SSRN. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3497583

5. Wilkins, D. B., Trubek, D. M., & Fong, B. Globalization, Lawyers, and Emerging Economies: The Rise, Transformation, and Significance of the New Corporate Legal Ecosystem in India, Brazil, and China. Harvard International Law Journal, 2020, 61(2), 285-340. https://journals.law.harvard.edu/ilj/wp-content/uploads/sites/84/61.2-Wilkins.pdf

Ключові слова: англо-американська правова сім'я, загальне право, прецедент, глобалізація права, міжнародне право, судова практика.

Науковий керівник: *доцентка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, доцентка Форманюк Вікторія.*

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО.....3

ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА
Бацалай І.О.
ПРОБЛЕМА ЗЛОВЖИВАННЯ ДИПЛОМАТИЧНИМИ ПРЕДСТАВНИКАМИ ЇХ ІМУНІТЕТАМИ.....4
Бойко Є.В.
ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ПРАВА ЯК ДЖЕРЕЛО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА: МІЖНАРОДНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ПІДХОДИ.....7
Войцикевич О.О.
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ЖЕРТВАМ ВІЙНИ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ.....10
Горячківська О.В.
ПРАВО НА ПОВСТАННЯ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ.....12
Гуцу Є.Л.
ПІДСТАВИ ПОЗБАВЛЕННЯ ДИПЛОМАТИЧНОГО ІМУНІТЕТУ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА КРАЇНИ ПЕРЕБУВАННЯ.....16
Дідух А.С.
ЕФЕКТИВНІСТЬ САНКЦІЙ ЯК ПРАВОВОГО ІНСТРУМЕНТУ ВПЛИВУ У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ.....18
Долженко Ю.В., Кірпіченко В.В.
ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА У ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ СУЧАСНОСТІ.....22
Кондратюк С.О.
ЕВОЛЮЦІЯ ПРИНЦИПІВ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ.....24
Костенко І.В.
ПРОТОКОЛ І ПРАВИЛА ПЕРЕГОВОРІВ У ПЕРІОД МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ.....27
Котелкіна В.М.
МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ПРАВО ТА МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ.....30
Крутієва К.А.
ПРОБЛЕМИ УНІФІКАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ДИПЛОМАТИЧНИХ НОРМ.....33
Маковійчук С.В.
РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СТАБІЛІЗАЦІЇ ГЛОБАЛЬНОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ.....35
Мірошніченко В.В.
СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА: МОНІЗМ ТА ДУАЛІЗМ.....38

Немерцалов В.В.
МОВА ЖЕСТІВ У ДИПЛОМАТІЇ: ЯК НЕВЕРБАЛЬНА КОМУНІКАЦІЯ ВПЛИВАЄ НА ПЕРЕГОВОРИ.....41
Олійник М.І., Маслякова А.В.
ВЗАЄМОДІЯ МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО ТА ПРИВАТНОГО ПРАВА В КОНТЕКСТІ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ТРАНСКОРДОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....43
Пазушкіна А.О.
МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ І СТАНОВЛЕННЯ СВІТОПОРЯДКУ.....47
Платонова О.А.
ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ІНДИВІДА В ДОКТРИНІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА.....50
Самохвал А.В.
РОЗВИТОК ПРАВА ЄС У СФЕРІ ЦИФРОВОГО РИНКУ.....52
Селеменєва П.А., Луницька Т.В.
СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЩОДО ВИЗНАННЯ ДЕРЖАВ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ.....55
Сидорчук К.А.
МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ПРАВО В ЕПОХУ КОСМІЧНИХ РЕСУРСІВ.....57
Тимошенко С.В.
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ БОРОТЬБИ З НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ.....61

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ПРАВ ЛЮДИНИ
Бондаренко Є.В.
HUMAN RIGHTS ADVOCACY AS THE MORAL COMPASS OF INTERNATIONAL LAW.....65
Вареник В.О.
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ МИРНОГО НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ МІЖНАРОДНОГО ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ.....68
Елісашвілі І.В.
СПІВВІДНОШЕННЯ УНІВЕРСАЛЬНИХ І РЕГІОНАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ ПРАВ ЛЮДИНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ.....71
Іваськова Д.С., Чернов О.М.
КОНСТИТУЦІЙНІ МЕЖІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ.....73
Касаткін В.В.
ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У СЕКТОРІ ГАЗА.....76
Кобець П.О.
МЕХАНІЗМИ МІЖНАРОДНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ НА ПРИКЛАДІ СЬЄРРА-ЛЕОНЕ.....79

Мокану П.В.
ПРОЦЕДУРИ ЗВЕРНЕННЯ ТА РОЗГЛЯДУ СПРАВ ПРО ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: ПОРІВНЯННЯ ЄСПЛ ТА СУДУ ЄС.....82
Поповська К.Д.
ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ЄС, РАДИ ЄВРОПИ ТА ООН (ПІСЛЯ 2022 РОКУ).....85
Суйчимезова В.О., Мазур А.А.
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ.....88

МІЖНАРОДНЕ МІГРАЦІЙНЕ ПРАВО
Борисюк А.С.
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ПРАВ БІЖЕНЦІВ: АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН.....92
Гаджиєв А.М.
ОПТАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ: СПІВВІДНОШЕННЯ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ ТА ПРАВА ІНДИВІДА НА ВИБІР ГРОМАДЯНСТВА.....96
Гунчак Б.С.
РОЛЬ ПРАВА ЄС У РЕГУЛЮВАННІ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ.....100
Карманчук В.О.
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ У СВІТЛІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНВЕНЦІЇ МОП ТА РЕГІОНАЛЬНИХ УГОД.....103
Куцерубова С.Є.
РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В ЗАХИСТІ ПРАВ ОСІБ, ПЕРЕМІЩЕНИХ ЧЕРЕЗ КЛІМАТИЧНІ ЗМІНИ.....105
Лєшан А.Г.
КЛІМАТИЧНІ БІЖЕНЦІ: ПРОГАЛИНА В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ ЧИ МАЙБУТНЯ КРИЗА?.....108
Тодощак В.О.
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ БОРОТЬБИ З ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ В КОНТЕКСТІ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....112
Шовкун М.Є.
МІГРАЦІЙНІ КРИЗИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОГО ПРАВА.....114

ПРАВО ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ
Бабійчук А.А.
ЯДЕРНЕ РОЗЗБРОЄННЯ: ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ТА ПОЛІТИЧНІ РЕАЛІЇ.....118

Блонська А.С.
ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ВІЙНИ (ДРОНИ, КІБЕРЗБРОЯ) У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА.....121
Вискребець В.С.
ВИКОРИСТАННЯ АВТОНОМНИХ ОЗБРОЄНИХ СИСТЕМ І ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....124
Вовк С.К.
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ-ПОКРОВИТЕЛЬКИ В МІЖНАРОДНОМУ ГУМАНІТАРНОМУ ПРАВІ: МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОСТІ.....127
Волгіна В.І.
РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ТРИБУНАЛІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СПРАВЕДЛИВОСТІ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....130
Волчан Я.О.
ПРИНЦИП ПРОПОРЦІЙНОСТІ У ВЕДЕННІ БОЙОВИХ ДІЙ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА.....134
Гапоненко Д.О.
ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ У СУЧАСНИХ ВІЙНАХ.....137
Гончаренко Є.І.
ЗАХИСТ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ.....140
Довгонос І.Ю.
ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ДОВКІЛЛЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: НА ПРИКЛАДІ НАСЛІДКІВ РУЙНУВАННЯ КАХОВСЬКОЇ ГЕС.....142
Дрозд К.С.
КОНСТИТУЦІЙНІ ПЕРЕШКОДИ НА ШЛЯХУ РАТИФІКАЦІЇ РИМСЬКОГО СТАТУТУ.....145
Колеснікова А.Ю.
ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОНЯТТЯ «ЗБРОЙНИЙ КОНФЛІКТ» У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ В ЕПОХУ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ.....148
Кирилова О.П.
ЗАБОРОНА ВИКОРИСТАННЯ ГОЛОДУ ЯК МЕТОДУ ВЕДЕННЯ ВІЙНИ..151
Куцерубова П.Є.
ВЧИНЕННЯ ЕКОЦИДУ У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОМУ КОНФЛІКТІ.....154
Кущик Д.Р.
ГІБРИДНІ ВІЙНИ ТА МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО: АНАЛІЗ КІБЕРАТАК ЯК ВОЄННИХ ДІЙ.....158
Лєшан А.Г.
МІЖНАРОДНА РЕАКЦІЯ НА АКТ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ 24 ЛЮТОГО 2022 РОКУ.....161

Ніколаєва В.О.
МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЖЕРТВ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ.....165
Овчіннікова В.О.
УЧАСТЬ ДІТЕЙ У ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ: МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА.....168
Поповська К.Д.
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВ ЗА ПОРУШЕННЯ РЕЖИМІВ ЕКСПОРТНОГО КОНТРОЛЮ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ.....172
Разумій К.В.
ПРИВАТНІ ВІЙСЬКОВІ КОМПАНІЇ:ПРАВОВИЙ СТАТУС ТА РИЗИКИ В СУЧАСНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ.....175
Склярук К.О.
МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО: ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОСТІ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ.....178
Суниця Я.С., Завальнюк А.М.
ЗОНИ, ВІЛЬНІ ВІД ЯДЕРНОЇ ЗБРОЇ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ ТА ПРАКТИКИ.....181
Тютюнник В.О.
ПРОБЛЕМА ДЕПОРТАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ В ПЕРІОД ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ.....184

МІЖНАРОДНЕ ПРАВОСУДДЯ
Глігор В.В.
ВПЛИВ СПРАВИ «LUBICON LAKE» НА ЕВОЛЮЦІЮ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ КОНЦЕПЦІЇ КОРІННИХ НАРОДІВ.....188
Дрозд К.С.
КІБЕРЗЛОЧИНИ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВОСУДДЯ.....191
Мокану П.В.
КВАЛІФІКАЦІЯ ВОЄННОГО ЗЛОЧИНУ – ВИКОРИСТАННЯ ЗАБОРОНЕНИХ ЗАСОБІВ ВЕДЕННЯ ВІЙНИ У ПРАКТИЦІ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ.....194
Найда К.Д., Мохаммад Ж.
ПРОБЛЕМИ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ РІШЕННЯ СТОСОВНО КАТАСТРОФИ МН17.....198
Слісаренко А.О.
ПРАКТИКА УКРАЇНИ У ЗАСТОСУВАННІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРІВ У СФЕРІ МОРСЬКОГО ПРАВА В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ.....201

МІЖНАРОДНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО
Габрук Я.О.
РАТИФІКАЦІЯ РИМСЬКОГО СТАТУТУ: ЗНАЧЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ.....205

Гритенко М.О.
СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ: ДЕЯКІ НАУКОВІ ПОШУКИ ЇХ ВИРІШЕННЯ.....207
Гуменюк С.О.
НЮРНБЕРЗЬКИЙ ПРОЦЕС: ВПЛИВ НА СТАНОВЛЕННЯ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА.....211
Дмитренко О.О.
ВЗАЄМОДІЯ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ ТА НАЦІОНАЛЬНИХ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У РОЗСЛІДУВАННІ МІЖНАРОДНИХ ЗЛОЧИНІВ.....214
Жилка А.М.
ЕКОЦИД ЯК ПОТЕНЦІЙНИЙ МІЖНАРОДНИЙ ЗЛОЧИН: ДОКТРИНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ТА ОБҐРУНТУВАННЯ ЙОГО ВКЛЮЧЕННЯ ДО РИМСЬКОГО СТАТУТУ МКС.....217
Зільберт О.В.
ШІ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЗДОРОВ'Я.....221
Лебедевич А.Д.
КІБЕРЗЛОЧИНИ ЯК НОВИЙ ВИКЛИК ДЛЯ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ.....224
Ліферова В.В.
ПЕРСПЕКТИВИ ВКЛЮЧЕННЯ ЕКОЦИДУ ДО РИМСЬКОГО СТАТУТУ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ.....227
Лукашевич А.Л., Мідяна В.О.
МІЖНАРОДНИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ СУД ТА ПЕРСПЕКТИВА СТВОРЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ТРИБУНАЛУ ЩОДО ЗЛОЧИНУ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ.....230
Мельник М.І.
ЕФЕКТИВНІСТЬ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ В УМОВАХ НОВИХ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ.....233
Мільніченко А.Д.
ЕКОЦИД ЯК П'ЯТИЙ ЗЛОЧИН ПІД ЮРИСДИКЦІЄЮ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ: ПРАВОВИЙ ІМПЕРАТИВ У ДОБУ ЕКОЛОГІЧНОЇ ТУРБУЛЕНТНОСТІ.....236
Новак Ю.І.
СПЕЦІАЛЬНИЙ ТРИБУНАЛ ЩОДО ЗЛОЧИНУ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: ВІД ІДЕЇ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ.....240
Оглу Р.В.
ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ НАДАННЯ ДОПОМОГИ ДЕРЖАВАМ У БОРОТЬБІ З МІЖНАРОДНИМ ТЕРОРИЗМОМ.....242
Опаленик Л.І.
ВИКОРИСТАННЯ ДОКАЗІВ ІЗ ВІДКРИТИХ ДЖЕРЕЛ (OSINT) У МІЖНАРОДНОМУ СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ.....245

Письменна К.І.
ГЕНОЦИД: ЕВОЛЮЦІЯ ВИЗНАЧЕННЯ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....248
Плачинда А.П.
ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНО–КРИМІНАЛЬНИХ НОРМ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ПІСЛЯ ВСТУПУ ДО МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ.....251
Скороход К.В.
ПРОБЛЕМА ДОКАЗУВАННЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНУ МОРСЬКОГО ПІРАТСТВА В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ.....254
Чумаченко А.Г.
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ: СУЧАСНІ КЕЙСИ ТА ПРАВОВІ НАСЛІДКИ.....257
Яковлєва К.Д.
ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА В НАЦІОНАЛЬНИХ І МІЖНАРОДНИХ СУДАХ.....260

МИРНІ ЗАСОБИ ВИРІШЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СПОРІВ
Дашкевич А.В.
ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ ВІЙСЬКОВИМИ КОНФЛІКТАМИ, У МІЖНАРОДНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРАВІ.....264
Левенець К.Є.
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ МИРНИХ ЗАСОБІВ У ВИРІШЕННІ МІЖНАРОДНИХ СПОРІВ.....266
Мельник О.О.
РОЛЬ ДИПЛОМАТИЧНИХ ВІЗИТІВ ТА ПЕРЕГОВОРНОЇ КУЛЬТУРИ У ЗАСТОСУВАННІ МИРНИХ ЗАСОБІВ ВИРІШЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СПОРІВ.....269
Микитюк О.М.
ПЕРЕГОВОРИ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ДИПЛОМАТІЇ У ВИРІШЕННІ МІЖНАРОДНИХ СПОРІВ XXI СТОЛІТТЯ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....272
Степановська М.І.
ЗВЕРНЕННЯ ДО МІЖНАРОДНИХ СУДІВ ТА АРБІТРАЖНИХ ІНСТИТУЦІЙ ЯК ОДИН ІЗ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ВИРІШЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СПОРІВ.....275

МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО
Бахчиванжи В.О.
ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК СУБ'ЄКТ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА.....278

Калашнікова Д.В.
ЩОДО ПИТАННЯ ПОДВІЙНОГО ГРОМАДЯНСТВА У СФЕРІ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА.....281
Копецька Я.С.
ЩОДО ПИТАННЯ КОЛІЗІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ.....284
Куцерубова С.Є.
РІШЕННЯ ЄСПЛ ЯК ДЖЕРЕЛО МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА.....287
Левшина Є.
ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В КОРПОРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА ПРАКТИКИ РЕГУЛЮВАННЯ.....290
Пацанівська В.Є.
ПРИНЦИП «НАЙБІЛЬШ ТІСНОГО ЗВ'ЯЗКУ» У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ.....294
Усатенко В.П.
БІЖЕНЦІ ТА ОСОБИ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА: ПРОБЛЕМИ КОЛІЗІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОСОБИСТОГО СТАТУСУ.....296

ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ
Білик К.В.
ЦІННІСНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ЇХ ВПЛИВ НА НАЦІОНАЛЬНІ ПОРЯДКИ.....299
Гетманченко К.С.
ПРОГРАМА ЄС ДЛЯ МОЛОДІ: МОЖЛИВОСТІ НАВЧАННЯ, СТАЖУВАННЬ ТА ВОЛОНТЕРСТВА.....302
Глєбова К.В.
РОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У ПІДТРИМЦІ МИРУ ТА БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ.....305
Гончаренко Б.В.
ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ЙОГО ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ В УКРАЇНІ.....308
Гончаренко Є.І.
СПІВПРАЦЯ УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ АГЕНСТВОМ З ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ (ЕМА): ГАРМОНІЗАЦІЯ СТАНДАРТІВ ТА ОБМІН ДОСВІДОМ.....311
Колпакова-Карнаух А.Р.
ГАРАНТІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ У ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ.....313
Курманська А.В.
ПРИНЦИП ЄДИНОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ ЄС: ЗМІСТ ТА ВИНЯТКИ....316
Кутас А.П.
ПРИНЦИП ПРОПОРЦІЙНОСТІ В ЗАСТОСУВАННІ САНКЦІЙ ЄС: ПРАКТИКА СУДУ ЄС.....319

Лазареско А.І.
АДАПТАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ВИМОГ ЄС У СФЕРІ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ.....322
Найда К.Д., Мохаммад Ж.
COOPERATION BETWEEN UKRAINE AND THE EU IN THE FIELD OF WINEMAKING: CHALLENGES AND PROSPECTS.....325
Ніколаєва В.О.
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ РОБОТІВ В ЄС.....327
Петрик В.В., Спринчук А.В.
ПОЛІТИКА ЄС ЩОДО БОРОТЬБИ З ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ ТА НЕЛЕГАЛЬНОЮ МІГРАЦІЄЮ.....330
Равлик С.А.
ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У ПРАВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ВИКЛИКИ ЦИФРОВОЇ ЕПОХИ.....332
Ринкун М.В.
ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ СТАНДАРТІВ ЄСПЛ У ПРАВОВИХ СИСТЕМАХ ДЕЯКИХ КРАЇН-ЧЛЕНІВ ЄС ТА УКРАЇНИ.....336
Савченко М.О.
ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЄС: ВИКЛИКИ ДЛЯ ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ.....339
Станков Д.А.
ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ПІСЛЯ ПОЧАТКУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....343
Удод В.В.
ПОЛІТИЧНІ ПРАВА ЛЮДИНИ Й ГРОМАДЯНИНА В ЄС.....345

ПРАВО РАДИ ЄВРОПИ
Глігор В.В.
МОВНІ ПРАВА В УКРАЇНІ: ВІД КРИТИКИ ВЕНЕЦІАНСЬКОЇ КОМІСІЇ ДО ВОЄННИХ РЕАЛІЙ.....350
Комар К.О.
РОЛЬ ВЕНЕЦІАНСЬКОЇ КОМІСІЇ РАДИ ЄВРОПИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДЕМОКРАТИЧНИХ РЕФОРМ В УКРАЇНІ.....354

ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОЗНАВСТВО
Ашадзе Н.М.
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ В УКРАЇНІ ТА США: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ.....358
Грабенко П.С.
ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДО ПИТАНЬ БІОЕТИКИ ТА ЕВТАНАЗІЇ В ЗАКОНОДАВСТВІ ОКРЕМИХ КРАЇН.....360
Духовна Д.А.
МЕХАНІЗМИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ ПОРУШЕННЯМ МИРУ ТА БЕЗПЕКИ У ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВОМУ ВИМІРІ.....363

Заркуа Є.М.
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ГАРАНТІЙ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ.....365
Калтишев А.О.
МОДЕЛІ ВІДНОСИН ДЕРЖАВИ ТА ЦЕРКВИ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ.....368
Керманова Л.Ч.
СПІВВІДНОШЕННЯ МУСУЛЬМАНСЬКОГО ПРАВА ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПРАВОВОЇ ТРАДИЦІЇ: ПРАВОВІ КОЛІЗІЇ ТА ЗОНИ ВЗАЄМОДІЇ У КОНТЕКСТІ ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВОЗНАВСТВА.....371
Кривошея С.В.
ОСУДНІСТЬ І НЕОСУДНІСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ НІМЕЧЧИНИ, АВСТРІЇ, ШВЕЙЦАРІЇ ТА УКРАЇНИ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ.....375
Кришень Ю.І.
ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ІНСТИТУТУ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ ТА ПОЛЬЩІ.....378
Курносенко С.О.
ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ: ПОРІВНЯННЯ МОДЕЛЕЙ ЄС ТА КРАЇН АЗІЇ.....380
Куцерубова С.Є.
ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЦИФРОВОГО КОНТРОЛЮ В КИТАЇ ТА ЯПОНІЇ.....384
Литвиненко Е.О.
ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ РЕАГУВАННЯ НА АГРЕСІЮ В МІЖНАРОДНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРАВІ.....388
Марченко А.О.
ЕВОЛЮЦІЯ ІНСТИТУТУ ПРИСЯЖНИХ У США: ВІД СЕРЕДНЬОВІЧНОГО ДО СУЧАСНОГО ПРАВОСУДДЯ.....392
Марчук А.О.
ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ЗЛОЧИНЦЯ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОФАЙЛІНГУ В СИСТЕМІ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ США ТА УКРАЇНИ.....395
Остапенко С.О.
ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПРЕЗИДЕНТСЬКОЇ ТА НАПІВПРЕЗИДЕНТСЬКОЇ ФОРМ ПРАВЛІННЯ: ДОСВІД УКРАЇНИ, США ТА ФРАНЦІЇ.....398
Пацанівська В.Є.
АНАЛІЗ ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ ЗАХИСТУ СВОБОДИ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ У США ТА НІМЕЧЧИНІ.....402
Сень Д.Р.
ПОРІВНЯННЯ СИСТЕМИ ПОКАРАНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ ТА США.....405

Тула С.А.
ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ АНТИКОРУПЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ.....408
Чепой М.І.
СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАКОНОМ У РОМАНО-ГЕРМАНСЬКІЙ ТА МУСУЛЬМАНСЬКІЙ ПРАВОВІЙ СІМ'Ї: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ.....411
Щепанюк В.О.
ІНСТИТУТ ОМБУДСМЕНА ЯК МЕХАНІЗМ ПАРЛАМЕНТСЬКОГО КОНТРОЛЮ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ДОСВІДУ УКРАЇНИ ТА СКАНДИНАВСЬКИХ КРАЇН.....414
Щербина К.О.
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОРУПЦІЮ ПОРІВНЯННЯ УКРАЇНИ ТА СІНГАПУРУ.....417
Юрьєва Д.А.
РОЛЬ АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ У ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ПРАВА.....420